AUGUST BEBEL

Femeia şi socialismul

EDITURA POLITICA Bucureşti - 1961

PREFAȚĂ LA EDIȚIA ROMÂNEASCĂ

Prezenta lucrare a lui Bebel, apărută în 1879, s-a afirmat în literatura socialistă ca una dintre scrierile cele mai remarcabile consacrate situației femeii în societate. Zecile de ediții în limba germană, ca şi numeroasele tălmăciri în limbile altor popoare au jucat un rol important în atragerea femeilor la lupta împotriva orînduirii burgheze, bazată pe exploatare şi asuprire. In paginile ei e dezbătută problema drepturilor politice şi sociale- ale femeii muncitoare, a căror revendicare constituie şi azi o parte integrantă a programului de luptă al proletariatului din țările capitaliste.

August Bebel, unul dintre militanții cei mai de seamă ai mişcării muncitoreşti germane şi internaționale, şi-a început activitatea în perioada de afirmare a marxismului, cînd clasa muncitoare păşea în arena istoriei ca o forță de sine stătătoare. Discipol înzestrat şi consecvent al lui Marx şi Engels, el a devenit, la o vîrstă destul de timpurie, unul dintre întemeietorii şi conducătorii social-democrației germane şi ai Internaționalei a Il-a.

Bebel s-a născut în 1840, la Colonia, ca fiu al unui subofițer prusian. A avut o copilărie destul de grea. La vîrsta de 13 ani rămîne orfan. Este nevoit să-şi cîştige existența muncind cîte 14 ore pe zi ca ucenic strungar în lemn. Stagiului de ucenicie i-au urmat — după un obicei demult încetățenit printre calfele de meşteşugari — ani de peregrinare pe la diferiți maiştri de pe cuprinsul țării. în orele libere, tînă- rul Bebel citeşte cu nesaț tot felul de publicații şi participă îndeaproape la diferite manifestări culturale în cadrul asociațiilor muncitoreşti. Această ambianță îi stimulează preocupări menite să-i lărgească orizontul politic, să-i desăvîr- şsască personalitatea de militant al cauzei proletare. De la citirea broşurilor lui Lassalle, el trece curînd la studiul operelor lui Marx; înțelegerea problemelor economice şi sociale îi este la început uşurată de explicațiile şi îndrumările lui Wilhelm Liebknecht, al cărui prieten şi tovarăş de luptă va rămîne pînă la sfîrşitul vieții.

Activitatea sa de peste patru decenii în slujba clasei muncitoare, Bebel a început-o în cadrul Uniunii asociațiilor muncitoreşti germane. Ca preşedinte al acestei Uniuni, el a avut o însemnată contribuție la eliberarea muncitorilor de sub influența liberalismului burghez şi a oportunismului lassallean, care făcea jocul politicii perfide a lui Bismarck. In lupta dusă atunci pentru crearea unui partid de clasă al proletariatului, un moment important a fost Congresul de la Eisenach din 1869, care a marcat înființarea Partidului muncitoresc social-democrat. Acest congres a constituit o victorie a marxismului revoluționar împotriva oportunismului în mişcarea muncitorească din Germania.

Situația din Germania se caracteriza în acea vreme prin- tr-o rapidă ascensiune a burgheziei. In fața poporului se punea problema unificării Germaniei, care era fărîmițată în numeroase regate şi principate pitice. Proletariatul german, după cum au arătat Marx şi Engels, avea nevoie de unitatea țării ca de o primă treaptă în lupta sa de emancipare. Politica reacționară promovată de cancelarul Bismarck urmărea unificarea Germaniei prin războaie dinastice, sub'hegemonia iuncherilor prusaci. Bebel şi Liebknecht au urmat în activitatea lor politică calea — indicată de Marx şi Engels — â unificării Germaniei printr-o revoluție condusă de proletariat. Ei au luptat împotriva valului şovinist, au combătut din răsputeri politica reacționară a claselor dominante. în parlamentul german, August Bebel — cel- dintîi deputat-muncitor — s-a" opus votării creditelor de război, a protestat cu toată energia împotriva anexării Alsaciei şi Lorenei şi a cerut o pace fără contribuții şi anexiuni. El s-a manifestat ca un stegar. al internaționalismului proletar, solidarizîndu-se cu lupta eroică dusă de comunarzii francezi.

Pentru activitatea sa în primele rînduri ale mişcării muncitoreşti, Bebel a fost în repetate rînduri prigonit, arestat şi condamnat. în anii grei ai legii excepționale împotriva socialiştilor a condus, împreună cu W. Liebknecht, lupta ilegală a partidului, îmbinînd cu pricepere formele organizatorice ilegale cu posibilitățile legale ale unei activități politice de masă, folosind în acest scop şi tribuna parlamentară. Creşterea neîncetată a rîndurilor partidului şi a influenței lui în masele largi populare, participarea acestora la acțiuni de mare amploare au impus în 1890, după 12 ani de luptă aprigă, abolirea faimoasei legi împotriva socialiştilor.

Un capitol important în activitatea lui August Bebel îl constituie lupta dusă de el împotriva oportunismului şi a stîngismului anarhist, care au provocat la un moment dat o criză în partidul social-democrat german. Dacă această criză, spune Lenin într-unui din articolele sale, a fost de scurtă durată şi a avut urmări cu totul neînsemnate, un mare merit le revine lui Bebel şi lui Liebknecht. „Pentru partid a început o perioadă de rapidă creştere în lărgime şi în adîncime, de dezvoltare a tuturor formelor de organizare a forțelor proletariatului, nu numai pe tărîmul politic, ci şi pe cel sindical, cooperatist, cultural etc. Este uriaşă, nemăsurată munca practică desfăşurată, în toate aceste domenii, de Bebel ca parlamentar, agitator şi organizator. Tocmai prin această muncă şi-a cucerit el poziția de conducător unanim recunoscut al partidului, de conducător foarte apropiat de masele muncitoreşti şi foarte iubit de ele".

Activitatea publicistică a lui Bebel, ca şi cuvîntările rostite de el la nenumărate adunări populare şi muncitoreşti arată o varietate de preocupări care depăşeau cu mult domeniul problemelor politicii curente. Contribuția lui la răspîndirea concepțiilor marxiste în rîndurile muncitorilor este considerabilă şi deosebit de instructivă.

Cartea de față încearcă să dea răspuns la multiplele probleme pe care le pune situația femeii în societatea scindată în clase şi, în acelaşi timp, se ocupă în amănunțime de lupta proletariatului, indicind obiectivele ei finale, mijloacele de acțiune şi persepectivele mişcării revoluționare a proletariatului. De aceea ea a fost primită cu mult interes de masele largi de cititori şi cititoare, care au găsit în ea explicația multora din strîmbele rînduieli ale societății capitaliste şi a căii spre o orînduire fără împilare şi exploatare. Ele au apreciat-o ca pe o valoroasă armă de luptă. In schimb, reacțiunea s-a năpustit asupra acestei cărți încă din momentul apariției. Dar întregul aparat polițienesc al lui Bismarck n-a reuşit să împiedice larga ei răspîndire în rîndul maselor, după cum nici bandele lui Hitler, cu o jumătate de veac mai tîrziu, n-au izbutit s-o nimicească arzînd-o pe rug împreună cu alte opere ale minților celor mai luminate ale omenirii.

Pentru o completă elucidare a complexei probleme care formează subiectul cărții sale, Bebel face ample incursiuni în trecutul îndepărtat al omenirii şi analizează situația femeii, sub toate raporturile, în diferitele perioade ale istoriei. Pe baza unui vast material istoric şi ştiințific, el arată că situația socială a femeii, locul şi rolul ei în societate şi în familie sînt determinate de condițiile materiale

ale societății. Schimbările care s-au produs în viața economică şi socială au atras după ele schimbări şi în poziția socială a femeii, în moravurile societății, deoarece, „aşa cum fiecare epocă de dezvoltare socială a omenirii are propriile sale condiții de producție, tot aşa are şi propria sa morală, care nu este decît oglindirea condițiilor sociale din epoca respectivă" (pag. 50). Proprietatea privată asupra mijloacelor de producție a pus femeia într-o situație de dependență economică față de bărbat, a făcut din ea slujnica bărbatului, o ființă lipsită de drepturi, înjosită în demnitatea ei umană.

în centrul atenției autorului se află, în primul rînd, situația femeii în societatea capitalistă. Marea dezvoltare a industriei capitaliste a dus la folosirea pe scară largă a femeilor în producție, unde munca lor este retribuită mai prost decît aceea a bărbaților. Femeia muncitoare este supusă unei duble asupriri: în fabrică şi în familie, şi această asuprire este agravată de privarea ei de orice drepturi politice. Bebel zugrăveşte tabloul zguduitor al exploatării capitaliste cu ur- mările ei nefaste pentru viata şi sănătatea muncitoarei şi a copiilor ei. El dezvoltă unele idei expuse de Marx in „Capitalul" şi, sprijinindu-se pe un vast material faptic, arată o serie de grave repercusiuni ale acestei situații pentru proletariat: destrămarea familiei muncitoreşti, creşterea morbidității şi mortalității, în special a copiilor etc. în acelaşi timp însă, Bebel a relevat uriaşa însemnătatea istorică a încadrării femeii în procesul modern de producție. Ideea formulată cu genialitate de Marx: „Oricît de îngrozitoare şi de respingătoare apare desființarea vechii familii în cadrul sistemului capitalist, totuşi marea industrie creează, o dată cu rolul decisiv pe care îl atribuie femeilor, tinerilor şi copiilor de ambele sexe în procesele de producție organizate pe baze sociale în afara căminului, baza economică nouă pentru o formă superioară a familiei şi a relațiilor dintre sexe" este reluată şi amplu dezvoltată de Bebel în cartea sa.

El demască morala fățarnică a burgheziei, care, aşa cum au arătat autorii „Manifestului Partidului Comunist", a redus relațiile de familie la o simplă relație bănească. Paginile consacrate de el moralei şi căsniciei burgheze, plăgilor incurabile ale societății burgheze — prostituția, criminalitatea în rîndurile femeilor etc. — reprezintă un cumplit rechizitoriu împotriva orînduirii capitaliste.

Bebel îndeamnă femeia proletară să participe, alături de tovarăşul ei de viață şi de muncă, la lupta pentru transformarea din temelii a societății bazate pe exploatare, pentru făurirea unei orînduiri noi, socialiste. Pentru desființarea

dublei robii a femeii muncitoare nu există altă cale decît instaurarea acestei orînduiri. în societatea socialistă, spune el, „femeia se va ridica la culmi de perfecțiune de care nu ne putem face încă o imagine clară, deoarece o asemenea situație nu a existat încă niciodată în istoria omenirii" (pag. 277).

Bebel nu se ocupă în cartea sa de situația femeii în țările coloniale. Unele pasaje din această carte arată că el nu-şi dădea seama — acum 80 de ani — de uriaşele posibilități ale popoarelor din țările coloniale de a valorifica bogățiile naturale ale țărilor lor. Istoria însă îl cunoaşte pe Bebel ca pe un luptător intransigent împotriva politicii colonialiste a imperialismului german. El a demascat de la tribuna parlamentului crimele clicii militariste germane, între altele participarea la reprimarea răscoalei ihetuanilor în China, şi a manifestat un profund devotament față de cauza proletară internațională. Atitudinea sa anticolonialistă, internaționalistă, manifestată cu toată tăria în activitatea sa de militant al mişcării muncitoreşti, lasă în umbră lipsa menționată de noi a cărții sale.

Pasionat de problema descătuşării femeii, Bebel are pe alocuri accente retorice care deformează întrucîtva tabloul realității obiective. El vorbeşte uneori despre opoziția dintre situația bărbatului şi a femeii, ca şi cum ar fi vorba de clase sociale cu interese adverse, ceea ce contravine în mod vădit orientării generale a cărții. In alte pasaje vedem cum, lăsîn- du-se furat de perspectivele progresului tehnic, el exagerează rolul „revoluționar", „eliberator" al acestui progres pentru femeie în orînduirea capitalistă. Nu putem totuşi să nu fim de acord cu Clara Zetkin că „părțile teoretice slabe şi deficiențele ştiințifice ale acestei cărți sînt neglijabile în comparație cu însemnătatea ei istorică".

Au trecut zeci de ani de cînd Bebel a scris această carte, dar ea şi-a păstrat în bună parte actualitatea ei vie. Importantele răsturnări sociale care s-au produs de atunci în lume, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, formarea lagărului mondial socialist au dat un puternic impuls luptei pentru egalitatea în drepturi a femeii cu bărbatul în societatea burgheză. în multe din țările capitaliste, femeile au cucerit o serie de drepturi, însă capitaliştii încalcă în mod sistematic aceste drepturi, înscrise în legislația statelor lor.

Lui V. I. Lenin i-a revenit marele merit de a trasa drumul mişcării de eliberare a femeilor în epoca imperialismului şi a revoluțiilor proletare. El a dezvoltat şi a îmbogățit învățătura marxistă în problema dezrobirii femeii şi a

arătat rolul şi contribuția femeii la marea operă de construire a socialismului şi comunismului.

Experiența țărilor care au păşit pe drumul construirii socialismului a confirmat teza marxist-leninistă că dezrobirea femeii, egalitatea ei în drepturi cu bărbatul, prezența ei activă în toate domeniile vieții sociale sporesc în mare măsură forțele motrice ale progresului social. în aceste țări, femeile îşi valorifică din plin dreptul de a munci în toate ramurile economiei, în deplină egalitate cu bărbații. Ele beneficiază de posibilitatea de a-şi însuşi o calificare temeinică, de a-şi dezvolta nestînjenit aptitudinile.

Femeile din țările socialiste îşi exercită dreptul de a participa la conducere în toate verigile aparatului de stat. Ele sînt prezente în diferitele domenii ale vieții obşteşti şi activează în toate organizațiile politice, sociale şi culturale. Aportul lor în domeniul învățămîntului, culturii şi artei nu cunoaşte margini; ele urcă, alături de bărbați, spre culmile ştiinței şi culturii.

Bebel descrie în cartea sa tarele căsătoriei în cadrul societății bazate pe exploatare. El arată că în această societate orice sentimente şi preocupări sînt subordonate intereselor băneşti, iar în viața conjugală femeii îi este rezervat un rol de păpuşă sau de slujnică. în societatea socialistă, căsătoria, bazată pe dragoste, comunitate de vederi şi egalitate între bărbat şi femeie, cunoaşte o trăinicie şi o dezvoltare sănătoasă, care constituie o trăsătură caracteristică a moralei constructorilor socialismului şi comunismului.

Femeia din țările socialiste, înconjurată de stimă, ocrotită ca tovarăşă de viață a bărbatului şi ca mamă, participă la crearea şi la întărirea noilor relații dintre oameni, la opera de făurire a unui viitor luminos pentru omenire.

In Republica noastră Populară, femeile contribuie cu talentul, cunoştințele şi eforturile lor la desăvîrşirea construirii socialismului, la transpunerea în viață a politicii Partidului Muncitoresc Romîn. Mamele îşi educă copiii în spiritul dragostei față de muncă, al devotamentului față de patria socialistă, al prieteniei de nezdruncinat cu popoarele țărilor socialiste, al solidarității cu oamenii muncii din întreaga lume.

Femeia din țara noastră luptă alături de toate forțele iubitoare de pace pentru dezarmarea generală şi totală, pentru punerea tuturor cuceririlor ştiinței şi tehnicii în slujba vieții şi fericirii omului, pentru asigurarea unei păci trainice în lume.

în Republica Populară Romînă, ca şi în celelalte țări în care a fost abolită exploatarea omului de către om, s-a realizat previziunea lui Bebel: numai socialismul eliberează pe deplin femeia ca muncitoare, ca soție, ca mamă şi ca om.

EDITURA POLITICA

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A 25-a

Volumul „Femeia şi socialismul", care, după părerea lui H. Herkner, este o „carte complet neştiințifică", a ajuns — caz foarte rar în literatura germană — la a 25-a ediție şi sper că îi vor urma şi altele. Primirea deosebit de favorabilă de care se bucură această carte din partea publicului cititor german este însoțită de numeroase traduceri în diferite limbi. Pe lîngă cele două traduceri în limba engleză (Londra şi New York), cartea a mai fost tradusă în limbile franceză, rusă, italiană, suedeză, daneză, poloneză, flamandă, greacă, bulgară, romînă, maghiară şi cehă. Mă pot deci mîndri cu succesul acestei „cărți complet neştiințifice".

Numeroasele scrisori pe care le-am primit, în primul rînd de la femei aparținînd celor mai diferite cercuri sociale, arată că această carte a avut o mare înrîurire mai ales asupra femeilor, la care s-a bucurat de cea mai caldă primire.

Cu această ocazie vreau să-mi exprim cele mai sincere mulțumiri tuturor acelora care prin trimitere de materiale sau prin rectificarea şi completarea faptelor citate de mine mi-au acordat sprijinul lor, ajutîndu-mă astfel să-mi îmbunătățesc cartea.

Dacă, pe de o parte, cartea a găsit adepți înflăcărați, pe de altă parte ea a întîlnit adversari înverşunați. în timp ce unii o califică drept cea mai netrebnică şi periculoasă carte apărută în ultimul timp (în acest sens s-a pronunțat un ziar berlinez antisemit), alții, printre care doi pastori evanghelici, o consideră una dintre cele mai morale şi folositoare cărți. De prima apreciere sînt tot atît de mulțumit ca şi de a doua. întocmai ca un discurs care atinge chestiuni sociale, o carte care tratează probleme sociale trebuie şi ea să oblige la luare de atitudine. Numai atunci îşi atinge scopul.

Printre numeroasele obiecții şi încercări de combatere pe care prezenta carte le-a stîrnit în decursul anilor, două merită o deosebită atenție, întrucît autorii lor sînt oameni de ştiință. Este vorba de cartea semnată de dr. H. E. Ziegler, profesor agregat de zoologie la Universitatea din Freifourg, intitulată „Ştiințele naturii şi teoria social-democrată, raportul dintre ele expus pe baza

operelor lui Darwin şi Bebel" şi de o lucrare apărută mai tîrziu, intitulată „Instinctul sexual", de dr. Alfred Hegar, profesor de ginecologie la Universitatea din Freiburg.

Cele două lucrări par a fi fost scrise pe baza unei înțelegeri între cei doi autori în vederea „zdrobirii ştiințifice" a cărții mele. Aceasta cu atît mai mult cu cît ambii autori sînt profesori la aceeaşi universitate şi amîndoi şi-au publicat cărțile la aceeaşi editură, motivînd editarea lor prin aceea că răspîndirea neobişnuit de largă de care s-a bucurat cartea mea cu teoriile sale „neştiințifice" şi „greşite" i-a îndemnat să o combată. Că a existat o asemenea înțelegere o confirmă şi diviziunea muncii, asupra căreia autorii (pare-se) căzuseră de acord. în timp ce Ziegler încearcă să infirme părerile mele pe tărîmul cultural-istoric şi în domeniul ştiințelor naturii, Hegar se ocupă mai ales de caracterizarea fiziologică şi psihologică a femeii, căutînd să demonstreze că în cartea mea această caracterizare este falsă. Amîndoi încearcă apoi — fiecare din punctul său de vedere — să combată concepțiile mele economice şi social-politice; aventurîndu-se într-un domeniu care nu le era familiar, ei au cules aici şi mai puțini lauri decît pe tărîmul lor de specialitate, unde puteam mai curînd să mă aştept la o combatere competentă.

Ambele cărți se aseamănă şi prin faptul că se ocupă de domenii cu totul străine de cele tratate de mine şi cu care nu au nici o contingență, sau, cum e cazul în special la Hegar, conțin considerații pe care nu am nici un motiv să le con- trazic. Ambele sînt scrieri tendențioase, menite să demonstreze cu orice preț că nici ştiințele naturii,- nici antropologia nu oferă vreun material din care să rezulte necesitatea şi utilitatea socialismului. In sfîrşit, aşa cum se întîmplă adesea în polemici, cei doi autori au desprins în repetate rînduri de context ceea ce le convenea în lucrarea mea, omițînd ce îi incomoda, aşa încît uneori mi-a fost greu să-mi recunosc propriile cuvinte.

Voi începe discutarea celor două cărți cu lucrarea lui Ziegler, care a apărut întîi.

Ziegler a călcat cu stîngul începînd chiar cu titlul cărții. Dacă voia să facă o critică a teoriilor social-democrate refe- rindu-se în special la Darwin, nu trebuia să ia drept obiect al criticii sale cartea mea, căci ar fi o înfumurare fără seamăn din partea mea dacă m-aş socoti printre teoreticienii socialişti; pentru aceasta el ar fi trebuit să aleagă lucrările lui Marx şi Engels, pe care ne bazăm toți ceilalți.

Ziegler a fost însă destul de înțelept să nu facă lucrul acesta. El nu era îndreptățit nici măcar să considere cartea mea ca un fel de expunere a învățăturilor partidului, deoarece în introducere am arătat foarte explicit în ce măsură cred că pot conta pe aprobarea tovarăşilor mei de partid. Nu se poate ca Ziegler să nu fi remarcat acest lucru. Dacă s-a hotărît totuşi să adopte titlul pe care 1-a ales, aceasta probabil pentru că-1 interesa mai mult picanteria decît corectitudinea.

înainte de toate trebuie să resping o gravă insultă adusă de Ziegler lui Engels, despre care afirmă că în „Originea familiei, a proprietății private şi a statului" ar fi preluat necritic toate teoriile lui Morgan. Engels se bucură de mult prea multă stimă în lumea oamenilor de ştiință pentru ca acuzația lui Ziegler să poată produce vreo impresie asupra acestora. Un studiu obiectiv al lucrării lui Engels dovedeşte pînă şi profanilor — iar în cazul de față Ziegler nu se numără printre aceştia — că el a preluat părerile lui Morgan numai pentru că au coincis cu părerile sale şi ale lui Marx şi cu studiile întreprinse de ei în acest domeniu. Adoptîndu-le, Engels le susține prin argumente proprii, astfel încît adversarii nu au nici o perspectivă să le poată combate cu un oarecare succes. Toate obiecțiile pe care — călcînd în special pe urmele lui Westermarck şi Starcke -—• Ziegler le aduce împotriva părerilor lui Morgan, Engels şi ale tuturor acelora care împărtăşesc în esență părerile lui Morgan şi ale lui Engels nimeresc lîngă țintă, sînt lipsite de temei şi dovedesc o superficialitate în concepții, ceea ce nu face de loc să sporească respectul meu față de oameni de ştiință ca Ziegler.

Ziegler se teme (pag. 15 a lucrării sale) că va fi şi el calomniat, la fel cum, după părerea sa, am calomniat pe mulți dintre oamenii de ştiință contemporani, acuzîndu-i că pun cunoştințele lor în slujba claselor dominante. Protestez împotriva acuzației de a fi calomniat pe cineva. Profesorii noştri pare-se că acuză cu foarte multă uşurință pe cineva de caiom- niere, lapt care reiese şi din atacul lui Haeckel împotriva mea (vezi volumul de față, pag. 292). Tot ce am scris în această carte reprezintă, în măsura în care îmi expun propriile păreri, convingerea mea fermă, care poate fi eronată, însă niciodată nesinceră, şi numai !în acest din urmă caz ar putea fi vorba de calomnie. Ceea ce am spus despre o bună parte a oamenilor noştri de ştiință nu numai că este convingerea mea, dar o pot dovedi prin numeroase fapte. Mă mulțumesc însă să adaug la părerea unui om ca Buckle (volumul de față, pag. 288) părerea lui Friedrich Albert Lange, care,

la pag. 15 a celei de-a doua ediții a cărții sale intitulate „Arbeiterfrage" („Problema muncitorească"), vorbeşte despre o ştiință falsificată pusă în slujba capitaliştilor. Mai departe, referindu-se da concepțiile dominante în ştiințele sociale şi statistică, el continuă: „Faptul că asemenea păreri (ca cele ale monarhilor) influențează şi asupra oamenilor de ştiință se explică lesne prin diviziunea muncii pe tă- rîm spiritual. Față de raritatea unei filozofii libere, capabile să concentreze într-un focar rezultatele tuturor ştiințelor, pînă şi cercetătorii cei mai savanți şi cu cele mai mari succese sînt într-o anumită măsură prizonieri ai prejudecăților generale: ei sînt foarte clarvăzători în domeniul limitat al specialității lor, dar nu văd nimic în afara lui. Dacă la toate acestea mai adăugăm şi nenorocirea existenței unei «filozofii» plătite de stat şi exercitate ca orice altă profesiune, gata oricînd să proclame starea de fapt drept rațională, vom avea suficiente motive pentru a fi rezervați ori de cîte ori problemele ştiințifice au în asemenea măsură contingență directă cu elementele viitoarei revoluții mondiale ca în cazul legii luptei pentru existență".

■Cuvintele lui F. A. Lange sînt- clare şi nu necesită nici o completare. Ziegler poate găsi considerații mai amănunțite în primul şi în al doilea capitol al cărții lui Lange. Ziegler spune mai departe că a fost sfătuiLsă-nU-jsciie-O-iucrare îndreptată împotriva mea, ci să-şi termine cartea despre embrio- logie, începută de mult, deoarece ar fi „mai folositor carierei sale". Şi eu sînt de părere că ar fi fost mai rațional să facă aceasta, ținînd seama nu numai de cariera sa, ci şi de prestigiul său ştiințific, care nu a avut nimic de cîştigat de pe urma cărții sale îndreptate împotriva mea. Nu am intenția să mă ocup aici în amănunțime de obiecțiile ridicate de Ziegler în ceea ce priveşte raporturile dintre sexe la populațiile aflate pe treptele inferioare ale dezvoltării umane şi care, de la Bachofen şi Morgan încoace, constituie tot mai des obiectul cercetărilor ştiințifice. Nu trece aproape zi care să nu aducă noi dovezi concludente în sprijinul concepțiilor lui Bachofen şi Morgan, şi eu însumi am citat în prima secțiune a volumului de față unele fapte — noi pentru marea masă a cititorilor — care, după convingerea mea, dovedesc de asemenea în mod incontestabil justețea acestor concepții. între timp a apărut lucrarea lui Cunow,,Die Verwandtschaftsorganisatio- nen der Australneger" („Organizațiile bazate pe rudenie ale negrilor din Australia"), despre care se vorbeşte în prima secțiune a prezentei cărți. Lucrarea Jui Cunow aduce nu numai o mulțime de fapte noi care

merg pe aceeaşi linie, dar se ocupă în amănunțime şi de concepțiile lui Westermarck şi Starcke, autorități pe care se bazează Ziegler şi pe care Cunow le combate cu argumente foarte temeinice. Pentru a nu lungi vorba, mă limitez a-i indica lui Ziegler această lucrare.

Ziegler ia lucrurile foarte uşor atunci cînd încearcă să demonstreze cu argumente proprii că raporturile monogame dintre bărbat şi femeie sînt „un obicei bazat pe natură" (pag. 88 a cărții sale). într-un loc spune că raporturile monogame au luat naştere din motive pur psihologice — „dragoste, dor reciproc, gelozie" —, iar în alt loc consideră căsătoria necesară, „deoarece prin încheierea publică a căsătoriei bărbatul îşi asumă față de societate obligația de a rămîne fidel soției sale, de a purta de grijă copiilor săi şi de a-i educa". Pe de o parte, el consideră monogamia drept „un obicei bazat pe natură", un raport izvorît din „motive pur psihologice", deci oarecum o lege naturală, firească, iar pe de altă parte, după numai cîteva pagini, el califică căsătoria drept o instituție impusă prin forța legii, creată de societate pentru ca bărbatul să rămînă fidel soției sale, să-i poarte de grijă şi să-şi crească copiii. „Explicați-mi, conte Orindur, această contradicție a naturii". La Ziegler, bunul cetățean e în contradicție cu cercetătorul naturii.

T)acă, m ceea~ce-1 priveşte pe bărbat, Ziegler consideră necesară încheierea publică a căsătoriei pentru ca acesta să fie credincios soției sale, să se îngrijească de ea şi să-şi crească copiii, de ce atunci el nu pomeneşte nici un cuvînt despre o îndatorire similară a femeii ? El îşi dă seama fără să vrea că în căsătoria de azi femeia se află într-o situație silnică, care îi impune prin forță ceea ce de la bărbat trebuie obținut printr-un jurămînt solemn special, dar în foarte multe cazuri nu este totuşi obținut. Ziegler nu este atît de mărginit sau de ignorant încît să nu ştie, de pildă, că încă în Vechiul testament baza familiei patriarhale era poligamia şi că ea a fost practicată de patriarhi pînă la regele Solomon, fără ca ei să fi fost opriți de „obiceiul bazat pe natură" şi fără ca „motivele psihologice ale monogamiei" să fi avut asupra lor vreo influență. Poligamia şi poliandria, care în vremuri istorice au existat timp de milenii şi dintre care prima mai este şi azi admisă în Orient de multe sute de milioane de oameni ca instituție socială, sînt cea mai decisivă dovadă împotriva motivelor „de ordin natural" invocate de Ziegler şi demonstrează absurditatea lor. Iată unde ajungi cînd judeci moravuri şi instituții sociale străine prin prisma unor

prejudecăți burgheze mărginite şi cauți motive naturale acolo unde hotărî- toare pot fi numai cauze sociale.

Ziegler n-ar mai fi trebuit să se obosească să dea exemple din viața sexuală a maimuțelor antropoide pentru a dovedi că monogamia este un fel de necesitate naturală, deoarece maimuțele nu au, ca oamenii, o organizație socială — fie ea cît de primitivă — care să stăpînească gîndurile şi acțiunile lor. Darwin, pe care îl citează împotriva mea, a fost mult mai prudent în judecata sa. E drept că şi lui Darwin i s-a părut neverosimilă existența „căsătoriei comune" şi a stării de promiscuitate care a precedat-o, dar era destul de obiectiv pentru a spune că toți cei care au studiat mai temeinic această chestiune sînt de altă părere, considerînd „căsătoria comună" (acest termen specific ne aparține. — A.B.), inclusiv căsătoria dintre frate şi soră, ca formă inițială şi generală a raporturilor dintre sexe în întreaga lume. De la Darwin încoace, cercetarea stărilor primitive ale societății a făcut însă progrese mari; multe dintre lucrurile care pe vremea sa mai puteau fi încă puse la îndoială sînt astăzi elucidate, şi este probabil că, dacă ar mai trăi, Darwin însuşi ar fi învins vechile sale îndoieli. Ziegler contestă justețea învățăturii lui Darwin potrivit căreia însuşiri dobîndite pot fi transmise prin ereditate şi com- bate această concepție cu toată energia; dar cu ardoarea creştinului evlavios care şi-ar vedea periclitată mîntuirea sufletului dacă nu ar crede în dogma sfintei treimi, iar, în caz că e catolic, în concepția imaculată a fecioarei Maria, el acceptă ca infailibilă părerea, asupra căreia nu se fixase nici Darwin, că la oameni monogamia ar fi fost forma inițială a raportului dintre sexe. Ziegler se înşală grav dacă crede că, negînd — într-un mod foarte dogmatic, dar complet greşit din punct de vedere istoric şi ştiințific — fapte dovedite, poate să conteste fazele de dezvoltare prin care au trecut raporturile dintre sexe pe diferitele trepte ale culturii umane.

Ziegler şi toți aceia care gîndesc ca el au aceeaşi atitudine față de concepția lui Morgan despre evoluția raporturilor dintre sexe pe diferitele trepte ale dezvoltării societății pe care o are marea majoritate a savanților noştri față de concepția materialistă a istoriei. Această concepție simplă şi firească, datorită căreia toate fenomenele pînă acum contradictorii şi neclare devin clare şi inteligibile, nu le pare convingătoare; ea este prea simplă şi nu lasă loc speculației. Ei se mai tem, adesea fără a fi conştienți de acest lucru, de consecințele pe care le-ar avea această concepție pentru existența actualei

orînduiri sociale şi de stat; dacă ar admite că legile dezvoltării sînt valabile şi pentru societate, ar mai putea pretinde oare societatea burgheză că nu există altă orînduire socială mai bună ?

Ziegler nu înțelege legătura care există între teoriile lui Darwin şi concepția socialistă despre lume; îi recomand şi aici să citească primele două capitole ale lucrării lui F. A. Lange „Problema muncitorească", intitulate „Lupta pentru existență" şi „Lupta pentru situația privilegiată"; poate că, citindu-le, se va lămuri asupra problemelor care după lectura cărții mele i-au rămas neclare. La pag. 289 a cărții de față am demonstrat că Ziegler greşeşte şi atunci cînd crede că poate folosi împotriva mea părerea lui Virchow, potrivit căreia darvinismul ar duce la socialism.

Intrucît abordez teoriile lui Darwin în domeniul ştiințelor naturii în strînsă legătură cu concepția socialistă despre lume, Ziegler îşi închipuie că poate infirma această din urmă concepție referindu-se la părerea lui Darwin despre războaie şi la concepțiile lui malthusianiste. înainte de toate trebuie să cer ca, atunci cînd sînt citat, să fiu citat corect. Xa pag. 18b a lucrării sale, Ziegler prezintă complet greşit părerea mea despre pacea veşnică, ceea ce dovedeşte totala sa incapacitate de a înțelege concepția unui socialist. Se poate admite, fără doar şi poate, că unele războaie au stimulat dezvoltarea culturii; dar că toate războaiele ar fi avut acest efect nu poate afirma decît un ignorant în materie de istorie. Astăzi însă, cînd în războaie sînt ucişi în masă cei mai viguroşi bărbați, floarea națiunilor civilizate, şi sînt nimicite în masă valorile culturale, numai un barbar mai poate crede că răz- boaiele din zilele noastre ar favoriza progresul omenirii. Potrivit concepției lui Ziegler şi a acoliților săi, orice pace mai îndelungată ar constitui o crimă față de omenire. Tot ce scrie Ziegler în cartea sa în această chestiune este la nivelul celui mai trivial filistinism. Nici ceea ce spune despre malthusia- nism, bazîndu-se pe Darwin, nu depăşeşte acest nivel. Totala lipsă de cunoaştere a noțiunilor social-economice 1-a dus pe Darwin — îndată ce era vorba de probleme sociale — la cele mai hazardate afirmații; de la Darwin încoace s-au realizat însă progrese atît de mari pe tărîm social, încît ceea ce îi mai putea fi iertat lui Darwin nu poate fi iertat unui discipol al său, mai ales dacă acesta, aşa cum face Ziegler, pretinde a fi competent în acest domeniu. Tot ce am

avut de spus împotriva lui în această privință, am spus în capitolul privitor la problema populației, cuprins în cartea de față, iar aici mă mulțumesc a mă referi la acest capitol.

Unul dintre principalele atuuri pe care le foloseşte Ziegler împotriva mea priveşte concepția mea despre posibilitățile de dezvoltare ale omului, în special ale femeii, şi anume prin educare şi ereditate într-un regim în care există raporturi sociale raționale şi fireşti. Spre deosebire de această concepție, Ziegler este de părere — bazîndu-se pe Weismann — că transmiterea la urmaşi a caracterelor dobîndite este exclusă, sau în orice caz posibilă numai în decursul unei perioade foarte îndelungate; el atribuie acestui punct de vedere o asemenea importanță, încît îl consideră determinant pentru realizarea ideilor socialiste. El spune: „înainte ca oamenii să se fi adaptat noii organizări sociale, noua organizare va fi pierit de mult" (pag. 19). Fraza aceasta este o dovadă a concepției mai mult decît naive pe care şi-o formează Ziegler despre viitoarele formațiuni sociale. El nu înțelege că ceea ce dă naştere unor noi formațiuni sociale sînt nevoile sociale, că formațiunea socială se dezvoltă o dată cu oamenii, iar oamenii o dată cu formațiunea socială, că aceste două laturi iau naştere una din cealaltă, una împreună cu cealaltă. O nouă orînduire socială nu este posibilă fără oameni care să o vrea şi, totodată, să fie în stare să o mențină şi să o dezvolte. Aici într-adevăr se poate vorbi de adaptare. Condițiile mai favorabile pe care orice nouă orînduire socială le prezintă față de cea anterioară se extind şi asupra indivizilor şi îi înnobilează necontenit.

După părerea lui Ziegler, concepția despre transmiterea la urmaşi a caracterelor dobîndite este atît de depăşită, în- cît numai oameni înapoiați mai pot crede în ea. Deoarece sînt profan în materie şi, fiind ocupat peste măsură cu lucrări de cele mai diverse genuri, care nu au nici o legătură cu problema în cauză, nu mă pot sprijini pe experiențe şi observări proprii, dar în urma unor cercetări atente am constatat că tema tratată de Ziegler cu o siguranță atît de apodictică este foarte controversată şi că împotriva părerii lui se pronunță cei mai recunoscuți reprezentanți ai darvinismu- lui. Astfel, dr. Louis Büchner a publicat, în numărul din 13 martie 1894 al suplimentului la „Allgemeine Zeitung" din München, articolul intitulat „Ştiințele naturii şi social-demo- crația", în care se ocupă de lucrarea lui Ziegler. Büchner nu numai că se pronunță împotriva concepției lui Weismann- Ziegler, dar mai arată că, în afară de Haeckel, pentru

concepția lui Darwin se pronunță şi Huxley, Gegenbauer, Fürbrin- ger, Eimer, Claus, Cope, Lester Ward şi Herbert Spencer. Tot aşa, într-o scriere polemică foarte apreciată de specialişti: „Formarea organismelor şi ereditate. Mecanismul dezvoltării organismelor", ia şi Hake atitudine împotriva lui Weismann. De asemenea, în scrierea sa îndreptată împotriva mea (pag. 130 şi urm.), se pronunță şi Hegar împotriva lui Weismann. Profesorul dr. Dodel de asemenea împărtăşeşte întru totul teoria transmiterii la urmaşi a caracterelor dobîn- dite; în lucrarea sa „Moise sau Darwin. O problemă de şcoală", el spune textual (pag. 99): „De cea mai mare însemnătate sînt însă fenomenele de ereditate progresivă sau evolutivă. Esența lor constă în aceea că şi caractere individuale, adică caractere apărute de scurt timp, însuşiri do- bîndite recent pot fi transmise urmaşilor". Iar într-o scrisoare adresată lui L. Büchner la 3 martie 1894 — citată în sus-menționatul articol al lui Büchner, în care acesta se ocupă

cartea lui-Ziegler —, Haeckel scrie referitor la aceeaşi

problemă: „Din cele ce urmează veți vedea că în această problemă fundamentală punctul meu de vedere a rămas invariabil strict monist (şi totodată lamarckist). Teoriile lui Weis- mann şi altele similare duc întotdeauna la concepții dualiste şi teleologice, care devin în cele din urmă pur mistice. în ontogenie, ele duc direct la vechea dogmă a preformației" etc.

Aceeaşi poziție adoptă Lombroso şi Ferrero în lucrarea lor „Femeia ca criminală şi prostituată" în care vorbesc despre instinctele de supunere şi de dăruire de sine pe care femeia le-a dobîndit prin adaptare. Tot astfel Tarnowsky este de părere că perversiunea instinctului sexual, dobîndită în anumite condiții, poate fi transmisă urmaşilor, iar Krafft- Ebing3 vorbeşte despre caracterul femeii, care timp de nenumărate generații s-a dezvoltat într-o anumită direcție.

Părerile de mai sus arată că în ceea ce priveşte concepția mea despre transmiterea caracterelori dobîndite mă găsesc într-o societate cît se poate de onorabilă şi că Ziegler a afirmat mai mult decît este în stare să dovedească.

în viața de toate zilele, Ziegler este cercetător în domeniul ştiințelor naturii, dar ca zoon politikon — pentru a ne exprima ca Aristotel — este probabil național-liberal. în favoarea acestei presupuneri vorbeşte frecventa lipsă de precizie în exprimare ori de cîte ori întîmpină dificultăți în argumentare. în sprijinul aceleiaşi ipoteze vorbesc şi eforturile febrile pe care le face pentru a pune întreaga dezvoltare a omenirii în concordanță cu actualele rînduieli burgheze,

încercînd să demonstreze că instituțiile sociale şi politice ale căsătoriei, familiei, statului etc. au fost în toate timpurile asemănătoare celor de azi, şi că, prin urmare, filistinul nu are de ce să-şi facă inimă rea gîndindu-se la sfîrşitul secolului al XîX-lea la ceea ce îi va aduce secolul al XX-lea.

Trec acum la Hegar. Acesta îşi denumeşte cartea un studiu medical-social. Dacă el ar fi omis cuvîntul social şi ar fi renunțat la partea aferentă a lucrării, cartea sa ar fi cîştigat destul de mult. Partea socială este însă foarte sărăcăcioasă şi dovedeşte o cunoaştere extrem de defectuoasă a condițiilor şi stărilor noastre sociale. Hegar nu se ridică în nici o frază a cărții sale peste mediocritatea burgheză şi, la fel ca Ziegler, este cu totul incapabil să conceapă o singură idee care să depăşească cele mai mărginite vedfrri burgheze Hegar a— fost deci foarte bine inspirat cînd, apreciindu-şi just posibilitățile, a renunțat la planul său inițial (vezi prefața cărții sale) de a trata întreaga problemă feminină. El a ales o temă mai restrînsă „pentru a combate părerile şi teoriile greşite şi extrem de dăunătoare,... răspîndite în mase mai ales prin cartea lui Bebel «Femeia şi socialismul»", adăugind totodată

că „lucrări bune, fundamentate din punct de vedere ştiințific, ca «Igiena sexuală» de Ribbing, se bucură în schimb de un succes relativ neînsemnat".

Această din urmă carte mi-e bine cunoscută; autorul ei este un domn cu convingeri religioase stricte. Lucrarea este prea puțin valoroasă şi prezintă tendințe net conservatoare. Ce-i drept, şi lucrarea lui Hegar, în care combate scrierea mea, vădeşte tendințe foarte clare. In zelul său de a mă combate, el dovedeşte mai mult decît poate dovedi ca specialist. La tot pasul ia apărarea claselor sus-puse, pe care le prezintă drept model de moralitate, împroşcîndu-i în schimb cu noroi pe muncitori, ceea ce creează adesea impresia că avem de-a face cu un burghez care îşi apără interesele de clasă, şi nu cu un om de ştiință. In măsura în care Hegar, ca om de ştiință, este însă obiectiv în expunerea sa, lucrarea conține o serie de comunicări instructive, a căror răspîndire este chiar de dorit. în schimb, zadarnic vom căuta în lucrarea sa considerații largi, generale şi propuneri de măsuri de igienă socială care să fie aplicate de stat, respectiv de societate, îndată ce au fost recunoscute ca necesare pentru educarea întregii populații după cele mai avansate metode ştiințifice.

în societatea burgheză există două grupuri de oameni care, deşi nu fac parte din proletariat, dacă s-ar putea emancipa de concepțiile lor mărginite,

burgheze, ar trebui să se alăture cu entuziasm socialismului: sînt învățătorii şi medicii (igieniştii, ginecologii, interniştii). Ar trebui deci să ne aşteptăm de la oameni ca Hegar şi alții ca el, care, datorită profesiunii lor, cunosc nenumăratele maladii de care suferă marea majoritate a oamenilor, şi mai ales femeile — în special din pricina condițiilor noastre sociale —, să ceară luarea unor măsuri radicale pentru ocrotirea sănătății şi alte reforme sociale, singure care ar putea duce într-adevăr la o îmbunătățire a situației. în loc să facă aceasta, ei apără stări de lucruri devenite cu totul anormale şi folosesc autoritatea lor pentru a susține rînduielile putrede ale unei societăți a cărei neputință față de racilele tot mai grave de ordin fizic şi moral iese, pe zi ce trece, tot mai mult în evidență. Este tocmai ceea ce ne revoltă atît de mult în comportarea multor oameni de ştiință, a căror singură scuză poate fi, în parte, că mediul social în care trăiesc şi prejudecățile devenite pentru ei — datorită mediului ■— o a doua natură îi împiedică să aibă un cîmp vizual mai larg; cu toată ştiința lor, ei rămîn „săraci cu duhul".

Hegar are, ca şi Ziegler, un fel straniu de a cita. Şi el extrage ceea ce este neesențial şi omite esențialul, construin- du-şi apoi pe această bază argumentația pentru a mă combate. Ceea ce îl determină pe Hegar să polemizeze cu mine este marea însemnătate pe care eu o atribui satisfacerii normale a instinctului sexual la oamenii maturi; aşa cum prezintă însă lucrurile, s-ar putea crede că pledez pentru excese. El relevă că mă refer la Buddha şi Schopenhauer şi califică părerile lui Hegewisch şi Busch drept învechite, dar trece sub tăcere că de partea mea stau autorități ca Klencke, Ploss şi Krafft-Ebing, care au aprofundat subiectul în mult mai mare măsură decît cei menționați mai sus. în ediția de față îl mai citez pe conservatorul von Dttingen, specialist în statistica moralității, care, pe baza cercetărilor sale statistice, a ajuns la rezultate foarte apropiate de cele arătate de mine. Tuturor acestora Hegar nu le poate opune nimic altceva decît o statistică a mortalității celibatarilor în Franța în perioada 1685— 1745 (!!!), întocmită de Decarpieux, şi o statistică a mortalității oamenilor căsătoriți, întocmită de Bauer, referitoare la perioada 1776—1834. Ambele datează dintr-o vreme cînd înregistrările statistice erau încă foarte defectuoase şi deci nu pot fi considerate drept concludente.

Hegar se împotmoleşte însă şi în contradicții flagrante. Drept dovadă a afirmației că abstinența sexuală nu ar fi dăunătoare oamenilor maturi, el dă la

pag. 9 a lucrării sale exemplul preoților catolici, precum şi al călugărilor şi călugărițelor, care de bunăvoie acceptă celibatul. La obiecția că în realitate aceşti oameni nu trăiesc în abstinență, el ripostează că la aceasta îi obligă nu numai sentimentul datoriei, dar şi poziția lor în societate, căci orice abatere ar deveni obiectul unor bîrfeli generale şi ar ajunge curînd la cunoştința superiorilor lor. Dar la pag. 37 şi 38 ale cărții sale, tot el spune textual:,,Dintr-un fapt constatat de Druruy (citat de Bertillon) reiese în mod categoric că înăbuşirea instinctului sexual are o influență directă şi dăunătoare asupra apariției acestei categorii de crime (viol, atentate împotriva copiilor etc.). Druruy a făcut o comparație a cazurilor de încălcare a moralității comise, în decurs de treizeci de luni, în şcolile laice şi în cele conduse de clerici. în 34 873 de şcoli laice au fost comise 19 crime şi 8 delicte, iar în 3 581 de şcoli conduse de congregații — 23 de crime şi 32 de delicte. In institutele aparținînd congregațiilor religioase s-au comis deci de patru ori mai multe delicte şi de douăsprezece ori mai multe crime împotriva moralității!" Cred că nu este necesar să mai combat pe cineva care şi singur se combate atît de convingător.

Lucrarea lui Hegar mai conține şi alte contradicții similare. La pag. 18 şi 19 el indică tabel© statistice despre mortalitatea în Franța, la Paris, în Belgia, Olanda, Prusia şi Bavaria, reprezentînd numărul de decesuri, pe diferite categorii de vîrstă, la 1 000 de oameni căsătoriți şi necăsătoriți. Aproape toate aceste tabele vorbesc în favoarea concepției mele, căci din ele rezultă că, exceptînd cea mai tînără categorie — între 15 şi 20 de ani —, mortalitatea la cei necăsătoriți este în medie mai mare decît la cei căsătoriți. E drept că un număr destul de mare dintre femeile căsătorite mor între 20 şi 40 de ani din cauza naşterilor sau a consecințelor acestora. Pornind de la aceasta, cît şi de la faptul că în urma naşterilor femeile contractează numeroase boli, Hegar ajunge la concluzia că satisfacerea instinctului sexual ar spori considerabil mortalitatea la femei. El scapă însă din vedere că ele nu mor din cauza raporturilor sexuale, ci din cauza consecințelor acestora şi că numai constituției fizice a multor femei se datorează faptul că suportă atît de greu actul naşterii. Această slăbiciune fizică este, la rîndul ei, consecința deplorabilelor noastre condiții sociale: hrană insuficientă, condiții de locuit şi de trai mizere, ocupație nesănătoasă, educație spirituală şi fizică necorespunzătoare, îmbrăcăminte nesănătoasă (corsetul) etc. Ca specialist, Hegar ar mai trebui să ştie că sînt foarte frecvente cazurile cînd apar boli grave

ale lăuzelor ca urmare a îngrijirii nesatisfăcătoare sau greşite la naştere sau în urma unor boli venerice căpătate de la soţ. Toate aceste deficienţe ar putea fi remediate prin crearea unor instituţii sociale şi prin introducerea unor metode raţionale de educare, şi atunci ar dispărea şi consecinţele care se manifestă în prezent. Reproşîndu-mi că exagerez mult efectele dăunătoare cărora le ~dăniaştere nesatisfacerea instinctului sexual, Hegar cade în extrema cealaltă; el descrie în culori atît de sumbre urmările pe care le-ar avea pentru femei satisfacerea instinctului sexual, încît ar trebui să-i dăm dreptate apostolului Pavel, care, chipurile, propovăduia: e bine să te căsătoreşti, dar şi mai bine e să nu te căsătoreşti.

Hegar contestă apoi justeţea părerii mele că instinctul sexual nesatisfăcut influenţează şi asupra numărului sinuciderilor la persoanele necăsătorite. Atrag atenţia, în primul rînd, asupra datelor statistice reproduse la pag. 133 şi urm.

ale cărţii mele. Hegar însuşi este nevoit să admită (pag. 23) că, „în linii generale, frecvenţa sinuciderilor este mai mare la cei necăsătoriţi". La ce bun atunci dispută ?

în continuare, Hegar combate punctul meu de vedere că la femei înăbuşirea instinctului sexual duce adesea la boli mintale, satirism şi nimfomanie. Dar şi această încercare de a combate concepţia mea eşuează complet. El spune la pag. 80: „Sexul feminin este în general mai expus alienaţiei mintale decît cel masculin, dar diferenţa nu este însemnată, în schimb, această diferenţă este foarte mare între persoanele necăsătorite şi cele căsătorite, printre primele numărul fiind aproximativ dublu. Proporţia iese şi mai mult în evidenţă dacă nu luăm în consideraţie copiii, la care bolile mintale sînt rare, şi nu socotim decît persoanele necăsătorite de la cincisprezece ani în sus. Obţinem atunci la cei necăsătoriţi un procent de alienaţi mintali de aproape 4 ori mai mare decît la cei căsătoriţi". Hegar încearcă totuşi să explice prin diferite cauze existenţa acestei mari diferenţe în defavoarea celor necăsătoriţi, şi sînt cu atît mai dispus să accept în parte valabilitatea acestor supoziţii, cu cît nu am afirmat niciodată că înăbuşirea instinctului sexual ar fi singura cauză a stărilor patologice la cei necăsătoriţi. Pînă la urmă însă Hegar este nevoit să admită (pag. 31) că „diferenţa între cei necăsătoriţi şi cei căsătoriţi este totuşi prea mare pentru a putea fi explicată numai în felul acesta" (adică prin cauzele indicate de el). Repet deci întrebarea: la ce bun atunci disputa ?

Mai departe, la pag. 23, el scrie: „Nimfomania şi sati- rismul pot apărea uneori ca urmări ale unor modificări anatomice importante în organele sexuale sau în sistemul nervos central". El dă însă o explicație foarte puțin satisfăcătoare a cauzelor care provoacă aceste tulburări. El admite că nesatis- facerea instinctului sexual contribuie la apariția bolii, „dar prima şi principala cauză este totuşi excitarea provocată artificial şi forțat" (!). Excitarea aceasta îşi găseşte însă motivarea în însăşi natura sexuală a omului, căci altfel nu ar fi posibilă. Hegar admite de asemenea că încă în timpuri vechi cauza isteriei era atribuită înăbuşirii instinctului sexual, şi totuşi neagă valabilitatea acestei cauzei; cu toate acestea, el spune la pag. 35: „înainte vreme şi, deşi mai rar, chiar în zilele noastre s-au observat în instituții închise, ca, de pildă, mănăstiri de maici şi pensioane de fete, cazuri frecvente de isterie, psihoză isterică şi coree, atribuite adesea de asemenea înăbuşirii instinctului sexual". Hegar nu neagă faptul în sine, ci caută doar să explice cauzele, pe care nu am motiv să le contest, cu atît mai mult cu cit unele dintre ele le-am indicat eu însumi. Mai departe, Hegar spune: „Ca aspect boala capătă adesea, în special la femei, o nuanță sexuală" — o mărturisire pe care de asemenea o accept. în- continuare, el scrie:,,E greu de stabilit în ce măsură înăbuşirea forțată a instinctului sexual adecvat forței şi vîrstei celui în cauză a contribuit la apariția unor boli nervoase şi tulburări psihice care în evoluția lor au o nuanță sexuală". Mă mulțumesc şi cu această concesie.

în capitolul al Vl-lea al lucrării sale, Hegar tratează suferințele ce rezultă pentru femeie din procesul procreării. Deşi nu neagă în totul aspectele negative ale nesatisfacerii instinctului sexual, Hegar consideră, după cum am arătat mai sus, că femeia căsătorită este expusă unor pericole şi boli mai grave decît cea necăsătorită. Totuşi, întregul aspect al aşa-numitelor fete bătrîne trebuie să convingă pînă şi profanul de consecințele funeste ale celibatului. Acest fapt nu-1 poate nega complet nici Hegar, care, la pag. 30, scrie: „Există însă şi o altă categorie de fete care, deşi complet sănătoase sau, în orice caz, neprezentînd nici o tulburare mai serioasă în dezvoltarea fizică, ajung la o vîrstă înaintată fără a se căsători. Ele ne oferă adesea, într-o formă mai mult sau mai puțin pronunțată, o imagine avînd multe trăsături comune cu aceea a unei persoane anemice: senzație de slăbiciune şi leşin, aversiune pentru muncă, prgastă dispoziție, o mare iritabilitate, paloare, slăbire, tulburări ale funcțiilor genitale etc." Frazele de mai sus reprezintă de asemenea o mărturisire foarte prețioasă. Cu toate acestea,

sînt atacat şi insultat, deoarece, cu mai puține rezerve şi mai direct decît el, am spus lucrurilor pe nume.

Despre cele susținute de Hegar în capitolul al VH-lea al cărții sale cu privire la excesul în raporturile sexuale şi la consecințele aşa-numitului amor liber, nu am nimic de spus. în primul rînd, pentru că în chestiunea în care polemizează cu mine m-a înțeles greşit — şi să nu cercetăm dacă fără sau cu intenție —, şi, în al doilea rînd, pentru că tratează chestiuni care nu se referă de loc la cele spuse de mine.

Asemenea tuturor ideologilor burghezi, şi lui Hegar i se mai întîmplă să confunde efectul cu cauza; el deduce, de pildă, beția dintr-un „defect etic", în loc să o deducă din cauze sociale. Am tratat în lucrarea mea atît" de amănunțit efectele condițiilor sociale asupra tuturor relațiilor de viață ale oamenilor, încît nu mai am de adăugat aici nici un cuvînt.

Hegar este profund revoltat deoarece în cartea mea arăt cît de frecvente sînt cazurile de seducere a fetelor din popor de către membrii „claselor posedante şi culte". El pretinde că acest lucru nu corespunde adevărului şi că vinovații sînt — aproape fără excepție — soldați, muncitori, calfe, servitori şi doar rareori figurează printre ei cîte un membru al păturilor superioare, care în asemenea cazuri trebuie să plătească foarte scump greşeala, de care poate nu este vinovat numai el. O afirmație mai impertinentă decît aceasta este greu de imaginat. Desigur, tații celor aproximativ 170 000 de copii nelegitimi care se nasc în medie anual în Germania sînt numai în parte membri ai „claselor posedante şi culte", dar, procentual, contingentul lor este excepțional de mare. Din păcate se întîmplă foarte des ca argați, muncitori şi în special servitori din casele nobile să se declare de acord să ia asupra lor păcatele stăpînilor. Dacă Hegar ar întreprinde cercetări la maternitatea din Freiburg, el s-ar putea convinge uşor de spusele mele — bineînțeles dacă doreşte în general să se convingă de acest lucru. îi mai recomand să citească lucrarea colegului său mai tînăr, dr. Max Taube din Leipzig, intitulată „Ocrotirea copiilor nelegitimi"; acesta ajunge la concluzii exact opuse celor ale lui Hegar. Hegar susține, mai ales atunci cînd analizează aspecte sociale, punctul de vedere al apărătorului obtuz şi preconceput al societății burgheze. La fel se întîmplă şi atunci cînd proslăveşte sistemul familiei cu doi copii, dominant în Franța, care, după părerea sa, poate fi considerat ca o situație ideală. Despre cauzele şi efectele acestui sistem am spus tot ce era necesar în secțiunea a doua

a cărții de față. Erijîndu-se în apărător al acestui sistem, el ignorează cu desăvîrşire consecințele pe care le are această situație pentru moralitatea populației franceze. Hegar, ginecologul, nu are cunoştință ca acest sistem favorizează considerabil avorturile în masă, pruncuciderea, coruperea minorilor şi perversitatea.

Aceeaşi concepție vădesc şi celelalte argumente de ordin social şi politic, cu ajutorul cărora Hegar încearcă să mă combată. Putem cita, de pildă, ceea ce spune despre dreptul la muncă —- pe care, după cum se ştie, social-democrația germană nu 1-a recunoscut niciodată ca o revendicare progra- matică —, despre relațiile internaționale, despre ziua de muncă şi despre natura banilor. O superficialitate condamnabilă trădează şi concepțiile sale economice în problemele agrare. După părerea sa, ruinarea agriculturii engleze s-ar datora abrogării taxelor vamale asupra cerealelor, care a avut loc, după cum se ştie, în 1847 ! Faptul că în cartea mea am arătat în repetate rînduri că terenuri fertile sînt astăzi folosite adesea pentru plantarea de păduri, care sînt apoi populate cu cerbi şi căprioare, pentru ca domnii aristocrați şi bogătaşi să-şi poată satisface pasiunea de vînători, îl determină (pag. 94) să-mi dea următoarea replică: „De dragul vînătorii, la noi, în Germania, n-au fost plantate cu păduri şi n-au fost sustrase destinației lor fireşti nici un fel de terenuri sau în orice caz foarte puține terenuri care ar fi fost mai indicate pentru alte scopuri. Abia se reuşeşte să fie salvate de la totala lor dispariție anumite specii de animale, ca: cerbi sau porci mistreți; e drept însă că pe un adept al unui principiu utilitar unilateral acest lucru îl lasă complet rece şi el ar fi întru totul de acord să se împuşte pînă şi ultimul iepure şi ultima căprioară. Dar cum ar arăta atunci pădurile şi cîmpiile noastre !".

în felul acesta poate scrie numai un om care nu are nici cea mai vagă idee despre ceea ce se petrece în realitate, căci altfel ar trebui să ştie că pretutindeni, în nord şi sud, în apus şi răsărit, țăranii noştri sînt cu toții de părere că pagubele pricinuite pe întregul cuprins al Germaniei ca urmare a ocrotirii excesive a vînatului au atins proporții ce pot fi considerate drept o calamitate. In această privință, nici în feudalism situația nu putea fi mai proastă decît a ajuns într-o serie de regiuni ale Germaniei.

Hegar rezolvă într-un mod pueril şi problema agrară pro- priu-zisă. El scrie (pag. 106): „Îmbunătățirea situației țăranilor mici şi mijlocii va trebui să îie in

primul rînd opera poli- ticn comerciale şi fiscale, a legislației'şi a bunăvoinței luti-iundiarilor..." El speră deci că lupul va salva oile. Față de asemenea argumente îmi pier putința şi dorința de a continua polemica.

Dacă corpul profesoral german nu va opune balaurului socialist spadasini mai abili decît Hegar şi Ziegler, atunci „monstrul" acesta modern va veni de hac societății burgheze. Asemenea Siegfriezi nu ne provoacă nopți albe.

A. BEBEL

Paştele. 1895

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A 34-a

De la ediția a 25-a nu am mai făcut nici o completare sau revizuire a prezentei lucrări. Față de cererea continuă ce există pentru această carte, mi se pare însă indicat să procedez la o nouă revizuire a conținutului ei.

Nu am găsit necesar să fac vreo modificare în ceea ce priveşte părerile fundamentale exprimate în carte. Am ținut însă seama de o serie de fapte noi, devenite cunoscute după apariția ediției a 25-a, şi am inclus în sfera expunerilor mele o serie de lucrări noi care conțin păreri demne de a fi luate în considerare. De asemenea, am ținut seama de o serie de comunicări şi indicații care mi-au parvenit de la cititori şi pentru care exprim celor ce mi le-au trimis sincerele mele mulțumiri.

Pentru a nu mări şi mai mult volumul cărții, am fost nevoit să supun materialul nou adunat unei selecții minuțioase. Față de amploarea materialului ar fi fost uşor să dublez conținutul cărții, dar unei asemenea extinderi i se opun cele mai diverse motive.

Țelul pe care 1-a urmărit şi pe care, cred că o pot afirma, 1-a atins în mare măsură cartea mea — acela de a combate prejudecățile ce se opun egalității depline în drepturi a femeii şi de a propaga ideile socialiste, a căror realizare este singura în măsură să asigure eliberarea socială a acesteia —, va fi - atins şi în fumia ei actuala, şi, după ciimTsper, intr-o măsură sporită. Nu trece o zi care să nu aducă omului cu rațiunea sănătoasă mereu noi dovezi că numai o transformare radicală a statului şi a societății poate pune capăt destrămării tot mai profunde a rînduielilor noastre sociale.

Necesitatea unei asemenea transformări este recunoscută nu numai de cercuri tot mai largi de femei proletare, dar şi de mişcarea feministă 'burgheză,

care este pusă în situația să formuleze revendicări pe care înainte vreme nu îndrăzneau

să le formuleze decît elementele cele mai înaintate. An de an mişcarea feministă a cucerit tot mai mult teren în aproape toate țările civilizate, şi chiar dacă în această mişcare mai putem constata multă neclaritate şi lipsă de consecvență, elementele active din rîndurile ei îşi dau tot mai mult seama de aceste deficiențe cu sau fără voia lor, ele sînt împinse înainte.

Un indiciu deosebit de pregnant al progresului făcut de această mişcare este numărul imens de lucrări apărute în legătură cu problema feminină; urmărirea în amănunțime a acestei literaturi depăşeşte puterea unui singur om. E drept că şi aici calitatea ține numai rareori pas cu cantitatea, dar această literatură este un semn de preocupare intelectuală, iar discrepanța între calitate şi cantitate nu este mai mare decît în alte domenii de activitate intelectuală. Principalul este că mişcarea progresează, iar greşelile pe care le săvîrşesc unii din lipsă de perspicacitate sînt corectate de instinctul maselor, care, o dată puse în mişcare, nu-şi greşesc drumul.

A. BEBEL

Berlin-Schöneberg, 15 noiembrie 1902

PREFAȚA LA EDIȚIA A 50-a

La începutul acestui an s-au împlinit trei decenii de la apariția primei ediții a cărții de față. După cum am arătat în prefața la ediția a 9-a, ea a apărut în împrejurări excepționale. Cu cîteva luni înainte fusese promulgată legea împotriva socialiştilor, pe baza căreia a fost interzisă orice literatură socialistă. Dacă cineva îndrăznea totuşi să difuzeze o lucrare interzisă sau să o reediteze şi era prins asupra faptului, era condamnat la închisoare pînă la şase luni. Şi totuşi s-au găsit oameni care să facă şi una şi alta.

Prima ediție a fost tipărită la Leipzig, dar a apărut sub firmă falsă. Ca editură figura „Verlag der Volksbuchhandlung" din Zürich-Hottingen, unde se edita şi ziarul „Sozialdemokrat", care pe atunci era interzis în Germania. Cu ediția a 2-a a mers însă mai greu; nu am reuşit să o public decît în 1883, căci motive de ordin personal m-au împiedicat să o public mai devreme. Această ediție a apărut la Zürich în editura „Verlagsmagazin" (J. Schabelitz). Pînă în 1890 au urmat apoi alte şase ediții, fiecare cu un tiraj de 2 500 de exemplare. Piedicile care au stat în calea difuzării cărții au fost învinse. Se mai întîmplă uneori ca un transport să

cadă în mîna poliției, iar exemplare disparate să fie confiscate la percheziții; dar nici aceste exemplare nu erau pierdute: ele ajungeau, e drept fără plată, în alte mîini şi erau citite — poate chiar cu mai mult nesaț decît de tovarăşii mei de partid — de polițişti, de familiile şi cunoştințele lor. _____

După ce în 1890 a fost abrogată, în sfîrşft, legea împotriva socialiştilor, am procedat la o revizuire substanțială şi completare simțitoare a cărții; ea a apărut în 1891, în ediția a 9-a, în aceeaşi editură în care apare şi azi. în prezenta ediție — cea de-a 50-a — am făcut noi modificări substanțiale în textul cărții. Totodată, cartea a fost mai bine sistematizată prin înmulțirea capitolelor şi împărțirea lor în subcapitole.

Cartea a apărut pînă acum în 14 limbi, iar în unele țări, ca, de pildă, în Italia şi Statele Unite, chiar în mai multe ediții. Prin traducerea ei în limba sîrbă, numărul limbilor în care este editată a sporit la 15.

Cartea s-a bucurat de o largă răspîndire şi pot spune fără falsă modestie că a fost într-adevăr deschizătoare de drumuri. La răspîndirea cărții au contribuit, fără voia lor şi nu în mică măsură, înşişi adversarii ei.

Nu au lipsit însă nici aprecierile favorabile ! în lucrarea sa intitulată „Problema sexuală" profesorul August Forel o numeşte o „carte importantă şi interesantă" şi, cu unele rezerve, declară că ea „trebuie calificată drept o realizare însemnată şi remarcabilă, cu care, în linii generale, trebuie să fim de acord". într-un alt loc spune că, deşi nu este de acord cu mine într-o serie de puncte, în care, după părerea sa, nu aş avea dreptate, „prețuieşte totuşi mult cartea mea, considerînd-o drept o realizare de seamă".

Această apreciere se referă la ediția a 2-a, apărută în 1883. Profesorul Forel pare să nu cunoască edițiile următoare, complet revizuite şi lărgite. De aceea nici nu vreau să mă ocup aici de critica pe care a adus-o ediției din 1883.

în lucrarea sa „Istoria instituției căsătoriei", englezul G. S. Howard face următoarea apreciere: „în excelenta sa carte «Femeia şi socialismul», August Bebel formulează o viguroasă acuzație împotriva actualelor relații de căsătorie". Redînd apoi pe scurt conținutul, autorul încheie: „Orice am gîndi despre remediul propus de scriitorii socialişti şi oricît de contestabil ni s-ar părea că singura noastră speranță ar fi întemeierea unei republici cooperatiste, un lucru este cert: socialiştii au făcut societății un prețios serviciu studiind cinstit faptele şi expunîndu-le fără teamă. Ei au dezvăluit fără cruțare racilele de care suferă

familia în statul actual. Ei au dovedit că problema căsătoriei şi a familiei nu poate fi soluționată decît o dată cu transformarea actualului nostru sistem economic. Ei au demonstrat că un progres nu este posibil fără eliberarea loială a femeii şi lăra egalitatea deplină în drepturi a celor două sexe în cadrul căsătoriei. Prin toate acestea ei au reuşit ca de pe acum omenirea să-şi construiască un ideal mult superior al vieții conjugale".

33

3 — Femeia si socialismul

în cei treizeci de ani care s-au scurs de la apariția cărții mele, mişcarea feministă — atît cea burgheză cît şi cea pro- letară — a obținut succese importante în toate țările civilizate. Nu cred să mai existe vreo mişcare care într-un răstimp atît de scurt să fi obținut rezultate atît de apreciabile. S-au făcut progrese mari atît în ceea ce priveşte recunoaşterea egalității politice şi civile a femeii, cît şi admiterea ei în universități şi la profesiuni care înainte nu-i erau accesibile. Pînă şi partide care înainte erau din principiu împotriva mişcării feministe moderne, ca, de pildă, centriştii catolici şi socialiştii- creştini evanghelici, au socotit necesar să-şi schimbe atitudinea negativă față de această mişcare într-una pozitivă, şi anume pentru simplul motiv că nu voiau să-şi piardă complet influența asupra cercurilor de femei în care aveau adepte.

Dacă punem însă întrebarea: „Cum se explică acest fenomen ?", răspunsul va fi următorul: „El a fost determinat de marile schimbări sociale şi economice care s-au produs în relațiile noastre". Dacă eşti, de pildă, fostul ministru al culturii din Prusia, fără avere şi cu şapte fete, cărora trebuie să le asiguri o poziție acceptabilă în viață, realitatea crudă te învață să fii logic şi înțelegător. Tot astfel sînt treziți la realitate şi mulți alții din aşa-numita societate bună, chiar dacă nu au şapte fete care trebuie să-şi cucerească o situație corespunzătoare în viață.

Este de la sine înțeles că şi agitația femeilor progresiste a contribuit în bună măsură la această dezvoltare. Succesele lor au fost însă posibile numai datorită faptului că dezvoltarea noastră socială şi economică le-a adus apă la moară, după cum a adus şi social-democrației. Chiar şi vorbele îngereşti au răsunet numai dacă terenul este propice pentru ceea ce vestesc. E cert că terenul social devine tot mai favorabil agitației femeilor progresiste, şi tocmai aceasta este chezăşia noilor succese. Trăim de pe acum în epoca revoluției sociale, dar cei mai

mulți nu-şi dau încă seama de acest lucru. Din nefericire mai există destule fecioare cu mintea scurtă.

în încheiere, vreau să-mi exprim cele mai calde mulțumiri tovarăşului N. Reazanov pentru ajutorul prețios pe care mi 1-a dat la revizuirea celei de-a 50-a ediții. El a depus grosul muncii. Fără ajutorul său mi-ar fi fost cu neputință să public azi cartea într-o formă esențial îmbunătățită, căci din cauza bolii puterea mea de muncă a fost mult redusă în ultimii doi ani şi, în plus, o altă lucrare de mari proporții mi-a răpit timp şi energie.

A. BEBEL

Schoneberg-Berlin, 31 octombrie 1909

INTRODUCERE

Trăim într-o epocă de mari transformări sociale, care progresează cu fiecare zi. In rîndurile tuturor "păturilor sociale se fac simțite o agitație şi o frămîntare tot mai accentuate, care împing societatea spre schimbări radicale. Toți îşi dau seama că terenul pe care stau se clatină. S-au ivit o serie de probleme care preocupă cercuri tot mai largi şi pentru a căror soluționare se duce o luptă aprigă. Una din problemele cele mai importante şi care apare tot mai mult pe primul plan este problema feminină.

Această problemă priveşte poziția pe care trebuie să o ocupe femeia în organismul nostru social şi felul în care poate să-şi dezvolte din toate punctele de vedere forțele şi aptitudinile pentru a deveni un membru deplin, egal în drepturi şi cît mai util al societății. Pentru noi, această problemă coincide cu aceea a formei şi organizării pe care trebuie să o adopte societatea pentru ca oprimarea, exploatarea şi mizeria să fie înlocuite prin sănătatea fizică şi socială a indivizilor şi a societății. In problema feminină, noi vedem deci numai una dintre laturile problemei sociale generale care preocupă în prezent toate mințile şi agită toate spiritele; ea nu-şi poate găsi soluționarea definitivă decît prin înlăturarea contradicțiilor sociale şi a racilelor generate de acestea.

Este totuşi necesar ca problema feminină să fie tratată aparte. Pe de o parte, pentru că întrebarea care a fost situația femeii în trecut, care este ea în prezent şi care va fi ea în viitor interesează, cel puțin în Europa, majoritatea

societății, deoarece sexul feminin constituie mai mult de jumătate din populație. Pe de altă parte, pentru că închipuirile noastre despre evoluția poziției sociale a femeii în decursul mileniilor corespund atît de puțin realității, încît lămurirea acestei probleme a devenit absolut necesară. Multe dintre prejudecățile cu care cele mai diferite cercuri, inclusiv cele de femei, pri-

Vesc dezvoltarea mişcării feministe, se datoresc tocmai necunoaşterii şi neînțelegerii situației femeii. Mulți pretind chiar că nici nu există o problemă feminină şi că poziția pe care femeia a ocupat-o pînă acum şi pe care este sortită să o aibă şi în viitor ar fi determinată de „menirea ei firească" de a fi soție şi mamă, care o limitează la sfera îngustă a gospodăriei. Ceea ce se petrece dincolo de cei patru pereți ai casei sau ceea ce nu este în legătură directă cu obligațiile ei casnice nu o priveşte.

La fel ca în problema socială generală, în care hotărîtoare este poziția pe care o deține în societate clasa muncitoare, şi în problema feminină se înfruntă diferite partide. Cei ce vor ca totul să rămînă ca înainte au răspunsul gata pregătit şi cred că pot rezolva problema îndrumînd femeia spre „menirea ei firească". Ei nu văd că, din motive pe care le vom analiza în amănunțime, milioane de femei nici nu sînt în stare să-şi îndeplinească pretinsa lor „menire firească" de gospodine, de procreatoare şi de educatoare de copii, că alte milioane şi-au ratat în bună parte această menire, deoarece căsătoria s-a transformat pentru ele în jug şi robie şi sînt nevoite să-şi ducă viața în mizerie. Desigur, acest lucru îi interesează pe aceşti „înțelepți" tot atît de puțin ca şi faptul că, pentru a-şi cîştiga strictul necesar existenței, milioane de femei trebuie să trudească din greu în cele mai felurite profesiuni, adesea în modul cel mai nefiresc şi cu mult peste puterile lor. Ei închid însă ochii în fața acestei realități penibile la fel cum îi închid în fața mizeriei proletarului, consolîndu-se pe sine şi pe alții cu gîndul că aşa a fost „dintotdeauna" şi aşa va rămîne „întotdeauna". Ei nu vor să acorde femeii dreptul de a participa din plin la toate cuceririle civilizației moderne şi de a le folosi pentru uşurarea şi îmbunătățirea situației ei, după cum nu vor să-i acorde nici dreptul de a-şi dezvolta — deopotrivă cu bărbatul — toate capacitățile intelectuale şi fizice şi de a le folosi spre hinelp pi Tar dacă li r,n mm spnne- că pentru a putea fi independentă din punct de vedere fizic şi intelectual, femeia trebuie să fie independentă şi din punct de vedere economic, astfel încît să nu mai depindă de bunăvoința şi de mila sexului opus, ei îşi ies din fire, se înfurie şi

dezlănțuie un torent de acuzații violente împotriva „nebuniei vremurilor" şi „absurdelor năzuințe de emancipare".

Aceştia sînt filistinii de sex masculin şi feminin, care nu pot ieşi din găoacea prejudecăților lor. E neamul cucuvelelor, care trăiesc pretutindeni unde domneşte semiîntunericul şi țipă îngrozite de îndată ce o rază de lumină se strecoară în tihnita lor obscuritate.

Există şi o altă categorie de adversari ai mişcării, care nu poate să închidă pur şi simplu ochii în fața unor fapte atît de grăitoare. Ei admit că, în raport cu întreaga dezvoltare a civilizației, în nici una din epocile trecute nu s-a aflat un număr atît de mare de femei într-o situație atît de nesatisfăcătoare ca în prezent şi că este deci necesar să se cerceteze cum s-ar putea îmbunătăți situația acelora care sînt nevoite să-şi cîştige singure existența. Această categorie de adversari consideră însă că pentru femeile care s-au căsătorit, problema socială este rezolvată.

în consecință, ei cer ca femeia necăsătorită să fie admisă în acele domenii de activitate care corespund forțelor şi aptitudinilor ei, pentru ca astfel să poată concura cu bărbații. Unii merg şi mai departe, cerînd ca această concurență să nu fie limitată la activități şi profesiuni inferioare, ci să cuprindă şi profesiunile superioare, arta şi ştiința; ei cer admiterea femeilor în toate institutele de învățămînt superior, inclusiv în universități. Ei mai preconizează admiterea lor la serviciile publice (poştă, telegraf, căi ferate), aducînd ca argumente în special rezultatele obținute de femei în Statele Unite. Unii cer chiar ca femeilor să li se acorde şi drepturi politice. Femeia, arată ei, este în aceeaşi măsură om şi cetățean ca şi bărbatul, iar exclusivitatea pe care au deținut-o pînă acum bărbații pe tărîmul legiferării a dovedit că au exploatat acest privilegiu în interesul lor, ținînd în toate privințele femeia sub tutelă, lucru care ar trebui împiedicat.

Trebuie relevat faptul că nici unul din aceste curente, caracterizate sumar, nu depăşeşte cadrul actualei orînduiri sociale. Reprezentanții acestor curente nici nu-şi pun problema dacă în felul acesta se poate obține o schimbare esențială şi JiQtărîtQflre a situației femeilor. Limitîndu-se la cadrul orîn- duirii sociale burgheze, deci capitaliste, ei consideră egalitatea burgheză în drepturi ca o soluționare definitivă a problemei. Aceşti oameni nu-şi dau seama sau poate nu vor să-şi dea seama că, în ceea ce priveşte accesul neîngrădit al femeii la meserii şi profesiuni industriale, țelul este de fapt atins, iar clasele dominante îi acordă —

în însuşi interesul lor — cel mai puternic sprijin. în condițiile actuale, accesul femeilor la toate activitățile industriale şi meşteşugăreşti duce însă la ascuțirea luptei de concurență dintre cei ce muncesc, iar rezultatul final este o scădere a veniturilor obținute de pe urma muncii lor atît de femei, cît şi de bărbați, indiferent ce sînt:, muncitori sau funcționari.

Este clar că această soluție nu poate fi cea bună. Deplina egalitate burgheză în drepturi a femeii este considerată drept țel final nu numai de toți bărbații care sprijină năzuințele feminine ce nu depăşesc cadrul actualei orînduiri sociale, ci şi de femeile burgheze care activează în cadrul mişcării. Aceste femei cît şi bărbații cu concepții similare sînt, prin revendicările lor, în opoziție cu acei bărbați care din mărginire filistină sau — cînd este vorba de accesul femeilor la studiile superioare sau la funcțiile publice mai bine remunerate — din egoism meschin şi din teamă de concurență sînt ostili mişcării. Dar o contradicție de clasă, ca aceea dintre clasa muncitorilor şi clasa capitaliştilor, nu există în acest caz.

Admițînd chiar că mişcarea feministă burgheză ar izbuti să obțină satisfacerea tuturor revendicărilor ei privind egalitatea în drepturi cu bărbații, şi tot n-ar fi desființată nici robia pe care o constituie azi pentru nenumărate femei căsătoria, nici prostituția şi nici dependența materială în care se află marea majoritate a soțiilor față de soții şi stăpînii lor. Pentru marea majoritate a femeilor nu aduce nici un avantaj dacă cîteva mii dintre ele, aparținînd păturilor înstărite, ajung să fie profesoare în învățămîntul superior, să practice medicina, să îmbrățişeze o carieră ştiințifică sau să devină funcționare. Aceasta nu schimbă întru nimic situația generală a femeilor.

Majoritatea sexului feminin are de suferit din două motive: pe de o parte, de pe urma dependenței sociale şi familiale față de bărbați — pe care egalitatea formală în drepturi şi în fața legii o atenuează, ce-i drept, dar nu o înlătură —, iar pe de altă parte, de pe urma dependenței economice în care se găsesc femeile în general şi femeile proletare în special, ca, de altfel, şi bărbații proletari.

Din cele de mai sus rezultă că toate femeile^ fără deosebire de situație socială, sînt — datorită felului cum a evoluat civilizația noastră — un sex prejudiciat şi dominat de bărbați şi că au ca atare interesul să înlăture, pe cît posibil, această stare de lucruri prin schimbarea legilor şi instituțiilor actualei orînduiri sociale şi de stat. Majoritatea covîrşitoare a femeilor au însă şi tot

interesul să transforme din rădăcini actuala orînduire socială şi de stat, pentru a desființa atît robia salariată, de care suferă cel mai mult proletariatul feminin, cît şi robia sexuală, strîns legată de relațiile noastre de proprietate şi de condițiile de agonisire a traiului,

Femeile care activează în mişcarea feministă burgheză nu înțeleg necesitatea unei asemenea transformări radicale. Influențate de situația lor privilegiată, ele văd în mişcarea feminină proletară, cu țelurile ei înaintate, năzuințe primejdioase şi reprobabile, pe care se consideră datoare să le combată. Contradicția de clasă care există între clasa capitaliştilor şi cea a muncitorilor şi care o dată cu agravarea situației se ascute tot mai mult se manifestă şi în cadrul mişcării de femei.

Cu toate acestea, femeile aparținînd claselor ostile au, în comparație cu bărbații scindați prin lupta de clasă, mult mai multe puncte comune pentru care pot lupta cot la cot. Aceasta se referă la toate domeniile în care se pune problema egalității în drepturi a femeilor în cadrul actualei orînduiri sociale şi de stat, adică la dreptul femeii de a activa în toate domeniile accesibile forțelor şi aptitudinilor ei, cît şi la deplina egalitate civilă şi politică cu bărbații. Este vorba de domenii foarte importante şi, după cum vom vedea, foarte vaste. în afară de aceasta, femeile proletare mai au interesul deosebit să lupte laolaltă cu bărbații pentru asemenea măsuri şi instituții care să le ferească de degenerare fizică şi morală şi să le dea posibilitatea să fie mame şi să-şi crească copiii. Pe lîngă aceasta, femeia proletară este chemată să participe alături de bărbat, tovarăşul ei de clasă şi de soartă, la lupta pentru transformarea din rădăcini a societății, pentru instaurarea unor relații care, prin instituții sociale corespunzătoare, să asigure ambelor sexe deplina independență economică şi spirituală.

Nu este deci numai vorba de a înfăptui egalitatea în drepturi a femeii cu bărbatul în cadrul actualei orînduiri sociale şi de stat — ceea ce constituie țelul mişcării feministe burgheze —, ci, mergînd mai departe, de a înlătura toate barierele care determină dependența omului față de om, deci şi a unui sex față de celălalt. O asttel de soluționare a problemei feminine coincide cu soluționarea problemei sociale. Cei care năzuiesc spre soluționarea deplină a problemei feminine trebuie deci să meargă mînă în mînă cu cei care au înscris pe stindardul lor soluționarea problemei sociale ca o problemă de civilizație pentru întreaga omenire, iar aceştia sînt socialiştii.

Dintre toate partidele, partidul social-democrat este singurul care nu din motive de agitație, ci din necesitate obiectivă a înscris în programul său deplina egalitate în drepturi a femeii, eliberarea ei de orice dependență şi asuprire. Nu poate ii vorba de eliberarea omenirii iără independentă şi egalitate socială a sexelor.

Toți socialiştii vor fi probabil de acord cu concepțiile fundamentale expuse mai sus. Dar nu toți concep în acelaşi fel realizarea țelurilor finale spre care năzuim, adică măsurile şi institufiile menite să asigure independența şi egalitatea în drepturi a tuturor oamenilor.

In clipa în care ne depărtăm de realitatea existentă şi, păşind pe terenul speculației, încercăm să ne reprezentăm imaginea viitorului, încep să apară divergențe de păreri despre ceea ce este probabil sau improbabil. Prin urmare, cele spuse în prezenta carte în această privință nu pot fi considerate decît ca păreri personale ale autorului şi, în consecință, eventualele atacuri nu trebuie îndreptate decît împotriva persoanei sale; numai el poartă răspunderea pentru cele afirmate.

Critici obiective şi făcute de bună-credință vor fi binevenite. Vom trece însă sub tăcere atacurile care prezintă în mod denaturat conținutul cărții sau care se întemeiază pe argumente false. De altfel, în expunerile care vor urma vom trage toate concluziile rezultate din cercetarea faptelor. Lipsa oricărei prejudecăți este prima cerință pentru cunoaşterea adevărului, şi numai exprimarea deschisă a ceea ce este şi va trebui să fie poate duce la atingerea scopului urmărit.

Secțiunea I
FEMEIA IN TRECUT

Capitolul întîi
Poziția femeii în societatea primitivă

1. Principalele epoci ale preistoriei

Femeia şi muncitorul au comun faptul că sînt asupriți. Formele asupririi au variat de la epocă la epocă şi de la țară la țară, dar asuprirea a rămas. In decursul dezvoltării istorice, adesea asupriții au devenit conştienți de asuprirea lor, ceea ce a dus la schimbări şi îmbunătățiri ale situației lor; dar cunoaşterea adevăratei esențe a asupririi şi a cauzelor ei este -— atît în ceea ce priveşte femeia

cît şi muncitorul — rezultatul zilelor noastre. A trebuit să fie cunoscută adevărata esență a societății şi legile ce stau la baza dezvoltării ei înainte de a se putea dezvolta, cu sorți de izbîndă, o mişcare pentru înlăturarea unei situații recunoscute ca nedreaptă. Amploarea şi profunzimea unei asemenea mişcări depind însă de măsura în care păturile prejudiciate devin conştiente de adevărata stare de lucruri, cît şi de libertatea de acțiune de care dispun. In ambele privințe, femeia este inferioară muncitorului, atît ca urmare a moravurilor şi a educației cît şi din pricina limitării libertății ei. La aceasta contribuie şi faptul că o situație ce dăinuie de multe generații este considerată în cele din urmă ca obişnuită, iar tradiția şi educația au drept urmare că atît femeii cît şi muncitorului această situație începe să le pară „firească". Femeia, în special, mai acceptă şi azi starea ei subordonată ca ceva de la sine înțeles, şi nu e uşor să o ldinuieşli că este o stare nedemnă şi că trebuie să năzuiască să devină în toate privințele un membru deplin al societății, egal în drepturi cu bărbatul.

Oricît de multe asemănări ar putea fi găsite între situația femeii şi cea a muncitorului, într-o privință femeia a luat-o înaintea muncitorului: ea e prima ființă omenească ajunsă în robie. Femeia a devenit sclavă înainte de a fi existat sclavi.

Orice dependență şi asuprire socială îşi are rădăcinile în dependența economică a asupritului față de asupritor. într-o asemenea situație femeia se află din timpuri străvechi; ne-o dovedeşte istoria dezvoltării societății omeneşti,

Cunoaşterea acestei dezvoltări este, ce-i drept, relativ recentă. După cum față de cercetările în domeniul geografiei, al ştiințelor naturii şi al istoriei, bazate pe incontestabile şi nenumărate fapte, nu a mai putut fi menținut mitul biblic al creării lumii, tot astfel s-a dovedit a fi cu totul inconsistent şi mitul biblic al creării şi dezvoltării omului. Deşi nu au fost lămurite încă toate amănuntele acestei dezvoltări istorice, iar în unele probleme elucidate încă mai dăinuie printre cercetători divergențe în privința semnificației unui fenomen sau a altuia, precum şi în privința legăturii dintre ele, în linii mari există totuşi claritate şi acord general. Este cert că omul nu a apărut pe pămînt ca om civilizat, cum pretinde Biblia despre prima pereche de oameni, ci în decursul unor perioade foarte îndelungate el s-a eliberat treptat din starea animalică, trecînd prin perioade de dezvoltare în care atît relațiile sociale cît şi cele dintre bărbat şi femeie au suferit cele mai variate transformări.

Afirmația comodă, pe care o auzim zilnic din gura ignoranților sau a unor oameni care vor să ne inducă în eroare, că atît relațiile dintre bărbat şi femeie cît şi cele dintre săraci şi bogați,,au fost aşa dintotdeauna" şi,,vor rămîne aşa întotdeauna" este din toate punctele de vedere falsă, superficială şi mincinoasă.

Avînd în vedere scopul urmărit de această lucrare, o importanță deosebită capătă expunerea sumară a relațiilor dintre sexe începînd cu timpurile primitive. Ea ne va dovedi că, de vreme ce în decursul dezvoltării omenirii aceste relații s-au transformat pe măsura schimbării modului de producție şi de repartiție a produselor, este de la sine înțeles că, o dată cu noi transformări ale modului de producție şi de repartiție, se vor schimba şi relațiile dintre sexe. Nimic nu e „veşnic", nici în natură şi nici în viața omului; veşnică nu e decît schimbarea, transformarea.

Atît cît putem pătrunde în trecutul dezvoltării societății omeneşti, vedem că prima formă a comunității omeneşti a fost tribul sau hoarda. Abia creşterea numerică şi îngreuierea obținerii mijloacelor de subzistență, care inițial au constat din rădăcini, bace şi fructe, au dus la scindarea sau separarea triburilor şi la căutarea unor noi regiuni de locuit.

Din tot ce ştim despre diferitele trepte de cultură ale popoarelor sălbatice, cunoscute din istorie sau care mai trăiesc şi în timpurile noastre, rezultă în mod incontestabil că omul a trecut într-adevăr prin această stare aproape animalică, în privința căreia nu dispunem de nici un fel de dovezi documentare. Omul nu a păşit în viață ca ființă civilizată superioară la ordinul unui creator. Dimpotrivă, în decursul unui proces de dezvoltare extrem de îndelungat şi de lent, el a trecut prin cele mai diferite stadii, a parcurs perioade de cultură ascendente şi descendente şi, printr-o permanentă diferențiere, s-a ridicat treptat — în toate continentele şi în toate zonele — pînă la actualul nivel de cultură.

în timp ce pe o parte a globului pămîntesc popoare mari au atins un înalt grad de cultură, alte popoare, în cele mai diferite colțuri ale lumii, se găsesc pe cele mai diferite trepte de dezvoltare. Aceste popoare ne dau o imagine a propriului nostru trecut şi ne arată calea parcursă de omenire în îndelungata ei dezvoltare. Dacă se va reuşi vreodată să se stabilească anumite puncte de vedere comune, general admise, care să călăuzească cercetările în domeniul dezvoltării culturii, vor ieşi la iveală o mulțime de fapte care vor arunca o lumină cu totul nouă asupra relațiilor dintre oameni în trecut şi în prezent. Vom înțelege atunci şi

ne vor părea fireşti lucruri care azi ne par de neînțeles şi pe care unii, obişnuiți să judece lucrurile superficial, le califică drept neraționale şi adeseori drept „imorale". Cercetările lui Bachofen şi apoi a numeroşi alți oameni de ştiință, ca Tylor, MacLennan, Lubbock etc., au ridicat vălul care acoperea istoria dezvoltării celei mai timpurii a neamului omenesc. Acestora li s-a alăturat Morgan cu lucrarea sa fundamentală, completată apoi de Friedrich Engels cu o serie de fapte istorice de natură economică şi politică şi, recent, parțial confirmată şi parțial modificată de Cunow 1.

Concluziile clare şi logice la care ajunge în excelenta sa lucrare Friedrich Engels, urmărind cercetările lui Morgan, aruncă o lumină vie asupra multor fenomene aparent ininteligibile şi, într-o oarecare măsură, absurde din viața unor popoare aflate pe trepte mai înalte sau mai joase ale culturii. Abia acum ne putem forma o idee despre transformările prin care a trecut structura societății omeneşti în decursul timpurilor. Din lucrarea lui Engels rezultă că părerile noastre de pînă acum despre căsătorie, familie şi stat se întemeiau pe idei complet eronate, care constituiau un tablou fantezist, lipsit de orice bază reală.

Ceea ce a fost dovedit în privința căsătoriei, a familiei şi a statului este valabil în special pentru rolul femeii, care în diferitele perioade de dezvoltare a ocupat poziții fundamental diferite de cele care se pretind că au existat „dintotdeauna".

Morgan, căruia i se alătură Engels, împarte istoria de pînă acum a omenirii în trei epoci principale: sălbăticia, barbaria, civilizația. Primele două epoci le împarte, la rîndul lor, în treapta de jos, de mijloc şi de sus; aceste trepte se deosebesc una de alta prin îmbunătățiri esențiale în obținerea mijloacelor de trai şi de subzistență. Cu totul în spiritul concepției materialiste a istoriei, create de Karl Marx şi Friedrich Engels, vede şi Morgan trăsătura principală a dezvoltării culturii în transformările prin care a trecut, în anumite epoci, modul de organizare a vieții popoarelor, ca rezultat al progreselor realizate în procesul de producție, adică în obținerea mijloacelor de trai. Astfel, treapta de jos a sălbăticiei constituie copilăria neamului omenesc, cînd oamenii, trăind în parte pe copaci, se hrăneau mai ales cu fructe şi rădăcini; în această perioadă începe şi vorbirea articulată. Treapta de mijloc a sălbăticiei începe cu folosirea ca hrană a unor animale mici (peşti, raci etc.) şi cu folosirea focului. Ia naştere fabricarea armelor — mai întîi a măciucii şi a lăncii din lemn şi piatră —, şi o dată cu aceasta încep

vînătoarea şi, probabil, războaiele cu triburile vecine pentru surse de hrană, pentru

la sălbăticie, prin barbarie, pînă la civilizație"). Editura „J.H.W. Dietz", Stuttgart, 1891. în aceeaşi editură au apărut:,,«Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats». Im Anschluss an Lewis H. Morgans Forschungen" („Originea familiei, a proprietății private şi a statului"), de Friedrich Engels. Ediția a 4-a completată, 1892; şi,,Die Verwandtschaftsor- ganisationen der Australneger. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der Familie" („Organizațiile bazate pe rudenie ale negrilor din Australia. O contribuție la istoria familiei"), de Heinrich Cunow, 1894.

regiuni de locuit şi de vînat. Pe această treaptă apare şi antropofagia care se mai menține şi azi la unele triburi şi popoare din Africa, Australia şi Polinezia. Treapta de sus a sălbăticiei se caracterizează prin perfecționarea armelor, prin inventarea arcului şi a săgeții; apar țesutul cu mina, împletitul coşurilor din rafie sau papură şi confecționarea de unelte din piatră şlefuită, ceea ce face posibilă prelucrarea lemnului pentru construirea de luntre şi colibe. Viața este deci mai multilaterală. Uneltele şi accesoriile existente permit să se procure hrană suficientă chiar şi pentru întreținerea unor aşezări omeneşti mai mari.

După părerea lui Morgan, treapta de jos a barbariei datează de la introducerea olăritului. începe domesticirea şi creşterea animalelor şi, o dată cu aceasta, producția de carne şi de lapte şi folosirea pieilor, coarnelor şi a părului în cele mai variate scopuri. Concomitent începe şi cultivarea plantelor, în apus se cultivă porumbul, iar în răsărit — aproape toate cerealele cunoscute, cu excepția porumbului. Treapta de mijloc a barbariei se caracterizează în răsărit prin domesticirea pe scară tot mai largă a animalelor, iar în apus prin cultivarea plantelor comestibile cu ajutorul irigației. Tot acum începe folosirea cărămizilor uscate la soare şi a pietrei de construcție. Domesticirea şi creşterea animalelor favorizează formarea turmelor şi duc la păstorit. Nevoia unor cantități mai mari de hrană pentru oameni şi vite impune apoi cultivarea cerealelor. Aceasta duce la o viață mai sedentară, la înmulțirea alimentelor şi creşterea diversității lor şi la dispariția treptată a antropofagiei.

Treapta de sus a barbariei începe cu topirea minereului de fier şi cu născocirea scrisului cu litere. Este inventat brăz- darul de fier, care permite o agricultură mai intensivă. încep să fie folosite securea şi sapa de fier, ceea ce

uşurează defrişarea pădurilor. O dată cu prelucrarea fierului încep să apară o mulțime de activități care dau vieții o nouă înfățişare. Uneltele de fier uşurează construcția de case, corăbii şi care; o dată cu prelucrarea metalelor ia naştere meşteşugul artistic, se perfecționează tehnica armelor, începe construirea de oraşe împrejmuite cu ziduri. Apare arhitectura ca artă, iar prin inventarea scrisului cu litere sînt păstrate şi răspîndite mitologia, poezia şi istoria.

Acest mod de viață, care stă la baza transformărilor sociale ce vor exercita în decursul timpurilor o influență hotărîtoare asupra dezvoltării culturii în Europa şi în întreaga lume, se dezvoltă mai ales în Orient şi în țările din jurul Mării Medi- terane — Egipt, Grecia, Italia.

2. Formele de familie

în perioadele de sălbăticie şi barbarie au existat relații între sexe şi relații sociale specifice, mult deosebite de cele de mai tîrziu.

Pentru descoperirea acestor relații, Bachofen şi Morgan au făcut cercetări aprofundate. Bachofen a studiat cu multă minuțiozitate scrierile din antichitate, pentru a elucida esența fenomenelor care ne par azi atît de stranii în mitologie, legende şi documente istorice, dar care conțin totuşi multe lucruri ce amintesc de fenomene şi întîmplări de mai tîrziu şi chiar din zilele noastre. Morgan a petrecut zeci de ani printre irochezii stabiliți în statul New York, făcînd constatări care i-au permis să dobîndească cunoştințe cu totul noi şi nebănuite despre relațiile de viață, de familie şi de înrudire ale acestor triburi de indieni; pe baza acestor cunoştințe au căpătat o explicație şi interpretare corectă şi constatările făcute în alte regiuni ale globului.

Bachofen şi Morgan au descoperit, fiecare în felul său, că relațiile dintre sexe din timpurile primitive ale dezvoltării umane erau cu totul deosebite de cele cunoscute în perioadele istorice şi la popoarele civilizate din zilele noastre. Datorită îndelungatei sale şederi printre irochezii din America de Nord şi studiilor comparate la care l-au dus constatările sale, Morgan a descoperit, în primul rînd, că popoarele foarte înapoiate din punctul de vedere al culturii posedă sisteme de familie şi de înrudire cu totul diferite de ale noastre, dai caie trebuie să fi existat pe vremuri în forme similare la toate popoarele aflate pe primele trepte ale culturii.

Morgan a constatat că pe vremea cînd a trăit printre irochezi exista la aceştia o căsătorie monogamă, care putea fi uşor desfăcută de ambele părți şi pe

care o numeşte,,fa- milia-pereche". El a mai constatat că denumirile gradelor de rudenie ca tată, mamă, fiu, fiică, frate, soră, pentru a căror folosire nu poate exista, după părerea noastră, nici un dubiu, erau totuşi aplicate unor relații cu totul diferite. Irochezul numeşte fii şi fiice nu numai pe propriii săi copii, ci şi pe cei ai tuturor fraților săi, iar copiii acestora îi spun tată. Invers, irocheza numeşte fii şi fiice nu numai pe propriii ei copii, ci şi pe cei ai tuturor surorilor sale, iar copiii acestora îi spun mamă. în schimb, copiilor fraților ei ea le spune nepoți şi nepoate, iar ei o numesc mătuşă. Copiii fraților îşi zic între ei frați şi surori, la fel şi copiii surorilor. în schimb, copiii unei femei şi cei ai fratelui ei îşi spun unii altora veri şi "verişoare. Se produce deci fenomenul straniu că denumirea înrudirii nu depinde, ca la noi, de gradul rudeniei, ci de sexul rudei.

Acest sistem de înrudire este în vigoare nu numai la toți indienii din America şi la băştinaşii din India, la triburile dravidiene din Dekan şi la triburile Gaura din Hindustan, dar, aşa cum rezultă din cercetările întreprinse după apariția lucrării lui Bachofen, stări de lucruri similare trebuie să fi existat pretutindeni în timpurile primitive. Atunci cînd în lumina acestor constatări se vor întreprinde pretutindeni cercetări asupra relațiilor dintre sexe şi a formelor de familie în vigoare la popoarele care mai trăiesc şi astăzi în stare de sălbăticie sau barbarie, va reieşi că ceea ce Bachofen a constatat la numeroase popoare din antichitate, Morgan la iro- chezi, Cunow la negrii din Australia, iar alții la alte popoare sînt formații sociale şi sexuale care au stat la baza dezvoltării tuturor popoarelor lumii.

Cercetările lui Morgan au scos la iveală şi alte fapte interesante. în timp ce la irochezi familia-pereche era în contradicție insolubilă cu denumirile înrudirilor folosite de ei, s-a constatat că în insulele Sandwich (Hawai) mai exista încă în prima jumătate a secolului al XlX-lea o formă de familie ce corespundea într-adevăr sistemului de înrudire de la care la irochezi nu s-a păstrat decît numele. La rîndul său, sistemul de înrudire din Hawai nu corespundea nici el formei de familie existente în fapt acolo, ci indica o formă de familie mai veche, şi mai primitivă, dar care dispăruse. Acolo toți copiii fraților şi surorilor sînt considerați, fără excepție, drept frați şi surori şi drept copiii comuni nu numai ai mamei lor şi ai surorilor acesteia sau ai tatălui lor şi ai fraților acestuia, ci ai tuturor fraților şi surorilor părinților lor, fără nici o deosebire.

Sistemul de înrudire hawaian corespundea deci unei trepte de dezvoltare inferioare formei de familie existente în fapt acolo. Ne aflăm în fața situației ciudate că atît în Hawai cît şi la indienii din America de Nord erau în vigoare două sisteme de înrudire diferite, care nu mai corespundeau stării de fapt, ci au fost înlocuite de o formă superioară. „Familia — spune în această privință Morgan — este elementul activ; ea nu este niciodată staționară, ci progresează de la o formă inferioară la alta mai înaltă, pe măsură ce societatea se dezvoltă de la o treaptă inferioară la una mai înaltă. Sistemele de înrudire sînt, dimpotrivă, pasive; ele înregistrează numai la intervale mari progresele pe care le-a făcut familia în decursul vremii şi nu suferă o prefacere radicală decît atunci cînd familia s-a schimbat radical".

în lumina acestor descoperiri ale cercetătorilor apare cu totul falsă şi inacceptabilă concepția astăzi încă general răs- pîndită şi susținută cu încăpățînare de reprezentanții orîn- duirii actuale ca adevărată şi incontestabilă, şi anume că forma de familie din zilele noastre ar fi existat din timpurile străvechi şi că, dacă nu vrem să periclităm întreaga civilizație, trebuie s-o menținem veşnic. Studiul preistoriei înlătură orice dubiu în privința faptului că pe cele mai inferioare trepte de dezvoltare a omenirii relațiile dintre sexe erau complet diferite de cele de mai tîrziu şi că au existat relații care, privite prin prisma contemporaneității, apar ca monstruozități şi culmi ale imoralității. Dar aşa cum fiecare epocă de dezvoltare socială a omenirii are propriile sale condiții de producție, tot aşa are şi propria sa morală, care nu este decît oglindirea condițiilor sociale din epoca respectivă. Moral este ceea ce a intrat în obicei, iar în obicei nu intră decît ceea ce corespunde naturii lăuntrice, adică cerințelor sociale ale unei anumite epoci.

Morgan ajunge la concluzia că pe treapta de jos a sălbăticiei domneau în sînul uniunilor de rudenie relații între sexe pe baza cărora fiecare femeie aparținea deopotrivă fiecărui bărbat şi fiecare bărbat fiecărei femei, adică exista o promiscuitate generală. Toți bărbații trăiau în poligamie, iar toate femeile în poliandiie. Exista comunitatea deplina a băr- baților şi femeilor şi, în acelaşi timp, şi comunitatea de copii. Strabon (născut în jurul anului 63 î.e.n.) relatează că la arabi frații aveau raporturi sexuale cu surorile şi cu propria lor mamă. Inițial, nicăieri n-a fost posibilă înmulțirea oamenilor decît prin incest, cu atît mai mult dacă am admite, cum face Biblia, descendența dintr-o singură pereche. în

acest punct foarte delicat, Biblia se contrazice singură; ea istoriseşte că, după ce îl omorîse pe fratele său Abel, Cain s-a dus de la fața lui dumnezeu şi a locuit în ținutul Nod. Acolo a cunoscut-o pe femeia sa, care a rămas însărcinată şi i-a născut un băiat. Dar din cine se trăgea femeia sa ? Părinții lui Cain erau doar primii oameni. După legenda ebraică, Abel şi Cain ar mai fi avut două surori, cu care au avut raporturi incestuoase şi au procreat copii. Traducătorii creştini ai Bibliei par să fi suprimat acest fapt, care-i punea în încurcătură. In favoarea existenței promiscuității din timpurile primitive, deci în fa- voarşa ideii că tribul era endogam şi că în sînul lui relațiile sexuale erau practicate în mod neîngrădit, vorbeşte şi mitologia indiană, potrivit căreia Brahma s-a căsătorit cu propria sa fiică Saravasti; acelaşi mit îl regăsim şi la egipteni şi în Edda nordică. Zeul egiptean Ammon a fost soțul mamei sale, fapt de care se mîndrea, iar după Edda, Odin a fost soțul fiicei sale Frigga. La rîndul său, dr. Adolf Bastian povesteşte:,,în Svaganwara, fiicele rajalelor aveau privilegiul de a-şi alege liber soții. Cei patru frați care s-au stabilit la Kapilapur au înălțat-o pe Priya, cea mai vîrstnică din cele cinci surori ale lor, la rangul de regină-mamă şi s-au căsătorit cu celelalte".

Morgan presupune că din starea de promiscuitate generală a sexelor s-a dezvoltat după un timp o formă superioară a raporturilor dintre Sexe, pe care o denumeşte iamilia înrudită prin sînge. Acum grupele conjugale sînt despărțite pe generații, astfel încît toți bunicii şi toate bunicele dintr-o uniune de rudenie sînt soți între ei. Copiii lor constituie de asemenea un cerc de soți comuni şi tot astfel copiii acestora de îndată ce au atins vîrsta corespunzătoare. Spre deosebire de uniunea de rudenie de pe cea mai joasă treaptă, unde existau raporturi sexuale nereglementate, acum o generație este exclusă de la raporturile sexuale cu altă generație. In schimb, asemenea raporturi există acum între frați şi surori, veri şi verişoare de gradul întîi, al (Toilor) r.i rin grnd m.ii în- depărtat. Ei sînt toți frați şi surori între ei, şi de aceea toți sînt între ei soți şi soții. Această formă de familie corespunde sistemului de înrudire care în prima jumătate a secolului trecut mai exista încă cu numele în Hawai, deşi în fapt dispăruse. în schimb, după sistemul de înrudire al indienilor din America, fratele şi sora nu puteau fi niciodată părinții aceluiaşi copil, ceea ce era posibil după sistemul familiei ha- waiene. Tot familie înrudită prin sînge era şi aceea care a existat la masageți pe vremea lui Herodot şi despre care acesta relatează: „Fiecare se căsătoreşte cu o femeie, dar tuturor le e permis să o posede... Ori de cîte ori un bărbat pofteşte o femeie, el îşi atîrnă tolba

cu săgeți în partea din față a carului şi se culcă fără grijă cu femeia... Cu această ocazie, el îşi înfige toiagul în pămînt ca expresie a propriei sale fapte... Actul sexual e practicat fățiş". După cum susține Bachofen, situații similare ar fi existat la licieni, etrusci, cre- tani, atenieni, lesbieni, egipteni.

Morgan este de părere că familiei înrudite prin sînge i-a urmat o a treia formă, superioară, de uniune familială, pe care o denumeşte familia punalua. Punalua înseamnă tovarăş drag, tovarăşă dragă.

în cartea sa amintită mai sus, Cunow se ridică împotriva concepției lui Morgan potrivit căreia familia înrudită prin sînge, bazată pe organizarea de clase matrimoniale pe generații, ar fi o organizație inițială, premergătoare familiei punalua. Cunow vede în familia înrudită prin sînge nu forma cea mai primitivă a raporturilor dintre sexe descoperită pînă acum, ci o formă intermediară, apărută o dată cu uniunea de gintă, un stadiu de trecere la organizarea gentilică propriu-zisă. Cunow e de părere că, pe lîngă împărțirea în uniuni totemice, în acest stadiu continuă să se mențină un timp, într-o formă modificată, împărțirea în clase de vîrstă, caracteristică aşa-numitei familii înrudite prin sînge. El spune: „împărțirea în clase — potrivit căreia fiecare individ, bărbat sau femeie, poailă numele clasei şi a uniunii sale de gintă (a totemului său) — nu are drept scop excluderea raporturilor sexuale între rude colaterale, ci împiedicarea căsătoriei între rude în linie ascendentă şi descendentă, între părinți şi copii, mătuşi şi nepoți, unchi şi nepoate. Expresii ca mătuşă, unchi etc. exprimă o anumită stratificare de vîrstă".

Cunow aduce dovezi în susținerea acelor păreri ale sale care în amănunte diferă de părerile lui Morgan. Dar oricît s-ar îndepărta în amănunte de părerile lui Morgan, îi ia totuşi hotărît apărarea împotriva atacurilor lui Westermarck şi ale altora. Cunow spune:

„Chiar dacă unele ipoteze emise de Morgan s-au dovedit greşite, iar altele sînt valabile cu anumite rezerve, nimeni nu-i poate contesta meritul de a fi fost primul care a stabilit identitatea uniunilor totemice din America de Nord cu organizațiile gentilice ale romanilor şi totodată meritul de a fi dovedit că actualele noastre sisteme de înrudire şi forme de familie sînt rezultatul unui îndelungat proces de dezvoltare. Prin aceasta, el a făcut în fond posibile cercetările ulterioare, punînd baza pe care se poate construi mai departe". De altfel, chiar în prefața cărții sale, el menționează în mod expres că lucrarea sa este în parte o completare a cărții lui Morgan despre societatea primitivă.

Westermarck şi Starcke, principalii autori pe care se bazează Ziegler, vor trebui, vrînd-nevrînd, să se obişnuiască cu gîndul că apariția şi dezvoltarea familiei nu s-au produs conform prejudecăților lor burgheze. Argumentele cu care Cunow a combătut autoritățile ştiințifice pe care se sprijină Ziegler trebuie să fi deschis ochii pînă şi celui mai fanatic adept al acestora asupra valorii obiecțiilor ridicate de ei împotriva lui Morgan.

3. Matriarhatul

După Morgan, căsătoria punalua începe cu excluderea de la căsătorie a fraților şi surorilor buni., şi anume a acelora în linie maternă. Acolo unde femeia are mai mulți bărbați, dovedirea paternității este imposibilă. Paternitatea devine o ficțiune. Chiar şi azi, sub imperiul căsătoriei monogame, paternitatea se bazează după cum spune Goethe prin gura lui Friedrich în „Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister", „exclusiv pe buna-credință". Dacă în căsătoria singulară paternitatea este adesea dubioasă, în căsătoria pluralä ea este cu neputință de dovedit, singura descendență certă fiind aceea după mamă. Din această cauză, în timpul matriarhatului copiii şe şi numeau „spurij" — semănați. Dacă pe treptele primitive ale culturii toate transformările radicale în relațiile sociale dintre oameni s-au produs lent, nu încape îndoială că şi transformarea aşa-numitei familii înrudite prin sînge în familie punalua a necesitat o perioadă îndelungată şi a fost întreruptă de multe reveniri la situația anterioară, reveniri care pot fi observate şi în epoci mult mai tîrzii. Cauza exterioară imediată care a dus la dezvoltarea familiei punalua a fost, probabil, necesitatea de a se scinda numărul de oameni devenit prea mare, spre a se putea ocupa astfel noi terenuri pentru păşune sau agricultură. Este însă de asemenea probabil că pe o treaptă mai înaltă a culturii a început să se afirme încetul cu încetul concepția despre nocivitatea şi necuviința relațiilor sexuale între frați, surori şi rude apropiate, concepție care făcea necesară o altă rînduială matrimonială, în favoarea acestei ipoteze vorbeşte o frumoasă legendă despre originea uniunii de gintă (murdu), legendă pe care Gason a descoperit-o, după cum relatează Cunow, la tribul dieieri din sudul Australiei. Legenda spune:

„După facerea lumii, tații, mamele, surorile, frații şi alte rude apropiate se căsătoreau între ei fără nici o deosebire, pînă cînd au ieşit limpede la iveală urmările rele ale unor asemenea Împreunări. S-a ținut atunci un sfat al şefilor ca să se vadă cum s-ar putea schimba lucrurile. Urmarea consfătuirii a fost o rugă

adresată lui Muramura (marele spirit), care, în răspunsul său, a poruncit ca tribul să fie împărțit în mai multe ramuri. Pentru a putea fi deosebite, ramurile trebuiau denumite după obiecte însuflețite sau neînsuflețite, ca, de pildă: dingo, şoarece, emu, ploaie, şopîrla leguan etc. Membrii aceleiaşi grupe nu aveau voie să se căsătorească între ei, căsătoria fiind îngăduită numai între grupe diferite. Fiul unui dingo, de pildă, nu trebuia să se căsătorească cu fiica unui dingo, dar fiecare dintre ei se putea uni cu şoarecele, cu emu, cu şobolanul sau cu orice altă familie".

Această legendă explică mai mult decît cea transmisă de biblie i ca ne arată înli-o formă extrem de simplă originea uniunilor de gintă. Paul Lafargue demonstrează de altfel în „Neue Zeit" cu multă iscusință şi, după părerea noastră, cu deplin succes, că nume ca Adam şi Eva nu sînt nume ale unor persoane individuale, ci denumiri date unor ginți în care erau grupați evreii în epoca preistorică. Lafargue lămureşte prin demonstrația sa o serie de pasaje obscure şi contradictorii din prima carte a lui Moise. Totodată, M. Beer atrage atenția în „Neue Zeit" asupra faptului că printre evrei mai există şi astăzi obiceiul matrimonial după care mireasa şi mama ginerelui nu au niciodată voie să poarte acelaşi nume, căci altfel s-ar întîmplă o nenorocire în familie, asupra căreia s-ar abate boală şi moarte. E o dovadă în plus în sprijinul părerii lui Lafargue. Organizația gentilică interzicea căsătoria între persoane provenite din aceeaşi gintă. Potrivit concepției gentilice, dacă mireasa şi mama mirelui poartă acelaşi nume, ele sînt presupuse a avea şi o origine comună. Evreii de astăzi nu mai cunosc, bineînțeles, legătura ce există între prejudecata lor şi vechea orînduire gentilică care interzicea căsătoria între rude. Această interdicție avea scopul de a preveni degenerarea rezultată din împreunarea rudelor mai apropiate. Deşi orînduirea gentilică a dispărut la evrei cu mii de ani în urmă, tradiția, după cum vedem, s-a păstrat în această prejudecată.

Experiența dobîndită din timpuri străvechi în domeniul creşterii animalelor a demonstrat, probabil, şi ea nocivitatea împreunării rudelor mai apropiate. Cît de veche e această experiență reiese din Facerea, cap. 30, versetul 32 şi urm., unde se arată că Iacob a ştiut cum să-1 înşele pe Laban, îngri- jindu-se de naşterea unor oi şi capre pestrițe care, conform promisiunii lui Laban, aveau să-i aparțină. Vechii izraeliți aplicaseră deci în practică darvinismul cu mult înaintea lui Darwin.

Deoarece am ajuns să vorbim despre starea de lucruri la vechii evrei, vom mai cita cîteva fapte care dovedesc că la ei, în timpurile primitive, matriarhatul era într-adevăr în vigoare. E drept că în Facerea 3, 16 se spune în privința femeii: „Şi dorul tău va fi după bărbatul tău, şi el te va stăpîni". Acest verset mai apare şi sub varianta: „Femeia să-şi părăsească tatăl şi mama şi să-şi urmeze bărbatul"; dar în Facerea 2, 2i se spune-:—„De aceea va lăsu omul pe tatăl său şi pe mama sa şi se va lipi de femeia sa, şi vor fi amîn- doi un trup". Acelaşi text se repetă la Matei-19, 5, la Marcu 10, 7 şi în epistola către efeseni 5, 31. Este deci într-adevăr vorba de o poruncă izvorîtă din descendența după mamă; neînțelegînd-o, exegeții Bibliei au prezentat-o într-o lumină complet falsă.

Descendența după mamă este oglindită şi în Numerii 32, 41. Se spune aici că tatăl lui Iair era din tribul Iuda, iar mama sa din tribul Manase. Iair e numit în mod explicit fiul lui Manase şi moşteneşte în acest din urmă trib. Un alt exemplu care confirmă descendența după mamă la vechii evrei găsim la Neemia 7, 63. Copiii unui preot care se căsătorise cu una din fiicele lui Barzilai — un clan evreiesc — sînt numiți copiii lui Barzilai; ei nu poartă deci numele după tată, ci după mamă.

După părerea lui Morgan, în familia punalua, unul sau mai multe şiruri de surori dintr-o uniune familială se căsătoreau cu unul sau mai multe şiruri de frați dintr-o altă uniune familială. Surorile sau verişoarele de gradul întîi, al doilea sau de grade mai îndepărtate erau soțiile comune ale unor soți comuni, care nu aveau voie să le fie frați. Frații sau verii de diferite grade erau soții comuni ai soțiilor lor comune, care nu aveau voie să le fie surori. începtînd astfel căsătoria între rudele mai apropiate, noua formă a familiei a contribuit, fără îndoială, la o mai rapidă şi mai puternică dezvoltare a triburilor, aducînd acelora care adoptaseră această formă de legătură familială un avantaj față de triburile care au mai păstrat vechea formă de relații.

Raportul de rudenie rezultat din familia punalua era următorul: copiii surorilor mamei mele sînt copiii ei, şi copiii fraților tatălui meu sînt copiii lui, iar ei toți sînt frații şi surorile mele. Dar copiii fraților mamei mele sînt nepoții şi nepoatele ei, şi copiii surorilor tatălui meu sînt nepoții şi nepoatele lui, iar ei toți sînt verii şi verişoarele mele. Şi mai departe: soții surorilor mamei mele mai sînt încă soții ei, şi soțiile fraților tatălui meu mai sînt încă soțiile lui, dar surorile

tatălui meu şi fraţii mamei mele sînt excluşi din comunitatea familială, iar copiii acestora sînt verii şi verişoarele mele.

Pe măsura dezvoltării culturii se accentuează interdicţia raporturilor sexuale între toţi fraţii şi toate surorile şi se extinde treptat asupra celor mai îndepărtate rude colaterale după mamă. JLa_ naştere o nouă grupă înrudită prin sînge — ginta —, constituită în forma ei iniţială de un şir de surori, bune şi mai îndepărtate, împreună cu copiii lor şi cu fraţii lor după mamă, buni sau mai îndepărtaţi. Ginta are un strămoş feminin din care se trag, generaţie după generaţie, urmaşii de sex feminin. Soţii femeilor din gintă nu aparţin grupei înru.-dite prin sînge, ginţii soţiilor lor, ci aparţin ginţii surorilor lor. în schimb, copiii acestor bărbaţi aparţin grupei familiale a mamelor lor, deoarece descendenţa este socotită după mamă. Mama este capul familiei, şi astfel ia naştere „matriarhatul", care vreme îndelungată a fost baza relaţiilor de familie şi de moştenire. în consecinţă, cît timp a fost recunoscută descendenţa după mamă, femeile făceau şi ele parte din sfatul ginţii, participau la alegerea şi destituirea „sahemilor" (şefi în timp de pace) şi a căpeteniilor militare. Cînd Hanibal a încheiat cu galii alianţa împotriva Romei, se stabilise ca matroanele galice să arbitreze eventualele litigii ce s-ar ivi între aliaţi. Atît de mare era încrederea lui Hanibal în nepărtinirea lor.

Despre licieni, la care domnea matriarhatul, Herodot spune: „Obiceiurile lor sînt în parte cretane, în parte cariene. Au însă un obicei prin care se deosebesc de orice altă naţie. întreabă-1 pe un lician cine e, şi îţi va da drept răspuns numele său, cel al mamei sale, şi aşa mai departe în linie feminină. Mai mult chiar, cînd o femeie liberă se mărită cu un sclav, copiii ei sînt cetăţeni liberi, cînd însă un bărbat liber se însoară cu o străină sau îşi ia o concubină, copiii pierd toate drepturile cetăţeneşti chiar dacă bărbatul în cauză ar fi cea mai de seamă persoană în stat".

Pe vremea aceea se vorbea despre matrimonium, iar nu despre patrimonium, despre mater familias, iar nu despre pater familias, şi patria era numită „ţara-mumă". Ca şi formele anterioare ale familiei, ginta se baza şi ea pe proprietatea comună, adică pe economia comunistă. Femeia este şeful şi conducătorul acestei comunităţi familiale. în consecinţă, ea se bucură de mare consideraţie în casă şi are un cuvînt greu de spus în toate treburile familiei, respectiv ale tribului. Este arbitru şi judecător, iar în calitate de preot îndeplineşte ritualurile cultului. Numărul destul de mare al reginelor şi

principeselor în antichitate, ca şi influența lor hotărîtoare atunci cînd domnesc fiii lor, ca, de exemplu, în Egipt, sînt consecințe ale matriarhatului,—în perioada aceea, mitologia a căpătat un caracter prin excelență feminin: Astarte, Demeter, Ceres, Latona, Isis, Frigga, Freia, Gerda etc. Femeia e inviolabilă, omorîrea unei mame este crima cea mai gravă şi impune tuturor bărbaților obligația de a o răzbuna. Răzbunarea prin sînge este cauza comună a tuturor bărbaților din trib; fiecare e obligat să răzbune nelegiuirea comisă de membrii unui alt trib față de un membru al comunității familiale. Apărarea femeilor îndeamnă bărbații la acte de mare vitejie. Efectele matriarhatului se fac astfel simțite în toate domeniile vieții popoarelor din antichitate: la babilonieni, ca şi la asirieni şi egipteni, la grecii dinaintea epocii eroice şi la populațiile italice înainte de întemeierea Romei, la sciți, gali, iberi şi cantabri, la germani etc. Pe vremea aceea femeia deținea o poziție pe care de atunci n-a mai ocupat-o niciodată. Astfel, Tacit spune în lucrarea sa „Germania": „Germanii cred că în femeie sălăşluieşte ceva sfînt şi profetic şi de aceea nu disprețuiesc sfaturile femeilor şi nici nu le nesocotesc răspunsurile". Pe vremea lui Cezar, Diodor era profund indignat de poziția pe care o ocupau femeile în Egipt. Aflînd că în Egipt nu fiii, ci fiicele îşi întrețin părinții bătrîni, el vorbeşte plin de dispreț despre aceşti robi ai femeilor de pe malurile Nilului, care în viața casnică şi cea publică au acordat sexului slab drepturi şi libertăți ce trebuiau să apară unui grec sau roman ca nemaipomenite.

Pe vremea matriarhatului domnea în general o stare de relativă pace. Relațiile erau limitate şi restrînse, iar felul de trai era primitiv. Diferitele triburi se izolau unul de altul, dar îşi respectau reciproc teritoriul. Cînd tribul era atacat, bărbații aveau obligația să-1 apere, iar femeile le dădeau un ajutor substanțial. După cum arată Herodot, femeile scite luau parte la lupte; după spusele sale, fecioara nu avea dreptul să se mărite înainte de a fi ucis un duşman. în general, deosebirile fizice şi intelectuale între bărbat şi femeie erau mult mai reduse în timpurile primitive decît în societatea noastră. La aproape toate popoarele sălbatice sau barbare, deosebirile în ceea ce priveşte greutatea şi mărimea creierului sînt mai mici decît la popoarele civilizate. La primele, femeile țineau aproape pasul cu bărbații atît ca putere fizică cît şi ca înde- mînare. în sprijinul acestei afirmații vorbesc nu numai mărturiile scriitorilor antici despre popoarele la care era în vigoare matriarhatul, dar şi armatele de femei ale aşantilor şi ale regelui din Dahomey, în Africa occidentală, care se disting prin vitejie şi spirit de

luptă, Atît relatările lui Tacit despre femeile vechilor germani, cît şi mărturiile lui Cezar despre femeile iberilor şi ale scoţienilor ne confirmă acest lucru. în apropiere de Santa Cruz, Columb a avut de susţinut o bătălie cu o şalupă indiană, cu care prilej femeile au luptat cu aceeaşi vitejie ca bărbaţii. Mărturii asemănătoare găsim şi la Havelock Ellis: „La triburile andombi, care locuiesc în regiunea fluviului Congo, femeile trebuie, după cum afirmă H. H. John- stone, să muncească din greu şi să care poveri mari, dar au totuşi o viaţă fericită. Ele sînt adesea mai puternice şi mai bine dezvoltate decît bărbaţii şi multe din ele au corpuri într-adevăr splendide. Parke spune despre tribul maninema de pe rîul Aruvimi din aceeaşi regiune: «Sînt făpturi frumoase; femeile în special sînt plăcute la vedere şi pot duce poveri tot atît de grele ca şi bărbaţii». în America de Nord, căpetenia unui trib de indieni i-a spus lui Hearne: «Femeile sînt făcute pentru muncă; o femeie poate duce sau ridica poveri cît doi bărbaţi». Schellong, care a făcut măsurători antropologice foarte minuţioase printre papuaşii din colonia germană Noua Guinee, a constatat că femeile sînt fiziceşte mai bine dezvoltate decît bărbaţii. în Australia centrală se întîmplă uneori ca bărbaţii să-şi bată din gelozie femeile; dar în asemenea cazuri se întîmplă destul de frecvent ca femeia să se revanşeze, administrînd bărbatului — fără nici un ajutor străin — o bătaie zdravănă. în Cuba, femeile luptau alături de bărbaţi şi se bucurau de o mare independenţă. La unele triburi indiene, la pueblo din America de Nord, precum şi la pata- goni, femeile sînt la fel de înalte ca bărbaţii, şi nici la ruşi nu există în privinţa lungimii corpului o deosebire atît de mare între sexe ca la englezi sau francezi".

în gintă, femeile ţineau uneori foarte strîns frînele în mînă şi era vai de bărbatul prea leneş sau neîndemînatic care nu-şi aducea contribuţia la întreţinerea comună. Era izgonit şi ori se înapoia la propria sa gintă, unde e de presupus că nu era primit cu braţele întinse, ori intra într-o altă gintă, unde oamenii erau mai indulgenţi faţă de el.

După cum ne povesteşte Livingstone în „Missionary tra- vels and researches in southern Africa", el a aflat, spre marea sa surprindere, că şi astăzi încă viaţa conjugală a băştinaşilor din interiorul Africii continuă să aibă acelaşi caracter. Pe rîul Zambezi a dat de tribul balonda, format din agricultori negri, oameni chipeşi şi puternici, la care s-a putut convinge de justeţea afirmaţiilor făcute de portughezi şi care 4a început—i—sp păreau HP npcrpznt, şi anume că

femeile de aici se bucură de o situație privilegiată. Ele fac parte din sfatul tribului; un tînăr care se însoară trebuie să se mute din satul său în cel al femeii şi se obligă să o aprovizioneze pe mama soției sale cu lemne pe tot timpul vieții ei, iar dacă se desparte de soție, copiii rămîn proprietatea mamei. în schimb, femeia trebuie să se îngrijească de hrana soțului. Livingstone a constatat că, deşi se mai iscă uneori mici certuri între băr- bați şi femei, bărbații nu se prea supără pentru atîta lucru; în schimb, bărbații care-şi jignesc nevestele sînt pedepsiți în aşa fel încît să simtă acest lucru, şi anume nu li se dă de mîncare. Livingstone ne povesteşte că, dacă un asemenea bărbat vine acasă să mănînce, femeile îl trimit de la una la alta şi pînă la urmă nu capătă nimic. Obosit şi înfometat, se cațără într-un copac situat în partea cea mai populată a satului şi de aici strigă cu voce jalnică: „Ascultați, oameni buni! Credeam că m-am însurat cu femei, dar sînt tartorițe ! Eu sînt holtei, n-am nici o singură nevastă ! Este oare drept ca ele să se poarte- astfel cu un om ca mine ?"

Capitolul al doilea

Lupta dintre matriarhat şi patriarhat

1. Apariția patriarhatului

O dată cu creşterea numerică a populației iau naştere o serie de ginți-surori, care, la rîndul lor, dau naştere unor ginți fiice, față de care ginta-mamă apare ca fratrie. Un număr de fratrii alcătuiesc tribul. Această organizație socială era atît de trainică, încît a continuat să constituie baza organizării militare a vechilor state chiar şi după ce vechea orînduire gen- tilică se destrămase. Tribul se scindează, la rîndul său, în mai multe triburi cu aceeaşi structură, în fiecare dintre ele putînd fi regăsite vechile ginți. Cum însă orînduirea gentilică interzice căsătoria cu frații, surorile şi rudele după mamă pînă la cel mai îndepărtat grad, ea îşi sapă propriile temelii. Datorită dezvoltării sociale şi economice, relațiile dintre ginți devin din ce în ce mai complexe, ceea ce face ca interdicția căsătoriei între ginți să nu poată fi menținută mult timp; ea cade de la sine sau este înlăturată. Cît timp producția mijloacelor de trai se afla la un nivel extrem de scăzut şi nu satisfăcea decît cerințe foarte reduse, activitatea bărbatului şi a femeii era în esență aceeaşi. Pe măsură însă ce se accentuează diviziunea muncii, se produce o diferențiere nu numai a ocupațiilor, ci şi a modului de agonisire. Pescuitul, vînatul, creşterea vitelor, agricultura cer cunoştințe speciale, şi acest lucru este în şi mai mare măsură valabil pentru confecționarea^ urtelteioTTTiare

deveneau cu precădere proprietatea bărbaților. Bărbatul, care se situa pe primul plan în acest domeniu, deveni adevăratul stăpîn şi proprietar al acestor izvoare de bogăție.

O dată cu creşterea populației şi cu năzuința de a poseda mai multe păşuni şi terenuri agricole s-au iscat nu numai fricțiuni şi lupte pentru posedarea celui mai bun pămînt, ci s-a făcut simțită şi nevoia de forțe de muncă. Cu cît aceste forțe erau mai numeroase, cu atît mai mare era şi bogăția în produse şi turme. Acest fapt a dus la răpirea de femei şi apoi la transformarea în sclavi a bărbaților luați prizonieri, care înainte erau ucişi. Astfel, în vechea orînduire gentilică au fost introduse două elemente, care după un timp nu se mai împăcau cu ea.

La cele de mai sus se adaugă şi un alt factor. Diferențierea tot mai mare a ocupațiilor dă naştere la o cerere crescîndă de unelte, arme etc., ceea ce face ca meşteşugul să se dezvolte de sine stătător, separîndu-se încetul cu încetul de agricultură. Se formează o populație aparte, care practică meşteşugul, avînd cu totul alte interese atît în ceea ce priveşte proprietatea, cît şi transmiterea ei prin moştenire.

Atîta timp cît a fost hotărîtoare descendența în linie feminină, moştenirea rămasă de la tovarăşii de gintă decedați revenea rudelor de gintă după mamă. Averea continua să ră- mînă în cadrul ginții şi în noua situație, după ce tatăl devenise proprietar, adică posesor de turme şi sclavi, de arme şi provizii, după ce devenise meşteşugar sau neguțător. După moarte, averea sa nu trecea, dacă el mai făcea parte din ginta mamei, în stăpînirea copiilor săi, ci în stăpînirea fraților şi surorilor, precum şi în cea a copiilor surorilor sau a urmaşilor surorilor sale. Propriii săi copii nu căpătau nimic. A existat deci o puternică tendință de a schimba situația de fapt şi în cele din urmă ea a fost schimbată. Mai întîi, în locul căsătoriei plurale începe să apară familia-pe- reche. Un anumit bărbat trăia cu o anumită femeie, iar copiii rezultați din această legătură erau propriii lor copii. Numărul acestor familii-perechi sporea pe măsură ce interdicțiile izvorîte din orînduirea gentilică îngreuiau căsătoria, iar motivele economice sus-arătate făceau să fie preferată noua organizare a vieții familiale. Vechea stare de lucruri, bazată pe gospodăria comună, nu se împăca cu proprietatea personală. Starea şi ocupația au devenit hotărîtoare pentru alegerea domiciliului. Producția de mărfuri, care începe să so dezvolte, dă naştere comerțului cu pupoaiele în- vecinate şi străine, ceea ce implică economia bănească. Bărbatul era acela care

organiza şi conducea această dezvoltare. Interesele sale particulare nu mai aveau o contingență esențială cu vechea organizație gentilică, ale cărei interese adesea erau chiar opuse intereselor sale. în consecință, organizația gentilică a început să piardă tot mai mult din importanță, iar în cele din urmă din gintă nu s-a păstrat decît exercitarea funcțiilor religioase în uniunile de gintă. După ce orînduirea gentilică şi-a pierdut însemnătatea economică, destrămarea ei completă nu mai era decît o chestiune de timp.

0 dată cu descompunerea vechii orînduiri gentilice, influența şi poziția femeii decad rapid. Matriarhatul dispare, iar locul lui e luat de patriarhat. Ca proprietar privat, bărbatul avea interesul să aibă copii, pe care să-i poată considera legitimi şi care să-i moştenească averea; de aceea el impune lemeii interdicția de a avea raporturi cu alți bărbați.

El îşi arogă în schimb dreptul de a-şi lua, pe lingă soția sau soțiile sale propriu-zise, atîtea concubine cîte îi permite situația sa. Copiii concubinelor aveau aceleaşi drepturi ca şi copiii legitimi. In biblie găsim în această privință două exemple importante. în Facerea cap. 16, verset. 1 şi 2 se spune:,,Sarai, femeia lui Avraam, nu-i născuse nici un fiu, şi avea o roabă egipteancă, pe care o chema Agar. Şi Sarai i-a zis lui Avraam: «Iată, dumnezeu m-a îngrădit ca să nu nasc; intră deci la roaba mea. Poate că vei avea copii de la ea !» Şi Avraam a ascultat îndemnul femeii sale, Sarai". în Facerea 30, 1 şi urm. găsim alt pasaj care merită să fie relevat. Se spune acolo: „Iar c'înd a văzut Rahila că nu face copii lui Iacob, ea a prins pizmă pe soră-sa şi a zis către Iacob: «Dă-mi copii, iar de nu, eu mor !» Atunci Iacob s-a aprins de mînie împotriva Rahilei şi a certat-o: «Sînt eu oare în locul lui dumnezeu, care ți-a oprit roada pîntecului ?». Ci ea a zis: «Iată roaba mea Bilha. Intră la ea, şi va naşte pe genunchii mei, şi astfel voi avea şi eu copii de la ea». Şi i-a dat pe Bilha, roaba ei, de femeie, şi Iacob a intrat la ea".

Iacob nu era deci numai însurat în acelaşi timp cu două surori, fiice ale lui Laban, dar acestea i-au mai dat drept concubine şi pe roabele lor, ceea ce pentru moravurile vremii era considerat absolut „moral". După cum se ştie, el îşi cumpărase cele două neveste principale, muncind pentru fiecare din ele cîte şapte ani la tatăl lor, Laban. Pe vremea aceea, cumpărarea femeii era un lucru obişnuit la evrei, dar pe lîngă aceasta se îndeletniceau pe scară largă cu răpirea fe- meiloi de Ia popoarele învinse de ci; astfel, de pildă, tribul- veniamin a răpit

fetele din Şilo Femeia prizonieră devenea sclavă, concubină. Ea putea fi însă ridicată la rangul de soție legitimă dacă îndeplinea anumite condiții: trebuia să-şi taie părul şi unghiile, să-şi schimbe rochia în care fusese luată prizonieră cu alta, care i se oferea; trebuia apoi să-şi bocească timp de o lună părinții, simbolizînd astfel că se consideră moartă pentru poporul ei, că se înstrăinează de el, şi numai după aceea se putea culca în patul conjugal. După cum

1 Cartea Judecătorilor, 20—21 şi urm.

se ştie, cele mai multe femei le-a avut regele Solomon, căruia i se atribuie — după Cartea I a Regilor, cap. 11 nu mai puțin de 700 de neveste şi 300 de țiitoare.

Din momentul în care în organizația gentilică evreiască a devenit dominant patriarhatul, adică descendența în linie masculină, fetele au fost excluse de la moştenire. Ulterior, această situație s-a schimbat cel puțin pentru cazul cînd tatăl nu avea fii. Acest lucru reiese din Numerii 27, 2—8, unde se spune că atunci cînd Țelofhad a murit fără a lăsa în urma sa fii, iar fiicele sale s-au plîns amarnic că sînt excluse de la moştenirea tatălui lor, această moştenire urmînd să revină tribului Iosif, Moise a hotărît ca în acest caz să moştenească fiicele. Dar atunci cînd acestea, conform datinei, au intenționat să se mărite într-un alt trib, tribul Iosif a protestat, căci astfel pierdea moştenirea. Atunci Moise a hotărît (Numerii 36) ca moştenitoarele să-şi poată alege liber soții, să fie însă obligate să se mărite în tribul tatălui lor. Astfel, de dragul proprietății, a fost răsturnată vechea rînduială a căsătoriei. De altfel, încă de pe timpul Vechiului testament, adică în vremuri istorice, patriarhatul era predominant la evrei, iar organizația de clan şi de trib se baza, ca şi la romani, pe descendența în linie masculină. In consecință, fetele erau excluse de la moştenire, după cum putem citi în Facerea 31, 14 şi 15, unde Lia şi Ra- hila, fiicele lui Laban, se tînguiau: „Mai avem noi parte de moştenire în casa tatălui nostru ? Oare nu ne-a socotit el pe noi străine odată ce ne-a vîndut şi a mîncat mult şi bine banii de pe vînzarea noastră ?"

Ca la toate popoarele la care descendența în linie masculină a luat locul celei în linie feminină, şi la evrei femeile erau complet lipsite de drepturi. Căsătoria se făcea prin cumpărare. Femeii i se impunea cea mai strictă castitate, pe cînd bărbatul nu era legat de această lege, avînd chiar dreptul de a poseda mai multe femei. Dacă în noaptea nunții unui bărbat i se părea că soția sa îşi pierdusejvirginitațea_iiiainte_de--c^ sălorie, el nu avea numai "dreptul de a o

repudia, dar ea trebuia să fie lapidată. De aceeaşi pedeapsă era pasibilă şi femeia adulteră; bărbatul însă era pedepsit numai dacă comitea un adulter cu o evreică căsătorită. Dacă la măritiş femeia nu reuşea să intre în grațiile bărbatului ei, acesta avea dreptul, după cum se arată în Deuteronomul 24, 1—4, de a o repudia pentru simplul fapt că-i displăcuse. In acest caz trebuia să-i scrie carte de despărțenie, să i-o dea la mînă şi să-i dea drumul din casa lui. Un indiciu al poziției inferioare pe care

au ocupat-o mai tîrziu femeile la evrei îl constituie şi faptul că astăzi încă în sinagogă ele asistă la slujba religioasă într-o încăpere separată de cea a bărbaților; de asemenea, ele nu sînt menționate în rugăciune După vechea concepție evreiască, femeia nu face parte din comunitate; din punct de vedere religios şi politic, ea este inexistentă. Pentru a putea celebra slujba religioasă este de ajuns să fie de față zece bărbați. Femeile, ori cît de multe ar fi, nu o pot face.

Tot astfel, în Atena, Solon a decretat că moştenitoarea trebuie să se căsătorească cu cel mai apropiat agnat chiar dacă aparține aceleiaşi ginte, deşi vechiul drept interzicea o asemenea căsătorie. Solon a mai decretat că un proprietar, în cazul cînd moare fără a fi avut copii, nu mai e obligat, ca pînă atunci, să lase averea sa ginții, ci are dreptul de a institui moştenitor, prin testament, pe oricine vrea. Vedem deci că nu omul domină proprietatea, ci proprietatea îl domină pe om, devine stăpîna lui.

Prin instaurarea domniei proprietății private a fost pecetluită subjugarea femeii de către bărbat. A început perioada în care femeia era desconsiderată şi chiar disprețuită.

Matriarhatul a însemnat comunism, egalitatea tuturor; apariția patriarhatului a însemnat domnia proprietății private şi, o dată cu aceasta, oprimarea şi înrobirea temeii. De acest lucru şi-a dat seama pînă şi conservatorul Aristofan. în comedia sa „Adunarea populară a femeilor", el arată că, atunci cînd femeile ajung să dețină puterea în stat, ele introduc comunismul, pe care, pentru a discredita femeile, autorul îl caracterizează în modul cel mai grosolan.

E greu de stabilit în amănunt modul în care s-a produs această schimbare. De altfel, această primă mare revoluție prin care a trecut omenirea nu s-a săvîrşit concomitent la toate popoarele civilizate din antichitate şi, probabil, nici nu s-a produs pretutindeni în acelaşi fel. Dintre popoarele Greciei, atenienii au fost primii la care s-au instaurat noile rînduieli.

1 In cel mai vechi cartier al oraşului Praga există o mică sinagogă, care datează din secolul al Vl-lea al erei noastre şi este considerată a fi cea mai-veche sinagogă. Dacă vizitatorul coboară vreo şapte trepte în încăperea semiobscură, el zăreşte pe peretele din fața sa citeva deschizături foarte înguste, care duc într-o încăpere complet întunecoasă. La întrebarea încotro duc aceste deschizături, ghidul ne-a răspuns: în încăperea femeilor, unde ele asistau la slujba religioasă. Sinagogile moderne sînt mai plăcut amenajate, dar separarea femeilor de bărbați este menținută.

2 — agnat — rudă după tată. — Nota trad.

Engels este de părere că această mare schimbare s-a produs pe cale absolut paşnică şi că, după ce au fost date toate condițiile pentru instaurarea noului drept, a fost de ajuns un simplu vot al ginților pentru a se înlocui matriarhatul prin patriarhat. In opoziție cu această concepție, Bachofen consideră, bazîndu-se pe scriitorii din antichitate, că femeile s-au opus cu înverşunare acestei transformări sociale. Drept dovezi ale luptei şi rezistenței femeilor împotriva noilor rinduieli, el consideră în special legendele despre imperiile amazoanelor, de care se vorbeşte în istoria Asiei şi a Orientului şi care au circulat şi în America de Sud şi în China.

O dată cu instaurarea domniei bărbaților, femeile au pierdut şi pozițiile deținute în instituțiile obşteşti, fiind excluse de la adunările sfatului şi de la exercitarea oricărei influențe asupra conducerii. Bărbatul îi impune fidelitatea conjugală, fără a o considera obligatorie şi pentru sine. Dacă femeia nu e fidelă, ea comite cea mai gravă înşelăciune față de noul ei stăpîn; îi aduce în casă copii străini ca moştenitori ai averii sale; de aceea, la toate popoarele din antichitate încălcarea fidelității conjugale de către femeie era pedepsită cu moartea sau cu sclavia,

2. Ecouri ale matriarhatului în miturile şi tragediile greceşti

Deşi femeile fuseseră înlăturate din poziția dominantă pe care o deținuseră, riturile religioase legate de vechile moravuri au mai stăpînit spiritele timp de secole, chiar după ce, treptat, popoarele au dat uitării sensul lor mai profund. Abia în zilele noastre se depun eforturi pentru a se cerceta sensul acestor vechi rituri. în Grecia s-a menținut datina religioasă ca femeile să nu ceară sfat şi

ajutor decît de la zeițe. De asemenea, sărbătoarea anuală a tesmoioriilor îşi_ai^_origLiiea_în. -epoca^matriathctittltti. rPină TrT timpuri tîrzii femeile Greciei țineau an de an cîte cinci zile această sărbătoare în cinstea zeiței Demeter. La aceste serbări nu era îngăduit să asiste nici un bărbat. Serbări asemănătoare aveau loc şi în vechea Romă în cinstea zeiței Ceres. Demeter şi Ceres erau zeițele fertilității. Şi în Germania au avut loc pînă tîrziu, în evul mediu creştin, asemenea serbări consacrate zeiței Frigga, considerată de vechii germani zeița fertilității. Şi aici bărbații erau excluşi de la aceste serbări.

La Atena, prima cetate în care matriarhatul a cedat locul patriarhatului — după cît se pare însă nu fără împotrivirea înverşunată a femeilor —, tragismul acestei schimbări şi-a găsit o emoționantă expresie în piesa lui Eshil,,Eumenidele". Desfăşurarea acțiunii este următoarea: la porunca oracolului, Agamemnon, regele Micenei, soțul Clitemnestrei, o jertfeşte pe fiica sa Ifigenia în timpul expediției împotriva Troii. Mama este revoltată de jertfirea copilului ei, care, conform regulilor matriarhatului, nu aparținea soțului. In timpul absenței lui Agamemnon, ea îl ia de soț pe Egist, ceea ce după vechiul drept nu era socotit ca ceva indecent. Cînd Agamemnon, după o absență de mulți ani, se înapoiază la Micena, el este ucis, la îndemnul Clitemnestrei, de Egist. La stăruințele lui Apollon şi ale Athenei, Oreste, fiul lui Agamemnon şi al Clitemnestrei, răzbună asasinarea tatălui său, ucigîndu-i pe Egist şi pe Clitemnestra. Eriniile, reprezentante ale vechiului drept, îl urmăresc pe Oreste pentru că şi-a ucis mama. Apollon şi Athena, care, conform mitului, nu are mamă, ci s-a născut înarmată din creştet pînă în tălpi din capul lui Zeus, îl apără pe Oreste, căci ei reprezintă noua ordine — patriarhatul. Judecata are loc în fața Areopagului, unde se iscă următorul dialog în care-şi găsesc expresie cele două concepții opuse şi ostile:

Eriniile: Te-a îndemnat oracolul lui Apollon să-ți ucizi mama ?

Oreste: Da, şi pînă acum nu mă căiesc.

Eriniile: In curînd, cînd vei primi osînda, vei vorbi altfel.

Oreste: Credința mea-i că din mormînt îmi va trimite ajutor tatăl meu.

Eriniile: îți pui speranța în morți, tu care ți-ai ucis mama. Oreste: Ea s-a făcut vinovată de o dublă crimă. Eriniile: Ce crime ? Spune în fața judecătorilor. Oreste: A omorît pe soțul ei şi pe tatăl meu. _

Ei iniile: Tu mai trăieşti, pe cînd ea şi-a ispăşit omorul. Oreste: De ce n-ați urmărit-o cît timp mai era în viață ? Eriniile: Ea nu era înrudită prin sînge cu bărbatul pe care-1 ucisese.

Oreste: Iar eu sînt oafre sînge din sîngele mamei mele ? Eriniile: Nu te-a purtat ea în pîntecele ei, mişelule ? Renegi sîngele scump al mamei tale ?

Eriniile nu recunosc deci dreptul tatălui şi al soțului; pentru ele nu există decît dreptul mamei. Le este indiferent că Clitemnestra şi-a ucis soțul, căci pentru ea era un străin; ele cer insă pedepsirea asasinului mamei, căci, ucigîndu-şi mama, Oreste comisese cea mai gravă crimă care putea fi săvîrşită în vechea orînduire gentilică. Apollon se situează pe punctul de vedere opus; din porunca lui Zeus, el 1-a îndemnat pe Oreste să-şi ucidă mama pentru a răzbuna asasinarea tatălui său şi, în fața judecătorilor, apără fapta comisă, spunînd:

,,La cele spuse răspund, ascultați cuvîntul meu drept:
Nu mama e aceea care zămisleşte copilul,
Ea păzeşte şi poartă numai viața ce i-a fost pusă în pîntec;
Tatăl zămisleşte, iar ea este prietena
Care păstrează prietenului zălogul primit, dacă zeii o vor.
Dovedi-voi cele spuse cu sigură mărturie.
Căci tată poți fi şi fără ajutorul mamei;
Dovada este fiica olimpicului Zeus,
Ea n-a fost niciodată în bezna unui pîntec de mamă,
Şi nici o zeiță n-a născut un vlăstar mai nobil".

Apollon susține deci că zămislirea dă tatălui prioritatea, pe cînd, după concepția de pînă atunci, mama, care îi dă copilului sîngele ei şi viața, era considerată singura proprietară a acestuia, iar tatăl copilului rămînea pentru ea un străin. De aceea Eriniile răspund lui Apollon:

„Răstorni divinitățile timpurilor străvechi...
Tu, zeu tînăr, vrei să ne dobori pe noi, bătrînele".

Judecătorii se pregătesc să rostească sentința; jumătate dintre ei sînt pentru vechea orînduire, jumătate pentru cea nouă, astfel încît există pericolul unei parități de voturi. Atunci Athena ia de pe altar piatra de vot şi, introducînd-o în urnă, spune:

„Mie îmi revine ultimul vot
Şi introduc în urnă această piatră pentru Oreste;

Căci n-am avut mamă care să mă nască.

Slăvesc din inimă tot ce e bărbătesc,

Iar pînă lc^cmqioii^_sîrLLjai_lolxiL-a—tatăteMfteu;

3e~aceea socotesc că e o crimă mai mică omorîrea femeii,

Care şi-a ucis soțul, stilpul casei.

Oreste să fie învingător chiar dacă voturile se împart în chip

egal".

O altă legendă prezintă dispariția matriarhatului în Atena în felul următor: „Pe vremea domniei lui Cecrops s-a produs o dublă minune. In acelaşi timp din pămînt a răsărit un măslin, iar în alt loc a țîşnit apă. Speriat, regele trimise soli la Delfi pentru a întreba oracolul asupra semnificației acestor fenomene. Răspunsul a fost: măslinul înseamnă Minerva, iar apa înseamnă Neptun; rămîne ca cetățenii să hotărască după care din aceşti doi zei să-şi denumească oraşul. Cecrops convocă adunarea poporului, la care aveau drept de vot atît bărbații cît şi femeile. Bărbații au votat pentru Neptun, femeile pentru Minerva, şi, cum femeile aveau un vot mai mult, a învins Minerva. Neptun s-a mîniat şi a poruncit mării să inunde pămînturile atenienilor. Pentru a-1 împăca pe zeu, ate- nienii au hotărît să supună femeile lor la o triplă pedeapsă: sd piardă dreptul de vot, copiii să nu mai poarte numele mamei, ele însele să nu mai lie numite ateniene".

Astfel a învins noul drept. Căsătoria face din tată capul familiei, patriarhatul învinge matriarhatul.

3. Soții legitime şi hetere în Atena

Ca şi în Atena, trecerea de la matriarhat la patriarhat s-a produs pretutindeni de îndată ce s-a ajuns la un stadiu similar de dezvoltare a civilizației. Activitatea femeii este limitată la treburile casnice, ea însăşi este izolată şi trăieşte în încăperi speciale — ginecee. I se interzice chiar să se arate în fața bărbaților care vin în vizită, ceea ce constituia de altfel scopul principal al izolării.

Această schimbare a moravurilor este oglindită şi în Odiseea. Telemah interzice mamei sale, Penelopa, să rămînă printre pețitori, poruncindu-i:

,,Du-te din nou în odaie şi vezi-ți de trebile tale.

Vezi de îndeamnă la lucru pe slugi, la război şi la furcă,

Iară vorbirea o lasă în grija bărbaților numai,

Şi mai cu seamă-n a mea, care am cîrmuirea în casă !" _

Această concepție devine generală în Grecia. Mai mult. Femeia, chiar dacă este văduvă, stă sub tutela celei mai apropiate rude de sex masculin, ea nemaiavînd nici măcar dreptul să-şi aleagă soțul. Supărați că şireata Penelopa îi tot duce cu vorba, pețitorii se adresează lui Telemah, prin gura lui Antinoos, cerîndu-i:

,,Ăsta-i răspunsul Ce-ți dau pețitorii şi-nsamnă-ți-1 bine. Şi pentru tine şi mai ales pentru Aheimea întreagă ! Penelopa să plece acasă la Icar bătrînul; El să o dea după cine va vrea şi-i va face plăcere".

Se terminase cu libertatea femeii. Cînd părăsea casa, ea trebuia să-şi acopere fața pentru a nu trezi poftele altui bărbat. In Orient, unde din cauza climei calde, pasiunile sexuale sînt mai violente, se practică şi astăzi, dusă pînă la extrem, metoda izolării femeii. Pentru popoarele din antichitate, Atena devine modelul noilor rînduieli. Bărbatul împarte, ce-i drept, patul cu femeia, dar nu şi masa lui; ea nu-i spune pe jiume, ci i se adresează cu „stăpîne". Este slujnica lui. Ea nu are voie să apară în public, iar pe stradă merge întotdeauna cu fața acoperită şi foarte simplu îmbrăcată. Dacă se făcea vino^ vată de adulter, trebuia, conform legii lui Solon, să-şi ispăşească fapta nelegiuită cu pierderea vieții sau a libertății. Bărbatul o putea vinde ca sclavă.

Poziția femeii grece din acea vreme este plastic exprimată în,,Medeea" lui Euripide. Medeea se tînguieşte:

„Vai, din tot ce are suflet şi viață, Noi femeile sîntem ființele cele mai nefericite! Cu zestrea noastră trebuie să ne cumpărăm soțul, Dar şi mai rău decît asta e că

Din acea clipă trupul nostru devine proprietatea lui. Şi ne pîndeşte o primejdie groaznică: cum va fi el, Bun sau rău ? — Căci divorțul va fi pentru femeie întotdeauna o prihană, iar pe cel căruia e dată de soție Nu are voie să-1 reluze. Iar cînd vine în noua casă, Cu alte reguli şi alte obiceiuri, Ea trebuie să ghicească — nimeni nu i-o spune — Cum e felul soțului ei.

Dacă izbutim să f(*PPm tnatp nroctn liii-riiri— ŞT iubitul trăieşte cu noi în bucurie, Atunci viața noastră e de invidiat. Altfel însă — mai bine moartea ! —- Bărbatul, Cînd i s-a urît cu casa, găseşte aiară, La prieteni, la bărbați de vîrsta lui, Ce să-i aline mîhnirea sufletului său. Noi trebuie să privim numai ochii unuia.

Ei spun că noi trăim în siguranță Şi tihnit acasă, în timp ce ei se bat in bătălii ! Absurdă părere — aş vrea mai bine de trei ori Să stau în luptă decît să nasc o singură dată /*

Cu totul alta era situația bărbaților. Dacă, cu gîndul la procrearea de moştenitori legitimi, bărbatul impunea femeii cea mai riguroasă abținere față de alți bărbați, el nu se arăta de loc dispus să-şi impună aceeaşi cumpătare față de femei străine. A apărut heterismul. Femei strălucind prin frumusețe şi spirit, de regulă străine de cetate, preferau sclaviei impuse de căsnicie o viață liberă, în contact intim cu bărbații. Acest fel de viață nu era considerat infamant. Numele şi faima acestor hetere, care întrețineau legături intime cu cei mai de seamă bărbați ai Greciei şi luau parte la savantele lor discuții, ca şi la ospețele lor, s-au păstrat pînă în zilele noastre, pe cînd numele soțiilor legitime sînt mai totdeauna date uitării. Astfel, frumoasa Aspasia a fost prietena intimă a vestitului Pericle, care s-a şi căsătorit mai tîrziu cu ea; numele heterei Phryne s-a transformat mai tîrziu în denumirea generică a femeilor care se vînd pentru bani. Phryne a întreținut relații intime cu Hiperide şi i-a servit lui Praxitele, unul dintre cei mai mari sculptori ai Greciei, drept model pentru Afrodita sa. Danae a fost iubita lui Epicur, Arheanasa a lui Platon. Alte hetere vestite au fost Lais din Corint, Gnatanea etc. Nu există vreun grec vestit care să nu fi avut relații cu hetere. Aceste relații făceau parte din felul lor de viață. în discursul rostit împotriva Neerei, marele orator Demostene a caracterizat astfel viața sexuală a bărbaților din Atena: „Ne însurăm pentru a căpăta copii legitimi şi a avea în casă o paznică credincioasă; ne ținem concubine pentru ca ele să ne slujească, să ne îngrijească zi de zi, iar la hetere ne ducem pentru a gusta plăcerile dragostei". Soția nu era decît maşina de născut copii, u,n icîine credincios care păzeşte casa. în schimb, stăpînul casei trăia dupăjbjmul_său jjlar^Adeaea^-sitiiRțifi mai P şi în zilele noastre aceeaşi.

Pentru a se putea satisface cererea — în special a bărbaților mai tineri — de femei venale, a apărut prostituția, necunoscută pe timpul matriarhatului. Prostituția se deosebeşte de relațiile sexuale libere prin aceea că femeia îşi vinde corpul fie unui bărbat, fie mai multora în schimbul unor avantaje materiale. Prostituția apare îndată ce femeia îşi face o profesiune din vînzarea farmecelor sale. Solon, care a formulat noul drept al Atenei şi care e slăvit ca întemeietor al noii ordini, e totodată cel care a întemeiat casele publice de femei, dicterioanele,

fixînd şi tariful, egal pentru toți vizitatorii. După Filemon, acesta era de un obol, circa douăzeci şi cinci de pfenigi de azi. La fel ca templele la greci şi romani şi ca bisericile creştine în evul mediu, dicterionul era inviolabil, fiind pus sub protecția puterii publice. Pînă în jurul anului 150 î.e.n. a fost şi templul din Ierusalim locul obişnuit de adunare a prostituatelor.

Pentru binefacerea adusă bărbaților din Atena prin înființarea de dicterioane, Solon a fost proslăvit cu următoarele cuvinte de unul dintre contemporanii săi: „Lăudat fii, Solon ! Căci ai cumpărat femei publice spre binele oraşului, spre binele moravurilor unui oraş în care sînt atîția tineri în plină putere, care, dacă n-ar exista înțeleapta ta instituție, s-ar deda la urmăriri supărătoare ale femeilor de condiție mai bună". Vom vedea că şi în zilele noastre existența prostituției şi a caselor de toleranță ocrotite de stat este motivată în acelaşi fel. Astfel, legile statului au recunoscut ca un drept firesc al bărbaților acțiuni care, săvîrşite de femei, ar fi fost considerate drept vrednice de dispreț şi drept crime grave. E ştiut că mai există şi azi destui bărbați, adesea chiar dintre „stîlpii statului şi ai ordinii", „păzitori ai sanctuarului căsniciei şi familiei", care preferă să-şi petreacă timpul cu o frumoasă păcătoasă decît cu soția lor legitimă.

E drept că femeile grece par a se fi răzbunat deseori pe soții lor pentru asuprirea la care erau supuse. Dacă prostituția e o completare a căsătoriei monogame pentru bărbați, adulterul soțiilor şi coarnele puse bărbaților sînt o completare a acestei căsătorii pentru femei. Dintre dramaturgii greci, Euripide este socotit ca duşman al femeilor, deoarece în tragediile sale îşi alege de predilecție femeile ca țintă a atacurilor. Reproşurile pe care le face femeilor reies cel mai pr^gnaM din comedia lui Aristofan „Tesmoforiile" în care, într-o cuvîntare, o femeie îl atacă pe Euripide spunînd:

„Cu ce calomnii murdare nu ne împroşcă el (Euripide) ? Cînd a tăcut vreodată gura defăimătorului ? Oriunde există spectatori, tragedii şi coruri Ne învinuieşte că sîntem prefăcute, că alergăm după bărbați, Că ne dedăm la băutură, că sîntem trădătoare, flecare, Că nu sîntem bune la nimic şi că sîntem nenorocirea bărbaților.

—

De aceea, cînd bărbatul se întoarce acasă de la teatru
Ne aruncă priviri suspicioase şi caută pretutindeni

Dacă nu se ascunde undeva un ibovnic.

Nimic din ceea ce făceam în trecut

Nu ne mai e îngăduit. Atît le-a împuiat el

Soților noştri capul, încît, atunci cînd o femeie

îşi împleteşte o coroniță, e socotită îndrăgostită,

Sau cînd, trebăluind prin casă, sparge un vas,

Bărbatul o întreabă de-ndată: din pricina cui sînt aceste

cioburi ?

Desigur din pricina oaspetelui din Corint".

E firesc că această grecoaică elocventă i-a răspuns în felul acesta acuzatorului femeilor; dar nici Euripide n-ar fi putut formula asemenea acuzații şi nici bărbații nu i-ar fi dat crezare dacă n-ar fi ştiut prea bine că sînt justificate. Judecind după frazele finale ale rechizitoriului de mai sus, în Grecia nu se practica obiceiul care exista înainte vreme în Germania şi în multe alte țări, unde stăpînul casei îi punea oaspetelui la dispoziție, pentru noapte, pe propria sa soție sau fiică. Vorbind despre acest obicei practicat în Olanda încă în secolul al XV-lea, Murner spune:,,în Țările de Jos există obiceiul ca, atunci cînd stăpînul casei are un oaspete drag, să-i pună la dispoziție soția ca semn al bunăvoinței sale".

Accentuarea luptelor de clasă în statele greceşti şi situația precară care exista în multe din aceste mici comunități l-au făcut pe Platon să întreprindă cercetări asupra celei mai bune constituții şi organizări a statului. în „Statul" său, pe care-1 prezintă ca ideal, el cere pentru prima categorie de cetățeni — păzitorii — egalitate deplină a femeilor cu bărbații. Femeile ar trebui să participe la exercițiile militare şi să îndeplinească toate îndatoririle ca şi bărbații, cu singura deosebire că, „din cauza slăbiciunii sexului lor", femeile ar urma să execute treburile mai uşoare. Platon susține că la

ambele sexe aptitudinile fireşti sînt egale, femeia- fiind însă

în toate mai slabă decît bărbatul. Apoi mai cere ca bărbații să posede femeile în comun, de asemenea şi copiii, astfel încît nici un tată să nu-şi cunoască copiii şi nici un copil tatăl.

Aristotel are concepții mai burgheze. în „Politica", el preconizează ca femeia să fie liberă în alegerea soțului, fiind

însă subordoflata acestuia ¡ el " acordă totuşi dreptul „de a da un sfat b^11"- Tucidide susține o părere care este sprijinită de toți fil^tinii. El spune că

cea mai mare laudă o merită acea soție despre care nu se vorbeşte în afara casei nici

de bine, nici de rău'

Cu asemeHea c°ncepții, respectul pentru femeie trebuia să scadă tot JIiai mult' Teama de suprapopulație a dus chiar la evitarea r3Porturilor intime cu femeile, ajungîndu-se la satisfacerea nenaturală a instinctului sexual. Statele greceşti erau oraşe cil un teritoriu redus, care nu puteau asigura hrană suficiefl13 decît pentru un număr limitat de oameni. Această team® de suPraPopulație 1-a determinat pe Aristotel să recomande bărbaților să se țină departe de soțiile lor şi să se dedea la dfagoste cu băieți. ^nca înaintea lui, Socrate considera că pederastia este 0 dovadă a unei culturi superioare. Cei mai de seama bărbați ai Greciei au ajuns, în cele din urmă să se dec*ea acestei patimi nefireşti. Stima pentru femeie căzuse la ce* mai j°s nivel- Existau case cu bărbați prostituați aşa cu*11 listau şi case cu femei prostituate. într-un asemenea med>u social, Tucidide a putut afirma că femeia e mai rea decît talazurile mării biciuite de furtună, mai rea decît văpaia f<>cului Şi decît torentul vijelios de munte.

Dacă cel care a inventat femeia este un zeu, să ştie, oricine ar fi el că e cieatorul funest al pacostei celei mai cumplite".

Dacă bărbat" Greciei practicau pederastía, femeile căzură în cealaltă extremă, practicînd dragostea cu persoane de acelaşi sex Aceasta se întîmpla mai ales la locuitoarele insulei Lesbos care cauza această perversiune a fost denumită draqóste lesbiană, nume pe care îl mai poartă şi azi, căci ea nu a disPărutr ci continuă să existe şi în zilele noastre Princip3'3 reprezentantă a acestei forme de dragoste era celebra po^ta SaPh°r „privighetoarea din Lesbos", care a trăit în jurul aflului 60® î.e.n. Pasiunea ei şi-a găsit o expresie înflăcărată în dresată Af rodi tei, pe «are o implorăm —

^totstâpînitoare, ce şezi pe tron de flori, Născut di*1 spuma mării, fiică a lui Zeus, tu care trezeşti

pasiuni,

Ascultă-f ru3a'. _. „ Nu mi 'asa' zeita' sa ma z"at In desperare chinuri amare !" —

Mărturia uDe' senzualități şi mai pasionate este oda ei

către frumoasa Athis., '.

In timp ce Atena şi restul Greciei traiau sub imperiul patriarhatului,îff sParta — rivala Atenei întru putere — con- tinua să fie în vigoare matriarhatul, orînduire devenită complet străină majorității grecilor. Legenda spune că un grec oarecare îl întrebă într-o zi pe un spartan cum sînt pedepsiți în Sparta bărbații adulteri, la care acesta îi răspunse: „Străine, la noi nu există bărbați adulteri !" Străinul: „Dar dacă totuşi ar exista unul ?" „Drept pedeapsă — răspunse în bătaie de joc spartanul — ar trebui să dea un bou atît de mare, încît acesta, întinzîndu-şi capul peste Taiget, să se poată adăpa din Eurotas". „Dar cum poate fi un bou atît de mare ?" — întrebă străinul mirat. Spartanul îi răspunse rîzînd: „Păi dar cum poate exista în Sparta un bărbat adulter ?" Conştiința pe care o aveau femeile spartane despre propria lor valoare este exprimată în răspunsul plin de mîndrie dat de soția lui Leonida unei străine, care-i spuse: „Voi, lacedemonienele, sînteți singurele femei care-i stăpîniți pe bărbații voştri". Spartana i-a răspuns: „Sîntem şi singurele care aduc pe lume bărbați".

Libertatea "ele care se bucurau femeile în matriarhat era prielnică frumuseții lor, le sporea mîndria, demnitatea şi independența. Din mărturiile tuturor scriitorilor din antichitate reiese că în epoca matriarhatului aceste însuşiri erau foarte dezvoltate la femei. Lipsa de libertate care i-a urmat a exercitat o influență defavorabilă; schimbarea s-a făcut simțită pînă şi în deosebirea îmbrăcămintei din cele două epoci. Rochia femeii dorice era prinsă liber şi uşor pe umăr, lăsînd goale brațele şi picioarele de la genunchi în jos; e îmbrăcămintea purtată de Diana, liberă şi semeață, aşa cum o putem vedea în muzeele noastre. Dimpotrivă, îmbrăcămintea ionică ascundea trupul şi împiedica mişcările. Intr-o măsură mult mai mare decît ne dăm seama, felul de a se îmbrăca al femeii este, pînă şi în zilele noastre, un semn al dependenței şi o cauză a neputinței ei. Şi astăzi încă, îmbrăcămintea femeii o face să se mişte greu şi îi dă un sentiment de slăbiciune, fapt care îşi găseşte în cele din urmă expresia în însăşi atitudinea şi caracterul ei. Obiceiul spartanilor de a lăsa fetele să meargă goale pînă la vîrsta pubertății, ceea ce clima țării o permitea, a contribuit în mare măsură, după părerea unui scriitor din antichitate, la dezvoltarea gustului lor pentru simplitate şi a grijii lor pentru o ținută plină de demnitate; după concepția de atunci, acest lucru nu a constituit nimic ce ar fi putut jigni pudoarea sau incita la vo- luptate. De asemenea, fetele participau, deopotrivă cu băieții, la toate exercițiile fizice. Astfel creştea o generație puternică, sigură de

sine şi conştientă de valoarea ei, aşa cum ne-o dovedeşte răspunsul dat străinei de soția lui Leonida.

4. Urme ale matriarhatului în moravurile diferitelor popoare

Strîns legate de matriarhatul dispărut erau anumite obiceiuri, pe care, dintr-o totală neînțelegere a semnificației lor, unii scriitori moderni le califică drept „prostituție". Astfel, în Babilon a existat obligația religioasă pentru fecioara devenită nubilă de a merge în templul zeiței Militta pentru a-şi sacrifica virginitatea, dăruindu-se unui bărbat. La fel se făcea la Serapeum din Memfis, în Armenia, în cinstea zeiței Anait, în Cipru, la Tir şi Sidon, în cinstea Astartei sau a Afroditei. Serbările închinate de egipteni zeiței Isis aveau la bază obiceiuri similare. Această jertfă a virginității adusă zeiței era menită să fie ispăşirea faptului că în căsnicie femeia nu se mai dăruia decît unui singur bărbat. „Căci nu pentru a se ofili în brațele unui singur bărbat a înzestrat natura femeia cu toate farmecele pe care le posedă. Legea materiei respinge orice îngrădire, urăşte toate cătuşele şi consideră orice exclusivitate ca un păcat împotriva caracterului ei divin" Bunăvoința zeiței trebuia cumpărată cu prețul virginității sacrificate unui străin. Tot spiritului vechilor concepții îi corespundea şi faptul că în Libia fetele îşi agoniseau zestrea prin vinderea trupului lor. Conform dreptului matriarhal, înainte de căsătorie ele erau libere din punct de vedere sexual, iar bărbații găseau atît de puțin reprobabil acest mod de agonisire a zestrei, încît preferau să se însoare cu acele dintre fete care fuseseră cel mai mult dorite. O situație similară â existat pe vremea lui Herodot şi la traci. „Ei nu păzesc fecioarele, ci le lasă deplina libertate de a avea legături cu cine vor. în schimb, îşi păzesc cu mare străşnicie nevestele, pe care le cumpără de la părinții lor pe un preț foarte mare". Vestite au fost şi hierodulele din templul Afroditei din Corint, unde erau adunate peste o mie de fete şi care constituiau o mare atracție pentru bărbații Greciei. Iar despre fiica regelui egiptean Cheops, legenda spune că din veniturile obținute pe urma vînzării farmecelor ei a construit o piramidă.

Stări de lucruri similare mai există şi azi pe insulele Mariane, Filipine şi Polineziene, iar după cum susține Waitz, chiar şi la diferite triburi africane. Un alt obicei care s-a menținut încă mult timp pe insulele Baleare, ca expresie a dreptului tuturor bărbaților asupra femeii, a fost acela că în noaptea nunții mireasa era pusă la dispoziția tuturor bărbaților înrudiți prin sînge, şi anume în

ordinea vîrstei. Abia la urmă venea rîndul mirelui. La alte popoare, obiceiul s-a transformat în sensul că numai preoții sau şefii de trib (regii) puteau exercita acest drept asupra miresei, fiind reprezentanții bărbaților tribului. Astfel, pe insula Malabar, caimarii angajează potamari (preoți) pentru a le deflora soțiile... Marele preot (namburi) e obligat să presteze acest serviciu atunci cînd se căsătoreşte regele (zamorin), iar acesta îl răsplăteşte cu 60 de monede de aur 4. In Indochina şi pe diferite insule din Oceanul Pacific, cei care îndeplinesc această funcție sînt cînd preoții, cînd şefii de trib (regii) 2. Tot astfel şi în Senegal, unde deflorarea fecioarelor intră în atribuțiile căpeteniei tribului, pentru a cărei îndeplinire capătă un dar. La alte popoare deflorarea fecioarelor, uneori chiar a copilelor de numai cîteva luni, se făcea şi se mai face şi azi cu ajutorul unor idoli special construiți în acest scop. Putem presupune că şi „jus primae noctis" (dreptul primei nopți), practicat atît la noi, în Germania, cît şi în restul Europei pînă tîrziu în evul mediu, îşi datoreşte originea aceloraşi tradiții. Seniorul feudal, care se considera stăpînul vasalilor şi al iobagilor săi, exercita acest drept ca o moştenire de la şefii de trib. Dar asupra acestei chestiuni vom mai reveni.

Reminiscențe ale matriarhatului găsim şi la unele triburi din America de Sud, unde există ciudatul obicei — menținut, după cît se spune, şi la basci, popor cu străvechi tradiții şi obiceiuri — ca în locul lăuzei să se culce în pat soțul, care se comportă ca o femeie în durerile facerii şi se lasă îngrijit de lăuză. Semnificația acestui obicei este că tatăl recunoaşte pe noul născut drept copilul său. Se pare că acest obicei mai există la diferite triburi din regiunile muntoase ale Chinei şi nu de mult mai era în vigoare şi în Corsica.

In memoriile asupra coloniilor germane, prezentate Rei-

1 K. Kaulsky: „Die Entstehung der Ehe und der Familie", editura „Kosmos", 1883.

s Mantegazza: „Iubirea la oameni".

chstagului (sesiunea 1894—1895) de către guvernul Reichu- lui, citim la pag. 239 următorul pasaj referitor la Africa de sud-vest: „Fără aprobarea sfatului, format din oamenii cei mai vîrstnici şi mai înstăriți, el (şeful tribului dintr-un sat de herero) nu poate lua nici cea mai neînsemnată hotărîre, iar în sfat îşi spun părerea nu numai bărbații, ci adesea şi femeile şi chiar servitorii". Şi în raportul despre insulele Marschall se arată la pag. 254: „Puterea suverană asupra tuturor insulelor grupului Marschall nu a aparținut niciodată unui singur şef de trib...

Cum însă nici un membru feminin al acestei clase (irody) nu mai e în viață, iar mama este singura care dă copilului titlul de noblețe şi rangul, irodyi se sting o dată cu moartea şefilor de trib". Felul de exprimare şi de expunere al raporturilor arată cît de străine le erau situațiile pe care le relatau şi pe care nu le înțelegeau de loc

Dr. Heinrich von Wlislocki, care a trăit ani de zile printre țiganii din Transilvania şi a fost în cele din urmă adoptat de unul din triburile lor, povesteşte 2 că, din cele patru triburi de țigani care pe vremea cînd trăia printre ei îşi mențineau încă vechile rînduieli, existau două — aşani şi ceale

—, la care era în vigoare descendența după mamă. Cînd se însoară, țiganul nomad intră în familia nevestei sale, care este proprietara tuturor obiectelor ce formează gospodăria țiganilor. Averea e proprietatea nevestei, respectiv a familiei ei, iar bărbatul este considerat un străin. Conform descendenței după mamă, copiii rămîn şi ei în familia mamei. Chiar şi în Germania zilelor noastre mai dăinuie încă matriarhatul. „Westdeutsche Rundschau" din 10 iunie 1902 ne informează că în comuna Haltern (Westfalia) averea personală se mai moşteneşte după străvechiul drept matriarhal al ginților. Copiii moştenesc în linie maternă. Zadarnic s-a încercat pînă acum să se abroge această „rămăşiță a trecutului".

Că nici actuala formă a căsătoriei şi nici monogamia nu pot fi considerate instituții străvechi şi eterne ne-o dovedeşte şi răspîndirea căsătoriei prin cumpărare şi răpire, a poligamiei şi poliandriei.

Şi în Grecia femeia a devenit obiect de cumpărare. O dată ce a trecut pragul casei soțului şi stăpînului ei, ea înceta să mai existe pentru familia ei. Ca un simbol al acestui fapt, trăsura frumos împodobită cu care fusese adusă în casa soțului era arsă în fața uşii de la intrare. La osteacii din Siberia, tatăl îşi mai vinde şi azi fiica, tocmindu-se cu peținorii mirelui pentru prețul pe care acesta urmează să-1 plătească. Tot astfel, la diferite triburi africane mai există obiceiul că bărbatul care peţeşte o fată intră în serviciul viitoarei sale soacre, ca pe vremea lui Iacob. E ştiut că nici la noi nu a dispărut căsătoria prin cumpărare; în societatea burgheză ea este mai în floare decît oricînd. Căsătoria pentru bani, devenită aproape generală la clasele avute, nu este altceva decît căsătoria prin cumpărare. Şi darul de logodnă pe care, după datină, mirele îl face miresei trebuie privîț^a_u|L_şimbQLaLxumpă —

Pe îîngă^clsătoria prin cumpărare exista şi căsătoria prin răpire. Răpitul de femei era practicat nu numai la vechii evrei, ci pretutindeni în antichitate şi-1 întîlnim la aproape toate popoarele. Cel mai cunoscut exemplu din istorie este răpirea sabinelor de către romani. Procurarea femeilor prin răpire era un sistem ce se impunea aproape pretutindeni unde se ducea lipsă de femei sau se practica poligamia, cum era cazul în general în Orient. Aici răpirile au luat o mare extindere, mai ales în timpul imperiului arab, din secolul al Vll-lea pînă în secolul al XH-lea al erei noastre.

Simbolic, femeile mai sînt şi azi răpite, ca, de pildă, la araucani, în sudul statului Chile. In timp ce prietenii mirelui duc tratative cu tatăl miresei, mirele se furişează în apropierea casei şi încearcă să prindă mireasa. De îndată ce a prins-o, încalecă împreună cu ea pe un cal dinainte pregătit şi fuge în pădurea apropiată. Femeile, bărbaţii şi copiii încep să ţipe şi încearcă să împiedice fuga. Din clipa în care mirele a dispărut cu mireasa în desişul pădurii, căsătoria se consideră încheiată, chiar dacă răpirea s-a făcut împotriva voinţei părinţilor. Obiceiuri similare există şi la unele popoare australiene.

Şi la noi obiceiul călătoriilor de nuntă aminteşte de răpirea femeilor: mireasa e răpită din căminul părintesc. Pe de altă parte, schimbul de verighete aminteşte de supunerea femeii şi de lanţurile care o leagă de bărbat. Iniţial, obiceiul acesta a apărut la Roma. Ca semn al încătuşării, femeia primea de la bărbat un inel de fier. Mai tîrziu, inelele au început să fie făcute din aur şi abia relativ recent schimbul de verighete a devenit simbolul legăturii reciproce.

Afară de poligamie, pe care am întîlnit-o şi o mai întîlnim şi astăzi la popoarele orientale, dar care, din cauza numărului limitat al femeilor disponibile şi a cheltuielilor necesitate de întreţinerea lor, nu este practicată decît de cei privilegiaţi şi înstăriţi, mai putem întîlni şi poliandria. Aceasta există mai ales la popoarele care trăiesc la mari înălţimi în Munţii Tibetului, la tribul garra, aşezat la graniţa dintre India şi China, la tribul baiga în Godwana, la nairii din extremitatea de sud a Indiei şi se spune că ar mai exista la eschimoşi şi aleuţi. Descendenţa este determinată, după cum e şi firesc, în linie maternă, copiii aparţinînd mamei. Soţii femeii sînt, de regulă, fraţi. Cînd se căsătoreşte fratele cel mai mare, devin şi fraţii săi mai tineri soţi ai femeii respective, dar ea are dreptul să-şi ia şi alţi bărbaţi. Totodată, şi bărbaţii au dreptul să aibă mai multe femei. Pînă acum nu s-a putut stabili căror împrejurări se datorează apariţia

poliandnei^^AvîncLAn vedere că-triburile la care întîlnim poliandria trăiesc, fără excepție, fie la mari altitudini, fie în zone reci, se pare că ea ar fi determinată de un factor pe care-1 menționează şi Tar- nowsky Acesta a aflat de la călători demni de crezare că şederea mai îndelungată la mari altitudini reduce instinctul sexual, care revine apoi cu o intensitate sporită după cobo- rîrea la şes. Tarnowsky este de părere că reducerea activității sexuale poate constitui o explicare pentru creşterea relativ redusă a populației care trăieşte la mari altitudini şi, întrucît este ereditară, poate deveni un factor de degenerare ce influențează pervertirea instinctului sexual.

Viața permanentă la mari altitudini sau în zone reci are însă consecințe care fac ca poliandria să nu ceară femeii eforturi prea mari. însuşi organismul femeii este influențat în mod corespunzător, ceea ce reiese din faptul că la fetele eschimoşilor menstruația apare abia la vîrsta de 19 ani, pe cînd în țările calde la 9 sau 10 ani, iar în cele cu climă temperată între 14 şi 16 ani. în timp ce climatul cald exercită, după cum e general recunoscut, o puternică influență stimulatoare asupra instinctului sexual — motiv pentru care poligamia s-a şi extins mai ales în țările calde —, regiunile cu climă rece, din care fac parte şi cele situate la mari altitudini, au, probabil, efectul de a reduce simțitor instinctul sexual. De asemenea, experiența arată că femeile care coabitează cu mai mulți bărbați concep mult mai rar. Deci, sub regimul poliandriei, creşterea populației este redusă şi corespunde condițiilor grele de obținere a mijloacelor de subzistență în regiunile cu climă rece sau la mari altitudini. Putem considera deci ca dovedit că şi în această stare atît de stranie pentru noi, a poliandriei, modul de producție are o influență hotărîtoare asupra relațiilor dintre sexe. Mai rămîne de stabilit dacă locuitorii din zonele reci sau de pe mari altitudini profesează uciderea pruncilor de sex feminin, aşa cum se afirmă despre unele triburi mongole din regiunile de munte ale Chinei.

5. Apariția statului.

Destrămarea ginții la romani

După desființarea ginții matriarhale, locul ei este luat de ginta patriarhală, ale cărei funcții erau considerabil reduse. Principala ei menire era de a vcyhea la îndeplinirea ritualu- rilor religioase comune şi a ceremoniilor de înmormîntare. De asemenea, membrii ei aveau obligația de a se apăra şi a se ajuta reciproc, avînd dreptul şi uneori datoria de a încheia căsătorii înăuntrul ginții, în special

cînd era vorba de moştenitoare bogate sau de fete orfane. Ginții îi revenea şi sarcina administrării proprietății comune care mai rămăsese.

6

81

O dată cu apariția proprietății private şi a dreptului succesoral legat de ea au luat naştere deosebirile şi contradicțiile de clasă. Cu timpul, cei avuți s-au unit împotriva celor săraci. Cei bogați căutau să acapareze funcțiile de conducere în noua comunitate gentilică şi să le transforme în funcții ereditare. Banii, deveniți o necesitate, au creat raporturi între creditori şi datornici necunoscute pînă atunci. Luptele împotriva duşmanilor din afară, interesele contradictorii din interior cît şi interesele şi relațiile deosebite dintre agricultură, meşteşug şi negoț au creat necesitatea unor norme de drept complicate şi a unor organe menite să vegheze la bunul mers al maşinii sociale şi să hotărască asupra litigiilor. Acelaşi lucru era valabil şi în privința raporturilor dintre stăpîni şi sclavi, datornici şi creditori. Devenise necesară o forță care să supravegheze toate aceste relații, să le conducă, să le reglementeze şi să le echilibreze, să intervină pentru a apăra şi a pedepsi. A luat naştere statul, ca produs necesar al intereselor antagoniste apărute în noua orînduire socială. Conducerea statului a ajuns în mod firesc în mîinile acelora care erau cei mai interesați în întemeierea lui şi aveau, în virtutea puterii lor sociale, cea mai mare influență, adică în mîinile celor avuți. Aristocrația averii şi democrația erau deci în contradicție chiar şi acolo unde exista deplină egalitate în drepturile politice.

Pe vremea ginților matriarhale nu a existat un drept scris. Relațiile erau simple, iar obiceiurile erau considerate sacre, în noua orînduire, mult mai complexă, dreptul scris era una dintre cele mai importante cerințe şi erau necesare organe speciale pentru mînuirea lui. Cum însă relațiile şi situațiile juridice deveneau tot mai complexe, s-a format o categorie specială de oameni care s-au consacrat studiului regulilor de drept şi care, în cele din urmă, au ajuns să aibă un interes special în a le complica tot mai mult. Au apărut jurisconsulții, juriştii, care, datorită importanței pe care dreptul a dobîndit-o pentru întreaga societate, au devenit starea socială cea mai influentă. Noua ordine de drept civil şi-a găsit în decursul vremurilor expresia" clasică 111 stalul roman, ceea ce explică influența exercitată de dreptul roman pînă în zilele noastre.

Orînduirea de stat este deci consecința necesară a unei societăți care, pe o treaptă mai înaltă a diviziunii muncii, se scindează într-un mare număr de profesiuni diverse, cu interese diferite, adesea opuse şi în luptă unele cu altele. De aici rezultă în mod necesar oprimarea celui mai slab. De acest lucru şi-au dat seama şi nabateii, un trib arab, care, după cum relatează Diodor, se conduceau după următoarele principii: să nu semene, să nu sădească, să nu bea vin şi să nu-şi con- struiască case, ci să trăiască în corturi, căci, dacă ar face altfel, o tortă superioară (puterea de stat) i-ar putea lesne sili să i se supună. Şi la rahebiți, urmaşii socrului lui Moise, existau prescripții similare. în general, legislația mozaică veghea ca evreii să nu depăşească starea unei societăți agrare, legislatorii lor temîndu-se că în caz contrar va pieri comunitatea lor democrat-comunistă. Acesta este de altfel şi motivul pentru care drept „țară a făgăduinței" a fost ales un ținut mărginit, pe de o parte, de un lanț de munți puțin accesibili, Libanul, iar pe de alta, în special în răsărit şi în sud, de regiuni puțin fertile şi în parte de pustiuri, ceea ce făcea posibilă izolarea. De aceea, evreii s-au ținut departe de mare, care favorizează comerțul, colonizarea şi acumularea de bogății; de aici şi legile severe privind izolarea de alte populații, stricta interdicție a căsătoriei cu cei de alt neam, legile cu privire la săraci, legile agrare, anul de slobozenie — toate instituții menite să împiedice acumularea de mari averi în mîinile unora. Evreii trebuiau împiedicați să devină un popor care să-şi făurească un stat. De aceea, organizația de trib, bazată pe orînduirea gentilică, s-a menținut la evrei pînă la completa ei destrămare şi se mai face simțită şi astăzi.

La întemeierea Romei au participat, după cît se pare, triburi latine care depăşiseră stadiul matriarhatului. După cum s-a arătat mai sus, aceste triburi răpeau femeile de care aveau nevoie din tribul sabinilor şi se numeau, după aceştia, guiriți. Chiar şi mult mai tîrziu, în adunarea populară, cetățenilor romani li se spunea guiriți. Populus romanus însemna populația liberă a Romei în general, dar populus romanus guiri- tium exprima originea şi calitatea de cetățean roman. Ginta romană era patriarhală. Copiii erau moştenitori direcți; dacă nu existau copii, moşteneau rudele în linie masculină, iar dacă nu existau nici asemenea rude, averea revenea gintei. Prin căsătorie, femeia pierdea dreptul de a moşteni averea tatălui şi a fraților tatălui ei; ea ieşea din ginta căreia îi aparținuse pînă atunci, şi de aceea nici ea, nici copiii ei nu puteau fi moştenitorii tatălui şi ai fraților lui, căci altfel ginta tatălui ar fi pierdut partea respectivă din

moştenire. La Roma, împărțirea în ginți şi fratrii a constituit secole de-a rîndul baza organizării militare şi a exercitării drepturilor cetățeneşti. Dar pe măsură ce ginta patriarhală se destrămă şi-şi pierdu din importanță, situația femeilor romane se îmbunătăți. Mai tîrziu, in afară de faptul că li s-a recunoscut dreptul la moştenire, ele au mai căpătat şi dreptul de a-şi administra singure averea; poziția lor era deci mult mai bună decît aceea a surorilor lor din Grecia. Această situație mai liberă, pe care au dobîndit-o treptat, 1-a făcut pe Caton cel bătrîn, născut în anul 234 î.e.n., să se tînguie: „Dacă fiecare cap de familie ar urma pilda strămoşilor noştri şi ar căuta să-şi mențină soția în starea de supuşenie cuvenită, oficialitățile nu ar avea astăzi atîta bătaie de cap cu întregul sex feminin". Iar cînd în anul 195 î.e.n. cîțiva tribuni au propus abrogarea unei legi mai vechi împotriva portului luxos al femeilor şi a bijuteriilor, el tuna şi fulgera: „Dacă fiecare dintre noi ar fi avut grijă să-şi impună față de soția sa dreptul şi autoritatea de bărbat, am fi avut acum mai puțin de furcă cu femeile. Acum, libertatea noastră ştirbită în viața familială este zdrobită şi călcată în picioare şi în for de excesele femeilor; deoarece nu am fost în stare să ținem piept fiecăreia în parte, trebuie să le înfruntăm acum pe toate laolaltă... Strămoşii noştri au vrui ca femeia să nu poată rezolva nici o chestiune, nici măcar una personală, fără intervenția unui tutore, ca ele să fie puse sub autoritatea taților, fraților sau soților lor; noi am ajuns să tolerăm ca ele să pună stăpînire pînă şi pe republică şi să se amestece chiar şi în adunările populare... Dați frîu liber acestor firi tiranice, acestor ființe neînfrînate şi mai trageți nădejde că-şi vor stăvili singure samavolnicia. Dar toate acestea par a fi încă lucruri neînsemnate față de nemulțumirea cu care femeile suportă restricțiile care le sînt impuse de moravuri sau legi. Ele rîvnesc, pentru a spune lucrurilor pe nume, nu după libertate, ci după desfrînare în toate... Şi, o dată ajunse egale cu noi, nu va trece mult şi ne vor fi stă- pîne".

In timpurile de care Caton aminteşte în discursul citat mai sus, cîtă vreme trăia tatăl, el păstra tutela asupra^fiiceL^chiar. dacă era măritată, cu excepția cazurilor cînd îi desemna un tutore. După moartea tatălui, îi devenea tutore cea mai apropiată rudă pe linie bărbătească. Tutorele avea oricînd dreptul de a transmite unui terț autoritatea sa. Inițial, femeia romană nu a avut deci voință proprie în fața legii.

Formele de încheiere a căsătoriei erau variate şi au suferit multe schimbări în decursul veacurilor. Forma cea mai solemnă de căsătorie era aceea încheiată

în fața marelui preot şi în prezența a cel puțin zece martori, cu care ocazie, ca simbol al unirii, mirele şi mireasa mîncau împreună o turtă făcută din făină, apă şi sare. După cum se vede, această ceremonie are multă asemănare cu ruperea anafurei la împărtăşania creştină. O altă formă de încheiere a căsătoriei era luarea în posesiune; căsătoria se considera încheiată dacă femeia trăia, cu acordul, tatălui sau al tutorelui ei, timp de un an sub acelaşi acoperămînt cu alesul inimii sale. O a treia formă era un fel de cumpărare reciprocă, mirele şi mireasa dîndu-şi unul altuia monezi şi promiţîndu-şi să fie soţ şi soţie. încă de pe timpul lui Cicero exista libertatea divorțului pentru ambele părți şi se contesta necesitatea anunțării divorțului. Mai tîrziu însă, lex Julia de adulteriis a prescris anunțarea solemnă a divorțului, deoarece multe femei care se făceau vinovate de adulter şi urmau să fie trase la răspundere pretextau că ar fi desfăcut căsătoria. Justinian (împărat creştin) a interzis divorțul, cu excepția cazului cînd ambele părți doreau să se călugărească. Succesorul său, Justin al Il-lea, s-a văzut însă nevoit să-1 admită din nou.

Pe măsură ce puterea şi bogăția Romei creşteau, vechea austeritate a cedat locul unor vicii şi excese din cele mai odioase. Roma a devenit focarul de unde se răspîndeau în întreaga lume civilizată de atunci desfrîul, orgia şi cea mai rafinată senzualitate. In special în timpul imperiului, excesele, favorizate în mare parte de împărați, au luat forme ce nu puteau izvorî decît din demență. Bărbați şi femei se întreceau în a fi care de care mai depravați. Numărul caselor publice sporea mereu şi, pe lîngă aceasta, amorul grec (pederastia) devenea tot mai răspîndit printre bărbați. A fost un timp cînd la Roma numărul tinerilor care se prostituau depăşea pe cel al femeilor prostituate.

înconjurate de admiratorii lor, heterele apăreau cu mare pompă pe străzi, pe promenadă, la circ şi teatru, adesea tolănite aproape goale în litiere purtate de negri, ținînd o oglindă în mînă, împodobite cu bijuterii şi pietre prețioase, însoțite de sclavi fluturînd evantaie şi de un alai de tineri, eunuci şi flautişti; bufoni pitici încheiau cortegiul.

In imperiul roman aceste excese luaseră o asemenea amploare, încît puneau în primejdie însăşi existența statului.

Exemplul bărbaților era urmat de femei. Seneca relatează că existau femei care nu numărau anii conform uzului, după consuli, ci după numărul soților pe care i-au avut. Adulterul devenise un fenomen general, şi, pentru a se eschiva de

la grelele sancțiuni cu care era pedepsit, femeile, şi printre ele cele mai nobile femei din Roma, se înscriau ca prostituate în registrele edililor.

Pe lîngă aceste excese, războaiele civile şi sistemul latifundiar au dus la o scădere atît de simțitoare a căsătoriilor şi a -copiilor, încît numărul cetățenilor romani şi al patricienilor s-a redus considerabil. De aceea Augustus s-a văzut nevoit să dea în anul 16 î.e.n. aşa-numita lex Julia, instituind recompense pentru procreare şi sancțiuni pentru cetățenii şi patricienii romani necăsătoriți. Cei care aveau copii urmau să aibă prioritate în rang față de cei fără copii sau față de cei necăsătoriți. Cei necăsătoriți nu aveau dreptul să moştenească decît de la rudele cele mai apropiate. Cei fără copii nu puteau căpăta decît jumătate din moştenire, restul revenind statului. Femeile vinovate de adulter trebuiau să cedeze o parte din zestrea lor soțului înşelat. Rezultatul a fost că mulți bărbați s-au însurat în speranța că soțiile lor se vor face vinovate de adulter. Aceasta 1-a determinat pe Plutarh să facă următoarea remarcă: romanii nu se căsătoresc pentru a avea moştenitori, ci pentru a moşteni.

Mai tîrziu, lex Julia a fost înăsprită şi mai mult. Tiberiu a dat un edict, după care nici o femeie al cărei bunic, tată sau soț a fost sau este cavaler roman nu are voie să se vîndă. Femeile căsătorite care se înscriau în registrul prostituatelor trebuiau expulzate din Italia ca adultere. Pentru bărbați nu existau, bineînțeles, asemenea pedepse. După cum relatează Juvenal, în epoca sa (prima jumătate a secolului I î.e.n.) asasinarea soțului prin otrăvire era la Roma un fenomen frecvent.

Capitolul al treilea

Creştinismul

Obiceiurile evreilor erau cu totul diferite de ale romanilor din epoca imperiului, în care numărul celor necăsătoriți şi al căsătoriilor fără copii creştea tot mai mult. E adevărat că la evrei femeia nu avea dreptul să-şi aleagă singură soțul, acesta fiindu-i desemnat de tatăl ei, dar căsătoria era pentru ea o îndatorire pe care o îndeplinea conştiincios. Talmudul povă- țuieşte: „Cînd fata ta devine nubilă, dăruieşte-i unuia din sclavii tăi libertatea şi logodeşte-o cu el". De asemenea, evreii îndeplineau cinstit porunca dumnezeului lor: „Fiți roditori şi vă înmulțiți". De aceea s-au şi înmulțit cu sîrguință, în ciuda tuturor prigoanelor şi asupririlor; ei sînt duşmani jurați ai malthusianismului.

Tacit spunea despre evrei: „între ei există o solidaritate puternică şi o dărnicie plină de bunăvoință, dar față de alții sînt ostili. Ei nu mănîncă şi nu dorm niciodată cu străini şi, deşi sînt foarte înclinați spre senzualitate, se abțin de la raporturi sexuale cu femei de alt neam... Fac însă totul pentru înmulțirea poporului lor şi consideră un păcat omorîrea unui copil născut, iar sufletele celor morți în luptă sau în cazne sînt socotite de ei nemuritoare. De aici şi dorința lor de a se înmulți şi disprețul față de moarte" l. Tacit îi ura pe evrei, deoarece, în pofida religiei strămoşilor lor, ei agoniseau co- mori şi bogății.

Sub dominația romanilor, evreii şi-au strîns tot mai mult rîndurile, iar în timpul îndelungatelor suferințe pe care le-au avut de îndurat aproape în tot cursul evului mediu creştin s-a dezvoltat la ei acea viață familială unită care constituie un model pentru actuala lume burgheză. în schimb, societatea romană era zguduită de un proces de descompunere şi destrămare, care a şi dus la sfîrşitul imperiului. Față de desfrîul împins adesea la nebunie apare la un moment dat, ca extremă opusa, cea mai strictă abstinentă. întocmai ca dcsfriui dc înainte, ascetismul îmbracă acum forme religioase. îl propagă o seamă de fanatici exaltați. Opulența şi luxul fără margini al claselor dominante erau în cel mai izbitor contrast cu mizeria a milioane şi milioane de oameni, pe care cuceritorii romani îi aduseseră în Italia ca sclavi din întreaga lume cunoscută atunci. Printre aceştia erau şi nenumărate femei care, smulse de lîngă cămin, părinți, soți şi copii, sufereau cel mai cumplit de pe urma situației lor nenorocite şi tînjeau după salvare. Multe femei romane, scîrbite de ceea ce se petrecea în jurul lor, erau într-o stare de spirit asemănătoare. Orice schimbare în situația lor le părea binevenită. O adîncă dorință de schimbare, de mîntuire cuprinse păturl largi, iar mîn- tuitorul părea că se apropie. Cucerirea statului iudeu şi a Ierusalimului de către romani a avut drept consecință nimicirea independenței naționale a evreilor, determinînd apariția la sectele ascetice ale acestei țări a unor exaltați care vesteau venirea unui nou imperiu ce avea să aducă tuturor libertate şi fericire.

A luat naştere creştinismul, care era întruchiparea opoziției față de materialismul brutal ce domnea printre stăpîni- torii şi bogații din imperiul roman. Era un protest împotriva desconsiderării şi asupririi maselor. întrucît creştinismul îşi are originea în iudaism, care nu recunoştea femeii nici un fel de drepturi şi care, potrivit prejudecăților biblice, vedea în ea cauza tuturor relelor,

şi creştinismul propovăduia disprețul față de femeie, abstinența şi mortificarea trupului, care pe vremea aceea păcătuia atît de cumplit, îndreptînd prin frazele sale echivoce privirile oamenilor spre un imperiu viitor, pe care unii îl vedeau ca imperiu ceresc, iar alții ca unul pămîn- tesc, şi care, după cum credeau ei, avea să le aducă tuturor libertate şi dreptate. Dogma aceasta a găsit un teren prielnic în mocirla imperiului roman. Femeile, nădăjduind, ca toți aropsițiv că se vor putea elibera,-că vor putea scăpa din situația în care se aflau, au aderat din toată inima şi cu însuflețire la creştinism. Pînă astăzi nu a existat în lume nici o mişcare importantă la care să nu fi participat şi femeile ca luptătoare şi martire. Cei care proslăvesc creştinismul ca o mare înfăptuire a civilizației n-ar trebui să uite că acesta îşi datorează succesele în mare parte tocmai femeii. Rîvna ei de a atrage prozeliți a jucat un rol de seamă atît în imperiul roman cît şi printre popoarele barbare din evul mediu. Datorită ei au fost convertiți la creştinism chiar şi regi şi îm- parați. Astfel, de pildă, Clotilda T-a convins pe Clovis, regele francilor, să adopte creştinismul. Berta, regina din Kent, ca şi Ghisela, regina Ungariei, au fost cele care au introdus creştinismul în țările lor. Convertirea multora dintre cei puternici se datorează influenței femeilor. Dar creştinismul a fost nerecunoscător cu femeia. Doctrinele sale conțin acelaşi dispreț pentru femeie ca şi toate religiile Orientului. El îi porunceşte să fie servitoarea supusă a bărbatului, şi astăzi încă ea mai trebuie să depună în fața altarului jurămîntul de a-i da ascultare.

Să ascultăm ce spun Biblia şi învățătura creştină despre femeie,şi căsnicie.

Cele zece porunci ale Vechiului testament se adresează numai bărbatului. In porunca a noua, femeia este menționată laolaltă cu slugile şi animalele domestice. Bărbatul este prevenit să nu rîvnească la femeia aproapelui său, nici la sluga lui, nici la slujnica lui, nici la boul lui, nici la asinul lui şi nici la vreunul din dobitoacele lui şi la nimic din cîte are aproapele său. Femeia este deci un obiect, unul din bunurile la care bărbatul nu are voie să rîvnească dacă ele aparțin altuia. Se pretinde că Iisus aparținea unei secte ce-şi impuse cel mai strict ascetism (abstinență) şi autocastrareaîntrebat fiind de ucenicii săi dacă e bine ca omul să se căsătorească, el a răspuns: Nu cuprind toți cuvîntul acesta, ci numai aceia cărora le e dat. Căci sînt fameni care din pîntecele mamei lor s-au născut aşa; sînt fameni care s-au scopit de oameni; şi sînt fameni care singuri s-

au făcut fameni pentru împărăția cerurilor. Castrarea apare deci ca un lucru plăcut lui dumnezeu, iar renunțarea la dragoste şi căsătorie ca o faptă bună.

Pavel, care în mai mare măsură decît însuşi Iisus poate fi riumit întemeietor al creştinismului şi care a imprimat doctrinei creştine un caracter internațional, smulgînd-o din măr- ginitul sectarism evreiesc, scria corintenilor:,,In privința celor ce mi-ați scris vă răspund că e bine pentru om să nu se atingă de femeie. Dar, ca pază împotriva desfrînărilor, fiecare bărbat să-şi aibă femeia lui şi fiecare femeie să-şi aibă bărbatul ei..." „Căsătoria e o stare inferioară; a te căsători e bine, a nu te căsători e şi mai bine". „Umblați duhovniceşte, şi nu veți împlini poftele trupului. Fiindcă poftele trupului sînt potrivnice duhului şi ale duhului potrivnice trupului". „Cei ce sînt ai lui Hristos Iisus au răstignit carnea împreună cu patimile şi cu poftele ei". El însuşi şi-a urmat preceptele şi nu s-a căsătorit. Această ură țață de trup este ura tală de femeie, dar şi frica de femeie, care — vezi scena din rai —• este prezentată ca seducătoare a bărbatului. In acest spirit au propovăduit apostolii şi părinții bisericii, în acest spirit a acționat biserica în tot evul mediu, atunci cînd a înființat mănăstirile şi a introdus celibatul preoților, şi în acelaşi spirit acționează şi azi.

Potrivit învățăturii creştine, femeia este o ființă necurată, seducătoarea care a adus păcatul în lume şi 1-a nenorocit pe bărbat. De aceea apostolii şi părinții bisericii au considerat întotdeauna căsătoria ca un rău necesar, întocmai cum se vorbeşte azi despre prostituție. Tertulian exclamă: „Femeie, ar trebui să porți mereu doliu şi să te îmbraci în zdrențe, ochii ar trebui să-ți fie plini de lacrimile căinții, pentru ca să se uite că tu ai nenorocit genul uman. Femeie ! Tu eşti poarta care duce spre iad !" Şi în continuare: „Trebuie ales celibatul, chiar dacă ar fi să piară omenirea". Ieronim spune: „Căsătoria e întotdeauna un păcat; tot ce putem face este să o scuzăm şi să o sfințim". De aceea a şi fost făcută taină bisericească. Origene explică: „Căsătoria este ceva nepios şi necurat, un mijloc al plăcerii simțurilor"; pentru a rezista tentației, el s-a castrat. Augustin propovăduieşte: „Cei necăsătoriți vor străluci pe cer ca stelele luminoase, pe cînd părinții lor (cei ce i-au zămislit) vor fi ca stelele întunecate". Eusebiu şi Ieronim sînt de acord că porunca Bibliei: „Fiți roditori şi vă înmulțiți" nu mai corespunde vremurilor şi nu-i priveşte pe creştini. S-ar mai putea aduce sute de citate din cei mai de vază părinți ai bisericii, care toți propovăduiau acelaşi lucru. Prin dogmele

şi predicile lor necontenite, ei au răspîndit concepţii nefireşti despre relaţiile dintre sexe şi despre raportul sexual, care este totuşi un imperativ al naturii şi a cărui îndeplinire este una dintre principalele îndatoriri ale scopului vieţii. Societatea mai suferă şi astăzi de pe urma "acestoi^dogme şi nu-şi revine decît foarte lent.

Petru spune răspicat: „Femeilor, supuneţi-vă bărbaţilor voştri". Pavel scrie efesenilor: „Bărbatul este cap femeii, precum şi Hristos e cap bisericii", iar corintenilor le declară că „bărbatul este chipul şi mărirea lui dumnezeu, pe cînd femeia este mărirea bărbatului". De aici rezultă că pînă şi un nătărău de bărbat se poate considera superior celei mai minunate femei ¡ şi în practică lucrurile se mai petrec şi astăzi la fel. Pavel se pronunţă cu toată greutatea influenţei sale şi împotriva unei culturi superioare a femeii, spunînd în I Ti- motei 2, 11 şi urm.: „Femeia să înveţe în linişte, cu toată ascultarea. Nu îngăduiesc femeii nici să înveţe pe altul, nici să stăpînească pe bărbat, ci să stea liniştită". Iar în Corinteni 14, 34 şi 35: „ Femeile să tacă în adunările bisericeşti, căci lor nu le este îngăduit să vorbească, ci să fie plecate, precum zice şi legea. Iar dacă voiesc să înveţe ceva, să întrebe acasă pe bărbaţii lor, căci şade rău unei femei să vorbească în biserică". Sfîntul Toma din Aquino (1227—1274) spune: „Femeia este o buruiană care creşte repede; ea e un om nedesăvîrşit, al cărui trup ajunge mai repede la completă dezvoltare numai fiindcă e mai puţin valoros şi natura se ocupă mai puţin de ea".,.Femeia se naşte pentru a fi ţinută veşnic sub jugul domnului şi stăpînului ei, pe care însăşi natura — prin superioritatea cu care 1-a înzestrat în toate privinţele pe bărbat — 1-a desemnat pentru domnie".

Asemenea precepte nu sînt proprii numai creştinismului. După cum creştinismul este un amestec de iudaism şi filozofie greacă, ambele avînd, la rîndul lor, rădăcinile în culturile mai vechi ale indienilor, babilonenilor şi egiptenilor, tot aşa situaţia subordonată pe care creştinismul a rezervat-o femeii a fost, după dispariţia matriarhatului, comună întregii lumi civilizate. Astfel, Codul indian al lui Mânu spune: „Cauza necinstei este femeia, cauza duşmăniei este femeia, cauza existenţei lumeşti este femeia; de aceea trebuie să ne ferim de femeie". Paralel cu înjosirea femeii se face mereu simţită, într-o formă naivă, şi teama faţă de ea; astfel, tot în Codul lui Mânu, citim: „Prin natura lor, femeile sînt întotdeauna înclinate să-i seducă pe bărbaţi; de aceea bărbatul nu trebuie să stea într-un loc izolat nici cu cea mai apropiată rudă a sa". Femeia este deci

considerată o seducătoare atît după concepția indiană, cît şi după cea a Vechiului testament şi cea creştină. Orice relație de dominație presupune subordonarea celui dominat. La popoarele—Orientului, Tiraî înapoiate din punct de vedere al dezvoltării culturale, poziția subordonată a femeii s-a menținut pînă astăzi în şi mai mare măsură decît la popoarele cu concepția creştină despre lume. Ceea ce a îmbunătățit situația femeii în aşa-numita lume creştină nu a fost creştinismul, ci civilizația Occidentului, cucerită tocmai în luptă cu concepția creştină.

Nu se datorează creştinismului faptul că situația femeii este azi mai bună decît la începuturile lui. Creştinismul a renunțat la adevărata sa atitudine față de femeie numai con- strîns fiind de necesitate, împotriva voinței sale. Cei care se entuziasmează pentru „misiunea creştinismului de mîntuire a omenirii" sînt, bineînțeles, de altă părere. Ei susțin, dimpotrivă, că creştinismul ar fi eliberat femeia din situația ei subordonată în care se afla în trecut; în afirmația lor ei se bazează mai ales pe cultul Măriei sau al maicii domnului, apărut în creştinism abia mai tîrziu, care ar fi o dovadă de stimă față de sexul feminin. Biserica catolică, care practică acest cult, nu prea împărtăşeşte asemenea concepții. Pasajele mai sus citate din sfinți şi părinți ai bisericii, al căror număr ar putea li lesne înmulțit, sînt toate ostile femeii şi căsătoriei. Conciliul din iMacon, care în secolul al Vl-lea a pus în discuție dacă femeia are sau nu suflet şi s-a pronunțat afirmativ cu o majoritate de numai un vot, dovedeşte, de asemenea, că biserica nu prea a avut o atitudine favorabilă femeii. Introducerea celibatului pentru cler de către Grigore al Vll-lea prin care se urmărea crearea unei tagme preoțeşti pe care nici un fel de interese familiale să nu o sustragă de la slujirea bisericii, a fost posibilă numai fiindcă la temelia bisericii stătea concepția despre păcătoşenia poftelor trupeşti. Prin violentele lor atacuri îndreptate împotriva „desfătărilor trupeşti", diferiți reformatori, în special Calvin şi clericii scoțieni, n-au lăsat nici un dubiu în privința faptului că creştinismul prin concepția sa este ostil femeii.

Introducînd cultul Măriei, biserica catolică a căutat cu multă dibăcie să înlocuiască cultul zeițelor păgîne existent la toate popoarele care pe vremea aceea aderau la creştinism. La popoarele sudice, Maria a luat locul zeițelor Cibela, Militta, Afrodita, Venus, Ceres etc., iar la popoarele germanice locul zeițelor Freia, Frigga etc.; singura deosebire este că Maria a fost idealizată potrivit concepției creştine-spiri- tualiste.

Capitolul al patrulea

Femeia în evul mediu

1. Situația femeii la germani

Popoarele primitive, fiziceşte sănătoase, necivilizate, dar şi nepervertite, care s-au revărsat în primele secole ale erei noastre din răsărit şi miazănoapte ca nişte uriaşe talazuri, inundînd moleşitul imperiu universal roman, unde creştinismul îşi instaurase treptat dominația, s-au împotrivit din răsputeri preceptelor ascetice ale predicatorilor creştini, care, vrînd-nevrînd, au trebuit să țină seama de aceste firi robuste. Romanii au constatat plini de mirare că aceste popoare au cu totul alte moravuri decît ei. Tacit şi-a exprimat admirația față de germani prin următoarele cuvinte: „La dînşii căsătoriile sînt austere şi nici un alt obicei al lor nu merită să fie mai mult lăudat, căci sînt aproape singurii dintre barbari care se mulțumesc cu o femeie... Cu toate că germanii sînt un popor numeros, cazurile de adulter sînt foarte rare, şi pedeapsa lor, aplicată pe loc, se lasă în seama bărbatului, care, alungă femeia adulteră cu părul tăiat şi complet goală din sat sub ochii rudelor, căci încălcarea moralității nu găseşte îndurare. Chiar dacă este frumoasă, tînără şi bogată, o asemenea femeie nu-şi găseşte bărbat. La ei, nimeni nu rîde de imoralitate şi a seduce sau a se lăsa sedusă nu este socotit drept mod de viațd..7Tîhenrse căsătoresc tîrziu, şi de aceea bărbăția lor nu se istoveşte. Nici fetele nu se grăbesc cu măritişul: ele au aceeaşi tinerețe şi aceeaşi statură ca şi bărbații şi se-nsoțesc cu ei fiind ca şi dînşii de voinice, iar copiii moştenesc vlaga părinților".

Evident că pentru a da romanilor un model de virtute, Tacit a zugrăvit viața conjugală a vechilor germani în culori mult prea trandafirii. E drept că la ei femeia adulteră era aspru pedepsită, nu însă şi bărbatul adulter. Pe vremea lui Tacit ginta mai era încă în floare la germani. Tacit, căruia — date fiind condițiile sociale mai avansate din Roma — vechea orînduire gentilică şi bazele ei îi erau străine şi de neînțeles, povesteşte cu uimire că la germani fratele mamei îl consideră pe nepot drept fiul său şi că unii socotesc chiar legătura de sînge între unchiul din partea mamei şi nepot mai sacră şi mai strînsă decît cea dintre tată şi fiu; de aceea, atunci cînd se cer ostatici, fiul surorii e considerat o chezăşie mai sigură decît propriul fiu. Engels remarcă în această privință: „Dacă membrul unei astfel de ginți îl punea pe propriul lui fiu ca zălog pentru o obligație luată şi fiul cădea jertfă din cauză că tatăl său n-a respectat învoiala, tatăl nu avea să

răspundă decît în fața propriei sale conştiințe. Dacă însă cel jertfit era fiul surorii, fapta aceasta era considerată ca o încălcare a celui mai sacru drept al ginții; ruda gentilică cea mai apropiată, a cărei datorie de a-1 apăra pe copil sau pe tînăr era mai mare decît a oricui altcuiva, i-a pricinuit moartea; el ar fi trebuit sau să nu-1 dea zălog, sau era dator să respecte învoiala".

De altfel, după cum arată Engels, pe vremea lui Tacit, la germani matriarhatul cedase locul patriarhatului. Copiii îşi moşteneau tatăl, iar în lipsa lor moşteneau frații şi unchii după tată şi după mamă. Faptul că fratele mamei era admis ca moştenitor, deşi pentru moştenire era hotărîtoare descendența după tată, dovedeşte că vechiul drept a fost desființat abia de foarte scurt timp. O reminiscență a vechiului drept era şi stima pe care germanii o aveau pentru femeie şi care-1 uimea atît de mult pe Tacit. El a mai constatat că femeile erau acelea care exaltau la maximum curajul bărbaților. Gîndul că femeile lor ar putea cădea prizoniere sau ar putea deveni sclave era îngrozitor pentru vechii germani şi îi îndemna la cea mai înverşunată rezistență. Dar şi femeile erau -animate de un spirit care impunea respect romanilor. Cînd Marius a refuzat cererea captivelor teutone de a fi consacrate Vestei (zeița castității feciorelnice) în calitate de preo- tese, ele şi-au pus capăt zilelor.

Pe vremea lui Tacit, germanii deveniseră sedentari; pă- mîntul se împărțea anual prin atribuire de loturi şi, concomitent, exista proprietatea comună asupra pădurilor, apelor şi păşunilor. Felul lor de viață era încă foarte simplu, avuția lor consta în special în vite, iar îmbrăcămintea o forma o manta din lînă aspră.sau din piei de animale. Sub această manta femeile şi nobilii purtau cămăşi de in. Prelucrarea metalelor nu se făcea decît de triburile care erau prea îndepărtate pentru a importa produse industriale romane. In problemele mărunte, jurisdicția era exercitată de sfatul căpeteniilor, iar în cele de mai mare importanță hotăra adunarea poporului. Căpeteniile se alegeau, în general, din aceeaşi familie; trecerea la patriarhat a favorizat însă transformarea acestei funcții într-o funcție ereditară, ducînd în cele din urmă la constituirea unei nobilimi de trib, din care mai tîrziu a luat naştere regalitatea. Ca în Grecia şi la Roma, la germani ginta a dispărut tot datorită apariției proprietății private, dezvoltării meseriilor şi comerțului, precum şi amestecului germanilor cu alte triburi şi popoare. Locul ginții 1-a luat comunitatea de marcă, o formă de organizare democratică a țăranilor liberi, care timp de multe secole a constituit un bastion puternic în

lupta împotriva nobilimii, bisericii şi principilor. Marca nu a dispărut complet nici după instituirea dominației statului feudal, cînd foştii țărani liberi au fost transformați în masă în şerbi şi iobagi.

Reprezentanții mărcii erau capii de familie. Soțiile, fiicele, nurorile erau excluse de la sfat şi de la conducere. Trecuseră vremurile cînd femeile aveau conducerea treburilor ginții, fenomen ce-1 uimise atît de mult pe Tacit şi despre care relatase plin de dispreț. In secolul al V-lea, legea salică a înlăturat femeile de la moştenirea domeniilor ereditare.

Fiecare bărbat membru al mărcii avea după căsătorie dreptul de a obține un lot din pămîntul aflat în proprietate comună. Bunicii, părinții şi copiii locuiau, de obicei, sub acelaşi acoperămînt, ducînd menaj comun; de aceea, pentru a obține atribuirea a încă unui lot se întîmpla deseori ca tatăl să-şi însoare fiul minor, încă impuber, cu o fată nubilă şi să îndeplinească în locul fiului îndatoririle conjugale ale acestuia Tinerii căsătoriți căpătau un car cu lemne de fag şi lemnul necesar pentru construirea unei case. La naşterea unei fete, soții primeau un car cu lemne, iar dacă noul născut era băiat, căpătau două care Valoarea sexului feminin era apreciată numai la jumătate.

Procedura căsătoriei era simplă. Ceremonia religioasă nu exista, exprimarea voinței de către cele două părți era suficientă şi, de îndată ce perechea se afla în patul conjugal, căsătoria se considera încheiată. Obiceiul de a se socoti căsătoria valabilă numai după îndeplinirea unei formalități bisericeşti a apărut abia în secolul al IX-lea, iar abia în secolul al XVI-lea căsătoria e declarată conform unei hotărîri a conciliului de la Trenta, drept o taină a bisericii catolice.

2. Feudalismul şi dreptul primei nopți

0 dată cu apariția statului feudal s-a înrăutățit situația multor oameni liberi din popor. Conducătorii de oşti victorioşi se foloseau de puterea lor pentru a acapara mari întinderi de pămînt; considerîndu-se stăpîni pe terenurile care înainte constituiau proprietate obştească, ei le dădeau, fie pe un timp anumit, fie cu drept de moştenire, suitei lor devotate, formată din sclavi, iobagi, liberți, mai întotdeauna de origine străină. Ei îşi creau astfel o nobilime de curte şi militară care le era în totul supusă. Constituirea unui mare imperiu al francilor a pus capăt ultimelor rămăşițe ale vechii orînduiri gentilice. Locul sfatului căpeteniilor îl luară comandanții militari şi noua nobilime.

Din cauza veşnicelor războaie de cucerire, ca şi a nesfîr- şitelor certuri dintre cei mari, marea masă a oamenilor liberi din popor, pe umerii cărora apăsa întreaga povară a acestor războaie, a ajuns încetul cu încetul într-o stare de completă sleire şi sărăcire. Oamenii nu-şi mai puteau îndeplini obligația de a da contingente de ostaşi. în locul lor, principii şi marii seniori recrutau mercenari, iar țăranii îşi puneau în schimb atît persoana cît şi proprietatea sub ocrotirea unui senior laic sau bisericesc, căci biserica reuşise să devină în decurs de cîteva secole o mare putere. Pentru această ocrotire ei plăteau dări în bani şi în natură. Astfel, proprietatea liberă țărănească de pînă atunci a fost transformată în proprietate supusă la dijmă, care cu timpul a fost împovărată cu tot mai multe obligații. Ajuns în această stare de dependență, nu a trecut multă vreme, şi țăranul îşi pierdu şi libertatea personală. Şerbia şi iobăgia s-au extins tot mai mult.

Proprietarul funciar avea o putere aproape nelimitată asupra şerbilor şi iobagilor săi. Avea dreptul să oblige pe orice bărbat ajuns la vîrsta de 18 ani şi pe orice fată care împlinise 14 ani să se căsătorească. El putea prescrie bărbatului ce femeie să ia în căsătorie, iar femeii cu ce bărbat să se mărite. Acelaşi drept îl avea şi față de văduvi şi văduve. Ca stăpîn al supuşilor săi, el se considera în drept să dispună după bunul lui plac de fiicele şerbilor şi iobagilor săi, ceea ce şi-a găsit expresia în dreptul primei nopți. Acest drept îl avea şi administratorul pămînturilor sale, dar în unele cazuri se renunța la exercitarea lui în schimbul unei dări, despre a cărei natură se poate judeca după denumirea ei: birul patului, birul fecioriei, dijma cămăşii etc.

S-a contestat adesea existența dreptului primei nopți. Este o problemă cam supărătoare pentru unii, deoarece acest drept a continuat să fie exercitat şi în timpuri pe care unii ar voi să le prezinte drept pildă de moralitate şi pietate. Am arătat mai sus că inițial dreptul primei nopți a fost un obicei legat de epoca matriarhatului. După dispariția vechii organizări a familiei, s-a mai menținut un timp obiceiul ca mireasa să se dea în noaptea nunții bărbaților din comunitate. Treptat, acest drept a fost însă limitat şi, în cele din urmă, a trecut asupra căpeteniei tribului sau asupra preotului. Apoi îl preia seniorul feudal, ca o consecință a puterii sale asupra persoanelor ce țin de moşia sa; el poate exercita acest drept dacă vrea sau poate renunța la el în schimbul unor prestații în natură sau în bani. Cît de real era acest drept al primei nopți reiese din „Weistiimer", I,

43, scrisă de Jakob Grimm, unde se spune: „Dacă însă este vorba de oamenii de pe moşie, cel care vrea să se însoare trebuie să-1 invite pe vechil şi pe soția lui, şi atunci vechilul trebuie să-i dea mirelui o oală în care aceasta să poată să fiarbă o oaie, să-i ducă şi un car de lemne la nuntă şi să-i mai aducă vechilul şi femeia lui un sfert de spinare de porc; şi cînd s-a terminat nunta, mirele trebuie să-1 lase pe vechil să doarmă cu mireasa prima noapte sau s-o răscumpere cu 5 şilingi şi 4 pfenigi".

Sugenheim e de părere că originea dreptului primei nopți trebuie căutată în faptul că pentru căsătorie iobagul avea nevoie de consimțămîntul seniorului. O consecință a acestui drept era şi faptul că în Bearn primii născuți dintr-o căsătorie în care seniorul îşi exercitase dreptul primei nopți deveneau oameni liberi. Mai tîrziu, acest drept a putut fi răscumpărat prin plata unei dări. După cum relatează Sugenheim, cei care au menținut cu cea mai mare îndărătnicie aceste dări, chiar şi pînă la începutul secolului al XV-lea, au fost episcopii din Amiens. In Scoția, regele Malcolm al III-lea a hotărît, la sfîrşitul secolului al XI-lea, ca dreptul primei nopți să poată fi răscumpărat prin plata unui impozit. în Germania, acest drept a continuat să fie în vigoare încă mult timp. Conform registrului mănăstirii Adelberg (Suabia) din 1496, şerbii domiciliați la Börtlingen puteau să răscumpere acest drept, şi anume: ginerele printr-o anumită cantitate de sare, iar mireasa fie printr-o liră şi 7 şilingi, fie printr-o tigaie atît de mare, „încît să-i încapă şezutul în ea", în alte locuri, miresele trebuiau să dea seniorului ca preț de răscumpărare atîta brînză sau unt „cît de mare şi de greu le era şezutul". în alte părți, de asemenea, ele trebuiau să dea un fotoliu elegant, tapisat cu piele de marochin, astfel dimensionat „încît să-1 poată umple cu şezutul". După relatările lui Welsch, consilier la curtea bavareză de apel, obligația de a răscumpăra dreptul primei nopți mai exista în Bavaria pînă în secolul al XVIII-lea. Engels relatează că la scoțienii şi la locuitorii din Țara Galilor dreptul primei nopți s-a menținut în tot cursul evului mediu; numai că aici, păstrîndu-se organizarea gentilică, acest drept, în măsura în care nu fusese răscumpărat, nu era exercitat de seniorul feudal sau de locțiitorul lui, ci de căpetenia_clannluiT-ca reprezentant^_tulurar-Mfbațiior.

Nu încape deci nici o îndoială că dreptul primei nopți a existat nu numai în evul mediu, ci chiar pînă în timpurile moderne şi că a jucat un rol în legislația feudală. în Polonia, nobilii îşi arogau dreptul de a necinsti orice fecioară care le

plăcea şi pedepseau cu o sută de lovituri de baston pe cel ce îndrăznea să se plîngă. Nu numai în Germania se întîmpla — mai des decît s-ar crede — ca jertfirea cinstei feciorelnice să mai pară şi astăzi moşierului sau vechilului un lucru de la sine înțeles, ci, după cum afirmă cunoscători ai țărilor respective, acesta este un fenomen foarte frecvent în întreaga Europă de est şi de sud-est.

Pe timpul feudalismului, căsătoriile corespundeau interesului seniorului, deoa ece copiii rezultați dintr-o căsătorie se aflau în aceeaşi stare de dependență față de acesta ca şi părinții lor; copiii îi înmulțeau forțele de muncă şi-i sporeau veniturile. De aceea, seniorii clerici şi laici încurajau căsătoriile supuşilor lor. Alta era însă poziția bisericii în ceea ce priveşte căsătoriile atunci cînd prin împiedicarea căsătoriilor se ivea perspectiva de a dobîndi, prin testament, pămînt pentru domeniile bisericeşti. Asemenea cazuri s-au petrecut, de obicei, cu oamenii liberi din păturile de jos, a căror situație devenea tot mai precară şi care cedau bisericii proprietatea lor pentru a căuta, în dosul zidurilor mănăstireşti, ocrotire şi linişte. Iar alții apelau la ocrotirea bisericii, prestînd în schimb servicii şi plătind biruri. Urmînd această cale, urmaşii lor au ajuns adesea să aibă tocmai soarta pe care strămoşii lor voiseră să o evite: ajungeau treptat în totală dependență față de biserică sau deveneau novici ai mănăstirilor.

ea a început să le pună diferite piedici. Marile taxe percepute pentru dreptul de a se stabili în oraş, costisitoarele examene pentru obținerea titlului de meşter, limitarea meseriilor la un anumit număr de meşteri şi calfe au obligat mii de oameni să renunțe la independență, condamnîndu-i la o viață extracon- jugală şi la vagabondaj. Iar în secolul al XVI-lea, cînd, din motivele ce le vom arăta mai tîrziu, luase sfîrşit perioada de înflorire a oraşelor şi a început decăderea lor, din pricina concepțiilor mărginite ale epocii au mai fost înmulțite piedicile puse în calea stabilirii în oraşe şi a înființării de noi ateliere meşteşugăreşti. La această stare de lucruri au contribuit şi alte cauze.

Tirania seniorilor feudali a crescut mereu, devenind atît de insuportabilă, încît mulți dintre supuşii lor preferau să-şi schimbe viața de mizerie cu cerşetoria, vagabondajul sau tîl- hăria, favorizate de întinsele păduri şi de starea proastă a căilor de comunicație. Datorită marelui număr de ciocniri războinice din vremea aceea, mulți deveneau mercenari, vînzîn- du-se celui care oferea solda cea mai mare şi promitea prada cea mai bogată. Astfel luă naştere un numeros lumpenprole- tariat, compus din bărbați şi femei, care deveni o adevărată

calamitate publică. Biserica a contribuit din plin la depravarea generală. Dacă celibatul clerului constituia în sine o cauză a exceselor sexuale, apoi ele au fost favorizate şi de legăturile strînse cu Italia şi cu Roma.

Roma, reşedinţa papilor, nu era numai capitala creştinătăţii, ci, credincioasă trecutului său din epoca păgînă a imperiului, devenise un nou Babilon, o înaltă şcoală europeană a imoralităţii, al cărei sediu principal era însăşi curtea papală. Destrămîndu-se, imperiul roman lăsase moştenire Europei creştine toate viciile sale. Acestea erau în floare în Italia, de unde, datorită contactului pe care clerul îl întreţinea cu Roma, au pătruns şi în Germania. Numărul extrem de mare ai preoţimii, alcătuita în bună parte din oameni ale căror instincte sexuale erau exacerbate pînă lă paroxism de viaţa de trîndăvie şi îmbuibare şi care, din cauza celibatului impus, erau nevoiţi să recurgă la satisfacerea ilegitimă sau nenaturală a acestor instincte, a introdus imoralitatea în toate cercurile societăţii. Clerul a devenit pentru moralitatea femeilor de la oraşe şi sate un pericol tot atît de mare ca ciuma. Mănăstirile de călugări şi călugăriţe, al căror număr era imens, nu se deosebeau adesea de casele de toleranţă decît prin aceea că între zidurile lor se ducea o viaţă şi mai desfrînată. Aici puteau fi mai lesne ascunse numeroasele crime, în special pruncuciderile, căci aici jurisdicţia era exclusiv în mîna acelora care de obicei erau cei mai depravaţi. Adeseori, ţăranii încercau să-şi ferească soţiile şi fiicele de atentatele la pudoare ale clericilor refuzînd să accepte preoţi care nu se obligau să-şi ia o concubină; aceasta 1-a determinat pe episcopul din Konstanza să-i impună pe preoţii eparhiei sale la un impozit asupra concubinelor. Această stare de lucruri explică şi faptul, confirmat de istorie, că în evul mediu prezentat de romanticii noştri ca atît de cucernic şi moral, la conciliul din Konstanza, de pildă, în 1414, au fost de faţă nu mai puţin de 1 500 de femei de moravuri uşoare.

Situaţia aceasta nu datează abia din epoca de declin al evului mediu, ci a apărut mult mai timpuriu şi a prilejuit numeroase plîngeri şi ordonanţe. Carol cel Mare, de pildă, a emis în 802 o ordonanţă în care se spunea: „Mănăstirile de maici să fie foarte strict păzite; călugăriţele n-au voie să hoinărească, ci trebuie păzite cu cea mai mare străşnicie; ele nu trebuie să se certe între ele şi nu au voie să fie neascultătoare faţă de superioare şi stareţe sau să nesocotească voinţa acestora. Acolo unde sînt supuse unei reguli mănăstireşti, ele trebuie să o respecte întru totul. Ele nu trebuie să slujească curvia, beţia sau lăcomia, ci în

toate privințele trebuie să ducă o viață dreaptă şi cumpătată. Nici un bărbat să nu intre într-o mănăstire de maici decît pentru a asista la liturghie, iar după aceea să plece imediat". Iar o ordonanță din anul 869 dispunea: „Dacă preoții îşi țin mai multe femei, dacă varsă sînge de creştin ori de păgîn sau încalcă regulile canonice, ei nu mai pot rămîne preoți, căci sînt mai răi decît laicii !" Faptul că pe vremea aceea s-a interzis preoților să aibă mai multe femei e o dovadă că încă în secolul al IX-lea căsătoriile cu mai multe femei nu erau o raritate. De fapt nu existau legi care să interzică aceasta.

Nici mai tirziu chiar,-îh secolele al XH-lea şi al XlII-lea, în timpul trubadurilor germani, posedarea mai multor femei nu era considerată ca ceva scandalos. Aceasta reiese, de pildă, şi dintr-o poezie a lui Albrecht von Johansdorf, reprodusă în culegerea „Minnesangs-Friihling":

Consecințe deosebit de nefaste pentru moralitatea timpului le-au avut şi cruciadele, în urma cărora zeci de mii de bărbați au rămas ani de zile departe de căminul lor şi au cunoscut, în special în imperiul roman de răsărit, moravuri aproape necunoscute pînă atunci în Europa de apus.

Situația femeilor a devenit deosebit de defavorabilă nu numai din pricina piedicilor care au îngreuiat treptat căsătoria şi stabilirea în oraşe, dar şi prin faptul că numărul femeilor depăşea cu mult pe cel al bărbaților. Drept cauze care au contribuit în primul rînd la crearea acestei situații trebuie socotite numeroasele războaie, lupte şi bătălii, precum şi primejdiile legate de călătoriile comerciale din vremea aceea. Apoi, din pricina vieții necumpătate şi a exceselor, mortalitatea bărbaților era mai ridicată. Predispoziția sporită spre boli şi moarte, rezultată din acest mod de viață, s-a făcut puternic simțită în timpul epidemiilor de ciumă, care bîntuia atît de des în evul mediu. Astfel, între 1326 şi 1400 au fost 32 de ani în care a bîntuit ciuma, între 1400 şi 1500 au fost 41 de asemenea ani, iar între 1500 şi 1600 — 30.

In tovărăşia studenților şi a clericilor călători, cete de femei hoinăreau pe drumuri ca saltimbace, cîntărețe şi comediante, inundînd bîlciurile şi tîrgurile. în armatele de mercenari, ele formau detaşamente speciale, fiecare detaşament avînd căpetenia sa, şi, în conformitate cu spiritul vremii, erau organizate în bresle şi repartizate, după frumusețe şi vîrstă, diferitelor grade militare. Sub amenințarea unor grele pedepse le era interzis să se dea cuiva în afara acestui cerc. în tabără aveau obligația de a căra, alături de soldații de corvadă, fîn, paie şi

lemne, de a astupa şanțuri, băltoace şi gropi, de a îngriji de curățenia taberei. în timpul asediilor trebuiau să umple şanțurile cu vreascuri, legături de paie şi frunze pentru a uşura asaltul; ele ajutau la instalarea tunurilor, iar atunci cînd acestea se împotmoleau în drumurile desfundate, trebuiau să ajute la scoaterea lor din hîrtoape.

Pentru a uşura cît de cît mizeria acestor femei lipsite de sprijin, multe oraşe au întemeiat, începînd de la jumătatea secolului al XIII-lea, aşa-numite aşezăminte beghine, aflate sub administrație orăşenească. O dată instalate aici, femeile erau obligate să ducă o viață cuviincioasă. Dar nici aceste aşezăminte, nici numeroasele mănăstiri de călugărițe nu erau in stare să adăpostească toate femeile care le solicitau ajutorul.

îngreuiarea căsătoriilor, călătoriile principilor şi seniorilor laici şi bisericeşti, care veneau în oraşe urmați de întreaga lor suită de cavaleri şi slugi, tinerii de la oraşe, fără a mai vorbi de bărbații însurați, care, dornici de viață şi lipsiți de scrupule-, căutau schimbări în plăcerile vieții, au creat şi în oraşele evului mediu nevoia de prostituate. Şi cum pe vremea aceea orice profesiune era organizată şi reglementată, neputînd ființa decît în cadrul unei corporații, prostituția urmă şi ea calea corporatistă. în toate oraşele mari existau case de toleranță, care constituiau un drept de proprietate al oraşului, al suveranului sau al bisericii, iar venitul net obținut de pe urma lor era vărsat în vistieria respectivă. în aceste case, femeile îşi alegeau drept staroste pe una dintre ele, care trebuia să mențină ordinea şi disciplina şi mai ales să vegheze cu multă strictețe ca nu cumva concurentele „clandestine", care nu aparțineau breslei, să aducă prejudicii profesiunii legale. Dacă erau prinse, acestea erau pedepsite de autorități. Prostituatele dintr-un bordel din Nürnberg, de pildă, au depus la consiliul municipal o plîngere împotriva concurentelor lor din afara breslei, arătînd că „unii hangii țin femei care umblă noaptea pe străzi şi adăpostesc bărbați însurați şi neînsurați, exercitîndu-şi meseria într-un mod mult mai ordinar decît o fac ele în casele publice ale breslei, şi că e trist că asemenea fapte se petrec în acest onorabil oraş" Casele de prostituție se bucurau de o ocrotire specială; tulburarea liniştii în apropierea acestor case era pedepsită cu multă severitate. Prostituatele aparținînd breslei aveau dreptul să participe la procesiunile şi solemnitățile la care îşi dădeau în mod curent concursul şi breslele. Nu arareori ele erau invitate la ospețele principilor şi consiliilor comunale, facplp rfp toleranță erau socotite

necesare „pentru o mai bună pază a căsătoriei şi a cinstei fecioarelor". Este aceeaşi motivare cu care în Atena erau justificate pe vremuri bordelurile de stat şi care mai este invocată şi azi pentru a scuza prostituția. Nu au lipsit însă nici prigoniri şi samavolnicii împotriva prostituatelor din partea acelor bărbați care prin cererea şi banii lor susțineau prostituția. Astfel, împăratul Carol cel Mare a ordonat scoaterea unei prostituate goale într-o piață publică şi biciuirea ei, pe cînd el, împăratul şi regele „prea-

Creştin", avea nu mai puțin de şase femei deodată; şi nici fiicele sale, care urmau evident exemplul tatălui lor, nu erau modele de virtute. Prin felul lor de viață, ele i-au făcut destule neplăceri şi i-au adus şi cîțiva copii nelegitimi în casă. Alcuin, prietenul şi sfetnicul lui Carol cel Mare, îşi punea elevii în gardă împotriva „porumbițelor încoronate care zboară noaptea prin palat", înțelegînd prin aceasta pe fiicele împăratului.

Municipalitățile, care organizau în mod oficial bordelurile, le luau sub ocrotire şi acordau preoteselor Venerei tot felul de privilegii, aplicau cele mai grele şi barbare pedepse unei biete fete decăzute şi părăsite. Pruncucigaşa, care din desperare îşi omorîse fătul, era supusă celei mai barbare pedepse cu moartea, dar de seducătorul lipsit de scrupule nu se sinchisea nimeni. El făcea poate chiar parte din tribunalul care pronunțase sentința de moarte împotriva sărmanei victime. Asemenea cazuri se mai întîmplă şi astăziAdulterul femeii era foarte aspru pedepsit. In cel mai bun caz o aştepta stîlpul infamiei, pe cînd adulterul bărbatului era învăluit în mantia dragostei creştineşti.

La Würzburg, țiitorul unui bordel jurase în fața consiliului municipal „să fie credincios şi devotat oraşului şi să recruteze femei". Tot astfel se petreceau lucrurile la Nürnberg, Ulm, Leipzig, Colonia, Frankfurt etc. La Ulm, unde bordelurile fuseseră desființate în 1537, breslele au propus în 1551 reînființarea lor „pentru a preveni nerînduieli mai grave" ! Oaspeților de vază străini li se puneau la dispoziție femei pe cheltuiala oraşului. Cînd regele Ladislau îşi făcu, în 1452, intrarea în Viena, municipalitatea îi trimise în întîmpinare o deputație alcătuită din tinere cocote, îmbrăcate în voaluri transparente, care lăsau să se vadă frumoasele lor forme. Iar împăratul Carol Quintul a fost salutat la intrarea sa în An- vers de o delegație de fete complet goale, scenă glorificată de Hans Makart într-o mare pictură păstrată în Muzeul din Hamburg. Asemenea scene nu provocau pe vremea aceea nici un fel de indignare.

4. Cavalerismul şi venerarea femeii

Romantici plini de fantezie şi oameni de o viclenie calculată au încercat să prezinte evul mediu ca deosebit de moral şi însufleţit de o adevărată venerație pentru femei. Drept dovadă, ei invocă în special epoca trubadurilor germani (Minnesänger) între secolele al XII-lea şi al XIV-lea. Aşa-numita „slujire a dragostei" (Minnedienst) din timpul cavalerismului, practicată cel dintîi de maurii din Spania, e luată ca mărturie pentru marea stimă de care s-ar fi bucurat femeia pe vremea aceea. In legătură cu aceasta trebuie să facem unele observații. în primul rînd, cavalerii nu reprezentau decît un procent infim din populație şi, în consecință, la fel de mic era şi procentul doamnelor curtenite de cavaleri; în al doilea rînd, atît de mult slăvită „slujire a dragostei" nu era practicată decît de o mică parte a cavalerilor; în al treilea rînd, adevărata ei esență a fost denaturată sau înțeleasă cu totul greşit. în Germania, epoca înfloririi aşa-numitei „slujiri a dragostei" a coincis cu epoca domniei neîngrădite a dreptului pumnului, cînd toate zăgazurile ordinii se prăbuşiseră, iar cavalerii se dedau fără nici o stavilă jafului şi tîlhăriei la drumul mare. în aceste vremuri de violență şi brutalitate nu puteau să predomine sentimente gingaşe şi poetice. Dimpotrivă, această epocă a contribuit în mare măsură la distrugerea ultimelor resturi ale respectului față de femeie. Tagma cavalerilor era alcătuită în bună parte, atît la sate cît şi la oraşe, din oameni grosolani şi brutali, a căror principală pasiune era, alături de dueluri şi beții excesive, satisfacerea neînfrînată a poftelor sexuale. Cronicarii din vremea aceea nu conteneau să povestească despre violurile şi actele de samavolnicie de care se făcea vinovată, atît la țară cît şi la oraşe, nobilimea, stăpînă pe administrația comunală pînă în secolul al XflHea, iar uneori pînă în secolele al XIV-lea şi al XV-lea. Victimelor violenței cavalerilor numai rareori li se făcea dreptate, căci la oraşe pe banca jurații stăteau iun- cherii, iar la sate cel de care depindea jurisdicția penală era seniorul feudal. Față de asemenea moravuri şi obiceiuri este deci o exagerare grosolană a pretinde că nobilimea şi seniorii ar fi avut un deosebit respect față de femei şi că le-ar fi tratat ca pe nişte ființe superioare.

O infimă minoritate a cavalerilor pare să se fi entuziasmat de frumusețea feminină, dar acest entuziasm nu era nicidecum platonic, ci urmărea scopuri foarte palpabile. Pînă şi acel bufon dintre entuziaştii „fermecătoarelor femei", acel

Ulrich von Lichtenstein de comică amintire nu era platonician decît atunci cînd nu putea face altfel. In fond, „slujirea dragostei" era idolatrizarea iubitei în defavoarea soției legitime, adică un heterism de felul aceluia care existase în Grecia pe vremea lui Pericle, însă transpus în evul mediu creştin. Acum Şi seducerea reciprocă a soțiilor se chema „slujire a dragostei", foarte des practicată de cavaleri, întocmai cum se întîmplă şi azi în anumite cercuri ale burgheziei.

Faptul că pe vremea aceea plăcerile senzuale erau comentate absolut deschis implica, fără îndoială, recunoaşterea că instinctul natural, înnăscut fiecărui om sănătos şi matur, are dreptul de a fi satisfăcut. Sub acest aspect, epoca respectivă constituie o victorie a naturii sănătoase asupra ascetismului creştin. Pe de altă parte, trebuie subliniat mereu că această recunoaştere era valabilă numai pentru unul dintre sexe, pe cînd sexul celălalt era tratat ca şi cum nu ar putea avea şi nici nu ar avea dreptul să aibă aceleaşi instincte. Cea mai neînsemnată încălcare de către femeie a legilor morale prescrise de bărbați era pedepsită cu extremă severitate. Datorită îndelungatei oprimări şi educației primite, femeile şi-au asimilat pînă într-atît mentalitatea stăpînilor lor, încît şi astăzi mai consideră această stare de lucruri ca firească.

Nu au existat oare milioane de sclavi care considerau sclavia drept firească şi care nu s-ar fi eliberat niciodată dacă nu ar fi găsit eliberatori în rîndul clasei proprietarilor de sclavi ? Nu s-au găsit oare printre țăranii prusieni care urmau să fie eliberați din iobăgie în urma legislației lui Stein, țărani care să facă petiții, cerînd să fie lăsați în iobăgie, „căci cine se va îngriji de ei cînd vor fi bolnavi sau bătrîni" ? Şi nu se produc oare fenomene similare în mişcarea muncitorească modernă ? Cîți muncitori nu sînt care se mai lasă influențați şi induşi în eroare de exploatatorii lor ?

Cel oprimat are nevoie de stimulare şi îmbărbătare, căci îi lipseşte spiritul de independență necesar pentru a lua singur inițiativa. Aşa s-au petrecut lucrurile cu mişcarea proletară modernă şi tot aşa se întîmplă şi cu lupta pentru emanciparea femeii. Chiar şi burghezia, aflată într-o situație relativ favorabilă, a avut în lupta ei de eliberare deschizători de drumuri din rîndurile nobilimii şi clerului.

Oricîte neajunsuri au existat în evul mediu, el se remarca printr-o senzualitate sănătoasă, izvorîtă din natura viguroasă, plină de vitalitate a poporului, pe care creştinismul n-a reuşit s-o înăbuşe. Evului mediu îi erau

străine ruşinea fățarnică, lascivitatea ascunsă a vremurilor noastre, care se sfieşte şi nu vrea să spună lucrurilor pe adevăratul lor nume şi să vorbească în mod firesc despre lucruri fireşti. El nu cunoaşte nici acel1 echivoc picant cu care, fie din lipsă de naturaleță, fie din pudoare greşit înțeleasă, oamenii învăluie lucrurile despre care nu vor să vorbească deschis, făcîndu-le cu atît mai primejdioase cu cît un asemenea limbaj excită, dar nu satisface, lasă să se subînțeleagă, dar nu exprimă clar. Conversațiile noastre despre problemele vieții, romanele şi piesele noastre de teatru abundă în asemenea echivocuri picante, iar efectul lor este evident. Spiritualismul desfrînării care se ascunde îndărătul spiritualismului religios are o uriaşă putere.

'Capitolul al cincilea

Reforma

1. Luther

Senzualitatea sănătoasă a evului mediu a găsit în Luther tălmăcitorul ei clasic. Ne vom ocupa aici mai mult de Luther omul şi mai puțin de reformatorul religios. Tocmai în problemele umane a ieşit clar la iveală natura viguroasă şi sănătoasă a lui Luther; ea 1-a îndemnat să exprime fără rezerve şi în mod pregnant nevoia sa de dragoste şi plăceri senzuale. Situația sa de fost călugăr catolic i-a deschis ochii. El cunoscuse în practică, oarecum pe propria lui piele, cît de nefirească era viața călugărilor şi a călugărițelor. De aceea a şi combătut cu vehemență celibatul preoțesc şi monahal. Cuvintele sale mai sînt şi azi valabile pentru toți aceia care cred că pot ignora legile naturii şi îşi închipuie că pot împăca concepțiile lor despre morală şi moralitate cu faptul că instituțiile de stat şi sociale împiedică milioane de oameni să-şi îndeplinească menirea lor firească. Luther spune: „Cînd nu este pătrunsă de un har înalt şi rar întîlnit, femeia se poate tot atît de puțin lipsi de bărbat ca de mîncare, somn, băutură sau de satisfacerea altor nevoi fireşti. La rîndul său, nici bărbatul nu se poate lipsi de femeie. Cauza este următoarea: în natură, nevoia de a procrea copii e la fel de înrădăcinată ca şi nevoia de a mînca sau a bea. De aceea a şi dat dumnezeu trupului membrele, arterele, vinele şi toate

organele care servesc acestui scop. Acela care vrea sa mci~

buşe acest instinct şi nu admite ca lucrurile să meargă după cum cere natura nu face altceva decît să încerce să împiedice natura de a fi natură, focul de a arde, apa de a uda şi omul de a mînca, bea sau dormi !" Iar în predica

despre viața conjugală el spune: „După cum nu e în puterea mea de a nu fi bărbat, tot atît de puțin e în puterea ta de a fi fără bărbat; căci nu e o născocire sau un sfat, ci este în firea lucrurilor şi e necesar ca tot ce e bărbat să aibă o femeie şi tot ce e femeie să aibă un bărbat". Luther nu numai că se declară

categoric pentru viata conjugală şi necesitatea raporturilor sexuale, ci se pronunță şi împotriva concepției după care biserica ar avea dreptul să se amestece în problemele căsniciei. în această privință el s-a situat pe punctul de vedere al antichității, care vedea în căsătorie un act liber, expresie a voinței părților şi care nu privea cu nimic biserica. El spune: „Să ştii că şi căsnicia e un lucru exterior, ca orice altă treabă lumească. Aşa cum pot mînca, bea, dormi, umbla, călări, tîrgui, vorbi sau face negoț cu un păgîn, evreu, turc sau eretic, tot aşa mă pot şi căsători cu el. Şi nu te sinchisi de poruncile proştilor care vor s-o interzică... Un păgîn este tot atît bărbat sau femeie, creat de dumnezeu, ca sf. Petru, sf. Pavel sau sf. Luca, şi cu atît mai mult ca un creştin uşuratfc şi nesincer". Ca şi alți reformatori, Luther s-a pronunțat împotriva oricărei îngrădiri a căsătoriei şi voia să o admită chiar şi pentru cei divorțați, lucru căruia i se opunea biserica. El spune: „în privința căsătoriei şi a divorțului am spus ca ele să fie date în competența jurişti1or şi supuse legilor lumeşti, căci căsătoria e un lucru foarte lumesc şi exterior". Conform acestei concepții, cununia religioasă a devenit la protestanți abia spre sfîrşitul secolului al XVII-lea o condiție pentru valabilitatea căsătoriei. Pînă atunci era în vigoare aşa-numita căsătorie de conştiință, adică simpla obligație reciprocă de a se considera soț şi soție şi de a conviețui. Potrivit dreptului german, o asemenea căsătorie era socotită legală. Luther a mers atît de departe, încît a recunoscut dreptul părții nesatisfăcute în căsătorie, chiar dacă această parte era femeia, de a-şi procura satisfacție în afara căsătoriei „pentru a face voia naturii, căreia nimeni nu i se poate împotrivi" Luther proclamă aici principii care vor stîrni profunda indignare a „soților şi soțiilor" onorabile din zilele noastre, care în zelul lor pios au o predilecție deosebită în a se referi la el. în lucrarea sa..Despre viața conjugală". Luther spune: „Dacă o femeie viguroasă s-a căsătorit cu un bărbat lipsit de vlagă şi nu poate lua altul în mod public şi nu vrea nici să facă ceva împotriva cinstei ei, să-i spună bărbatului precum urmează: vezi, dragă bărbate, tu nu-ți poți face datoria față de mine şi m-ai înşelat pe mine şi trupul meu cel tînăr, primejduind pe

deasupra cinstea şi mîntuirea mea, astfel încît amîndoi nu facem cinste domnului.

îngăduie-mi deci să am o căsătorie tainică cu fratele tău sau cu cel mai bun prieten al tău, iar tu să-mi rămîi soț cu numele, pentru ca averea ta să nu treacă asupra unui moştenitor străin, şi lasă-te înşelat de mine cu voia ta, la lei cum tu m-ai înşelat pe mine fără voia ta". Bărbatul, continuă Luther, are obligația să încuviințeze acest lucru. „Dacă el nu vrea, ea are dreptul să plece de la el în alt loc şi să se mărite cu altul. Pe de altă parte, dacă o femeie nu vrea să-şi îndeplinească obligațiile conjugale, bărbatul are dreptul să se culce cu o altă femeie, cu condiția de a o preveni mai întîi pe soția sa". După cum vedem, marele reformator dezvoltă concepții foarte radicale, care în epoca noastră plină de ipocrizie şi falsă ruşine par chiar imorale.

Luther n-a făcut decît să exprime în cuvinte concepția populară a vremii sale. Astfel, Jakob Grimm relatează:

„Dacă bărbatul nu poate să-şi facă datoria față de femeia sa, să o ia uşurel în spinare, să o ducă la nouă paşi de casa sa, să o aşeze lin, fără să o trîntească sau să o lovească, fără să-i arunce cuvinte de ocară sau priviri de reproş, şi să-şi cheme vecinul ca să ajute nevoii trupeşti a femeii sale; iar dacă vecinul lui nu vrea sau nu poate să facă aceasta, bărbatul să o trimită la primul bîlci care se ține în apropiere, îmbrăcată curat şi dichisită, şi să-i lege la brîu o pungă brodată cu aur pentru ca ea să-şi poată procura singură ceea ce are nevoie; dacă şi atunci se întoarce neajutată, să-i mai ajute dracul".

Prin căsătorie, țăranul evului mediu voia, în primul rînd, să obțină moştenitori. Dacă nu-i putea procrea singur, ca om practic ce era, lăsa această plăcere, fără scrupule, pe seama altuia. Principalul era să-şi atingă scopul. Repetăm: nu omul stăpîneşte proprietatea, ci proprietatea îl stăpîneşte pe om.

Pasajele despre căsătorie reproduse mai sus din scrierile şi cuvîntările lui Luther au o importanță deosebită, deoarece concepțiilțTpe care ie exprimă sînt în flagrantă opoziție cu concepțiile de azi ale bisericii. în lupta pe care o duce împotriva clerului, social-democrația se poate referi pe bună dreptate la Luther, care în problema căsătoriei a adoptat o poziție cu desăvîrşire lipsită de prejudecăți.

în problema căsătoriei, Luther şi ceilalți reformatori au mers şi mai departe, ce-i drept din motive oportuniste, din complezență față de principii

respectivi, al căror sprijin activ sau a căror bunăvoință permanentă voiau s-o cucerească, respectiv să o mențină..Landgraful Filip I de Hessa, adept al reformei, avea pe lingă soția sa legitimă o ibovnică, care nu voise să-i cedeze decît dacă o lua de nevastă. Chestiunea era delicată. A divorța fără motive foarte puternice ar fi provocat un imens scandal, iar o căsătorie cu două femei deodată era, pentru un principe creştin din vremurile moderne, un eveniment nemaiauzit, care ar fi stîrnit un scandal cel puțin tot atît de mare. îndrăgostit, Filip se hotărîse totuşi la acest din urmă pas. Era necesar să se stabilească numai că acest pas nu era în contradicție cu Biblia şi că avea acordul reformatorilor, în special al lui Luther şi al lui Melanchthon. La început, landgraful a tratat cu Butzer, care s-a declarat de acord cu planul şi a promis să cîştige pe Luther şi pe Melanchthon de partea sa. Butzer îşi argumentă părerea spu- nînd: a poseda concomitent mai multe femei nu contravine evangheliei. Pavel, care enumeră pe cei care nu vor moşteni împărăția domnului, nu pomeneşte nicăieri de cei care au două femei. Pavel spune numai că,,un episcop nu are voie să aibă decît o singură femeie şi tot astfel şi diaconii. Dacă ar fi fost obligatoriu ca fiecare să nu aibă decît o singură femeie, Pavel ar fi dat această poruncă şi ar fi interzis posesiunea a mai multor femei". Luther şi Melanchthon s-au raliat acestor argumente şi au aprobat dubla căsătorie, după ce şi soția landgrafului se declarase de acord ca acesta să ia o a doua femeie în căsătorie, cu condiția însă „ca el să-şi îndeplinească în şi mai mare măsură ca pînă acum îndatoririle conjugale față de ea" întrebarea dacă bigamia este sau nu admisibilă îi mai pricinuise şi înainte dureri de cap lui Luther atunci cînd se pusese problema de a se aproba dubla căsătorie a regelui Henric al VUI-lea al Angliei. Acest lucru reiese din- _țr-o scrisoare adresată de el, în ianuarie 1524, cancelarului saxon Brink, în care se spune:,,În principiu el, Luther, nu poale să condamne bigamia, deoarece ea nu contravine sfintei scripturi; dar ar considera-o supărătoare dacă s-ar ivi printre creştini, care ar trebui să se abțină şi de la lucruri îngăduite". Iar după căsătoria landgrafului, celebrată în martie 1540, el îi scrie (la 10 aprilie) ca răspuns la o scrisoare de recunoştință a acestuia: „...că Domnia Voastră e bucuroasă de sfatul nostru, care l-am doii însă păstrat tainic. Căci altfel ar putea pînă la urmă şi necioplții de țărani (dorind să urmeze exemplul landgrafului) să aducă motive tot atît de puternice sau poate mai puternice, ceea ce ne-ar pricinui multe supărări".

Lui Melanchthon i-a fost probabil mai puțin greu să-şi dea consimțămîntul la dubla căsătorie a landgrafului, căci anterior el scrisese lui Henric al VIII-lea că „fiecare principe are dreptul să introducă bigamia pe teritoriul său". Dubla căsătorie a landgrafului a stîrnit totuşi o vîlvă atît de mare şi de neplăcută în toată țara, încît Melanchthon se văzu nevoit să difuzeze în 1541 o scriere în care lua apărarea poligamiei, arătînd că aceasta nu este în contradicție cu scriptura x. Dar aceste lucruri nu se petreceau în secolul al IX-lea sau al XII-lea, cînd poligamia mai era tolerată fără a provoca scandal. Dubla căsătorie a landgrafului de Hessa nu a fost de altfel singura care a stîrnit indignare în cercurile cele mai largi. După cum vom vedea, asemenea căsătorii princiare duble s-au mai repetat şi în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea.

Proclamînd satisfacerea instinctului sexual drept imperativ al naturii, Luther nu a făcut decît să exprime părerea contemporanilor săi şi în special ceea ce pretindeau pentru ei bărbații. In urma reformei, care în țările protestante a suprimat celibatul preoților şi a desființat mănăstirile, sute de mii de oameni au obținut posibilitatea de a-şi satisface instinctele naturale într-o formă legitimă. Nu e însă mai puțin adevărat că, pe baza regimului de proprietate existent şi conform legilor elaborate pe baza acestui regim, alte sute de mii de oameni au rămas şi mai departe în imposibilitatea de a o face.

Reforma a fost un act de protest al marii burghezii în formare împotriva cătuşelor impuse de orînduirea feudală în domeniul bisericii, al statului şi al societății. Marea burghe- zie în formare năzuia să se elibereze de cătuşele breslelor şi privilegiilor nobiliare şi tindea spre centralizarea statului, spre simplificarea cultului excesiv de somptuos, spre desființarea numeroaselor mănăstiri, adevărate adăposturi de trîntori, şi atragerea acestora la munca utilă.

Luther era pe tărîm religios exponentul năzuințelor burgheziei. Apărînd libertatea căsătoriei, el nu a făcut decît să apere căsătoria burgheză, a cărei bază reală a fost pusă în secolul nostru prin instituirea legii căsătoriei civile şi a legislației burgheze, care acordă dreptul de liberă alegere a domiciliului, dreptul de exercitare pe cont propriu a meseriei şi dreptul de stabilire în orice localitate. Vom analiza în ce măsură acest lucru a schimbat situația femeii. Pe vremea reformei, lucrurile nu ajunseseră încă atît de departe. Dacă, pe de o parte, reforma a dat multora posibilitatea de a se căsători, pe de altă parte, raporturile sexuale libere erau reprimate cu cruzime. Pe cînd clerul catolic avusese față de

excesele sexuale o atitudine de oarecare indiferență şi toleranță, clerul protestant, care îşi aranjase interesele, tuna şi fulgera cu atît mai multă furie împotriva lor. Caselor de toleranță li s-a declarat război: au fost închise ca „vizuini ale satanei", prostituatele erau prigonite ca „fiice ale diavolului", iar orice femeie care comitea un „pas greşit" era, ca şi înainte, țintuită la stîlpul infamiei ca întruchipare a tuturor relelor.

Micul burghez din evul mediu, dornic de viață, căruia îi plăcea să trăiască şi să-i lase şi pe alții să trăiască, s-a transformat într-un filistin bigot, auster şi mohorît, care făcea economii pentru ca urmaşii săi, marea burghezie, să se poată lăfăi şi să poată risipi cu atît mai mult. Burghezul virtuos cu guler tare şi cravată, cu orizontul său mărginit şi cu morala sa severă, dar cu atît mai ipocrită, devine prototipul societății. Soția legitimă, care nu se prea împăcase cu senzualitatea evului mediu, tolerată de biserica catolică, era întru totul de acord cu spiritul puritan al protestantismului. Alte împrejurări însă care au influențat defavorabil situația din Germania au avut şi asupra femeilor o influență defavorabilă.

2. Urmările reformei. Războiul de treizeci de ani

8

113

Transformările care s-au produs în Germania în domeniul producției, al comerțului şi al finanțelor — în special în urma descoperirii Americii şi a drumului maritim spre India — au provocat o puternică reacție pe tărîm social. Germania încetase să mai fie centrul traficului şi comerțului european. Industria germană, comerțul german au intrat în declin. Reforma religioasă a distrus totodată unitatea politică a națiunii. Reforma devenise pretextul sub care principii germani încercau să se emancipeze de puterea împăratului. Pe de altă parte, aceşti principi subjugau nobilimea şi, pentru a-şi atinga mai lesne scopul, favorizau oraşele. Din pricina vremurilor tot mai sumbre, multe oraşe se supuneau de. bunăvoie stăpînirii principilor. în sfîrşit, burghezia, simțindu-şi profiturile amenințate de declinul economic, căuta să- ridice bariere tot mai înalte pentru a se apăra de o concurență supărătoare, iar principii dădeau bucuros urmare acestei cerințe. Situația devenea tot mai rigidă, iar mizeria creştea.

Alte urmări ale reformei au fost luptele şi persecuțiile religioase, folosite de principi ca pretext pentru realizarea țelurilor lor politice şi economice. în Germania, luptele religioase au bîntuit, cu unele întreruperi, timp de peste un

secol şi s-au terminat la sfîrşitul războiului de treizeci de ani cu totala ei istovire. Germania devenise un imens cîmp de cadavre şi ruine. Țări şi provincii întregi au fost pustiite, sute de oraşe, mii de sate arse parțial sau total şi multe dintre ele au dispărut de atunci pentru totdeauna de pe fața pămîntului. Populația a numeroase localități s-a redus la o treime, o pătrime, o cincime şi chiar la o optime sau o zecime. Aceast^. a fost, de pildă, situația la Nürnberg şi în întreaga Franconie. Pentru a repopula cît mai grabnic oraşele şi satele pustiite, în această situație dezastruoasă s-a recurs pe alocuri la mijlocul drastic de a permite în mod excepțional bărbaților să aibă două neveste. Războaiele îi exterminaseră pe bărbați, dar exista un surplus de femei. Astfel, la 14 februarie 1650 dieta districtului francon cu sediul la Nürnberg luă hotărîrea „ca bărbații sub 60 de ani să nu fie primiți în mănăstiri". De asemenea, dieta i-a obligat pe toți „preoții şi parohii care nu efau membri ai unui ordin călugăresc sau canonici într-o mănăstire să se căsătorească prin cununie". Ea a hotărît, „totodată, să se îngăduie oricărui bărbat să se însoare cu două femei, dar fiecăruia să i se amintească mereu şi să i se -atragă atenția şi de pe amvon că în această privință trebuie' să se comporte în aşa fel încît să păstreze discreția corespunzătoare; ca om însurat, căruia i s-a permis să aibă două femei, el trebuie să se îngrijească nu numai ca ambele soții să aibă tot ce le este necesar, dar să şi vegheze ca între ele să nu se ivească supărări".

Se folosea deci şi amvonul pentru a se face propagandă în favoarea dublei căsătorii şi pentru a se da bărbaților însurați reguli de comportare. în toată această perioadă îndelungată comerțul şi meşteşugurile stagnau, iar adesea erau complet paralizate şi nu şi-au putut reveni decît treptat. O bună parte a populației era abrutizată, demoralizată şi se dezobişnuise de orice activitate normală. în timpul războaielor, Germania fusese cutreierată în lung şi în lat de armate de mercenari, care furau, prădau, violau femeile şi asasinau; iar acum, după războaie, au apărut nenumărate cete de tîl- hari, cerşetori şi vagabonzi care băgau groaza în populație şi împiedicau sau făceau imposibile comerțul şi traficul. începuseră vremuri de grele suferințe mai ales pentru femei, în această epocă de desfrînare, disprețuirea femeii făcuse mari progrese, iar mizeria generală apăsa cel mai greu pe umerii ei. Ca şi bărbații vagabonzi, femeile rătăceau cu miile pe drumuri şi în păduri, umpleau azilurile şi închisorile. La toate aceste suferințe se mai adăuga izgonirea cu forța a multor familii de țărani de către

nobilimea avidă de pămînt. Nobilimea, care fusese nevoită după reformă să se supună tot mai mult puterii principilor şi care, datorită posturilor deținute la curte şi funcțiilor militare pe care le ocupa, a ajuns tot mai dependentă de principi, încerca acum să-şi scoată îndoit şi întreit pîrleala prin jefuirea proprietăților țărăneşti. Principilor, reforma le oferise în schimb pretextul dorit pentru a pune mîna pe bogatele avuții ale bisericii, acaparînd nenumărate pogoane. Pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea, principele elector August de Saxa a sustras de la destinația lor inițială nu mai puțin de 300 de domenii bisericeşti. La fel au procedat frații şi verii săi, precum şi ceilalți principi protestanți, în frunte cu Hohenzollernii. Exemplul lor a fost urmat de nobilime, care a pus mîna pe resturile de pămînturi comunale şi pe pămînturile țărăneşti rămase fără stăpîni, şi care îi izgonea atît pe țăranii liberi cît şi pe iobagi, acaparînd pămînturile lor. Răscoalele țărăneşti neizbutite din secolul al XVI-lea au constituit pretextul binevenit pentru acest jaf. Odată ce încercarea reuşise, nu au lipsit pretextele pentru a continua jafui în acelaşi mod brutal. Cu ajutorul a tot felul de şicane, amenințări şi chițibuşuri juridice, la care se preta foarte bine dreptul roman încetățenit între timp, nobilii cumpărau pămîntul țăranilor la prețuri derizorii sau îi izgoneau pur şi simplu de pe proprietatea lor, mărindu-şi astfel posesiunile. Sate întregi, iar în unele provincii chiar jumătate din totalul gospodăriilor țărăneşti au fost distruse în felul acesta. Astfel, pentru a cita doar cîteva exemple; din cele 12 543 de parcele țărăneşti, cîte au existat în Mecklenburg pe moşiile nobilimii în timpul războiului de treizeci de ani, n-au rămas în 1848 decît 1 213. Numai în Pomerania au dispărut din anul 1628 şi pînă azi peste 12 000 de gospodării țărăneşti. Schimbările care s-au produs în decursul secolului al XVII-lea în producția țărănească au constituit un motiv în plus pentru exproprierea gospodăriilor țărăneşti şi pentru transformarea ultimelor rămăşițe ale pămînturilor comunale în proprietate nobiliară. A fost introdus sistemul gospodăriei cu păşunatul în ocoluri, ceea ce permitea ca la anumite intervale să se facă schimbări în cultivarea pămîntului. Terenuri cultivate cu cereale au fost transformate pentru un timp în păşune, ceea ce favoriza creşterea animalelor şi totodată făcea posibilă reducerea numărului brațelor de muncă.

In oraşe, situația nu era mai bună decît la sate. Pe vremuri se îngăduise şi femeilor să dobîndească titlul de meşter şi să aibă calfe şi ucenici; mai mult chiar, ele erau*obligate să intre în bresle pentru a fi nevoite astfel să respecte

aceleaşi condiţii de concurenţă. Existau meşteri femei care se îndeletniceau cu ţesutul pînzei şi al lînii, cu producţia de postavuri, cu croitoria şi cu ţesutul covoarelor; existau femei împletitoare de fire de aur, femei aurari, curelari etc. La Frankfurt, de pildă, ca şi în oraşele sileziene se găseau blănărese, în oraşele de pe Rinul de mijloc — brutărese, la Colonia şi la Strassburg — brodeze de steme şi curelărese, la Bremen — curelărese, la Frankfurt — postăvărese, la Nürnberg — tăbăcărese, la Colonia — împletitoare de fire de aur şi zlătărese. Dar pe măsură ce se înrăutăţea situaţia meşteşugarilor, creştea şi ostilitatea faţă de concurenţa feminină. In Franţa, femeilor li s-a interzis practicarea meşteşugului încă pe la sfîrşitul secolului al XIV-lea, iar în Germania pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea. La început li s-a interzis, cu excepiii-Văduvelar, să-devină meşteri, iar mai tîrziu n-au avut voie să fie nici calfe. înlăturarea somptuosului cult catolic şi trecerea la protestantism prejudiciase grav sau ruinase complet o serie de meşteşuguri, în special ţesutul artistic, şi tocmai cu aceste meşteşuguri se îndeletniceau multe femei. Confiscarea şi secularizarea marilor averi bisericeşti au determinat un regres în ajutorarea celor săraci, fapt de pe urma căruia au avut de suferit în primul rînd văduvele şi orfanii.

Declinul economic general care s-a produs în secolul al XVI-lea din motivele arătate şi care a continuat în decursul secolului al XVII-lea a determinat introducerea unei legislaţii matrimoniale tot mai severe. Calfelor şi personalului de serviciu (slugi şi slujnice) le era în general interzis să se căsătorească, afară doar dacă puteau dovedi că nu există pericolul ca împreună cu viitoarea lor familie să cadă în sarcina comunei de care aparţineau. încheierea de căsătorii pentru care nu existau premisele legale era sancţionată cu pedepse grele, adeseori barbare; după dreptul bavarez, de pildă, cu lovituri de gîrbaci şi întemniţare. Unor persecuţii deosebit de aprige erau expuse aşa-numitele căsătorii „libere", care erau cu atît mai frecvente cu cît se obţinea mai greu autorizaţia de căsătorie. Teama de suprapopulaţie stă- pînea spiritele, şi pentru a reduce numărul cerşetorilor -şi al vagabonzilor erau emise decrete peste decrete din ce în ce mai drastice.

Capitolul al saselea,

Secolul al optsprezecelea

1. Viaţa la cur file germane

Urmînd exemplul regelui Ludovic al XlV-lea al Franței, puzderia de curți princiare germane făceau în marea lor majoritate o nemaipomenită risipă de lux şi fast mai ales datorită desfrîului; această risipă era invers proporțională cu mărimea şi posibilitățile respectivelor state şi stătulețe. Istoria curților princiare din secolul al XVIII-lea reprezintă una din paginile cele mai odioase ale istoriei. Potentații se întreceau între ei în ifose deşarte, în risipă nebunească şi în costisitoarele jocuri de-a armata. Dar nebuniile cele mai de necrezut le genera desfrîul. E greu de spus căreia dintre nenumăratele curți germane îi revenea întîietatea acestui trai risipitor, corupător al întregii vieți publice, căci azi era în frunte o curte, mîine alta, dar nici un stat german nu a fost cruțat de asemenea excese. Nobilimea îi imita pe principi, iar în oraşele de reşedință burghezii îi imitau pe nobili. Dacă o fată a unei familii burgheze avea norocul să placă unui domn sus-pus de la curte sau chiar alteței-sale, în 19 cazuri din 20 ea era nespus de fericită de această cinste, iar familia era gata să o lase să devină metresa unui nobil sau a unui principe. Aceeaşi atitudine aveau şi cele mai multe familii de nobili atunci cînd una dintre fiicele lor era pe placul principelui. Lipsa de caracter şi de pudoare cuprinsese cercuri largi ale societății.

Situația se prezenta cel mai grav în cele două capitale germane — Viena şi Berlin. E drept că în aşa-numita Capua germană, la (Vieria, o bună parte a secolului al XVIII-lea a domnit austera Maria Tereza, dar şi ea era neputincioasă față de comportarea nobilimii bogate> a cărei principală preocupare erau plăcerile senzuale, şi față de cercurile burgheze, care se străduiau să imite nobilimea. Comisiile de castitate instituite de ea, cu ajutorul cărora organizase o vastă rețea de spionaj, au stîrnit, pe de o parte, indignare, iar pe de alta

âu făcut-o ridicolă. Rezultatul era egal cu zero. In frivola Vienă circulau în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea maxime de felul acesta: „să-l iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuți, adică să iubeşti nevasta altuia ca pe propria ta nevastă". Sau: „Dacă femeia o ia la dreapta, bărbatul să o ia la stînga. Dacă ea îşi ține un curtezan, el să-şi caute o prietenă". Cît de frivol gîndeau oamenii pe vremea aceea despre căsătorie şi adulter reiese dintr-o scrisoare adresată în 1751 de poetul Chr. Von Kleist prietenului său Gleim: „Ai aflat, "desigur, de aventura markgrafului Enric. Şi-a expediat soția la moşia lui şi vrea să se despartă de ea, deoarece 1-a surprins pe principele de Holstein în patul ei... Markgraful ar fi procedat, desigur, mai bine dacă ar fi trecut întreaga chestiune sub tăcere, în loc

să dea ocazie ca întregul Berlin şi jumătate din omenire să vorbească acum despre dînsul. Afară de asta, nu trebuie să iei în nume de rău un lucru atît de Hresc, mai ales atunci cînd tu însuți nu eşti uşă de biserică, ceea ce se ştie despre markgraful nostru. In căsătorie, repulsia este doar inevitabilă, iar orice bărbat şi orice femeie trebuie să devină infidel datorită părerii pe care şi-o face despre alte persoane demne de a fi iubite. Cum poți fi pedepsit pentru un lucru pe care eşti silit să-l faci ?" Ambasadorul englez, lordul Mal- mesbury, scria în 1772 cu privire la situația din Berlin: „Ambele sexe, aparținînd tuturor claselor, sînt dominate de o totală depravare morală. La aceasta se mai adaugă sărăcia, consecință firească, pe de o parte, a impozitelor puse de actualul rege, iar pe de alta, a pasiunii pentru lux, moştenită de la bunicul acestuia. Bărbați cu mijloace restrînse duc o viață desfrînată, iar femeile sînt harpii ce nu cunosc ruşinea. Ele se dau celui care plăteşte mai bine; delicatețea sufletească. şi dragostea adevărată sînt lucruri pe care nu le cunosc".

Una din perioadele de cea mai mare depravare din istoria Berlinului a fost domnia lui Friedrich Wilhelm al Il-lea, între anii 1786 şi 1797. El însuşi a dat poporului său cel mai rău exemplu. Preotul curții, Zöllner, s-a înjosit pînă într-atît, încît 1-a cununat cu metresa lui, Julie von Voss, deşi regele era însurat. Cînd, scurt timp după aceea, Julie von Voss a murit, în urma unei naşteri, preotul 1-a cununat cu a doua metresă, contesa Sophie von Dönhoff. Exemplul negativ pe care 1-a dat Friedrich Wilhelm al II-lea la sfîrşitul secolului fusese anticipat de unii dintre verii săi încă la începutul secolului. Ducele Eberhard Ludwig de Württemberg a luat în căsătorie, la sfîrşitul lunii iulie 1706, ca a doua soție pe metresa sa Grä-

Venitz, „corupătoarea țării", cum mai este şi azi denumită în Württemberg. Cununia a fost celebrată de tînărul preot Pfähler, paroh la Mühlen. Ducele Leopold Eberhard de Mömpel- gard, vărul ducelui Eberhard Ludwig, a avut o comportare şi mai scandaloasă, căci a posedat concomitent trei soții, dintre care două mai erau pe deasupra şi surori. Pe doi din cei 13 copii ai săi i-a cununat între ei. Comportarea acestor domnitori a stîrnit, ce-i drept, indignarea supuşilor lor, dar lucrurile s-au mărginit la atît. Numai în cazul ducelui de Württemberg, intervenția împăratului a avut ca urmare anularea, în 1708, a căsniciei cu Grävenitz, dar după scurt timp aceasta a încheiat de formă o căsătorie cu von

Würben, un conte scăpătat, şi a continuat să fie încă 20 de ani metresa ducelui şi „corupătoarea" Suabiei.

2. Mercantilismul şi noua legislație matrimonială

Secolul al XVI-lea a adus întărirea puterii principilor şi a deschis era constituirii unor state mai mari, ceea ce a avut drept urmare crearea unor armate permanente, a căror întreținere constituia o grea povară fiscală. La aceasta se adăuga viața de risipă dusă la cele mai multe curți, ceea ce de asemenea necesita sume imense.

Acestor cerințe nu le putea face față decît o populație numeroasă, în stare să plătească impozitele mari. De aceea, în- cepînd din secolul al XVIII-lea, diferitele guverne, şi mai ales cele ale statelor mai mari, au căutat să sporească, prin măsuri corespunzătoare, numărul populației şi să-i ridice, pe cît posibil, capacitatea de a plăti impozite.

Calea spre atingerea acestui scop fusese deschisă de prefacerile sociale şi economice — provocate, după cum s-a mai arătat, de descoperirea Americii, de înconjurul—Africii ^pe mare şi de descoperirea drumului maritim spre India —, pe care le-a adîncit fiecare nouă călătorie în jurul lumii. Aceste prefaceri au cuprins la început Europa occidentală, mai tîrziu însă şi Germania. Noile căi de comunicații au creat noi legături comerciale, de proporții necunoscute şi nebănuite pînă atunci. Primii care au căutat să profite de pe urma noii situații au fost portughezii, spaniolii, olandezii şi englezii. Dar şi Franța, iar în cele din urmă şi Germania, au avut de cîşti- gat. Germania, care suferise cel mai mult de pe urma luptelor religioase şi a sciziunii sale politice, rămăsese mult în urmă din punct de vedere economic. Noile cerințe ale pieței mondiale, determinate de deschiderea a noi şi noi debuşee pentru produsele meşteşugăreşti şi industriale ale Europei, au revoluționat nu numai modul de producție meşteşugăresc, dar şi concepțiile, felul de a percepe şi a gîndi al popoarelor Europei şi al guvernelor lor.

In locul producției exclusiv meşteşugăreşti de pînă atunci, care nu producea decît pentru nevoile zilnice ale localității respective şi ale împrejurimilor, a apărut manufactura, adică producția de masă care folosea un număr mai mare de lucrători şi o cît mai dezvoltată diviziune a muncii. Comerciantul, cu mijloace financiare mai mari şi cu un orizont mai larg, a devenit conducătorul acestei noi forme de producție, care în parte a înlocuit, iar în parte a înlăturat meşteşugul, sfărîmînd totodată organizarea lui pe bresle. O dată cu

manufactura a început o epocă în care femeia îşi putea angaja din nou forţele în activitatea profesională. Lucrul la domiciliu sau în fabrică i-a deschis un vast cîmp de activitate în producţia de pînzeturi, în filaturi şi ţesătorii de lînă, în producţia de tricotaje, de postavuri, de ceaprazuri etc. Spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, în filaturile, ţesătoriile şi imprimeriile din Anglia şi Scoţia erau angajate circa 100 000 de femei şi 80 000 de copii, lucrînd adeseori în condiţii, care, în ceea ce priveşte salariul şi durata zilei de muncă, trebuie calificate drept monstruoase. O situaţie similară domnea şi în Franţa, unde, de asemenea, zeci de mii de femei lucrau pe vremea aceea în diverse fabrici.

Această dezvoltare economică reclama tot mai mulţi oameni. Deoarece numărul de oameni scăzuse mult în timpul războaielor de cucerire, purtate — atît în Europa cît şi dincolo de mări — în secolele al XVI-lea, al XVII-lea şi al XVIII-lea, la care s-au adăugat, în prima parte a secolului al XVIII-lea, emigrările peste ocean, guvernele ţărilor mai înaintate au resimţit o nevoie sporită de a înlesni încheierea căsătoriilor şi aşezarea în oraşe.

Spania, ale cărei resurse umane fuseseră secătuite de timpuriu în urma politicii sale de putere mondială, s-a văzut silită să promulge încă în 1623 o lege prin care toate persoanele care se căsătoreau între 18 şi 25 de ani erau scutite, un anumit număr de ani, de orice dări şi impozite. Persoanelor nevoiaşe li se acorda chiar o zestre din banii statului, iar părinţilor care aveau cel puţin şase copii legitimi de sex masculin

în viaţă li se acorda totala scutire de impozite şi dări. Spania încuraja totodată imigrarea şi colonizarea.

în Franţa, Ludovic al XlV-lea fu nevoit să ia măsuri pentru remedierea lipsei de oameni, pe care o provocaseră războaiele purtate de el. El acordă tuturor contribuabililor — şi aceştia constituiau marea majoritate a populaţiei — scutire de dări pe patru, respectiv pe cinci ani dacă se căsătoreau înainte de a fi împlinit vîrsta de 20 sau 21 de ani. Scutire totală de impozite se acorda şi tuturor contribuabililor care aveau 10 copii în viaţă, cu condiţia ca nici unul să nu fi devenit preot, călugăr sau călugăriţă. Nobilii cu acelaşi număr de copii primeau, dacă nici unul dintre copii nu îmbrăţişase cariera religioasă, o pensie anuală de 1 000 pînă la 2 000 de livre; iar cetăţenii scutiţi de impozite primeau, dacă îndeplineau aceleaşi condiţii, jumătate din această sumă. Mareşalul Mau- rice de

Saxa îl sfătui chiar pe Ludovic al XV-lea să îngăduie încheierea de căsătorii pe o durată de numai cinci ani.

Prin ordonanțe emise în 1688, 1721, 1726, 1736, precum şi prin măsuri corespunzătoare luate de stat, Prusia a căutat să favorizeze imigrarea, în special a acelora care erau persecutați în Franța şi Austria din cauza convingerilor lor religioase. Teoria populației emisă de Frederic cel Mare şi-a găsit o expresie pregnantă într-o scrisoare adresată lui Voltaire la 26 august 1741, în care scria: „Consider oamenii drept o turmă de cerbi din parcul zoologic al unui mare senior, şi care nu au altă menire decît aceea de a popula parcul". Desigur că prin războaiele sale, el a creat necesitatea de a-şi repopula parcul. Austria, Wiirttembergul şi Braunschweigul au încurajat de asemenea imigrația şi, la fel ca Prusia, aceste state au interzis emigrația. în secolul al XVIII-lea, Anglia şi Franța au înlăturat toate opreliştile ce stăteau în calea căsătoriei şi a stabilirii în țară a persoanelor venite din afară, exemplul lor fiind urmat şi de alte state. în primele ^rei sferturi ^le secolului al XVIII-lea, economiştii considerau, ca şi guvernele respective, că o populație numeroasă este un izvor de mare binefacere pentru state. Abia spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XlX-lea s-a produs o nouă cotitură, determinată de marile crize economice, ca şi de evenimentele revoluționare şi războaiele care s-au succedat în prima jumătate a secolului al XlX-lea mai ales în Germania de sud şi Austria. Limita inferioară de vîrstă la care puteau fi. încheiate căsătoriile a fost din nou majorată, cerîndu-se totodată dovada unei anumite

averi sau a unui venit asigurat şi a unei ocupații sigure. Celor lipsiți de mijloace li s-a făcut imposibilă contractarea de căsătorii, iar comunele au dobîndit o mare influență în fixarea condițiilor de căsătorie şi de stabilire în comună. In multe locuri s-a interzis chiar țăranilor să clădească aşa- numite case pentru zileri sau — aşa cum s-a întîmplat în Bavaria, care şi în zilele noastre mai are încă o legislație retrogradă — s-a dispus dărîmarea caselor pentru zileri construite fără consimțămîntul prealabil al principelui elector. Numai în Prusia şi Saxonia legislația matrimonială a rămas relativ liberală. Dar cum natura umană nu se lasă oprimată, aceste îngrădiri ale căsătoriilor au avut drept consecință că, în ciuda tuturor piedicilor şi interdicțiilor, au apărut numeroase cazuri de concubinaj, iar în unele state germane mici numărul copiilor nelegitimi se

apropia de cel al copiilor legitimi. Acestea au fost efectele regimului de „părintească oblăduire", care se fudulea cu moralitatea şi spiritul său creştinesc.

3. Revoluția franceză şi marea industrie

Pe vremea aceea femeia măritată aparținînd clasei burgheze trăia într-o strictă izolare casnică. Avea atîtea treburi şi griji, încît ca gospodină conştiincioasă trebuia să trudească de dimineață pînă noaptea tîrziu pentru a-şi îndeplini îndatoririle, şi nici în acest caz nu le putea face față fără ajutorul fiicelor ei. Ea trebuia să îndeplinească nu numai muncile casnice de zi cu zi pe care le mai face şi astăzi gospodina mic-burgheză, dar îi reveneau şi multe alte treburi, de care femeia a fost în prezent eliberată mulțumită progresului din zilele noastre. Trebuia să toarcă, să țească, să înălbească, să coasă singură rufăria şi îmbrăcămintea, _să facă săpun şi— luminări, să prepare berea, într-un cuvînt era o adevărată „cenuşăreasă", şi singura ei recreație era drumul de duminică la biserică. Căsătoriile nu se încheiau decît între persoane aparținînd aceluiaşi cerc social, şi pretutindeni domnea cel mai rigid şi ridicol spirit de castă. Fetele erau crescute în acelaşi spirit şi menținute în cea mai riguroasă izolare casnică; educația lor spirituală era aproape inexistentă, iar preocupările lor nu depăşeau cadrul celor mai înguste relații casnice. La toate acestea se mai adăuga impunerea unor forme aride şi lipsite de conținut care înlocuiau cultura şi spiritul

şi făceau ca viața femeii să fie de o monotonie exasperantă. Spiritul reformei degenerase în cel mai groaznic filistinism, iar cele mai naturale instincte ale omului şi întreaga sa bucurie de viață erau înăbuşite sub o puzderie de reguli de conduită, propovăduite cu multă „demnitate", dar care ucideau spiritul. Platitudinea şi mărginirea stăpîneau burghezia, iar păturile de jos trăiau sub o presiune înăbuşitoare şi în condiții mizere.

A izbucnit revoluția franceză, care a măturat vechea orînduire socială şi de stat în Franța. Suflul revoluției a ajuns însă şi în Germania, unde vechiul nu a mai putut rezista multă vreme spiritului revoluționar. în special dominația franceză în Germania a avut efectul unei revoluții; ea a înlăturat ceea ce era vechi, perimat sau, aşa cum s-a întîmplat în Prusia, i-a accelerat prăbuşirea. Şi, oricît s-a încercat în perioada de reacțiune de după 1815 să se întoarcă înapoi roata vremii, noul devenise prea puternic şi, pînă la urmă, a ieşit victorios.

Treptat, în statele înaintate au fost înlăturate privilegiile de breaslă, dependența personală şi restricțiile impuse comerțului de stăpînii feudali. Noi invenții şi perfecționări tehnice, în primul rînd inventarea şi perfecționarea maşinii cu aburi, precum şi ieftinirea mărfurilor, ca rezultat al acestor invenții, au asigurat de lucru maselor şi, în special, femeii. Marea industrie îşi serba ziua de naştere. S-au construit fabrici, căi ferate şi vapoare, s-au dezvoltat mineritul, siderurgia, producția de sticlă şi de porțelan, industria textilă cu diferitele ei ramuri, construcția de maşini şi unelte, au luat avînt construcțiile etc.; universitățile şi şcolile tehnice superioare furnizau cadrele de intelectuali necesare acestei dezvoltări. Noua clasă în ascensiune, marea burghezie capitalistă, sprijinită de toți cei care doreau progresul, tindea spre înlăturarea vechii stări de lucruri, care frîna dezvoltarea. Ceea ce revo- luția de jos zdruncinase în anii avîntului mişcării din 1848 şi 1849 fu înlăturat în 1866 de către „revoluția" de sus. Se înfăptui, aşa cum îşi dorise burghezia, unitatea politică, urmată de sfărîmarea barierelor economice şi sociale existente încă. Se proclamă dreptul de exercitare liberă a meseriei şi de liberă alegere a domiciliului, se abrogară piedicile puse în calea căsătoriilor, se proclamă dreptul de stabilire în orice localitate, pe scurt toată acea legislație necesară dezvoltării capitalismului. Alături de muncitor, în special femeia era aceea care profită de pe urma noii dezvoltări, care îi deschise cîmp liber de acțiune.

încă înainte de 1866, anul în care a fost statornicită noua stare de lucruri, în diferite state germane căzuseră o serie de bariere, ceea ce a făcut ca reacționarii de modă veche să prezică sfîrşitul moralității. Astfel, von Ketteler, episcopul de Mainz, se plîngea încă din 1863 „că dărîmarea barierelor existente în calea încheierii căsătoriilor înseamnă dizolvarea căsătoriei, căci soții au acum posibilitatea de a se despărți după bunul lor plac". Această plîngere conține de fapt mărturisirea involuntară că în căsătoria de azi legăturile morale sînt atît de şubrede, încît numai constrîngerea cea mai puternică poate să țină laolaltă pe soți.

Faptul că, în comparație cu trecutul, numărul mult mai mare de căsătorii a avut drept rezultat o creştere rapidă a populației şi că sistemul industrial, care în noua epocă a cunoscut o uriaşă dezvoltare, a generat multe racile sociale înainte necunoscute a stîrnit din nou, ca şi în trecut, teama de suprapopulație. Vom

vedea ce semnificație are această teamă de suprapopulație; vom explica adevărata ei valoare.

Capitolul al şaptelea

Femeia ca ființă sexuala

1. Instinctul sexual

In lumea burgheză, femeia are o poziție subordonată. In primul rînd vine bărbatul, apoi femeia. Situatia este deci aproape inversă față de cea din epoca matriarhatului- Schimbarea aceasta s-a produs în special datorită trecerii de la comunismul primitiv la dominația proprietății private.

Platon mulțumise zeilor pentru cele oP1 binefaceri pe care, chipurile, i le făcuseră. Drept primă binefacere considera faptul că a venit pe lume ca om liber, şi iiu ca sclav, iar a doua că s-a născut bărbat, şi nu femeie. O idee similară este exprimată şi în rugăciunea de dimineață a evreilor: „lăudat fii tu, doamne, stăpînul nostru şi al întregii lumi, care nu m-ai făcut femeie". Pentru evreice, acest pasaj al rugăciunii sună însă astfel: „...care m-ai creat după vrerea ta". Opoziția între situația sexelor nu poate fi mai pregnant exprimată decît în spusele lui-Platon şi în rugăciunea evreilor. în numeroase pasaje din Biblie, bărbatul e considerat adevăratul om, aşa cum în limba engleză şi î*i cea franceză nu există decît un singur cuvînt pentru bărb&t şi om. Tot astfel cînd vorbim despre popor, ne gîndim d^ obicei numai la bărbați. Femeia este o cantitate neglijată şi, în tot cazul, bărbatul este stăpînul ei. Bărbații găsesc această situație cu totul firească, iar pînă acum majoritatea femeilor o acceptă ca o fatalitate inevitabilă. în această concePtie se reflectă situația sexului feminin.

Independent de faptul că femeia este oprimată ca proletară, în lumea proprietății private ea &ste oprimată şi ca ființă care aparține unui anumit sex. pentru ea există la fiecare pas nenumărate oprelişti şi piedici Pe care bărbatul nu le cunoaşte. Multe din cele ce-i sînt îngăduite bărbatului, femeii îi sînt interzise; o mulțime de drepturi şi libertăți sociale de care se bucură bărbatul devin greşeli sau crime îndată ce femeia vrea să facă uz de ele. Ea pătimeşte atît ca ființă socială, cît şi ca ființă care aparține unui sex. E greu de stabilit sub care din

aceste două aspecte are mai mult de suferit şi este deci lesne de înțeles regretul multor femei de a se fi născut femeie şi nu bărbat.

Dintre toate instinctele naturale pe care le posedă omul, cel mai puternic, urmînd imediat celui de a mînca pentru a trăi, este instinctul sexual. Instinctul de a perpetua specia este expresia cea mai puternică a „voinței de a trăi". Acest instinct este adînc înrădăcinat în orice om normal dezvoltat, iar după atingerea maturității, satisfacerea lui este o condiție esențială pentru sănătatea sa fizică şi spirituală. Luther are dreptate cînd spune: „Cel ce vrea tsă împiedice instinctul natural şi nu admite ca lucrurile să meargă cum vrea natura nu face altceva decît să încerce să împiedice natura de a fi natură, focul de a arde, apa de a uda şi omul de a mînca, bea şi dormi !" Aceste cuvinte ar trebui săpate în piatră deasupra uşilor bisericilor, unde se țin cu atîta zel predici împotriva „trupului păcătos". Nici un medic şi nici un fiziolog nu ar fi putut exprima mai bine necesitatea omului de a-şi satisface nevoia de iubire.

Este un imperativ al omului față de sine însuşi, pe care trebuie să-l împlinească dacă vrea să se dezvolte în mod normal şi sănătos, de a nu neglija funcția nici unui organ al corpului său şi de a nu refuza nici unui instinct natural satisfacerea normală. Fiecare organ trebuie să-şi îndeplinească funcțiile pentru care este destinat de natură, sub sancțiunea unei grave prejudicieri a organismului. Legile dezvoltării fizice a omului trebuie studiate şi respectate întocmai ca cele ale dezvoltării spirituale. Activitatea spirituală a omului depinde de starea fiziologică a organelor sale. Completa sănătate a amîndurora se află într-o foarte strînsă dependență. Tulburarea uneia trebuie să provoace tulburarea celeilalte. Aşa-numitele nevoi animalice nu se află pe o altă treaptă decît cele spirituale. Atît unele cît şi celelalte sînt efecte ale aceluiaşi organism şi se influențează reciproc. Acest lucru este valabil atît pentru bărbat cît şi pentru femeie.

Rezultă deci că este tot atît de necesară cunoaşterea proprietăților organelor sexuale, ca şi a tuturor celorlalte organe, iar omul trebuie să le îngrijească în egală măsură. El trebuie să ştie că organele şi instinctele sexuale, proprii oricărui om şi care constituie o parte însemnată a naturii sale, iar în anumite perioade ale vieții îl stăpînesc complet, nu trebuie învăluite în mister şi nici să constituie obiectul unei false pudori sau al unei totale necunoaşteri. De aici mai rezultă că cunoaşterea fiziologiei şi anatomiei diferitelor organe şi a

funcțiilor lor ar trebui să fie la fel de răspîndită atît printre bărbați cît şi printre femei ca şi orice altă ramură a cunoştințelor umane. Dotat cu o cunoaştere amănunțită a naturii sale fizice, omul va privi multe situații din viață cu alți ochi. Numai astfel vor putea fi uşor înlăturate multe racile pe care societatea de astăzi le ocoleşte în tăcere, cu multă sfială, dar care obligă aproape fiecare familie să se ocupe de ele. în toate celelalte domenii, cunoaşterea este considerată drept o virtute, drept cel mai nobil şi mai rîvnit țel al oamenilor, nu însă şi în domeniul cunoaşterii acelor lucruri care au cea mai strînsă legătură cu eul nostru şi cu sănătatea noastră, precum şi cu bazele oricărei dezvoltări sociale.

Kant spune: „Numai împreună bărbatul şi femeia formează omul complet şi întreg, un sex îl completează pe celălalt". Schopenhauer declară: „Instinctul sexual este expresia cea mai desăvîrşită a voinței de a trăi, este deci concentrarea tuturor voințelor". „...Afirmarea voinței de a trăi se concentrează în actul procreării, iar acesta este expresia ei cea mai categorică". Cu mult înaintea lor, Budha a spus: „Instinctul sexual este mai ascuțit decît cangea cu care sînt domesticiți elefanții sălbatici, mai fierbinte decît flăcările, el este ca o săgeată înfiptă în sufletul omului".

Față de intensitatea instinctului sexual, nu trebuie să ne mire că abstinența sexuală la vîrstă matură are adesea, atît la un sex cît şi la -celălalt, o asemenea influență asupra sistemului nervos şi a întregului organism, încît provoacă grave tulburări şi rătăciri, care, în unele cazuri, duc chiar la alie- nație mintală şi sinucidere. E drept că nu la toți indivizii instinctul sexual se manifestă cu aceeaşi putere. De altfel, se poate face mult pentru înfrînarea instinctului sexual prin educație şi stăpînire de sine, în special evitînd excitările prin anumite conversații şi lecturi, alcoolism etc. Se spune, în general, că instinctul sexual s-ar face mai puțin simțit la femei decît la bărbați şi că uneori femeile ar avea chiar o oarecare repulsie față de actul sexual. Este însă vorba numai de o infimă minoritate, la care această stare este provocată de anumite predispoziții fiziologice şi psihologice.

Putem deci afirma că omul, fie el bărbat sau femeie, este cu atît mai desăvîrşit, cu cît sînt mai pronunțate instinctele şi manifestările sale de viață, cu cît ele îşi găsesc o mai puternică expresie atît în privința fizicului şi psihicului cît

şi a înfăţişării şi caracterului. Fiecare sex a ajuns la propria sa desăvîrşire. în lucrarea sa intitulată „Femeia ca soţie", Klencke spune: „E drept, la omul moral instinctul sexual este subordonat principiilor morale dictate de raţiune, dar nici independenţa cea mai desăvîrşită nu ar putea să reducă complet la tăcere îndemnul care sileşte la perpetuarea speciei şi pe care natura îl provoacă ca o manifestare organică normală a celor două sexe. Iar atunci cînd indivizi sănătoşi, bărbaţi sau femei, nu-şi îndeplinesc toată viaţa această obligaţie faţă de natură, faptul nu se datorează unei hotărîri libere de a opune rezistenţă, chiar dacă a fost prezentat astfel sau dacă prin autoînşelare a fost denumit libertate de voinţă, ci consecinţelor unor obstacole şi considerente sociale care au ştirbit drepturile naturii şi au lăsat organele să se atrofieze, producînd în întregul organism o atenuare a deosebirilor sexuale, atît în ceea ce priveşte aspectul exterior cît şi caracterul, şi provocînd, prin tulburări nervoase, tendinţe şi stări patologice sufleteşti şi trupeşti. Bărbatul se feminizează, iar femeia se masculinizează în înfăţişare şi caracter, fiindcă opoziţia dintre sexe nu şi-a găsit desfăşurarea naturală, fiindcă omul a rămas unilateral, n-a ajuns să se completeze pe sine însuşi şi nu a atins apogeul existenţei sale". în lucrarea sa „Educarea morală a tineretului în problema sexuală", dr. Eli- sabeth Blackwell, spune: „Instinctul sexual există ca o condiţie indispensabilă a vieţii şi a constituirii societăţii. El e cea mai puternică forţă a naturii omeneşti... Nedezvoltat, fără a constitui un obiect al gîndirii, dar fiind totuşi locul central al vieţii, acest instinct inevitabil este pavăza naturală împotriva oricărei posibilităţi de distrugere". Practicul Luther dă imediat sfaturi concrete. El recomandă: „Cei care nu se simt aleşi pentru castitate să se îngrijească din timp ca să aibă o ocupaţie şi de lucru, iar apoi, cu voia lui dumnezeu, să cuteze să se căsătorească. Băiatul cel mai tirziu la 20 de ani, iar fatri între 15 şi 18 ani; atunci sînt încă sănătoşi şi înde- minatici, iar grija pentru hrana lor şi a copiilor să o lase pe seama domnului. Dumnezeu ne dă copii, el îi va şi hrăni". Sfaturile bune ale lui Luther sînt, din păcate, cu neputinţă de urmat în condiţiile sociale din zilele noastre, şi nici statul creştin, nici societatea creştină nu vor să ştie de încrederea în dumnezeu atunci cînd e vorba de întreţinerea copiilor.

Ştiinţa este deci în unison cu părerea filozofilor şi cu raţiunea sănătoasă a lui Luther. Rezultă deci că omului trebuie să i se dea posibilitatea să-şi satisfacă în mod normal instinctele care sînt legate intim de fiinţa sa lăuntrică, ba, mai

mult, sînt însăşi fiinţa sa. Dacă instituţiile sau prejudecăţile sociale fac acest lucru imposibil, aceasta împiedică omul în dezvoltarea fiinţei sale. Medicii, spitalele, ospiciile de alienaţi şi închisorile ne pot spune multe despre consecinţele acestei stări de lucruri, fără a mai vorbi de miile de vieţi familiale distruse. E drept că autorul unei lucrări apărute la Leipzig afirmă că „instinctul sexual nu e nici moral, nici imoral, el nu e decît firesc, ca foamea şi setea, căci natura nu cunoaşte morală" 2; dar societatea e departe de a recunoaşte adevărul acestei teze.

2. Celibatul şi frecvenţa sinuciderilor

Printre medici şi fiziologi este foarte răspîndită părerea că o căsătorie nesatisfăcătoare este totuşi preferabilă celibatului, iar experienţa confirmă justeţea acestei concepţii. „Pare a fi un fapt cert că la oamenii căsătoriţi (comparînd, de pildă, 1 000 de oameni căsătoriţi în vîrstă de 30 de ani -eu: 1 000 de oameni de aeeeaşi vîrstă necăsătoriţi) mortalitatea este mai scăzută, şi acest fenomen este într-adevăr izbitor. In special la bărbaţi diferenţa este foarte mare. La unele categorii de vîrstă raportul este de unul la doi. Foarte ridicat este şi procentul de mortalitate la bărbaţii rămaşi văduvi de timpuriu" 3.

Se afirmă că o viaţă sexuală necorespunzătoare ar mări în special şi numărul sinuciderilor. în toate ţările, numărul sinuciderilor este în general mult mai mare la bărbaţi decît la femei. Astfel, de pildă:

In anii Dintre 100 000 de oameni s-au sinucis Procentul sinucigaşilor de sex feminin fată de cel

bărbaţi femei de sex masculin

Germania 1899- -1902 33,0 8,4 25,5

Austria 1898- -1901 25,4 7,0 27,6

Elveţia 1896- -1903 33,3 6,4 19^2

Italia 1893- -1901 9,8 2,4 24,5

Franţa 1888- -1892 35,5 9,7 27,3

Olanda 1901- -1902 9,3 3,0 32,3

Anglia 1891- -1900 13,7 4,4 32,1

Scoţia 1891- -1900 9,0 3,2 35,6

Irlanda 1901 2,3 1,2 52,2

Norvegia 1891- -1900 10,0 2,5 25

Suedia 1891- -1900 21,1 8,6 40,8

Finlanda 1891- -1900 7,8 1,8 23,1

Rusia europeană.. 1885- -1894 4,9 1,6 32,7 1

în Germania, numărul sinucigaşilor a evoluat între 1898 şi 1907 precum urmează:

1898 1899 1900 1902 1904 1907

bărbați

femei 8 544 2 291 8 460 2 301 8 987 2 406 9 765 2 571 9 704 2 764 9 753 3 024

total 10 835 10 761 11 393 12 336 1 12 468 12 777

în 1898, la 100 de sinucigaşi reveneau 26,8 sinucigaşe, în 1899 — 27,2, în 1900 — 26,8, în 1904 — 28,5, în 1907 — 31. La vîrsta între 15 şi 30 de ani, procentul sinuciderilor este în general mai ridicat la femei decît la bărbați. Astfel, procentul sinucigaşilor în vîrstă de 15—20 şi 21—30 de ani era în medie:

15—20 de ani ?1—30 de. ani

în anii bărbați femei bărbați femei

Prusia 1896—1900 5,3 10,7 16 20,2

Danemarca.... 1896—1900 4,6 8,3 12,4 14,8

Elveția 1884—1899 3,3 6,7 16,1 21

Franța 1887—1891 3,5 8,2 10,9 14 2

1 F. Prinzing: „Handbuch der medizinischen Statistik". Iena, 1906, pag. 356.

2 H. Krose: „Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit". Freiburg, 1906, pag. 28.

în Saxonia, la 1 000 de sinucigaşi în.vîrstă de 21—30 de ani reveneau în medie:

în anii

bărbați femei

1854—1868 1868—1880 1881—1888

14,95 18,64 14,71 18,79 15,3 22,3

Atît la văduvi cît şi la divorțați se poate constata un număr mai mare de sinucideri decît numărul mediu al sinucigaşilor. în Saxonia, numărul sinuciderilor la bărbați divorțați este de şapte ori, iar cel al femeilor divorțate de trei ori mai mare decît media generală a sinuciderilor la bărbați, respectiv femei.

Şi mai frecvente sînt cazurile de sinucidere la văduvi şi divorțați, respectiv văduve şi divorțate atunci cînd nu au copii. Printre femeile necăsătorite care se sinucid între 21 şi 30 de ani sînt multe care-şi pun capăt zilelor din cauza unei iubiri înşelate sau pentru că au făcut un „pas greşit". Statistica ne arată că o dată cu creşterea procentului naşterilor de copii nelegitimi creşte aproape întotdeauna şi numărul de sinucigaşe. Numărul neobişnuit de mare al sinucigaşelor între 16 şi 21 de ani indică de asemenea că instinctul sexual nesatisfăcut, o dragoste neîmpărtăşită, o sarcină tăinuită sau infidelitatea bărbaților constituie motive frecvente de sinucidere la femei.

Profesorul Krafft-Ebing spune următoarele despre situația femeii ca ființă înzestrată cii sex: „O sursă, de loc neglijabilă, din care se mai trage alienația mintală la femei o constituie şi poziția ei socială. Prin însăşi natura ei, femeia are cerințe sexuale mai mari decît bărbatul, cel puțin în sens ideal, dar în afară de căsătorie ea nu are nici o altă posibilitate onorabilă de a-şi satisface aceste cerințe (Mandsley).

Căsătoria oferă femeii şi singura posibilitate de a-şi asigura existența. Timp de nenumărate generații caracterul ei a fost educat în această direcție. De mică, fetița se joacă de-a mama cu păpuşile. Viața modernă, cu cerințele efspo- rite, oferă tot mai puține perspective pentru satisfacerea acestor cerințe prin căsătorie, ceea ce este valabil în special pentru păturile superioare, la care căsătoriile sînt mai rare şi se încheie tîrziu.

în timp ce bărbatul, fiind mai puternic prin forță intelectuală şi fizică şi avînd o poziție socială liberă, nu întîmpină dificultăți în satisfacerea instinctului sexual sau găseşte lesne

un cîmp de activitate într-o profesiune care să-i absoarbă întreaga energie, pentru femeile necăsătorite din păturile înstărite aceste căi sînt închise. Această împrejurare produce la femeie o stare de nemulțumire față de sine însăşi şi față de lume şi o determină să caute evadare, fie că o face conştient, fie inconştient, în meditații morbide. Zadarnic caută multe femei să găsească vremelnic o compensație în religie. Exaltarea religioasă, fie că e însoțită de masturbare, fie că nu e, dă naştere unui alai întreg de boli nervoase, printre care destul de frecvente sînt isteria şi alienația mintală. Numai astfel se explică faptul că la femeile necăsătorite cele mai multe cazuri de alienație mintală se manifestă între 25 şi 35 de ani, adică în perioada cînd începe să dispară tinerețea şi, o dată cu ea,

speranțele puse în viață; la bărbați alienația mintală apare cel mai des între 35 şi 50 de ani, deci în perioada celor mai mari eforturi în lupta pentru existență.

Nu este, desigur, o întîmplare că pe măsura creşterii numărului celor necăsătoriți problema emancipării femeilor se pune cu tot mai multă acuitate. Faptul că pe măsură ce se extinde celibatul poziția socială a femeii în societatea modernă devine tot mai insuportabilă trebuie să constituie un semnal de alarmă şi să ridice față de societate revendicarea justificată de a procura femeii un echivalent pentru ceea ce i-a fost hărăzit de natură, dar îi este refuzat în parte de actualele rînduieli sociale".

Analizînd efectele pe care le produce lipsa de satisfacere a instinctului sexual asupra femeilor necăsătorite, dr. H. Ploss arată următoarele în lucrarea sa „Femeia în ştiințele naturii şi sociale": „Prezintă un deosebit interes nu numai pentru medic, ci şi pentru antropolog, faptul că există un remediu eficace care nu dă aproape niciodată greş, un mijloc nu numai pentru a opri procesul de ofilire (la fete bătrîne), dar şi pentru a reda aspectul înfloritor dispărut dară nil chiar în întreaga sa splendoare inițială, totuşi într-o măsură destul de însemnată. Din păcate, rînduielile noastre sociale nu îngăduie şi nu fac posibilă aplicarea lui decît în cazuri extrem de rare. Acest remediu constă în raporturi sexuale regulate şi normale. Nu arareori se întîmplă că, atunci cînd o fată ofilită, sau aproape ofilită, are ocazie să se mărite, scurt timp după căsătorie formele i se rotunjesc din nou, obrajii se îmbujorează şi ochii îşi recapătă vechea strălucire. Căsătoria este deci uri adevărat izvor de tinerețe pentru femeie. Natura îşi are legile sale bine stabilite, care îşi cer dreptul cu o severitate implacabilă, şi orice viață potrivnică naturii, orice viață nefirească, orice încercare de adaptare la condiții de viață necorespunzătoare speciei nu poate să nu lase urme vizibile de degenerare a organismului atît la animale cît şi la oameni".

Se pune deci întrebarea: satisface oare societatea cerințele unei vieți raționale, în special în cazul femeii ? Iar dacă răspunsul este negativ, se pune o altă întrebare: Este societatea oare în măsură să le satisfacă ? Iar dacă la ambele întrebări trebuie dat un răspuns negativ, se naşte o a treia întrebare: cum pot fi satisfăcute aceste cerințe ?

Capitolul al optulea

Căsnicia modernă

1. Căsnicia ca profesiune

„Căsnicia şi familia formează temelia statului, iar acela care atacă căsnicia şi familia atacă şi subminează însăşi societatea şi statul", exclamă apărătorii actualei ordini. Căsătoria monogamă este, după cum a fost dovedit în suficientă măsură, un rezultat al relațiilor burgheze de proprietate şi de însuşire şi constituie, incontestabil, una dintre principalele temelii ale societății burgheze. Dacă ea corespunde sau nu nevoilor naturale şi unei dezvoltări sănătoase a societății umane, aceasta este o altă problemă. Vom dovedi că această căsătorie, bazată pe relații de proprietate burgheze, este în mai mare sau mai mică măsură o căsătorie silită, cu multe racile şi care adesea nu-şi atinge scopul decît parțial sau chiar de loc. Vom mai dovedi că ea este o instituție socială inaccesibilă pentru milioane de oameni şi că nu este nicidecum acea căsătorie din dragoste, bazată pe liberă alegere, singura, după cum afirmă adulatorii ei, care ar corespunde scopului naturii.

Despre căsătoria din zilele noastre, John Stuart Mill spune: „Căsătoria este singura iobăgie autentică recunoscută prin lege". După concepția lui Kant, numai bărbatul şi femeia laolaltă constituie omul complet. Dezvoltarea sănătoasă a genului uman, se bazează pe împreunarea normală a celor două sexe. Satisfacerea instinctului sexual este o necesitate pentru dezvoltarea fizică şi intelectuală sănătoasă atît a bărbatului cît şi a femeii. Omul nu este însă un animal, şi de aceea, în satisfacerea celui mai puternic instinct al său, el nu se poate mulțumi cu satisfacerea fizică, ci doreşte şi o atracție spirituală şi înțelegere cu ființa cu care se uneşte. Dacă aceasta nu se realizează, împreunarea sexuală este pur mecanică şi, în acest caz, imorală. Omul ajuns la un nivel superior de dezvoltare simte nevoia ca atracția reciprocă să continue şi după consumarea actului sexual şi să-şi extindă efectele ei de înnobilare asupra fiinfei rezultate din unirea reciprocă. Faptul că în societatea de azi nenumărate căsătorii nu satisfac aceste cerințe 1-a determinat şi pe Varnhagen von Ense să scrie: „Ceea ce am putut constata în această privință, atît la căsătoriile existente, cît şi la căsătoriile ce urmau a fi încheiate, nu este de natură să ne facă să avem o părere bună despre asemenea uniuni; dimpotrivă, întreaga instituție — care ar trebui să se întemeieze exclusiv pe dragoste şi stimă, dar care, după cum am văzut, în toate cazurile se întemeiază pe cu totul altceva — a devenit pentru noi ceva josnic şi vrednic de dispreț. De aceea am aplaudat zgomotos fraza lui Friedrich Schlegel, pe care am citit-o în fragmentele din «Athenäum»: Aproape

toate căsătoriile sînt con- cubinaje, căsătorii stîngace sau, mai degrabă, încercări provizorii şi vagi apropieri spre o adevărată căsnicie, a cărei esență constă," după toate drepturile spirituale şi lumeşti, în aceea că mai multe persoane devin una singură". Acest pasaj este întru totul în spiritul lui Kant.

Bucuria de a avea urmaşi, ca şi îndatoririle față de aceştia fac ca legătura de dragoste dintre doi oameni să fie de mai lungă durată. Doi oameni care vor să se căsătorească ar trebui deci să fie siguri că însuşirile lor corespund unei asemenea uniri. Răspunsul ar trebui însă dat în mod liber. Acest lucru nu este însă posibil decît înlăturîndu-se orice interese care nu au nimic comun cu scopul propriu-zis al unirii, cu satisfacerea instinctului natural şi cu reproducerea propriei ființe prin perpetuarea rasei. Este necesară, de asemenea, o anumită doză de rațiune care să țină în frîu_ pasiunea oarbă. Cum însă în societatea modernă în foarte multe cazuri aceste condiții nu sînt întrunite, rezultă că adesea căsătoria actuală este departe de a-şi atinge adevăratul ei scop şi că nu sîntem deci îndreptățiți să o considerăm drept o instituție ideală.

Este greu de dovedit cîte căsătorii sînt încheiate din cu totul alte considerente decît cele expuse. Cei în cauză sînt interesați să prezinte în fața lumii propria lor căsătorie altfel decît este în realitate. Există în această privință o ipocrizie cum nu a cunoscut-o nici o altă epocă socială. Statul, reprezentantul politic al actualei societăți, nu are, desigur, nici un interes să întreprindă cercetări, al căror rezultat ar pune societatea într-o lumină neplăcută. Statul însuşi pune în privința căsătoriei funcționarilor şi slujitorilor săi asemenea condiții, care nicidecum nu corespund principiilor care ar trebui să stea la baza căsătoriei.

2. Regresul naşterilor

Pentru a-şi atinge scopul natural, căsătoria trebuie să fie o uniune pe care doi oameni o încheie din dragoste reciprocă. în formă pură, acest mobil nu există însă în prezent decît în cazuri foarte rare. Marea majoritate a femeilor consideră căsătoria o instituție pentru asigurarea existenței, în care trebuie să pătrundă cu orice preț. Dimpotrivă, o bună parte dintre bărbați privesc căsătoria dintr-un punct de vedere strict comercial, cumpănind şi calculînd sub aspect material avantajele şi dezavantajele ei. Chiar şi în acele căsătorii, la baza încheierii cărora nu au stat motive josnice şi egoiste, realitatea crudă introduce atîtea elemente

supărătoare şi dizolvante, încît numai rareori se împlinesc speranțele pe care şi le pun în ele, în entuziasmul lor, cei care se căsătoresc.

E şi firesc să fie aşa Pentru a ■ piltCQ oferi ambilor soți

o conviețuire satisfăcătoare, căsătoria reclamă, pe lîngă dragoste şi stimă reciprocă, asigurarea existentei materiale, realizarea acelor mijloace necesare traiului şi acelui grad de confort pe care sofii le consideră necesare pentru ei şi pentru copiii lor. Grija apăsătoare şi lupta aspră pentru existență spulberă repede mult rîvnita mulțumire şi fericire conjugală. Iar grija devine cu atît mai apăsătoare cu cît comunitatea conjugală se dovedeşte a fi mai fertilă, cu cit îşi atinge in mai mare măsură scopul. Țăranul, de pildă, se bucură de fiecare viței pe care-1 fată vaca, numără cu plăcere purceii obținuți de la o scroafă şi, plin de satisfacție, îi comunică vecinului său rezultatul; dar el se încruntă la față dacă peste numărul de copii pe care consideră că-i poate creşte fără griji apăsătoare, şi numărul lor nu are voie să fie mare, femeia îi dăruieşte un copil în plus şi se amărăşte şi mai mult dacă noul născut are ghinionul să fie tată.

Putem deci afirma că atît căsătoriile cît şi naşterile sînt dominate de condițiile economice. Cel mai evident se manifestă acest lucru în Franța, unde în agricultură predomină sistemul parcelar. Dacă fărîmițarea depăşeşte o anumită limită, pămîntul nu mai poate hrăni o familie. Iată ce a determinat faimosul sistem al familiei cu doi copii, care în Franța a devenit o adevărată instituție socială şi care, spre îngrijorarea conducătorilor statului, menține în multe provincii populația la un nivel aproape staționar, provocînd uneori chiar o scădere sensibilă a acesteia. Efectul pe care-1 produce dezvoltarea producției de mărfuri şi economia bănească la sate îl provoacă în şi mai mare măsură industria la oraşe. Numărul naşterilor scade aici cel mai repede.

Cu toată creşterea numărului căsătoriilor, numărul naşterilor descreşte în Franța necontenit; dar acest fenomen se constată nu numai în Franța, ci în majoritatea țărilor civilizate. Această evoluție este o consecință a stărilor noastre sociale şi ea ar trebui să dea de gîndit claselor dominante, în 1881, în Franța s-au născut 937057 de copii, în 1906 — numai 806 847, iar în 1907 — 773 969. Față de anul 1881, numărul naşterilor a descrescut deci în 1907 cu 163 088. Semnificativ este însă faptul că numărul naşterilor nelegitime, care în 1881 a ajuns în Franța la 70 079 şi care a atins punctul culminant in deceniul al y-lea, ridicîndu-se in 1884 la tb V64, s-a mai menținut şi în 1906 la 70 866, astfel încît

scăderea naşterilor s-a produs exclusiv pe seama naşterilor legitime, Descreşterea naşterilor este un fenomen care poate fi observat în tot decursul secolului. în Franța, numărul naşterilor, socotit la 10 000 de locuitori, a fost următorul:

1801—1810.... 332 1811—1820.... 316 1821—1830.... 308 1831—1840.... 290 1841—1850.... 273 1851—1860.... 262 1861—1870.... 261 1881—1890.... 239

1891—1900.... 221

1906 206

1906 206

1907 197

Față de numărul din 1801 (333), socotit la 10 000 de locuitori, naşterile au descrescut în 1907 cu 136. E de înțeles că acest rezultat provoacă o mare îngrijorare oamenilor de stat şi sociologilor francezi. în această privință, Franța nu este însă singurul exemplu. De multă vreme în Germania şi în special în Saxonia se poate constata un fenomen similar, iar numărul naşterilor descreşte într-un ritm şi mai rapid. Astfel, numărul naşterilor, socotit la 10 000 de locuitori, era în Germania următorul:

1875 423 1890 370 1905 340

1880 391 1895 373 1906 341

1885 385 1900 368 1907 332

Majoritatea celorlalte state din Europa prezintă un tablou asemănător.

Pe țări, numărul naşterilor, socotit la 10 000 de locuitori, a fost următorul:

1871—1880

1881—1890

1907

1901—1905

1891—1900

Anglia şi Țara

35.4 34,9

26.5 36,9 30,5 39,0 44,3 32,3 30,8 36,2

32,5

32.3

23.4

37.8

29.1
37.9
44.0
30.2
28.1 34,2
29,9 30,2
23.0 34,9 27,2
37.1 40,6
29.0
28.1 32,5
28,1 28,9 23,2
32.6 26,1 35,8 37,2
27.7 28,1 31,5
26,3 27,0 23,2 31,5 25,5 35 36,0 25,7 -26,8- 30,0
Galilor
Scoția
Irlanda
Italia
Suedia
(1906) (1906)
Austria
Ungaria
Belgia
Elveția
Olanda

Descreşterea naşterilor este deci generală, şi, cu toate că.Franța şi Irlanda sînt țările cu cel mai mic număr de naşteri, scăderea cea mai rapidă a naşterilor s-a înregistrat în Anglia, Germania (Saxonia) şi Scoția. Acelaşi fenomen se întîlneşte în Statele Unite şi în Australia. Această tendință reiese şi mai evident dacă în locul cifrei absolute a naşterilor luăm în considerare fertilitatea conjugală, adică raportul dintre

naşterile legitime şi numărul mediu al femeilor măritate între 15 şi 49 de ani împliniți.

Decerni Copii legitimi, născuți vii, la 1 000 de femei măritate în vîrstă de 15 pînă la 49 de ani (medie anuală)

«a rt fc

T * ~.5

o o CG ci

C

a

A «3

O »-

cJ

s

c

eJ

Q "5o

a >

o

¡z;.2

3

CC cî TJ

a

&

Îs £.5 < ci ^

c3 a bc bo câ j>

s

1876—1885 1886—1895 1896—1905 250 229 203 271

255 235 250 245 264 244 235 217 262 259 246 240 231 219 259 246 244 246 250 242 234 225 216 239 230 225

Decenii «4 '2 ci

a

©

O câ

1 ¿1 oS

«3 >

ci

PQ c5 '2

o X ci

CC 0

bu

I-2

ii a

a> T=i rt m câ

a a

O "Ei

"o

eq ci

I i* ta s« 2

1876—1885 1886—1895 1896—1905 268 258 243 273 265 250 276 263 259 267 250 216 288 259 262 266 248 251 293 286 272 264 236 213 167 150 132 248

249 232

Faptele citate ne arată că pe naşterea unui om — „după chipul şi asemănarea lui dumnezeu", cum spun credincioşii — se pune în medie un preț mai mic decît pe naşterea unui animal domestic, ceea ce e o dovadă a stării foarte puțin îmbucurătoare în care ne găsim. în unele privințe, concepțiile noastre nu se deosebesc prea mult de cele ale popoarelor barbare. La acestea din urmă, nou-născuții erau adesea uciși, soartă hărăzită îndeosebi fetelor, iar unele triburi mai procedează şi azi la fel. Noi nu mai ucidem fetele, sîntem prea civilizați ca să facem acest lucru, dai de foartemulte ori ele sînt tratate ca nişte paria. în lupta pentru existență, bărbatul, mai puternic, înlătură pretutindeni femeia, iar dacă aceasta primeşte totuşi lupta, sexul tare o urmăreşte adesea cu ura sa, considerînd-o drept o concurentă supărătoare. Cei mai înverşunați adversari ai concurenței feminine, cei care o combat cel mai violent sînt în special bărbații din păturile superioare. Cazurile cînd şi muncitorii cer să fie interzisă munca femeilor constituie excepții. Cînd în 1876, de pildă, la un congres al muncitorilor francezi a fost prezentată o asemenea propunere, marea majoritate a delegaților s-a pronunțat împotriva ei. Concepția că muncitoarea este o ființă egală în drep- turi a făcut de atunci progrese uriaşe mai ales printre muncitorii conştienți din toate țările, după cum o dovedesc în special rezoluțiile adoptate la congresele

muncitoreşti internaţionale. Muncitorul conştient ştie că actuala dezvoltare economică sileşte femeia să devină o concurentă a bărbatului, dar el ştie în acelaşi timp că o interdicţie a muncii femeilor ar fi tot atît de absurdă ca şi interdicţia de a se folosi maşini, şi de aceea el caută să lămurească femeia asupra poziţiei ei în societate şi să iacă dintr-însa o tovarăşă în lupta de eliberare dusă de proletariat împotriva capitalismului.

3. Căsătoria pentru bani şi bursa căsătoriilor

Societatea actuală este incontestabil superioară societăţilor anterioare, dar concepţia despre relaţiile dintre sexe a rămas în general neschimbată. Profesorul L. V. Stein a publicat în 1876 o lucrare intitulată „Die Frau auf dem Gebiete der Nationalökonomie" („Femeia în domeniul economiei naţionale"), al cărei conţinut corespunde doar în mică măsură titlului, în care ne înfăţişează un tablou foarte idilic al căsătoriei. Din acest tablou reiese însă clar poziţia subordonată a femeii faţă de bărbatul atotputernic. Stein scrie: „Bărbatul îşi doreşte o fiinţă care să nu se mărginească numai să-l iubească, dar să-l şi înţeleagă. El vrea să aibă pe cineva căruia nu numai să-i fie drag, dar a cărui mînă să-i alinte totodată fruntea, o fiinţă care prin însăşi înfăţişarea ei să iradieze pace, linişte, ordine şi calmă stăpînire, atît în privinţa ei cît şi a celor o mie de lucruri la care el se înapoiază în fiece zi; el vrea o fiinţă care să învăluie toate aceste lucruri în parfumul inexprimabil al feminităţii, ce constituie căldura înviorătoare a vieţii casnîce".

Această elogiere aparentă a femeii ascunde umilirea ei şi egoismul bărbatului. D-l profesor prezintă femeia ca pe o fiinţă eterică, înzestrată însă cu cunoştinţele practice necesare pentru a menţine în echilibru finanţele gospodăriei şi care pluteşte totodată ca un suav zefir de primăvară în jurul stăpînului casei — leul care porunceşte —, pentru a-i citi din ochi orice dorinţă şi a-i netezi cu mîna moale fruntea, pe care el, „stăpînul casei", o încreţeşte meditînd asupra propriilor sale nerozii. Intr-un cuvînt, d-l profesor ne descrie o asemenea femeie şi o asemenea căsătorie cum probabil nu există nici măcar în proporţie de una la o sută. El nu vede şi nu ştie nimic despre miile de căsătorii nefericite, despre marele număr de femei care nu ajung niciodată să se mărite şi nici despre acele milioane de femei care de dimineaţă şi pînă seara tîrziu trudesc din greu alături de soţii lor pentru a-şi agonisi pîinea cea de toate zilele. Realitatea aspră şi crudă le ia tuturor acestor femei farmecul poetic cu mult mai repede decît se ia polenul

de pe aripile fluturelui. Dacă d-l profesor ar lăsa să cadă o singură rază de lumină asupra acestor nenumărate martire, tabloul său şi-ar pierde coloritul poetic şi s-ar destrăma idealul construit de el. Femeile pe care ni le prezintă nu constituie decît o infimă minoritate şi e foarte îndoielnic că ele se află la înălțimea epocii.

O maximă des citată spune: „Criteriul cel mai sigur pentru aprecierea culturii unui popor e poziția pe care o ocupă femeia". Putem fi de acord tu aceasta, dar în acest caz se va constata că mult proslăvită noastră cultură este foarte înapoiată. In lucrarea sa „Iobăgia femeii" — titlul caracterizează părerea pe care autorul o are despre poziția femeii —, John Stuart Mill spune: „Viața bărbaților a devenit mai casnică. Civilizația în ascensiune impune bărbatului mai multe cătuşe în atitudinea sa față de femeie". într-o anumită măsură acest lucru este adevărat, şi anume în măsura în care între bărbat şi femeie există relații conjugale sincere; în ceea ce priveşte însă o minoritate însemnată, sîntem în drept să ne îndoim de valabilitatea acestos cuvinte. Bărbatul înțelept va socoti că e în avantajul său dacă femeia va ieşi din cercul îngust al activității casnice şi, păşind în viață, va cunoaşte curentele epocii noastre. „Cătuşele" pe care bărbatul şi le impune în acest caz nu sînt apăsătoare. Se pune în schimb întrebarea dacă nu cumva viața modernă a introdus în căsătorie elemente care o distrug în şi mai mare măsură decît înainte.

10

145

In nenumărate cazuri căsătoria este un obiect de speculație materială. Bărbatul care se hotărăşte să se însoare rîvneşte să obțină o dată cu femeia şi avere. Aceasta a fost şi în trecut principala cauză pentru care fetele — excluse de la succesiune îndată ce hotărîtoare a devenit descendența după tată — au recăpătat dreptul de a moşteni. Niciodată în trecut căsătoria n-a fost însă într-un mod atît de cinic şi atît de fățiş obiect, de speculație şi simplă afacere bănească ca astăzi. Tocmeala în vederea căsătoriei se face în prezent adesea cu atîta lipsă de pudoare, încît veşnic repetata frază despre „sfințenia" căsătoriei a devenit o adevărată batjocură. Ca orice lucru în natură, şi acest fenomen îşi are cauzele care l-au determinat. In nici o altă epocă, marii majorități a oamenilor nu le-a fost atît de greu să ajungă la o oarecare bunăstare ca astăzi; dar nici năzuința lor justificată spre o existență omenească şi o viață fericită nu a fost vreodată mai

generală ca azi. Cei care nu pot atinge țelul propus se amărăsc cu atît mai mult cu cît toți cred că au acelaşi drept la bunăstare. Formal, nu există nici o deosebire între clase sau între stările sociale. Fiecare vrea să ajungă la țelul care, potrivit poziției sale sociale, i se pare demn de a fi atins. Dar mulți se simt chemați şi puțini sînt aleşi. Pentru ca în societatea burgheză unul să poată trăi în belşug, alți douăzeci trebuie să ducă o viață de chin. Pentru ca unul să huzurească, sute sau mii trebuie să se zbată în mizerie. Toți ar vrea să facă parte dintre cei favorizați de soartă şi, cu condiția să nu se compromită prea mult, sînt gata să recurgă la orice mijloace care înlesnesc atingerea acestui țel. Unul dintre cele mai comode şi mai la îndemînă mijloace de a ajunge la o situație socială privilegiată e căsătoria pentru bani. La păturile superioare ale societății, dorința de a avea cît mai mulți bani, pe de o parte, şi năzuința de a obține ranguri, titluri şi onoruri, pe de alta, sînt în felul acesta reciproc satisfăcute. în aceste cercuri, căsătoria este considerată de cele mai multe ori o afacere şi constituie o legătură convențională, respectată aparent de ambele părți, dar care trăiesc de foarte multe ori fiecare după propriile sale înclinații.

în fiecare oraş mai mare există locuri unde în anumite zile se întrunesc reprezentanți ai claselor avute pentru a încheia căsătorii. Aceste întîlniri au şi căpătat denumirea potrivită de „bursă a căsătoriilor". întocmai ca la bursă, specula şi tocmeala joacă şi aici rolul principal şi nu lipsesc nici înşelăciunile şi coțcăriile. Se prezintă ofițeri înglodați în datorii, dar care poartă veclii titluri de noblețey cranstovițr de desfrîu, care vor să-şi refacă sănătatea zdruncinată la adăpostul căsniciei, căutind pe cineva care să-i îngrijească; fabricanți, negustori şi bancheri aflați uneori pe pragul falimentului şi amenințați cu închisoarea care vor să fie salvați; în sfîrşit, funcționari cu speranțe de avansare, dar lipsiți de parale, şi toți cei ce doresc să se înavuțească sau să-şi sporească banii şi avutul se prezintă în calitate de clienți şi încheie tranzacția matrimonială. Adeseori le este indiferent dacă viitoarea soție e tînără sau bătrînă, frumoasă sau urîtă, teafără sau cocoşată, cultă sau incultă, evlavioasă sau frivolă, creştină sau necreştină. Banii compensează toate defectele şi toate viciile. Codul penal german pedepseşte pe proxeneți cu temniță grea sau închisoare (art. 180 şi 181); dar cînd părinții, tutorii sau rudele îşi dau pe viață copiii, pupilele sau rudele după un bărbat pe care aceştia nu-1 iubesc sau după o femeie pe care nu o iubesc, şi aceasta exclusiv de dragul banilor, al cîştigului, al rangului sau al vreunui alt

avantaj, procurorul nu poate interveni, cu toate că este vorba de o crimă. Există numeroase agenții matrimoniale bine organizate, proxeneți şi proxenete, care-şi pîndesc prada şi caută candidați şi candidate pentru „sfînta taină a căsătoriei". Asemenea întreprinderi sînt deosebit de rentabile atunci cînd „lucrează" pentru păturile superioare. In 1878 a avut loc la Viena procesul unei proxenete acuzate pentru prepararea de otrăvuri, proces care s-a terminat cu osîndirea ei la 15 ani temniță grea. în cursul procesului a ieşit la iveală, printre altele, că fostul ambasador francez la Viena, contele Banne- ville, îi plătise acestei femei o sumă de 22 000 de fiorini pentru că i-a adus-o pe soția sa. Şi alți membri ai înaltei aristocrații au fost compromişi în acest proces. Anumite organe de stat au tolerat ani de zile tenebroasa şi criminala activitate a acestei femei, iar după faptele dezvăluite la proces este absolut clar pentru ce au manifestat atîta îngăduință. întîm- plări asemănătoare s-au petrecut şi în capitala Germaniei. De altfel, asemenea lucruri se petrec pretutindeni unde există oameni care vor să se căsătorească. în ultimele decenii, un obiect special al afacerilor matrimoniale au devenit pentru aristocrația europeană ahtiată după bani fetele şi moştenitoarele bogatei burghezii americane, care, la rîndul lor, îşi doresc ranguri şi titluri inexistente în patria lor americană. Relatări deosebit de semnificative despre această activitate au fost făcute într-o serie de articole apărute în toamna anului 1889 în mai multe ziare germane. Un nobil cavaler de industrie din California îşi oferise prin diferite ziare din Germania şi Austria serviciile ca agent matrimonial. Ofertele pe care le-a primit dovedesc cu prisosință concepțiile cercurilor respective despre caracterul „sacru" al căsătoriei şi despre latura ei „etică". Doi ofițeri de gardă prusaci aparținînd celei mai vechi aristocrații prusace s-au declarat gata să accepte oferte de căsătorie, deoarece, după cum au declarat cu toată sinceritatea, aveau laolaltă datorii de peste 60 000 de mărci, în scrisoarea adresată proxenetului spuneau textual: „Este de la sine înțeles că nu plătim anticipat. Remunerația o veți primi după călătoria de nuntă. Recomandați-ne doamne numai din familii împotriva cărora' nu pot fi ridicate obiecții. Ar fi de asemenea de dorit ca doamnele pe care ni le veți prezenta să aibă o înfățişare cît mai atrăgătoare. Dacă se va cere, vom preda reprezentantului dv., care ne va da lămuriri mai amănunțite şi ne va prezenta fotografii etc., propriile noastre fotografii, care să fie însă folosite cu discreție. Avem toată încrederea şi considerăm întreaga afacere drept o chestiune de onoare (!) şi cerem, bineînțeles,

acelaşi lucru şi din partea dv. Aşteptăm un răspuns cît mai grabnic prin reprezentantul dv. de aici, dacă, bineînțeles, aveți un asemenea reprezentant.

Berlin, Friedrichstrasse 107

15 decembrie 1889

Baron von M.

Ar tur von M."

Un tînăr aristocrat german Hans von H. scria din Londra că este înalt de 5 picioare şi 10 țoii; aparține unei vechi familii nobile şi e diplomat. Mărturisea că avusese ghinion la curse şi că din această cauză averea lui s-a topit aproape complet, astfel încît este pus în fata necesității de a-şi căuta o »soție bogată pentru a putea acoperi deficitul. ITotodată e dispus să întreprindă imediat o călătorie în Statele Unite.

Sus-menționatul cavaler de industrie pretindea că, în afară de numeroşi conți, baroni etc., se mai oferiseră drept candidați la căsătorie 3 prinți şi 16 duci. Dar nu numai nobili, ci şi burghezi rîvneau la soții americane bogate. Astfel, arhitectul Max W. din Leipzig cerea o mireasă care să nu aibă numai bani, dar să fie şi educată, şi frumoasă. Tînărul fabricant Ro- bert D. scria din Kehl pe Rin că se mulțumeşte cu o mireasă care dispune de numai 400 000 de mărci şi promitea cu anticipație că o va face fericită. Dar de ce să căutăm exemple atît de departe, cînd ele pot fi găsite la noi acasă. N-avem decît să aruncăm o privire asupra numeroaselor anunțuri de căsătorie care apar în marile ziare burgheze, şi vom găsi adesea oferte de căsătorie care nu pot fi izvorîte decît dintr-o mentalitate total depravată. Prostituata care-şi exercită profesiunea din cauza mizeriei este uneori un model de decență şi virtute în comparație cu aceşti candidați la însurătoare. Dacă editorul unui ziar social-democrat ar publica asemenea anunțuri, ar fi exclus din partid. Presa burgheză nu are însă nimic împotriva acestor anunțuri; ele aduc bani, şi în această privință ea gîndeşte ca împăratul Vespasian: non olet (nu miroase). Aceasta nu împiedică însă presa burgheză să tune şi să fulgere împotriva social-democrației, care ar tinde să distrugă căsnicia. Vremuri mai ipocrite decît ale noastre n-au existat niciciînd.

Paginile cu mica publicitate din majoritatea ziarelor noastre au devenit azi un fel de agenții matrimoniale. Cel care nu găseşte printre cunoştințele sale o partidă potrivită, fie bărbat sau femeie, încredințează cerințele inimii sale cucernicelor ziare conservatoare sau celor moral-liberale, care, pentru bani şi fără

vorbe frumoase, se îngrijesc ca sufletele apropiate să se găsească. Cu anunțurile publicate într-o singură zi de unele mari cotidiene s-ar putea umple pagini întregi. Uneori se petrece faptul interesant că pînă şi preoți sînt ceruți ca soți pe calea anunțurilor, şi invers, preoții îşi caută soții în acelaşi fel. Cîteodată, solicitatorii se oferă să treacă cu vederea un pas greşit, cu condiția ca femeia să fie bogată. Pe scurt, depravarea morală a anumitor cercuri din societatea noastră prin nimic nu poate fi mai bine țintuită la stîlpul infamiei decît prin acest gen de petitorie.

Capitolul al nouălea

Destrămarea familiei

1. Creşterea numărului divorțurilor

>5

Statul sau biserica nu joacă un rol prea frumos la încheierea unei asemenea „căsătorii sacre". Chiar dacă ofițerul stării civile sau preotul care celebrează căsătoria este convins că logodnicii care stau în fața lor au ajuns la căsătorie prin cele mai josnice practici, oricît de evident ar fi că ei nu se potrivesc nici ca vîrstă şi nici ca însuşiri fizice sau intelectuale, chiar dacă mireasa are, de pildă, 20 de ani, iar mirele 70 sau invers, dacă mireasa e tînără, frumoasă, plină de viață, iar mirele bătrîn, morocănos, prezentînd infirmități, — reprezentantul statului sau al bisericii prea puțin se sinchiseşte de toate acestea. Căsătoria e „binecuvîntată" cu atît mai solemn cu cît suma plătită pentru această „sfîntă taină" este mai mare.

Dacă după un timp oarecare se constată că o asemenea căsătorie a devenit-— aşa cum prevăzuseră toți, şi în primul rînd nefericita victimă, în majoritatea cazurilor femeia, — extrem de nefericită şi una din părți se hotărăşte să divorțeze, atunci biserica şi statul, care înainte nu s-au întrebat dacă unirea se datora dragostei şi unor aspirații etice sau pur şi simplu unui egoism josnic, fac acum cele mai mari dificultăți. De data aceasta, aversiunea morală nu mai jpogtp. constitui un THotîv~sufîcient pentru separare; acum se cer dovezi palpabile, dovezi care dezonorează şi înjosesc una din părți în ochii opiniei publice, căci altfel divorțul nu e pronunțat. Faptul că biserica catolică nu admite în general divorțul — exceptînd cazul unei dispense speciale din partea papei, ce nu poate fi obținută decît cu mare greutate — şi nu recunoaşte decît cel mult separația de domiciliu, înrăutățeşte şi mai mult situația de pe urma căreia suferă

toate popoarele catolice. De asemenea, Codul civil german a îngreuiat sensibil divorțul. Astfel a fost desființat divorțul prin consimtămîntul mutual, admis, de pildă, de Codul prusac. Pe baza acestei dispoziții se pronunțau în trecut foarte multe divorțuri, adesea şi în cazuri cînd existau motive mult mai grave, trecute însă sub tăcere pentru a evita prejudicierea părții în culpă. De pildă, din 5 623 de divorțuri pronunțate la Berlin între anii 1886 şi 1892, circa 1 400, adică 25°/o, au fost divorțuri prin consimțămînt mutual. In multe cazuri, divorțul nu poate fi pronunțat decît dacă cererea este introdusă în termen de şase luni din momentul în care soțul reclamant a aflat de existența motivului de divorț (art. 1 565—1 568 din Codul civil german). Conform dreptului prusac, termenul era de un an. Să luăm, de pildă, cazul unei tinere soții care descoperă, scurt timp după căsătorie, că s-a măritat cu un bărbat care este incapabil să-i fie soț. în anumite împrejurări s-ar putea să i se pretindă prea mult cerîn- du-i-se ca acțiunea de divorț să fie introdusă în termen de şase luni, deoarece un asemenea pas presupune o anumită tărie morală. Toate aceste măsuri se motivează prin aceea că „numai printr-o cît mai mare îngreuiare a divorțului poate fi combătută destrămarea crescîndă a familiei şi numai astfel poate fi ea din nou consolidată". Această motivare suferă însă de o contradicție lăuntrică. O căsnicie zdruncinată nu devine suportabilă prin aceea că soții sînt siliți să conviețuiască în ciuda înstrăinării dintre ei şi a repulsiei reciproce. O asemenea situație, sprijinită de lege, e complet imorală. Consecința este că în foarte multe cazuri se creează un motiv de adulter, de care judecătorul trebuie să țină seama, dar de pe urma căruia nu au de cîştigat nici statul şi nici societatea. O concesie făcută bisericii catolice este şi introducerea separației de domiciliu, inexistentă în vechiul drept civil. Nici faptul că o căsătorie a rămas fără copii din culpa uneia din părți nu mai constituie azi un motiv de divorț. Introducerea unei_dis^ -poziții în Codul civil potrivit căreia (art. 1 588) „obligațiile religioase referitoare la căsătorie nu sînt afectate de dispozițiile (despre căsătorie) prezentului capitol" este de asemenea o concesie făcută bisericii; dispoziția are, ce-i drept, o însemnătate mai mult decorativă, dar e semnificativă pentru spiritul care domneşte în Germania la începutul secolului al XX-lea. Să ne mulțumim cu mărturisirea potrivit căreia divorțul a fost îngreuiat pentru a se combate destrămarea crescîndă a familiei.

Există deci oameni care, împotriva voinței lor, rămîn legați pe viață unul de celălalt. Una din părți devine sclavul celeilalte şi, din „datorie conjugală", este

silită să suporte cele mai intime îmbrățișări ale celeilalte părți, deşi resimte poate o mai puternică aversiune față de această „datorie" decît față de înjurături sau față de o comportare proastă. Mantegazza spune pe bună dreptate: „Nu există, probabil, tortură mai îngrozitoare decît aceea de a sili o ființă umană să suporte dezmierdările unei persoane pe care nu o iubeşte..." 1 Nu este oare o asemenea căsătorie mai rea decît prostituția ? Prostituata are, într-o anumită măsură, libertatea de a se sustrage profesiunii ei ruşinoase şi, dacă nu trăieşte într-o casă publică, are dreptul să refuze ca îmbrățișările să-i fie cumpărate de cineva care, dintr-un motiv sau altul, nu-i este pe plac. Dar soția vîndută trebuie să accepte îmbrățișările bărbatului ei, chiar dacă are o sută de motive pentru a-1 urî şi a-1 disprețui.

Situația e mai bună atunci cînd de la bun început căsătoria este încheiată, cu ştiința ambelor părți, pentru bani sau din interese de familie. Soții se acomodează reciproc şi îşi construiesc un modus vivendi. Ei nu vor scandal şi în special considerația pentru copii îi obligă să evite scandalurile, deşi tocmai copiii suferă cel mai mult din pricina vieții lipsite de căldură şi de dragoste a părinților, chiar dacă între părinți nu se ajunge la duşmănie fățişă, fricțiuni şi certuri. Mai frecvente sînt cazurile cînd soții se acomodează situației pentru a evita prejudicii materiale. Din procesele de divorț rezultă că, de obicei, bărbatul este acela care prin comportarea sa în căsnicie constituie motivul dezbinării.

Datorită poziției sale de stăpîn, el are posibilitatea să-şi caute în altă parte compensații atunci cînd nu e mulțumit în căsnicie şi aceasta nu-i oferă satisfacție. Femeii îi vine mai greu să păşească pe căi lăturalnice în primul rînd din motive fiziologice, deoarece pentru dînsa, ca parte receptivă, acest lucru e mult mai primejdios, iar apoi fiindcă orice încălcare a fidelității conjugale îi este imputată ca o crimă pe care nici societatea nu i-o iartă. Numai femeia, fie ea soție, văduvă sau fecioară, comite un „pas greşit", bărbatul nu are în asemenea cazuri decît cel mult o comportare „incorectă". Aceeaşi acțiune este deci judecată complet diferit, după cum a fost săvîrşită de o femeie sau de un bărbat, iar femeile sînt acelea care condamnă, de obicei, cel mai aspru şi fără îndurare pe semenele lor „căzute".

Fiind de cele mai multe ori într-o situație de dependență materială şi deci silită să privească căsnicia ca o instituție de asigurare a existenței, femeia nu se va hotărî să ceară divorțul decît în cazuri de gravă infidelitate sau de maltratare

din partea soțului; la aceasta se mai adaugă şi faptul că poziția socială a femeii divorțate nu este de loc de invidiat. Ea e privită şi tratată, dacă ne putem exprima astfel, ca o ființă de gen neutru. Faptul că marea majoritate a acțiunilor de divorț sînt introduse de femei este o dovadă a torturii morale la care sînt supuse. In Franța, majoritatea cererilor de separație de domiciliu au fost introduse de femei chiar şi înainte de intrarea în vigoare a noii legi cu privire la divorț (1884). Ele nu puteau introduce o acțiune de divorț decît în cazul cînd, împotriva voinței soției, bărbatul îşi aducea metresa în domiciliul conjugal. în medie a fost introdus anual următorul număr de cereri de separație de domiciliu:

1856—1861 | 1861—1866 1866—1871 1901—1905

1 729 184 2 135 260 2 591 330 2 368 591

„ bărbați

Femeile nu numai că au introdus cele mai multe cereri, dar cifrele dovedesc că numărul acestor cereri creşte an de an.

în măsura în care dispunem de date certe constatăm că şi în alte țări majoritatea cererilor de divorț sînt introduse de femei. Tabelul de mai jos ne oferă următoarea comparație:

Acțiuni introduse (în%)

In de de de

anii bărbați femei ambii soți

D i v o ț u r i

Austria 1893- -1897 4,4 5,0 90,6

Romînia 1891- -1895 30,6 68,9 0,5

Elveția 1895- -1899 26,4 45,4 8,2

Franța * 1895- -1899 40,0 59,1 —

Baden 1895 -1899 36,0 59,1 4,9

Anglia si Tara Galilor.... 1895- -1899 60,4 39,6 —

Scoția 1898 -1899 43,3 56,7 —

Separații de dornicii i u

Austria 1897 -1899 4,9 16,6 78,5

Franța 1895 -1899 15,9 84,1 —

Anglia şi Tara Galilor.... 1895 -1899 3,0 97,0 —

Scoția 1898 -1899 — 100 —

în Statele Unite, pentru care dispunem de statistici ce cuprind o perioadă de mai bine de patruzeci de ani, acțiunile de divorț se repartizează după cum urmează:

1867—1886 % 1887—1906 % 1906 %

introduse.de bărbați „ „ femei 112 540 216 176 34,2 65,8 316 149 629 476 33,4 66,6 23 455 48 607 32,5 67,5

Total 328 716 100 945 625 100 72 062 100

Vedem deci că femeile au introdus peste două treimi din totalul cererilor de divorț. Un tablou asemănător ne oferă şi Italia. în 1887 şi 1904 s-au judecat în această țară 1 221, respectiv 2 103 acțiuni de divorț, din care femeile au introdus 593, respectiv 1 142, bărbații 214, respectiv 454, iar ambii soți 414, respectiv 507.

Statistica ne arată nu numai că femeile introduc cele mai

multe acțiuni de divorț, dar ne mai arată că numărul divorțurilor e în creştere rapidă. în Franța, divorțul a căpătat, in- cepînd din 1848, o nouă reglementare legală, iar de atunci numărul divorțurilor a crescut considerabil an de an. în 1884 au fost înregistrate 1 657 de divorțuri, în 1885 — 4 123, în 1890 — 6 557, în 1895 — 7 700, în 1900 — 7 820, în 1905 — 10 019, în 1906 — 10 573, în 1907 — 10 938.

6 678 6 513 6 694 7 502 8 326 8 601 9 005 9 143 9 563 7 928

Vedem că între 1899 şi 1900 numărul divorțurilor scade cu 1 635, ceea ce se explică prin faptul că la 1 ianuarie 1900 a intrat în vigoare noul Cod civil cu dispoziții mai riguroase. Dar viața a fost mai tare decît legea. După o scădere înregistrată în perioada 1900—1902, numărul divorțurilor a reîn-

Şi în Elveția divorțurile sînt în creştere. Media anuală a divorțurilor pronunțate a fost de 882 în perioada 1886—1890, de 898 în perioada 1891—1895, de 1011 în 1897, de 1018 în 1898, de 1 091 în 1899, de 1 206 în 1905 şi de 1 343 în 1906.

In Austria, în 1899, au fost înregistrate 856 de divorțuri şi 133 de separații de domiciliu, în 1900 — 1 310, respectiv 163, în 1905 — 1 885, respectiv 262. Astfel, în decursul unui deceniu, numărul divorțurilor şi al separațiilor de domiciliu a crescut de peste două ori. în 1870—1871 au fost pronunțate la Viena

148 de divorțuri; numărul lor a crescut an de an, ajungînd în 1878—1879 la 319. La Viena, oraş prin excelență catolic, divorțul este greu de obținut; cu toate acestea, un judecător vienez a putut spune în jurul anului 1885 că,declamațiile pentru adulter sînt tot atît de frecvente ca şi cele pentru geamuri sparte".

în Statele Unite, în 1867 au fost înregistrate 9 937 de divorțuri, în 1886 — 25 535, în 1895 — 40 387, în 1902 — 61 480, iar în 1906 — 72 062. Dacă în 1905 raportul dintre divorțuri şi populație ar fi rămas acelaşi ca în 1870, atunci în 1905 ar fi fost înregistrate numai 24 000 de divorțuri în loc de 67 791, •cîte au fost în realitate. în această țară, în perioada 1867— 1886 au fost pronunțate în total- 328 716 divorțuri, iar în perioada 1887—1906 — 945 625. Statele Unite înregistrează în general, atît absolut cît şi relativ, cele mai multe divorțuri, în 1870, la 100 000 de căsnicii reveneau 81 divorțuri, în 1880 — 107, în 1890 — 148, iar în 1900 — 200.

Motivele pentru care divorțurile sînt aici mai frecvente decît în orice altă țară trebuie căutate, în primul rînd, în faptul că, mai ales în anumite state ale S.U.A., divorțul este mai uşor de obținut decît în majoritatea celorlalte țări, iar în al doilea rînd în faptul că femeile au o situație mult mai independentă decît în orice altă țară şi, ca atare, se lasă mai

puțin tiranizate de soții lor.

în Germania, între 1891 şi 1900, numărul sentințelor de divorț rămase definitive a fost:

ceput să crească an de an într-un ritm şi mai rapid. Această creştere se produce în urma aplicării mai frecvente a art. 1 568 din Codul civil german (zdruncinarea legăturii conjugale). Cît de mult a crescut numărul divorțurilor după 1900 reiese din următoarele cifre: 1901 — 7 964, 1902 — 9 069, 1903 — 9 933, 1904 — 10 868, 1905 — 11 147, 1906 — 12 180, 1907— 12 489. în Saxonia, numărul divorțurilor se află, în ciuda tuturor oscilațiilor, de asemenea în creştere. Astfel avem:

Perioada Divorțuri La 100 000 căsnicii Perioada Divorțuri La 100 000 căsnicii

1836—1840 356 121 1891—1895 921 138

1846—1850 395 121 1896—1900 1 130 151

1871—1875 581 122 1901—1905 1 385 168

în Prusia, în perioada 1881—1885, din 100 000 de căsnicii au fost desfăcute anual, în medie, 67,62; în perioada 1886— 1890 — 80,55; în perioada 1891—1895 — 86,77; în 1896 — 101,97; în 1905 — 106 • iar în 1908 — 121.

Este un spor însemnat. Această creştere a divorțurilor este un fenomen internațional. Din 100 000 de căsnicii au fost desfăcute anual, în medie, prin divorț sau separație de domiciliu:

1886—1890

1876—1880

1881—1885

La siîrşitul secolului

31 58 98 15 129 10,6 26 1

—73—

19,4 30,4 52,3 11,3 75,9 7,4 13 0,4 31,9

19,7

30.5 73,1

10.6 80,9

7

16,7 1,1 43

Austria

31,6 37,3 11,8 33,9 6,5 12,3 0,6

Ungaria

Romînia

Italia

Franța

Anglia şi Țara Galilor.

Scoția

Irlanda

Belgia—

78 33 45 29

199,9

Olanda

13,9 28,5 16,1 220

12,1 28,6 7,8 200

19,3 31,6 10 188

Norvegia

Suedia

Finlanda

Elveția

Ar fi greşit dacă din deosebirea atît de mare a cifrelor de la o țară la alta s-ar trage concluzii favorabile sau defavorabile cu privire la „starea moralității". Nimeni nu va afirma, desigur, că populația suedeză ar avea de 4 ori mai multe motive de divorț decît cea engleză. Trebuie avută însă în vedere, în primul rînd, legislația care într-o țară îngreuiază divorțul,

iar în alta îl înlesneşte Abia în al doilea rînd trebuie luată în considerare starea moralității, adică motivele care în general sînt socotite, fie de bărbat, fie de femeie, ca hotărîtoare pentru introducerea unei cereri de divorț. Cifrele dovedesc însă că în general numărul divorțurilor creşte mai repede decît populația, şi se află în creştere, pe cînd cel al căsătoriilor este adesea în scădere. Asupra acestui fenomen vom reveni mai jos.

O influență considerabilă asupra divorțurilor o are deosebirea mare de vîrstă între soți, fie că bărbatul e mult mai bătrîn decît femeia, fie invers. Acest lucru ne este dovedit de următorul tabel alcătuit pe baza statisticii oficiale elvețiene:

Cifra anuală a divorțurilor la 100 000 de căsnicii cu aceeaşi diferență de vîrstă 1881—1890 1891—1900

Bărbatul mai în vîrstă cu 26 de ani sau mai mult 271 328

Bărbatul mai în vîrstă cu 11—25 de ani.... 189 198

„ „ „ „ 1—10 ani 193 181

Bărbatul şi femeia de aceeaşi vîrstă 195 190

Bărbatul mai tînăr cil 1—10 ani 226 226

„ „ „ „ 11—25 de ani 365 431

„ „ „ „ 26 de ani sau mai mult 759 870

în ceea ce priveşte repartizarea acțiunilor de divorț pe diferitele pături ale populației deținem, printre altele, date din Saxonia pentru perioada 1905—1906 şi din Prusia pentru perioada 1895—1905 2:

Numărul anual al

divorțurilor la 100 000

de bărbați căsătoriți

Saxonia Prusia

Agricultură şi silvicultură 59 34

Industrie 220 158

Comerț si transporturi 297 229

Funcționari publici şi liber-profesioniști 346 165

1 In Anglia, divorțul este un privilegiu al celor bogați. Cheltuielile de judecată sint atît de ridicate, încît pentru oamenii nevoiaşi, siliți pe deasupra să facă şi o călătorie la Londra, divorțul devine un lucru aproape imposibil de obținut. In toată țara nu există decît o singură instanță care judecă procesele de divorț — Ia Londra.

2 Paul Kollmann: „Die Ehescheidungen in Sachsen" („Zeitschrift des Königl. Sächs. Stat. Landesamtes". 1907, II) şi F. Kuhnert: „Die Ehescheidungsbewegung in Preussen in den Jahren 1895 bis 1905" („Zeitschrift des Königl. Preuss. Stat. Landesamtes". 1907, II).

în Saxonia, divorțurile erau deci mai numeroase printre funcționarii publici şi liber-profesionişti, iar în Prusia în comerț şi transporturi. Urmează la rînd în Saxonia comerțul şi transporturile, iar în Prusia funcționarii şi liber-profesioniştii. Al treilea loc îl ocupă industria cu 220 de divorțuri în Saxonia şi cu 158 de divorțuri în Prusia. Numărul cel mai mic îl înregistrează agricultura. Numărul mai mare de divorțuri în rîndul populației urbane în comparație cu numărul lor în rîndul populației rurale este un indiciu că, o dată cu industrializarea crescîndă a întregii societăți şi cu scăderea stabilității vieții publice, se zdruncină tot mai mult stabilitatea căsătoriei şi se înmulțesc factorii care duc la distrugerea ei. Pe de altă parte, aceasta este o dovadă că un număr din ce în ce mai mare de femei se hotărăsc să scuture jugul care li se pare de nesuportat.

2. Căsnicia burgheză şi căsnicia proletară

Destrămarea şi degenerarea căsniciei înaintează pe măsură ce se ascute lupta pentru existență, iar căsătoria devine tot mai mult o căsătorie pentru bani, respectiv o căsătorie prin cumpărare. Deoarece este din ce în ce mai greu să întrețiii o familie, mulți bărbați se hotărăsc să renunțe definitiv la căsătorie, astfel încît formula după care activitatea femeii trebuie să se mărginească la casă, la îndeplinirea menirii ei de gospodină şi de mamă devine în tot mai mare măsură o

frază lipsită de conținut. Pe de altă parte, starea actuală de lucruri favorizează în mod necesar satisfacerea extraconju- gală a nevoilor sexuale şi sporeşte numărul prostituatelor; creşte de asemenea numărul acelora care-şi satisfac instinctul sexual pe cale nefirească.

ca în Grecia antică, la rolul de simplă maşină de născut copii legitimi, devenind păzitoarea casei sau soră de caritate pentru soțul ramolit după o viață de desfrîu. Pentru plăcerea şi satisfacerea nevoilor sale de dragoste, bărbatul întreține hetere, denumite la noi curtezane sau metrese, care locuiesc în cele mai frumoase cartiere ale oraşului. Alții, cărora mijloacele nu le permit să întrețină metrese, îşi petrec timpul, atît înainte cît şi în timpul căsniciei, cu prostituate, pe care le preferă soției; ei se amuză cu ele, şi o parte dintre soțiile noastre sînt destul de corupte pentru a considera asemenea distracții ca absolut fireşti.

La clasele superioare şi de mijloc ale societății, principala sursă a racilei de care suferă căsnicia este deci căsătoria pentru bani şi cea încheiată din interese de clasă. Căsnicia devine însă şi mai coruptă din cauza felului de trai al acestor clase. Acest lucru este valabil şi pentru femeie, care de multe ori se dedă trîndăviei şi unor ocupații care o corup. Hrana ei spirituală constă adesea din romane echivoce şi cărți pornografice, din vizionarea de spectacole frivole, din muzică excitantă, din stimulente ale nervilor, stupefiante amețitoare şi conversații despre tot felul de scandaluri mondene. în alțe cazuri, trîndăvia şi plictiseala o îmbie la aventuri, pe care şi mai des le caută bărbatul. Ea e în continuă goană de la o petrecere la alta, de la un ospăț la altul, iar vara se grăbeşte să plece la băi sau în vilegiatură pentru a se odihni după oboseala iernii şi pentru a găsi un nou prilej de a petrece. Acest fel de viață alimentează cronica scandaloasă; femeile seduc şi se lasă seduse.

La clasele de jos, căsătoria pentru bani este în general necunoscută. De obicei, muncitorul se însoară din dragoste; există totuşi destule cauze care duc la tulburarea căsniciei. Numărul mare de copii aduce după sine griji şi trudă şi foarte des se instalează şi mizeria. Bolile şi moartea sînt musafiri frecvenți în familiile de muncitori. Şomajul face ca mizeria să crească la culme. Din cîte motive nu i se reduce muncitorului salariul sau i se răpeşte cu totul pentru un timp venitul. Crizele comerciale şi industriale îl lasă fără lucru, introducerea unor maşini sau procedee de lucru noi îl aruncă în stradă ca supranumerar; războaie, convenții vamale sau comerciale nefavorabile, introducerea unor noi impozite

indirecte, măsuri disciplinare aplicate de patron pentru că şi-a exprimat convingerea etc. îi distruge existența sau îi aduc grave prejudicii. Ba se întîmpla un lucru, ba altul, care-1 transformă pe timp mai mult sau mai puțin îndelungat în şomer, deci într-un om care n-are ce mînca. El trăieşte într-o permanentă nesiguranță a zilei de mîine. Asemenea lovituri ale soartei produc o proastă dispoziție şi amărăciune, iar această stare de spirit se face simțită în primul rînd în viața de familie, mai ales atunci cînd zi de zi şi ceas de ceas se ivesc nevoi de primă necesitate ce nu pot fi satisfăcute. Izbucnesc certuri şi discuții, iar rezultatul este distrugerea căsniciei şi a familiei.

Atunci cînd atît bărbatul cît şi femeia muncesc, copiii rămîn singuri sau sînt încredințați unor frați şi surori mai mari, care ei înşişi ar mai avea nevoie de supraveghere şi educație. La prînz, mîncarea — în majoritatea cazurilor foarte sărăcăcioasă — este înghițită în mare grabă; aceasta, numai dacă părinții dispun de timpul necesar pentru a veni acasă, ceea ce în mii de cazuri nu este însă posibil, deoarece locul de muncă se află departe de locuință, iar pauza de prînz este scurtă. Părinții se întorc acasă seara obosiți. în locul unui cămin plăcut şi atrăgător, îi aşteaptă o locuință strimtă, nesănătoasă, adesea fără aer şi lumină şi de cele mai multe ori lipsită de cel mai elementar confort. Criza tot mai acută de locuințe, cu îngrozitoarele neajunsuri care o însoțesc, este una din cele mai sumbre laturi ale orînduirii noastre sociale şi cauza a numeroase calamități, vicii şi crime. în ciuda tuturor încercărilor de remediere întreprinse în oraşele şi districtele industriale, criza de locuințe se agravează an de an şi afectează pături tot mai largi: mici industriaşi, funcționari, învățători, mici negustori etc. Pe femeia muncitoare, după ce se întoarce acasă seara obosită, o mai aşteaptă O mulțime riejTehnri; pa trphilip "sa depună maximum de efort pentru a face față cît de cît treburilor casnice. Copiii sînt repede culcați, iar femeia coase şi cîrpeşte pînă noaptea tîrziu. Ea nu are parte nici de distracție şi nici de destindere, atît de necesare. Bărbatul este adesea ignorant, iar femeia ştie şi mai puțin, şi astfel puținul ce au să-şi spună este repede epuizat. Bărbatul se duce la circiumă pentru a căuta acolo plăcerile care acasă îi lipsesc; el bea şi, oricît de puțin ar fi, cheltuieşte totuşi peste posibilitățile sale. Uneori cade în patima jocului, care şi în cercurile superioare ale societății face multe victime, şi pierde astfel mai mult încă decît cheltuieşte pe băutură. In acest timp, femeia stă acasă şi-i poartă pică;

ea trebuie să trudească ca un animal, pentru ea nu există nici odihnă, nici recreație; bărbatul profită cît poate de libertatea pe care i-o dă întîmplarea de a se fi născut bărbat. Şi astfel neînțelegerile iau locul armoniei. Dacă femeia este însă mai puțin conştiincioasă, dacă seara, cînd se înapoiază obosită de la lucru, caută o recreare justificată, gospodăria decade, iar mizeria este şi mai mare. Şi totuşi trăim în „cea mai bună dintre lumi" !

161

] ț — Femela $1 socialismul

Vedem deci că şi căsnicia proletarului este tot mai mult zdruncinată. Pînă şi o conjunctură bună are o influență dizolvantă, căci îl obligă pe muncitor să muncească duminica şi să facă ore suplimentare, răpindu-i şi puținul timp pe care îl mai putea consacra familiei. De multe ori drumul pînă la locul de muncă durează ore întregi, astfel încît îi este cu neputință să folosească pauza de prînz pentru a se duce acasă; se scoală dis-de-dimineață, cînd copiii mai dorm, şi se înapoiază acasă abia seara tîrziu, cînd îi găseşte din nou dormind. Din cauza marilor distanțe, mii de muncitori, în special cei care lucrează la construcții în marile oraşe, ră- mîn toată săptămîna departe de casă şi se întorc la familiile lor abia la sfîrşitul săptămînii. Cum poate în asemenea condiții să prospere viața de familie ? Dar şi munca femeilor se extinde tot mai mult, în special în industria textilă, unde miile de războaie mecanice şi maşinile de filat sînt deservite de mîna de lucru ieftină a femeilor şi copiilor. Acum, rolurile se inversează. Femeia şi copilul merg la fabrică, iar bărbatul, rămas fără lucru, stă adesea acasă şi îngrijeşte de gospodărie. „Astfel, în apreturile districtului Chemnitz găsim multe femei care nu lucrează decît iarna, fiindcă soții lor, salahori, zidari, dulgheri etc., nu cîştigă iarna nimic sau cîş- tigă puțin. în alte districte, nevestele muncitorilor~din con- strucții îşi caută în lunile de iarnă de lucru în fabrici. Se întîmplă foarte des ca, în timpul absenței femeii, bărbatul să se îngrijească de gospodărie" în America de Nord, unde rapida dezvoltare capitalistă reproduce pe scară şi mai mare toate racilele statelor industriale europene, s-a dat situației create de aceste împrejurări o denumire foarte semnificativă. Localitățile industriale în care lucrează în special femeile,

în timp ce bărbații rămîn acasă, sînt denumite she towns, adică oraşe de femei.

Accesul femeilor la orice profesiune este astăzi admis în toată lumea. în goana după profit, societatea burgheză şi-a dat de mult seama ce excelent obiect de exploatare este muncitoarea, în comparație cu bărbatul, fiind mai docilă, mai adaptabilă şi mai puțin pretențioasă. Numărul profesiunilor şi ocupațiilor îndeplinite de femei muncitoare creşte an de an. Extinderea şi perfecționarea maşinilor, simplificarea procesului de muncă printr-o tot mai mare diviziune a muncii, lupta de concurență tot mai acerbă dintre capitalişti, precum şi rivalitatea țărilor industriale pe piața mondială favorizează folosirea pe scară tot mai largă a muncii feminine. Fenomenul acesta este comun tuturor statelor industriale. Creşterea numărului muncitoarelor are drept urmare că acestea devin adesea concurentele muncitorilor. Faptul este confirmat de numeroase pasaje din rapoartele inspectorilor de fabrică, precum şi de statisticile referitoare la folosirea brațelor de muncă feminine.

Cea mai grea este situația femeilor în acele ramuri industriale în care precumpăneşte munca femeilor, ca, de pildă, în industria confecțiilor şi a lenjeriei şi, în special, în ramurile în care se practică munca la domiciliu. Anchetele făcute de consiliul federal în 1886 cu privire la situația muncitoarelor în branşa lenjeriei şi a confecțiilor au arătat totodată că salariul

de mizerie al acestor muncitoare le sileşte adesea să-şi asigure un cişţig accesoriu prin vînzarea trupului lor.

Statul nostru creştin, al cărui spirit creştinesc zadarnic este căutat acolo unde ar fi nevoie de el, dar care în schimb se găseşte acolo unde e de prisos şi dăunător, acest -stat creştin procedează întocmai ca şi burghezul creştin. Acest fapt nu-1 va surprinde pe cel care ştie că statul creştin nu este decît slujitorul burghezului creştin. Statul nu se gîn- deşte să emită legi care să limiteze timpul de muncă al femeilor la o durată suportabilă şi să interzică munca copiilor; la fel, multora dintre funcționarii săi nu le acordă repausul duminical necesar şi nu le asigură nici timpul de muncă normal, prejudiciind astfel viața lor familială. Funcționarii de la poştă, căile ferate, penitenciare etc. trebuie să presteze adesea serviciu mult peste durata admisibilă, salarizarea lor este însă invers proporțională cu timpul lor de muncă.

Deoarece chiriile sînt mult prea ridicate în comparație cu veniturile muncitorilor, ale micilor funcționari şi în general ale oamenilor nevoiaşi, aceştia trebuie să se restrîngă la maximum. Ei închiriază odăi sau paturi fie la tineri, fie

la fete, iar adesea şi unora şi altora Bătrîni şi tineri, bărbaţi şi femei locuiesc laolaltă, înghesuiţi într-un spaţiu foarte restrîns, adeseori fiind martori ai celor mai intime lucruri. Ce influenţă are această situaţie asupra pudoarei şi moralităţii ne-o arată nenumăratele fapte înfiorătoare. Creşterea abrutizării şi sălbăticirii tineretului, despre care se vorbeşte atît de mult, se datoreşte în primul rînd tocmai acestor stări de lucruri existente atît la oraşe cît şi la sate. Ce influenţă poate avea asupra copiilor munca la care sînt supuşi ? Cea mai rea posibilă atît din punct de vedere fizic cît şi moral.

Creşterea neîncetată a numărului femeilor căsătorite care sînt ocupate în industrie are urmări dintre cele mai nefa- vorabile asupra sarcinii, naşterii şi asupra vieţii copiilor cît timp aceştia sînt alăptaţi de mamă. In timpul sarcinii se ivesc nenumărate boli, care adeseori au un efect distrugător atît asupra fătului cît şi asupra organismului femeii, provo- cînd avorturi şi naşterea unor copii morţi. Odată copilul născut, mama e nevoită să se înapoieze cît mai repede la fabrică pentru ca locul ei să nu fie ocupat de o concurentă. Pentru micuţii sugari, consecinţele inevitabile sînt o proastă îngrijire, hrană nepotrivită sau cu totul insuficientă; pentru ca să stea liniştiţi li se dau stupefiante. Iar consecinţele mai îndepărtate sînt o mortalitate ridicată, infirmităţi sau piper- nicire, într-un cuvînt — degenerarea rasei. De multe ori copiii cresc fără a fi avut parte de dragostea de mamă sau de tată, fără a fi simţit adevărata dragoste părintească. Astfel se naşte, trăieşte şi moare proletariatul. Iar statul şi societatea se minunează că brutalitatea, destrăbălarea şi criminalitatea sînt în creştere..

După 1860, cînd, în urma războiului nord-american pentru eliberarea sclavilor, multe mii de muncitoare din districtele textile ale Angliei au rămas fără lucru, medicii au făcut surprinzătoarea constatare că, în ciuda marii mizerii a populaţiei, mortalitatea infantilă era în scădere. Explicaţia este că mamele puteau acum să alăpteze copiii şi că aceştia se bucurau de o îngrijire cum nu avuseseră nicicînd în trecut. Acelaşi fenomen a fost constatat de medici în timpul crizei nord-americane din deceniul al 8-lea în special la New York şi Massachusetts. Lipsa de lucru obliga femeile să rămînă acasă, ele avînd timp să-şi îngrijească copiii. Observaţii similare au fost făcute în timpul grevei generale din Suedia (august-septembrie 1909). La Stockholm şi în alte mari oraşe suedeze, cifra mortalităţii n-a fost niciodată atît de scăzută ca în săptămînile acestei uriaşe greve. O somitate medicală din Stockholm a declarat că această situaţie extrem

de favorabilă a sănătății şi scăderea mortalității sînt fără îndoială în directă legătură cu uriaşa grevă. De cea mai mare importanță a fost_faptnl_ rj_mjilțiTTiea de oameni rare, alrătnian îh timpul săptămînilor de grevă „armata trîndăviei" au avut prilejul să-şi petreacă aproape permanent timpul în aer liber, ceea ce a fost, bineînțeles, foarte prielnic sănătății lor. Ori- cît de cuprinzătoare ar fi prescripțiile sanitare cu privire la încăperile de lucru, aerul la locurile de muncă este în general atît de infect, încît nu se poate să nu aibă o influență vătămătoare asupra sănătății. De asemenea, nu trebuie subapreciată însemnătatea pe care a avut-o interzicerea consumului de alcool în timpul acestei mari greve.

Situația nu este mai bună nici în industria casnică, pe care economiştii romantici ne-o prezintă atît de idilic. Aici femeia este obligată să muncească cot la cot cu bărbatul din zori şi pînă-n noapte, iar copiii sînt şi ei puşi la muncă din cea mai fragedă vîrstă. Intr-un spațiu foarte restrîns trăiesc şi muncesc bărbatul, femeia, întreaga familie şi eventualele forte auxiliare, împresurați de deşeuri, într-un aer îmbîcsit de cele mai neplăcute emanații şi mirosuri. La fel ca încăperile de lucru şi de locuit sînt şi odăile de dormit. De obicei sînt nişte vizuini întunecoase, fără aer, vătămătoare pentru sănătate chiar dacă în ele n-ar trăi decît o mică parte dintre oamenii care le ocupă efectiv.

Lupta tot mai acerbă pentru existență sileşte adesea pe bărbați şi femei să comită fapte pe care în alte împrejurări le-ar condamna ei înşişi. Astfel, s-a constatat că la Miinchen, în 1877, dintre prostituatele înregistrate şi aflate sub supraveghere polițienească nu mai puțin de 203 erau soții de muncitori şi meseriaşi. Şi cîte femei măritate nu se prostituează din cauza mizeriei, fără a se mai supune controlului polițienesc, care jigneşte profund pudoarea şi demnitatea umană.

Capitolul al zecelea

Căsătoria ca instituție de asigurare a subzistenței

1. Descreşterea numărului căsătoriilor

Nu este, desigur, nevoie de alte dovezi pentru a arăta că, față de situația descrisă mai sus, sporeşte numărul acelora care nu consideră căsnicia drept un paradis şi şovăie să se căsătorească. Aceasta este cauza pentru care în majoritatea statelor civilizate numărul căsătoriilor este fie în regres, fie staționar. Ştim din experiență că odinioară era suficient ca într-un singur an prețul cerealelor să se urce pentru a se constata o influență defavorabilă asupra

numărului căsătoriilor şi naşterilor. Dar pe măsură ce progresează industrializarea unei țări, această cifră este determinată în tot mai mare măsură de oscilațiile întregii conjuncturi economice. Crizele economice şi înrăutățirea întregii situații economice au întotdeauna efecte nefavorabile; aceasta ne-o dovedesc statisticile căsătoriilor din aproape toate țările civilizate!

Potrivit celei mai recente anchete guvernamentale, în perioada 1887—1906, în Statele Unite au fost contractate 12 832 044 de căsătorii.

1887 483 096 1902 746 733

1891 562 412 1903 786 132

1892 577 870 1904 781 145

1893 578 673 1905 804 787

1894 566 161 1906 853 290

Vedem deci că, în urma crizei din 1893—1894, numărul căsătoriilor Tur numai ca nu a marcat nici o creştere în 1894, ci, dimpotrivă, a scăzut cu 12 512. Acelaşi fenomen se repetă în 1904, cînd numărul căsătoriilor scade cu 4 987.

în Franța, evoluția căsătoriilor prezintă următorul tablou:

1873—1877 299 000 1893—1897 288 000

1878—1882 281 000 1898—1902 296 000

1883—1887 284 000 1903—1907 306 000

1888—1892 279 000

Cifra cea mai ridicată o avem în anul 1873 cu 321 238 de căsătorii. După aceea, numărul căsătoriilor scade, pentru a creşte apoi din nou o dată cu avîntul vieții economice. In 1907, Franca atinge cea mai mare cifră din anul 1873 şi pină acum: 314 903 căsătorii. Sporul acesta este, într-o anumită măsură, o consecință a noii legi din 21 iunie 1907, care simplifică formalitățile necesare încheierii unei căsătorii, ceea ce a dus în districtele sărace la un salt al numărului căsătoriilor.

Din 1 000 de oameni s-au căsătorit în medie:

State 1871— 1875 1876— 1880 1881— 1885 1886— 1890 1891— 1895 1896— 1900 1901—

1905 1907

Imperiul ger 16,83 16

man 18,84 15,68 15,40 15,68 15,88 16,2

din care

Prusia 18,88 15,86 15,92 16,32 16,40 16,86 16,2 16,4

Bavaria 18,92 14,65 13,64 13,96 14,76 16,09 15,2 15,4

Saxonia 19,9G 17,70 17,62 18,64 17,52 18,76 16,6 16,8

Austria 18,30 15,52 15,88 15,40 15,76 16,04 15,8 15,8l

Ungaria 21,50 19,30 20,24 17,72 17,92 16,05 17,2 19,6

Italia 15,54 15,06 14,08 17,64 14,96 14,40 14,8 15,4

Elveția 16,06 14,90 13,80 14 14,72 15,59 15 15,6

Franța 16,96 15,16 15,04 14,48 14,90 15,14 15,2 16

Anglia si Tara

Galilor 17,08 15,34 15,14 14,70 15,16 16,14 15,6 15,8

Scoția 14,98 13,76 13,76 18,02 13,68 14,94 14 14

Irlanda 9,72 9,04 8,66 8,66 9,48 9,87 10,4 10,2

Belgia 15,44 13,94 13,94 14,34 15,24 16,45 16,2 16,2

Olanda 16,64 15,76 14,28 14,04 14,48 14,88 15 15,2

Danemarca 15,88 15,54 15,38 13,94 13,84 14,79 14,4 15,2

Norvegia.... 14,58 14,40 13,82 12,76 12,92 13,73 12,4 11,8

Suedia 14,04 13,20 12,84 12,20 11,45 12,04 11,8 12

Finlanda.... 17,68 15,72 14,90 14,40 12,98 15,34 13 13,6

Rusia europea

nă, cu excep

ția regiunii

Vistulei.... 19,62 17,62 18,06 17,94 17,08 17,80 — —

Bulgaria.....— — 18,04 17,24 16,07 — —

Serbia 22,80 23,32 22,14 21,76 19,84 1 - —

FaptuT cTTn~15ăjoriLdLed țăiiloi numărul căsătoriilor osci— leză în funcție de perioadele de prosperitate industrială sau de crize este demonstrat în mod foarte pregnant de situația din Germania. în 1872, anul care a urmat războiului franco- german, s-a înregistrat în Germania, la fel ca în 1873 în Franța, cel mai mare număr al căsătoriilor (423 900). începînd din 1873, numărul lor scade, atingînd în 1897, anul de apogeu al crizei, nivelul cel mai jos (335 113); numărul lor creşte apoi încet pînă în 1890, care era încă un an de prosperitate, iar apoi scade din nou în 1892 şi reîncepe să crească în anii de prosperitate. Numărul căsătoriilor atinge punctul culminant în 1899 şi 1900, anii cu cel mai mare avînt industrial (476 491 în 1900 şi 471 519 în 1899). Noua criză aduce un regres. In 1902, numărul căsătoriilor scade la 457 208, pentru a atinge

din nou punctul culminant în 1906 şi 1907 (498 900 şi 503 964). Dacă în 1906 numărul căsătoriilor a fost cu 13 004 mai mare decît în 1905, efectele crizei din 1907 se manifestă printr-un spor absolut mai redus (numai cu 4 974 mai mult decît în 1906) şi printr-o scădere relativă a căsătoriilor (de la 8,2 la 8,1 din 1 000 de locuitori).

în general, însă, cifrele ne indică în majoritatea țărilor o tendință de descreştere a numărului căsătoriilor. Pînă la sfîrşitul secolului trecut numărul record al căsătoriilor înregistrat pe la jumătatea deceniului al 8-lea nu este atins decît în mod excepțional, şi, după cum reiese din tabelul de mai jos, marea majoritate a țărilor europene rămîne cu mult sub acest nivel.

Nu numai posibilitățile de cîştig, ci şi relațiile de proprietate influențează în mare măsură încheierea căsătoriilor. Anuarul lui Schmollers din 1885, vol. 1 ne dă informații în privința statisticii demografice a regatului Württemberg, din care reiese în mod evident că o dată cu creşterea marii proprietăți funciare numărul bărbaților căsătoriți între 25 şi 30 de ani scade, iar numărul bărbaților necăsătoriți între 40 şi 50 de ani creşte.

Procentul marii proprietăți funciare Procentul de bărbați

căsătoriți intre 20 şi 30 de ani necăsătoriți Intre 40 şi 50 dc ani

pînă la 5 ha 5—20 ha peste 20 lia

Districtul Neuenburg.... La răsărit de Stuttgart.. La sud de Stuttgart 79,6 78,9 67,6 20,4

17.7 24.8 0,0 3,4 7,r» 63,6 51,3 18 6 4.4 8,1

io' 10,1 10,8

10

10,6

7.5 9,7

13,8 26,4

19,1

La nord de Stuttgart....

Schwarzwald

Neckarul superior

Districtele aflate spre răsărit de Neckar

Nord-estul, cu excepția regiunii de la nord de Hali

Schwabische Alb

Suabia superioară de nord De la Hali spre răsărit..

Regiunea Bodensee

Suabia superioară, de mijloc şi de sud 56.5

50.2

43.6

39,5

22,2

20.3

19.7

15.5 14,2

12.6 34,8

42.2

40.3

47,6

50,1 40,8 48 50

61.4 41,4 8,8 7,6 16,1

12,8

27,7 38,3

32.3 34,5

24.4 46,3 50

48.6 44,3

48.7

38.8 38,8 32,5 32,5 23,5

30

Mica proprietate funciară favorizează încheierea căsătoriilor, deoarece asigură existența — fie ea cît de modestă — a unui număr mai mare de familii, pe cînd marea proprietate funciară frînează încheierea căsătoriilor. Pe măsură ce progresează industrializarea unei țări creşte şi numărul căsătoriilor în rîndurile celor ocupați în oraşe. Astfel, în Suedia, în perioada 1901—1904 numărul căsătoriilor calculate la 1 000 de oameni ocupați era:

în agricultură 4,78

în industrie şi minerit 7,17

în comerț şi transporturi 7,75

în profesiuni libere şi altele 6,33

în medic 5,92

Aceste cifre dovedesc însă că hotărîtoare nu sînt cauzele morale, ci cgle materiale. Ca şi starea moralității, numărul căsătoriilor depinde exclusiv de temeliile materiale ale societății respective.

2. Pruncucidere şi avort

Frica de mizerie şi teama de a nu putea da copiilor o educație corespunzătoare sînt principalele mobile care împing femeile aparținînd tuturor claselor la acțiuni ce contravin scopului naturii, iar adesea şi Codului penal. Dintre aceste acțiuni fac parte diferitele mijloace anticoncepționale sau, atunci cînd împotriva voinței femeii concepția s-a produs, înlăturarea fetusului, avortul. Ar fi greşit să se afirme că aceste mijloace sînt practicate numai de femei uşuratice, lipsite de scrupule. Dimpotrivă, adesea tocmai femeile conştiente de obligațiile lor sînt acelea care vor să limiteze numărul copiilor; pentru a evita dilema de"a se refuza soțului sau a-1 împinge pe calea desfrîului, ele preferă să se expună primejdiei legate de folosirea unor mijloace abor- tive. Există însă şi femei care comit asemenea acțiuni fie pentru a ascunde un,,pas greşit", fie din repulsie față de neplăcerile sarcinii, naşterii şi educației, sau de teama că îşi vor pierde mai repede farmecul şi nu vor mai părea soțului sau, în general, bărbaților, destul de atrăgătoare; dacă au bani, ele pot obține în acest scop foarte uşor ajutorul medicilor şi al moaşelor.

Judecind după anumite indicii, provocarea de avorturi devine tot mai frecventă. Avortul era destul de des practicat în antichitate, şi acelaşi lucru se mai întîmplă şi astăzi, în- cepînd cu popoarele cele mai civilizate şi sfîrşind cu cele barbare. Vechii greci îl practicau deschis, fără ca legile statului să-1 fi interzis. Pe vremea lui Platon, moaşele erau autorizate să provoace avorturi, iar Aristotel recomandă femeilor măritate avortul în toate cazurile cînd „femeia a rămas însărcinată împotriva oricărei previziuni". După cum relatează Jules Rouyer, femeile romane recurgeau la avort din diferite motive. Pe de o parte voiau să înlăture consecințele unor legături nepermise, iar pe de alta voiau să se poată deda plăcerilor sexuale fără nici o întrerupere. In sfîrşit, voiau să evite schimbările la care sarcina şi naşterea supun trupul femeii. La romani, femeia era considerată bătrînă la 25—30 de ani şi căuta deci să evite orice i-ar fi putut diminua farmecul. în evul mediu, avortul era sancționat cu grele pedepse corporale şi chiar cu moartea, iar femeia liberă care îl practica devenea iobagă.

în zilele noastre, avortul este practicat deosebit de frecvent în Turcia şi în Statele Unite. „Turcii sînt de părere că pînă în luna a cincea fetusul nu are viață propriu-zisă; de aceea ei şi provoacă avortul fără nici un scrupul. Avortul continuă să fie practicat şi în perioada cînd acest lucru devine pasibil de pedeapsă. în 1872, în răstimp de numai şase luni au fost judecate la Constantinopol peste 3 000 de cazuri de avorturi provocate".

Avortul este practicat pe o scară şi mai largă în Statele Unite. în toate oraşele mari ale S.U.A. există sanatorii unde fete şi femei pot întrerupe sarcina înainte de termen. Multe ziare americane publică anunțurile acestor sanatorii. în cercurile sociale americane se vorbeşte despre avorturi provocate aproape cu aceeaşi lipsă de jenă ca şi despre naşterile-normale. în Germania şi încalțe state europene există în această privință o altă concepție, iar Codul penal german pedepseşte, de pildă, pe cei care provoacă avortul şi pe ajutoarele lor, în unele cazuri cu închisoare.

In multe cazuri, avortul provocat are cele mai grave consecințe, ducînd uneori chiar la moarte, iar în numeroase cazuri rezultatul final este distrugerea sănătății pe tot restul vieții. „Suferințele cauzate de cele mai grele sarcini şi naşteri sînt infinit mai mici decît suferințele rezultate de pe urma unui avort provocat". Una din consecințele cele mai frecvente este sterilitatea. Cu toate acestea, avortul este practicat tot mai des şi în Germania. Astfel, în perioada 1882—1886 au fost condamnate pentru avort 839 de persoane, în perioada 1897—1901 — 1 565, iar în perioada 1902—1906 — 2 236. Cronica scandalurilor din ultimii ani s-a ocupat în repetate rînduri de cazuri de avort care au produs mare vîlvă, deoarece erau implicați medici de vază şi femei din înalta societate. Din numărul crescînd al ofertelor de un anumit gen care apar în ziarele noastre putem trage concluzia că au sporit şi instituțiile şi casele în care femeilor măritate ■sau nemăritate li se oferă posibilitatea să aştepte în taină ¡urmările unui „pas greşit".

Teama de prea mulți copii în familiile lipsite de avere şi -cheltuielile mari pe care le cere educația copiilor au avut drept urmare că popoare şi clase întregi au transformat folosirea mijloacelor preventive într-un sistem care amenință să devină o adevărată calamitate publică. Este un fapt îndeobşte cunoscut că în aproape toate păturile sociale din Franța predomină sistemul familiei cu doi copii. Sînt puține țări civilizate în care numărul mediu al căsătoriilor să fie atît de mare

ca în Franța, dar în nici o țară numărul mediu al copiilor nu este atît de mic şi sporul populației atît de lent ca aici. Atît burghezul francez cît şi micul burghez şi țăranul sînt adepți ai acestui sistem, iar muncitorul francez le urmează exemplul. In unele regiuni din Germania, condițiile specifice de trai ale țărănimii au dus la situații asemă- nătoare. Există o regiune fermecătoaie în sud-vestuT Germaniei unde în grădina fiecărei gospodării țărăneşti se află cîte o cetină-de-negi, ai cărei componenți sînt folosiți pentru provocarea de avorturi. Intr-o altă parte a acestei regiuni, țăra- nii au adoptat de mult sistemul familiei cu doi copii, deoarece ei nu vor să-şi fărîmițeze pămîntul. Este de asemenea surprinzător ce amploare au luat în Germania editarea şi răs- pîndirea literaturii care descrie şi recomandă mijloacele pentru „sterilitate facultativă". Această literatură este, bineînțeles, totdeauna prezentată într-o aureolă „ştiințifică" şi înțesată cu referiri la o pretinsă primejdie de suprapopulație.

Pe lîngă avort şi împiedicarea artificială a concepției, un rol mai joacă în această privință şi crima. In Franța, pruncuciderile şi abandonarea copiilor sînt în creştere, ambele fiind favorizate de interdicția Codului civil francez de a se cerceta paternitatea. Art. 340 al Codului civil prevede: „La recherche de la paternité est interdite". In schimb, art. 314 spune: „La recherche de la maternité est admise". Este interzis de a se cerceta cine e tatăl copilului, dar e permis să se cerceteze cine e mama lui — iată o lege care exprimă fățiş nedreptatea față de femeia sedusă. Bărbații francezi n-au decît să seducă cîte femei şi fete vor, ei sînt absolviți de orice răspundere şi de obligația de a plăti pensie alimentară. Aceste dispoziții au fost proclamate sub pretextul că trebuie să se bage spaima în sexul feminin pentru a nu-i mai seduce pe bărbați.

După cum se vede, întotdeauna bărbatul „slab" aparținînd sexului tare este cel sedus şi el nu seduce niciodată. O consecință a art. 340 al Codului civil francez a fost art. 312, care prevede: „L'enfant conçu pendant le mariage a pour père le mari". Din moment ce este interzisă cercetarea paternității, este logic că soțul încornorat va trebui să considere copilul conceput de soția sa cu un străin drept propriul său copil. In orice caz, nu i se poate contesta burgheziei franceze consecvența. Pînă acum toate încercările de a abroga art. 340 au eşuat.

Prin înființarea de aziluri pentru copiii găsiți burghezia franceză a încercat să compenseze oroarea pe care o comisese împiedicînd prin lege femeia sedusă să poată cere tatălui copilului ei o pensie alimentară. Noului născut i se răpea deci

nu numai tatăl, ci şi mama. Conform ficțiunii admise de francezi, copiii găsiți sînt orfani, şi în felul acesta burghezia franceză îşi educă copiii nelegitimi pe cheltuiala statului, so- cotindu-i,,copii ai patriei". O instituție minunată ! Şi Germania urmează acum tot mai mult exemplul Franței. Dispozițiile Codului civil german conțin principii cu privire la situația juridică a copiilor nelegitimi care, parțial, sînt în contradicție cu dreptul anterior, mai uman. Potrivit acestor principii, „copilul nelegitim şi tatăl său nu sînt considerați ca înrudiți". Or, încă împăratul Iosif al II-lea decretase egalitatea în drepturi a copiilor nelegitimi cu cei legitimi. „Nu are tată copilul nelegitim a cărui mamă a avut în perioada concepției raporturi sexuale cu mai mulți bărbați". Copilul este deci pedepsit pentru uşurința, slăbiciunea sau sărăcia mamei sale. Legea nu cunoaşte tați uşuratici. „Mama are dreptul şi obligația de a îngriji de persoana copilului nelegitim. Ea nu dispune de putere părintească. Tatăl copilului nelegitim este obligat să suporte întreținerea acestuia, în raport cu situația socială a mamei, inclusiv cheltuielile de educație şi de învățămînt elementar, pînă la împlinirea vîrstei de 16 ani. Această obligație a tatălui continuă şi după vîrsta de 16 ani dacă, în urma unei infirmități, copilul nu se poate întreține singur. Tatăl are obligația de a restitui mamei cheltuielile ocazionate de naştere cît şi cele legate de întreținerea sa pe primele şase săptămîni după naştere, precum şi eventualele cheltuieli devenite necesare în urma sațcinii sau a naşterii". Şi aşa mai departe. Potrivit vechiului drept prusac, bărbatul era obligat să plătească femeii căreia îi făcuse un copil nelegitim, dacă aceasta era nemăritată sau văduvă şi avea un trecut ireproşabil, o indemnizație în raport cu rangul şi averea lui, suma neputînd însă depăşi a patra parte din averea lui. Copilul nelegitim avea dreptul să pretindă tatălui întreținere şi educație, indiferent dacă mama sa era sau nu o persoană cu un trecut ireproşabil, însă numai pînă la concurența sumei care corespundea cheltuielilor necesitate de educarea unui copil legitim din pătura țărănească sau mic-burgheză. Dacă relațiile sexuale extraconjugale avuseseră loc în urma unei promisiuni de căsătorie, legea recunoştea femeii dreptul la numele, starea şi rangul tatălui nelegitim, precum şi toate drepturile unei soții divorțate din culp-a soțului. Copilul nelegitim se bucura în acest caz de toate drepturile copiilor născuți dintr-o căsătorie valabil încheiată. Toate aceste dispoziții au fost abrogate. Trăsătura specifică a legislației noastre este caracterul ei retrograd.

în perioada 1831—1880, curțile cu juri din Franța au judecat 8 568 de cazuri de pruncucidere, iar numărul lor a crescut de la 471 în perioada 1831-—1835 ia 970 în perioada 1876—1880. în acelaşi interval de timp au fost judecate peste 1 032 de cazuri de avort, dintre care 100 în 1880 ^ în fața tribunalelor nu ajung, bineînțeles, decît un număr foarte mic dintre cazurile de avort provocat, de obicei numai acelea care sînt urmate de îmbolnăviri grave sau decese. 75% din cazurile de pruncucidere revin populației rurale, iar 67% din cazurile de avort populației orăşeneşti. în oraşe, femeile au la înde- mînă mai multe mijloace pentru a împiedica o naştere normală; de aceea şi avem aici numeroase cazuri de avort şi relativ puține cazuri de pruncucidere. La țară, situația este inversă. în Germania, între 1882 şi 1886 au fost condamnate pentru pruncucidere 884 de persoane, între 1897 şi 1901 — 887, iar între 1902 şi 1906 — 745.

Iată tabloul pe care ni-1 oferă societatea de azi în privința raporturilor ei cele mai intime. Acest tablou nu seamănă de loc cu cel pe care ni-1 zugrăvesc visătorii noştri poeți, el are însă avantajul de a fi veridic. Va trebui să-i mai adăugăm însă cîteva detalii.

3. Educația în vederea căsătoriei

Nu există, probabil, divergențe de opinii asupra faptului că sub raport intelectual sexul feminin este azi, în medie, inferior celui masculin. E drept că Balzac, care era departe de a fi un prieten al femeilor, a afirmat că „femeia care a căpătat aceeaşi educație ca bărbatul posedă într-adevăr cele mai strălucite şi rodnice însuşiri pentru a făuri propria ei fericire şi pe aceea a soțului ei"; iar Goethe, care cunoştea atît de bine bărbații şi femeile timpului său, a exclamat cu sarcasm în „Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister" („Destăinuirile unui suflet generos"): „Femeile savante au fost ridiculizate, şi nici femeile instruite n-au fost prea bine văzute, probabil fiindcă se considera nepoliticos ca atîți bărbați ignoranți să fie făcuți de ruşine". Toate acestea nu schimbă însă cu nimic faptul că din punct de vedere intelectual femeile sînt în general inferioare bărbaților. Este de altfel inevitabil ca această diferență să existe, deoarece femeia nu este decît ceea ce a făcut din ea bărbatul — stăpînul ei. Educația femeii a fost întotdeauna în şi mai mare măsură neglijată decît cea a prole- tariatului, iar ceea ce se face în această direcție în prezent este cu totul nesatisfăcător. Trăim într-o epocă în care în toate cercurile se face simțită nevoia crescîndă a unui schimb de

idei. Neglijarea educației intelectuale a femeii se dovedeşte acum a fi o mare greşeală, care se răzbună asupra bărbatului.

La bărbat, educația urmăreşte — cel puțin aşa se pretinde —- dezvoltarea intelectului, ascuțirea puterii de gîndire, lărgirea cunoştințelor reale şi întărirea puterii de voință, într-un cuvînt dezvoltarea funcțiilor intelectului. Adeseori însă, datorită mijloacelor folosite, scopul nu este atins şi de multe ori nici nu se propune să fie atins. în schimb, femeii din păturile superioare i se dă o educație care țintește în special la adîncirea sensibilității, la o cultură estetică şi formală; de pildă, prin muzică, literatură, artă, poezie, care nu fac decît să-i accentueze receptivitatea nervoasă şi fantezia. E cea mai mare greşeală ce se poate face. Se vede că cei care hotărăsc asupra educației femeii se lasă călăuziți numai de prejudecățile lor cu privire la natura caracterului feminin şi despre poziția limitată a femeii în viață. Sensibilitatea şi fantezia femeii nu trebuie dezvoltate şi mai mult, căci acestea nu fac decît să accentueze predispoziția ei pentru nervozitate, ci — întocmai ca şi la bărbat — trebuie dezvoltată şi la femeie activitatea intelectuală şi ea trebuie familiarizată cu aspectele vieții practice. Ar fi de mare folos pentru ambele sexe dacă, în loc de prea mult sentimentalism, care adesea devine supărător, femeia ar avea o judecată ascuțită şi ar fi capabilă de o gîndire clară, dacă în locul unei timidități şi sensibilități nervoase excesive ar avea tărie de caracter şi curaj fizic şi dacă în loc de cunoştințe estetice — în măsura în care în genere are asemenea cunoştințe — ar cunoaşte lumea, oamenii şi forțele naturii.

—în-general, pînă acum viața sentimentală şi emoțională a femeii a fost cultivată pînă la exces; în schimb a fost neglijată foarte mult, frînată şi înăbuşită dezvoltarea ei intelectuală. Ea suferă, în consecință, în adevăratul sens al cuvîntu- lui, de o hipertrofiere a vieții sentimentale şi fanteziei şi de aceea este aproape totdeauna accesibilă superstiției şi misticismului, devenind foarte uşor o jucărie în mîinile şarlatanilor religioşi şi altor escroci, o unealtă lipsită de voință a reacțiunii. Bărbații mărginiți deplîng adesea această situație, deoarece au de suferit de pe urma ei, dar nu o schimbă, pen- tru că ei înşişi mai sînt, în marea lor majoritate, prizonieri ai prejudecăților lor.

Femeile, aproape totdeauna, aşa cum am arătat mai sus, văd lumea altfel decît bărbații, ceea ce constituie un nou izvor de divergențe între cele două sexe.

Participarea la viața publică este azi pentru orice bărbat una dintre îndatoririle sale cele mai importante; faptul că mulți bărbați nu înțeleg încă acest lucru nu schimbă cu nimic situația. Devine tot mai mare numărul acelora care înțeleg că între instituțiile publice şi interesele personale ale fiecărui individ există o legătură strînsă, că fericirea personală şi familială depinde în mult mai mare măsură de natura instituțiilor publice decît de însuşirile şi acțiunile personale. Oamenii îşi dau seama că, oricît şi-ar încorda forțele, individul izolat rămîne neputincios în fața deficiențelor izvorîte din actuala stare de lucruri, care determină situația sa. Pe de altă parte, lupta pentru existență reclamă eforturi mult mai mari decît înainte. Bărbatul trebuie să facă azi față în general unor cerințe care-i răpesc în tot mai mare măsură timpul şi forțele. Dar femeia, ignorantă şi nepăsătoare, nu are nici o înțelegere pentru el. Se poate chiar afirma că, în ceea ce priveşte capacitatea intelectuală, diferența între bărbat şi femeie este azi mai mare decît în trecut, cînd viața decurgea într-un cadru mai mărginit, mai accesibil priceperii femeii. Totodată, în prezent treburile publice au devenit într-o măsură necunoscută pînă acum o preocupare pentru foarte mulți bărbați, ceea ce le lărgeşte orizontul, dar îi şi obligă să lipsească tot mai mult de acasă. Femeia se simte neglijată, şi de aici se nasc noi divergențe. Rare sînt cazurile cînd bărbatul reuşeşte să-şi convingă soția, să o facă să-1 înțeleagă. De obicei, bărbatul este de părere că aspirațiile sale nu o privesc pe femeie, că ea nu-1 poate înțelege. El nu-şi dă silința să o lămurească. „Tu nu înțelegi" este răspunsul stereotip ori de «te ori femeia se plmge că e nedreptățită. Lipsa de înțelegere a femeii e sporită de lipsa de pricepere a majorității bărbaților. La proletariat se creează relații mai bune între soț şi soție în măsura în care ambii îşi dau seama că trag la acelaşi jug şi că nu există decît un singur mijloc pentru a-şi construi un viitor mai bun: o transformare socială radicală, care să-i facă pe toți oameni liberi. In măsura în care conştiința acestui fapt se extinde tot mai mult printre femeile proletare, viața lor conjugală se apropie tot mai mult, în ciuda lipsurilor şi a mizeriei, de cea ideală. Ambii au acum un tel comun spre care năzuiesc, iar schimbul de păreri, generat de lupta lor comună, este o nesecată sursă de elan spiritual. Numărul femeilor proletare care ajung la acest nivel de conştiință sporeşte an de an. Se dezvoltă astfel o mişcare de cea mai mare însemnătate pentru viitorul omenirii.

în alte căsnicii, deosebirile de cultură şi concepții.— uşor trecute cu vederea la început, cînd predomină pasiunea — se fac tot mai mult simțite o dată cu trecerea anilor. Pe măsură ce pasiunea sexuală pierde din intensitate, ea ar trebui să fie tot maniiuit compensată printr-o [apropiere_s£iriUială.^ Dar indiferent dacă barBatul îşi înțelegeobligațiile cetățeneşti şi dacă şi le îndeplineşte sau nu, atît situația sa profesională cît şi contactul permanent cu lumea exterioară îl pun mereu, în cele mai diverse ocazii, în legătură cu cele mai felurite elemente şi concepții, ajungînd astfel să trăiască într-o atmosferă intelectuală care-i lărgeşte orizontul. Spre deosebire de soția sa, el se află într-un proces de continuă primenire intelectuală, pe cînd femeia, covîrşită din zori pînă noaptea tîrziu de munca ei casnică, nu mai are timp să se cultive, se ofileşte şi decade din punct de vedere intelectual.

Această mizeră^ limitare în cadrul casei, în care trăiesc azi majoritatea femeilor căsătorite e foarte bine descrisă de Gerhard von Amyntor, scriitor cu mentalitate burgheză, în „Note marginale la cartea vieții" în capitolul intitulat „împunsături de țintar care ucid" se spune printre altele:

12

177

„Nu evenimentele zguduitoare, de care nimeni nu e scutit, cauzate o dată prin decesul soțului, altădată prin decăderea morală a unui copil iubit, printr-o boală lungă şi grea sau prin eşecul unui plan îndrăgit — nu acestea îi subminează prospețimea şi forța (gospodinei), ci grijile mărunte, zilnic reînnoite, care-i sug toată vlaga... Cîte milioane de gospodine harnice nu şi-au pierdut pe altarul grijilor casnice curajul de a trăi, bujorii din obraji şi zîmbetul de pe buze, gătind şi frecînd podelele pînă au ajuns adevărate mumii, zbircite, osificate, frînte. întrebarea veşnic nouă: «ce să gătesc astăzi», necesitatea care revine zilnic de a mătura şi freca, de a scutura şi deretica — iată picăturile care cad fără încetare şi care distrug încet, dar sigur spiritul şi trupul. Bucătăria este locul unde se face jalnicul bilanț al încasărilor şi cheltuielilor, unde se fac cele mai deprimante reflexii despre scumpirea crescîndă a alimentelor şi greutatea tot mai mare de a procura banii necesari. Pe altarul încins, pe care fierbe oala

cu ciorbă, sînt sacrificate tinerețea şi naivitatea, frumusețea şi voioşia. Cine mai recunoaşte oare în bătrîna bucătăreasă, gîrbovită de nevoi şi cu ochii scurşi pe fosta mireasă frumoasă ca o floare, zburdalnică, cochetă în castitatea ei,

împodobită cu cununa de mirt ? — încă din antichitate, vatra era considerată sacră, iar lîngă ea oamenii îşi aşezau zeii şi larii ocrotitori ai căminului. Să ne fie deci şi nouă sacră vatra pe care femeia burgheză germană, credincioasă la datorie, moare încetul cu încetul, jertfindu-şi viața pentru a menține casa plăcută şi a îngriji ca masa să fie pusă şi familia sănătoasă".

Iată consolarea oferită de lumea burgheză femeii, care este distrusă din cauza orînduirii actuale.

Acele femei care datorită poziției lor sociale au o situație mai liberă au primit de obicei o educație unilaterală şi superficială. Această educație, îmbinată"~CTC—trăiturile feminine moştenite, se face foarte puternic simțită. In majoritatea cazurilor, gîndul le e doar la nimicuri, la lucruri pur exterioare, preocupîndu-se numai de lux şi găteală şi căutîndu-şi țelul vieții în satisfacerea unui jr gust pervertite şi a unor pasiuni — excesiv de dezvoltate. Pentru copii şi educația lor n-au aproape nici un interes; aceştia le pricinuiesc prea multă osteneală şi le plictisesc, de aceea îi şi lasă în seama dădacelor şi a servitoarelor, iar apoi îi trimit la pensifl^ne. înainte de toate, ele consideră de datoria lor să facă din fete păpuşi de lux, iar din băieți nişte feciori de bani gata, din rîndul cărora se recrutează fanții, acea categorie de tineri demnă de dispreț care poate fi pusă pe aceeaşi treaptă cu bărbații întreținuți de femei. Acest „jeunesse iofee" („tineret de aur"), care formează principalul contingent de seducători ai fiicelor de muncitori, consideră trîndăvia şi risipa drept o virtute.

Situația descrisă mai sus a avut drept urmare formarea^ unor'trăsături de caracter specifice femeii, care s-au dezvoltat tot mai mult de la o generație la alta. Bărbații critică aceste trăsături, uită însă că ei înşişi sînt vinovații şi că le favorizează prin comportarea lor. Printre aceste trăsături feminine mult criticate se numără şi mult temuta limbuție cît şi plăcerea de a bîrfi, înclinația de a purta convej^aJii_inț erminabile despre lucruri deşarte şi neînsfannațe, orientarea gînHirii spre aspectele neesențiale, exterioare ale lucrurilor, cochetăria şi pasiunea pentru îmbrăcăminte şi, ca'o consecință, tendința de a se supune tuturor absurdităților modei; la aceasta se adaugă

o invidie şi gelozie uşor excitabilă față de alte femei, Ca şi înclinația spre minciună şi prefăcătorie.

Aceste trăsături se fac simțite la femei în general, deşi în măsură diferită, încă din cea mai fragedă vîrstă. Sînt trăsături care s-au format sub presiunea condițiilor sociale şi s-au dezvoltat apoi prin ereditate, exemplu şi educație. Cel care a primit o educație nerațională nu poate da altuia o educație rațională.

Pentru a ne da seama de cauzele apariției şi dezvoltării trăsăturilor proprii sexelor şi popoarelor întregi trebuie să procedăm după metoda folosită de ştiința modernă pentru stabilirea originii şi evoluției viețuitoarelor şi a dezvoltării caracterelor lor. Condițiile materiale ale vieții sînt cele care în primul rînd imprimă tuturor viețuitoarelor caracterele lor viețuitoarele sînt nevoite să se adapteze condițiilor de viață existente, care în cele din urmă devin însăşi natura lor.

Omul nu face excepție de la ceea ce în natură e valabil pentru toate viețuitoarele; omul nu se situează îrv-afara 4e.- gilot_natttrii; sub aspect fiziologic, el este animalul ^jjins la cea mai înaltă dezvoltare, n arept ca oamenii nu vor să admită acest lucru. Deşi nu cunoşteau ştiința contemporană, oamenii din antichitate aveau, cu mii de ani în urmă, în multe chestiuni care privesc omul, păreri mai raționale decît cei din zilele noastre, iar lucrul cel mai important este faptul că aplicau în praplică concepțiile lor bazate pe experiență. Ne extaziem în fața frumuseții şi a forței bărbaților şi femeilor Greciei antice, trecem însă cu vederea că nu clima prielnică şi natura încîntătoare a țării aşezate pe țărmul sinuos al mării au avut o influență atît de binefăcătoare asupra firii şi dezvoltării populației, ci principiile de educație fizică şi spirituală aplicate cu consecvență de stat, principii care căutau să îmbine^ frumusețea, forța şi îndemînarea cu agerimea şi iscusința spiritului. E drept că, Tn comparație cu bărbatul, fe

meia fusese şi pe vremea aceea neglijată din punct de vedere intelectual, nu însă şi în privința dezvoltării fizice. In

Sparta, care a făcut cel mai mult pentru dezvoltarea fizica a celor două sexe, băieții şi fetele umblau pînă la vîrsta pubertății complet goi şi se antrenau în comun la exerciții fizice, jocuri şi lupte atletice. Expunerea goală a corpului uman, ca şi tratarea naturală a chestiunilor naturale au avut efectul de a evita supraexcitările senzuale, produse artificial mai ales datorită faptului că din copilărie cele două sexe sînt ținute complet separat. Corpul unui sex nu era un secret pentru sexul celălalt. In asemenea condiții nu puteau să apară situații echivoce. Natura era natură. Un sex se bucura de frumusețea celuilalt.

Omenirea va trebui să revină la raporturi normale, naturale între sexe; ea va trebui să se dezbare de actualele concepții spiritualiste, nesănătoase despre om şi să elaboreze metode de educație care să ducă la o regenerare fizică şi spirituală.

La noi mai există concepții foarte retrograde în special în privința educării femeilor. Faptul că şi femeia trebuie să fie curajoasă, puternică şi hotărîtă este considerat o erezie, ceva „nefeminin", deşi nimeni nu va putea tăgădui că prin asemenea însuşiri ea s-ar putea apăra împotriva multor nedreptăți şi neplăceri.

La noi, din contră, dezvoltarea ei fizică, ca şi cea intelectuală este frînată cît se poate mai mult, şi în această privință

un rol important îl joacă şi absurditate^ îmbrăcăminții.

Această îmbrăcăminte nu împiedică numai in mod îu totul inadmisibil dezvoltarea ei fizică, dar adesea o distmge; cu toate acestea sînt foarte puțini medicii care îndrăznesc să intervină. Teama de a displace pacientei îi determină să tacă sau chiar să-i flateze absurdițățile. îmbrăcămintea modernă împiedică în mare măsură femeia să-şi folosească liber forțele, dăunează dezvoltării ei fizice şi-i dă un sentiment de

Orizontul ei intelectual se limitează la întîmplările din anturajul său imediat, la relații de familie şi tot ce ține de ele. Această mărginire favorizează puternic nesfîrşitele discuții despre cele mai neînsemnate fleacuri, ca şi înclinația spre bîrfeală, căci calitățile ei intelectuale vor să se manifeste şi să-şi găsească un cîmp de acțiune. Iar bărbatul, adus la desperare, fiindcă din această cauză se abat asupra sa tot felul de neplăceri, blestemă însuşirile femeii pentru care, mai mult ca oricine, el, „stăpînul creațiunii", poartă întreaga răspundere.

E adevărat că în ultimul timp au apărut germenii unei concepții mai raționale despre viață, dar nu este decît un început care nu afectează decît pături restrînse ale societății.

4. Mizeria vieții conjugale din zilele noastre

Din cauza relațiilor noastre sociale şi a raporturilor care există între sexe, femeia este împinsă cu toate fibrele existenței sale spre căsnicie. De aceea este firesc ca problema măritişului şi a căsniciei să constituie o parte importantă din subiectele ei de discuție şi din aspirațiile ei. Pentru femeie, fiziceşte mai slabă şi prin obiceiuri şi legi subordonată bărbatului, principala armă împotriva acestuia o constituie limba, pe care, bineînțeles, o foloseşte din plin. La fel stau lucrurile

cu mult criticata cochetărie şi pasiune pentru găteala, care atinge culmi îngrozitoare în nebunia unei mode tot mai excentrice. Acest fapt provoacă adesea părinților şi soților mari griji şi neplăceri. Explicația pentru toate acestea este cît se poate de simplă. Pentru bărbat, femeia este în primul rînd un obiect al plăcerii sale; din punct de vedere economic şi social, ea nu este liberă şi trebuie să-şi caute asigurarea existenței în căsătorie; ea depinde deci de bărbat şi devine proprietatea acestuia. Situația ei devine şi mai precară datorită faptului că, de regulă, numărul femeilor este mai mare decît cel al bărbaților ■— problemă pe care o vom analiza în amănunțime mai jos. Din cauza acestei disproporții creşte concurența între femei, accentuată şi de faptul că, din cele mai diferite motive, mulți bărbați nu se căsătoresc de loc. Astfel, femeia este nevoită să înceapă lupta de concurență pentru cucerirea bărbatului, şi de aceea prima ei grijă este să aibă o înfățişare exterioară cît mai atrăgătoare.

Dacă vom ține seama că există de multe generații un surplus de femei, nu ne va mai surprinde că, față de acțiunea constantă a aceloraşi cauze, aceste trăsături au luat formele extreme din zilele noastre. La cele de mai sus se mai adaugă şi faptul că, atît din motivele arătate cît şi din altele ce urmează a fi analizate, lupta de concurență dusă de femei pentru cucerirea bărbaților nu a fost poate niciodată atît de acerbă ca în prezent. Greutățile tot mai mari întîmpinate la agonisirea celor necesare traiului cît şi cerințele sociale crescînde împing mai mult ca oricînd femeia spre căsătorie, pe care o consideră o „instituție de asigurare a existenței".

Bărbații se complac în această situație, căci ei sînt cei care trag toate foloasele. Rolul de stăpîn le măguleşte orgoliul şi vanitatea şi corespunde interesului lor. Ca orice stăpîn, sînt greu accesibili argumentelor raționale. Cu atît mai mult este în interesul femeilor să lupte pentru instaurarea unei ordini care să le elibereze din această situație înjositoare. Femeile pot conta tot atît de puțin pe ajutorul bărbaților cît pot conta muncitorii pe ajutorul burgheziei.

Dacă ne gîndim la trăsăturile de caracter pe care le dezvoltă lupta de concurență în alte domenii, în cel industrial de pildă, unde se înfruntă patronii, la mijloacele josnice şi chiar mîrşave cu care este dusă lupta şi la felul cum sînt aţîţâte ura, invidia şi calomnia, vom avea explicația faptului că şi în lupta de concurență pe care femeile o duc pentru cucerirea bărbaților ies la iveală trăsături de caracter asemănătoare. Aceasta este şi cauza pentru care, în general,

femeile se înțeleg mai greu între ele decît bărbații. Pînă şi cele mai bune prietene ajung lesne să se certe fie din cauza unui bărbat, fie din cauza vanității lor. Tot astfel se explică şi faptul constatat că oriunde se întîlnesc două femei, chiar şi complet străine, ele se privesc, de obicei, ca două duşmance. Dintr-o singură privire descoperă una la cealaltă unde a folosit o culoare nepotrivită, unde a pus greşit o funduliță sau a comis o altă crimă capitală similară. In privirile cu care se măsoară se poate citi involuntar sentința pronunțată de una împotriva celeilalte. E ca şi cum fiecare ar vrea să spună: „Mă pricep totuşi mai bine decît tine să mă dichisesc şi să atrag privirile".

Pe de altă parte, femeia e prin natura ei mai impulsivă decît bărbatul, raționează mai puțin decît acesta, e~mai al- truistă, mai naivă şi de aceea stăpînită în mai mare măsura de pasiune. Această trăsătură iese în evidentă in forma ei cea mai frumoasă prin devotamentul într-adevăr eroic cu care ştie să-şi apere copilul, să aibă grijă de familie şi să o îngrijească în caz de boală. Dar cînd se înfurie, firea ei pasionată îşi arată aspectele negative. Atît laturile bune cît şi cele rele sînt însă influențate, favorizate, frînate sau transformate în primul rînd de poziția pe care o persoană o ocupă în societate. Acelaşi instinct care în împrejurări defavorabile apare ca un defect, devine în condiții favorabile un izvor de fericire atît pentru persoana respectivă cît şi pentru cei din jur. Fourier are meritul de a fi dovedit în mod strălucit că, în împrejurări diferite, aceleaşi instincte omeneşti pot avea rezultate diametral opuse 1.

Pe lîngă efectele unei educații intelectuale greşite, se mai fac simțite la femeie şi urmările, nu mai puțin importante, ale unei educații fizice greşite sau insuficiente în ceea ce priveşte menirea ei naturală. Toți medicii sînt de acord că pregătirea femeii pentru menirea ei de mamă şi de educatoare a copiilor lasă extrem de mult de dorit. „Soldatul este instruit cum să-şi mînuiască arma, iar meseriaşul cum să folosească uneltele; fiecare profesiune reclamă un anumit studiu; pînă şi călugărul trece prin noviciat. Numai femeia nu este educată pentru înaltele ei îndatoriri de mamă". Nouă zecimi dintre fecioarele care au prilejul de a se mărita păşesc în căsnicie fără să cunoască aproape nimic despre maternitate şi despre îndatoririle ei în căsătorie. Faptul, de neiertat, că pînă şi mamele se eschivează să vorbească fiicelor lor adulte despre importantele funcții sexuale le lasă pe acestea din urmă într-o totală ignoranță a obligațiilor ce le au față de ele înseşi şi față de soții lor. Cînd trece pragul căsniciei, femeia intră de

obicei într-un domeniu complet străin; ea şi-a făurit despre căsnicie o imagine fantezistă, de rele mai multe ori după romane nu prea recomandabile, foarte depărtată de realitate.

fieşi femeia a fost acum scutită de multe activităţi considerate înainte absolut necesare, lipsa de cunoştinţe gospodăreşti, care mai sînt şi azi necesare în căsnicie, constituie adesea un motiv de disensiune. Unele femei nu se pricep de loc la gospodărie, deoarece se consideră prea nobile pentru a se ocupa de asemenea lucruri, pe care le lasă în seama servitoarelor; pe alte femei, cele din rîndul maselor largi, le împiedică lupta pentru existentă să se pregătească pentru a deveni gospodine, ele trebuind să lucreze din zori şi pînă seara tîrziu în ateliere sau în fabrici. Se dovedeşte tot mai mult că, în urma dezvoltării economice, gospodăria individuală îşi pierde baza şi nu se menţine decît cu preţul unor sacrificii de bani şi de timp cu totul neraţionale.

O altă împrejurare care face ca pentru mulţi bărbaţi scopul căsniciei să rămînă neatins este dezvoltarea fizică insuficientă a multor femei. Felul cum ne hrănim, locuim, muncim şi petrecem, într-un cuvînt întregul nostru mod de viaţă are asupra noastră adesea un efect mai curînd distrugător decît favorabil. Pe bună dreptate se poaîe""vorbi despre o epocă a nervozităţii; dar nervozitatea merge mînă în mînă cu degenerarea fizică. Anemia şi nervozitatea sînt extrem de răspândite în special la femei. Aceste boli devin tot mai mult o calamitate socială care, dacă va mai dăinui timp de cîteva generaţii fără a se reuşi să se asigure societăţii noastre condiţii mai normale de dezvoltare, ar putea să ducă specia noastră la pieire 1.

Avînd în vedere menirea sexului feminin, organismul femeii necesită o îngrijire deosebită, mai ales o alimentaţie bună, iar în anumite perioade şi o protejare corespunzătoare. Marea majoritate a femeilor nu dispune nici de una, nici de alta şi în condiţiile de azi este aproape imposibil să le aibă.

De asemenea, femeia s-a obişnuit într-o asemenea măsură să nu aibă nevoi personale, încît nenumărate femei consideră, de pildă, că este o îndatorire conjugală de a da cea mai bună parte din mîncăruri bărbatului, ea însăşi mulţumindu-se cu o hrană sărăcăcioasă. Tot astfel băieţii au adesea în materie de alimentaţie prioritate faţă de fete. Credinţa că femeia s-ar putea mulţumi cu mai puţină hrană decît bărbatul, şi chiar cu una mai proastă, este foarte răspîndită. De aici şi jalnicul tablou pe care în special tineretul nostru feminin îl

oferă specialistuluiO mare parte a femeilor noastre tinere sînt fiziceşte slabe, anemice şi extrem de nervoase. Consecințele sînt tulburări menstruale şi boli ale organelor genitale, care adesea sînt atît de grave, încît naşterea şi alăptarea copiilor devin imposibile sau pun viața mamei în primejdie.,,Dacă această degenerare a femeilor noastre va continua în acelaşi ritm ca pînă acum, atunci vom ajunge în curînd la un moment cînd va fi îndoielnic dacă oamenii civilizați se vor mai putea număra printre mamifere" - în locul unei tovarăşe sănătoase şi vesele, al unei mame viguroase, al unei soții care să poată răspunde îndatoririlor ei casnice, bărbatul are o soție bolnavă şi nervoasă, care are permanent nevoie de îngrijire medicală, nu suportă nici un curent de aer şi nici cel mai mic zgomot. Nu avem intenția să ne extindem asupra acestui subiect, fiecare poate completa singur acest tablou, căci are suficiente exemple în cercul familiei sau al cunoscuților săi.

Medici cu experiență ne confirmă că, în special la oraşe, peste jumătate din numărul total al femeilor măritate se află în mai mare sau mai mică măsură într-o stare patologică. Asemenea căsnicii sînt, în raport cu gravitatea răului şi cu caracterul soților, mai mult sau mai puțin nefericite şi în ochii opiniei publice acordă bărbatului dreptul de a-şi îngădui li- bertăți extraconjugale, a căror cunoaştere fac femeia profund nenortTrrtâ. Alte"oiT cerințele sexuale foarte diferite ale uneia sau celeilalte dintre părți constituie şi ele un motiv de profunde disensiuni, fără ca separarea, de dorit în asemenea cazuri, să fie totuşi posibilă.

De asemenea, nu putem trece sub tăcere faptul că în multe cazuri bărbații sînt vinovați de gravel^boli contractate de soțiile lor în timpul căsniciei. IrTurma excesStex, mulți bărbați suferă de boli venerice cronice, cărora, deoarece nu le provoacă neplăceri prea mari, adeseori nu le acordă importanța cuvenită. Prin raporturile sexuale cu femeia, îi provoacă acesteia neplăcute şi grave boli ale aparatului genital, care apar scurt timp după căsătorie şi duc adesea la incapacitatea ei de a concepe sau a naşte copii. De cele mai multe ori biata femeie nici nu bănuieşte adevărata cauză a bolii care o apasă, îi amăreşte zilele şi distruge rostul căsniciei, îşi face singură reproşuri şi este dojenită pentru o stare de care vinovată este.cealaltă parte. Multe femei pline de viață şi de sănătate ajung curînd după căsătorie într-o stare de lîncezeală cronică pe care nici ele şi nici rudele lor nu şi-o pot explica, căci medicul este dator să tacă.

După cum rezultă din cercetări recente, faptul că în urma unei blenoragii sperma bărbatului nu mai conține spermatozoizi, acesta devenind deci pentru totdeauna incapabil de a procrea, este o cauză relativ; frecventă a sterilității în căsătorie, ceea ce contravine veşnicei şi comodei scuze a stăpî- nilor lumii, gata întotdeauna să arunce asupra femeii vina pentru lipsa de copii

După cum vedem, există numeroase cauze care împiedică majoritatea covîrşitoare a căsniciilor de azi să devină ceea ce ar trebui să fie. Este deci de valoare îndoielnică recomandarea făcută chiar şi de unii savanți care cred că pot stăvili năzuințele de emancipare ale femeii propunîndu-i căsnicia, acea căsnicie care, datorită orînduirii noastre sociale, degenerează tot mai mult, corespunzînd tot mai puțin adevăratului ei scop.

Capitolul al unsprezecelea

Şansele de căsătorie

1. Raportul numeric dintre sexe

Povața pe care o aplaudă majoritatea bărbaților fără să stea pe ginduri ca femeia să-şi caute mîntuirea în căsnicie, deoarece aceasta este adevărata ei menire, sună ca o ironie amară atunci cînd cei care dau astfel de povețe, cît şi cei care le aprobă fac tocmai contrarul. Concepția filozofului Schopenhauer despre femeie şi poziția ei nu este decît concepția unui filistin. El spune: „Femeia nu e chemată să realizeze opere mărețe. Caracteristica ei nu este acțiunea, ci suferința. Ea îşi plăteşte datoria față de viață prin durerile facerii, prin grija pentru copil şi supunerea față de bărbat. Ea este incapabilă de manifestările cele mai puternice ale forței vitale şi ale sentimentului. Viața ei trebuie să fie mai liniştită şi mai ştearsă decît cea a bărbatului. Femeia e menită să fie îngrijitoarea şi educatoarea copiilor, deoarece ea însăşi este copilăroasă, rămîne toată viața un copil mare, un fel de treaptă intermediară între copil şi bărbat, care este adevăratul om... Fetele trebuie educate pentru gospodărie şi supunere... Femeile sînt cei mai absoluți şi iremediabili filistini".

în spirit schopenhauerian este scrisă şi lucrarea lui Lom- broso şi Ferrero: „Femeia ca criminală şi prostituată". Nu cunoaştem nici o altă lucrare ştiințifică de o asemenea amploare (590 de pagini) care să conțină atît de puțin material concludent despre tema tratată. Materialul statistic din care se trag cele mai îndrăznețe concluzii este de cele-mai multe ori foarte sărăcăcios. Autorii se mulțumesc cu vreo zece cazuri pentru a ajunge la concluzii dintre cele mai grave.

Este semnificativ că materialul cel mai util din toată cartea a fost cel furnizat de o femeie, dr. Tarnovskaia. Influența condițiilor sociale şi a dezvoltării culturale este aproape complet neglijată şi totul este privit dintr-un punct de vedere unilateral, fiziologic-psihologic, iar argumentarea este împănată cu nenumărate informații etnografice despre cele mai diferite popoare, fără a se cerceta mai aprofundat natura acestor informații. Pentru aceşti autori, femeia este, ca şi pentru Schopenhauer, un copil mare, o mincinoasă prin excelență, lipsită de judecată, nestatornică în dragoste, incapabilă de o faptă cu adevărat eroică. Inferioritatea femeii față de bărbat, spun ei, ar fi dovedită prin numeroase deosebiri şi însuşiri fizice. „Dragostea femeii nu este în fond decît una din caracteristicile secundare ale maternității; sentimentul de afecțiune care leagă femeia de bărbat nu derivă din impulsuri sexuale, ci din instinctele de supunere şi de dăruire, dobîndite prin adaptare"Autorii omit însă să cerceteze cum au fost dobîndite şi cum s-au adaptat aceste „instincte"; pentru aceasta, ei ar fi trebuit să cerceteze poziția socială a femeii în decursul mileniilor, poziție care a făcut din ea ceea ce este astăzi. E drept că autorii descriu starea de sclavie şi de dependență a femeii la numeroase popoare aflate pe cele mai diferite trepte ale culturii, dar, ca unii darvinişti care poartă ochelari de cai, ei explică totul prin cauze fiziologice şi nu prin cauze sociale şi economice, care au avut o influență atît de puternică asupra dezvoltării fiziologice şi psihologice a femeii.

Autorii ajung să vorbească şi despre cochetăria femeii. Ei emit părerea că la popoarele aflate pe trepte inferioare ale culturii, bărbații ar fi sexul cochet, lucru care s-ar putea constata şi azi în Noile Hebride, în Madagascar, la popoarele de pe Orinoko, pe multe insule ale arhipelagului polinesian, precum şi la unele popoare din Africa şi Oceanul Pacific, în timp ce la popoarele aflate pe treptele superioare ale culturii sexul cochet îl formează femeile. Se pune însă întrebarea: de ce este oare aşa ? Răspunsul este foarte simplu. La popoarele aflate pe trepte inferioare ale culturii domneşte matriarhatul sau, în orice caz, acesta a dispărut nu de mult. Rolul pe care-1 deține femeia la aceste popoare o dispensează de necesitatea de a-1 atrage pe bărbat, şi, dimpotrivă, bărbatul caută s-o atragă pe ea, iar în acest scop el se găteşte, devine cochet. Cu rare excepții, la popoarele aflate pe treptele superioare ale culturii şi în special la toate popoarele civilizate nu bărbatul caută să cucerească femeia, ci femeia tinde să-l cucerească pe bărbat, chiar dacă numai rareori se întîmplă ca femeia să ia inițiativa şi să se

ofere bărbatului. Acest lucru îi este interzis de aşa-numita bunăcuviinţă; în fapt, însă, ea i se oferă prin întreaga ei comportare, prin fastul îmbrăcă- minţii, prin luxul la care recurge, prin felul cum se împodo-

1 Lombroso şi Ferrero: „Femeia ca criminală şi prostituată", Hamburg, 1894, pag. 140.

beşte, cum se prezintă şi cum cochetează cînd se află într-o societate. Această comportare îi este impusă atît de superioritatea ei numerică, cît şi de necesitatea socială de a privi căsnicia ca un mijloc de asigurare a existenţei sau ca o instituţie care, singura, îi permite să-şi satisfacă instinctul sexual şi să deţină o anumită poziţie în societate. Deci şi în această privinţă cauzele pur economice şi sociale sînt cele care dau naştere — cînd la bărbaţi, cînd la femei — unei însuşiri pe care sîntem obişnuiţi să o considerăm ca fiind complet independentă de cauzele sociale şi economice. De aici putem însă trage concluzia că, atunci cînd va exista 0 orînduire socială în care va înceta orice dependenţă a unUi sex faţă de celălalt şi ambele sexe se vor bucura de aceeaşi libertate, cochetăria şi extravaganţele modei vor dispărea q dată cu multe alte vicii, pe care azi le considerăm de nestîrpit, ca fiind, chipurile, înnăscute oamenilor.

In ceea ce-1 priveşte pe Schopenhauer, ca filozof, el judecă femeia tot atît de unilateral ca şi majoritatea antropologilor şi medicilor noştri, care văd în femeie doar fiinţa sexuală, iar niciodată fiinţa socială. De altfel, Schopenhauer n-a fost niciodată căsătorit şi n-a contribuit deci cu nimic ca încă o femeie să se achite de acea datorie faţă de viaţă pe care el însuşi i-o atribuie. Ajungem aici la reversul medaliei, care nu este cu nimic mai frumos.

Toată lumea ştie că multe femei nu se căsătoresc, fiindcă nu o pot face. Moravurile îi interzic femeii să se ofere • ea trebuie să se lase peţită, adică aleasă, neavînd voie să peţească. Dacă nu se găseşte nimeni care să o ceară în căsătorie, ea îngroaşă rîndurile numeroasei armate de femei nefericite care nu şi-au realizat scopul vieţii şi care, din lipsa unei baze materiale sigure, duc de cele mai multe ori o viaţă mizeră şi devin adesea obiect de batjocură. Cărui fapt se datorează însă această disproporţie numerică între sexe ? Mulţi au răspunsul gata pregătit: se nasc prea multe fele. După cum vom vedea, cei care afirmă acest lucru greşesc profund. Alţii, văzînd că în majoritatea statelor civilizate femeile sînt mai numeroase decît bărbaţii, trag concluzia că, de voie, de nevoie, ar trebui admisă poligamia. Dar poligamia nu contravine numai - moravurilor noastre, ea

înseamnă şi o înjosire a femeii. Aceasta nu-1 împiedică, bineînțeles, pe Schopenhauer, care desconsideră şi disprețuieşte femeia, să declare: „Pentru sexul feminin, poligamia este în general o binefacere".

Mulți bărbați nu se însoară fiindcă sînt de părere că nu pot întreține o femeie şi copiii care ar veni. O mică minoritate

este însă în stare să întrețină şi două femei, şi mulți dintre aceştia chiar posedă două sau mai multe femei, una legitimă şi una sau mai multe nelegitime. Nimic nu-i poate reține pe aceşti bogătaşi privilegiați să-şi satisfacă poftele.

Şi în Orient, unde prin datină şi lege poligamia există de milenii, numai relativ puțini bărbați au mai multe neveste. Se vorbeşte de influența demoralizatoare a vieții din haremurile turceşti, dar se trece cu vederea că numai o infimă minoritate a bărbaților, şi anume aceea aparținînd clasei dominante, au posibilitatea de a întreține un harem, marea masă a bărbaților trăind în monogamie. Din 18 282 de căsnicii, cîte existau în oraşul Alger spre sfîrşitul deceniului al 7-lea, nu mai puțin de 17 319 erau căsnicii cu o singură femeie, 888 cu două şi doar 75 erau căsnicii cu mai mult de două femei. La Constantinopol, capitala imperiului otoman, situația este, probabil, asemănătoare. La populația rurală din Orient raportul este şi mai favorabil monogamiei. Tot condițiile materiale impun majorității bărbaților, în Orient ca şi la noi, să se limiteze la o singură femeie Poligamia generală nu ar putea fi realizată nici dacă aceste condiții materiale ar fi egal de favorabile pentru toți bărbații, deoarece ar lipsi femeile necesare. Faptul că în condiții normale efectivul numeric al celor două sexe este aproape egal duce aproape pretutindeni la monogamie.

Drept dovadă dăm mai jos o statistică publicată de Biicher într-un articol apărut în „Allgemeines Statistiches Archiv" 2

Bărbați Femei Populația totală Numărul de femei ce revin la 1 000 de bărbați

Europa.... America.... 170 818 561 41 643 389 177 618 01 174 914 119

40 540 386

1 70 9/îq 1 345 732 680 82 183 775

Q/|7 qi 7 OOS 1 024 973 958

Australia.... Africa 2 197 799 6 994 064 1 871 821 6 771 360 4 069 €20 13 765 424 852 968

399 301 857 394 366 865 793 668 722 988

1,,In ceea ce priveşte poligamia, ea este în general puțin răspîndită în India. Conform recensămîntului din 1901, la 1 000 de soți revin pe întreaga țară, luînd în considerare toate religiile, doar 1 011 soții; echilibrul monogamic nu este deci tulburat de poligamie decît într-o măsură neînsemnată". G. von Mayr, op. cit., pag. 77.

2 Karl Bücher: „über die Verteilung der beiden Geschlechter auf der Erde". Discurs ținut la 10 ianuarie 1892, la Societatea pentru* geografie şi statistică din Frankfurt pe Main şi publicat în „Allgemeines Statistiches Archiv", editat de dr. Georg v. Mayr, anul 2, Tübingen, 1892.

Pentru multă lume, rezultatul acestei statistici constituie, probabil, o surpriză. Cu excepția Europei, unde la 1 000 de bărbați revin în medie 1 024 de femei, în toate celelalte continente situația este inversă. Chiar dacă admitem că pe celelalte continente rezultatele recensămîntului, acolo unde au avut loc, sînt departe de a fi exacte în ceea ce priveşte femeile — acesta fiind cazul, de exemplu, în toate țările cu populație mahomedană, unde numărul menționat al femeilor este, probabil, sub cel real —, este totuşi cert că, abstracție făcînd de unele țări europene, nicăieri numărul femeilor nu depăşeşte simțitor pe cel al bărbaților.

între timp, Biroul imperial de statistică din Berlin a prelucrat rezultatele recensămîntului din 1900 şi, cu această ocazie, a publicat noi date privitoare la state europene şi neeu- ropene, înglobînd 838 000 000 de oameni.,,Dacă mai ținem seama şi de faptul că aceste date nu cuprind rezultatele recen- sămintelor din Italia, Bosnia şi Herțegovina, Costa Rica, Argentina, Transvaal, statul Oranje, Cipru, Formosa şi insulele Pescadore, atunci numărul acesta se va ridica la 882 000 000, iar în medie vor reveni 991 de femei la 1 000 de bărbați... Pentru întreaga populație recenzată se putea deci admite o proporție aproape egală a celor două sexe, cu un foarte mic excedent de bărbați"

în Europa, de care ne interesăm în mod deosebit, situația este alta. Cu excepția unor țări din sud-estul continentului — Bosnia şi Herțegovina, Serbia, Bulgaria, Romînia şi Grecia —, populația feminină este pretutindeni mai numeroasă decît cea masculină. Dintre marile state, proporția cea mai favorabilă o au Italia şi Ungaria: la 1 000 de bărbați revin 1 009, respectiv 1 010 femei; urmează apoi Belgia, cu 1 013 femei la 1 000 de bărbați. Proporția cea mai defavorabilă o au în schimb Portugalia (1 093) şi Norvegia (1 082). De ele se apropie Marea Britanie şi Irlanda: 1 063 de femei la 1 000 de bărbați. Franța,

Germania, Australia şi Rusia se bărbaţi revin 1 033, respectiv 1 032, 1 035 şi 1 029 de femei2.

In Germania, în ultimele două decenii, la fiecare recen- sămînt proporţia dintre populaţia feminină şi cea masculină a

1 G. von Mayr, op. cit., pag. 36—37. La acelaşi rezultat ajunge şi Dr. G. Schnapper-Arndt („Sozialstatistik", Leipzig, 1908, pag. 105): „în linii generale, raportul dintre cele două sexe este probabil destul de echilibrat".

2 Vezi G. Schnapper-Arndt, op. cit., pag. 107—108. Pe baza recensă- mintelor mai recente, in general de la sfîrşitul secolului al XlX-lea şi începutul secolului al XX-lea.

fost tot mai favorabilă. La 1 decembrie 1885, populaţia feminină depăşea pe cea masculină cu 988 376; la recensămîntul din 1 decembrie 1890, excedentul era încă de 966 806, în 1895 de 957 401, în 1900 de 892 684, iar la recensămîntul din 1 decembrie 1905 a scăzut la 871 916 (1 029 de femei la 1 000 de bărbaţi). O cauză principală a scăderii acestei diferenţe o constituie puternica descreştere a emigraţiei, la care bărbaţii participă într-o proporţie mult mai mare decît femeile. Acest fenomen reiese clar din proporţia ce există între sexe în Statele Unite ale Americii, înspre care se îndreaptă principalul curent de emigraţie şi unde lipsa de femei este aproape egală cu excedentul lor în Germania (la 1 000 de bărbaţi reveneau în 1900 numai 953 de femei). In Germania, numărul emigranţilor a scăzut de la 220 902 persoane în 1881 la 22 073 în 1901 şi la 19 883 în 1908.

Ceea ce determină în primul rînd diferenţa numerică între sexe este deci emigraţia bărbaţilor, mult mai masivă decît cea a femeilor. Astfel, Italia, care la începutul deceniului al 5-lea mai era o ţară cu un excedent de bărbaţi, s-a transformat în urma emigraţiei deosebit de intense într-o ţară cu un excedent de femei.

De asemenea, numărul bărbaţilor care cad victimă accidentelor în agricultură, meşteşuguri, industrie şi transporturi este mult mai mare decît al femeilor; mai trebuie ţinut seamă de faptul că mult mai mulţi bărbaţi — comercianţi, marinari, echipajele flotei etc. — lipsesc vremelnic din ţară decît femei.

Un alt fenomen dovedit de statistică şi care atîrnă greu în balanță este acela că în medie femeile ating o vîrstă mai mare decît bărbații, motiv pentru care există mai multe femei decît bărbați de vîrstă înaintată. Potrivit recensămîntului din 1900, în privința vîrstei între cele două sexe a existat următorul raport:

—Femei— Surplus de Surplus de Excedent

îrsta bărbați femei de femei

sub 10 ani

între 10 şi 15 ani.. între 15 şi 21 de ani între 21 şi 30 de ani între 30 şi 40 de ani., între 40 şi 50 de ani între 50 şi 60 de ani între 60 şi 70 de ani.. peste 70 de ani.. 6 904 732

2 925 918

3 179 813

4 251 204 3 669 656 2 770 451 2 053 085 1 300 637

681 751 6 871 59C

2 912 57c

3 162 448

4 293 775 3 731 556 2 923 228 2 320 273 1 545 808

868 671 33 133 13 345 17 365 42 571 61 900 152 777 267 188 245 171 186 920 —

27 737 247J28 629 931 63 843 956 527 892 684

Tabelul arată că pînă la vîrstă de 21 de ani numărul băieților depăşeşte pe cel al fetelor

Acest excedent de băieți este determinat, în primul rînd, de proporția naşterilor. Pretutindeni se nasc mai mulți băieți decît fete; astfel, de pildă, în Germania raportul dintre nou- născuți era:

în 1872 100 de fete 106,2 băieți

„ 1884 100 „ „ 106,2

„ 1900 100 „ „ 106,0

„ 1905 100 „ „ 106,3

„ 1907 100 „ „ 106,3

Durata vieții este însă mai redusă la bărbați decît la femei, şi aceasta începînd chiar din copilărie cînd mor mai mulți băieți decît fete. Tabelul ne arată, aşadar, că, începînd de la vîrstă de 21 de ani, femeile depăşesc bărbații ca număr.

Din 100 de bărbați, respectiv femei au murit în medie:

Intre anii Bărbați Femei Intre anii Bărbați Femei

1872—1875 29,5 26,3 1891—1895 • 24,6 22,1

1876—1880 27,8 24,5 1896—1900 22,6 20,0

1881—1885 27,3 24,2 1901—1905 21,0 18,8 2

1886—1890 25,8 23,1 4

Tabelul de la pag. 192 ne mai arată că la vîrstă la care se încheie în general căsătoriile, adică între 21 şi 50 de ani, numărul femeilor depăşeşte pe cel al bărbaților cu 257 248 (în 1890 cu 422 519), iar între 50 şi 70 de ani sau mai mulți, chiar cu 699 279 (îiT 1890 cu 566 40Ü). în Germania; la fel ca în Anglia, numărul femeilor bătrîne creşte an de an.

0 disproporție foarte mare între sexe, şi care sporeşte an de an, rezultă şi în privința celor văduvi şi divorțați.

La recensămintele din 1890 şi 1900, numărul de văduvi era:

1890 1900

Bărbați

Femei.* 774 967 2 157 870 809 238 2 352 921

Surplus de femei 1 382 903 1 543 683

Vîrstă celor văduvi era:

1890 1900

Bărbați Femei Bărbați Femei

Intre 40 si 60 de ani

Peste 60 de ani 222 286 506 319 842 920 1 158 712 225 191 537 116 900 357 1 299 905

Numărul celor divorțați se ridica în 1890 la 25 271 de bărbați şi 49 601 femei, iar în 1900 la 31 279 de bărbați şi 60 738 de femei.

Vîrstă celor divorțați era:

1890 1900

Bărbați Femei Bărbați Femei

Intre 40 şi 60 de ani.... Peste 60 de ani 13 825 4 917 24 842 7 244 16 976 5 713 30 385 8 452

In 1900, vîrstă celor necăsătoriți era:

Femei

Bărbați

Intre 15 şi 40 de ani între 40 şi 60 de ani Peste 60 de ani

6 700 352 6 824 464 426 388 503 406 141 416 252 134

între 15 şi 40 de ani există deci cu 875 888 mai mulți bărbați necăsătoriți decît femei necăsătorite, ceea ce pare a fi foarte avantajos pentru acestea din urmă. Cu rare excepții, bărbații între 15 şi 21 de ani nu se pot însă căsători, iar numărul lor era de 3 175 453 față de 3 064 567 de femei. De asemenea, o bună parte dintre bărbații între 21 şi 25 de ani nu sînt în măsură să întemeieze o familie — de pildă soldații, studenții etc. —, pe cînd la această vîrstă toate femeile se pot căsători. Mai trebuie să ținem seama şi de faptul că, din diferite motive, un mare număr de bărbați nu se însoară niciodată. într-adevăr, numărul bărbaților necăsătoriți în vîrstă de peste 40 de ani era de 567 804, la care se mai adaugă văduvii şi divorțații, pe cînd cel al femeilor necăsătorite era de 812 181, la care, de asemenea, trebuie adăugate peste 2 000 000 de văduve şi divorțate. Din toate acestea rezultă că în privința căsătoriei situația femeilor este extrem de defavorabilă. în condițiile de azi, numeroase femei sînt nevoite să renunțe la satisfacerea legitimă a instinctului sexual, pe cînd bărbații caută şi izbutesc să şi-1 satisfacă recurgînd la prostituate. Situația femeilor ar fi cu totul alta dacă, prin transformarea condițiilor noastre sociale, ar fi înlăturate obstacolele care împiedică astăzi multe sute de mii de bărbați să-şi întemeieze o căsnicie.

După cum am mai arătat, emigrarea peste ocean determină o importantă schimbare a proporției dintre cele două sexe. Şi obligația serviciului militar determină mulți bărbați tineri, dintre cei mai viguroşi, să se refugieze în străinătate. Conform unei situații prezentate Reichstagului privind rezultatul recrutărilor, în 1900 au fost condamnate 135 168 de persoane pentru emigrare ilicită, iar alte 13 055 de cazuri identice mai erau în cercetare. Aceste cifre cuprind contingentele pînă la vîrstă de 45 de ani. Germania a pierdut în urma acestor emigrări ilicite un număr însemnat de bărbați. Deosebit de masive sînt emigrările după marile războaie, aşa cum s-a întîmplat după 1866 şi în perioada 1871—1874.

Pierderea unui număr însemnat de bărbați se datorează şi accidentelor. între 1883 şi 1905, în Prusia au suferit accidente mortale 297 983 de persoane (printre care, în 1905, se numărau 11 792 de bărbați şi 2 922 de femei). în

perioada 1886—1907, în urma accidentelor suferite în întreprinderile industriale, agricole, în instituțiile de stat şi comunale supuse asigurării obligatorii au pierit 150 719 persoane, printre care numai un procent redus de femei. O altă parte însemnată dintre cei ce lucrează în aceste întreprinderi devin, în urma accidentelor, invalizi permanenți, incapabili să întemeieze o familie (din 1886 pînă în 1907: 40 744); alții mor înainte de vreme, lăsîndu-şi familia pradă mizeriei. Pierderi mari de vieți bărbăteşti sînt cauzate şi de navigația maritimă. Din 1882 şi pînă la începutul anului 1907 s-au scufundat 2 848 de vase, cu care ocazie dintre membrii echipajelor şi-au pierdut viața 4 913 persoane, cu rare excepții numai bărbați, şi dintre pasageri 1 275 de persoane.

Cînd societatea va ajunge să prețuiască cu adevărat viața oamenilor — lucru ce se va înfăptui pe deplin în societatea socialistă —, majoritatea covîrşitoare a accidentelor vor putea fi evitate, inclusiv cele din traficul maritim. In nenumărate cazuri oamenii îşi pierd viața sau se schilodesc din cauza lăcomiei patronilor, iar în multe alte cazuri accidentele se datoresc ritmului intens sau oboselii excesive în muncă. Viața omenească este ieftină: dacă piere un muncitor, se găsesc mulți alții care să-i ia locul.

în special în navigația maritimă poate fi constatată adesea o totală lipsă de răspundere. In urma destăinuirilor făcute de Plimsoll în parlamentul englez pe la mijlocul deceniului al 8-lea, a devenit cunoscut făptui că dintr-o criminală cupI7 ditate mulți armatori asigură în schimbul unor sume importante vase ce nu mai sînt potrivite pentru navigație; ei expun fără scrupule aceste vase, împreună cu echipajele lor, catastrofelor maritime numai pentru a încasa marile prime de asigurare. Aceste aşa-numite vapoare-coşciuge sînt bine cunoscute şi în Germania. Nu trece an în care birourile de navigație să nu fie puse în situația de a întocmi rapoarte în legătură cu numeroase catastrofe maritime, stabilind că naufragiul se datoreşte vechimii prea mari, încărcăturii ex- cesive, stării proaste sau echipării insuficiente a vasului sau mai multora din aceste cauze laolaltă. La o mare parte din vasele naufragiate nu poate fi de loc stabilit motivul catastrofei, deoarece s-au scufundat la mari depărtări de țărm şi n-au rămas nici supraviețuitori care să poată da informații despre cauza naufragiului. Şi în acest domeniu societatea actuală are o vină deosebit de gravă. Măsurile de protecție luate pe coastă pentru salvarea naufragiaților sînt şi ele încă foarte incomplete şi insuficiente, deoarece organizarea lor depinde aproape exclusiv de inițiativa

particulară. Foarte prost este organizată salvarea naufragiaților pe coastele străine, îndepărtate. O orînduire socială al cărei obiectiv suprem va fi bunăstarea generală va avea grijă ca toate aceste catastrofe să devină cazuri cu totul excepționale. Dar actualul sistem economic de jaf, pentru care oamenii nu sînt decît cifre şi al cărui singur țel este stoarcerea unui profit cît mai mare, distruge adeseori viațaP unui om dacă prin aceasta poate obține un profit oarecare.

2. Piedici şi obstacole în calea căsătoriei.

Excedentul de femei

Există şi alți factori care îngreuiază sau fac imposibilă încheierea căsătoriilor. Statul opreşte pe mulți bărbați de la căsătorie. Cei care se arată indignați de faptul că biserica catolică le impune preoților celibatul nu găsesc, de obicei, de loc revoltător că un număr mult mai mare de militari sînt condamnați la aceeaşi soartă. Pentru a se căsători, ofițerii nu numai că au nevoie de consimțămîntul superiorilor, dar sînt şi îngrădiți în alegerea liberă a soției, aceasta trebuind să dispună de o anumită avere. Aşa, de pildă corpul ofițeresc austriac a obținut în 1889 o „îmbunătățire" din punct de vedere social. De atunci ofițerul candidat la căsătorie a crescut la preț. Căpitanul care are peste treizeci de ani s-a scumpit cu nu mai puțin de 8 000 de fiorini, iar căpitanul sub treizeci de ani e greu de obținut şi în nici un caz cu o zestre mai mică de 30 000 de fiorini. înainte, ofițerul care avea peste treizeci de ani şi voia să se căsătorească trebuia să dispună împreună cu viitoarea sa soție de o avere de 12 000 de fiorini sau să aibă un venit suplimentar de 600 de fiorini; uneori chiar şi acest venit suplimentar era trecut cu vederea, acordîndu-se înlesniri. Noile dispoziții matrimoniale sînt mai severe. Acum căpitanul sub treizeci de ani trebuie să depună drept cauțiune 30 000 de fiorini, cel peste treizeci de ani — 20 000 de fiorini, iar ofițerii superiori, pînă la gradul de colonel, 16 000 de fiorini. Numai un sfert din numărul ofițerilor inferiori au dreptul să se căsătorească, iar miresei i se cere, pe lîngă un trecut nepătat, şi o situație socială corespunzătoare. Aceste dispoziții sînt valabile pentru ofițerii inferiori şi pentru medicii militari. Pentru funcționarii din cadrul armatei cu grad de ofițer, noile prescripții matrimoniale sînt mai blînde, pentru ofițerii de stat-major sînt în schimb şi mai severe. Pe viitor, un ofițer repartizat marelui stat-major nu are voie de loc să se căsătorească; un căpitan de stat-major care are mai puțin de treizeci de ani trebuie să depună drept cauțiune 36 000 de fiorini, iar dacă a trecut de această

vîrstă, 24 000 de fiorini. Din 1902, în Germania sînt în vigoare, în linii mari, următoarele dispoziții: un ofițer sau un medic militar cu un salariu mai mic decît cel pe care-1 primeşte un căpitan încadrat în clasa I de salarizare nu poate obține autorizația de căsătorie decît dacă realizează un venit în afara serviciului, al cărui minimum trebuie să fie: 1 500 de mărci pentru un căpitan încadrat în clasa a Il-a de salarizare sau un ofițer districtual de jandarmerie cu un salariu anual de 4 500 de mărci; 2 100 de mărci pentru un ofițer districtual de jandarmerie cu un salariu anual de 3 300 de mărci; 2 500 de mărci pentru un locotenent sau sublocotenent, cît şi pentru un sergent sau vînător în corpul de vînători călări. Subofițerii sînt şi ei supuşi unor dispoziții restrictive în privința căsătoriei. Pentru a se căsători, subofițerul trebuie să aibă consimțămîn- tul superiorilor săi. Toate acestea sînt dovezi concludente ale „concepției materialiste" pe care statul o are despre căsătorie.

în general, opinia publică este de părere că bărbații sub 24 sau 25 de ani nu ar trebui să se însoare, deoarece abia la această vîrstă bărbatul îşi poate dobîndi, de obicei, o situație civilă independentă. Numai pentru persoanele aflate în plăcuta situație de a nu trebui să-şi cucerească o poziție independentă, pentru cele de rang princiar, de pildă, se consideră firesc ca bărbatul să se căsătorească eventual la 18 sau 19 ani, iar fata la 15 sau 16 ani. De altfel, un principe devine major la vîrstă de 18 ani, şi cu aceasta este considerat capabil de a cîrmui şi cel mai numeros popor. Muritorii de rînd nu devin majori decît la 21 de ani.

Această deosebire de concepții în privința vîrstei la care este de dorit încheierea căsătoriei ne arată că hotărîtoare în această chestiune sînt exclusiv considerentele sociale, ele neavînd nimic de-a face cu omul ca ființă sexuală. Instinctul natural nu depinde însă de anumite stări sociale şi nici de concepțiile care rezultă din ele. De îndată ce omul a ajuns la maturitate, instinctul sexual se manifestă cu toată puterea.

Vîrstă la care femeile ajung la maturitate sexuală variază în funcție de individ, climă şi modul de trai. în zona caldă, ele ajung la această maturitate la vîrstă de nouă sau zece ani. în aceste regiuni putem întîlni femei care la acea vîrstă poartă în brațe primul copil, în schimb încep să îmbătrînească deja la 25—30 de ani. în zona temperată, femeia devine nubilă la 14—16 ani, iar în unele cazuri chiar mai tîrziu; de ase-ț menea, maturitatea sexuală a fetelor se produce la țară şi la oraş la vîrste diferite. Fetele de la țară, sănătoase, robuste şi care

muncesc din greu, capătă în general menstruația mai tîrziu decît domnişoarele de la oraşe, prost hrănite, moleşite, eterice şi cu nervii zdruncinați. La sate, maturitatea sexuală intervine, de obicei, normal, pe cînd la oraşe dezvoltarea normală constituie o excepție; se ivesc tot felul de fenomene patologice care adesea îi exasperează pe medici. Sînt frecvente cazurile cînd medicii sînt nevoiți să declare că cel mai sigur remediu este căsătoria ! Dar cum poate fi aplicat acest remediu ? Piedici de netrecut stau în calea realizării acestui sfat.

Toate acestea ne arată în ce direcție sînt necesare schimbări. Se impune, înainte de toate, o schimbare totală a educației, astfel ca ea să țină seamă de fizicul şi psihicul individului, iar în al doilea rînd o schimbare radicală a felului de trai şi de muncă. Dar a înfăptui asemenea transformări pentru toți oamenii nu este posibil decît în condiții sociale complet schimbate.

Condițiile noastre sociale au dat naştere unei profunde contradicții între omul ca ființă sexuală şi omul ca ființă socială. în nici o altă epocă această contradicție nu a fost atît de evidentă ca în epoca noastră, producînd nenumărate suferințe şi boli, care amenință în primul rînd femeia. Pe de o parte, organismul ei, în mult mai mare măsură decît al băr- bățului, este legat şi influențat de menirea ei sexuală — ca, de pildă, periodicitatea menstruației —, iar pe de altă parte, femeia întîmpină numeroase obstacole care o împiedică să-şi satisfacă în mod firesc cel mai puternic instinct natural. Această contradicție între cerință naturală şi con- strîngere socială duce la perversitate, vicii tăinuite şi desfrîu, care subminează orice organism mai puțin rezistent.

Satisfacerea nefirească este adesea stimulată în mod neruşinat. Anumitor produse li se face o reclamă mai mult sau mai puțin fățişă, ele fiind de obicei recomandate prin anunțuri publicate în ziarele şi revistele citite în familii. Aceste reclame se adresează în special păturilor mai înstărite ale societății, deoarece produsele au prețuri atît de ridicate, încît pentru oamenii de rînd sînt aproape inaccesibile. Pe lîngă aceste anunțuri sînt difuzate imagini obscene, destinate ambelor sexe (serii întregi de fotografii), poezii şi lucrări în proză cu conținut similar, al căror titlu însuşi speculează excitarea sexuală şi impune intervenția poliției şi a procurorului. Dar aceştia sînt mult prea ocupați cu social-democrația, distrugătoare a „culturii, căsniciei şi familiei", pentru a acorda atenția cuvenită unor asemenea îndeletniciri. O parte a romanelor noastre merge pe aceeaşi linie.

în asemenea condiții ar fi de mirare dacă desfrîul sexual, stimulat în mod artificial, nu ar deveni o boală socială.

Viața opulentă şi trîndavă pe care o duc multe femei din păturile avute, stimularea nervilor prin cele mai rafinate mijloace, îmbătarea cu o anumită artă, cultivată într-o atmosferă de seră şi considerată de femeile care suferă de hipertrofiere a sensibilității şi a nervilor ca principal mijloc de cultură şi amuzament— toate acestea sporesc excitarea sexuală şi duc de zahăr, în albitorii şi imprimerii de țesături, precum şi munca de noapte la lumina gazului aerian în încăperi tixite, mai ales atunci cînd bărbați şi femei lucrează laolaltă.

Aceste fenomene aruncă şi ele o lumină vie asupra absurdității şi anomaliei rinduielilor noastre actuale. Dar aceste plăgi, care îşi au rădăcinile în condițiile noastre sociale, nu pot fi înlăturate nici prin predici moralizatoare, nici prin paliativele recomandate de şarlatani sociali şi religioşi. Răul trebuie smuls din rădăcini. Este necesar să se creeze asemenea condiții sociale care să asigure tuturor o educație conformă cu natura omului, condiții sănătoase de trai şi de muncă, precum şi satisfacerea normală a instinctelor fireşti şi sănătoase.

Bărbatul se găseşte în multe privințe într-o situație mai avantajoasă decît femeia. Datorită situației sale de stăpîn şi în măsura în care nu este împiedicat de bariere sociale, el îşi poate alege liber femeia. Faptul că pentru femeie căsnicia are caracterul unei instituții de asigurare a existenței, excedentul de femei, ca şi moravurile o împiedică să-şi exprime voința, obligînd-o să aştepte să fie solicitată. De obicei, ea nu lasă să-i scape prilejul atunci cînd se găseşte un bărbat care să o scape de disprețuirea şi din izolarea socială, care este soarta bietelor „fete bătrîne". Adesea sînt desconsiderate femeile care dintr-un sentiment de demnitate umană refuză să se vîndă primului venit pentru prostituție conjugală şi preferă să urmeze singure cărarea spinoasă a vieții.

Pe de altă parte, bărbatul care doreşte să-şi satisfacă nevoia de dragoste prin căsătorie e de cele mai multe ori îngrădit de stavile sociale. El trebuie să-şi pună întrebarea: sînt oare în stare să-mi întrețin soția şi eventualii copii în aşa fel încît să fiu ferit de griji apăsătoare ? Cu cît sînt mai pure intențiile sale în privința căsniciei, cu cît e mai hotărît să nu se însoare decît din dragoste, cu atît mai serios trebuie să chibzuiască asupra acestei probleme. în actualele relații de muncă şi de proprietate, un răspuns afirmativ este pentru mulți o imposibilitate şi ei preferă să rămînă necăsătoriți. Alții, mai puțin scrupuloşi, au alte motive de

a şovăi. Mii de bărbaţi ajung relativ tîrziu la o situaţie independentă, corespunzătoare pretenţiilor lor, şi nici atunci nu-şi pot întreţine soţia „corespunzător poziţiei lor sociale" decît dacă ea dispune de o avere însemnată. E drept că mulţi bărbaţi tineri îşi făuresc o imagine exagerată despre ceea ce se numeşte un trai „corespunzător poziţiei sociale"; totuşi, datorită educaţiei greşite şi deprinderilor sociale greşite ale multor femei, ei trebuie să se aştepte ca ele să ridice pretenţii ce depăşesc posibilităţile lor. De multe ori nici nu în- tîlnesc femei bune şi cu pretenţii modeste, căci asemenea femei sînt mai retrase şi nu pot fi găsite în locurile unde s-au obişnuit să-şi caute o femeie. Iar cele pe care le întîi- nesc sînt adesea femei care încearcă să cucerească bărbaţii mai curînd prin înfăţişarea lor exterioară, prin fastul lor cu care îi induc în eroare atît în privinţa însuşirilor lor personale cît şi a situaţiei lor materiale. Ele recurg la tot felul de momeli, mai cu seamă dacă au ajuns la o vîrstă la care trebuie să se grăbească, dacă nu vor să rămînă nemăritate. Şi pînă cînd una dintre ele reuşeşte să cucerească un bărbat, ea s-a obişnuit într-atît cu viaţa mondenă, cu luxul, fastul şi distracţiile costisitoare, încît nu mai vrea să renunţe la ele nici în căsnicie. De aceea bărbaţii văd deschizîndu-se în faţa lor o asemenea prăpastie, încît mulţi preferă să nu se atingă de floarea care creşte pe marginea ei, căci altfel riscă să-şi frîngă gîtul. Ei străbat singuri drumul vieţii, umblînd după distracţii şi plăceri care nu-i obligă să-şi sacrifice libertatea. In societatea burgheză, înşelătoria şi escrocheria sînt pretutindeni în plină înflorire. Nu este deci de mirare că de multe ori ele sînt folosite şi la încheierea căsătoriilor, şi în caz de reuşită, pricinuiesc ambelor părţi grele suferinţe.

Statistica ne arată că, în general, la păturile sociale mai înstărite şi mai culte căsătoriile se încheie la o vîrstă mai înaintată decît la păturile de jos. La Copenhaga, de pildă, vîrstă medie a celor care s-au căsătorit în perioada 1878— 1882 era [după Westergaard): 32,2 ani la liber-profesionişti, fabricanţi, mari comercianţi şi bancheri; 31,2 ani la meseriaşi şi mici comercianţi; 29,7 ani la calfe şi alţi salariaţi din comerţ; 28 de ani la chelneri şi la personalul de serviciu;

27.5 ani la muncitori din fabrică, marinari şi zileri. In Prusia, vîrstă medie a bărbaţilor care s-au căsătorit în perioada 1881— 1886 era: 27,6 ani la mineri; 21 ¡1 ani la muncitorii de fabrică; 28 de ani la metalurgişti; 28,2 ani la pietrari;

28.6 ani în construcţii; 28,7 ani în industria lemnului; 29 de ani în industria constructoare de maşini; 29,1 ani printre învăţători; 29,6 ani în

agricultură; 30 de ani în transporturi; 30,9 ani în comerț şi 31,8—33,4 ani la personalul sanitar, cler şi funcționarii de stat. Conform datelor publicate de Ansell, vîrstă medie la care se căsătoreau oamenii înstăriți şi culți în Anglia în perioada 1840—1871 era 29,95 ani, dar de atunci această medie a crescut. Pentru diferitele profesiuni, vîrstă medie de căsătorie în perioada 1880—1885 era:

ani ani

la mineri

la textilişti

la lucrători din confecții

la meşteşugari

la zileri 23,56 23,88 24,42 24,85 25,06 la calfe din comerț

la comercianți

la arendaşi

la liber-profesionişti şi rentieri 25,75 26,17 28,73

30,72

Din aceste cifre reiese în mod evident influența exercitată de condițiile sociale asupra căsătoriilor. Dacă în majoritatea statelor europene vîrstă medie de căsătorie a scăzut în oarecare măsură în ultimele decenii ale secolului al XlX-lea, aceasta se datoreşte puternicei industrializări. Aşa se prezintă situația în Germania, Austria şi Suedia, unde creşterea căsătoriilor timpurii este determinată de sporirea considerabilă a numărului muncitorilor industriali. în schimb, vîrstă de căsătorie a crescut în vechile țări industriale ca Franța şi Anglia. O excepție constituie Rusia, unde creşterea vîrstei de căsătorie este o consecință a destrămării obştei țărăneşti.

Numărul bărbaților care din cele mai diferite motive preferă să nu se căsătorească este în continuă creştere. Cel mai frecvent rămîn neînsurați bărbații apaiținlnd aşa-numitelor pă- turi şi profesiuni superioare, în primul rînd fiindcă pretențiile lor sînt prea mari, iar apoi fiindcă tocmai aceştia găsesc plăceri şi distracții în afara căsniciei. Pe de altă parte este deosebit de defavorabilă situația femeilor din localitățile în care trăiesc mulți pensionari cu familiile lor şi numai puțini bărbați tineri. în aceste localități, numărul femeilor care nu se pot mărita atinge 20—30% şi chiar mai mult. Lipsa de candidați la căsătorie afectează cel mai mult acea categorie de femei care, datorită situației lor sociale, au pretenții mai mari, dar nu pot oferi bărbatului averea la care acesta rîv- neşte. Aceasta se

referă în special la membrii feminini ai multor familii care trăiesc din salariu, care sînt considerate de societate ca foarte onorabile, dar nu dispun de avere. Dintre toate tovarăşele lor de suferință, această categorie de femei duce, relativ, cea mai tristă viață. Din rîndurile ei sînt recrutate, în special, concurente ale muncitoarelor din atelierele în care se confecționează dantele, lenjerie, flori artificiale, mănuşi şi pălării de paie, într-un cuvînt din toate acele ramuri de activitate în care patronii preferă să confecționeze produsele la domiciliul muncitoarei. Doamnele acestea sînt gata să lucreze şi pentru cele mai mici salarii, deoarece, în multe cazuri, pentru ele nu se pune problema asigurării existenței, ci doar realizarea unui cîştig suplimentar destinat cheltuielilor pentru îmbrăcăminte şi lux. Patronul foloseşte cu predilecție concurența acestor doamne pentru a reduce salariul sărmanei proletare şi a-i stoarce şi ultima picătură de sînge, obligînd-o să-şi încordeze puterile pînă la istovire. Există şi multe soții de funcționari care, din cauza că bărbații lor prost plătiți nu le pot asigura o viață „corespunzătoare poziției lor sociale", îşi folosesc timpul liber pentru această concurență murdară, ce apasă atît de greu asupra unor largi pături ale proletariatului feminin.

Activitatea desfăşurată de asociațiile feminine burgheze pentru o mai înaltă evaluare a muncii femeilor şi pentru admiterea acestora la munci intelectuale urmăreşte, în primul rînd, scopul de a crea o situație mai bună femeilor din păturile superioare. Pentru a avea în această privință sorți de izbîndă mai mari, aceste asociații caută să cîştige ca protectoare doamne din înalta societate. Prin aceasta, femeile bur- gheze nu fac altceva decît să imite exemplul bărbaților burghezi, care şi ei preferă asemenea protecții, pasionîndu-se pentru acțiuni ce nu pot avea decît un succes limitat şi niciodată unul de mare amploare. Aceste asociații duc o muncă de Sisif, amăgindu-se pe ele însele şi pe alții în privința neeesității unor reforme radicale. Totodată, ele caută să spulbere orice îndoieli cu privire la caracterul rațional al bazelor organizării noastre sociale şi de stat.

Natura conservatoare a acestor năzuințe împiedică ca în aceste asociații să se facă simțite tendințe aşa-zis distructive,

Cînd la o întrunire a femeilor din Berlin, în 1894, minoritatea a cerut ca femeile burgheze să meargă mînă în mînă cu femeile proletare, adică social-democrate, de partea majorității s-a stîrnit o explozie de indignare. Dar din mocirla în care se zbat femeile burgheze nu vor reuşi să iasă singure la mal.

Nu se poate stabili exact la cît se cifrează numărul femeilor care, din motivele arătate, sînt nevoite să renunțe la o viață conjugală.

Excedentul de femei de care dispune Germania este foarte inegal repartizat atît în diferitele landuri şi districte cît şi pe categorii de vîrstă. Potrivit datelor recensămîntului, în 1900 („Statistik des Deutschen Reiches", voi. 150, pag. 92) situația era următoarea:

Numărul de femei care reveneau la 1 000 de bărbați, după vîrstă

	sub 15 ani	15—40 de ani	40—60 de ani	peste 60 de ani
Berlin	1 012	1 044	1 191	1 659
Regatul Saxoniei	1 015	1 030	1 107	1 360
Regatul Bavariei (de la Rin la dreapta)	1 015	1 024	1 083	1 163
Regatul Bavariei (de la Rin la stînga)	986	997	1 070	1 157
Regatul Württemberg....	1015	1 041	1 134	1 179
Baden	1 000	974	1 079	1 173
Hamburg	999	1 031	1 038	1 454
Provincia Brandenburg...	993	1 015	1 089	1 276
Provincia Pomerania	989	1 035	1 099	1 214
Provincia Renană	991	954	1 009	1 120
Pe întreaga Germanie....	995	1008	1 087	1 218

La vîrstă potrivită pentru căsătorie, între 15 şi 40 de ani, la 1 000 de bărbați revin, pe întreaga Germanie, 1 008 femei. Şi cum între aceste limite de vîrstă există 11 100 673 de bărbați şi 11 187 779 de femei, rezultă un excedent de 87 106 femei. Acest lucru este de altfel lesne de înțeles, deoarece din cele 11 146 833 de femei germane, care în 1900 erau apte pentru procreare (adică în vîrstă de 18—45 ani), numai 6 432 772 (57,71%) erau căsătorite, 283 629 (2,54%) erau văduve, 31 176 (0,28%) erau divorțate, iar 4 399 286 (39,47%) erau necăsătorite.

Intr-o serie de alte țări, raportul numeric dintre sexe, pentru aceleaşi patru categorii de vîrstă („Statistik des Deutschen Reiches", vol. 150, pag. 91) era următorul:

Numărul de femei care revenea la 1 000 de bărbați după vîrstă

1. V tn anul	sub 15 ani	15—40 de ani	40—60 de ani	peste 60 de ani

Germania 1900 995 1008 1 087 1 218

Austria 1890 1 005 1 046 1 079 1 130

Ungaria 1900 998 1 029 982 1 033

Serbia 1896 969 952 925 804

Italia 1881 963 1 021 1 005 980

Elveția 1888 999 1 059 1 103 1 148

Franța 1896 998 1 012 1 029 1 108

Luxemburg 1900 992 853 988 1 063

Belgia 1890 992 984 1 018 1 117

Olanda 1899 986 1 031 1 031 1 145

Danemarca 1890 978 1 080 1 073 1 179

Suedia 1899 971 1 016 1 146 1 252

Anglia şi Tara Galilor 1891 1 006 1 075 1 096 1 227

Scoția 1891 973 1 073 1 165 1 389

Irlanda 1901 968 1037 1 103 1 032

Statele Unite ale Americii.... 1900 979 969 889 987

Egipt 1897 943 996 943 1015

Japonia 1891 978 962 951 1 146

New South Wales 1891 978 827 679 665

Queensland 1891 876 698 559 611

Tasmania 1891 977 877 898 632

Noua Zeelandă 1891 979 927 661 654

Capul Bunei Speranțe 1891 989 1 008 939 1 019

Vedem că în aproape toate țările cu structură economică egală sau similară există o situație asemănătoare în ceea ce priveşte repartizarea sexelor pe categorii de vîrstă. In toate aceste țări, abstracție făcînd de celelalte motive menționate mai sus, o însemnată parte a femeilor nu are deci şanse de a se căsători. Astfel, în 1901, din 1 000 de femei în vîrstă de peste 15 ani erau măritate: în Anglia — 496,4; în Scoția — 442,8; în Irlanda — 370,9; în Suedia — 468,2; în Norvegia — 469,9.

Ce au de spus în legătură cu aceasta cei care se opun năzuinței femeilor spre o situație independentă şi egală în drepturi, afirmînd că menirea lor este să se căsătorească şi să se ocupe de gospodărie ? Nu pentru că nu ar vrea să se mărite sînt atîtea femei nemăritate.

Ce se întîmplă însă cu aceste victime ale orînduirii noastre sociale ? Răzbunarea naturii sugrumate şi frustate se manifestă în trăsăturile specifice ale feţei şi caracterului, trăsături prin care, în toate ţările şi sub toate climatele, aşa-nu- mitele fete bătrîne, precum şi holteii bătrîni şi ascetici se deosebesc de ceilalţi oameni, constituind o mărturie a puternicei şi dăunătoarei influenţe pe care o are înăbuşirea instinctelor naturale. Tot de aici rezultă, în majoritatea cazurilor, aşa-numita nimfomanie a femeilor, precum şi numeroase forme de isterie. Accesele isterice mai pot fi de asemenea rezultatul lipsei de satisfacţie în căsătorie ceea ce duce adesea la sterilitate.

Acestea sînt principalele trăsături ale vieţii conjugale de astăzi şi efectele ei. Concluzia este: căsnicia de azi este o instituţie strîns legată de orînduirea socială existentă şi va dispărea o dată cu ea. Ca şi societatea burgheză, această căsnicie se află într-o stare de descompunere şi decadenţă.

Ce am putut constata în privinţa căsniciei burgheze ?

1. O scădere relativă a naşterilor, deşi în ansamblu populaţia e în creştere, ceea ce dovedeşte că situaţia materială a familiei se înrăutăţeşte.

2. O creştere a acţiunilor de divorţ, şi anume într-o proporţie mult mai mare decît creşterea populaţiei, în majoritatea cazurilor, cererile de divorţ sînt introduse de femei, deşi, din punct de vedere economic şi social, ele suferă cel mai mult de pe urma divorţului. Aceasta dovedeşte că factorii cu efecte nefavorabile sînt în creştere, iar căsătoria se descompune şi decade.

3. Oscădere relativă a căsătoriilor, deşi populaţia creşte, ceea ce dovedeşte că în ochii multora căsătoria nu mai corespunde scopurilor ei sociale şi morale şi e considerată ca lipsită de valoare sau avînd o valoare îndoielnică.

4. O disproporţie numerică între sexe în aproape toate ţările civilizate, şi anume în defavoarea sexului feminin. Această disproporţie nu se datorează naşterilor, deoarece în medie se nasc mai mulţi băieţi decît fete, ci efectelor nefavorabile ale unor cauze sociale şi politice, care rezidă în orînduirea socială şi de stat.

Avînd in vedere că toate aceste stări nefireşti, care dăunează mai ales femeii, îşi au rădăcina în esenţa societăţii burgheze şi se agravează cu cît ea dăinuieşte mai mult, societatea actuală se dovedeşte incapabilă să înlăture aceste plăgi şi să elibereze femeia. Pentru atingerea acestui scop este deci necesară o altă orînduire socială.

Capitolul al doisprezecelea

Prostituția — instituție socială necesară în lumea burgheză

1. Prostituția şi societatea

Căsătoria constituie o latură a vieții sexuale in societatea burgheză, prostituția — cealaltă latură. Căsătoria este fața medaliei, prostituția — reversul ei. Dacă bărbații nu-şi găsesc satisfacție în căsătorie, ei şi-o caută, de regulă, la prostituate. Iar bărbatul care, dintr-un motiv sau altul, renunță la căsătorie îşi caută, de obicei, satisfacție tot la prostituate. Pentru bărbații care, de voie, de nevoie, rămîn necăsătoriți, precum şi pentru cei cărora căsnicia nu le oferă ceea ce aşteptau de la ea, posibilitățile de a-şi satisface instinctul sexual sînt deci incomparabil mai numeroase decît pentru femei.

Bărbații au considerat întotdeauna folosirea prostituției ca un privilegiu ce le revine „de drept". Cu atît mai aspră şi mai severă este judecata lor cînd o femeie, care nu e prostituată, comite un „pas greşit". Ei nu țin seama de faptul că femeia are aceleaşi instincte ca şi bărbatul şi că, în anumite perioade ale vieții ei, acestea se manifestă cu o deosebită intensitate. în virtutea situației sale dominante, el o sileşte să-şi înăbuşe cele mai puternice instincte, iar şansele căsătoriei şi considerația socială pe care le acordă femeii depind de castitatea ei. Nimic nu ilustrează mai elocvent şi totodată mai revoltător dependența femeii de bărbat decît acest mod fundamental diferit de a înțelege şi de a judeca satisfacerea aceluiaşi instinct natural.

Pentru bărbat, situația e deosebit de avantajoasă. Natura a atribuit femeii toate consecințele actului procreării. în afara plăcerii, bărbatului nu-i revine nici trudă, nici răspundere. Situația sa privilegiată față de cea a femeii a favorizat acea neînfrînare a cerințelor sexuale care caracterizează o mare parte a bărbaților. Deoarece există multe cauze care împiedică satisfacerea legitimă a instinctului sexual sau permit numai o satisfacere insuficientă, consecința este satisfacerea acestui instinct în afara căsătoriei.

Prostituția devine astfel, pentru societatea burgheză, o instituție socială necesară, la fel ca poliția, armata permanentă, biserica, întreprinderea capitalistă.

Vom demonstra în cele ce urmează că această afirmație nu este exagerată.

Am arătat că în antichitate — atît în Grecia cît şi la Roma — prostituția era considerată necesară şi chiar organizată de stat. Am expus, de asemenea,

concepțiile care au existat în această privință în evul mediu creştin. Pînă şi sfîntul Augustin, care, alături de Pavel, este considerat cel mai însemnat stîlp al creştinismului şi care propovăduia cu zel ascetismul, nu s-a putut reține să nu exclame: „Suprimați prostituția, şi forța pasiunilor va răsturna totul". Iar sfîntul Thoma din Acquino, socotit pînă astăzi drept cea mai mare autoritate în materie de teologie, exprimă aceeaşi idee într-o formă şi mai categorică: „Prostituția de la oraşe e ca şi haznaua din palat; desființați haznaua, şi palatul va deveni un loc murdar şi rău mirositor". în 1665, Conciliul provincial din Milano s-a pronunțat în acelaşi sens.

Să ascultăm acum ce spun oamenii epocii moderne.

Dr. F. S. Hiigel spune: „Progresul civilizației va învălui treptat prostituția în forme mai puțin respingătoare, dar ea nu va putea fi stîrpită de pe glob decît o dată cu sfîrşitul lumii". Este o afirmație îndrăzneață, dar cine nu poate vedea mai departe de forma burgheză a societății şi nu recunoaşte că societatea se va transforma pentru a ajunge la o orînduire sănătoasă şi firească, acela trebuie să fie de acord cu dr. Hiigel.

In acelaşi sens se pronunță şi vestitul igienist M. Rubner, profesor la Universitatea din Berlin şi director al Institutului de igienă: „Prostituția feminină a existat în toate timpurile şi la toate popoarele lumii; ea este de neînlăturat, deoarece serveşte raporturilor sexuale, rezultă din natura omului, de- —oarece înclinația spre prostituție se explică în multe cazuri, dacă ne putem exprima astfel, prin defecte înnăscute ale anumitor femei. Aşa cum la un popor găsim şi genii şi idioți, giganți şi pitici, precum şi alte abateri de la media generală, de la obişnuit, tot aşa jocul întîmplării dă naştere şi acelor anomalii care trebuie să ducă la prostituție".

Nici unuia dintre autorii citați nu-i trece prin minte ca printr-o altă orînduire socială cauzele prostituției ar putea dispărea, nici unul nu încearcă să-i descopere cauzele. E drept că unii dintre cei care se ocupă de această problemă îşi dau seama că tristele stări sociale, de pe urma cărora suferă numeroase femei, trebuie să fie principala cauză pentru care atît de multe dintre ele îşi vînd trupul; dar ei nu merg pînă acolo încît să tragă concluzia că este necesară crearea altor relații sociale. Dintre puținii oameni care îşi dau seama că principala cauză a prostituției trebuie căutată în condițiile economice face parte şi Th. Bade: „Cauzele nemaipomenitei depravări morale, al cărei rezultat este prostituata,

rezidă în actualele relații sociale... Este vorba îri special de descompunerea claselor de mijloc în societatea burgheză şi de ruinarea existenței lor, mai ales a meşteşugarilor, dintre care doar o mică parte mai desfăşoară o activitate profesională de sine stătătoare". Bade îşi încheie observațiile spunînd: „Greutățile existenței materiale, care în parte au şi subminat familiile din clasele de mijloc şi vor continua să le submineze şi pe viitor, duc totodată la zdruncinarea morală a familiei _şi în special a femeii".

Dar prostituția nu este o instituție creată de natură, care, cum spune R. Schmölder, „va însoți întotdeauna omenirea". Ea este o instituție socială fără de care societatea burgheză este de neconceput.

Dr. J. Kühn, medic polițienesc din Leipzig, spune: „Prostituția nu este numai un rău ce trebuie tolerat, dar şi un rău necesar, deoarece apără femeile de infidelitate (pe care numai bărbații au dreptul să o săvîrşească. — A.B.) şi virtutea (bineînțeles cea a femeilor, căci bărbații n-au nevoie de ea. — A.B.), de atentate (sic !) şi deci de păcat". Aceste cuvinte caracterizează în modul cel mai pregnant egoismul cras al bărbaților. Kühn se situează pe punctul de vedere firesc al unui medic de poliție, a cărui misiune este ca, prin supravegherea prostituției, să-i ferească pe bărbați de boli neplăcute. Toți se gîndesc numai la bărbați, pentru care celibatul este o oroare şi un chin; milioanele de femei necăsătorite trebuie însă să se resemneze. Ceea ce eite îngăduit pentru bărbați nu este îngăduit pentru femei şi, în cazul lor, este considerat imoral şi criminal.

Dr. Fock, un alt domn la fel de interesant, consideră prostituția drept „un corolar necesar al instituțiilor civilizației noastre". El se teme că, dacă s-ar căsători toți cei care au atins vîrstă aptă pentru procreare, s-ar crea o supraproducție de oameni, şi de aceea consideră că este necesar ca prostituția să fie „reglementată" de stat. După părerea lui, este just ca statul să reglementeze şi să supravegheze prostituția, pre- luînd grija de a furniza bărbaților prostituate necontaminate de sifilis, şi se declară de asemenea pentru o foarte strictă supraveghere a tuturor femeilor despre care se poate dovedi că duc o viață uşuratică. Dar dacă doamnele care „duc o viață uşuratică" aparțin claselor superioare ? E vechea poveste. Dr. Fock cere, de asemenea, instituirea unui impozit pentru prostituate şi concentrarea lor în anumite străzi. Cu alte cuvinte, statul creştin să-şi creeze venituri de pe urma prostituției, organizînd-o şi ocrotind-o spre binele bărbaților. Vă amintiți ce spunea împăratul Vespasian într-

un caz similar ? Non olet (nu miroase). Pe o poziție originală se situează un oarecare dr. Heinrich Severus, care se pronunță şi el pentru recunoaşterea legală a prostituției. El vede în prostituție o instituție foarte utilă, deoarece ea reprezintă un fenomen care însoțeşte în mod necesar căsătoria şi fără de care libertatea în luarea hotărîrii de a se căsători ar fi limitată pentru oameni. Pentru dînsul, prostituția constituie un fel de supapă de siguranță a societății burgheze. El afirmă: „Mizeria, a cărei existență creează azi o situație socială atît de precară, provine în bună parte din faptul că încheierea căsătoriilor se face în mod nechibzuit, fără să se examineze problema procurării mijloacelor de subzistență necesare. Statul este interesat să nu se încheie astfel de căsătorii, doarece părinții nu pot asigura în măsură suficientă întreținerea copiilor Toi^liareTTîînd însă copii legitimi, nu pot fi întreținuți de casele de copii găsiți, constituind o amenințare pentru securitatea societății". Prostituția ar împiedica deci ca, „sub constrîngerea unei legi naturale, să se încheie căsătorii care să sporească populația cu indivizi ale căror sentimente antistatale — consecință a lipsei de educație, a mizeriei şi a unei tinereți lipsite de bucurii — sd iacă din ei adversari ai societății". Cu alte cuvinte, prostituția reglementată de stat ar constitui un leac şi o apărare împotriva social-democrației. Iată o concepție despre care se poate pretinde că are cel puțin meritul de a fi originală.

Un fapt rămîne deci bine stabilit: prostituția este o instituție socială necesară a orînduirii burgheze, la fel ca poliția, armata permanentă, biserica şi întreprinderea capitalistă.

2. Prostituția şi statul

Spre deosebire de Franța, în Germania prostituția nu e organizată şi supravegheată de stat, ci doar tolerată. Oficial, casele publice sînt interzise prin lege, iar proxenetismul e sancționat cu pedepse grele. Aceasta nu a împiedicat însă ca în multe oraşe germane, printre care la Mainz, Magdeburg, Altona, Kiel, Nürnberg, Worms, Freiburg, Leipzig, Regensburg, Hamburg, Augsburg, Würzburg etc., să continue să existe case publice tolerate de poliție. E o situație aproape de necrezut, a cărei contradicție cu legea e binecunoscută conducătorilor statului nostru. Codul penal german pedepseşte pînă şi închirierea de locuințe prostituatelor. Pe de altă parte, poliția se vede nevoită să tolereze existența a mii de prostituate, pe care le protejează în exercitarea profesiunii lor de îndată ce se înregistrează la poliție şi se supun dispozițiilor prevăzute pentru prostituate, cum

ar fi, de pildă, examinarea periodică de către medic etc. Din moment ce statul dă autorizații prostituatelor, protejîndu-le în exercitarea profesiunii lor, ele trebuie să aibă şi o locuință; mai mult, este în însuşi interesul sănătății şi ordinii publice ca ele să dispună de o locuință unde să-şi poată exercita profesiunea. Ce de contra- dicții ! Pe de o parte, statul recunoaşte oficial prostituția ca necesară, iar pe de alta urmăreşte şi pedepseşte prostituatele şi proxenetismul. Această atitudine a statului dovedeşte totodată că pentru societatea modernă prostituția este un sfinx, a cărui enigmă nu o poate dezlega. Religia şi morala dominantă condamnă prostituția, legile pedepsesc favorizarea ei, şi totuşi statul o tolerează şi o protejează. Cu alte cuvinte, societatea noastră, care se făleşte cu moralitatea şi religiozitatea, cu civilizația şi cultura sa, trebuie să tolereze ca imo- ralitatea şi corupția să-i învenineze organismul ca o otravă lentă. Reiese totodată că statul creştin recunoaşte insuficiența căsătoriei şi dreptul bărbatului de a pretinde satisfacerea nelegitimă a instinctului sexual.

De femeie, acelaşi stat se interesează numai în măsura în care aceasta este gata să satisfacă poftele nelegitime ale bărbaților, adică să devină prostituată. De altfel, supravegherea şi controlul exercitat de organele de stat asupra prostituatelor înregistrate nu afectează întru nimic pe bărbații care recurg la prostituate; or, pentru ca controlul sanitar exercitat de poliție să aibă sens şi un oarecare efect, acest lucru ar trebui să fie de la sine înțeles, fără a mai vorbi de faptul că dreptatea cere ca legile să fie aplicate în mod egal ambelor sexe.

Statul ia deci apărarea bărbatului împotriva femeii, pro- cedînd contrar situației reale. Se creează astfel impresia că bărbații ar fi sexul slab, iar femeile sexul tare, că femeia ar fi seducătoarea, iar bietul, plăpîndul bărbat — sedusul. Mitul seducerii lui Adam de către Eva în paradis se face încă simțit în concepțiile şi legile noastre, dînd dreptate creştinismului: „Femeia este marea seducătoare, vasul păcatului". Bărbaților ar trebui să le fie ruşine de acest rol jalnic şi nedemn. Ei se complac însă în rolul celui „slab" şi „sedus", căci, cu cît sînt mai protejați, cu atît pot păcătui mai în voie.

Se pare că, atunci cînd se adună mai mulți la un loc, bărbații nu se pot distra fără prostituate. Lucrul acesta ne-a fost dovedit, printre altele, de cele petrecute în 1890, la Berlin, la o serbare organizată de către asociațiile de tir. Cele în- tîmplate acolo au determinat 2 300 de femei să adreseze primarului general al capitalei următoarea petiție: „îngăduiți-ne, excelență, să atragem

binevoitoarea dv. atenție asupra celor ce s-au aflat în provincie, prin presă şi prin informații de altă natură, despre concursul de tir ținut anul acesta la Pankow, între 6 şi 13 iulie. Ştirile pe care le-am aflat cu cea mai datoria poliției să îndepărteze măcar pe acea «doamnă» foarte sumar îmbrăcată care invita la vizitarea magherniței «Secretele Hamburgului sau o noapte în St. Pauli». Şi apoi ruşinea îngrozitoare, pe care cetățenii şi cetățenele simple din provincie nici nu o pot crede, despre atît de lăudata capitală a țării, şi anume că organizatorii serbării ar fi îngăduit ca în locul chelnerilor să fie angajate fără plată un mare număr de «femei tinere»... Noi, femeile germane, ca soții, mame şi surori, care cu nenumărate prilejuri ne trimitem soții, copiii, fiicele, şi frații la Berlin pentru a sluji patria, vă rugăm deci, excelență, cu tot respectul şi pline de încredere în dv.r să faceți uz de marea şi hotărîtoarea influență de care dispuneți ca prim-funcționar al capitalei şi să ordonați anchetarea acestor întîmplări ruşinoase sau să luați orice alte măsuri pe care le veți crede de cuviință pentru a împiedica repetarea unor asemenea orgii în special la apropiata «serbare a Sedanu- lui»..." (!!!).

Lucruri similare se repetă la toate marile serbări, inclusiv la aşa-zisele serbări naționale, la care participă un număr mai mare, de bărbații.

Guvernele germane au făcut în repetate rînduri încercarea de a înlătura contradicția ce există în privința prostituției între practica autorităților şi Codul penal. Ele au prezentat proiecte de legi care, printre altele, împuterniceau poliția să demarcheze prostituatelor anumite cartiere de locuit. Ele erau de acord că prostituția nu poate fi suprimată şi că cel mai practic ar fi deci tolerarea ei în anumite locuri şi controlul. Toată lumea era de acord că o asemenea lege ar fi reînviat bordeiele, care, oficial, fuseseră interzise în Prusia în deceniul al 5-lea al secolului trecut. Aceste încercări legislative au stîrnit mare neliniște şi numeroase proteste; se cerea statului să nu apară ca protector al prostituției, pentru a nu da naştere credinței că practicarea prostituției nu ar contraveni moralei şi că ar fi o profesiune aprobată de stat. Intrucît atît în plenara cît şi în comisia Reichstagului aceste proiecte de legi au întîmpinat o opoziție foarte violentă, ele au rămas pînă azi nerezolvate. Dar însuşi faptul că au putut fi prezentate arată în ce încurcătură se află guvernul.

Reglementarea şi controlul prostituției de căfre stat creează la bărbați nu numai credința că statul favorizează prostituția, dar şi convingerea că prin

controlul statului ei sînt feriți de îmbolnăvire, iar această convingere favorizează, la rîn- dul ei, folosirea prostituției şi uşurința bărbaților. Bordeiele nu reduc bolile venerice, ci le favorizează, căci bărbații devin mai uşuratici şi mai puțin prudenți. La ce concepție dă naştere ocrotirea bordeielor de către stat ne ilustrează şi faptul că în Anglia prostituatele, înregistrate conform legii cu privire la prostituție, se denumeau în glumă femeile reginei, deoarece ele căpătaseră dreptul să-şi exercite meseria pe baza unei legi promulgate de regină.

Experiența a arătat că nici organizarea unor case de toleranță, controlate de poliție, nici examenul medical ordonat de poliție nu oferă vreo siguranță împotriva contaminării. Astfel, în răspunsul său către Comitetul de femei din Viena pentru lupta împotriva încazarmării prostituatelor, consilierul medical secret dr. Albert Eulenburg scria în 1898:,,în problema supravegherii prostituatelor de către poliție, principial mă situez — fără a tăgădui, bineînțeles, dificultățile practice care împiedică o aplicare imediată — întru totul pe poziția expusă în petiția dv. şi consider sistemul în vigoare în majoritatea țărilor ca nedrept, nedemn şi, în plus, complet impropriu pentru atingerea, cu o oarecare certitudine, a scopului propus".

La 20 iulie 1892 şi-a expus părerea Asociația medicilor din Berlin, arătînd că reintroducerea caselor de toleranță nu e recomandabilă nici din punct de vedere igienic şi nici din cel moral.

Adesea, aceste boli sînt de asemenea natură încît nu pot fi constatate cu uşurință şi imediat, iar pentru a avea o oarecare siguranță ar trebui procedat zilnic la repetate examene medicale. Acest lucru este însă imposibil de realizat din cauza numărului mare de femei care ar trebui supuse controlului şi a cheltuielilor pe care le-ar necesita un asemenea control. Cînd în decurs de o oră trebuie examinate treizeci sau patruzeci de prostituate, examenul medical nu e decît formal, iar un examen sau două pe săptămînă sînt cu totul insuficiente. în această privință, dr. Blaschko spune:,,Ideea că un control al prostituatelor ar fi o pavăză împotriva contaminării e, din păcate, o eroare foarte răspîndită şi funestă. Dimpotrivă, se poate spune că oricine are raporturi sexuale cu o prostituată sau cu o femeie de moravuri uşoare se expune de fiecare dată unui mare pericol".

Aceste măsuri nu pot avea succes şi din cauză că se referă la bărbatul care transmite boala de la o femeie la alta. O prostituată care este tocmai examinată şi găsită sănătoasă este contaminată în aceeaşi oră de un bărbat suferind de o

boală venerică şi, pînă la următorul control sau pînă ce ea însăşi constată boala, aceasta este transmisă unei serii de alți vizitatori. Controlul nu e numai iluzoriu, dar prin faptul că aceste examinări, efectuate din ordin, nu sînt făcute de medici-femei, ci de bărbați, jignesc profund simțul de pudoare şi contribuie la totala lui înăbuşire. Acest lucru e confirmat de numeroşi medici care efectuează controlul şi e recunoscut chiar de raportul oficial de activitate al prefecturii de poliție din Berlin, în care se spune: „Trebuie să admitem, de asemenea, că înregistrarea face ca persoanele înregistrate să decadă şi mai mult din punct de vedere moral". Prostituatele fac tot ce depinde de ele pentru a se sustrage controlului. O altă consecință a acestor măsuri polițieneşti este că ele îngreuiază, dacă nu fac chiar imposibilă, revenirea prostituatelor la o profesiune onorabilă. Femeia supusă controlului polițienesc este pierdută pentru societate; de obicei se prăpădeşte în cî/iva ani. Cel de-al V-lea Congres pentru combaterea imoralității care s-a ținut la Geneva s-a pronunțat într-un mod foarte just şi categoric împotriva reglementării prostituției de către poliție, declarînd că „examenul medical obligatoriu al prostituatelor este pentru femeie o pedeapsă cu atît mai monstruoasă, cu cît le împinge cu forța pe nenorocitele care-i sînt supuse spre depravare totală, distrugînd şi ultima rămăşiță de pudoare ce ar putea să existe şi la cele mai decăzute dintre ele. Statul, care vrea să reglementeze prostituția cu ajutorul poliției uită că datorează ambelor sexe o egală ocrotire • el corupe moraliceşte femeia şi o înjoseşte. Orice sistem de reglementare oficială a prostituției are drept urmare domnia bunului plac al politiei şi încălcarea garanțiilor judiciare, acordate tuturor indivizilor, chiar şi celor mai inveterați criminali, împotriva arestărilor şi întemnițărilor arbitrare. Avînd în vedere că această încălcare a dreptului se produce numai în defavoarea femeii, consecința este o inegalitate nefirească între ea şi bărbat. Femeia este degradată la rangul unui simplu obiect şi nu mai e tratată ca persoană juridică. Ea se află în afara legii".

Cît de puțin foloseşte controlul medical polițienesc ne-o dovedeşte exemplul concludent al Angliei. Conform unui raport al autorităților militare, înainte de reglementarea legală, în 1867, cazurile de boli venerice infecțioase se ridicau în armată la 91%o. în 1886, adică după 19 ani de la intrarea în vigoare a reglementării această cifră era de 110%o, iar în 1892, 6 ani după suprimarea reglementării, de numai 71%o. La populația civilă, cazurile de sifilis se ridicau în

perioada 1879— 1882, deci în timpul reglementării, la 10‰, iar în perioada 1885—1889, după suprimarea ei, la 8,l‰.

Cu totul alt efect decît asupra militarilor a avut legea controlului medical asupra prostituatelor înseşi; în 1866, din- tr-o mie de prostituate sufereau de boli venerice 121, iar în 1868, doi ani după intrarea în vigoare a legii, — 202; aceste cazuri s-au redus apoi treptat, dar în 1874 tot mai depăşeau cu 16 numărul lor din 1866. Sub domnia acestei legi s-au înmulțit în mod înspăimîntător şi cazurile de mortalitate printre prostituate. în 18G5 aceste cazuri se cifrau la 9,8 din o mie de prostituate, ridicîndu-se în 1874 la 23. Cînd, spre sfîrşitul deceniului al 7-lea, guvernul englez a făcut încercarea de a extinde controlul medical al prostituatelor asupra tuturor oraşelor engleze, aceasta a stîrnit un val de proteste în rîndurile femeilor. Ele considerau această lege drept o jignire adusă întregului sex feminin şi afirmau că ea ar abroga, din partea unor bărbați mărginiți, ele s-au ridicat totuşi cu toată energia împotriva introducerii acestei legi. în coloanele ziarelor şi în broşuri s-a discutat „pro" şi „contra", izbutindu-se să se împiedice extinderea ei. în 1866 a urmat apoi abrogarea legii

Poliția germană dispune de puteri similare ca cele împotriva cărora protestau femeile engleze. Cazurile, devenite notorii, care s-au petrecut la Berlin, Leipzig, Koln, Hannover şi în multe alte localități dovedesc că în exercitarea acestor puteri se pot comite lesne abuzuri sau „erori"; la noi nu prea se face însă simțită o opoziție energică împotriva unor asemenea împuterniciri. Pînă şi în Norvegia mic-<burgheză au fost interzise, în 1884, casele de toleranță, iar în 1888 a fost desființată în capitala țării, la Christiania, înregistrarea forțată a prostituatelor şi examenul medical legat de aceasta. în ianuarie 1893, această ordonanță a fost extinsă asupra întregii țări. Doamna Guillaume-Schack are multă dreptate în ceea ce spune despre „măsurile de protecție" luate de stat în interesul bărbaților: „De ce îi mai învățăm pe fiii noştri să respecte virtutea şi morala, din moment ce statul proclamă imoralitatea drept un rău necesar, din moment ce, înainte ca tînărul să fi atins maturitatea spirituală, statul îi aruncă în brațe femeia pecetluită de autorități ca marfă, ca o jucărie a pasiunilor sale ?"

In desfrînarea sa, bărbatul, suferind de o boală venerică, poate contamina oricîte din aceste ființe nenorocite, care de cele mai multe ori îşi exercită infama profesiune din cauza mizeriei crunte sau fiindcă au fost seduse. Dar vai de prostituata bolnavă care nu se supune prescripțiilor medicale. Oraşele cu

garnizoane şi universitate, porturile etc., în care sînt concentraţi un mare număr de bărbaţi viguroşi şi sănătoşi, sînt principalele focare ale prostituţiei şi ale cumplitelor ei boli, care sînt apoi purtate de aici pînă în cele mai îndepărtate colţuri ale ţării, răspîndind pretutindeni infecţia. Iată ce se spune în „Buletinul pentru combaterea imoralităţii publice" despre nivelul moral al unei bune părţi din studenţimea noastră: „Marea majoritate a studenţilor noştri sînt astăzi lipsiţi de principii morale, mai mult, sînt pur şi simplu depravaţi". Tocmai din aceste cercuri, care se fălesc cu germanismul lor şi cu „morala lor germană", se recrutează funcţionarii administraţiei noastre, procurorii şi judecătorii noştri.

Cît de îngrijorătoare a devenit situaţia în special printre studenţi reiese din faptul că în toamna anului 1901 mai mulţi profesori şi medici, dintre care somităţi în meseria lor, au adresat studenţilor germani un apel, atrăgîndu-le în mod foarte serios atenţia asupra tristelor urmări ale exceselor sexuale şi punîndu-i totodată în gardă împotriva consumului exagerat de alcool, ceea ce stimulează îndeosebi excesele sexuale. Oamenii îşi dau în sfîrşit seama că nu se mai poate ascunde realitatea şi că pentru a preveni într-un fel cele mai mari nenorociri este necesar să se spună lucrurilor pe nume. Şi alte cercuri ale populaţiei ar trebui să ţină seama de acest avertisment.

„Pentru păcatele tale vei fi pedepsit pînă în a treia şi a patra generaţie". Acest blestem biblic este întru totul valabil pentru bărbatul desfrînat, suferind de boli venerice, din păcate, însă, şi pentru soţia nevinovată. „Atacurile de apoplexie la bărbaţi şi femei tinere, diferite forme de tabes şi ramolismentul cerebral, diverse boli de nervi, tulburări ale vederii, distrugerile osoase, enteritele, sterilitatea şi alte maladii nu sînt adesea decît urmările unui vechi sifilis nediagnosticat sau, din motive lesne de înţeles, trecut sub tăcere... Aşa cum stau azi lucrurile, ignoranţa şi uşurinţa fac din fete înfloritoare fiinţe bolnave, ofilite înainte de vreme, care prin boli cronice de femei trebuie să ispăşească extravaganţele preconjugale şi extracönjugale ale soţilor lor". Iar dr. A. Blaschko spune printre altele: „Epidemii ca holera şi vărsatul negru, anghina difterică şi febra tifoidă, ale căror efecte sînt imediat vizibile tuturor prin acuitatea lor, constituie spaima populaţiei, deşi nu sînt atît de maligne ca sifilisul, iar în privinţa răspîndirii nici pe departe nu pot fi comparate,cu acesta... In schimb, faţă de sifilis, societatea are o atitudine de indiferenţă pe care am putea-o califica drept în- spăimîntătoare". Vina o poartă faptul că se consideră „necuviincios" să

se vorbească în public despre asemenea chestiuni. Nici chiar Reichstagul nu s-a putut hotărî să stabilească prin lege ca celor suferinzi de boli venerice să li se asigure tratamentul, la fel ca celorlalți bolnavi, prin asigurările sociale.

Sifilisul este, prin efectele sale, una dintre cele mai persistente şi mai greu vindecabile boli. Ani de zile după ce boala a trecut şi după ce individul însănătoşit crede că au dispărut orice urme ale ei, consecințele se manifestă adesea la femei în timpul căsniciei sau la noii născuți, şi foarte numeroase boli ale soțiilor şi ale copiilor îşi au originea în bolile venerice ale soților, respectiv ale părinților. într-o petiție adresată Reichstagului în toamna anului 1899 de către Asociația pentru ocrotirea tineretului se arată că în Germania au orbit circa 30.000 de copii în urma infecțiilor blenoragice contractate la naştere şi că 50°/o din femeile căsătorite care nu au copii îşi datorează sterilitatea aceleiaşi cauze. Numărul căsniciilor fără copii este într-adevăr înspăimîntător de mare şi se află în continuă creştere. Copiii imbecili şi cretini îşi datorează adesea beteşugul aceloraşi cauze; există şi exemple crase care ne arată cîtă nenorocire poate provoca la vaccinarea contra vărsatului o mică picătură de sînge sifilitic.

Din cauza mareiui număr de oameni suferinzi de boli venerice s-au făcut în repetate rînduri propuneri de a se adopta o lege care să prescrie în mod expres tratarea acestor bolnavi. Pînă acum guvernul nu s-a putut hotărî să ia asemenea măsuri, probabil, de teamă că atunci s-ar afla cît de răspîn- dite sînt aceste boli. Cercurile medicale competente au ajuns la convingerea unanimă că blenoragia, considerată înainte drept inofensivă, este una din cele mai periculoase boli. Aparent vindecată, ea continuă să acționeze în corpul omenesc, astfel încît, după cum a arătat dr. Blaschko într-o expunere ținută la Berlin în ziua de 20 februarie 1898, numai un sfert sau cel mult o treime dintre prostituatele bolnave de blenoragie pot fi depistate cu ocazia examenului medical ordonat de poliție. In realitate, însă, covîrşitoarea majoritate a prostituatelor suferă de blenoragie, deşi cu ocazia controlului boala nu poate fi constatată decît la o mică parte dintre ele. Şi cum numai o mică parte dintre acestea din urmă este vindecată, societatea se află, din acest punct de vedere, în fața unui rău împotriva căruia nu dispune deocamdată de nici un remediu, dar care expune, în special partea feminină a populației, unor grave primejdii.

3. Comerțul cu carne vie

în măsura în care bărbații, constrînşi sau de bună voie, renunță la căsnicie şi-şi caută satisfacerea instinctului sexual în afara ei, în aceeaşi măsură sporesc şi ofertele care îmbie la aceasta. Întrucît afacerile ce speculează imoralitatea asigură cîştiguri mari, ele determină mulți oameni de afaceri lipsiți de scrupule să momească clienții prin tot felul de procedee rafinate. Aceştia țin seama de orice dorință a clien-

r

demnitate şi seriozitate ca,,reprezentanți şi păzitori ai moralei, ordinii, căsniciei şi familiei", stînd în fruntea instituțiilor creştine de binefacere şi a asociațiilor pentru „combaterea prostituției". Proprietarul unuia din localurile de rendez-vous din Berlin editează chiar o fițuică specială ilustrată, care relatează despre orgiile vizitatorilor localului. Cele 400 de locuri de care dispune sînt ocupate seară de seară de un public elegant, care, după cum se spune în fițuică, aparține celor mai înalte cercuri ale aristocrației şi finanței. Zarva şi dezmățul ating culmi de-a dreptul îngrijorătoare atunci cînd, aşa cum se întîmplă aproape zilnic, sînt prezente numeroase doamne din lumea teatrală şi celebre stele ale vieții nocturne şi cînd, pentru a stimula la maximum veselia, direcția inventivă organizează spre zori „pescuitul tiparului"... în jurul bazinului, frumoasele vizitatoare ale barului stau cu rochiile suflecate, încercînd să prindă țiparul. Şi aşa mai departe. Poliția cunoaşte toate aceste lucruri, dar se abține să tulbure petrecerile înaltei societăți. Numai ca proxenetism de cea mai ordinară speță poate fi calificată şi următoarea invitație trimisă bărbaților din societatea aleasă de către o întreprindere berlineză pentru organizarea de baluri: „Subsemnata administrație a saloanelor de vînătoare — direcției cărora i-ați fost recomandat, prea stimate domn, ca vînător pasionat —, are deosebita onoare de a atrage atenția dom- niei-voastre asupra unui splendid teren de vînătoare, recent deschis, dispunînd de numeros şi minunat vînat, şi totodată vă invită la prima vînătoare, care va avea loc la 26 august a.c. în saloanele de vînătoare. O împrejurare specială face ca noul nostru teren de vînătoare să fie excepțional de plăcut şi de comod: el se află în centrul capitalei, iar vînatul nu este supus nici unor măsuri de ocrotire". Societatea noastră burgheză seamănă cu un mare carnaval, unde unul caută să-1 tragă pe sfoară pe celălalt şi să-şi bată joc de el. Fie- care îşi poartă plin de demnitate masca oficială, pentru ca neoficial să se

dedea cu o frenezie cu atît mai mare înclinațiilor şi pasiunilor sale. Aparent, fiecare este un apostol al religiei şi moralei. în nici o altă epocă ipocrizia nu a fost mai mare decît în epoca noastră. Numărul augurilor sporeşte pe zi ce trece.

Oferta de femei pentru desfrîu creşte mai repede decît cererea. Condițiile sociale tot mai grele, mizere, seducerea, dorința de a duce o viață de fast exterior, aparent liberă, fac ca din toate păturile societății să se ofere candidate. Situa-

tia din capitala Reichului este foarte sugestiv descrisă în romanul lui Hans Wachenhusen. Autorul expune scopul romanului său în felul următor: „Cartea se ocupă în special de victimele în rîndurile femeilor şi de deprecierea crescîndă a acestora datorită monstruozității rînduielilor noastre sociale şi civile, dar şi datorită propriei lor vine, lipsei de educație, dorinței de lux, precum şi datorită uşurinței cu care tot mai numeroase femei se oferă pe piața vieții. Cartea vorbeşte despre sporirea excedentului de femei, ceea ce reduce zi cu zi speranțele noilor născute, perspectivele adolescentelor... Am scris în felul în care procurorul ar reconstitui viața unui criminal pentru a deduce dintr-însa vinovăția lui. Dacă prin roman se înțelege o operă de pură imaginație în care se pot spune nepedesit lucruri contrare adevărului, atunci cele ce urmează nu sînt, în acest sens, un roman, ci un tablou veridic al vieții, fără nici un fel de retuşuri". Situația din Berlin nu e nici mai bună, nici mai rea decît cea din celelalte oraşe mari. Este greu de spus care dintre oraşe seamănă mai mult cu vechiul Babilon — Petersburgul ortodox sau Roma catolică, Berlinul creştin-germanic sau Parisul păgîn, Londra puritană sau Viena veselă. Aceleaşi stări sociale generează aceleaşi fenomene. „Prostituția are legile ei scrise şi nescrise, resursele ei, locurile ei de recrutare (various resorts), de la cele mai sărmane cocioabe pînă la cele mai fastuoase palate; are nenumărate categorii, de la cele mai ordinare pînă la cele mai rafinate şi civilizate; are distracțiile ei speciale şi locurile publice de întîlnire; are poliția ei, spitalele ei, închisorile şi literatura ei". „Azi nu mai celebrăm sărbătorile lui Osiris, bacanalele şi orgiile indiene din luna primăverii, dar în taina nopții, îndărătul zidurilor caselor de toleranță şi ale caselor particulare, la Paris şi în alte oraşe mari, au loc orgii şi bacanale pe care nici cea mai îndrăzneață pană nu se încumetă să le descrie".

In asemenea -condiții, comerțul cu carnea vie a luat-proporții înspăimîntătoare. El se desfăşoară extrem de bine organizat şi pe scară tot mai largă chiar în centrele civilizației şi culturii, iar poliția numai rareori reuşeşte să

descopere ceva. O armată de misiți, de agenți şi de furnizori — bărbați şi femei — îşi desfăşoară activitatea cu un sînge rece de parcă ar fi vorba de desfacerea unei mărfi oarecare. Se falsifică legitimații şi se emit certificate conținind o calificare amănunțită a fiecărei „bucăți" în parte. Aceste certificate sînt apoi înmînate „furnizorilor" pentru a fi transmise cumpărătorilor. Ca la orice marfă, prețul depinde de calitate, iar marfa este selecționată şi expediată după gustul şi cererile clientelei din diferite localități şi țări. Se recurge la cele mai rafinate maşinații pentru a dejuca măsurile polițieneşti şi nu rare ori se plătesc sume mari pentru a astupa gura păzitorilor legii. Multe asemenea cazuri au fost constatate în special la Paris.

15 — Femeia ți socialismul

Germania se bucură de trista faimă de a fi piața de femei pentru jumătate din lume. înclinația spre pribegie, înnăscută germanului, pare să stăpînească şi o parte dintre femeile germane, astfel încît ele contribuie în meii mare măsură decît celelalte popoare, cu excepția celui austro-ungar, la alimentarea prostituției internaționale. Femei germane populează haremurile din Turcia şi casele de toleranță din centrul Siberiei, din Bombay, Singapore, San Francisco şi Chicago. W. Joest, autorul însemnărilor de călătorie intitulate „Din Japonia pînă în Germania, străbătînd Siberia", spune următoarele despre comerțul cu fete germane: „în morala noastră Germanie ne indignăm adesea de comerțul cu sclavi pe care-1 face şeful vreunui trib negru din Africa apuseană sau de stările de lucruri din Cuba şi Brazilia. Ar trebui însă mai bine să vedem bîrna din propriul nostru ochi, căci nu există (ară pe lume în care să se facă un comerț atît de deşăn(at cu sclave albe, de unde să se exporte asemenea cantități din această marfă vie ca din Germania şi Austria. Drumul pe care-1 iau aceste fete poate fi urmărit foarte precis. Ele sînt îmbarcate la Hamburg cu destinația America de Sud. Un anumit contingent rămîne la Bahia şi Rio de Ja- neiro, majoritatea însă e destinată oraşelor Montevideo şi Buenos Aires, pe cînd un număr redus îşi continuă drumul, prin strîmtoarea Magellan, pînă la Valparaiso. Un alt grup este dirijat spre America de Nord, fie prin Anglia, fie direct, dar, cum aici numai cu greu poate concura cu marfa indigenă, o parte din acest grup îşi continuă drumul pe Mississippi în jos, pînă la New Orleans şi Texas, iar o parte înspre apus, pînă în California. De aici este aprovizionat întregul litoral pînă în Panama, pe cînd

Cuba, Indiile apusene şi Mexico îşi acoperă necesarul din New Orleans. Alte cete de fete germane sînt exportate sub denumirea de „Boemiene" dincolo de Alpi, în Italia, iar de aici înspre sud la Alexandria, Suez, Bombay, Calcutta, Singapore şi chiar pînă la Honkong şi Şan- hai. Indiile olandeze şi Asia răsăriteană, în special Japonia, sînt pieţe slabe, deoarece Olanda nu tolerează în coloniile sale femei albe care practică asemenea profesii, iar în Japonia fetele indigene sînt ele însele foarte drăguţe şi ieftine; pe de altă parte, concurenţa americanelor din San Francisco strică şi ea conjunctura favorabilă. Rusia este aprovizionată din Prusia orientală, Pomerania şi Polonia. Prima escală este, de obicei, la Riga. Aici îşi fac achiziţiile neguţătorii din Pe- tersburg şi Moscova, care îşi trimit apoi marfa în mari cantităţi la Nijni-Novgorod şi pînă dincolo de Urali, la Irbit şi Krestowskaia şi chiar pînă în fundul Siberiei; am întîlnit, de pildă, o fată germană, comercializată în felul acesta, tocmai la Cita. Acest vast comerţ este perfect organizat şi mijlocit de agenţi şi voiajori comerciali. Dacă ministerul de externe german ar cere vreodată consulilor săi rapoarte în această chestiune, s-ar putea întocmi tabele statistice toarte interesante".

Comerţul acesta este în plină înflorire, ceea ce deputaţii social-democraţi au arătat în repetate rînduri în Reichstag.

Deosebit de intens este exportul de fete din Galiţia şi Ungaria spre Constantinopol şi celelalte oraşe din Turcia. într-acolo sînt vîndute în special multe evreice, care, de altfel, numai rareori pot fi întîlnite în casele de toleranţă. Banii pentru drum şi alte cheltuieli sînt, de cele mai multe ori, Jri^ mişi cu anticipaţie agentului. Pentru a induce în eroare autorităţile, telegramele trimise clienţilor au texte anodine.

Unele din aceste telegrame sună astfel: „în ziua cutare sosesc la Varna 5 butoaie cu vin unguresc", ceea ce înseamnă cinci fete foarte frumoase, sau: „Expediat cu vaporul Lloyd Minerva trei saci cu cartofi". Aici e vorba de trei fete mai puţin frumoase sau de „marfă obişnuită". O altă telegramă sună: „Sosesc vineri cu Kobra. Aduc două baloturi de mătase lină".

4. Creşterea prostituţiei. Mame nelegitime

Numărul prostituatelor este greu de apreciat şi cu atît mai puţin poate fi stabilit cu precizie. Poliţia poate stabili cu aproximaţie numărul acelora a căror profesiune principală este prostituţia, dar nu poate cunoaşte numărul mult mai mare al acelora pentru care prostituţia este doar o sursă auxiliară de venituri. Cu

toate acestea, cifrele aproximative cunoscute sînt înfricoşător de mari. După cum a relatat von Ottingen, încă la sfîrşitul deceniului al 7-lea, numărul prostituatelor din Londra fusese apreciat la 80 000. La Paris, numărul prostituatelor înregistrate era, la 1 ianuarie 1906, de 6 196, dar peste o treime dintre prostituate se sustrag examenului medical poliţienesc.

La Paris au existat în 1892 circa 60 de case de toleranţă cu 600—700 de prostituate, iar în 1900 au funcţionat 42 de case de toleranţă. Numărul caselor de toleranţă este în permanentă descreştere (în 1852 erau 217), în schimb a crescut numărul prostituatelor clandestine. Conform unei anchete făcute în 1889 de Consiliul municipal din Paris, numărul femeilor care se prostituează este apreciat la enorma cifră de 120 000. Lefrine, prefectul poliţiei din Paris, evaluează numărul prostituatelor înregistrate, în medie, la 6 000, iar pe cel al prostituatelor clandestine la circa 70 000. între 1871 şi 1903 poliţia a reţinut şi a anchetat 725 000 de prostituate, dintre care 150 000 au fost băgate la închisoare. în 1906, numărul celor reţinute şi anchetate s-a ridicat la nu mai puţin de 56 196 K

La Berlin, numărul prostituatelor înregistrate de poliţie se ridica în 1886 la 3 006, în 1890 la 4 039, în 1893 la 4 663, în 1897 la 5 098, în 1899 la 4 544, iar în 1905 la 3 287.

în 1890 au fost angajaţi şase medici, fiecare dintre ei ocu- pîndu-se două ore pe zi cu examenul medical. De atunci nu- mărul medicilor a fost sporit la doispiezece, iar de cîţiva ani a fost angajată, în ciuda protestului multor medici bărbaţi, şi un medic femeie. Nici la Berlin prostituatele înregistrate de poliţie nu alcătuiesc decît o mică parte din totalul prostituatelor, al căror număr a fost evaluat de către persoane competente la cel pufin 50 000. (Alţii, ca Lesser, apreciază numărul lor la 24 000—25 000, iar Raumer la 30 000.) în 1890, numai în cîrciumile berlineze au existat 2 022 de chelneriţe, care aproape toate practicau prostituţia. Numărul din ce în ce mai mare al prostituatelor arestate pentru încălcarea dispoziţiilor poliţiei arată, de asemenea, că la Berlin prostituţia este în continuă creştere. Numărul celor reţinute şi anchetate era: 10 878 în 1881, 16 605 în 1890, 26 703 în 1896, 22 915 în 1897. Dintre prostituatele reţinute şi anchetate în 1897 au fost deferite justiţiei 17 018, revenind deci 57 de asemenea cazuri de fiecare zi de şedinţă.

Care este numărul prostituatelor în Germania ? Unii pretind că el s-ar ridica la circa 200 000. Strohmberg evaluează numărul prostituatelor înregistrate

şi clandestine din Germania la 92 000, respectiv între 75 000 şi 100 000. Kamillo K. Schneider a încercat în 1908 să stabilească numărul exact al prostituatelor înregistrate. Tabelul său pe anul 1905 cuprinde 79 de oraşe. „Avînd în vedere că nu lipseşte nici o localitate importantă în care ar putea să existe un număr însemnat de prostituate, el crede că cifra totală de 15 000 este destul de apropiată de realitate. Aceasta înseamnă că la o populație de aproximativ 60 600 000, o prostituată înregistrată revine la 4 040 de locuitori". La Berlin, o prostituată revine la 608 locuitori, la Breslau una la 514, la Hanovra una la 529, la Kiel una la 527, la Danzig una la 487, la Colonia una la 369, iar la Braunschweig una la 363 de locuitori. Numărul prostituatelor controlate este în continuă descreştere După diferite calcule, raportul între prostituatele oficiale şi cele clandestine este de 1:5, ajungînd pînă la 1: 10. Avem de-a face deci cu o mare armată de femei care consideră prostituția ca mijloc de asigurare a existenței şi corespunzător cu aceasta este şi numărul acelora care cad jertfă bolii şi morții2.

Este un fapt recunoscut şi admis de toți experții că marea majoritate a prostituatelor sînt sătule şi scîrbite de felul lor de viață pînă în fundul sufletului. Dar o dată căzute în ghea-

' Kamillo Karl Schneider:,,Die Prostituierte und die Gesellschaft. Eine soziologisch-ethische Studie". Leipzig, 1908, pag. 40—41, 188—189.

2 Dintre 1 000 de membri ai casei asigurărilor sociale a breslelor din Berlin au fost bolnavi de:

blenoragie şancru moale sifilis

bărbați femei bărbați femei bărbați femei.

1892—1895

1896—1900

1901—1902 34,6 42,4 45,8 9,8 8,4 9,7 8,8 11,9 13,0 1.5

1.6 12,0 10,2 12,1 15,9 7,7 4,5 7,0

F. Priming, op. cit., pag. 229.

rele prostituției, foarte puține mai au ocazia de a scăpa de ea. Secția din Hamburg a „Federației britanice continentale şi generale" a întreprins în 1899 o anchetă printre prostituate. Deşi numai puține au răspuns la întrebările puse, răspunsurile sînt totuşi foarte semnificative. La întrebarea: ați continua această profesiune dacă v-ati putea cîştiga existenta în alt mod ?, una a răspuns: la ce te

poți aştepta dacă toți oamenii te disprețuiesc ? Alta a răspuns: Pe cînd eram în spital am cerut să fiu ajutată. O a treia: prietenul meu m-a răscumpărat plătindu-mi datoriile. Toate pătimesc din pricina robiei datoriilor pe care le au față de proprietarii caselor de toleranță. Una dintre ele arată că datorează proprietăresei 700 de mărci. Rochii, lenjerie, articole de modă — proprietarul le socoteşte toate la prețuri exorbitante; mîncarea şi băutura li se socoteşte de asemenea la cele mai ridicate prețuri. In plus, mai trebuie să plătească zilnic proprietarului o anumită sumă pentru locuință. Chiria pe o zi se ridică la 6, 8, 10 mărci şi chiar mai mult; una dintre ele scrie că trebuie să dea zilnic proprietarului 20—25 de mărci. Nici un proprietar de casă de toleranță nu le dă drumul fără ca ele să-şi plătească datoriile. Depozițiile făcute pun adeseori în evidență şi comportarea poliției, care ia mai curînd apărarea proprietarilor decît a fetelor lipsite de ajutor. Pe scurt: înalta civilizație creştină merge mînă în mînă cu cea mai cruntă sclavie. Pentru o mai bună apărare a intereselor lor, proprietarii de case de toleranță au fondat chiar o foaie de specialitate, care avea caracter internațional.

Numărul prostituatelor creşte o dată cu numărul femeilor care muncesc în cele mai diferite ramuri industriale şi care adesea sînt plătite cu salarii prea mari pentru a muri, dar prea mici pentru a trăi. Prostituția este favorizată şi de crizele industriale, devenite o necesitate în societatea burgheză, şi care aduc cu ele sărăcia şi mizeria în sute de m Iii. Potrivit unei scrisori din 31 octombrie 1865 adresate de sergentul de poliție Bolton unui inspector de fabrică, în timpul crizei de bumbac în industria engleză, provocată de războiul nord-american pentru eliberarea sclavilor, numărul prostituatelor tinere a crescut mai mult decît in oricare din ultimii 25 de aniDar nu numai muncitoare ajung victime ale prostituției ■, prostituatele se recrutează şi din „profesi-

1 Vezi Karl Mgr*; „Capitalul", voi. I, Etfitura politică, 1960, ediția 3 IV-o, pag. 470,

unile superioare". Lombroso şi Ferrero îl citează pe Macé, care, vorbind despre Paris, arată „că certificatul de guvernantă — de grad superior sau inferior — conferă nu atît un drept la pîine, cît la sinucidere, furt şi prostituție".

La timpul său, Parent-Duchatelet a întocmit o statistică potrivit căreia din 5 183 de prostituate, 1 441 se prostituaseră din cauza mizeriei, 1 255 erau orfane lipsite de mijloace, 86 s-au prostituat pentru a întreține părinți săraci, frați, surori sau copii, 1 425 erau concubine părăsite de amanții lor, 404 erau fete seduse de ofițeri şi soldați şi aduse la Paris, 289 erau servitoare seduse şi concediate de stăpînii lor, iar 280 veniseră la Paris pentru a-şi căuta acolo de lucru.

Mrs. Butler, apărătoarea zeloasă a celor mai sărmane şi năpăstuite reprezentante ale sexului ei, spune: „împrejurări întîmplătoare, moartea unui tată, a unei mame, şomajul, salariul scăzut, mizeria, promisiuni amăgitoare, seducerea, cursele ce li s-au întins, iată ce le-a aruncat în brațele depravării". Foarte instructive sînt explicațiile pe care le dă Karl Schneidt în broşura sa „Mizeria chelneriților din Berlin" în privința motivelor pentru care acestea ajung atît de des în ghearele prostituției. Surprinzător de mare este numărul servitoarelor care devin chelnerițe şi deci aproape întotdeauna prostituate. în răspunsurile primite de Schneidt la chestionarul trimis chelneriților se spune, de pildă: „Pentru că am avut un copil de la stăpînul meu şi a trebuit să-mi cîştig existența". Altele răspund: „Pentru că am o condicuță proastă"; iar altele: „Pentru că se cîştigă prea puțin cu cusutul cămăşilor şi cu alte ocupații de acest fel"; sau: „Pentru că am fost concediată din fabrica unde lucram ca muncitoare şi n-am mai găsit de lucru"; ori: „Pentru că a murit tata şi mai aveam încă patru frați mici". Se ştie că un nume- ros contingent de prostituate îl constituie în special servitna- rele seduse de stăpînul lor. în privința numărului surprinzător de mare al servitoarelor seduse de stăpînul lor sau de fiii acestora, găsim acuzații grave într-o lucrare a doctorului Max Taube. Şi clasele superioare îşi dau contingentul de prostituate, numai că aici motivul nu este mizeria, ci seducerea şi înclinația spre o viață uşuratică, spre lux şi petre-

Ceri. în lucrarea intitulata „Fetele dezonorate şi poliția de moravuri" se spune în această privință:

„Nu arareori burghezi onorabili — pastori, profesori, funcționari şi ofițeri superiori — află, încremeniți de spaimă şi de groază, că fiicele lor s-au dedat în taină prostituției şi, dacă ar fi îngăduit să se publice numele tuturor acestor fiice, ori s-ar produce o revoluție socială, ori ideile pe care le are poporul despre cinste şi virtute ar suferi grave prejudicii".

Din aceste cercuri se recrutează în special prostituatele de lux, „aristocrația" prostituției. O bună parte dintre actrițe, ale căror cheltuieli pentru îmbrăcăminte sînt într-o disproporție flagrantă cu salariul lor, sînt de asemenea nevoite să recurgă la această murdară sursă de venituri. Acelaşi lucru este valabil şi pentru numeroase fete care se angajează ca vînzătoare etc. Există şi mulți patroni destul de abjecți pentru a justifica salariile reduse pe care le plătesc prin ajutorul pe care salariatele îl capătă de la „prieteni".

într-o situație similară se află sute de mii de cusătorese, croitorese, modiste, muncitoare de fabrică. Patronii şi funcționarii lor, comercianții, moşierii etc. consideră adesea ca un privilegiu al lor de a dispune după poftă de muncitoarele şi servitoarele lor. Cuvioşilor noştri conservatori le place să prezinte în chip idilic situația moralității la țară, pe care o opun situației din marile oraşe şi din regiunile industriale. Dar cine cunoaşte realitatea ştie că lucrurile nu stau tocmai aşa. Faptul ne este confirmat şi de o cuvîntare rostită în toamna anului 1899, de către un mare moşier. în legătură cu aceasta, ziarele saxone au relatat următoarele:

„Grimma. La o adunare a eparhiei Röcknitz, dr. von Wächter, moşier din această localitate, a ținut recent un discurs despre imoralitatea sexuală în comunele noastre rurale, înfățişînd situația în culori nu tocmai trandafirii. Cu multă sinrpritatp, nratnrnl a recunoscut rn această ocazie că pa- tronii, chiar şi cei căsătoriți, întrețin adesea cu servitoarele lor raporturi foarte intime, ale căror consecințe sînt apoi rezolvate prin plata unei sume de bani sau ascunse în fața lumii prin săvîrşirea unei crime. Nu putem ascunde faptul că în comunele rurale imoralitatea nu a fost propagată numai de fetele care s-au obişnuit cu acest venin în timpul şederii lor la oraşe- ca doici şi de flăcăii care l-au cunoscut în timpul serviciului militar, ci, din păcate, imoralitatea a fost introdusă la sate şi de păturile culte, de administratorii moşiilor, de ofițeri în timpul manevrelor militare. Din cele arătate de doctorul von Wächter reiese într-adevăr că aici, la (ară, nu există decît puf ine fete care ating vîrstă de 17 ani fără a ii păcătuit". Pentru dragostea sa de adevăr acest orator sincer a fost pedepsit cu un boicot social din partea ofițerimii, care s-a simțit jignită. La fel a pățit-o şi pastorul Wagner din Pritz- erbe, care în lucrarea sa „Die Sittlichkeit auf dem Lande" („Moralitatea la țară") le-a spus domnilor latifundiari unele adevăruri puțin plăcute

Majoritatea prostituatelor sînt împinse în brațele acestei profesiuni la o vîrstă la care este greu de presupus că ar avea o judecată matură. „Dintre prostituatele clandestine arestate la Paris între 1878 şi 1887, un număr de 12 615, adică 46,7%, erau minore, iar între 1888 şi 1898 erau minore 14 072, adică 48,8%". Concluzia, pe cît de laconică pe atît de tristă, la care ajunge Le Pilleurs prezintă pentru majoritatea prostituatelor pariziene următoarea schemă: deflorată la 16 ani, prostituată la 17 ani, sifilitică la 18 ani. La Berlin, în 1898, între cele 846 de prostituate nou înregistrate se aflau 229 de minore, şi anume:

7 în vîrstă de 15 ani 59 în vîrstă de 18 ani 21 „ „ „ 16 ani 49 „ „ „ 19 ani 33 „ „ „17 ani 66 „ „ „ 20 ani 3

în septembrie 1894, la Budapesta a izbucnit un mare scandal, deoarece s-a constatat că circa 400 de fete între 12 şi 15 ani căzuseră victime unei bande de bogătaşi desfrînați. Şi la noi fiii „claselor posedante şi culte" consideră adesea ca un drept al lor să seducă fetele din popor, pe care după aceea le părăsesc. Aceste fete, în genere lipsite de bucurii şi de prieteni sinceri, încrezătoare şi fără experiența vieții, devin lesne victimele seducției, care le ademeneşte cu strălucirea ei aparentă. Consecințele sînt deziluzia, desperarea şi, în cele din urmă, crima. Din 2 060 973 de copii născuți în 1907 în Germania, 179 178 au fost copii nelegitimi. Să ne gîndim numai cîtă grijă şi durere a însemnat pentru o bună parte din aceste mame naşterea copilului lor nelegitim, chiar dacă admitem că unii dintre ei au fost ulterior recunoscuți de tații lor. Sinuciderile şi pruncuciderile sînt adesea urmarea nenorocirii şi a mizeriei în care se zbat femeile părăsite. Procesele pentru pruncucidere ne înfățişează în această privință un tablou sumbru şi instructiv. Astfel, în toamna anului 1894, Curtea cu juri din Krems (Austria inferioară) a condamnat la moarte prin spînzurare o tînără fată care îşi ucisese din desperare copilul, fiindcă dintr-o maternitate vieneză a fost aruncată în stradă împreună cu copilul ei, opt zile după naştere, fără o lețcaie în buzunar. Despre mîrşavul tată nu s-a pomenit nimic. Iar în primăvara anului 1899, din Poznan se relatau următoarele: „Luni a fost judecată de Curtea cu juri din Poznan muncitoarea Caterina Gorbacki, în vîrstă de 22 ani, originară din Alexanderruh de lîngă Neustadt, fiind acuzată de asasinat. Acuzata fusese în anii 1897 şi 1898 servitoare la preotul Merkel din Neustadt. In urma raporturilor intime avute cu acesta, ea a născut în luna iunie a anului trecut o fetiță, pe care a dat-o în îngrijirea unor rude. In primele două luni, preotul a plătit cîte 7,5

mărci pentru întreținerea copilului, dar se pare că nu mai era dispus să cheltuiască alți bani — cel puțin aşa a declarat Gorbacki. Trebuind să spele rufele copilului şi avînd diverse alte cheltuieli, ea s-a hotărît să înlăture copilul. Intr-o duminică de septembrie a anului trecut a înăbuşit copilul cu o pernă. Jurații au declarat-o vinovată de ucidere cu intenție, dar iără premeditare, acordîndu-i circumstanțe atenuante. Procurorul a cerut pedeapsa maximă de cinci ani închisoare. Curtea a condamnat-o pentru omucidere la trei ani închisoare". Femeia sedusă, lipsită de ajutor, părăsită în mod infam, împinsă la desperare şi expusă oprobriului public, care recurge la mijloace extreme, ucigînd rodul trupului ei, este judecată şi condamnată la temniță sau moarte. Iar adevăratul ucigaş, lipsit de scrupule, rămîne nepedepsit. După scurtă vreme se căsătoreşte, poate, cu fiica unei „familii cinstite, onorabile", trecînd el însuşi drept un om foarte onorat şi cucernic. Mulți dintre cei care şi-au pătat în felul acesta cinstea şi conştiința trăiesc onorați şi ocupă funcții importante. Dacă femeile ar avea dreptul să-şi spună cuvîn- tul la întocmirea legilor, multe s-ar schimba în această privință. Este evident că numeroase cazuri de pruncucidere nici nu sînt descoperite. La sfîrşitul lunii iulie 1899, o servitoare din Frankenthal a fost acuzată că şi-ar fi înecat pruncul în Rin. Procuratura a cerut tuturor organelor polițieneşti, în- cepînd de la Ludwigshafen şi pînă la granița olandeză, să raporteze dacă într-un interval de timp a fost aruncat la mal cadavrul vreunui copil. Rezultatul surprinzător al acestui apel a fost că în intervalul respectiv autoritățile au raportat scoaterea din Rin a nu mai puțin de 38 de cadavre de copii ai căror mame nu fuseseră pînă atunci descoperite.

Cea mai neomenoasă este, după cum am menționat, legislația franceză, care interzice cercetarea paternității, dar a înființat în schimb aziluri pentru copiii abandonați. Iată textul hotărîrii luate în această privință, la 28 iulie 1793, de către Convenție: „Națiunea preia educarea fizică şi morală a copiilor abandonați. De acum înainte ei nu vor mai fi denumiți altfel decît orfani. Nici o altă denumire nu este permisă". Această hotărîre era foarte convenabilă pentru bărbați, căci în felul acesta ei treceau obligațiile individuale asupra comunității, pentru a nu fi compromişi în public şi în fața soțiilor lor. Au fost înființate de stat orfelinate şi aziluri de copii găsiți. In 1833, numărul orfanilor şi al copiilor găsiți era de 130 945; s-a apreciat că din zece copii unul era legitim, de care părinții voiau să se descotorosească. Dar cum aceşti copii nu erau bine îngrijiți, mortalitatea lor era

foarte mare. Pe vremea aceea, în primul an de viață mureau 59°/o dintre copii, adică peste jumătate, iar pînă la împlinirea vîrstei de 12 ani mureau 78°/o; astfel, dintre 100 de copii numai 22 atingeau vîrstă de 12 ani. La începutul deceniului al 7-lea mai existau încă 175 de aziluri pentru copiii găsiți. în 1861 au fost primiți 42 194 de copii găsiți, la care se mai adăugau _2fil56 de copii abandonați şi 9716 orfani, deci în total 78 066 de copii întreținuți pe cheltuiala statului. In 1905 au fost înregistrați 3 348 de copii găsiți, iar numărul celor abandonați era de 84 271. în general, numărul copiilor abandonați nu a descrescut aproape de loc în ultimele decenii.

în Austria şi Italia au fost, de asemenea, înființate aziluri pentru copii găsiți, subvenționate de stat. Se spune că un monarh ar fi recomandat drept inscripție potrivită pentru aceste aziluri:,,Ici on fait mourir Ies enfants" (,,Aici se ucid copiii"). In Austria, aceste aziluri dispar treptat; în prezent nu mai există decît 8 asemenea aziluri, în care, în jurul anu- lui 1890, au fost întreținuți peste 9 000 de copii, în timp ce peste 30 000 erau plasați în afâra acestor instituții. Sumele cheltuite pentru îngrijirea lor s-au ridicat la circa 2 000 000 de fiorini. In ultimii ani numărul copiilor găsiți a cunoscut o scădere simțitoare. încă în 1888 au fost întreținuți în Austria, inclusiv Galiția, 40 865 de copii, dintre care 10 466 erau internați în aziluri, iar 30 399 erau dați în îngrijire privată, chel- tuindu-se în acest scop 1 817 372 de fiorini. Mortalitatea copiilor din aziluri era, în special în Galiția, mai mică decît aceea înregistrată la copii dați în îngrijire privată. în 1888 au murit în Galiția 31,25% din copiii internați în aziluri, deci mai mult decît în azilurile din celelalte provincii; dar dintre copiii dați în îngrijire privată au murit 84,21%, ceea ce constituie un adevărat asasinat în masă. Se pare că clasele exploatatoare poloneze căutau să le ia acestor sărmane ființe cît mai repede viața.

în perioada 1894—1896, în întreaga Italie au fost primiți în aziluri 118 531 de copii (în medie 29 633 pe an), şi anume: băieți — 58 901; fete — 59 630; nelegitimi — 113 141; legitimi — 5 390 (numai 5%). Cît de mare era mortalitatea se poate vedea din următorul tabel:

	1890—1892	1893—1896	1897
Numărul copiilor internați	91 549	109 899	26 661
Au murit în primul an de viață..	34 186 •	41 386	9 711
Exprimat în procente	37,3	37,6	36,4

Mortalitatea copiilor nelegitimi în

Italia (în procente) 25,0 27,2 23,4

Mortalitatea copiilor legitimi (în pro 15,9

cente) 18,0 17,5

Recordul 1-a deținut azilul de copii,,Santa Cosa deîf Annunziata" din Neapole, unde în 1896, din 853 de sugari au murit 850. în 1907 au mai fost internați în aziluri 18 896 de copii. In perioada 1902—1906, au murit 37,5% dintre aceste ființe nefericite, ceea ce înseamnă că peste o treime din copiii internați mor în primul an de viață.

Este de asemenea un fapt general cunoscut că mortalitatea la copiii nelegitimi este mai mare decît la cei legitimi.

Potrivit statisticii prusiene, dintre 10 000 de nou-născuți au murit:

1881—1885 1886—1890 1891—1895|l896—1900 1904

Legitimi -j Nelegitimi -j în oraşe la sate în oraşe la sate 211 186 398 319 210 187

395 332 203 187 385 336 195 185 374 336 179 172 333 306

„O dovadă semnificativă şi concludentă a strînsei legături ce există între prostituție, pe de o parte, şi jalnica situație a servitoarelor şi a slujnicelor de la țară,- pe de altă parte, este faptul că în 1906 printre mamele celor 94 779 de nou- născuți nelegitimi se numărau 21 164 de servitoare casnice şi 18 869 de slujnice de la țară, deci împreună 40 033, respectiv 42%. Dacă la numărul slujnicelor de la țară adăugăm pe cel al lucrătoarelor cu ziua şi al muncitoarelor agricole, ponderea lor se ridică la 30%, în timp ce ponderea salariatelor din industrie şi meşteşuguri este de 14% (13 460)".

Diferența dintre mortalitatea copiilor legitimi şi cea a copiilor nelegitimi se face simțită în special în prima lună de viață, cînd mortalitatea copiilor nelegitimi este în medie de trei ori mai mare decît cea a copiilor legitimi. Lipsa de îngrijire în timpul sarcinii, debilitatea şi proasta îngrijire a celor nou-născuți sînt cauzele evidente ale acestui fenomen, „Trimiterea în rai" şi maltratarea pruncilor încredințați spre creştere contribuie şi ele la sporirea numărului de victime. Numărul copiilor care se nasc morți este de asemenea mai mare la copiii nelegitimi decît la cei legitimi; faptul acesta se datoreşte probabil încercărilor făcute de unele mame de a provoca moartea copilului încă în timpul sarcinii. La aceasta se adaugă şi cazurile de pruncucidere neînregistrate ca atare, cînd

copilul ucis este declarat născut-mort. Bertillon este de părere că „celor 205 pruncucideri consemnate în Franța în documentele judiciare, mai trebuie să li se adauge încă cel puțin 1 500 de copii pretinşi a se fi născut morți şț 1 400 de cazuri de ucideri premeditate prin înfometare" 2.

La 100 de naşteri, numărul copiilor născuți morți era:

în anii legitimi nelegitimi

Germania 1891- -1900 3,15 4,25

Prusia 1900- -1902 3,02 4,41

Saxonia 1891- -1900 3,31 4,24

Bavaria 1891- -1900 2,98 3,61

Württemberg 1891 -1900 3,30 3,48

Baden 1891- -1900 2,62 3,35

Austria 1895- -1900 2,64 3,86

Elveția 1897- -1903 3,40 6,14

Franța 1891- -1895 4,40 7,54

Olanda 1891- -1900 4,38 8,13

Danemarca 1893 -1894 2,40 3,20

Suedia 1891 -1895 2,46 3,30

Norvegia 1891 -1900 2,47 4,06

Finlanda 1891 -1900 2,54 4,43

Italia 1891 -1896 3,89 5,16

Pentru tratamentul la care au fost supuşi, supraviețuitorii se răzbună împotriva societății dînd un procent neobişnuit de mare de criminali de toate gradele.

5. Crimele împotriva moralității şi bolile venerice

Trebuie să vorbim pe scurt şi.despre o altă racilă destul de frecventă. Abuzul de plăceri sexuale este mult mai dăunător decît insuficiența lor. Organismul este distrus şi în urma exceselor. Consecințele sînt impotența, sterilitatea, boli ale măduvii spinării, cretinismul, slăbiciunea mintală şi alte boli. A fi cumpătat în raporturile sexuale este o cerință tot atît de necesară ca şi cumpătarea la mîncare, băutură şi la satisfacerea altor nevoi ale omului. Tineretului care trăieşte in opulență îi vine însă greu să fie cumpătat. De aceea există şi atîția „moşnegi tineri", pe care îi putem întîlni printre păturile superioare ale societății. Numărul de desfrînați, tineri şi bătrîni, este mare, iar simțurile lor

tocite şi suprasaturate prin excese au nevoie de excitări ieşite din comun. Abstracție făcînd de cei care au o înclinație înnăscută pentru propriul sex (homosexualitatea), este foarte mare numărul acelora care se dedau la perversitățile epocii greceşti. Pederastia este mult mai răspîndită decît şi-o închipuie cei mai mulți dintre noi;

în această privință dosarele secrete ale multor secții de poliție ar putea dezvălui fapte înspăimîntătoare Dar şi printre femei renasc acum într-o măsură tot mai mare perversitățile Greciei antice. Se spune că la Paris dragostea lesbiană ar fi destul de răspîndită printre femeile măritate, iar potrivit spuselor lui Taxei ea este practicată pe scară şi mai largă de doamnele din înalta societate. Se presupune că la Berlin un sfert dintre prostituate practică tribadia, dar şi printre aristocratele noastre sînt destule discipole ale lui Sapho.

Un alt mod de satisfacere nenaturală a instinctului sexual sînt violurile comise asupra copiilor, al căror număr a sporit în ultimele decenii de cîteva ori. în Germania, în 1895, au fost condamnate pentru crime şi delicte împotriva moralității 10 239 de persoane, în 1905 — 13 432, iar în 1906 — 13 557. în temeiul art. 174 (acte imorale săvîrşite asupra copiilor), în 1902 au fost condamnate 58 de persoane, iar în 1907 — 72; în baza art. 176, alin. 3 (acte imorale săvîrşite asupra persoanelor sub 14 ani), în 1902 au fost condamnate 4 090 de persoane, în 1906 — 4 548, iar în 1907 — 4 397. în Italia, numărul crimelor împotriva moralității s-a ridicat între 1887 şi

1889 la 4 590, iar în 1903 la 8 461, ceea ce înseamnă că au revenit 19,44, respectiv 25,67 cazuri la 100 000 de locuitori. Acelaşi fenomen a fost constatat şi în Austria. „Puternica creştere a delictelor împotriva moralității în perioada 1880—

1890 — spune cu drept cuvînt H. Herz — ne arată că actuala structură economică, alături de sporirea numărului celor necăsătoriți, sporire determinată, la rîndul ei, de peregrinările prin țară au devenit una din principalele cauze ale tristelor stări morale existente".

în Germania, 5,6% din totalul crimelor au fost comise de a persoane aparținînd „profesiunilor libere", deci păturilor superioare; dar tot de această categorie sînt săvîrşite şi circa 13°/o din violurile comise asupra copiilor. Procentul ar fi şi ~m mai mare dacă aceste cercuri n-ar dispune de mari sume de bani pentru a-şi muşamaliza crimele. Dezvăluirile înspăimîntătoare făcute de

„Pali Mall Gazette", în deceniul al 9-lea, cu privire la abuzurile comise în Anglia asupra copiilor au dezvăluit adevărata situație în privința aceasta.

Cifrele de mai jos, referitoare la numărul celor internați în spitalele din Germania pentru boli venerice, ne lămuresc asupra îmbolnăvirilor şi creşterii numărului celor contaminați de aceste boli:

Blenoragie Sifilis Blenoragie Sifilis

1877- -1879 23 344 67 750 1892- -1894 50 541 78 093

1880- -1882. 28 700 79 220 1895- -1897 53 587 74 092

1883- -1885 30 038 65 980 1898- -1901 83 374 101 225

1886- -1888 32 275 53 664 1902- -1904 68 350 76 678

1889- -1891 41 381 60 793

Dacă socotim media anuală, constatăm că într-un răstimp de 25 de ani cazurile de îmbolnăviri au sporit de la 7 781 (blenoragie), respectiv 22 583 (sifilis), la 22 750, respectiv 25 559. Populația nu a crescut în acest răstimp decît cu 25%, pe cînd numărul bolnavilor de blenoragie a crescut cu 182% şi cel al sifiliticilor cu 19% !

Mai avem la dispoziția noastră o statistică care, ce-i drept, nu cuprinde mai mulți ani, ci doar o singură zi. Ea ne arată cîți pacienți erau în tratament medical pentru blenoragie, şancru şi sifilis la 30 aprilie 1900. Această statistică a fost întocmită din inițiativa ministerului culturii din Prusia. A fost trimis un chestionar tuturor medicilor din Prusia şi, cu toate că au răspuns numai 63,5% dintre ei, ancheta a arătat că la 30 aprilie 1900 aproape 41 000 de persoane erau în tratament medical pentru boli venerice. Dintre acestea, 11 000 erau contaminate de scurt timp de sifilis. Numai la Berlin au fost constatate la această dată 11 600 de persoane suferind de boli venerice, dintre care 3 000 de noi sifilitici. Din 100 000 de locuitori adulți, în tratament medical erau:

| Bărbați Femei

ha Berlin 1 419 999 584 450 80 457 279 176 169 27

în 17 oraşe cu peste 100 000 de locuitori

în 42 de oraşe cu 30 000—100 000 de locuitori.... în 47 de oraşe cu mai puțin de 30 000 de locuitori în celelalte oraşe si în comunele rurale

în întreaga Germanie 282 | 92

între oraşele cel mai mult afectate se numără porturile, oraşele cu institute de învățămînt superior, cu garnizoane şi industrie, precum şi oraşele cu industrie, comerț şi garnizoane.

(La Königsberg, din 100 000 de locuitori suferă de boli venerice 2 152 de bărbați şi 619 femei; la Colonia — 1 309, respectiv 402; la Frankfurt pş Main — 1 505, respectiv 399).

Referindu-se la Berlin, Blaschko afirmă că „într-un oraş mare ca Berlin dintre 1 000 de bărbați tineri în vîrstă de 20—30 de ani se îmbolnăvesc anual de blenoragie aproape 200, adică circa a cincea parte, şi 24 se îmbolnăvesc de sifilis. Perioada în decursul căreia bărbații tineri sînt expuşi primejdiei de a contracta o boală venerică este însă mai mare decît un an; pentru unele pături ale populației această perioadă este de 5, iar pentru altele de 10 ani şi chiar mai mult. După un celibat de 5 ani, un bărbat tînăr se va îmbolnăvi deci o singură dată de blenoragie, iar în 10 ani de două ori. După 4 pînă la 5 ani s-ar îmbolnăvi de sifilis fiecare al 10-lea bărbat tînăr, iar după 8 pînă la 10 ani fiecare al 5-lea. Cu alte cuvinte, dintre bărbații care se căsătoresc după împlinirea vîrstei de 30 de ani, fiecare va fi avut de două ori blenoragie şi fiecare al 4-lea sau al 5-lea va fi sifilitic. Aceste cifre au fost obținute pe bază de calcule extrem de minuțioase, iar nouă, medicilor, cărora ne sînt spovedite multe boli tăinuite în fața lumii, nu ni se par exagerate".

Cît de reale sînt datele anchetei din 30 aprilie 1900 rezultă şi dintr-o lucrare amplă, care se ocupă de situația bolilor venerice în cadrul armatei prusace. Cartea datează din 1907 şi a fost scrisă de medicul militar dr. Schwiening

Din lucrare reiese că diferitele corpuri de armată ale căror districte teritoriale coincid în general, deşi nu întotdeauna, cu provinciile dau în fiecare an un procent aproape stabil de recruți contaminați de boli venerice. Unele corpuri de armată se disting însă prin cifre deosebit de ridicate. Aşa ar fi, în primul rînd, Corpul 3 armată, care-şi recrutează efecti- vul din districtul Brandenburg. Vina principală pentru faptul că aici 2°/o dintre recruți suferă de boli venerice revine Berlinului. La Corpul 9 armată, locul Berlinului este luat de Altona (Hamburg), la Corpul 12 — de Dresda, iar la Corpul 19 — de Leipzig. Răspîndirea bolilor venerice în rîndurile populației civile rezultă cu şi mai multă precizie din calculele

întocmite de Schwiening privind procentul de recruți care suferă de boli venerice în diferite districte. Dintre 1 000 de recruți sufereau de boli venerice:

	1903	1904	1905
La Berlin	40,9	37,2	45,2
în 27 de orașe cu peste 100 000 de locuitori..	14,9	16,7	15,8
în 26 de orașe cu 50 000—100 000 de locuitori	11,6	9,6	9,5
în 33 de orașe cu 25 000—50 000 de locuitori..	8,2	6,8	9,1
în orașe cu mai puțin de 25 000 de locuitori și în comune rurale	4,3	5,0	4,0
în medie în întregul stat	7,6	8,1	7,8

Primul loc îl ocupă Schoneberg, cu 58,4 bolnavi la o mie de recruți. Dintre 1 000 de recruți proveniți din marile orașe neprusiene, Hamburg dădea 29,8 recruți cu boli venerice, Leipzig — 29,4, Dresda — 19, Chemnitz — 17,8, Miinchen — 16,4.

După cum arată G. von Mayr, în 1903-1904 media anuală a celor contaminați de boli venerice, calculată la o mie de locuitori, era 19,6 în Prusia, 60,3 — în Austro-Ungaria, 27,1 —- în Franța, 85,2 — în Italia, 125 — în Anglia, 28,3 — în Belgia, 31,4 — în Olanda, 40,5 — în Rusia, 45 — în Danemarca. Deosebit de mare este numărul celor contaminați de boli venerice în marină. în 1905—1906 numărul lor atingea în rîndurile marinarilor germani aflați în curse peste hotare 113,6 la mie, printre cei aflați în apele teritoriale — 58,8 la mie, iar printre cei aflați pe uscat — 57,8 la mie. In marina engleză, numărul lor atingea în 1905 — 121,55 la mie, iar în 1906 — 121,94 la mie.

Vedem deci cum actuala orînduire socială provoacă și sporește viciile, desfrîul, delictele și crimele de tot felul. întreaga societate ajunge într-o stare de nesiguranță, din cauza căreia femeile suferă cel mai mult.

Femeile își dau tot mai mult seama de această "Situație și caută remedii. In primul rînd, ele cer independență economică; cer să fie admise, ca și bărbatul, la orice activitate pentru care au aptitudinea și forța necesară ele cer în special acces la așa-numitele profesiuni „libere". Sînt oare aceste năzuințe justificate ? Sînt ele realizabile ? Ajută ele la ceva ? Iată cîteva întrebări cărora trebuie să li se dea un răspuns.

Capitolul al treisprezecelea

Poziția femeii în viața economică

1. Dezvoltarea şi răspîndirea muncii femeilor

Pină la un anumit grad, societatea burgheză recunoaşte ca îndreptățită năzuința femeii de a-şi cîştiga singură existența şi de a fi independentă din punct de vedere personal, după cum recunoaşte ca îndreptățită şi năzuința muncitorilor spre libertate. Principalul motiv al acestei atitudini conciliante trebuie căutat în interesele de clasă ale burgheziei. Burghezia are nevoie de eliberarea totală a forței de muncă masculine şi feminine pentru a putea dezvolta la maximum producția. Pe măsură ce maşinile şi tehnica se perfecționează şi procesul muncii se împarte tot mai mult în operații simple, necesitînd mai puțină forță şi calificare tehnică, pe măsură ce se intensifică concurența nu numai între industriaşi, ci şi între întregi regiuni industriale — țară contra țară, continent contra continent —, forța de muncă feminină este tot mai cerută.

în capitolele precedente am expus în amănunțime motivele speciale pentru care tot mai multe femei sînt atrase într-un număr de profesiuni din ce în ce mai mare. Femeia este tot mai des angajată — alături de bărbat sau în locul lui — pentru că pretențiile ei materiale sînt mai mici decît ale bărbatului. O împrejurare care se datorează naturii ei ca ființă sexuală o sileşte să-şi ofere serviciile la un preț mai redus; ea este supusă, în medie mai des decît bărbatul, unor tulburări fizice care pricinuiesc întreruperi în muncă şi care în stadiul actual de interdependență şi organizare a forțelor de muncă în marea industrie pot provoca întreruperi în procesul de producție. Sarcina şi lehuzia prelungesc aceste pauze Patronii profită de această împrejurare şi-şi asigură din piin o despăgubire pentru neplăcerile pe care le au din pricina acestor tulburări, plătind salarii considerabil mai reduse. Afară de aceasta, femeia este legată de locul unde-şi are domiciliul sau de imediata lui vecinătate; ea nu-şi poate schimba domiciliul, aşa cum, în majoritatea cazurilor, o poate face bărbatul.

Totodată, munca femeilor, în special a celor căsătorite, prezintă, după cum reiese dintr-un citat din „Capitalul" lui Marx, şi o atracție deosebită pentru patron. Ca muncitoare, femeile măritate sînt „mult mai atente şi mai ascultătoare" decît cele nemăritate; grija pentru copii le obligă să-şi încordeze puterile la maximum pentru a-şi procura mijloacele de trai necesare. Ea tolerează multe lucruri pe care femeia nemăritată, şi cu atît mai puțin muncitorul, nu le tolerează. In general sînt încă rare cazurile cînd muncitoarea îndrăzneşte să se alăture tovarăşilor ei de muncă care luptă pentru condiții de muncă mai bune.

Iată deci încă un fapt care îi sporeşte valoarea în ochii patronului; acesta o foloseşte adeseori ca armă eficace împotriva muncitorilor „recalcitranți". De asemenea, femeia are mai multă răbdare, este mai îndemînatică şi are un simț al frumosului mai dezvoltat, calități care fac ca ea să fie mai potrivită decît bărbatul pentru o serie întreagă de munci.

Virtuosul capitalist apreciază la justa lor valoare aceste virtuți feminine, şi astfel, o dată cu dezvoltarea industriei, femeia găseşte pe an ce trece un cîmp de activitate tot mai vast; ceea ce este însă esențial, acest lucru nu duce la ameliorarea sensibilă a situafiei ei sociale. Folosirea forței de muncă feminine înlătură adesea forța de muncă masculină. Or, forța de muncă masculină vrea şi ea să-şi găsească o întrebuințare şi de aceea se oferă la un preț mai redus, iar această ofertă apasă, la rîndul ei, asupra salariului muncitoarei.-Scăderea salariilor devine un mecanism care-este pus în mişcare de continua dezvoltare a tehnicii în procesul de muncă, cu atît mai des cu cît această dezvoltare, ducînd la economisirea de forțe de muncă, eliberează şi muncitoare, ceea ce sporeşte, la rîndul său, oferta de „brațe" în general. Apariția de noi ramuri industriale contrabalansează întrucîtva această creare permanenta a unui excedent relativ de forță de muncă, dar nu în suficientă măsură pentru a asigura o îmbunătățire durabilă a condițiilor de muncă. în aceste ramuri industriale, ca, de pildă, în cea electrotehnică, bărbații sînt înlocuiți cu femei. Astfel, la „Allgemeine Elektrizitätsgesell- schaft" aproape toate maşinile din fabrica de motoare mici sînt deservite de fete. Orice creştere a salariului peste o anumită limită îl determină pe patron să tindă spre o nouă îmbunătățire a maşinilor sale, să înlocuiască brațele şi creierul omului prin maşini automate, lipsite de voință proprie. în prima perioadă a modului de producție capitalist, pe piața brațelor de muncă îşi făceau concurență aproape exclusiv bărbați; acum însă un sex trebuie să înfrunte pe celălalt şi tot astfel o generație pe cealaltă. Femeia îl înlătură pe bărbat şi este înlăturată, la rîndul ei, de munca tineretului şi a copiilor. Aşa arată „ordinea morală" în industria modernă.

Această situație ar deveni în cele din urmă insuportabilă dacă nu i s-ar opune cu toată puterea forța muncitorilor organizați în sindicate. Pentru muncitoare este o necesitate vitală să se alăture acestor organizații, deoarece, izolată, ea este în şi mai mică măsură decît muncitorul capabilă să opună rezistență patronului. încetul cu încetul, acest lucru încep să-l înțeleagă şi

muncitoarele. Astfel, numărul femeilor care aderaseră la sindicatele libere din Germania se ridica în 1892 la 4 355, în 1899 la 19 280, în 1900 la 22 884, în 1905 la 74 411, în 1907 la 136 929, iar în 1908 la 138 443 1. în 1892 ele constituiau numai 1,8% din membrii sindicatelor, în 1908 — 7,6%. Potrivit celui de-al cincilea raport internațional asupra mişcării sindicale, numărul femeilor membre ale sindicatelor se ridica în Marea Britanie la 201 709, în Franța la 88 906, în Austria la 46 401.

Tendința patronilor de a prelungi ziua de muncă şi -de- a

stoarce astfel mai multă plusvaloare de la muncitorii lor este favorizată şi de slaba putere de împotrivire a muncitoarelor. Aşa se explică, de pildă, că în industria textilă, unde femeile furnizează mult peste jumătate din numărul total al brațelor de muncă, există pretutindeni cea mai lungă zi de lucru. Fiind obişnuită să nu-şi precupețească timpul în activitatea casnică, muncitoarea se supune pretențiilor sporite fără a opune rezistență.

kQCiOiCirHOiCOOiOOOlr^iO HCÍJO 1—i
•«i» TC m Tf ^H Tf "=t< OD CO
-ifOOH'^^QOHtOOlOO 00 00 CO Ci CO
O'íl-OOKIO'dioOOBH^i CO Ol OîiNCOMrtOICTM Tfl lO WWM Ol
WWMCDOONOO^HXH CD O CO lO CO
H-^^r-loOiOOOCOCiCOîDCÛ
ttooi<oesocoioo CD o o CD rH
CD
Hiooî^Nt^c-oowoc- rt'tîïcfliû^occi^iûoto C— Ol c— oi t-h
C- 00 00 CD
o
CO Ol Ol Ci
01r-OrH01COOTHOCO-*SiCO OHXiHM^t-OfflHCJf» 0 0-1 CO
1 CO CO
Mfllc: lO
I -
Ol lO
CO Ol
QOMICOHCriHOimnHH NrH CO rH rH hh 00 rH Ci Ol
i) cti

aa o o aa

— c

•i >rt S S ¿¡ e

a 3 f-

eo

HCOt^(M^OOC5COOHCO TH ^ TH

COOainCDOHCv]rt<CO(MH iO ÍM l>

COHCDH01>1Q(MIQ050CÛ C- CO GO

CJOCOCO^CO^COCCCOHI> HH05

0î>0c0l^00 050^c0»0»0c- C— CT2 ^

OOCOCQCM-^cOOi^COOCM HiQiO

OS vO OJ ifl vO CO ^

CO^COI>(M[^iO(MOia505l> CO GO CO

COOJOiCOOHOL^kOiOt^iO C^ 00 ^

(M01GM(M^COiOOHiOOO 05H05

CJOCQiOODOOCOr-fMCQO CO T—I CO

CiiOCOC5CO>OH(MaiOCM(jl LO C3 TH

vQWHCîCiOOH-f^^uQ T-1 CO

COCOOiQOHCMOlH rH OHH

i—I (MH H. TH

CT5 GO Ot> t—I CO CO 00 00 CO O H 1> COCONO rH C-

CVl CO

uO^iQOlM^MQHiOríl^ CO H 1> D- CO

O O O iO O CO ^ OS CO rH O (M CO 00 CO

(MiOO^C^HiCQO^COW CM C"*» lO iQ O

D-tHCvICO^CO-^COT-H^THOJ ÍO ^ ^ CO

HCÛO^(MCOCOOiO(M>QW Ol-f ^ rH CO

COMH^CO CO CO ^ c—

O CO CM 00 O lO Oi -H- CO 00 CO CO CO »O O

O C3 »O CO CM CO CO O CO Ci HiOr^

•tHCOtHCOtHOCOGOCO^^O CO O o

œ o o

rHCMtMOvOC^CO^OCOCOCO CO CO O

CO »O CO C— O CM rH CM CM Ot) O CO Ol I.— O

^CQiQ^HCDOSCOiOHiQQ L— rH CM
S2
Ci Ci
O (M G5 CM CO rH CO CO GM rH (M rH O CM CM
CO TH CO TH TH TH
ininiuiui -bsuo¿9j iniiy
C^OOC-i-iOrHOaSiHOO OOOC5000005000
TH O
o o o O
Ci Ci Ci Ci Oi
rH rH rH rH rH

bOKM
C 3
• 2
bo;
li
C3.3 <"<
a Câ S5«;
c
« 3,
C/1- 03
cC
'3 03 M

¿4 ö P "o
că c3 T3 că s 03 03
S
<¡
'■s-S
o —
o ^ o
fn
că J- 03 că

¡75 >- s

p

>73 03 ț-> t-¡ >H 53

In alte meserii — croitorie sau fabricarea de flori artificiale etc. — la înrăutățirea salariilor şi prelungirea timpului de muncă contribuie faptul că muncitoarele îşi iau de lucru acasă în mod suplimentar, fără să-şi dea seama că prin aceasta îşi fac singure concurență şi că, muncind 16 ore pe zi, ele nu cîştigă mai mult decît ar cîştiga dacă ar lucra un timp de muncă reglementat de 10 ore.

Din tabelul de la pag. 245 reiese cît de mult a crescut în diferitele țări civilizate numărul femeilor ocupate în diverse domenii de activitate. Tabelul ne arată atît repartizarea pe sexe a populației active, cît şi ponderea ei în raport cu întreaga populație a țării.

Din tabel mai rezultă că în toate țările civilizate numărul femeilor ocupate în diverse domenii de activitate reprezintă un procent foarte ridicat din întreaga populație. Procentul cel mai ridicat îl avem în Austria, Franța şi Italia; acest lucru se explică, probabil, îndeosebi în cazul Austriei şi Italiei, prin modul în care s-a efectuat recensămîntul, deoarece au fost luate în considerare nu numai femeile care aveau o ocupație de bază, ci şi cele cu ocupații auxiliare. Procentul cel mai mic îl dețin Statele Unite. Importantă este însă şi creşterea populației active în comparație cu perioadele precedente. Vom începe cu Germania.

c

s

f. a

Cj

o Populația totală Populația activă Populația activă față de populația totală (în %) Din 100

de persoane active erau

Anul n 1 ului bărbat i femei bărbați femei bărbați femei bărbați femei

1882 22 150 749 23 071 364 13 415 415 5 541 517 60,57 24,02 71,24 28,76

1907 25 409 161 30 461 100 26 361 123 31259 429 15 531 841 18 599 236 9 492 881 61,13 61,06 24,96 30,37 (0,25 66,21 29,75 33,79

Din tabel rezultă că numărul celor ocupați în diverse domenii de activitate creşte mult mai repede decît populația însăşi şi că afluxul brațelor de muncă

feminine depăşeşte şi mai mult.acest ritm de creştere. Numărul populației active masculine rămîne relativ staționar, pe cînd populația activă feminină creşte atît relativ cît şi absolut; astfel, munca femeilor înlocuieşte în tot mai mare măsură pe cea a bărbaților.

Din 1882 pînă în 1895 numărul celor ocupați în diverse domenii de activitate a crescut cu 16,6°/o, iar din 1895 pînă în 1907 cu 19,34%, şi anume: numărul bărbaților cu 15,8%, respectiv 19,35%, iar numărul femeilor cu 18,7%, respectiv 44,44%. Avînd însă în vedere că între 1882 şi 1895 sporul populației a fost de numai 19,8%, iar între 1895 şi 1907 de numai 19,34%, reiese că numărul persoanelor ocupate în diverse domenii de activitate a crescut în ansamblu, dar, în timp ce numărul bărbaților ocupați a crescut oarecum proporțional cu creşterea întregii populații, numărul femeilor ocupate a crescut mult mai repede, ceea ce dovedeşte că lupta pentru existență cere eforturi mai mari decît înainte.

In perioada 1882-1895 şi 1895-1907 numărul celor ocupați a crescut (+), respectiv a descrescut) în Germania, în raport cu întreaga populație, după cum urmează:

1882—1895 1895—1907

femei ocupate + 1 005 290 = 23,60 % + 2 979 105 = 56,59%

bărbați ocupați.... + 2 133 577 = 15,95 % + 3 077 3Ş2 = 19,85% Personal de serviciu

feminin + 31 543 = 2,46 % — 64 574 = 4,91%

Personal de serviciu

masculin — 17 151 = 40,35 % — 9 987 = 39,38%

Populația activă se repartizează după cum urmează:

1882 1895 1907

femei bărbați femei bărbați femei bărbați

agricultură ş i silvicultura

industrie şi minerit

comerț şi transporturi.... diverse munci salariate.. 2 534 909 1 126 976 298110 183 836 5 701 587 5 269 489 1272 208 213 746 2 753 154 1521118 579 608 233 865 5 539 538

6 760 102 1 758 903

198 626 4 598 986 2 103 924 931 373 320 904 5 284 271 9 152 330 2 546 253 150 791

servicii publice şi profe- 115 272 373 593 176 648 618 335 288311 799 025

armată şi marină 542 282 — 630 978 — 051 194

A crescut, respectiv a descrescut, numărul persoanelor ocupate în:

între 1882 şi 1895 intre 1895 şi 1907

femei | % bărbaţi 0/ /o femei 0' /o bărbaţi 0/ /O

agricultură şisilvicul- + 218 245 +394 142 +281 498 + 50 029

+ 61 376 8,60 35,00 98,40 27,20

53,25 + 162049 + 1490613 + 486695 — 15120

+ 154285 + 179153 2,80 28,30 38,30 7,10

33,25 39,65 + 1845 832 + 582 806 + 351 765 + 87 039

+ 111 663 67,04 38,31 60,69 37,22 — 255 267 + 2 392228 + 787 350

— 47 835

+ 180 690 + 20216 4,61 33,39 44,76 24,08

industrie şi minerit comerţ şi transporturi diverse muncisalariate servicii publioe şi pro-

armată şi marină....

Total +1 005 290 23,60 +2 133 577 15,90 + 2 979105 - + 3 077 382 -

Dintre persoanele ocupate erau:

1895 1907

femei 0/ /o bărbaţi % femei 0/ /O bărbaţi j %

de sine stătători....

funcţionari

muncitori etc. (excep- tînd personalul de serviciu) 1 069 007 39 418

3 745 455 22,10 0,81

77,09 4 405 039 582 407

9 071 097 31,30 4,10

64,60 1 052 165 159 889

6 422 229 - 4 438 123 1 130 839

11 413 892 '—

4 853 880 100 14 058 543 100 7 634 283 100 j 16 982 854 100

Numărul femeilor de sine stătătoare ocupate în 1907, în comparaţie cu 1895:

1907

1895

în industrie (industria casnică).. 477 290 519 492 —42 202 = 8,10%

în comerț si transporturi 246 641 202 616 +44 025 = 21,77%

în agricultură 328 237 346 896 —18 659 = 9,04%

Cel mai puternic erau reprezentate femeile în:

1907

1895

agricultură

confecții şi curățătorii

comerț

industria textilă

alimentație publică

industria alimentară

industria de prelucrare a metalelor industria ceramică şi a cărămizilor

industria hîrtiei

industria de prelucrare a lemnului.

4 585 749 2 745 840

883 184 713 021

545 177 299 829

528 235 427 961

339 555 261 450

248 962 140 333

73 039 36 210

72 270 39 555

67 322 39 222

48 028 30 346

Principalele domenii de activitate în care numărul femeilor depăşeşte în Germania simțitor, pe cel al bărbaților:

femei bărbați

agricultură

industria textilă

confecții

curătătorii

alimentație publică

servicii casnice

servicii sanitare • 4- 217 132 466 210 403 879 85 684 266 930 279 208 129 197 2 737 768 390 312 303 264 58 035 139 002 36 791 78 520

Aceste cifre ne dau o imagine clară a situației din Germania. Deşi numărul persoanelor ocupate creşte mult mai repede decît populația în ansamblu, afluxul forțelor de muncă feminine în diverse domenii de activitate depăşeşte şi mai mult acest ritm de creştere. Numărul femeilor ocupate creşte rapid în toate domeniile. In timp ce numărul populației active masculine rămîne relativ staționar, numărul populației active feminine creşte atît relativ cît şi absolut. Mai mult decît atît, creşterea numărului femeilor ocupate constituie principalul factor al creşterii ponderii populației active în cadrul întregii populații. Ponderea membrilor de familie feminini în numărul total al femeilor a scăzut de la 70,81% în 1895, la 63,90% în 1907. Munca femeilor a căpătat deci o asemenea amploare, o asemenea însemnătate, încît demonstrează întregul ridicol şi totala netemeinicie a maximei filistine: locul femeii este acasă. în Anglia, numărul celor ocupați în industrie era:

Total Bărbați Femei Din 100 de persoane ocupate erau

bărbați | femei

1871 11 593 466 8 270 186 3 323 280

1881 11 187 564 7 783 646 3 403 918 69,59 30,41

1891 12 751 995 8 883 254 4 016 230 68,09 31.91

1901 14 328 727 10 156 976 4 171 751 70,09 29,91

In decurs de 30 de ani, numărul bărbaților ocupați a crescut deci cu 1 886 790 (22,8%), iar cel al femeilor cu 848 471 (25,5%). Deosebit de interesant este faptul că, deşi în 1881, an de criză, numărul bărbaților ocupați a scăzut față de anul 1871 cu 486 540, cel al femeilor a crescut cu 80 638. Scăderea relativă a brațelor de muncă feminine în 1901 este numai aparentă, deoarece numărul femeilor ocupate în agricultură nu poate fi comparat cu cifra corespunzătoare anului 1891, majoritatea soțiilor şi fiicelor de arendaşi fiind trecute în grupa celor fără ocupație. La aceasta se mai adaugă şi faptul că în ultimii 20 de ani s-au dezvoltat în special acele industrii în care predomină forța de muncă masculină;

în schimb, industria textilă a cunoscut un regres relativ, iar din 1891 chiar şi unul absolut:

1881 1901 creştere % dintre care femei

Industria ccramică şi a cărămizilor

Prelucrarea metalelor şi industria constructoare de maşini Construcțiile 528 474

812 915 764 911 1 094 636 805 185

1 228 504 1 128 68(1 155 39« 53

52 47 5 5 006

»

61 233 2 485 663 222

Cu toate acestea, forța de muncă feminină a sporit din nou în detrimentul forței de muncă masculine. Numai procentul de creştere a muncii femeilor, care în perioada 1851—1861 mai era încă de 12,6% şi în perioada 1871—1881 de 7,6%, a scăzut în perioada 1891—1901 lă 1,8%. In 1907 lucrau în industria textilă 407 360 de muncitori (36,6%) şi 679 863 de muncitoare (63,4%).

în schimb, munca femeilor a marcat o creştere mult mai importantă în industria confecțiilor şi în comerț. Totodată s-a constatat că femeile mai în vîrstă sînt înlocuite prin femei mai tinere. Deoarece femeile sub 25 de ani sînt în majoritatea cazurilor necăsătorite, iar cele mai în vîrstă de obicei măritate sau văduve, rezultatul este că femeile măritate sau văduve sînt înlocuite prin fete tinere.

în Anglia, profesiunile în care numărul muncitoarelor depăşea cu mult pe cel al muncitorilor erau următoarele:

Femei Bărbați

Servicii casnice 1 690 686 124 263

Industria confecțiilor... 711 786 414 637

Industria textilă 663 222 492 175

din care: Industria bumbacului.... 328 793 193 830

Industria lînii 153 311 106 598

Industria cânepii şi iutei 104 587 45 732

Industria mătăsii 22 589 8 966

Broderii 28 962 9 587

în aproape toate ramurile, salariul femeilor este pentru acelaşi timp de muncă mult mai redus decît cel al bărbaților. Potrivit celei mai recente anchete, în 1906 cîştigul mediu săptămînal era în industria textilă de 28 de şilingi, 1 penny (28,55 mărci) pentru bărbați şi de numai 15 şilingi, 5 pence (15,66 mărci) pentru femei. In industria de biciclete, unde, datorită introducerii maşinilor, munca femeilor a luat în ultimul timp o mare extindere, femeile căpătau pe săptămînă numai 12—18 şilingi, pe cînd bărbații cîştigau 30—40 de şilingi. Acelaşi fenomen îl constatăm şi în industria hîrtiei, la legătoriile de cărți şi în industria de încălțăminte. Deosebit de prost este plătită munca femeilor în industria lenjeriei: 10 şilingi pe săptămînă e socotit un cîştig bun.,,în general, femeia cîştîgă o treime sau jumătate din—salaritri- săptămînal al bărbatului".

Deosebiri similare în salarizarea bărbaților şi a femeilor există la poştă şi în învățămînt. Numai în industria bumbacului din Lancashire ambele sexe capătă pentru acelaşi timp de muncă salarii aproape egale.

In Statele Unite, munca femeilor s-a dezvoltat după cum urmează:

1880 % 1890 0/ /O 1900 %

Agricultură.... Profesiuni libere Servicii casnice şi personale.. Comerț şi transporturi

Fabrici 594 51C 177 25E

1 181 300

63 058 631 034 678 884 311 687

1 667 651

228 4'fl

1 027 928 997 336 430 597

2 095 449

503 347 1 312 668

femei

bărbați 2 647 1571 14,7 j 3 914 571 14 774 9421 85,3 | 18 821 090 17,4 82,6 5 319 397 23 753 836 18,8 81,2

Total.... 17 392 099 100 22 735 661 100 | 29 073 233 100

Vedem deci că numărul femeilor ocupate a crescut de la 3 914 571 în 1890 la 5 319 397 în 1900, deci mult mai repede decît populația totală, care a sporit de la 62 622 250 în 1890 la 76 303 387 în 1900, adică numai cu 21%. Numărul relativ al bărbaților ocupați în producție scade necontenit, ei fiind înlocuiți de

femei. Astfel, din 100 de persoane ocupate în producție avem acum 18,8 femei, pe cînd în 1890 procentul lor era de numai 14,7.

Nu există aproape profesii — cu excepția a 9 profesiuni din cele 312 existente — în care să nu lucreze femei. Potrivit recensămîntului din 1900, există chiar şi 5 femei piloți, 45 de mecanici de locomotive şi fochişti, 185 de fierari, 508 maşinişti, 11 perforatori, 8 cazangii. „Aceste cifre nu au, bineînțeles, o mare însemnătate sociologică. Ele dovedesc însă că există foarte puține profesiuni de la care, fie din cauza condiției lor fizice, fie din considerente legale, femeile să fie excluse"

Deosebit de mare este numărul femeilor în următoarele profesiuni: servitoare şi chelnărițe: 1 213 828; confecții pentru femei: 338 144; muncitoare agricole: 497 886; spălătorese: 332 665; învățătoare: 327 905; fermiere: 307 788; muncitoare textiliste: 231 458; menajere: 147 103; vînzătoare: 146 265; cusătorese: 138 724; infirmiere şi moaşe: 108 691; muncitoare necalificate: 106916. în aceste 12 profesiuni lucrează 358 333 de femei, adică 74,1% din totalul femeilor ocupate. De asemenea, există 85 086 de stenografe, 82 936 de modiste, 81 000 de funcționare comerciale, 72 896 de contabile etc. In 19 profesiuni, care cuprind fiecare peste 50 000 de femei, sînt concentrate 4 293 894 de femei, adică 88,8°/o din totalul femeilor ocupate.

Femeile au o poziție predominantă în următoarele profesiuni (socotindu-se la 100 de persoane ocupate):

Confecții de lenjerie
Mode, pălării
Croitorie
Confecții de gulere
Tricotaje
Confecții de mănuşi
Legătorii de cărți
Industria textilă
Economi şi menajere
îngrijirea bolnavilor
Spălătorii
Personal de serviciu
Agenți pentru închiriere de odăi

Stenografi şi stenografe

învățători şi învățătoare

Profesori şi profesoare de muzică

Femei Bărbați

99,4 0,6

98 2

96,8 3,2

77,6 22,4

72,8 27,2

62,6 37,4

50,5 49,5

50 60

94,7 5,3

89,9 10,1

86,8 13,2

81,9 18,1

83,4 16,6

76,7 " 23,3

73,4 26,6

56,9 43,1

Din 4 833 630 de femei ocupate în vîrstă de 16 ani sau mai mult, 3 143 712 erau necăsătorite, 769 477 — căsătorite, 857 005 — văduve şi 63 436 — divorțate.

„Cea mai mare creştere a procentului de femei ocupate — menționează raportul american — s-a produs în rîndul femeilor căsătorite, deoarece în 1900 procentul acestora era cu 25% mai mare dectt în 1890. în 1890 lucra doar o femeie din 22, în 1900 una din 18".

Foarte mare este, atît relativ cît şi absolut, numărul văduvelor şi al femeilor divorțate. Dintre 2 721 438 de văduve, în 1900 lucrau 857 005, adică 31,5%. La femeile divorțate procentul acelora care lucrau era şi mai mare. Din 114 935 de femei divorțate, în 1900 lucrau 55,3%, pe cînd în 1890, dintre femeile divorțate lucrau numai 49%. An de an tot mai multe femei sînt deci nevoite să-şi cîştige singure existența.

Din cele 303 profesiuni în care lucrează femei, există:

.100-.500-

79 de profesiuni cu mai puțin de

¡SI

„,,,, M »,,

31,, „ „,,,, „

126 „ „ cu peste

63 „ „ „ „

100 de femei

- 500 „ -l 000 „ „ 1 000 „ „ 5 000 „ „

Cîştigul mediu, calculat la 100 de persoane ocupate, în vîrstă de 16 ani şi mai mult:

Femei,

.. sub 7 dolari. 7— 9 dolari. 7—15 dolari.15—20 de dolari.20—25 de dolari

Bărbați

18 sub 7 dolari 66,3

15,4 7—9 dolari 19,6

60,6 9—20 de dolari 13,2

4,8 20—25 de dolari 0,8

2.... peste 25 de dolari 0,1

Salariu] mediu săptămînal 11,16 dolari 6,17 dolari

Vedem deci că 60,6% dintre bărbați cîştigă peste 9 dolari, pe cînd numai 14,1% dintre femei cîştigă peste 9 dolari, iar aproximativ două treimi (66,3%) cîştigă mai puțin de 7 dolari1. Salariul mediu săptămînal este la bărbați de 11,16 dolari, iar la femei de 6,17 dolari, deci aproape de două ori mai mic.

Diferența este la fel de mare şi în rîndul funcționarilor. Din 185 874 de funcționari civili, 172 053 (92,6%) erau bărbați şi 13 821 (7,4%) femei. în Columbia, unde se află sediul administrației centrale, procentul femeilor atinge 29%. Cu toate acestea, 47,2% dintre femei cîştigă mai puțin de 720 de dolari pe an, pe cînd dintre salariații bărbați numai 16,7% au un salariu atît de mic 2.

Potrivit recensămîntului din 1901, în Franța se numărau printre populația activă 19 715 075 de persoane, dintre care 12 910 565 de bărbați şi 6 804 510 femei. Pe profesiuni, ea se repartizează după cum urmează:

Bărbați % Femei 0'

/O

Agricultură 5 517 617 72 2 658 952 28

Comerț 1 132 621 65 689 999 35

Servicii casnice 223 861 23 791 176 77

Profesiuni libere 226 561 67 173 278 33

Industrie 3 695 213 63,5 2 124 642 36,5

„Veniturile salariaților". Buletin nr. 93, Washington, 1908, pag. 11. „Salariații publici în Statele Unite", Washington, 1908.

,,Populația muncitoare feminină reprezintă deci jumătate din cea masculină".

La fel ca în celelalte țări, procentul cel mai mic de femei îl prezintă profesiunile care cer o mare forță fizică (în industria extractivă revin 2,03 femei la 100 de bărbați, la cariere — 1,65, în metalurgie — 1,06). In schimb, ponderea cea mai mare o au femeile în industria textilă — 116 femei la 100 de bărbați ■, în industria confecțiilor; la spălătorii, unde revin 1 247 de femei la 100 de bărbați, şi în industria lenjeriei — 3 286 femei la 100 de bărbați.

După cum a putut constata doamna C. Milhaud, afluxul femeilor este în general mai mare în industriile în care ziua de muncă este excesiv de lungă, iar salariul foarte mic. „Un fapt trist": în timp ce în industriile cu ziua de muncă redusă sînt ocupate doar cîteva mii de femei, în cele cu ziua de muncă lungă lucrează sute de mii".

în privința salariului, statisticianul burghez E. Levasseur arată că aproape în toate cazurile salariul femeilor nu atinge decît două treimi din salariul muncitorilor şi de multe ori reprezintă doar jumătate din acesta *.

2. Munca în fabrică a femeilor măritate. Industria casnică şi industriile vătămătoare sănătății

Muncitoarele căsătorite reprezintă, situație deosebit de îngrijorătoare pentru viața de familie a muncitorilor, un procent foarte însemnat din numărul total al muncitoarelor, iar numărul lor este în continuă creştere. Inspectorii de fabrică din Germania au avut în 1899 misiunea să efectueze cercetări cu privire la durata muncii şi la motivele care determină femeile căsătorite să lucreze în industrie.

Ei au constatat că în fabrici lucrau în total 229 334 de femei. Afară de aceasta, potrivit rapoartelor întocmite de administrațiile miniere din Prusia, în

mine erau ocupate la munci de suprafață 1 063 de femei. In întreprinderile supuse inspecției industriale, numărul muncitoarelor căsătorite a crescut în Baden, între anii 1894 şi 1899, de la 10 878 (27,05% din totalul muncitoarelor adulte) la 15 046 (31,27%).

Repartiția efectivului de 229 334 de femei muncitoare pe principalele ramuri industriale rezultă din următorul tabel:

Industria textilă 111 194

Industria alimentară 39 080

Industria ceramică şi a cărămizilor 19 475

Industria confecțiilor şi curățătoriile 13 156

Industria hîrtiei 11 049

Industria de prelucrare a metalului 10 739

Industria lemnului şi a obiectelor din lemn 5 635

Industria poligrafică 4 770

Industria constructoare de maşini 4 493

Industria chimică 4 380

Alte industrii 5 363

Total 229 334

După industria textilă este de relevat ponderea mare a industriei alimentare şi a industriei produselor de consum, în special a fabricilor de țigări şi tutun în care lucrează un mare număr de femei. Urmează apoi industria hîrtiei şi îndeosebi întreprinderile pentru sortarea cîrpelor şi fabricile de cărămizi. „Femeile măritate sînt ocupate mai ales în profesiunile obositoare, în care munca este mai grea şi adesea insalubră (cariere de piatră, fabrici de cărămizi, vopsitorii, fabrici chimice, fabrici de zahăr etc.), în timp ce muncitoarele tinere, sub 21 de ani, lucrează în fabrici de porțelan, filaturi, țesătorii, fabrici de hîrtie, fabrici de țigări şi în industria confecțiilor. La muncile cele mai neplăcute, ocolite de alții, nu se angajează decît muncitoarele mai vîrstnice, în special cele căsătorite"

Vom cita cîteva din numeroasele declarații făcute în privința cauzelor care au determinat extinderea muncii femeilor căsătorite, respectiv a celor divorțate şi a văduvelor. în districtul Potsdam, drept motiv al muncii femeilor în fabrici se invocă adesea insuficiența cîştigului obținut de soț. Potrivit rapoartelor a doi inspectori, la Berlin, 56,62% dintre femeile care muncesc au afirmat că soțul lor cîştigă prea puțin. Acelaşi lucru declară şi inspectorii din Prusia occi- dentală,

din Frankfurt pe Oder, Franconia de mijloc, Württemberg II, Alsacia de jos etc. Inspectorul din Magdeburg indică acelaşi motiv pentru majoritatea femeilor muncitoare; alte femei sînt nevoite să muncească, deoarece bărbatul cheltuieşte prea mult pentru sine însuşi sau este uşuratic. Altele lucrează din obişnuinţă sau fiindcă nu au fost educate pentru meseria de soţie. Chiar dacă am admite că asemenea motive pot fi valabile pentru o mică parte din cazuri, marea majoritate muncesc pentru că sînt nevoite să o facă. Acelaşi lucru 1-a constatat şi sindicatul muncitorilor din industria lemnului din Stuttgart, cu ocazia unei anchete efectuate în 1900. Inspectorul din Alsacia de jos constată că principala cauză pentru munca femeilor căsătorite trebuie căutată în civilizaţia modernă, în mijloacele de transport şi în tendinţa industriei, determinată de concurenţa neîngrădită, de a-şi procura forţe de muncă ieftine. Femeile căsătorite sînt angajate cu precădere şi pentru motivul că sînt mai de nădejde şi nu îşi schimbă atît de uşor locui de muncă. Inspectorul de fabrică din Baden (dr. Wörishoffer) spune:

„Pretutindeni unde este posibil patronii preferă să folosească muncitoare, în primul rînd, din cauza salariilor mai reduse. O dovadă grăitoare în această privinţă este faptul că salariile cele mai mici se plătesc în ramurile industriale in care muncesc un număr mare de femei... Posibilitatea de a folosi un număr mare de femei are drept efect că în aceste ramuri industriale familiile muncitorilor sînt puse în faţa necesităţii de a-şi trimite soţiile la muncă".

Inspectorul din Koblenz declară: „Femeile sînt în general mai de nădejde şi lucrează cu mai multă sîrguinţă decît fetele tinere. Muncitoarele tinere au, de obicei, o aversiune faţă de muncile murdare şi neplăcute, acestea fiind deci lăsate de preferinţă în seama femeilor măritate, mai puţin pretenţioase. Astfel, de pildă, întreprinderile pentru sortarea cirpelor trebuie să angajeze adesea femei căsătorite*.—

în ceea ce priveşte salariile, este un fapt cunoscut că în general munca femeilor este mai prost plătită decît cea a bărbaţilor, chiar dacă lucrătoarea are acelaşi randament. In această privinţă, patronul nu se deosebeşte întru nimic nici de stat, nici de comună. La căile ferate şi la poştă femeile capătă, pentru aceeaşi muncă, mai puţin decît bărbaţii; comunele plătesc învăţătoarele mai

prost decît pe învățători. Cauzele acestei situații sînt următoarele: femeia este mai puțin pretențioasă şi, înainte de toate, mai neajutorată; în foarte multe cazuri cîştigul ei nu este decît o completare a cîştigului soțului sau al tatălui, adevăratul susținător al familiei; caracterul ocazional, de diletantism şi provizorat al muncii femeilor; marea armată industrială de rezervă a muncitoarelor, care le slăbeşte puterea de împotrivire; „concurența neloială" a aşa-numitei „clase de mijloc" în croitorie, industria modei, a florilor artificiale şi a hîrtiei; femeia este de obicei legată de localitatea în care îşi are domiciliul. Din toate aceste motive, dacă nu intervine legea, timpul de muncă al femeilor este cel mai lung.

Intr-o anchetă asupra salarizării muncitorilor industriali, efectuată la Mannheim în 1893, dr. Worishoffer, care a decedat între timp, a împărțit salariile săptămînale în trei categorii 1: categoria inferioară cuprinde salariile săptămînale pînă la 15 mărci, cea de mijloc pe cele între 15 şi 24 de mărci, iar cea superioară salariile ce depăşesc 24 de mărci.

Pe baza acestei împărțiri, salariile prezintă următorul tablou:

Categoria

inferioară de mijloc superioară

muncitorii în ansamblu....

bărbații

femeile 29,8% 20,9% 99,2% 49,8% 56,2% 0,7% 20,4% 22,9% 0,1%

Muncitoarele primeau în majoritatea cazurilor adevărate salarii de mizerie:

4,62°/0 primeau un salariu săptămînal sub 5 mărci 5,47% „ „ „ „ între 5 şi 6 mărci

43,96% 27,45%

o şi 6 şi 8

12,38% 5,38% 0,74%

~ şi 10

„ 10 şi 12 „ 12 şi 15 peste 15

Potrivit rezultatelor unei anchete a inspectoratului industrial din Berlin, salariul mediu săptămînal al muncitoarelor era de 11,36 mărci. Astfel, 4,3% primeau mai puțin de 6 mărci pe săptămînă, 7,8% între 6 şi 8 mărci, 27,6% între 12 şi 15 mărci, 11,1% între 15 şi 20 mărci, iar 1,1% între 20 şi 30 mărci.

Majoritatea muncitoarelor (75,7%) cîştigă între 8 şi 15 mărci. La Karlsruhe, salariul mediu săptămînal al tuturor muncitoarelor se cifrează la 10,02 mărci1.

Cel mai prost sînt plătiți muncitorii din industria casnică, atît bărbații cît şi femeile; dar salariul femeilor este şi mai mizerabil decît al bărbaților. Afară de aceasta, timpul de muncă nu este limitat, iar în perioada de sezon este excesiv de lung. La toate acestea se mai adaugă faptul că în industria casnică se practică aşa-numitul sistem de stoarcere a sudorii; lucrul este dat muncitorilor prin persoane interpuse, iar intermediarul — comisionarul, maistrul etc. — revendică pentru osteneala sa o parte însemnată a salariului plătit de patron.

Cît de mizerabil e plătită munca femeilor în industria casnică rezultă din următoarele date referitoare la situația din Berlin. Cămăşile bărbăteşti colorate (cămăşi de barhet), care în 1889 mai erau plătite cu 2—2,5 mărci duzina, erau livrate în 1893 patronului pentru 1,20 mărci. O lenjereasă trebuie să lucreze de dimineață pînă seara tîrziu pentru a confecționa în medie 6—8 cămăşi pe zi; cîştigul ei săptămînal este de 4—5 mărci. O muncitoare care confecționează şorțuri cîştigă 2,50—5 mărci pe săptămînă, iar una care coase cravate

5— 6 mărci. O bună croitoreasă oare coase bluze cîştigă 6 mărci, o muncitoare foarte capabilă care face costume de băieți ajunge la 8—9 mărci, iar o croitoreasă bună care face jachete la 5—6 mărci. Dacă lucrează de la orele 5 dimineața pînă seara la 10, o lenjereasă foarte bună care face cămăşi fine poate cîştigă în plin sezon 12 mărci. Modistele care pot copia singure modelele cîştigă 30 de mărci pe lună, iar o lucrătoare bună, cu experiență de ani de zile, care confecționează garnituri pentru pălării, cîştigă in timpul sezonului 50—60 de mărci lunar. Sezonul ține în total cinci luni pe an. Lucrînd 12 ore pe zi, o lucrătoare care face umbrele cîştigă

6— 7 mărci pe săptămînă. Asemenea salarii de mizerie silesc muncitoarea să se prostitueze, căci, oricât de modeste ar fi pretențiile ei, nici o muncitoare nu poate trăi la Berlin cu mai puțin de 9—10 mărci pe săptămînă.

Faptele citate arată că, datorită dezvoltării moderne, femeia este tot mai mult îndepărtată de viața de familie şi de gospodărie. Căsnicia şi familia sînt subminate şi distruse; cunoscînd chiar şi numai aceste fapte, este absurd să se ceară femeii să se ocupe numai de gospodărie şi familie.

Un asemenea lucru nu-l poate cere decît un om care trăieşte fără să gândească, care nu vede sau nu vrea să vadă în ce direcție evoluează lucrurile din jurul său.

în numeroase ramuri industriale lucrează exclusiv femei, în şi mai multe ramuri ele alcătuiesc majoritatea, iar aproape în toate celelalte ramuri lucrează un număr mai mic sau mai mare de muncitoare. Numărul lor creşte mereu şi ele pătrund în tot mai multe profesiuni.

Pentru muncitoarele adulte din fabrici, noua lege industrială germană din 1891 a fixat ziua de muncă normală la 11 ore, admițîndu-se însă o serie de derogări, care puteau fi aprobate de autorități. A fost interzisă munca de noapte a muncitoarelor din fabrici, dar şi în această privință consiliul federal putea aproba derogări pentru fabrici cu flux de muncă continuă sau pentru anumite întreprinderi sezoniere (de pildă fabricile de zahăr). Numai după ce, prin convenția internațională de la Berna din 26 septembrie 1906, a fost prevăzută introducerea unui repaus de noapte de 11 ore (pentru munca în fabrici) şi numai după ce social-democrația a dus ani de-a rîndul o luptă consecventă pentru interzicerea muncii de noapte a femeilor şi pentru reducerea zilei de muncă la opt ore, guvernul şi partidele burgheze au cedat, în sfîrşit, după o îndelungată împotrivire. Din amplul amendament la legea industrială, care se împotmolise în comisie, a fost votată partea referitoare la reglementarea muncii femeilor, în afara acestei dispoziții, în legea din 28 septembrie 1908 a mai fost prevăzut ca în toate întreprinderile cu cel puțin zece muncitori, ziua de muncă a femeilor să nu depăşească zece ore. Sîmbăta şi în ajunul sărbătorilor, durata ei nu trebuie să depăşească opt ore. Muncitoarele nu pot fi folosite la muncă înainte şi după naştere, în total timp de opt săptămîni. Reprimirea lor la lucru este condiționată de prezentarea unui certificat, atestînd că de la naştere au trecut cel puțin 6 săptămîni. Nu pot fi folosite muncitoare în cocserii şi la transportul materialelor pe şantiere de orice fel. Cu toată opoziția energică a social-democrației a fost adoptată propunerea ca autoritățile administrative superioare să poată aproba ore suplimentare pe timp de cincizeci de zile.

O deosebită atenție merită art. 137a, care constituie prima intervenție împotriva exploatării prin munca la domiciliu. Iată textul acestei dispoziții: „în zilele în care muncitoarele sau tineri muncitori au lucrat în întreprinderi întregul timp admis de lege, patronul nu are voie să le dea de lucru în afara întreprinderii

sau să-i folosească ca mijlocitori pentru a da de lucru altora". Cu toate deficiențele ei, noua lege înseamnă totuşi un progres față de situația actuală.

Atragerea unui număr tot mai mare de femei la munca industrială are loc nu numai în acele ramuri care corespund forței lor fizice mai reduse, ci în toate activitățile in care, prin folosirea femeilor, exploatatorii pot stoarce un profit mai mare. Printre acestea se numără activitățile cele mai istovitoare, mai neplăcute şi mai vătămătoare sănătății. Aceasta reduce la adevărata ei valoare concepția fantezistă care vede în femeie doar ființa plăpîndă şi delicată, aşa cum o descriu unii poeți şi romancieri pentru a măguli amorul propriu al bărbaților.

Faptele sînt îndărătnice, iar noi nu ne ocupăm decît de fapte, căci ele ne feresc de concluzii greşite şi de flecăreli sentimentale. Faptele ne arată însă, după cum am văzut, că femeile sînt folosite, printre altele, în industria textilă, în industria chimică, în industria de prelucrare a metalelor, în industria hîrtiei, în industria constructoare de maşini, în industria lemnului, în industria alimentară, în industria extractivă (la muncile de suprafață, iar în Belgia, după ce muncitoarea a depăşit vîrstă de 21 de ani, şi în subteran). Ele mai lucrează în vastul domeniu al horticulturii, al agriculturii şi al creşterii animalelor, cît şi în ramurile anexe; în sfîrşit, ele exercită profesiuni care de multă vreme au devenit oarecum domenii de activitate rezervate femeilor: confecționarea lenjeriei şi a îmbrăcămintei feminine, diferitele ramuri ale modei, vînzătoare, funcționare comerciale, învățătoare, educatoare în grădinițele de copii, scriitoare, artiste etc. Zeci de mii de femei aparținînd micii burghezii prestează o adevărată muncă de sclav în prăvălii şi ca vînzătoare în piețe. In sfîrşit, femei tinere şi frumoase sînt angajate, spre marea daună a personalității lor, într-o măsură din ce în ce mai mare în tot felul de localuri publice ca dansatoare, cîntărețe, chelnărițe etc., spre încîn- tarea bărbaților dornici de petreceri. Iată un domeniu în care se comit cele mai hidoase abuzuri şi unde sclavajul alb cunoaşte adevărate orgii.

Dintre ocupațiile enumerate, multe sînt extrem de dăunătoare. în fabricile şi curățătoriile de pălării de paie, un mare pericol îl constituie efectul gazelor sulfuroase şi alcaline; în atelierele de înălbit materiale vegetale există pericolul aspirării aburilor de clor. Pericolul de otrăvire există şi la fabricarea hîrtiilor şi etichetelor colorate, la confecționarea florilor artificiale, la metacromotipie, la producerea otrăvurilor şi a chimicalelor, la pictatul soldaților de plumb, ca şi, în

general, al jucăriilor din plumb. Munca la aplicarea mercurului pe oglinzi provoacă de-a dreptul moartea fetusului purtat de femeile gravide.

Dacă în Prusia, în primul an de viață mor în medie circa 22% dintre copii, procentul acestora este, aşa cum arată d-rul Hirt, de 65% la copiii muncitoarelor care aplică mercurul pe oglinzi, 55% la copiii şlefuitoarelor de sticlă şi 40% la copiii muncitoarelor care lucrează cu plumb. Din 78 de lehuze care au lucrat în 1890 în turnătoriile de litere din districtul Wiesbaden, doar 37 au avut o naştere normală. Dr. Hirt afirmă că în a doua jumătate a perioadei de sarcină sînt deosebit de periculoase muncile prestate la fabricarea hîrtiei colorate şi a florilor artificiale, la aşa-numita pudrare a dantelelor de Bruxelles cu ceruză, la confecționarea abțibil- durilor, la aplicarea mercurului pe oglinzi, în industria cauciucului şi în toate întreprinderile industriale în care muncitoarele sînt expuse la inhalarea de gaze toxice — oxid de carbon, acid carbonic şi hidrogen sulfurat. Extrem de periculoasă este şi fabricarea chibriturilor cu fosfor, ca şi lucrul la maşina de dărăcit denumită lup. Potrivit raportului pe anul 1893 întocmit de inspectorul de fabrică din Baden, media anuală a naşterilor premature la femeile care lucrează în producție a crescut de la 1 039 în perioada 1882—1886, la 1 244 în perioada 1887—1891. Intre anii 1882 şi 1886, numărul naşterilor la care a fost necesară o intervenție chirurgicală se ridica, în medie, la 1 118 pe an, iar între anii 1887 şi 1891 — la 1 385. Dacă pretutindeni în Germania s-ar face asemenea —anchete, ar ieşi la iveală fapte şi mai îngrijorătoare. Inspec- torii de fabrică se mulțumesc însă, de obicei, să menționeze în rapoartele lor: „Nu au putut fi constatate prejudicii deosebite care s-ar datora muncii femeilor în fabrici". De altfel, cum ar putea observa ei existența unor asemenea prejudicii în răstimpul scurt pe care-1 acordă vizitării întreprinderii şi fără a cere avizul medicului ? S-a mai constatat că în industria textilă, la producția de materiale inflamabile şi la deservirea maşinilor agricole viața şi sănătatea muncitoarelor sînt, de asemenea, expuse unor mari pericole. Chiar enumerarea foarte incompletă de mai sus ne arată că multe dintre

aceste munci fac parte dintre cele mai grele şi istovitoare chiar şi pentru bărbați. E uşor de susținut că o ocupație sau alta nu este indicată pentru femei, dar ce folos, dacă nu li se poate oferi altă muncă mai corespunzătoare.

Dr. Hirt indică următoarele ramuri industriale, respectiv operații din anumite ramuri industriale, la care n-ar trebui folosite fete tinere, deoarece sînt

dăunătoare sănătății lor şi în special au o influență vătămătoare asupra funcțiilor sexuale: producția vopselei de bronz, a hîrtiei abrazive, prelucrarea fetrului (la fabricarea pălăriilor), şlefuitul sticlei, curățatul bronzului de pe pietre (litografie), pieptănatul inului, curățatul părului de cal, scămoşatul barhetului, cositoritul tablei, lucrul la melița de in şi la maşina de destrămat cîrpe.

La următoarele munci n-ar trebui folosite fete tinere decît dacă există măsurile de protecție necesare (instalații de ventilație etc.) şi dacă funcționarea lor a fost controlată: producția de tapete de hîrtie, porțelanuri, creioane, alice de plumb, eteruri, piatră acră, fericianură de potasiu, brom, chinină, sodă, parafină şi ultramarin, hîrtii colorate (toxice), ceară de sigilat (care conțin otravă), metacromotipii, chibrituri pe bază de fosfor, verde de Schweinfurt şi flori artificiale; la tăiatul şi sortatul cîrpelor, sortatul şi tăiatul frunzelor de tutun, egrenatul bumbacului, depănatul lînii şi al mătăsii, curățatul penelor pentru perne, sortatul părului pentru pensule, spălatul (sulfurarea) pălăriilor de paie, vulcanizarea şi dizolvarea cauciucului, vopsirea şi imprimarea textilelor, pictatul soldaților de plumb, ambalarea tutunului de prizat, vopsirea împletiturilor de sîrmă, aplicarea mercurului pe •oglinzi, şlefuitul acelor de cusut şi al penițelor.

Nu este o privelişte frumoasă să vezi femei la construcția de căi ferate — printre care şi femei gravide — împingînd, alături de bărbați, roabe încărcate cu mari greutăți sau pre- gătind pe şantiere, ca salahor, varul şi i-impntnl, rărind piptrp sau, în sfîrşit, spălînd cărbuni şi minereu de fier. Asemenea ocupații răpesc femeii tot ce e feminin, feminitatea îi este călcată în picioare, la fel cum, invers, există multe activități care răpesc bărbaților noştri toată virilitatea. Toate acestea sînt consecințele exploatării sociale şi ale luptei de concurență. Coruptele noastre rînduieli sociale întorc lucrurile cu capul în jos.

Nu trebuie să ne mirăm dacă extinderea tot mai mare a muncii femeilor în toate domeniile industriale este privită de o mare parte dintre bărbați cu ostilitate. Nu încape îndoială că prin extinderea muncii femeilor viața de familie a muncitorului este tot mai mult distrusă, că urmarea firească a acestei evoluții este dizolvarea căsniciei şi a familiei şi că imoralitatea, demoralizarea, degenerarea, bolile de tot felul şi mortalitatea infantilă progresează într-o măsură înspăimîn- tătoare. Potrivit statisticii demografice germane, mortalitatea infantilă a crescut considerabil în acele oraşe care în ultimele decenii s-au transformat în adevărate oraşe industriale. Ea creşte şi în comunele rurale unde, în urma

scumpirii laptelui şi a lipsei de lapte a scăzut calitatea alimentației. Cea mai mare mortalitate de sugari există în Palatinatul de sus, în Bavaria de sus şi Bavaria de jos, în unele circumscripții ale districtelor Liegnitz şi Breslau şi în districtul Chemnitz. Astfel, în 1907, din 100 de copii născuți-vii au murit în primul an de viață: la Stadtamhof (Palatinatul de sus) 40,14, la Parsberg (Palatinatul de sus) 40,06, la Friedberg (Bavaria de sus) 39,28, la Kelheim (Bavaria de jos) 37,71, la München 37,63, la Glauchau (Saxonia) 33,48, la Waldenburg (Silezia) 32,49, la Chemnitz 32,49, la Reichenbach (Silezia) 32,18, la Annabera 31,41 etc. Şi mai tragică este situația în majoritatea marilor centre industriale, în unele dintre ele mortalitatea infantilă ri- dicîndu-se la 40—50%. Această evoluție socială, care duce la rezultate atît de triste, constituie totuşi un progres, la fel cum a fost un progres şi acordarea dreptului de exercitare liberă a oricărei profesiuni, a libertății de deplasare, a dreptului de căsătorie etc., care favorizează dezvoltarea marii blemă, interesele muncitorilor coincid cu cele ale statului şi cu interesele generale ale civilizației. în decursul ultimelor decenii, statul a fost nevoit în repetate rînduri — ultima oară în 1893, cînd s-a pus problema unei noi şi importante sporiri a efectivului armatei — să reducă înălțimea minimă cerută la încorporare, deoarece în urma cauzelor care provoacă degenerarea în sistemul nostru economic numărul tinerilor inapți pentru serviciul militar este în continuă creştere. Față de această situație este evident că toată lumea este interesată să fie luate contramăsurile de ocrotire Țelul final trebuie să fie înlăturarea neajunsurilor generate de maşinism, de uneltele de muncă perfecționate, de metodele moderne de muncă şi punerea imenselor avantaje pe care ele le-au adus omenirii —, şi le-ar aduce în şi mai mare măsură dacă ar exista o organizare corespunzătoare a muncii umane — în slujba tuturor membrilor societății.

Este o absurditate şi o nedreptate strigătoare la cer ca de progresele civilizației, care sînt un produs al întregii societăți, să beneficieze doar acei oameni care şi le pot însuşi datorită puterii lor materiale. In acelaşi timp, mii de harnici muncitori, muncitoare, meşteşugari etc. sînt cuprinşi de groază cînd află că spiritul omenesc a mai realizat o invenție care dă un randament incomparabil mai mare decît munca manuală, ceea ce le deschide perspectiva de a fi aruncați în strtidă ca inutili şi supranumerari. Astfel, ceea ce ar trebui salutat de toți cu bucurie devine obiectul unei atitudini deosebit de ostile, care în deceniile trecute a dus în repetate rînduri la asaltarea

1 Dintre cei care s-au prezentat la încorporare au fost găsiți apți pentru serviciul militar: 58,5®/« în 1902, 57,1»/» în 1903, 56,4°/o în 1904, 56,3%> în 1905, 55,9°/» în 1906, şi 54,9°/o în 1907. După recrutare au trebuit să fie trimişi la vatră ca inapți: între anii 1881 şi 1885 — 2,07°/o, între 1891 şi 1895 — 2,30°/o, iar între 1901 şi 1905 — 2,47°/o. W. Ciaassen:,,Die abnehmende fabricilor şi distrugerea maşinilor. Asemenea atitudini ostile există azi adeseori între muncitori bărbați şi femei. Această situație este de asemenea nefirească. Trebuie să tindem deci spre instaurarea unei orînduiri sociale care să asigure egalitatea deplină în drepturi a tuturor oamenilor, fără deosebire de sex.

Acest lucru va fi realizabil de îndată ce toate mijloacele de producție vor deveni proprietate socială, cînd prin folosirea tuturor mijloacelor tehnice şi ştiințifice în procesul muncii se va atinge un înalt grad de productivitate, iar toți oamenii apți de muncă vor avea datoria să presteze un anumit volum de muncă necesar satisfacerii nevoilor sociale. Societatea va asigura în schimb fiecăruia mijloacele necesare întreținerii sale şi dezvoltării aptitudinilor sale.

Femeia trebuie să devină, ca şi bărbatul, un membru al societății util şi egal în drepturi; ca şi bărbatul, ea trebuie să-şi poată dezvolta toate capacitățile fizice şi intelectuale, iar dacă-şi face datoria, să-şi poată revendica şi drepturile cuvenite. Liberă şi egală cu bărbatul, ea va fi ferită de purtări care-i jignesc demnitatea.

Actuala dezvoltare a societății tinde tot mai mult spre instaurarea unor asemenea rînduieli, şi tocmai gravele racile ale dezvoltării noastre impun instaurarea lor.

Capitolul al paisprezecelea

Lupta femeii pentru instrucție

1. Revoluția în viața casnică

Deşi evoluția, amintită mai sus, care s-a produs în situația femeii este evidentă şi nici un om lucid nu poate să nu o vadă, se mai aud încă zilnic flecăreli despre „menirea firească" a femeii, în virtutea căreia aceasta ar trebui să se limiteze la treburile casnice şi ale familiei. Asemenea păreri se fac cel mai puternic auzite acolo unde femeia încearcă să pătrundă în sfera profesiunilor superioare, de pildă în posturile din învățămîntul superior şi în administrație, în profesiunile medicale şi juridice, în domenii ca ştiințele naturii etc. Sînt formulate cele mai ridicole obiecții şi apoi susținute cu o aparență de erudiție. Ca şi în

multe alte probleme, oameni care se consideră savanți invocă știința pentru a susține cele mai absurde afirmații. Ei aduc ca principal argument afirmația că din punct de vedere intelectual femeia ar fi inferioară bărbatului, că nu ar putea crea valori spirituale.

Aceste obiecții corespund în asemenea măsură prejudecăților pe care le au cei mai mulți bărbați cu privire la menirea şi capacitatea femeii, încît cei care le ridică pot sconta pe aprobarea lor.

Cît timp instrucția şi felul de a gîndi al oamenilor se vor menține la nivelul scăzut de azi, ideile noi vor întîmpina totdeauna o rezistență înverşunată, mai ales pentru că este în interesul claselor dominante ca instrucția şi cunoştințele să rămînă pe cît posibil apanajul lor. De aceea ideile noi vor cuceri la început numai o minoritate infimă, care, de obicei, este batjocorită, calomniată şi chiar prigonită. Dacă noile idei sînt însă bune şi raționale, dacă sînt consecința necesară a rînduielilor existente, ele se vor răspîndi tot mai mult şi în cele din urmă minoritatea se va transforma în majoritate. Aşa s-au petrecut lucrurile cu toate ideile noi apărute în decursul istoriei, iar ideea emancipării reale şi depline a femeii va avea aceeaşi izbîndă.

N-au fost oare şi adepții creştinismului, la timpul lor, doar o mică minoritate ? N-au avut oare reformatorii — burghezia modernă — adversari atotputernici ? Şi totuşi au învins. A fost oare distrusă social-democrația fiindcă în Germania i s-a pus, timp de doisprezece ani, căluşul legilor excepționale ? Victoria ei nu a fost niciodată mai sigură decît atunci cînd se credea că a fost răpusă.

Argumentul că menirea firească a femeii e să fie gospodină şi să îngrijească de copii este tot atît de lipsit de temei ca şi acela că întotdeauna vor trebui să existe regi fiindcă de cînd există istorie într-o parte sau alta a lumii au existat regi. Nu ştim unde a existat primul rege, după cum nu ştim nici unde a apărut primul capitalist. Ştim şi vedem însă că de-a lungul secolelor regalitatea a suferit transformări esențiale şi că tendința dezvoltării este ca regalitatea să fie tot mai mult deposedată de putere, pînă va veni ziua — şi ea nu mai e departe — cînd această instituție va fi înlăturată. La fel ca regalitatea, orice instituție socială şi de stat este supusă unor permanente schimbări şi transformări, iar în cele din urmă sortită pieirii. Am văzut în partea istorică a prezentei lucrări că forma căsătoriei şi poziția femeii n-au fost „dintotdeauna" aşa cum sînt azi, că, dimpotrivă, ambele

sînt produsul unui proces de dezvoltare istorică ce nu s-a sfîrşit încă. Dacă acum circa 2 350 de ani Demostene a putut declara că singura menire a femeii este,,de a naşte copii legitimi şi de a fi păzitoarea credincioasă a casei", astăzi acest punct de vedere este depăşit. Cine ar mai putea în prezent să susțină că aceasta este menirea „firească" a femeii fără a fi învinuit că disprețuieşte femeia ? E drept că mai există destui oameni care în sinea lor împărtăşesc concepția vechilor atenieni, dar nimeni nu se încumetă să spună în public ceea ce, cu milenii în urmă, unul dintre cei mai de seamă oameni ai Greciei putea să declare liber şi deschis, ca ceva de la sine înțeles. In aceasta constă progresul.

Dacă evoluția modernă a subminat milioane de căsnicii, ea a avut, pe de altă parte, şi o influență favorabilă asupra dezvoltării căsniciei. Pînă acum cîteva decenii, în toate familiile burgheze şi țărăneşti era considerat ca ceva cu totul firesc nu numai ca femeia să coasă, să împletească şi să spele rufele, deşi chiar şi aceste îndeletniciri începuseră să iasă din modă, dar ea făcea şi pîinea, torcea, țesea, albea, prepara berea, fierbea săpunul şi confecționa luminările. A da un obiect de îmbrăcăminte la cusut era socotit o risipă necugetată. Conductele de apă, iluminatul cu gaz aerian, maşinile de gătit cu gaz sau petrol etc. — fără a mai vorbi de electricitate — erau, ca şi multe alte instalații pe care le găsim azi în casă şi bucătărie, lucruri complet necunoscute. E drept că şi azi mai întîlnim situații complet depăşite, dar ele constituie excepții. Majoritatea femeilor lasă astăzi o serie de treburi, care odinioară cădeau exclusiv în atribuția lor, pe seama industriei, care le execută mai bine, mai practic şi mai ieftin decît ar putea-o face gospdclina; de aceea, cel puțin la oraş, nici nu mai există instalațiile casnice corespunzătoare. în decurs de cîteva decenii s-a produs în viața noastră familială o grandioasă transformare, căreia îi acordăm însă atît de puțină atenție tocmai pentru că o considerăm ca ceva de la sine înțeles. Omul nu ia în seamă schimbările ce se produc, ca să spunem aşa, sub ochii săi dacă ele nu apar brusc şi nu tulbură rînduielile cu care ne-am obişnuit; în schimb, el se opune oricăror concepții noi care ar putea să-l smulgă din rutina în care lîncezeşte.

Transformarea care s-a produs în viața noastră casnică, şi care se extinde tot mai mult, a modificat în mod esențial poziția femeii în familie şi din alt punct de vedere. Ea a devenit mai liberă, mai independentă. Bunicile noastre, pe cînd erau supuse neveste de meşter, nici nu se puteau gîndi — şi nici nu se gîndeau —, de pildă, să țină calfele şi ucenicii departe de casa şi de masa lor şi, în

schimb, să viziteze, poate chiar în zi de lucru, teatre, concerte sau localuri de petrecere. Cine dintre femeile cumsecade putea îndrăzni odinioară să se ocupe de treburile publice, aşa cum o fac astăzi numeroase femei ? Astăzi, ele fondează asociații avînd cele mai felurite scopuri, întemeiează şi editează ziare, țin congrese. Muncitoarele se organizează în sindicate, iau parte la întrunirile şi asociațiile bărbaților şi pe alocuri — e vorba de Germania — au chiar dreptul de a participa la alegerea instanțelor arbitrale industriale; acest drept le-a fost însă din nou răpit de către majoritatea retrogradă a Reichstagului în anul de grație una mie opt sute nouăzeci.

Poate fi oare un om atît de mărginit încît să dorească înlăturarea tuturor acestor schimbări, deşi nu se poate contesta că, pe lîngă laturile bune, ele au şi unele laturi rele, rezultate din orînduirea noastră în plină efervescență şi putrefacție; dar laturile bune predomină. înseşi femeile, oricît de conservatoare ar fi rămas În generai, nu mai doresc cîtuşi de puțin să se întoarcă la vechea stare de lucruri, mărginită şi patriarhală.

In Statele Unite, societatea se bazează tot pe principii burgheze, dar aici ea nu are de luptat nici cu vechile prejudecăți europene şi nici cu instituții perimate şi este deci mult mai receptivă față de idei şi instituții noi, mai cu seamă dacă acestea lasă să se întrezărească un avantaj oarecare. Acolo, poziția femeii este de mult timp alta decît la noi. Acolo, păturile înstărite au ajuns, de pildă, de mult la convingerea că nu este numai anevoios şi complicat, dar nici măcar avantajos ca femeia să facă pîinea şi berea în casă şi se consideră chiar de prisos ca ea să gătească în propria ei bucătărie. Bucătăria centrală a asociației locatarilor, prevăzută cu tot felul de maşini şi instalații corespunzătoare, a înlocuit bucătăria privată; femeile acestei asociații fac de serviciu cu schimbul, pregătind o mîncare mai ieftină, mai gustoasă şi mai variată şi depunînd eforturi mult mai mici. Similar procedează şi ofițerii noştri, care nu sînt nici socialişti, nici comunişti; ei organizează în cercurile lor o asociație gospodărească, numesc un administrator care se ocupă de achiziția alimentelor în cantități mari şi stabilesc lista de bucate, iar mîncărurile sînt preparate în bucătăria cazarmei. Ei trăiesc astfel mult mai ieftin decît la hotel şi au o mîncare cel puțin tot atît de bună. Este ştiut că mii de familii dintre cele mai bogate trăiesc tot anul sau o parte din an în pensiuni şi hoteluri, fără a regreta bucătăria de acasă; ele consideră drept o binefacere de a fi eliberate de bucătăria proprie. Antipatia pe care o manifestă în

special femeile înstărite şi bogate împotriva gătitului nu pledează nicidecum în favoarea tezei că această ocupație ar face parte din „menirea firească" a femeii. Faptul că aproape toate familiile princiare şi aristocrate, precum şi marile hoteluri angajează bucătari pentru preparatul mîncărurilor ne determină chiar să presupunem că gătitul este o ocupație pentru bărbați. Spunem acest lucru pentru a atrage binevoitoarea atenție a acelora care nu-şi pot închipui femeia fără lingura de bucătărie în mînă.

Ce-ar fi mai simplu decît ca în afara bucătăriilor centrale să se organizeze pentru uzul general spălătorii centrale cu instalațiile de uscare corespunzătoare, aşa cum au fost înființate, de altfel în toate oraşele mari, cu rezultate excelente, de către bogătaşi sau speculanți; o dată cu bucătăria centrală s-ar putea instala şi încălzirea centrală, iar alături de conducta de apă rece şi cea de apă caldă, ceea ce ar înlătura o serie de munci neplăcute şi care răpesc mult timp. Marile hoteluri, numeroase case particulare, spitale, şcoli, cazărmi, clădiri publice cu diferite destinații dispun de toate aceste instalații şi de altele similare — lumină electrică, băi etc. Din nefericire, însă, numai instituțiile publice şi clasele înstărite beneficiază de aceste avantaje, care, dacă ar deveni accesibile tuturor, ar aduce o mare economie de timp, efort, forță de muncă şi materiale şi ar ridica simțitor nivelul de trai şi bunăstarea tuturor. In vara anului 1890, ziarele au relatat despre progresele înfăptuite în Statele Unite în privința încălzirii centrale şi a condiționării aerului. Citim astfel, printre altele:

„încercările făcute în ultimul timp, în special în America de Nord, de a se asigura încălzirea unor cvartale de case sau a unor cartiere întregi cu ajutorul unei singure centrale au înregistrat succese apreciabile; instalațiile sînt, din punct de vedere al construcției, atît de bine şi rațional executate, încît, față de bunele rezultate obținute şi față de avantajele financiare pe care le oferă, este de aşteptat ca ele să fie extinse. în ultimul timp se depun eforturi pentru a se asigura deservirea de către centrale a unor cartiere nu prea extinse nu numai cu căldură, dar şi cu aer condiționat, cald sau rece".

Proiectele elaborate în anii aceia au devenit astăzi realitate în multe localități şi chiar într-o formă perfecționată. La noi, oamenii mici la suflet şi filistinii mărginiți ridică din umeri cînd aud de asemenea planuri, cu toate că şi în Germania se desfăşoară revoluția tehnică, datorită căreia bucătăria individuală şi alte activități casnice devin tot atît de inutile pe cît de inutil a devenit atelierul

meşteşugăresc în urma introducerii maşinilor şi a tehnicii moderne. La începutul secolului al XlX-lea, chiar şi un Napoleon a considerat ideea de a se pune navele în mişcare cu ajutorul aburului drept o nebunie; oameni care trec drept inteligenți au socotit că ideea de a construi căi ferate este o nerozie, căci nici un om nu ar putea supraviețui într-un asemenea vehicul, deoarece viteza mare le-ar tăia călătorilor respirația. Şi tot aşa se procedează şi astăzi încă de multe ori cînd este vorba de idei noi. Dacă cineva ar fi încercat acum o sută de ani să scutească femeile noastre de căratul apei prin construirea unei conducte, ar fi fost acuzat că îndeamnă femeile şi slujnicele la trîndăvie.

Dar marea revoluție tehnică este în plin progres în toate domeniile, şi nimic nu o mai poate opri. Societatea burgheză are sarcina istorică să ducă această revoluție, pe care a inițiat-o, la apogeu şi să pregătească în toate domeniile germenii unor transformări, cărora o societate hnmtn po 0 temelie nouă le va da o dezvoltare miasă şi generală, iăcind din ele

bunul comun al tuturor.

Viața noastră socială nu evoluează în direcția zăvorîrii din nou a femeii în casă şi în bucătărie, după cum ar vrea fanaticii vieții casnice; această evoluție cere ca femeia să iasă din cercul strimt al gospodăriei şi să participe din plin la viafa publică — din care nu vor mai face parte numai bărbații — şi la problemele culturale ale omenirii. Laveleye are dreptate cînd scrie: „Pe măsură ce se dezvoltă civilizația, sentimentul pietății şi legăturile de familie slăbesc şi exercită "o miluență din ce în ce mai mică asupră^cțiunilor oamenilor. Acest fenomen este atît de general, încît poate fi considerat o lege a dezvoltării sociale" Nu s-a schimbat numai poziția femeii, dar s-a schimbat şi poziția fiului şi a fiicei față de familie; aceştia din urmă au dobîndit treptat o independență necunoscută înainte. Aceasta se referă în special la Statele Unite, unde individul este educat, în mult mai mare măsură decît la noi, pentru a fi independent şi de sine stătător. Aspectele negative pe care le mai are şi astăzi această formă de evoluție nu-i sînt inerente; ele îşi au rădăcina în actuala^ orînduire _ sociala.

Societatea burgheză nu generează nici un fenomen nou şi îmbucurător care să nu aibă şi o latură negativă; orice progres al ei, după cum a relevat cu multă perspicacitate Fourier, este echivoc şi contradictoriu.

Dr. Schäffle recunoaşte, ca şi Laveleye, că schimbarea, intervenită în caracterul familiei din zilele noastre este consecința dezvoltării sociale. El spune: *"s—

,,E drept că în întreaga istorie se poate constata tendința familiei — tratată de noi în capitolul al doilea — de a reveni la funcțiile ei specifice. Familia cedează, una după alta, funcțiile pe care le îndeplinise provizoriu în lipsă de alte instituții. în măsura în care nu era decît un surogat menit să umple lacunele existente în funcțiile sociale, ea îşi cedează locul instituțiilor speciale ale justiției, ordinii, puterii, cultului, învățămîntului, tehnicii etc. de îndată ce aceste instituții se dezvoltă" l.

2. Capacitățile intelectuale ale femeii

Femeile sînt pentru progres, deşi, deocamdată, numai o minoritate a lor, şi numai o parte dintre acestea au în față țeluri absolut clare. Ele vor să-şi măsoare forțele cu cele ale bărbatului nu numai pe tărîm profesional şi industrial şi năzuiesc spre o situație mai liberă şi independentă nu numai în sînul familiei, dar vor să-şi valorifice capacitățile intelectuale şi printr-o activitate socială superioară, precum şi în viața publică. La aceasta se obiectează adesea că n-ar fi capabile să o facă, deoarece nu sînt înzestrate de natură în acest scop. In societatea actuală, problema unei activități profesionale superioare nu interesează decît un număr redus de femei; ea are însă o mare însemnătate principială. Marea majoritate a bărbaților cred cu toată seriozitatea că femeile vor trebui să rămînă întotdeauna inferioare lor şi din punct de vedere intelectual, că nu au dreptul să pretindă egalitatea, şi de aceea sînt adversari hotărîți ai acestor tendințe.

Tocmai bărbații care nu ridică obiecții împotriva activității femeilor în domenii extrem de obositoare şi adeseori periculoase — în care feminitatea lor este expusă celor mai mari prejudicii şi care le împiedică să-şi îndeplinească îndatoririle de mamă —, tocmai acei bărbați vor să le excludă de la profesiuni în care aceste piedici şi pericole există în mult mai mică măsură şi care corespund mult mai mult constituției lor fizice.

Mişcarea pentru admiterea femeilor în universități, — care în Germania a devenit deosebit de activă — a trezit o rezistență puternică mai ales împotriva admiterii femeilor la studiul medicinei. Dintre adversari fac parte Pochhammer, Fehling, S. Binder, Hegar etc. Von Bärenbach crede că poate nega aptitudinea

femeii pentru ştiinţă, invocînd faptul că nu s-ar fi ivit încă nici yriQjeniu^rintre femei şi că ele s-ar fi dovedit inapte pentni studiul filozofiei. Deoarece lumea posedă destui filozofi bărbaţi, ea poate renunţa fără mare pa- gubă la femei în acest domeniu. Obiecţia că femeile n-ar fi ajuns genii nu este nici întemeiată, nici concludentă. Geniile nu cad din cer, ci trebuie să aibă prilejul să se instruiască şi să se dezvolte, iar acest prilej a lipsit pînă acum femeilor. Timp de milenii au fost asuprite, luîndu-li-se orice prilej sau îngreuindu-li-se posibilitatea de a se instrui. A susţine că printre femei nu au existat niciodată genii — contestînd astfel genialitatea a numeroase femei remarcabile — este tot atît de greşit ca şi a pretinde că printre bărbaţi n-ar fi existat mai multe genii decît au fost în fapt recunoscute. Orice învăţător de la ţară ştie cît de multe aptitudini ale elevilor săi nu pot ajunge la o dezvoltare totală, deoarece le lipseşte posibilitatea de a se instrui. Aproape fiecare dintre noi a cunoscut oameni despre care este convins că ar fi devenit o fală a societăţii, oameni geniali dacă ar fi trăit în împrejurări mai fericite şi ar fi avut posibilitatea de a-şi dezvolta aptitudinile. Există mult mai multe talente şi genii printre bărbaţi decît s-a putut constata pînă în prezent. La fel stau lucrurile şi în privinţa aptitudinilor femeilor, a căror dezvoltare intelectuală a fost frînată, ciuntită şi împiedicată milenii de-a rîndul în mult mai mare măsură decît dezvoltarea bărbaţilor. Nu dispunem de un etalon care să ne permită să apreciem forţele şi aptitudinile spirituale de care sînt capabili bărbaţii şi femeile atunci cînd se pot dezvolta în condiţii corespunzătoare naturii lor.

In viaţa oamenilor lucrurile se petrec astăzi la fel ca în viaţa plantelor. Milioane de seminţe preţioase nu ajung să se dezvolte, deoarece terenul pe care cad nu este prielnic sau a fost între timp ocupat, aşa încît tînăra plantă este lipsită de aer, lumină şi hrană. Pentru viaţa omului sînt valabile aceleaşi legi care acţionează şi în natură. Dacă grădinarul sau agricultorul ar afirma despre o plantă că nu poate fi perfecţionată, deşi nu a făcut nici o încercare în această

direcţie, oricare dintre vecinii săi mai luminaţi l-ar socoti un nătărău. Acelaşi lucru s-ar întîmpla cu crescătorul de animale care, vrînd să obţină un individ mai desăvîrşit, ar refuza să încrucişeze unul dintre animalele sale domestice de sex feminin cu un mascul dintr-o rasă superioară.

Astăzi nici un ţăran nu mai este atît de ignorant încît să nu înţeleagă avantajele unei îngrijiri raţionale a plantelor sau a animalelor; se pune numai întrebarea dacă mijloacele sale îi îngăduie sau nu să aplice metoda cea mai bună.

Numai în privința oamenilor mai există încă persoane, chiar erudite, care nu vor să admită ca vaiabii ceea ce consideră drept lege incontestabilă pentru tot restul lumii. Şi totuşi, oricine poate face constatări instructive, observînd viața, chiar fără a fi cercetător al naturii. De ce se deosebesc copiii țăranilor de cei ai orăşenilor ? De ce se deosebesc de obicei copiii claselor avute de copiii oamenilor săraci atît prin expresia feței şi constituția trupului cît şi prin anumite însuşiri intelectuale ? Cauza acestor deosebiri constă în condițiile diferite de trai şi de educație.

Unilateralitatea pregătirii pentru o singură profesiune imprimă omului un caracter deosebit. In majoritatea cazurilor putem recunoaşte un pieGl ydU un învățător după ținută sau după expresia feței, la fel cum putem recunoaşte un ofițer chiar dacă e îmbrăcat civil. Cizmarul poate fi uşor deosebit de croitor sau tîmplarul de lăcătuş. Doi frați gemeni-, care în tinerețe semănau leit între ei, vor prezenta la o vîrstă mai înaintată deosebiri însemnate dacă profesiunile lor sînt complet diferite, dacă unul prestează o muncă manuală grea, ca, de pildă, fierăria, pe cînd celălalt se îndeletniceşte cu studiul filozofiei. Ca şi în regnul animal, ereditatea, pe de o parte, şi adaptarea pe de alta joacă în dezvoltarea omului un rol hotărîtor; de altfel, omul este cea mai maleabilă şi adajijrihilă- dintre toate ființele. Adesea este de 'ajuns ca omul să-şi schimbe pentru cîțiva ani modul de viață sau să exercite o altă profesiune, şi el se va schimba complet. Niciodată modificările în aspectul exterior nu se manifestă mai izbitor decît atunci cînd omul ajunge din condiții de viață sărăcăcioase şi modeste în altele mult mai bune. Cel mai puțin reuşeşte un om să-şi ascundă trecutul în privința pregătirii sale spirituale; lucrul acesta este determinat de faptul că de la o anumită vîrstă majoritatea oamenilor nu se mai simt îndemnați spre o dezvoltare intelectuală, şi adesea nici nu au nevoie de aşa ceva. Rareori se întîmplă ca un parvenit să sufere din pricina acestui defect. în epoca noastră, în care banii şi avantajele materiale sînt la mare cinste, oamenii se pleacă mult mai curînd în fața sacului cu bani decît în fața unui cărturar sau a unui om cu înalte însuşiri intelectuale, mai ales dacă acesta din lîrmă are şi nenorocul de a fi sărac sau de a nu deține un rang. Vițelul de aur n-a fost niciodată atît de mult adorat ca în zilele noastre. Şi totuşi trăim,,în cea mai bună dintre lumi".

Un exemplu grăitor al felului în care condiții de viață şi de educație complet diferite influențează asupra omului ne oferă regiunile noastre industriale. în

aceste regiuni, contrastul dintre muncitori şi patroni se reflectă atît de mult chiar şi în aspectul lor exterior, incît s-ar putea crede că aparţin unor rase diferite de oameni. Ne-am putut da seama de acest contrast izbitor cu ocazia unei întruniri electorale ce a avut loc în iarna anului 1877 într-un oraş industrial din regiunea Munţilor Metalici. întrunirea, convocată pentru a pune capăt unei dispute cu un profesor liberal, a fost astfel organizată, încît ambele partide să fie reprezentate printr-un număr egal de persoane. Partea din faţă a sălii era ocupată de adversari, aproape fără excepţie oameni cu feţe pline, vi- guroşi şi în general înalţi; partea din fund a sălii şi galeria le ocupau muncitori şi mic-burghezi, dintre care 90% erau ţesători; aceştia erau, în majoritate, oameni scunzi, palizi, cu pieptul supt, pe feţele cărora erau întipărite grijile şi mizeria. Primii reprezentau virtutea sătulă şi morala solvabilă a lumii burgheze, ceilalţi — albinele truditoare şi vitele de povară, de pe urma muncii cărora arătau atît de bine domnii din faţă. Va fi de ajuns să asigurăm unei generaţii condiţii de viaţă la fel de bune, şi contrastul va dispărea la majoritatea dintre ei, iar la urmaşi nu va mai putea fi constatat de loc.

La femei este, în general, mai greu să se determine starea lor socială după aspectul exterior decît la bărbaţi; ele se adaptează cu mare uşurinţă noilor condiţii şi adoptă repede noile obiceiuri. Capacitatea lor de adaptare este mai mare decît cea a bărbaţilor, greoi din fire.

Ceea ce este pentru o plantă pămîntul bun, lumina şi aerul este pentru om o orînduire socială sănătoasă, care să-i îngăduie dezvoltarea tuturor aptitudinilor intelectuale şi fizice. Cunoscuta maximă: „Omul este ceea ce mănîncă" exprimă în mod mult prea unilateral o idee similară. Problema nu se limitează numai la ceea ce mănîncă omul, ci este vorba de întregul său nivel de trai, de mediul social în care trăieşte şi care frînează sau stimulează dezvoltarea sa fizică şi intelectuală, influenţează în bine sau în rău simţirea sa, gîn- direa sa, acţiunile sale. în fiecare zi vedem că şi oameni care trăiesc în condiţii materiale bune decad din punct de vedere intelectual şi moral, deoarece, în afara cadrului îngust al vieţii lor casnice sau personale, sînt supuşi unor influenţe nefavorabile de ordin social, care exercită asupra lor o influenţă atît de covîrşitoare, încît îi împing pe căi greşite. Condiţiile generale de viaţă ale omului au o importanţă mult mai mare decît cele familiale. Dacă condiţiile sociale de dezvoltare vor fi aceleaşi pentru ambele sexe, dacă pentru nici unul dintre sexe nu vor exista oprelişti şi dacă societatea va fi

bazată pe relații sociale sănătoase, femeia se va ridica la culmi de perfecțiune de care nu ne putem face încă o imagine clară, deoarece o asemenea situație nu a existat încă niciodată în istoria omenirii. Realizările unui număr de femei ne îndreptățesc să nutrim cele mai frumoase speranțe, căci ele s-au ridicat deasupra masei femeilor tot atît de mult cum geniile masculine s-au ridicat deasupra masei bărbaților. Ca exemple pot fi date Isabella şi Bianca de Castilia, Elisa- beta, regina Ungariei, Caterina Sforza, ducesă de Milano şi Imola, Elisabeta, regina Angliei, Caterina, împărăteasa Rusiei, Maria Tereza etc. Faptul că la toate rasele şi în toate colțurile lumii au existat femei care au guvernat excelent, chiar şi triburile cele mai sălbatice şi cele mai turbulente, 1-a determinat pe Burbach să afirme că, după toate probabilitățile, femeile sînt mai apte pentru politică decît bărbații1. In 1901, la moartea reginei Victoria a Angliei, un mare ziar englez a propus ca în Anglia să fie introdusă succesiunea la tron exclusiv în linie feminină, deoarece istoria Angliei ar fi dovedit că reginele au condus țara mai bine decît regii.

Multe dintre marile figuri ale istoriei ar pierde din măreție dacă s-ar şti exact ce era meritul lor şi ce era meritul altora. Istoricii germani, ca, de pildă, von Sybel, îl consideră pe contele Mirabeau drept unul dintre cele mai mari genii ale revoluției franceze. Cercetările au dovedit însă că acesta datora aproape toate conceptele cuvîntărilor sale ajutorului binevoitor al cîtorva savanți care lucrau în taină pentru el şi pe care ştia să-i folosească. Pe de altă parte, personalități ca Safo, Diotima, de pe vremea lui Socrate, Hypatia din Alexandria, madame Roland, Mary Wollstonecraft, Olympe

de Gouges, doamna de Staël, George. Sand. etc merită toată

stima; alături de ele pălesc mulți aştri masculini. Se ştie, de asemenea, ce fapte mari au realizat mamele unor oameni de seamă. Femeile au realizat tot ce puteau realiza în condiții care, în general, le erau extrem de vitrege. Acest lucru ne îndreptățeşte să avem cele mai frumoase speranțe pentru viitor. In fapt, abia în cea de-a doua jumătate a secolului al XlX-lea s-a ivit posibilitatea pentru ca un număr mai mare de

1 Dr. Havelock Ellis: „Bărbatul şl femeia". Ediția germană autorizată, redactată de dr. Hans Kurella, a apărut în editura „Georg H. Wigand", Leipzig, 1894, pag. 201.

femei să poată concura cu bărbații în cele mai diferite domenii. Rezultatele obținute sînt foarte satisfăcătoare.

Să admitem că, în medie, femeile n-ar avea aceeaşi capacitate de dezvoltare ca bărbații şi că printre ele n-ar exista genii sau mari filozofi; s-au pus oare bărbaților asemenea condiții atunci cînd li s-a acordat, pentru a folosi textul legii, egalitatea deplină în drepturi cu „geniile" şi „filozofii" ? Aceiaşi savanți care contestă că femeile ar avea aptitudini superioare sînt gata să conteste aceasta şi în privința meseriaşilor şi muncitorilor. Cînd nobilimea îşi invocă sîngele „albastru" şi arborele genealogic, aceşti savanți zîmbesc ironic şi ridică din umeri; față de omul din păturile de jos, ei se consideră însă o aristocrație care şi-ar datora poziția nu condițiilor de viață mai favorabile, ci exclusiv talentului înnăscut. Aceiaşi oameni care într-un anumit domeniu sînt lipsiți de prejudecăți şi nu au nici o considerație pentru cei ce nu gîndesc liber ca dînşii sînt în alte domenii — de îndată ce e vorba de interesele lor de clasă, de orgoliul sau de amorul lor propriu — de o mărginire care merge pînă la prostie şi au o atitudine ostilă, mergînd pînă la fanatism. Bărbații din păturile superioare îi desconsideră pe cei din păturile inferioare, iar toți bărbații laolaltă le desconsideră pe femei. In marea lor majoritate, bărbații nu văd în femeie decît un mijloc pentru satisfacerea interesului şi a plăcerii lor; ar fi contrar prejudecăților lor dacă le-ar considera ființe egale în drepturi. Femeia trebuie să fie supusă şi modestă, să se mărginească la gospodărie, lăsînd tot restul pe seama „stăpînului lumii". Femeia trebuie să-şi pună frîu gîndurilor şi înclinațiilor şi să aştepte ceea ce providența ei pămîn- teasca, tatăl sau soțul, va hotărî în privința ei. Cu cît va îndeplini mai bine toate aceste cerințe, cu atît va fi mai lăudată ca „înțeleaptă, cuviincioasă şi virtuoasă", chiar dacă, din pricina situației în. care se găseşte fără voia ei, se va prăbuşi sub povara suferințelor fizice şi morale. Dacă se vorbeşte însă despre egalitatea tuturor oamenilor, este absurd să se excludă de la această egalitate jumătate din genul uman.

Femeia are acelaşi drept ca şi bărbatul să-şi dezvolte forțele şi să le pună în valoare; ea este om ca şi bărbatul şi, la fel ca acesta, trebuie să aibă libertatea de a dispune de persoana sa, fiind propriul său stăpîn. întîmplarea de a se fi născut femeie nu trebuie să constituie un obstacol în această privință. A refuza femeii egalitatea în drepturi numai fiindcă

S-a născut femeie, şi nu bărbat — fapt de care acesta din urmă este tot atît de puțin vinovat ca şi femeia —, este la fel de nedrept ca şi a condiționa drepturile şi libertățile de religie sau de convingeri politice, şi tot atît de absurdă ca vrajba a doi oameni care se duşmănesc, deoarece prin hazardul naşterii aparțin unor popoare sau naționalități diferite. Asemenea concepții nu sînt demne de un om liber. Progresul omenirii constă în înlăturarea a tot ce menține dependența unui om față de altul sau asuprirea unei clase de către alta, a unui sex de către celălalt. Nici o altă inegalitate nu are justiiicare decît inegalitatea dată de natură diferiților indivizi pentru atingerea scopurilor naturale. Nici un sex nu trebuie să depăşească însă condițiile impuse de natură, deoarece şi-ar distruge propriul său scop natural.

3. Deosebirile între însuşirile fizice şi intelectuale ale bărbatului şi femeii

Cei care se pronunță împotriva egalității în drepturi a femeii cu bărbatul aduc ca principal argument faptul că femeia are un creier mai mic decît bărbatul. Ei susțin, de asemenea, că femeia ar fi inferioară bărbatului şi în privința altor însuşiri, ceea ce ar dovedi consecventa ei inferioritate. Cert este că bărbatul şi femeia sînt indivizi de sexe diferite, că, potrivit scopului lor sexual, fiecare dintre ei are organe speciale şi că, în conformitate cu sarcina pe care o are de îndeplinit fiecare sex pentru atingerea scopului natural, există o serie de deosebiri în structura lor fiziologică şi psihică. Acestea sînt fapte pe care nimeni nu le contestă şi nici nu le-ar putea contesta, dar ele nu justifică inegalitatea socială sau politică ce există între bărbat şi femeie. Omenirea, societatea sînt alcătuite din ambele sexe> _amÎjeJe_Jiind ne= cesare pentru existența şi dezvoltarea lor. Pînă şi cel mai genial bărbat a fost născut de o mamă, căreia adesea îi datorează cele mai bune însuşiri ale sale. Cu ce drept am vrea deci să refuzăm femeii egalitatea în drepturi cu bărbatul ?

Potrivit părerilor exprimate de somități, deosebirile esențiale ce există între structura fizică şi intelectuală a bărbatului şi a femeii sînt următoarele: în privința lungimii corpului găsim, de pildă, că Havelock Ellis consideră drept înălțime medie 170 cm pentru bărbați şi 160 cm pentru femei (după Vierordt 172 şi 160: în Germania de nord, după

Krause, 173 şi 163 cm). Diferența e deci, în medie, de 10—12 cm. Raportul la înălțime este deci 100: 93. Ca greutate medie putem lua pentru adulți 65 şi 54 kg. O deosebire cunoscută de multă vreme este aceea că la sexul feminin

trunchiul este mai lung; după cum rezultă însă din măsurători exacte, această deosebire este, de obicei, mult exagerată. La o femeie de înălțime medie, picioarele sînt doar cu 15 mm mai scurte decît cele ale unui bărbat tot de înălțime medie, şi Pfitzner contestă că această deosebire ar putea fi vizibilă atunci cînd privim omul în ansamblu. „împărțirea lungimii corpului în lungimea trunchiului şi lungimea picioarelor este influențată exclusiv de statură şi este total independentă de sex". în schimb, brațele femeii sînt mult mai scurte decît ale bărbatului (100:91,5). Abstracție făcînd de mărimea şi lățimea mîinii bărbatului, inelarul acestuia este, de obicei, mai lung decît arătătorul, pe cînd la femei situația este inversă. Mîna bărbatului se aseamănă deci mai mult cu cea a maimuței, după cum şi brațele mai lungi sînt un semn „pithecoid" (de asemănare cu maimuța).

In ceea ce priveşte mărimea capului, raportul dintre valorile absolute ale lungimii capului masculin şi a celui feminin este 100: 94; lungimile relative ale capetelor sînt însă în raport de 100: 100,8, ceea ce înseamnă că femeia are, în cifre absolute, un cap mai mic, dar relativ unul ceva mai mare. După Pfitzner, raportul între lungimile absolute ale capetelor este de 100: 96,1, însă raportul dintre lungimile relative ale capetelor la bărbat şi femeie este de 100: 103; din aceste cifre se vede deci mai clar că femeia are un cap relativ mai mare. Oasele femeii sînt mai mici, mai subțiri şi mai gingaşe şi au suprafața mai netedă, deoarece--musculatura mai slabă necesită mai puține suprafețe aspre de care să se prindă. Dezvoltarea mai slabă a musculaturii este una dintre cele mai izbitoare caracteristici ale femeii; acest lucru ni-1 arată şi grosimea mai mică a diferiților muşchi, cît şi faptul că muşchii femeii sînt mai moi şi au un conținut mai mare de apă. (După von Bibra, conținutul de apă al musculaturii este de 72,5% la bărbat şi de 74,4°/o la femeie.) Inversă este situația în privința țesuturilor grase. Ele sînt mulț mai dezvoltate la femei decît la bărbați. Toracele este relativ mai scurt la femei şi mai puțin lat, iar alte deosebiri sînt legate direct de scopul sexual. Datele diferiților autori despre greutatea absolută şi relativă a organelor interne diferă adesea foarte mult. După Vierordt, raportul dintre greu- tatea inimii şi cea a corpului este la bărbat de 1: 215, după Cleudinning de 1: 158, iar la femeie, după aceiaşi autori, de 1: 206, respectiv 1: 149. în general se poate admite că, deşi în cifre absolute organele interne ale femeii sînt de obicei mai

mici, relativ, adică raportate la greutatea corpului, ele sînt mai grele. Greutatea inimii este de 350 g la bărbat şi de 310 g la femeie.

Sîngele femeii are un conținut ceva mai mare de apă (80,1 l°/o față de 78,15%), un număr mai mic de globule roşii pe unitatea de volum (4 500 000 față de 3 000 000 pe mmc) şi un conținut mai mic de hemoglobină (după Ellis, diferența este de 8%). Mărimea mai redusă a inimii, sistemul vascular mai mic şi, probabil, conținutul mai mare de apă în sînge determină la femeie o ardere mai puțin intensivă şi reclamă mai puțină hrană. Din aceeaşi cauză sînt, poate, mai puțin dezvoltate şi fălcile. „Astfel se explică de ce chiar şi bărbatul civilizat este în unele privințe mai aproape de animal, în special de maimuță, decît femeia, avînd caractere «pit- hecoide», printre care se numără, în afara scheletului facial dezvoltat, lungimea membrelor".

în ceea ce priveşte deosebirile dintre craniile celor două sexe trebuie să subliniem de la început că, potrivit părerii lui Bartels, pînă acum nu se cunoaşte un criteriu, şi, probabil, că el nici nu există, care să arate în fiecare caz concret că un craniu ar aparține unui anumit sex. în cifre absolute, craniul bărbatului are toate dimensiunile mai mari decît cel al femeii. Corespunzător sînt mai mari atît volumul cît şi greutatea craniului. (Proporția este de 1 000:888.) Dacă vom considera însă separat cutia craniană şi masivul facial, vom ajunge la rezultate întrucîtva diferite. Acesta din urmă este la bărbat mai mare nu numai absolut, dar şi relativ. în schimb, dimensiunile cutiei craniene sînt întotdeauna la fe- meie relativ mai mari. Din cifrele referitoare la volumul cra- niului rezultă, de asemenea, că femeia are un craniu relativ mai mare.

Greutatea medie generală a creierului normal al unei persoane adulte este (după Grosser) de 1 388 g la bărbat şi de 1 252 g la femeie La majoritatea dintre bărbați (84%) cre-

* Greutatea medie a creierului:

la bărbat la femeie

1 362 1 219

1 325 1 183

1 399 1 248

1 588 1 252

după Bischoff (Bavaria). „ Boyd (Anglia) „ Marcliand (Hessen) „ Ketzius (Suedia)

ierul cîntăreşte între 1 250 g şi 1 550 g, iar la majoritatea dintre femei (91%) — între 1 100 g şi 1 450 g. Aceste cantităţi nu sînt însă direct comparabile, femeia fiind mai scundă decît bărbatul. Este deci necesar să stabilim greutatea relativă a creierului. Faţă de greutatea corpului, constatăm că la 1 kg din greutatea corpului revin 21,6 g substanţă cerebrală la bărbat şi 23,6 g la femeie. Explicaţia acestei greutăţi relative mai mari trebuie căutată probabil în faptul că femeia este mai mică de statură

Obţinem însă alte rezultate dacă comparăm doi indivizi de statură egală, dar de sexe diferite. După Marchand, greutatea creierului feminin este, la toate staturile, fără excepţie, mai mică decît la bărbaţii de aceeaşi înălţime. Acest procedeu este însă tot atît de puţin corect ca şi comparaţia cu lungimea corpului. El presupune ca dovedit ceea ce de fapt încă nu este dovedit, şi anume existenţa unui raport direct între lungimea corpului şi greutatea creierului. Pe baza unor date şi măsurători făcute în Anglia, Blakeman, Alice Lee şi Charles Pearson au constatat că în privinţa greutăţii creierului între bărbat şi femeie nu există o deosebire relativă perceptibilă, adică un bărbat de statură, vîrstă şi dimensiuni ale capului egale cu cele ale unei femei obişnuite nu prezintă faţă de aceasta deosebiri în privinţa greutăţii creierului.

Chiar şi Marchand relevă că greutatea mai mică a creierului feminin este, probabil, determinată de fineţea mai mare a ţesuturilor nervoase.,,Este drept — spune Grosser — că acest fapt nu este încă dovedit la microscop şi va fi probabil şi în viitor greu de constatat. Totuşi, prin analogie, se poate constata că şi globul ochiului şi labirintul urechii sînt ceva mai mici la femeie decît la bărbat, fără ca aceste aparate să fie în vreo privinţă mai puţin fine sau eficace. O altă cauză — şi probabil principala — a dezvoltării mai reduse a creierului feminin este aceea ~că musculatura femeii este mai slab dezvoltată".

In măsura în care diferenţele mai sus arătate rezultă din natura deosebirii dintre sexe, ele nu pot fi, bineînţeles, schimbate. Deocamdată, nu se ştie precis în ce măsură pot fi modificate aceste diferenţe în compoziţia sîngelui şi a creierului printr-un alt regim de viaţă (alimentaţie, gimnastică psihică şi fizică, ocupaţie etc.). Pare un fapt dovedit că la iemeia din zilele noastre diferenţa faţă de bărbat este mai accentuată decît în timpurile primitive sau decît la femeile popoarelor mai înapoiate, ceea ce este foarte explicabil dacă ţinem seama de dezvoltarea

socială prin care a trecut femeia la popoarele civilizate în ultimii 1 000—1 500 de ani.

După Havelock Ellis, capacitatea cranianã a femeii (con- siderînd pe cea a bărbatului drept 1 000) este:

984 la negrese

951 la hotentote

944 la hinduse

931 la femeile de eschimoşi

919 (909) la olandeze 884 la femeile ruse 838—897 la femeile germane 870 la chineze 860—862 la engleze 858 la femeile pariziene (în vîrstă de 19 ani)

Cifrele contradictorii ce se vădesc la autori germani dovedesc că măsurătorile au fost efectuate pe baza unui material foarte diferit atît cantitativ cît şi calitativ şi că nu sînt deci absolut concludente. Din aceste cifre rezultă însă cert un lucru: la negri, hotentoţi şi hinduşi femeile au o capacitate cranianã considerabil mai mare decît femeile germane, engleze şi femeile pariziene; cu toate acestea cele din urmă sînt mai educate din punct de vedere cultural.

Dacă comparăm greutatea creierului unor bărbaţi de seamă decedaţi, vom constata contradicţii şi curiozităţi similare. Potrivit celor arătate de profesorul Reclam, creierul naturalistului Cuvier cîntărea 1 830 g, creierul lui Byron 1 807 g, creierul renumitului matematician Gauss — 1 492 g, al filo-

logului Hermann 1 358 g, iar cel al lui Hausmann, pre-

fectul poliţiei din Paris — 1 226 g. Creierul acestuia din urmă cîntărea mai puţin decît un creier mediu de femeie. Şi creierul lui Gambetta cîntărea mult sub mediul creierului feminin, neavînd decît 1 180 g. Se spune că şi creierul lui Dante cîntărea mai puţin decît un creier mediu de bărbat. Indicaţii similare găsim la Havelock Ellis. După spusele sale, creierul unui individ obişnuit, cîntărit de Bischoff, avea 2 222 g, creierul scriitorului Turgheniev cîntărea 2 012 g, iar al treilea ca mărime era creierul unui nebun din comitatul Hants; creierul unui muncitor obişnuit, examinat tot de Bischoff, a cîn- tărit 1 925 g. Cele mai grele dintre creierele de femei erau cuprinse între 1 742 şi 1 580 g, două dintre acestea aparţinînd unor alienate mintale. La congresul antropologilor germani, care s-a ţinut la Dortmund în august 1902, profesorul Wal- deyer a comunicat că, examinîndu-se craniul filozofului Leibniz, decedat în 1716, s-a constatat că avea o capacitate de numai 1 450 cmc, ceea ce înseamnă că creierul lui cîn- tărea 1

300 g. Hansemann, care examinase creierul lui Mommsen, cel al lui Bunsen şi cel al lui Adolf von Menzel, a stabilit că creierul lui Mommsen cîntărea 1 429,4 g, deci nu mai mult decît greutatea medie a creierului unui bărbat adult. Creierul lui Menzel nu cîntărea decît 1 298 g, iar cel al lui Bunsen şi mai puțin — 1 295 g, deci mai puțin decît greutatea medie, şi nu era cu mult mai greu decît un creier de femeie. Sînt fapte izbitoare care răstoarnă complet vechea concepție potrivit căreia aptitudinile intelectuale ar putea fi măsurate prin conținutul cavității craniene.

După cercetarea datelor, din Anglia, Raymond Pearl ajunge la următoarea concluzie: „Nu există nici o dovadă că între aptitudinile intelectuale şi greutatea creierului ar exista vreo legătură mai strînsă".

Antropologul englez W. Duckworth spune: „Nu există nici o dovadă precisă că o greutate mai mare a creierului ar fi însoțită la oameni de aptitudini intelectuale deosebite. Nici greutatea creierului, nici capacitatea craniană şi nici circumferința capului nu pot servi — acolo unde ele au putut fi stabilite — drept etalon pentru măsurarea aptitudinilor intelectuale".

Kohlbriigge, care a publicat în ultimii ani o serie de studii asupra creierului la rasele umane, afirmă: „Inteligența şi

sînt rlniiă mărimi rnmplpt inrlpppnrlprttp

una de alta. Trebuie respinsă, de asemenea, ca neconcludentă şi afirmația că oamenii celebri ar fi avut creierul mai mare, deoarece, cu toate că creierul lor depăşeşte în general greutatea medie, el nu este totuşi mai mare decît creierul claselor superioare, din care făceau parte toți aceşti oameni. Aceasta nu înseamnă, desigur, că greutatea creierului nu poate creşte, in special în urma unei activități intense în tinerețe, ceea ce şi explică de altfel creierul (capacitatea craniană) mai mare la clasele sociale superioare sau la şcolarii silitori, mai ales atunci cînd — aşa cum este cazul în general la oamenii înstăriți — la această activitate se mai adaugă şi supraalimentarea. O creştere a greutății creierului provocată de o muncă intelectuală excesivă are, după cum se ştie, şi laturi negative. Creierul unui alienat mintal este de obicei foarte greu. Nu se poate deci dovedi că inteligența (ceea ce este cu totul altceva decît capacitatea de muncă) ar avea vreo legătură cu greutatea creierului. Acelaşi lucru se poate spune în privința formei exterioare, deoarece pînă în prezent nu a putut fi dovedit că ar

exista vreo legătură între forma craniului şi dezvoltarea intelectuală superioară, genialitate sau inteligență".

Un lucru este cert: aşa cum statura nu permite să se tragă vreo concluzie asupra forței onuiLui, nici din greutatea creierului nu se pot trage concluzii cu privire la apîîTnrMÎTe intelectuale ale omului. MamTTUiele iirari, elefantul, balena, delfinul etc. posedă creieri mai mari şi mai grei. Cu toate acestea, în privința greutății relative a creierului ele sînt întrecute de majoritatea păsărilor şi de mamiferele mici. Există animale foarte mici (fiîrnîca, alMna) care întrec în inteligență altele mult mai mari (de pildă oaia, vaca), după cum adesea oameni de kstatură mare pot fi mult inferiori altora de statură mică sau mijlocie. După toate probabilitățile, importanța primordială nu o are masa creierului, ci organizarea creierului şi exersarea şi iolosirea forțeloj cerebrale.

,,După părerea mea — spune profesorul L. Stiecla —, structura mai fină a scoarței cerebrale este, fără îndoială, cauza deosebirii dintre funcțiile psihice: celulele nervoase, substanța intermediară, aşezarea vaselor sanguine, structura, forma, mărimea şi mimăm! rplnlplnr purv'ase şi, în sfîrşit, hrănirea şi metabolismul lor".

Pentru ca creierul să-şi poată dezvolta pe deplin capacitățile, el trebuie, ca şi orice alt organ, exersat şi hrănit în mod corespunzător. Dacă acest lucru nu se face sau dacă se acționează într-o direcție greşită, în locul unei dezvol- tări normaie se va produce nu numai o stagnare, dar chiar o degenerare. O latură se afirmă in dauna celeilalte.

Există mulți antropologi ca Manouvrier şi alții care afirmă că din punct de vedere morfologic femeia este superioară bărbatului. Este o exagerare. „Dacă vom compara cele două sexe — spune Duckworth —, vom constata că nu există o deosebire constantă prin care un sex să apară din punct de vedere morfologic superior celuilalt"

Havelock Ellis admite o singură derogare. El este de părere că la sexul feminin amplitudinea pe care o au variațiile caracterelor este mai mică decît la sexul masculin. Criticînd această concepție, Charles Pearson a dovedit că ea nu este decît o superstiție pseudoştiințifică.

Nimeni dintre cei care cunosc cît de cît istoria evoluției femeii nu va contesta că secole de-a rîndul s-a păcătuit foarte mult față de femeie şi că astăzi încă mai este nedreptățită. Afirmația contrarie a profesorului Bischoff, care

pretinde că femeia şi-ar fi putut dezvolta creierul şi inteligența la fel de bine ca şi bărbatul, dovedeşte o inadmisibilă şi nemaipomenită ignoranță a acestor probleme. Descrierea poziției femeii în decursul dezvoltării culturale, aşa cum se face şi în prezenta lucrare, ne arată cu toată claritatea că marile deosebiri ce există între bărbat şi femeie în ceea ce priveşte dezvoltarea intelectuală şi fizică se datoresc în primul rînd poziției dominante a bărbatului, pe care acesta o deține de milenii.

Naturaliştii noştri ar trebui să admită că legile ştiinței lor sînt întru totul aplicabile omului. Ereditatea şi adaptarea sînt la fel de valabile pentru om ca pentru orice altă ființă din natură. Dacă omul nu constituie o excepție în natură, atunci teoria evoluției este valabilă şi în privința lui. Datorită acestei teorii devine însă clar ca lumina zilei tot ceea ce altfel ar rămîne confuz şi obscur şi ar continua să fie un obiect ăl misticismului în ştiință sau ăl ştiinței mistice;

Potrivit educației diferite pe care au căpătat-o cele două sexe — dacă ne e permis să folosim pentru o bună parte a trecutului, şi în special în privința femeii, cuvîntul „educație" — s-a dezvoltat şi conformația creierului acestora. Fiziologii sînt de acord că acele compartimente ale creierului care influențează intelectul se află în regiunea anterioară a cra- niului, iar cele care influențează în special viața sentimentală şi psihică sînt aşezate în regiunea centrală. La bărbat e mai dezvoltată regiunea frontală a capului, la femeie cea centrală. După această conformație a capului s-a format noțiunea de frumusețe a bărbatului şi a femeii. Potrivit idealului grec al frumuseții, care mai e şi azi valabil, femeia trebuie să aibă o frunte îngustă, iar bărbatul una înaltă şi, mai ales, lată. Acest ideal al frumuseții, care este o expresie a înjosirii femeii, s-a întipărit în asemenea măsură în mintea femeilor noastre, încît ele consideră o frunte înaltă drept un defect şi caută să corecteze natura pe cale artificială, trăgîndu-şi părul peste frunte pentru a o face să pară mai joasă.

4. Darvinismul şi starea societății

Nimic nu dovedeşte deci că datorită volumului creierului lor, femeile ar fi inferioare bărbaților. Cu toate acestea, nu este de mirare că din punct de vedere intelectual ele sînt în prezent aşa cum sînt. Darwin are, desigur, dreptate cînd spune că o listă a bărbaților eminenți din domeniul poeziei, picturii, sculpturii, muzicii, ştiinței şi filozofiei pusă alături de o listă sinîilară a femeilor eminente din aceleaşi domenii nu suportă comparație. Dar putea fi oare altfel ? Ar fi de mirare

să nu fie aşa. De aceea şi răspunde dr. Dodel din Zürich că altfel ar sta lucrurile dacă generaţii de-a rîndul femeile şi bărbaţii ar căpăta aceeaşi educaţie şi aceeaşi instruire în exercitarea acestor genuri de arte şi ştiinţe. Şi din punct de vedere fizic, femeia este în medie mai slabă decît bărbatul, -dar la multe popoare sălbatice situaţia este alta. La ce rezultate pot duce exer- ciţiul şi educaţia începute din tinereţe, vedem, de pildă, la acrobatele de circ, care realizează performanţe într-adevăr uluitoare de curaj, temeritate, agilitate şi putere fizică.

Avînd în vedere că o asemenea dezvoltare depinde de educaţie şi de condiţiile de viaţă — ceea ce în ştiinţele naturii se cheamă selecţie —, putem considera ca incontestabil că în viaţa fizică şi spirituală a oamenilor se vor putea obţine cele mai frumoase rezultate de îndată ce omul va interveni conştient în propria sa dezvoltare.

Dezvoltarea plantelor şi animalelor depinde de condiţiile lor de existenţă; condiţiile prielnice le favorizează dezvoltarea, cele potrivnice o frînează. Sub influenţa unor factori ele sînt nevoite să-şi schimbe fiinţa şi caracterul, bineînţeles dacă nu pier din cauza efectelor lor. Aşa stau lucrurile şi în ceea ce priveşte omul. Modul cum îşi procură cele necesare traiului şi felul de viaţă al omului influenţează nu numai asupra aspectului său exterior, dar şi asupra sentimentelor, gîndurilor şi acţiunilor sale. Din faptul că dezvoltarea defectuoasă a individului este consecinţa unor condiţii neprielnice de existenţă a oamenilor, adică a deficienţelor orînduirii sociale, rezultă că prin schimbarea condiţiilor sale de existenţă, respectiv a orînduirii sociale, se va schimba şi omul. Se pune deci problema de a se rîndui societatea în aşa fel încît fiecare om să aibă posibilitatea să-şi dezvolte integral şi nestingherit personalitatea, iar legile dezvoltării şi adaptării, cărora, după Darwin, li s-a dat denumirea de darvinism, să fie folosite în mod conştient, pentru ca ele să-şi exercite efectele asupra tuturor oamenilor. Acest lucru nu este însă posibil decît în socialism.

Ca fiinţe capabile să gîndească şi să cunoască, oamenii trebuie să schimbe şi să perfecţioneze în mod conştient condiţiile lor de viaţă, adică orînduirea socială şi tot ce e legat de aceasta, în aşa fel încît să existe pentru toţi condiţii de existenţă la fel de prielnice. Fiecare individ trebuie să aibă posibilitatea să-şi dezvolte aptitudinile şi capacităţile atît spre binele său, cît şi spre binele întregii comunităţi, rlar p! mi trebuie să dispună de puteri care să-i permită să aducă prejudicii altora sau comunităţii. Propriul său avantaj trebuie să coincidă cu

avantajul tuturor. Armonia intereselor trebuie să ia locul antagonismului de interese care stăpîneşte astăzi societatea.

289

19 — Femeia şi socialismul

Ca orice ştiinţă autentică, darvinismul este o ştiinţă eminamente democratică; aceia dintre reprezentanţii lui care afirmă contrarul nu ştiu să aprecieze toate implicaţiile propriei lor ştiinţe. Adversarii — în special clerul, care întotdeauna îşi dă repede seama dacă ceva îi aduce avantaje sau prejudicii — au înţeles acest lucru şi de aceea denunţă darvi- nismul ca socialist sau ateu. Şi profesorul Virchow se numără printre cei mai aprigi adversari ai darvinismului. La întrunirea naturaliştilor care a avut loc la Miinchen în 1877, el a adus ca suprem argument împotriva profesorului Hăckel afirmaţia că „teoria lui Darwin duce la socialism". Virchow a încercat să discrediteze darvinismul pentru că Hăckel ceruse includerea teoriei evoluţiei în programa şcolară. Împotriva cererii ca ştiinţele naturale să fie predate în şcoli în spiritul lui Darwin şi al noilor cercetări în domeniul ştiinţelor naturii luptă toţi aceia care vor să menţină actuala stare de lucruri. Deoarece este cunoscut efectul revoluţionar al acestor teorii, s-a şi formulat cererea ca ele să nu fie împărtăşite decît unei elite restrînse. Părerea noastră este: dacă, după cum afirmă Virchow, teoriile darviniste duc la socialism, acest lucru nu pledează împotriva acestor teorii, ci în favoarea socialismului. Oamenii de ştiinţă nu trebuie să se întrebe dacă prin consecinţele ei o învăţătură duce la o orînduire de stat sau alta, la o orînduire socială sau alta, ori dacă justifică o anumită orînduire; ei trebuie să cerceteze dacă teoriile sînt juste, iar dacă sînt juste, trebuie să le accepte cu toate consecinţele ce decurg din ele. Cine procedează altfel, fie de dragul unui avantaj personal sau pentru a-şi asigura bunăvoinţa unor persoane sus-puse, fie din interes de clasă sau de partid, e demn de dispreţ şi nu face cinste ştiinţei. Reprezentanţii ştiinţei oficiale, în special cei de la universităţile noastre, nu dau dovadă decît în foarte puţine cazuri de independenţă şi tărie de caracter. Teama că îşi pierd postul sau favoarea forurilor superioare, că trebuie să renunţe la titluri, decoraţii şi avansări determină pe cei mai mulţi dintre reprezentanţii ştiinţei să-şi plece capul, să-şi ascundă convingerile sau să afirme în public contrarul celor ce cred sau ştiu. Dacă la solemnitatea organizată în 1870 la Universitatea din Berlin, cu ocazia depunerii jurămîntului de credinţă faţă de împărat, pînă şi Dubois-Reymond a

exclamat: „Universitățile sînt institute de educare a gărzii intelectuale a Hohenzollernilor"ne putem da seama ce cred despre scopul ştiinței majoritatea celorlalți, care, ca însemnătate, sînt mult inferiori lui Dubois-Reymond. Ştiința este coborîtă la rangul de slugă a puterii.

Este lesne de înțeles de ce profesorul Hăckel şi adepții săi — profesorul O. Schmidt, V. Hellwald şi alții — se apără din răsputeri împotriva îngrozitoarei acuzații că darvinismul ar face jocul socialismului; ei afirmă că tocmai contrarul corespunde realității, căci darvinismul ar fi aristocratic, deoarece ne învață că pretutindeni în natură ființa superior organizată şi mai puternică învinge pe cea inferioară. Şi cum, după părerea lor, clasele posedante şi culte ar reprezenta în societate ființele superior organizate, mai puternice, ei consideră dominația acestora întru totul firească şi justificată de legile naturii.

Acest curent existent printre darviniştii noştri nu are nici cea mai vagă idee despre legile economice care stăpînesc societatea burgheză. Dominația oarbă a acestor legi nu ridică în fruntea societății pe cei mai buni, nici pe cei mai îndemînatici şi mai capabili, ci, de cele mai multe ori, pe cei mai vicleni şi mai corupți, dîndu-le posibilitatea să creeze urmaşilor lor cele mai favorabile condiții de existență şi de dezvoltare, fără ca aceştia să fie nevoiți să mişte măcar un deget. In nici un alt regim economic, indivizi^cu înst^iri personale frumoâseşi nobile nu au, în medie, atît de puține şanse de a se afirma şi apoi -de a se menține pe poziții ca în regimul capitalist. Se poate spune fără exagerare că probabilitatea unei asemenea avansări scade pe măsură ce acest sistem economic tinde spre apogeu. Lipsa de considerație şi de scrupule în alegerea şi folosirea mijloacelor sînt arme infinit mai eficace şi mai promițătoare decît toate virtuțile omeneşti laolaltă. Numai un oM care ml cunoaşte nimic despre esența şi natura societății capitaliste sau care este stă- pînit în asemenea măsură de prejudecăți burgheze, încît este incapabil să raționeze şi să tragă concluzii logice în legătură cu aceste probleme, poate considera o societate clădită pe asemenea baze drept o societate a „celor mai capabili şi buni". Lupta pentru existență este proprie tuturor organismelor, fără ca ele să-şi dea seama de împrejurările care le silesc la această luptă. Ea se desfăşoară în afara conştiinței lor. Regăsim lupta pentru existență şi la oameni, la membrii oricărei societăți în care solidaritatea a dispărut sau nu s-a afirmat încă. Lupta pentru existență se schimbă în funcție de formele pe care le îmbracă în decursul dezvoltării relațiile sociale dintre oameni; ea capătă

caracterul unor lupte de clasă care se desfăşoară pe o treaptă tot mai înaltă. Dar aceste lupte duc la o cunoaştere tot mai temeinică a esenței societății — şi tocmai prin aceasta se deosebeşte omul de toate celelalte ființe — şi, în ultimă instanță, la cunoaşterea legilor care domină şi determină dezvoltarea societății. In cele din urmă, oamenilor nu le mai lămîne decît să aplice această cunoaştere în instituțiile lor politice şi sociale şi să le transforme în mod corespunzător. Deosebirea dintre om şi animal constă deci în aceea că omul poate fi denumit un animal gînditor, dar animalul nu poate fi un om glnditor. Mulți dintre darviniştii noştri sînt atît de unilaterali, încît nu înțeleg acest lucru. De aici şi cercul vicios în care se învîrtesc.

Profesorul Hăckel şi adepții săi contestă totodată că darvinismul ar duce la ateism, şi, după ce prin întreaga lor expunere şi demonstrație ştiințifică l-au înlăturat <pe „creator", fac cele mai desperate eforturi pentru a-1 strecura prin uşa din dos. în acest scop, ei îşi creează un fel de „religie" proprie, pe care o denumesc „moralitate superioară", „principii etice" etc. La întrunirea cercetătorilor naturii care a avut loc la Eisenach în 1882, profesorul Hăckel a încercat, în prezența familiei marelui duce de Weimar, nu numai să salveze religia, dar şi să-l prezinte pe învățătorul său Darwin drept credincios. încercarea a eşuat — aceasta o poate confirma oricine a citit referatul prezentat cu acest prilej şi scrisoarea lui Darwin menționată în referatîn scrisoarea lui Darwin se spune, ce-i drept, în cuvinte foarte atenuate, tocmai contrarul celor pretinse de Hăckel. Darwin a trebuit să țină seama de „cucernicia" compatrioților săi englezi; de aceea, în public nu a îndrăznit niciodată să-şi spună deschis părerea despre religie. Aşa cum s-a aflat însă scurt timp după întrunirea de la Weimar, el a făcut acest lucru în particular, spunînd d-lui dr. L. Biicher că de la vîrstă de 40 ani, adică din 1849, nu mai crede în nimic, fiindcă nu putuse găsi nici o dovadă în susținerea credinței. De altfel, în ultimii ani ai vieții sale, Darwin a şi sprijinit un ziar ateist care a apărut la New York.

5. Femeia şi profesiunile libere

Femeile trebuie să se ia la întrecere cu bărbații şi pe tărîm intelectual; ele nu trebuie să aştepte pînă ce bărbații vor binevoi să le dezvolte funcțiile creierului şi să le deschidă drumurile. Mişcarea în această direcție este în plină desfăşurare. Femeile au şi înlăturat o serie de piedici şi, în mai multe țări, au repurtat succese deosebite^pe arena intelectuală. Prin natura rînduielilor

noastre, mişcarea pentriT admiterea femeî^ lor în universitățile şi instituțiile de învățămînt superior, pre- cum şi la activitățile corespunzătoare acestor studii — mişcare ce se face din ce în ce mai simțită — este limitată la cercurile feminine burgheze. Femeile proletare nu sînt direct interesate în această mişcare, deoarece aceste studii şi funcțiile la care dau dreptul le sînt deocamdată inaccesibile. Totuşi, această mişcare şi succesul ei sînt de interes general, în primul rînd, este vorba de o revendicare principială, care priveşte în general poziția femeii față de bărbat; apoi se pune problema de a se dovedi ce sînt în stare să realizeze femeile chiar în prezent, în condiții care, în ansamblu, sînt extrem de neprielnice dezvoltării lor. în sfîrşit, femeile au tot interesul ca în caz de boală să fie tratate, dacă o consideră necesar, de medici femei, cărora li se pot adresa cu mai puțină jenă decît medicilor bărbați. Medicii femei constituie o binefacere pentru o bună parte a femeilor noastre. Faptul că în caz de boală sau de diverse tulburări ale funcțiilor sexuale sînt nevoite să se adreseze unor bărbați împiedică adesea femeile să recurgă la timp sau să solicite în general asistență medicală. De aici rezultă o mulțime de neplăceri şi chiar consecințe grave nu numai pentru femei, dar şi pentru bărbații lor. Nu există aproape medic care nu ar avea să se plîngă de această reticență, uneori criminală, a femeilor şi de reținerea lor de a-şi mărturisi bolile. Acest lucru este lesne de înțeles; este însă absurd că bărbații, şi în special mulți medici, nu vor să înțeleagă cît de justificat şi de necesar este ca şi femeile să studieze medicina.

Medici femei au existat şi înainte. La cele mai multe popoare din antichitate, şi mai ales la vechii germani, cu îngrijirea sănătății se îndeletniceau femei. în secolele al IX-lea şi al X-lea vestiți medici şi chirurgi femei existau în imperiul arab, în special pe timpul dominației arabilor (maurilor) în Spania; ele studiau la universitatea din Cordova. In- ftuenței maurilor i se datoreşte şi faptul că la diferite universități italiene, ca de pildă Bologna şi Palermo, studiau şi" femei. Cînd ulterior influența „păgînă" a dispărut din Italia, s-a interzis şi studiul pentru femei. Astfel, în 1377, colegiul Universității din Bologna a decretat:

„Şi cum femeia este purtătoarea păcatului, arma diavolului, cauza izgonirii din rai şi a răsturnării vechilor legi, şi cum din această pricină orice conversație cu ea trebuie evitată cu strictețe, interzicem şi oprim în mod expres ca cineva să se mai încumete a introduce o femeie în numitul colegiu, oricît de onorabilă ar fi ea. Iar dacă totuşi s-ar găsi

cineva care s-o facă, acela să fie aspru pedepsit de rector".

Un prim rezultat al admiterii femeilor la studiu este că concurența feminină are un efect deosebit de favorabil asupra sîrguinței în studiu a tineretului nostru bărbătesc, sîr- guință care, după cum ni se confirmă din cele mai diferite surse, lasă mult de dorit. Acest lucru este, prin el însuşi, un mare cîştig. Totodată s-ar îmbunătăți simțitor şi moravurile studenților ¡ patima pentru beție şi gîlcevi, viața de circiumă a tineretului nostru studios ar căpăta o lovitură puternică. In instituțiile din care provin în general conducătorii statului nostru — judecătorii, procurorii, funcționarii superiori de poliție, preoții, deputații etc. — s-ar încetățeni moravuri care ar corespunde în mai mare măsură scopurilor pentru care au fost înființate şi pentru care sînt subvenționate. După părerea unanimă şi imparțială a unor persoane competente, îmbunătățirea acestor moravuri este extrem de necesară.

In ultimele decenii a crescut rapid numărul statelor care permit accesul femeilor la universitățile şi instituțiile de învățămînt superior. Nici un stat care pretinde a fi civilizat nu poate refuza la infinit această revendicare. In fruntea statelor care au dat curs acestei revendicări se află Statele Unite, urmate de Rusia — două state care oferă în toate privințele cele mai puternice contraste. în Uniunea Nord-Ameri- cană, femeile sînt admise la studiu în toate statele; în Utah, începînd din 1850, în Iowa din 1860, în Kansas din 1866, în Wisconsin din 1868, în Minnesota din 1869, în California şi Missouri din 1870, în Ohio, Illinois şi Nebraska din 1871, fiind apoi urmate de toate celelalte state ale Uniunii. Concomitent cu extinderea studiului, femeile au cucerit în Statele Unite o serie de poziții. Conform recensămîntului din 1900, existau aici 7 399 de medici şi chirurgi femei, 5 989 de scriitoare, 1 041 de arhitecte, 3 405 preoți femei, 1010 avocate, 327 905 învățătoare.

Primul stat din Europa care a deschis femeilor porțile universităților sale a fost Elveția. Numărul celor care studiau, inclusiv al auditorilor şi auditoarelor, era:

	din care studente inclusiv auditoare
1896—1897	4 181 391 728
1900—1901	5 301 854 1 429
1905—1906	7 676 1 502 2 757
1906—1907	8 521 1904 3 156

Pe facultăți, in semestrul de iarnă 1906—1907, repartiția studentelor era următoarea: drept — 75, medicină — 1 181, filozofie — 648. După naționalitate, 172 erau elvețiene şi 1 732 erau străine. Numărul studentelor germane a descrescut, deoarece în prezent ele sînt admise — deşi cu anumite restricții — şi la universitățile germane. In anul universitar 1906— 1907 numărul studentelor înscrise reprezenta 30°/o din numărul total al studenților, iar împreună cu auditoarele constituiau 37°/o din totalul studenților şi auditorilor. In Anglia, femeile sînt admise la cursurile universitare, dar nu pot obține grade universitare la Oxford şi Cambridge. In 1905 existau în Franța 33 168 de studenți, dintre care 1 922 de studente (774 fiind de cetățenie străină). Ele erau repartizate în felul următor: 57 la drept, 386 la medicină, 259 la ştiințele naturale, 838 la literatură şi 382 la alte facultăți. Femeile sînt admise la studiu în Statele Unite, Anglia, Olanda, Belgia, Danemarca, Suedia, Norvegia, Rusia, Germania, Austro- Ungaria, Italia, Elveția, Franța, Turcia şi Australia. Medici femei îşi pot exercita profesiunea şi în India, Abisinia, Per- sia, Maroc, China etc. Un număr tot mai mare de medici femei întîlnim mai ales în statele din Orient. Datorită restricțiilor pe care religia şi tradiția le impun femeii în aceste țări, prezența medicilor femei constituie aici o adevărată binefacere.

După lupte îndelungate şi mari eforturi a păşit în cele din urmă şi Germania pe o cale nouă, deşi deocamdată cu sfială. Prin hotărîrea Bundesratului din 24 aprilie 1899, femeile au primit dreptul de a se prezenta, în aceleaşi condiții ca bărbații, la examenele de medic, stomatolog şi farmacist. Potrivit unei a doua hotărîri a Bundesratului, din 28 iulie 1900, femeile medici care şi-au obținut diploma în străinătate pot profesa în Germania, cu condiția să fie cetățene germane; de asemenea li se recunosc studiile medicale începute în străinătate. Unele universități din Germania, ca de pildă cele din Heidelberg şi Gottingen, au admis femei la studiu şi înainte de 1898. încă din semestrul de iarnă 1901—1902, în registrele universităților erau trecute 1 270 de auditoare. Totodată au fost înființate licee şi şcoli reale de fete într-o serie de oraşe, ca de pildă la Karlsruhe, Stuttgart, Hannover, Königsberg, Hamburg, Frankfurt pe Main, Breslau, Berlin, Schöneberg, Mannheim etc. Totuşi, încă în primăvara anului 1902 senatul universității din Berlin a respins cererile de înscriere a persoanelor feminine care trecuseră examenul de bacalaureat în licee germane. Rezistența opusă de cercuri foarte influente din Germania studiului femeilor nu a

fost încă înfrîntă. Astfel, în martie 1902, ministrul prusian al culturii a ținut în dieta prusiană o cuvîntare în care a spus, printre altele: liceele de fete constituie o experiență pe care direcția învătămîntului trebuie s-o respingă ne temem că deosebirile dintre bărbat şi femeie — date de natură şi adîn- cite de cultură — ar putea suferi de pe urma studiului în licee şi universități. Spre binele familiei germane trebuie păstrat, pe cît posibil, specificul femeii germane. Iată ce înseamnă să gîndeşti după vechile şabloane. Chiar şi o bună parte dintre profesorii germani au continuat să se pronunțe împotriva studiului femeilor, deşi unii recunoşteau că multe dintre femeile admise la studiu corespundeau întru totul exigentelor, unele dintre ele chiar în mod strălucit. Cum a privit o parte a studenților — probabil marea lor majoritate — studiul femeilor ne-o arată un protest al studenților din clinicile oraşului Halle, semnat în martie 1902, pe care l-au dat publicității pentru a obține sprijinul studenților din celelalte clinici germane. După ce se arată că protestul lor a fost determinat de agitația pe care o desfăşoară în favoarea admiterii femeilor la studiul medicinei asociația berlineză „învă- țămînt pentru femei — studii superioare pentru femei", se spune în continuare: „Din moment ce, prin acest pas, problema a fost adusă în forul opiniei publice, studenții din clinicile oraşului Halle se adresează cercurilor celor mai interesate în această problemă, pentru care o hotărîre corespunzătoare este de cea mai mare importanță — studenților din clinicile germane. Ei cunosc din propria lor experiență inconvenientele sus-menționate, sau îşi pot imagina la ce situații penibile şi jignitoare pentru pudoare duce uneori învățămîn- tul clinic mixt, situații mult prea respingătoare pentru a putea fi precizate aici fără a stîrni indignare. Facultatea de medicină a Universității din Halle este prima care a făcut în Germania încercarea de ^admite femei la studiul medicinei, iar această încercare trebuie considerată ca întru totul neizbutită. O dată cu femeile, în lăcaşul unei munci cinstite şi-a făcut apariția cinismul şi sînt la ordinea zilei scene care indignează atît pe profesori şi pe studenți, cît şi pe pacienți. Emanciparea femeilor se transformă aici într-o calamitate, deoarece ea intră în conflict cu moralitatea; de aceea, în acest domeniu trebuie să i se pună o stavilă. Colegi ! Față de aceste fapte, cine ar mai putea lua poziție împotriva cererilor noastre îndreptățite ! Cerem excluderea femeilor de la învățămîntul clinic, deoarece experiența, ne învață că învățămîntul clinic comun al studenților de ambele sexe se împacă la fel de puțin cu un studiu temeinic al medicinei, ca şi cu

principiile decenței şi ale moralei. Problema ridicată de noi nu mai are un caracter local. între timp, forurile superioare au şi început să vorbească despre admiterea definitivă a femeilor la studiul medicinei. în această problemă avem cu toții acelaşi interes şi de aceea vă chemăm să luați atitudine în această privință şi să vă uniți cu noi în vederea unui protest comun".

Acest „protest" este o dovadă flagrantă a mărginirii şi a invidiei profesionale de care dau dovadă studenții din clinici, deoarece numai astfel de motive stau la baza obiecțiilor de ordin moral. S-ar părea că ceea ce de zeci de ani este admis în majoritatea statelor civilizate, fără nici un prejudiciu pentru morala şi simțul de decență al studenților, ar constitui un pericol pentru Germania. Studenții germani nu au reputația de a fi modele de virtute şi ar trebui să se lase de asemenea glumeDacă este decent şi moral ca infirmierele să asiste pe medici la operații efectuate asupra bolnavilor de ambele sexe, dîndu-le un ajutor foarte important, dacă este decent şi moral ca în vederea studiului medicinei zeci de bărbați tineri să asiste la patul unei femei care naşte sau la operarea unor femei bolnave, atunci este ridicol să nu se acorde aceleaşi drepturi şi studentelor.

Răposatul profesor Bischoff a obiectat împotriva admiterii femeilor la studiul medicinei din cu totul alte motive decît studenții de la clinicile din Halle; el a făcut aceasta din cauza grosolăniei studenților! Despre aceasta era, desigur, cel mai în măsură să-şi formeze o părere. Indiferent de atitudinea pe care o au față de studiul femeilor unele cercuri de bărbați mărginiți şi roşi de invidia profesională, problema este rezolvată în favoarea femeilor. La 18 august 1908 a fost dată publicității o ordonanță prin care femeile sînt admise la stu- diul universitar în Prusia, unde pînă atunci nu aveau acces decît ca auditoare. Dispozițiile referitoare la cei care studiază în universitățile din țară se aplică şi femeilor, cu specificarea că pentru înscriere cetățenele germane au nevoie într-un anumit caz, iar cele străine în toate cazurile, de aprobarea mi- nistrului în semestrul de iarnă 1908—1909, numărul total al studentelor înscrise la universitățile germane era 1 077, față de 377 cît era în vara anului 1908, respectiv 254 în 1906. Dintre ele 400 studiau la Berlin, 69 la Bonn, 50 la Breslau, 11 la Erlangen, 67 la Freiburg, 23 la Giessen, 71 la Göttingen, 5 la Greifswald, 22 la Halle, 109 la Heidelberg, 13 la lena, 2 la Kiel, 17 la Königsberg, 44 la Leipzig, 27 la Marburg, 134 la München, 6 la Tübingen, 7 la Würzburg. Numai la Universitățile din Strassburg, Rostock şi Münster nu studiază încă

studente. în semestrul de vară din anul 1908, numărul auditoarelor era de 1 787, iar în semestrul de iarnă 1908—1909 numărul lor era 1 767; dintre ele 313 frecventau cursurile la Berlin, 249 la Strassburg, 168 la Breslau, 131 la München, 120 la Bonn, 116 la Königsberg, 95 la Leipzig, 93 la Giessen, 73 la Göttingen, 67 la Tübingen, 54 la Halle, 50 la Freiburg; în toate celelalte universități cursurile erau frecventate de mai puțin de 50 de auditoare. Dintre femeile înscrise, 3 studiau teologia, 31 dreptul, 334 medicina, 709 filozofia.

Admiterea femeilor la studiul universitar a impus o reformă radicală a învățămîntului secundar pentru fete. Dispozițiile din 31 mai 1899 au stabilit durata normală de şcolarizare pentru şcolile secundare de fete la nouă ani, iar în cazuri excepționale la zece ani. Față de această situație, evoluția reclama tot mai imperios ca programa de învățămînt a şcolilor secundare de fete să cuprindă zece clase. în timp ce, potrivit statisticii din 1901, dintre 213 şcoli secundare publice de fete, 90 aveau numai nouă clase, iar 54 zece clase, în octombrie 1907 numărul şcolilor cu nouă clase a scăzut de la 90 la 69, iar cel al şcolilor cu zece clase a crescut de la 54 la 132. Şi la şcolile particulare existente în octombrie 1907, pe lîngă 110 şcoli secundare de fete cu nouă clase erau 138 cu zece clase. Autorităților nu le rămînea decît să sancționeze această evoluție de fapt şi să caute să salveze pe cît posibil TTSpecificul femeii germane". Pe viitor, potrivit reformei dîn: 18 august 1908, şcoala secundară de fete urmează să aibă zece clase. Pentru „completarea cunoştințelor în vederea viitoarei misiuni pe care viața o pune în fața femeii germane", este prevăzută organizarea unui liceu de doi ani sau de un an. Iar pentru a pregăti tinerele fete aparținînd păturilor superioare în vederea unor profesiuni ce reclamă studii universitare, este plănuită înființarea unor institute care urmează să fie puse sub aceeaşi conducere cu şcolile secundare de fete.

Astfel, o experiență a cărei extindere a fost împiedicată acum şase ani, în martie 1902, de către direcția generală a învățămîntului este aplicată astăzi de acelaşi minister, sub presiunea dezvoltării economice, pe scară națională. Iată motivarea oficială:

„Dezvoltarea rapidă a culturii noastre şi schimbările intervenite în condițiile sociale, de cîştig şi de educație au avut drept rezultat ca în zilele noastre multe fete tinere din păturile mijlocii şi superioare să nu aibă o situație materială asigurată, iar numeroase forțe de muncă feminine prețioase pentru comunitate

să rămînă neutilizate. Din cauza excedentului populației feminine şi a numărului tot mai mare de bărbați necăsătoriți din păturile superioare, un procent destul de mare dintre fetele aparținînd cercurilor culte sînt nevoite să renunțe la menirea lor firească de soție şi mamă. Trebuie să le deschidem calea spre profesiuni corespunzătoare educației lor; în majoritatea cazurilor acest lucru este necesar pentru ca ele să-şi poată agonisi mijloacele necesare traiului, nu numai ca profesoare, dar şi în alte profesiuni ce presupun studii universitare, în măsura în care pot fi exercitate de femei". S-ar putea crede că citim un extras din cartea mea !

în tot cazul, femeile nu mai pot fi oprite de la studiu. Medici femei există în număr mai mare sau mai mic în toate țările civilizate de pe glob şi chiar în țări care nu sînt încă considerate state civilizate. Răposatul Li Hun-cian numise drept medic de casă o doctoriță care practica la spitalul de femei din oraşul ei natal, Fucian. Doamna S. Kowalewskaia, vestita matematiciană, a fost — începînd din 1889 şi pînă la moartea ei, survenită în 1891 — profesor de matematică la Universitatea din Stockbolm. Numeroase femei profesori universitari există în Statele Unite, iar în cazuri izolate şi în Italia, Elveția, Anglia şi Franța. In Franța, vestita fiziciană Mărie Curie, care, împreună cu soțul ei, a descoperit elementele radioactive radiul şi poloniul, a devenit acum, după moartea soțului ei (1906), succesoarea lui la universitate. Întîlnim femei lucrînd ca medici, dentişti, jurişti, judecători, chimişti, fizicieni, geologi, botanişti, profesori în şcoli secundare etc., atît în instituții publice cît şi particulare, şi depinde exclusiv de ele să dovedească prin activitatea lor că sînt în stare să facă față sarcinilor ce le-au fost încredințate

Ia fel de bine şi de conştiincios ca şi bărbații. In vara anului 1899, cu ocazia unui referendum, majoritatea celor care au votat în cantonul Ziirich s-au pronunțat în favoarea admiterii femeilor la profesiunea de avocat. Hotărîrea respectivă a fost adoptată cu 21717 voturi contra 20 046. Femeile sînt admise să profeseze avocatura în 34 de state din America. La fel se prezintă lucrurile în Franța, Olanda, Suedia, Danemarca, Finlanda, Rusia, Canada şi Australia.

Mulți bărbați, în special din rîndurile oamenilor de ştiință, se pronunță împotriva studiului femeilor, deoarece se tem că ştiința va pierde din prestigiu şi va fi în general înjosită dacă femeile se vor îndeletnici cu cercetări ştiințifice. Ei văd în cercetarea ştiințifică un privilegiu special, care ar trebui să fie accesibil numai unei elite bărbăteşti.

Din păcate, învățămîntul nostru universitar, ca şi întregul învățămînt, se află încă într-un stadiu nesatisfăcător. în şcolile noastre superioare se petrece acelaşi fenomen ca în şcolile elementare, unde se răpeşte copilului un timp prețios pentru a-i împuia capul cu lucruri ce contravin rațiunii şi nici nu corespund cunoaşterii ştiințifice, împovărîndu-1 cu o mulțime de chestiuni pe care nu le poate folosi în viață şi care, dimpotrivă, îi frînează progresul şi dezvoltarea. în institutele care îi pregătesc pentru universitate, elevii trebuie să învețe pe de rost o sumedenie de lucruri aride şi nefolositoare, care le răpesc aproape tot timpul şi îi epuizează de cele mai prețioase forțe intelectuale, iar universitățile urmează de cele mai multe ori aceeaşi linie. Pe lîngă cunoştințele bune şi utile se predau şi altele învechite, perimate şi inutile. Majoritatea profesorilor îşi predau cursurile ani de-a rîndul fără a le aduce vreo modificare, aşa cum au fost scrise pentru prima predare, intercalînd pe ici, pe colo pînă şi aceleaşi glume răsuflate. La mulți profesori înalta misiune de cărturar devine o meserie oarecare, iar cei care învață nu au nevoie de prea multă agerime ca să-şi dea seama de acest lucru. De altfel, concepțiile tradiționale despre viața universitară contribuie şi ele ca tinerii să nu ia prea în serios anii de studiu, iar mulți dintre cei care ar vrea să studieze serios sînt scîrbiți de modul pedant şi indigest în care numeroşi profesori îşi predau cursurile. Descreşterea interesului pentru învățătură şi studiu în universitățile şi şcolile noastre superioare este un fapt general constatat, care stîrneşte chiar îngrijorarea forurilor competente. La toate acestea se mai adaugă arivismul şi favoritismul, care în zilele noastre sărace în oameni de caracter fac del'e mai mari progrese, năpădind tot mai mult învățămîntul superior. Legăturile de familie şi „loialitatea" iau în tot mai mare măsură locul ştiinței şi priceperii; dacă eşti „patriot" — adică un om fără păreri proprii, care-şi pleacă cu grijă urechea la ceea ce se spune în cercurile înalte, urmărind dincotro bate vîntul, care se gudură şi se ploconeşte —, eşti mult mai apreciat decît dacă eşti un om de caracter, priceput şi cult. Cînd se apropie examenul, aceşti carierişti învață la repezeală, în decurs de cî- teva luni, strictul necesar pentru a trece cu chiu, cu vai examenul. Şi dacă, în cele din urmă, l-au trecut şi au dobîndit o slujbă la stat sau o altă funcție, majoritatea acestor indivizi cu studii lucrează pur mecanic şi meşteşugăreşte. Ei se supără însă grozav dacă cineva „fără studii" nu li se adresează cu cel mai profund respect şi

nu-i consideră sau nu-i tratează drept oameni superiori. Majoritatea avocaților, judecătorilor, medicilor, profesorilor universitari, funcționarilor de stat, artiştilor noştri etc. nu sînt decît simpli meşteşugari în specialitatea lor, mulțumiți că îşi au slujbulița lor. Numai omul sîrguitor descoperă mai tîrziu cu cîte lucruri inutile şi-a împuiat capul şi că nu a învățat tocmai ceea ce era mai necesar; abia atunci el începe să învețe cu adevărat. Cea mai mare parte a vieții, omul este împovărat cu tot felul de lucruri inutile sau dăunătoare; o altă parte a vieții el o foloseşte pentru a se dezbăra de tot ceea ce e inutil şi dăunător şi pentru a se ridica la nivelul epocii sale, şi abia după aceea poate deveni un membru util al societății. Mulți nu trec de primul stadiu, alții se împotmolesc în cel de-al doilea şi puțini sînt cei care au energia necesară pentru a se ridica pînă la stadiul al treilea.

Tradiția cere însă menținerea vechiturilor medievale şi a unor materii de invățămînt inutile. Întrucît femeile au fost excluse pînă acum de la şcolile secundare pregătitoare, şi în multe cazuri continuă să fie şi astăzi excluse, acest fapt a fost folosit ca un pretext comod pentru a le închide uşa sălii de cursuri. In jurul anului 1875, unul dintre cei mai renumiți profesori de medicină din Leipzig a mărturisit pe şleau unei doamne: „E drept că absolvirea liceului nu este necesară pentru a înțelege medicina, dar trebuie să o cerem ca o condiție de admitere, pentru ca prestigiul ştiinței să nu aibă de suferit".

încetul cu încetul se face simțită şi în Germania o orientare care nu consideră instrucția clasică drept condiție necesară pentru studiul medicinei. Uriaşele progrese făcute de ştiințele naturii şi însemnătatea acestora pentru întreaga noastră viață impun însuşirea acestor ştiințe. Învățămîntul gimnazial, care dă preferință limbilor clasice — greaca şi latina —, consideră însă ştiințele naturii mai puțin importante şi le neglijează. Aşa se explică de ce tinerii studenți adesea nu au cunoştințele necesare în domeniul ştiințelor naturii, care, pentru anumite discipline, ca de pildă medicina, sînt de importanță hotărîtoare. împotriva acestei unilateralități în educație s-a format, în cele din urmă, o opoziție chiar şi printre profesori. în străinătate, de pildă în Elveția, s-a pus de multă vreme accentul principal pe studiul ştiințelor naturii, iar toți acei care au suficiente cunoştințe în domeniile matematicii şi ştiințelor naturii sînt admişi la studiul medicinei, chiar dacă nu au aşa-numita pregătire clasică. La fel se procedează în Rusia, Statele Unite etc. în Rusia, unde prigonirea şi lipsa de drepturi a evreilor sînt ridicate la rangul de principiu de stat, s-a prescris prin-

tr-un ucaz imperial că în noul institut de medicină pentru femei numai 5% dintre studente pot fi de altă religie decît creştină; dintre acestea, evreicele puteau constitui numai 3%, restul de 2%> fiind rezervat auditoarelor de origine musulmană. E una dintre măsurile retrograde care în Rusia sînt la ordinea zilei. Guvernul rus avea cu atît mai puține motive să ia o astfel de hotărîre, cu cît, pe de o parte, imensul imperiu mai resimte o mare lipsă de medici, iar pe de alta, doctoriţele ruse şi-au cucerit, indiferent de religie şi origine, faima de a da în profesiunea lor dovadă de un mare devotament. Astfel, profesorul dr. Erismann, care a practicat timp de mulți ani în Rusia, a arătat următoarele intr-un referat ținut la Olten cu ocazia celei de-a 54-a întruniri a Asociației medicale centrale: „Experiențe foarte prețioase au fost dobîndite în aceşti primi ani şi în ceea ce priveşte activitatea medicilor femei. Ele au reuşit să cîştige din primul moment încrederea populației; în nobila întrecere cu colegii lor bărbați, ele au repurtat victoria; foarte curînd s-a constatat că o doctoriță avea în medie, pe an, mai mulți pacienți decît medicii bărbați, cu toate că şi aceştia din urmă îşi exercitau profesiunea cu mult devotament şi abnegație; în special foarte multe femei boinave se adresau medicilor femei pentru a le cere asistență medicală"

Concurența femeilor, de care se temeau anumite cercuri de bărbați — mai ales cei care practicau medicina —, nu s-a făcut nicăieri simțită în mod prejudiciabil. In primul rînd, medicii femei se pare că-şi au clientela din rîndurile acelor femei care consultă un medic bărbat numai rareori şi în cazuri de extremă necesitate; în al doilea rînd, s-a constatat că o mare parte dintre femeile care s-au dedicat studiului după căsătorie nici nu-şi exercită meseria sau renunță la ea după scurt timp. în societatea burgheză, îndatoririle casnice ale soției, mai ales cînd există şi copii, sînt atît de mari, încît multor femei le este imposibil să slujească doi stăpîni deodată. în special doctorița trebuie să fie la orice oră, ziua sau noaptea, gata să-şi exercite profesiunea. Iar pentru multe dintre ele acest lucru este cu neputință.

După ce Anglia, urmată de Statele Ünite şi de Franța, a început să folosească femei şi pentru inspecția în fabrici, o serie de state germane au urmat şi ele acest exemplu. Instituirea unor inspectori femei a devenit cu atît mai necesară, cu cît, aşa cum am arătat, numărul muncitoarelor a crescut an de an şi totodată a sporit numărul întreprinderilor care foloseau exclusiv sau precumpănitor munca femeilor. în Baden, Bavaria, Hessa, regatul Saxonia,

Weimar, Württemberg etc. au fost folosite, pe lîngă inspectorii de fabrică, forțe auxiliare feminine, dintre care unele s-au şi distins în activitatea lor. In Prusia, inspecția industrială dispune de trei funcționare la Berlin şi de cîte una la Düsseldorf, Breslau şi Wiesbaden, dovedindu-se astfel că şi în această privință

Prusia a rămas cu mult în urma necesităților. Nici măcar în districtele Potsdam (cu 32 229 de muncitoare), Frankfurt pe Oder (31 971), Liegnitz (31 798) şi în alte districte în care prezența unor inspectoare ar fi deosebit de necesară, nu există femei care să lucreze ca inspectori de fabrică. în acest domeniu s-a constatat de asemenea, că muncitoarea are mai multă încredere într-o femeie şi că inspectoarele de fabrică obțin multe informații pe care colegii lor bărbați nu le pot căpăta. O deficiență de organizare este şi faptul că aceste funcționare nu au pretutindeni poziția independentă necesară pentru o activitate rodnică şi că retribuirea lor mai lasă de dorit. Majoritatea guvernelor au folosit cu reținere şi cu sfială această instituție nouă.

In Germania, folosirea femeilor în posturi publice este privită cu neîncredere şi întîmpină o puternică concurență, deoarece în fiecare an se prezintă ca pretendenți la tot felul de posturi în aparatul de stat şi servicii comunale atîția ofițeri reformați şi subofițeri deblocați, încît nu mai rămîne aproape nici un loc pentru forțe de muncă din alte cercuri. Dacă totuşi sînt angajate femei, aceasta numai pentru că li se plătesc salarii mult mai mici şi astfel ele apar de la început în ochii bărbaților invidioşi ca concurente inferioare care nu fac decît să le reducă salariul.

Multilateralitatea aptitudinilor de care dispun femeile a ieşit la iveală în mod deosebit în 1893, la Expoziția mondială din Chicago. Minunatul pavilion pentru obiecte de artă şi produse meşteşugăreşti a fost conceput de arhitecți femei, iar produsele expuse, confecționate exclusiv de femei, au fost mult admirate pentru gustul şi execuția lor artistică. Şi în domeniul invențiilor femeile au de pe acum realizări apreciabile, iar în viitor vor realiza şi mai mult. Astfel, o revistă americană de specialitate a publicat o listă a invențiilor ale căror autori sînt femei. Aceste invenții se referă la următoarele obiecte: o maşină de filat perfecționată, un război de țesut circular (rotary loom), al cărui randament este de trei ori cît al unui război obişnuit, un elevator cu lanț, o manivelă pentru vapoare cu elice, un aparat de salvare în caz de incendii, un aparat pentru cîntăritul lînii — una din cele mai sensibile maşini inventate vreodată, de valoare

incalculabilă pentru industria lînii, un rezervor de apă portabil pen- tm stingerea incendiilor, un procedeu pentru folosirea petrolului drept combustibil la maşinile cu aburi în locul lemnului şi cărbunelui; un parascînteie perfecționat pentru locomotive, un semnal pentru pasajele de nivel, un sistem de încălzire fără foc a vagoanelor, o pîslă lubrifiantă (lubricating felt) pentru reducerea frecării (la căile ferate), o maşină de scris, o rachetă semnalizatoare pentru marină, un telescop marin pentru adincimi, un sistem de atenuare a zgomotului la căile ferate cu terasament ridicat, absorbitoare de fum, o maşină pentru fălțuitul sacilor de hîrtie etc. Numeroase perfecționări au fost aduse de femei în special maşinii de cusut, ca de pildă: un dispozitiv pentru cusutul velelor şi al țesăturilor groase, un aparat pentru introducerea aței în ac în timpul mersului maşinii, perfecționarea maşinii de cusut piele etc. Această din urmă invenție a fost făcută de o femeie din New York, care de ani de zile conduce o curelărie. Telescopul marin pentru adîncimi, inventat de doamna Mather şi perfecționat de fiica ei, este o invenție de cea mai mare însemnătate, deoarece permite inspectarea tălpii celui mai mare vapor fără ca acesta să fie adus în doc. Cu ajutorul acestui telescop pot fi cercetate de pe bordul unui vapor vasele scufundate şi pot fi depistate obstacolele pentru navigație, torpilele etc.

Dintre maşinile care, prin extraordinara lor complexitate şi construcția lor ingenioasă, au stîrnit senzație atît în America cît şi în Europa trebuie să menționăm cea pentru confecționarea sacilor de hîrtie. Mulți bărbați, printre care şi mecanici renumiți, s-au străduit pînă acum zadarnic să construiască o asemenea maşină. O femeie, miss Maggi Knight, a inventat-o; de atunci această femeie a mai construit o maşină pentru fălțuitul sacilor de hîrtie, care înlocuieşte munca a treizeci de oameni; ea personal a supravegheat instalarea maşinii la Amherst, statul Massachusetts.

Capitolul al cincisprezecelea

Condiția juridică a femeii

1. Lupta pentru egalitatea drepturilor civile

Dependența socială a unei rase, a unei clase sau a unui sex îşi găseşte întotdeauna expresia în legile şi în instituțiile politice ale țării respective. Legile sînt expresia, formulată în paragrafe, a intereselor dominante, ridicate la rangul de drept al țării. Poziția femeii ca sex dependent şi asuprit este consfințită în legislația țării. Există legi negative şi legi pozitive: negative în sensul că la

stabilirea drepturilor nu țin seama de cel asuprit, iar pozitive în sensul că consfințesc poziția celui asuprit, stabilind şi eventualele excepții.

Dreptul nostru civil se bazează pe dreptul roman, care cunoştea omul numai ca persoană posesoare. Vechiul drept germanic, care trata femeia în mod mai demn, nu şi-a păstrat decît parțial valabilitatea. La fel cum limba franceză desemnează omul şi bărbatul prin acelaşi cuvînt, „homme", iar cea engleză prin,,man", dreptul francez nu recunoaşte decît bărbatul ca om. Pînă acum cîteva zeci de ani, situația era similară şi în Anglia, unde femeia se afla, față de bărbat, într-o dependență de sclav. La fel era şi în vechea Romă. Existau numai cetățeni romani şi soții de cetățeni romani, nu existau însă cetățene romane.

In Germania, condiția juridică a femeii s-a îmbunătățit într-o oarecare măsură cînd marea diversitate de legi a fost înlocuită printr-un drept civil unitar, devenind general-vala- bile drepturi pe care pînă atunci femeia le avea doar uneori. Astfel, femeia necăsătorită a dobîndit dreptul de a fi, fără restricții, tutoare; de asemenea, femeile au căpătat dreptul să fie martore la încheierea căsătoriilor şi la întocmirea testamentelor; femeia a mai dobîndit capacitatea deplină de exercițiu, adică dreptul de a încheia contracte, cu excepția cazului cînd se obligă (ca soție) la o prestație personală; de asemenea, ea nu poate prelua o tutelă fără consimțămîntul soțului. Obligația de coabitare incumbă ambelor părți în măsura în care pretențiile celeilalte părți nu constituie un abuz de drept. Dacă între soți există însă divergențe, bărbatul este în drept să hotărască în special în privința localității şi a locuinței. Abuzul de drept din partea bărbatului absolvă femeia de supunere. Conducerea gospodăriei revine exclusiv femeii; ea dispune de o aşa-numită suveranitate casnică, în virtutea căreia poate — în cadrul activității casnice — să angajeze şi să-1 reprezinte pe soț. Bărbatul răspunde pentru obligațiile contractate de ea. Bărbatul poate însă anula sau limita suveranitatea casnică a soției sale. Dacă abuzează de acest drept, tribunalul de tutelă poate dispune ridicarea acestui drept. Soția este obligată să execute muncile casnice şi cele care rezultă pentru ea din ocupațiile soțului, însă numai dacă o asemenea activitate este uzuală în raport cu poziția soțului.

Reichstagul a respins cererea de a se introduce ca regulă generală separația de bunuri între soți. Ea poate fi prevăzută numai prin contractul de căsătorie, care adesea nu cuprinde însă o asemenea clauză, ceea ce duce la multe inconveniente, în schimb a fost introdusă aşa-numita comunitate de

administrație, în virtutea căreia bărbatul are administrarea şi folosința averii soției, dar numai a bunurilor aduse de aceasta în căsătorie. Femeia are însă administrarea şi dreptul de dispoziție neîngrădită asupra veniturilor dobîndite în timpul căsniciei prin muncă sau prin exploatarea unei întreprinderi. Soțul nu are dreptul să angajeze prin acte juridice averea adusă de soție în căsătorie. Totodată, soția poate cere prestarea unei garanții atunci cînd are motive să creadă că averea adusă de ea în căsătorie ar fi periclitată; însă acest lucru îl află adesea prea tîrziu. Soția mai poate introduce o acțiune pentru anularea comunității de administrație în cazul cînd, prin comportarea sa, bărbatul periclitează în mod grav întreținerea ei şi a copiilor. Bărbatul răspunde de daunele pricinuite printr-o proastă administrare.

Femeia poate fi grav nedreptățită la divorț. într-adevăr, în caz de divorț, bărbatul păstrează averea rezultată din munca comună a soților, chiar dacă el este cel vinovat şi dacă cea mai mare parte a averii a fost agonisită de femeie. Femeia are dreptul să pretindă o întreținere corespunzătoare stării ei sociale numai în cazul cînd nu poate acoperi cheltuielile din venitul pe care îl realizează de pe urma averii sau muncii ei. în sfîrşit, în caz de divorț, bunurile acumulate din veniturile necheltuite aduse de averea soției rămîn bărbatului.

Dreptul tatălui este înlocuit prin dreptul părinților, dar, în cazul unor divergențe de păreri între soți, precumpăneşte părerea tatălui. Dacă moare tatăl, exercitarea drepturilor părinteşti trece asupra mamei, inclusiv dreptul de a folosi veniturile rezultate din averea copilului. Femeia divorțată, chiar dacă i se încredințează educarea copiilor, nu are dreptul să-i reprezinte ¡şi să le administreze averile, în timp ce tatăl se bucură de toate drepturile părinteşti.

Pînă în 1870, tradiția engleză acorda bărbatului dreptul de proprietate asupra bunurilor mobile ale soției. Ea deținea doar dreptul de proprietate asupra bunurilor imobile, a căror administrare şi exploatare era însă un drept al bărbatului. Justiția engleză nu considera femeia persoană răspunzătoare; ea nu putea săvîrşi nici un act juridic, nici măcar să facă un testament valabil; era iobaga soțului ei. Bărbatul răspundea de infracțiunile săvîrşite de soție în prezența sa, femeia fiind considerată ca minoră. Dacă pricinuia cuiva o pagubă, acest caz era tratat ca şi cînd paguba ar fi fost pricinuită de un animal domestic; bărbatul era cel care purta răspunderea. După cum a arătat episcopul J. N. Wood într-o prelegere ținută în 1888, în capela din Westminster, acum o sută de ani

femeia nu avea dreptul să mănînce la masă cu bărbatul ei sau să vorbească neîntrebată. Deasupra patului atîrna, ca semn al puterii maritale, un bici, pe care bărbatul avea dreptul să-l folosească ori de cîte ori femeia era în toane rele. Numai fetele trebuiau să dea soției ascultare, fiii vedeau în- tr-însa doar o slujnică.

Potrivit legilor din 1870, 1882 şi 1893, femeia rămîne proprietara nu numai a bunurilor pe care le aduce în căsătorie, ci şi a bunurilor pe care le agoniseşte sau le dobîndeşte prin moştenire şi donație. Aceste raporturi juridice nu pot fi modificate decît printr-o convenție specială intervenită între soți. Legislația engleză a urmat exemplul celei din Statele Unite. După Custody of Infants Act din 1886, la moartea tatălui, drepturile părinților trec asupra mamei. Potrivit dreptului de succesiune, modificat prin Infestate Estates Act din 1890, soțul continuă să rămînă avantajat. Ambii soți au drept de testare. Dacă însă nu există dispoziții testamentare, tatăl păstrează întreaga avere mobilă a soției decedate. Văduva, în schimb, nu moşteneşte decît o treime din bunurile mobile şi primeşte numai o treime din renta obținută de pe urma proprietății imobiliare, restul revenind copiilor. Prin noul Married Women's Property Act din 1908, femeia căsătorită este datoare să-şi întreţină părinții şi soțul. Au mai rămas însă multe rămăşiţe ale vechiului drept medieval, care prejudiciază încă în mare măsură situația femeii căsătorite. După cum am văzut, legislația divorțului este şi azi încă foarte defavorabilă femeii. Adulterul bărbatului nu poate constitui în sine un motiv de divorț pentru femeie, ci numai dacă este însoțit de bigamie, cruzime, siluire etc.

Deosebit de retrograd este încă dreptul civil privitor la femeie în Franța şi în toate țările — în majoritate romanice — în care influența Codului civil francez este puternică sau continuă să fie în vigoare cu unele modificări, aşa cum este cazul în Belgia, Spania, Portugalia, Italia, partea rusească a Poloniei, Țările de Jos şi în majoritatea cantoanelor din Elveția. Concepția lui Napoleon I despre situația femeii se poate rezuma într-o frază semnificativă, valabilă şi azi: „Un lucru nu este francez: o femeie care poate face ce-i place". Din clipa cînd se căsătoreşte, femeia ajunge sub tutela bărbatului. Potrivit art. 215 din Codul civil francez, ea nu are dreptul să apară în fața instanței fără consimțămîntul soțului, chiar dacă se ocupă oficial cu comerțul. Conform art. 213, soțul trebuie să-şi ocrotească soția, iar aceasta trebuie să-i dea ascultare. El administrează averea

adusă de soție în căsătorie, îi poate vinde, înstrăina şi ipoteca bunurile fără concursul sau consimțămîntul ei. Consecința este că femeia se află adesea într-o situație de adevărată sclavie. Bărbatul cheltuieşte cu femei de moravuri uşoare sau la circiumă ceea ce agoniseşte soția sa, face datorii sau pierde la cărți venitul ei, lăsînd-o pe ea şi pe copii pradă mizeriei, şi în plus mai are dreptul să ceară ca patronul să-i plătească lui salariul soției sale. Cine i-ar putea lua în nume de rău femeii dacă în asemenea împrejurări renunță — aşa cum se întîmplă, de pildă, atît de frecvent în Franța — să încheie o astfel de căsătorie.

In majoritatea țărilor latine, femeia nu poate fi martoră la încheierea de contracte, testamente şi acte de notariat; aceeaşi situație a existat în Franța pînă în 1897. In schimb i se îngăduie — stranie contradicție — să fie martoră în orice proces penal, în care mărturia ei poate fi, eventual, hotărî- toare pentru executarea unui om. Din punct de vedere penal, femeia este considerată pretutindeni ca deplin responsabilă şi este judecată pentru orice crimă sau infracțiune după aceleaşi criterii ca şi bărbatul. Legiuitorii noştri nu-şi dau însă seama de această contradicție. Ca văduvă, femeia are dreptul să dispună prin testament asupra averii ei, dar în multe state nu este admisă ca martoră la încheierea unui testament, pu- tînd fi însă numită, potrivit art. 1 029 din Codul civil francez, executoare testamentară. Incepînd din 1877, ea este admisă în Italia ca martoră şi în procesele civile.

Avantajarea bărbatului apare deosebit de izbitoare în legislația divorțului. Potrivit Codului civil francez, soțul putea cere divorțul în cazul cînd femeia se făcea vinovată de adulter j în schimb, potrivit art. 230 femeia nu putea introduce o asemenea cerere decît atunci cînd bărbatul îşi aducea concubina în menajul comun. Acest articol a fost abrogat prin legea divorțului din 27 iulie 1884, dar în dreptul penal francez a fost menținută această inegalitate, ceea ce este semnificativ pentru legiuitorii francezi. Dacă adulterul femeii a fost dovedit, ea este pasibilă de pedeapsă cu închisoare de la 3 luni la 2 ani. Bărbatul nu poate fi pedepsit decît în cazul cînd, potrivit vechiului art. 230 din Codul civil francez, aduce o concubină în casa soților şi dacă, din această cauză, soția introduce acțiunea de divorț. Chiar şi pentru această vină el poate fi pedepsit numai cu amendă de la 100 pînă la 2 000 de franci (art. 337 şi 339 din Codul penal francez). O asemenea inegalitate juridică ar fi fost cu neputință dacă în parlamentul francez ar fi existat şi femei. în Belgia, situația este asemănătoare cu

cea din Franța. Pedeapsa pentru adulterul femeii este aceeaşi, iar bărbatul poate fi pedepsit numai dacă adulterul a fost săvîrşit la locuința soților, şi în acest caz el este pasibil de pedeapsă cu închisoare de la o lună pînă la un an. In Belgia este ceva mai multă_dreptate decît in Franța, dar atît aici cît şi dincolo există o lege pentru bărbat şi alta pentru femeie. Dispoziții similare, care trădează influența dreptului francez, există în Spania şi Portugalia. Dreptul civil italian din 1865 permite femeii divorțul numai în cazul cînd soțul îşi aduce concubina în casă sau într-un loc unde prezența ei trebuie considerată ca o gravă jignire adusă soției, în 1907, o dată cu legea (din 21 iunie) prin care au fost modificate o serie de articole ale Codului civil francez referitoare la căsătorie, cele două Camere au votat, în sfîrşit, legea din 13 iulie, prin care femeia devenea proprietara exclu- sivă a tuturor bunurilor agonisite de ea sau obținute prin moştenire şi donație. Bărbatul a pierdut dreptul de dispoziție asupra bunurilor aparținînd soției. Este prima breşă în legislația franceză, iar femeia franceză se găseşte acum pe aceeaşi treaptă pe care se găsea femeia engleză datorită legii din 1870.

Mult mai avansat, atît în comparație cu Codul civil francez cît şi cu cel german, este noul Cod civil elvețian, adoptat la 10 decembrie 1907; acesta urmează să intre în vigoare la 1 ianuarie 1912. în locul diverselor legi ale diferitelor cantoane — unele bazate pe Codul civil francez, ca în Geneva, Vaud şi în Elveția italiană, altele pe dreptul austriac, ca în Berna şi Lucerna, sau pe vechiul drept cutumiar, ca în Schwitz, Uri, Unterwalden etc. —, Elveția capătă acum o legislație unitară. Libertatea femeii şi a copiilor este asigurată. Noua lege recunoaşte dreptul femeii la o parte (o treime) a averii agonisite de soți în timpul căsniciei, chiar dacă nu era decît ajutoarea soțului sau gospodină. în ceea ce priveşte succesiunea, femeia are, de asemenea, o situație mai bună decît îi oferă dreptul german. Astfel, pe lîngă faptul că moşteneşte jumătate din avere, ea are dreptul, ca şi părinții soțului, să obțină tot timpul vieții o parte din veniturile pe care le aduce cealaltă jumătate a averii. Dacă soțul nu-şi îndeplineşte obligația de a-şi întreține soția şi copiii, debitorii lui pot fi obligați prin sentință judecătorească să plătească soției sumele datorate. Interdicția ca soțul divorțat să se căsătorească cu persoana cu care a comis adulterul nu mai este menționată printre impedimentele căsătoriei. (Dispoziția corespunzătoare din Codul civil francez, art. 298, a fost abrogată în 1904.) Reglementarea bunurilor matrimoniale este în esență aceeaşi ca şi în Codul civil german. Hotărîtor este în primul rînd

contractul de căsătorie, care poate fi încheiat atît înainte cît şi după perfectarea acesteia. Copiii nelegitimi au dreptul, dacă mamei i se promisese căsătoria, nu numai la pensie alimentară, ca în dreptul german, dar şi la recunoaşterea filiației față de tată, căpătînd astfel drepturile copiilor legitimi.

Prin legea din 11 decembrie 1874, Suedia a acordat soției dreptul de a dispune liber de bunurile pe care le agoniseşte prin munca ei. în 1880, şi Danemarca a ridicat acest principiu la rangul de drept. Potrivit dreptului danez, averea soției nu poate fi urmărită pentru datoriile soțului. Prevederi similare sînt cuprinse în legea norvegiană din 1888 şi în cea finlandeză din 1889: femeia căsătorită are aceeaşi capacitate de dispoziție asupra bunurilor ei ca şi cea necăsătorită, afară de cîteva excepții stabilite prin lege. Legea norvegiană precizează că prin căsătorie femeia îşi pierde libertatea.

,,In țările scandinave şi aproape în toate celelalte țări, mişcarea generală pentru extinderea dreptului femeii asupra averii sale a avut acelaşi punct de plecare ca şi în Anglia: cîştigul obținut de soție prin muncă. Clasele dominante erau, desigur, mult mai dispuse să sacrifice poziția patriarhală a bărbatului din păturile de jos față de femeia muncitoare decît pe cea a bărbatului din păturile lor față de femeia înstărită" ».

Un pas înainte a fost făcut de legislația daneză prin legea din 27 mai 1908. Dacă soțul, respectiv tatăl, se sustrage obligației de a-şi întreține soția, respectiv copiii, aceştia pot cere — după ce organele competente fixează mărimea întreținerii — ca suma cuvenită să le fie avansată din banii publici.

în majoritatea țărilor, legea dă tatălui dreptul de a hotărî asupra educației copiilor şi a măsurilor privind educarea lor; ici-colo mama poate avea un rol secundar în aceste probleme. Vechiul principiu roman — în totală contradicție cu epoca matriarhatului —, după care tatăl dispune de toate drepturile şi de întreaga putere asupra copiilor, stă pretutindeni la baza legislației.

In Rusia, femeia căsătorită are drept de dispoziție numai asupra averii ei. In privința activității în vederea unui cîştig, ea rămîne în totală dependență de soț. Fără aprobarea acestuia nu i se eliberează nici măcar paşaportul necesar pentru a se muta în altă localitate. Pentru a ocupa un post sau a exercita o activitate lucrativă, ea are, de asemenea, nevoie de consimțămîntul soțului. Divorțul este atît de îngreuiat de legislația în vigoare, încît nu poate fi obținut decît în cazuri foarte rare. Mult mai independentă era poziția femeii în vechile

comunități săteşti, datorită instituțiilor comunei primitive care mai dăinuiau sau ale căror urme nu dispăruseră încă. Femeia îşi administra singură proprietatea. Comunismul este, în general, cea mai favorabilă orînduire socială pentru femeie, ceea ce reiese şi din expunerea noastră privitoare

1 Marianne Weber: „Ehefrau und Mutter in der Rechtsentwicklung", Tübingen, 190?, pag. 377.

la epoca matriarhatuluiîn Statele Unite, femeile şi-au cucerit deplina egalitate civilă; lemeile de acolo au reuşit chiar să împiedice introducerea legilor engleze sau a altor legi similare referitoare la prostituție.

2. Lupta pentru egalitatea politică

Flagranta inegalitate în drepturi dintre femei şi bărbați a avut drept consecință revendicarea de către cele mai avansate dintre ele a drepturilor politice, pentru ca astfel să poată dobîndi egalitatea în drepturi pe cale legislativă. Este aceeaşi idee care a determinat şi clasa muncitoare să desfăşoare o agitație în scopul cuceririi puterii politice. Ceea ce este drept pentru clasa muncitoare nu poate fi nedrept pentru femei. Asuprite, lipsite de drepturi, nedreptățite de atîtea şi atîtea ori, ele au nu numai dreptul, dar şi datoria de a se apăra şi de a recurge la orice mijloc care li se pare indicat pentru cucerirea unei situații independente. împotriva acestor năzuințe îşi ridică glasul sinistru iarăşi numai reacționarii. Să vedem cu ce drept.

în diferite epoci şi la cele mai diferite popoare, femei deosebit de înzestrate din punct de vedere intelectual au fost în stare să joace un important rol politic, chiar şi atunci cînd nu dețineau puterea în mîinile lor. Nici curtea papală nu făcea excepție în această privință. Dacă nu puteau cuceri o influență în mod direct şi pe calea drepturilor care le reveneau, o dobîndeau prin superioritatea lor intelectuală sau chiar prin urzeli şi intrigi. Veacuri de-a rîndul influența lor a fost foarte mare, în special la curtea franceză, dar nu era mai mică nici la curțile spaniolă şi italiană. Astfel, spre sfîrşitul secolului al XVII-lea, sub Filip al V-lea, marea

1 Cît de justă este această concepție reiese din comedia Iui Aris- tofan „Adunarea femeilor". Aristofan descrie în această comedie cum treburile statului atenian se încurcaseră într-atît, încît nimeni nu mai ştia ce era de făcut. Pritanii pun în discuția adunării cetățenilor din Atena problema salvării statului. O femeie travestită în bărbat propune să se încredințeze femeilor cîrma statului, iar

propunerea este adoptată fără nici o opoziție ca „fiind singurul lucru care nu s-a făcut încă niciodată la Atena". Femeile preiau cirma statului şi introduc imediat comunismul. Aristofan ridiculizează, bineînțeles, această situație, dar semnificativ în comedia sa este faptul că, de îndată ce femeile au de spus un cuvînt hotă- rîtor în treburile publice, ele introduc comunismul ca singură orînduire socială şi de stat rațională din punctul lor de vedere. Aristofan nici nu a bănuit cît de mult adevăr conținea gluma sa.

şambelană Mărie de Tremouille, ducesă de Bracciano şi principesă de Ursins, a fost timp de 13 ani primul ministru al Spaniei şi în tot acest interval a condus excelent politica spaniolă. Şi în calitate de metrese princiare ele au reuşit să-şi asigure, adesea în mod magistral, o influență politică deosebit de mare. Vom aminti numai de nume bine cunoscute, cum ar fi Maintenon, metresa lui Ludovic al XIV-lea, şi Pom- padour, metresa lui Ludovic al XV-lea. Marea mişcare intelectuală din secolul al XVIII-lea, ai cărei principali reprezentanți erau Montesquieu, Voltaire, d'Alembert, Holbach, Helvetius, La Mettrie, Rousseau şi alții, a atras şi multe femei. Chiar dacă multe dintre femei au participat la această grandioasă mişcare — care a atacat şi a subminat baza de drept a statului şi a societății feudale — numai pentru că aşa era moda, din înclinație spre intrigă sau din alte motive nu tocmai lăudabile, cert este totuşi că un mare număr de femei au participat la această mişcare din devotament, din entuziasm pentru mărețele ei țeluri. încă cu zeci de ani înainte de a fi izbucnit marea revoluție — care a trecut peste Franța ca o furtună purificatoare, smulgînd din temelii şi zdrobind tot ce era vechi şi perimat, şi care a stîrnit entuziasmul celor mai înaintate spirite din întreaga lume civilizată —, femeile frecventau în masă cluburile ştiințifice şi politice, în care participau la dezbaterea problemelor filozofice, ştiințifice, religioase, sociale şi politice cu o îndrăzneală nemaiîntîlnită pînă atunci. Iar în iulie 1789, cînd o dată cu asaltul împotriva Bastiliei a început prologul mult aşteptatei revoluții, atît femeile din păturile superioare cît şi cele din popor au intervenit foarte activ în mişcare, exercitînd o puternică influență pro şi contra. Mergînd pînă la extrem atît în bine cît şi în rău, ele participau oriunde se prezenta ocazia. Majoritatea istoricilor au înregistrat nu atît mărețele realizări, cît mai ales excesele revoluției, oare în condițiile date erau mai mult decît fireşti, fiind consecința teribilei revolte împotriva inimaginabilei corupții şi exploatări, împotriva înşelăciunii, josniciei, infamiei şi trădării săvîrşite de clasele

dominante față de popor. Sub impresia unor relatări unilaterale a compus Shiller versul: „...Femeile au devenit aici hiene şi fac haz de orori". Şi totuşi în anii aceia femeile au dat atîtea exemple de eroism, de noblețe sufletească şi de admirabilă abnegație, încît, dacă s-ar scrie o carte imparțială despre „Femeile în timpul marii revoluții", aceasta ar fi un monument luminos ridicat în cinstea lor. Pînă şi Michelet recunoaşte că femeile au fost avangarda revoluției. Aşa cum se întîmplă întotdeauna în asemenea împrejurări, mizeria generală de care suferea poporul francez sub prădalnicul şi ruşinosul regim al Bour- bonilor a lovit în special femeile. Excluse prin lege de la aproape toate meseriile cinstite, ele cădeau cu zecile de mii victime prostituției. La aceasta s-a adăugat şi foametea din 1789, care a agravat la culme mizeria lor şi a familiilor lor. Toate acestea le-au împins, în octombrie, la asaltul primăriei şi la marşul de masă asupra oraşului Versailles, reşedința curții; multe dintre ele au adresat Adunării naționale o petiție, cerînd,,să se restabilească egalitatea dintre bărbați şi femei, să li se acorde libertatea de a munci şi de a exercita o profesiune şi să li se dea posturi corespunzătoare aptitudinilor lor". Dîndu-şi însă seama că pentru a-şi dovedi drepturile trebuie să dispună de putere, că puterea nu poate fi cucerită decît dacă se organizau ca o masă unită, ele au creat pretutindeni în Franța asociații de femei, uneori cu un număr de membre surprinzător de mare, şi au participat pretutindeni şi la adunările bărbaților. în timp ce geniala madame Roland a preferat să joace un rol politic de frunte printre „oamenii de stat" ai revoluției — girondinii —, înflăcărata Olympe de Gouges, înzestrată cu darul elocvenței, a preluat conducerea femeilor din popor, apărîndu-le interesele cu tot entuziasmul temperamentului său.

Cînd în 1793 Convenția a proclamat drepturile omului (Ies droits de l'homme), Olympe de Gouges şi-a dat imediat seama că aici nu era vorba decît despre drepturile bărbaților. împreună cu Rose Lacombe şi cu alte femei, ea a elaborat „drepturile femeilor", formulate în 17 articole, pe care le-a susținut într-o lungă expunere ținută la 28 brumar (20 noiembrie 1793) în fața Comunei din Paris, cu argumente ce-şi păstrează şi astăzi întreaga lor valabilitate. Această expunere conține următoarele cuvinte foarte potrivite pentru situația de atunci: „Dacă femeia are dreptul să se urce pe eşafod, trebuie să aibă şi dreptul să se urce la tribună". Revendicările lor au rămas nesatisfăcute. în schimb, fraza cu privire la dreptul femeii de a se urca pe eşafod a căpătat o confirmare sînge-

roasă. Lupta ei pentru drepturile femeilor cît şi împotriva actelor de violență comise de Convenție au determinat Convenția să o trimită la ghilotină; capul ei a căzut la 3 noiem- brie al aceluiaşi an. Cinci zile mai tîrziu a căzut şi capul doamnei Roland. Amîndouă au murit ca eroine. Cu puțin timp înainte de moartea lor, la 17 octombrie 1793, Convenția şi-a manifestat atitudinea ostilă față de femei prin aceea că a hotărît suprimarea tuturor asociațiilor de femei. Cînd femeile au continuat totuşi să protesteze împotriva nedreptăților ce li s-au făcut, ea a mers chiar atît de departe, încît le-a interzis accesul la Convenție şi la adunările publice, tratîndu-le ca rebele.

Atunci cînd, în fața primejdiei de invadare a Franței de către Europa monarhistă, Convenția a declarat „patria în pericol" şi a ordonat mobilizarea generală, femeile pariziene s-au oferit să facă ceea ce douăzeci de ani mai tîrziu au făcut pline de entuziasm femeile prusiene: să apere patria cu arma în mînă, sperînd să-şi dovedească astfel dreptul la egalitate. Dar împotriva lor se ridică în Comună radicalul Chaumette, apostrofîndu-le: „De cînd le este îngăduit femeilor să-şi renege sexul şi să se transforme în bărbați ? De cînd este uzul să le vedem părăsindu-şi pioasa grijă a gospodăriei şi leagănul copiilor pentru a merge în piețele publice, pentru a ține discursuri de pe tribune şi a intra în rîndul trupelor, într-un cuvînt pentru a îndeplini îndatoriri pe care natura le-a atribuit exclusiv bărbaților ? — Natura a spus bărbatului: fii bărbat ! Cursele, vînătoarea, agricultura, politica şi tururile de forță de tot felul sînt privilegiul tău ! Ea a spus femeii: fii femeie ! Grija pentru copii, amănuntele gospodăriei, emoțiile dulci ale maternității, iată muncile tale ! — Femei nesocotite, de ce vreți să deveniți bărbați ? Nu sînt oare oamenii bine împărțiți ? Ce vreți mai mult ? în numele naturii, rămîneți ceea ce sînteți; în loc să ne invidiați pentru pericolele unei vieți atît de zbuciumate, mulțumiți-vă să ne faceți să le uităm în sînul familiilor noastre, lăsîndu-ne ochii să se odihnească privind cu încîntare pe copiii noştri fericiți mulțumită grijii voastre pline de blîndețe".

Radicalul Chaumette a exprimat, fără îndoială, ceea ce gîndeşte majoritatea bărbaților noştri. Şi noi credem că este o diviziune rațională a muncii de a se lăsa bărbaților apărarea țării, iar femeilor grija pentru casă şi cămin. în rest, efuziunile oratorice ale lui Chaumette nu sînt decît fraze goale. Ceea ce spune despre truda bărbatului în agricultură nu corespunde realității, căci din timpuri străvechi şi pînă azi femeile au îndeplinit în agricultură un rol nu tocmai uşor.

Eforturile pe care le cer vînătoarea şi cursele nu în- seamnă „eforturi", ci plăcere pentru bărbați. Iar politica nu e periculoasă decît pentru cei care merg împotriva curentului j încolo ea oferă cel puțin tot atîtea plăceri cîte eforturi necesită. Acest discurs trădează egoismul bărbatului.

Tendințe similare ca cele provocate în Franța de apariția enciclopediştilor şi de marea revoluție au apărut şi în Statele Unite atunci cînd, în deceniile al 8-lea şi al 9-lea ale secolului al XVIII-lea, acestea şi-au cucerit independența față de Anglia şi şi-au dat o constituție democratică. Printre femeile care au luptat aici pentru egalitate politică se numără, în primul rînd, Mercy Ottis Warren şi Mrs. Adams, soția celui de-al doilea preşedinte al Statelor Unite, cît şi adeptele lor. Influenței acestora se datorează şi faptul că cel puțin statul New Jersey a acordat femeilor dreptul de vot, pe care, ce-i drept, 1-a abrogat apoi în 1807. încă înainte de izbucnirea revoluției în Franța (1787), Condorcet, viitorul girondist, a cerut într-un strălucit eseu dreptul de vot şi egalitate politică deplină pentru femei.

Sub impulsul grandioaselor evenimente din țara vecină, şi-a ridicat glasul, dincolo de Canalul Mînecii, curajoasa Mary Wollstonecraft, născută în 1759. Ea a scris în 1790 o carte împotriva lui Burke, cel mai înverşunat adversar al revoluției franceze, în care a luat apărarea drepturilor omului proclamate atunci. Curînd după aceea ea a cerut ca şi femeilor să li se acorde drepturile omului. Această revendicare a formulat-o în cartea ei apărută în 1792 şi intitulată: „A Vin- dication of the Rights of Wopen" în care, criticînd aspru femeile, a cerut şi a apărat cu îndrăzneală egalitatea deplină pentri^ femei în interesul general. Dar, după cum era de aşteptat, ea s-a lovit de o rezistență înverşunată şi a avut de suportat cele mai grave şi nedrepte atacuri. Ea a murit în 1797, în urma unor grele frămîntări sufleteşti, neînțeleasă şi batjocorită de contemporanii ei.

—Este un lapt loaile ciudat că, în-acelaşi timp în -eare în Franța, Anglia şi Statele Unite au apărut primele mişcări serioase pentru cucerirea egalității politice a femeilor, şi în Germania, atît de retrogradă, s-a găsit un scriitor german, Th. G. von Hippel, care să publice o carte intitulată „Despre îmbunătățirea condiției civile a femeilor" 2 ■, în această carte, autorul, la început anonim, a luat atitudine pentru egalitatea în drepturi a femeilor. Pe vremea aceea, în Germania ar fi fost tot atît de justificată o carte „Despre îmbunătățirea condiției civile a bărbaților". Cu atît mai demn de admirat este curajul acestui om, care a ajuns în cartea sa la concluzia necesității de a instaura egalitatea

socială şi politică între bărbaţi şi femei şi a susţinut teza sa cu atîta abilitate şi inteligenţă.

De atunci revendicarea egalităţii politice dintre bărbaţi şi femei nu a mai progresat mult timp; dar, încetul cu încetul, a devenit un postulat al mişcării feminine progresiste din toate ţările civilizate, ajungînd să fie satisfăcută parţial într-o serie de state. în Franţa, cei care au militat pentru egalitatea socială dintre bărbaţi şi femei au fost saint- simonişţii şi fourierişţii; în 1848, fourieristul Considérant a propus în comisia pentru elaborarea constituţiei, instituită de parlamentul francez, acordarea de drepturi politice egale femeilor. în 1851, Pierre Leroux a repetat această propunere în cameră, dar tot fără rezultat.

Astăzi, lucrurile s-au schimbat mult. întreaga evoluţie, întreaga situaţie a suferit de atunci transformări uriaşe şi totodată s-a schimbat şi poziţia femeilor. întreaga lor soartă depinde, mai mult ca oricînd, de mersul dezvoltării societăţii şi, mai mult ca oricînd ele participă în mod de sine stătător la această dezvoltare. Vedem că în toate statele civilizate sute de mii şi milioane de femei îşi desfăşoară activitatea, alături de bărbaţi, în cele mai diverse profesiuni, iar numărul acelora care sînt nevoite să ducă lupta pentru existenţă cu propriile lor forţe şi capacităţi creşte an de an. Ca şi bărbaţii, femeile nu pot rămîne indiferente faţă de rînduielile noastre sociale şi politice. Probleme ca: ce politică internă şi externă se duce; dacă această politică favorizează sau nu războaiele; dacă statul menţine anual în armată sute de mii de bărbaţi sănătoşi şi alungă zeci de mii în emigraţie; dacă cele strict necesare traiului sînt scumpite _pri_n impozite şi taxe vamale, împovărînd familia cu atît mai mult cu cît este ea mai numeroasă — iar aceasta într-o vreme cînd marea majoritate a oamenilor nu dispun decît de mijloace de subzistenţă foarte limitate —, toate aceste probleme privesc femeia în aceeaşi măsură ca şi bărbatul. Femeia plăteşte impozite directe şi indirecte, care afectează nivelul ei de trai şi îi reduc veniturile. Sistemul de educaţie prezintă pentru ea cel mai mare interes, deoarece de felul educaţiei depinde în mare măsură situaţia ei; această problemă o interesează şi ca mamă.

Sute de mii şi milioane de femei aparţinînd celor mai diferite profesiuni manifestă un interes deosebit şi faţă de starea legislaţiei noastre sociale. Problemele privind durata zilei de lucru, munca de noapte şi de duminică, munca copiilor, termenele la care se plătesc salariile şi termenul de preaviz în caz de concediere, măsurile de protecţie în fabrici şi ateliere, deci întreaga protecţie a

muncii, cît şi întreaga legislație a asigurărilor sociale, jurisdicția muncii etc. prezintă şi pentru femei cel mai mare interes. Muncitorii cunosc insuficient, sau nu cunosc de loc, situația din multe ramuri industriale în care lucrează în majoritate sau în exclusivitate femei. Patronii au tot interesul să ascundă neajunsurile de care sînt vinovați, iar de multe ori inspecția de fabrică nici nu cuprinde ramurile industriale în care sînt ocupate exclusiv femei, sau, chiar dacă există, ea este încă cu totul insuficientă; or, tocmai în aceste ramuri se simte cel mai mult necesitatea unor măsuri de protecție. E suficient să amintim situația din atelierele marilor noastre oraşe, în care lucrează înghesuite cusătorese, croitorese, modiste etc. De acolo nu răzbate aproape nici o plîngere şi pînă acum nu a pătruns pînă acolo nici o inspecție. Femeia care îşi cîştigă pîinea nu poate fi indiferentă nici față de legile comerciale şi vamale şi nici față de dreptul civil. Nu poate exista deci nici un dubiu că femeia, la fel ca bărbatul, este deosebit de interesată să obțină pe cale legislativă o influență asupra rînduielilor noastre. Participarea ei la viața publică ar duce la un avînt considerabil al acesteia şi ar deschide multe perspective noi.

Asemenea revendicări întîmpină în general răspunsul scurt şi negativ: femeile nu se pricep în politică, iar majoritatea lor nici nu vor să ştie despre ea şi nici nu se pricep să folosească dreptul de vot. Acest lucru este şi nu este adevărat. E drept că pînă^ în prezent, cel puțin în Germania, egalitatea politică nu a fost încă cerută de cercuri largi de femei. Prima femeie care a militat în Germania pentru asemenea drepturi încă spre sfîrşitul deceniului al 7-lea a fost doamna Hedwig Dohm. In ultimul timp, o puternică agitație în această privință desfăşoară în special muncitoarele cu vederi social-democrate.

Obiecția că pînă în prezent femeile s-au interesat foarte puțin de mişcarea politică nu dovedeşte nimic. Faptul că pînă acum femeile nu s-au ocupat de politică nu dovedeşte că n-ar trebui să o facă. Aceleaşi argumente care se aduc împo- triva acordării dreptului de vot femeilor au fost aduse şi în prima jumătate a deceniului al 7-lea împotriva acordării dreptului de vot universal bărbaților. însuşi autorul prezentei lucrări se numără printre aceia care în 1863 s-au pronunțat împotriva acestui drept, pentru ca patru ani mai tîrziu să-i datoreze alegerea sa în Reichstag. Zeci de mii de oameni au trecut prin aceeaşi evoluție: s-au transformat din Saul în Pavel. Cu toate acestea, mai există încă destui bărbați care nu-şi exercită sau nu ştiu cum să-şi exercite cel mai important drept politic

pe care îl au; acesta nu constituie însă un motiv de a li se refuza acest drept şi nici nu se va găsi cineva căruia să-i treacă prin minte să li-1 retragă. De obicei, 25—30°/o dintre alegători aparținînd tuturor claselor nu participă la alegerile pentru Reichstag. Majoritatea dintre cei 70—75% care participă la alegeri votează, după părerea noastră, aşa cum n-ar trebui s-o facă, dacă ar ține seama de adevăratele lor interese. Faptul că ei nu țin seama încă de ele se datorează lipsei de educație politică.

Educație politică nu se face însă ținînd masele departe de treburile publice, ci dîndu-li-se posibilitatea să-şi exercite drepturile politice. Priceperea se dobîndeşte prin exercițiu. Clasele dominante au reuşit pînă acum, în propriul lor interes, să mențină marea majoritate a poporului într-o stare de lipsă de maturitate politică. Oare nu a fost şi pînă în prezent sarcina unei minorități cu conştiință de clasă şi viziunea clară a țelului urmărit să lupte cu energie şi entuziasm pentru interesele generale, să trezească şi să ridice la nivelul său marea masă inertă. Aşa s-au petrecut lucrurile în orice mare mişcare, şi, de aceea, nu ne poate surprinde şi nici descuraja faptul că aceeaşi situație o întîlnim şi în mişcarea feminină. Succesele de pînă acum ne arată însă că eforturile şi sacrificiile sînt răsplătite, iar viitorul va aduce victoria.

In clipa în care_ femeile vor dobîndi drepturi egale cu

bărbații se va trezi în ele şi conştiința datoriei lor. Chemate să-şi dea votul, ele îşi vor pune întrebarea: pentru ce ? pentru cine ? Din acel moment bărbatul şi femeia se vor stimula reciproc într-o serie de probleme, ceea ce, departe de a înrăutăți relațiile dintre ei, va contribui la o îmbunătățire considerabilă a acestor relații. Femeia, mai puțin instruită, se va adresa, cum e şi firesc, bărbatului, mai bine instruit, va urma deci un schimb de idei şi o lămurire reciprocă — o legătură cum nu a existat între bărbat şi femeie decît în cazuri extrem de rare. Acest lucru va da vieții lor o trăsătură nouă. Va dispărea treptat deosebirea care există între bărbat şi femeie în privința instrucției şi concepției; această deosebire duce astăzi destul de des la divergențe şi neînțelegeri, ceea ce îl împiedică pe bărbat să-şi îndeplinească multiplele îndatoriri şi prejudiciază binele general. Femeia care împărtăşeşte concepția bărbatului încetează să mai fie o frînă în calea acestuia, devenind pentru el un sprijin î chiar dacă obligațiile ei o împiedică de la o participare activă, ea va îndemna bărbatul să-şi facă datoria. De asemenea, ea va consimți ca o parte a venitului să fie cheltuită pe un ziar şi în scopuri de agitație,

deoarece ziarul va fi şi pentru ea un mijloc de instruire şi de distracție ea va înțelege de asemenea că este necesar să se aducă sacrificii în scopuri agitatorice pentru a se cuceri ceea ce nu au nici ea, nici bărbatul şi nici copiii ei — o existență omenească.

în felul acesta, lupta comună pentru binele obştesc, de care depinde în cea mai mare măsură şi binele personal, va avea un efect dintre cele mai favorabile. Se va întîmplă tocmai contrarul celor afirmate de miopi sau de duşmanii unei societăți bazate pe egalitatea deplină în drepturi a tuturor membrilor ei. Aceste relații dintre ambele sexe vor deveni, pe măsură ce instituțiile sociale vor elibera bărbatul şi femeia de grijile materiale şi de povara unei munci excesive, tot mai nobile. Deprinderea şi educația vor fi şi aici, ca şi în alte cazuri, de mare ajutor. Dacă nu intru în apă, nu voi învăța niciodată să înot; dacă nu studiez o limbă străină şi nu o exersez, nu voi învăța niciodată s-o vorbesc. Aceste lucruri le găseşte fireşti oricine, dar mulți nu înțeleg că ele sînt tot atît de valabile şi în privința treburilor de stat şi sociale. De ce ar trebui oare o femeie cultă să aibă mai puține drepturi decît cel mai bădăran şi incult dintre bărbați, cum ar fi, de exemplu, un salahor ignorant din fundul Pome- raniei sau un săpător polonez bigot; numai fiindcă întîmpla- rea a făcuT să^se nască^sărbați ? Fiul are mai multe drepturi^ decît mama, de la care a moştenit, poate, cele mai bune însuşiri ale sale şi căreia îi datorează ceea ce este. într-adevăr, foarte straniu !

Afară de aceasta, nu mai există nici riscul de a trebui să dibuim în întuneric, în necunoscut. America de Nord, Noua Zeelandă, Australia şi Finlanda ne-au şi deschis calea. Judecătorul Kingmann din Lasamie City a făcut încă la 12 noiembrie 1872 următoarele relatări unui ziar pentru femei din Chicago („Women's Journal"):

,,S-au împlinit azi trei ani de cînd pe teritoriul nostru femeile au dobîndit dreptul de vot, precum şi dreptul de a ocupa funcții publice la fel ca ceilalți alegători. în acest răstimp ele au participat la alegeri şi au fost alese în diferite funcții publice; au ajuns să fie jurați şi judecători de pace. Au luat parte pretutindeni la toate alegerile, şi, cu toate că unii dintre noi sînt în principiu împotriva participării femeilor la treburile publice, cred că nimeni nu poate să nege că participarea lor a avut o influență educativă asupra alegerilor noastre.

Datorită lor, alegerile au decurs în linişte şi ordine, iar instanțele noastre judiciare au avut totodată posibilitatea să prindă şi să pedepsească tot felul de criminali, care rămăseseră pînă atunci nepedepsiți.

Astfel, de pildă, pe vremea organizării teritoriului nostru nu a existat aproape nimeni care să nu fi purtat asupra sa un revolver şi să nu fi făcut uz de el la cea mai neînsemnată ceartă. Nu-mi aduc aminte de nici un singur caz în care un juriu alcătuit din bărbați să fi considerat vinovat pe cel care a făcut uz de revolver; dar atunci cînd în juriu se aflau şi două sau trei femei, jurații au urmat totdeauna instrucțiunile date de instanță..."

Dintr-o adresă trimisă la 12 noiembrie 1894 de către reprezentanța populară din statul Wyoming tuturor parlamentelor din lume reiese felul cum era apreciat în acel stat dreptul de vot al femeilor la 25 de ani după introducerea lui. Iată ce se spunea în adresă:

,,în Wyoming, deținerea şi exercitarea dreptului de vot de către femei nu a avut nici un fel de consecințe rele, ci în multe privințe chiar toarte bune, contribuind în mare măsură la stîrpirea criminalității şi sărăciei în acest stat, fără să fi fost nevoie să se recurgă la măsuri coercitive; femeile au contribuit ca alegerile să decurgă în linişte şi ordine, să se instaureze o guvernare bună şi să se atingă un remarcabil nivel al civilizației şi ordinii publice. Ne mîndrim cu faptul că, de 25 de ani de cînd femeile au drept de vot, în nici un district din Wyoming nu există aziluri pentru săraci, că închisorile noastre sînt aproape goale, iar criminalitatea este practic inexistentă. Bazați pe experiența noastră, insistăm ca toate statele civilizate din lume să acorde femeilor fără întîrziere dreptul de vot".

Deşi apreciem activitatea politică depusă de femei în statul Wyoming, nu mergem totuşi atît de departe ca partizanii înflăcărați ai dreptului de vot al femeilor din parlamentul acestui stat; noi nu atribuim exclusiv dreptului de vot al femeilor acea situație de invidiat care, potrivit expunerii din adresă, domneşte în statul Wyoming. în această privință au fost hotărîtoare şi o serie întreagă de motive sociale; este însă cert că în statul Wyoming exercitarea dreptului de vot de către femei a avut urmări dintre cele mai favorabile şi că din acest lucru nu a rezultat nici un inconvenient. Este cea mai strălucită pledoarie pentru introducerea lui.

Exemplul din Wyoming a găsit imitatori. Statele Unite au acordat femeilor dreptul de vot după cum urmează: în 1893 — în Colorado, în 1895 — în Utah, în 1896 — în Idaho, în 1908 — în Dakota de sud, în 1909 — în Washington; tot atunci ele şi-au ales un număr de reprezentante. în 1899, cinci ani după introducerea reformei în Colorado, parlamentul a adoptat cu 45 de voturi pentru şi 3 contra următoarea rezoluție:

„Avînd în vedere că în Colorado există de cinci ani dreptul de vot egal pentru ambele sexe, că în tot acest timp femeile l-au exercitat într-un mod tot atît de general ca şi bărbații şi că acest fapt a avut drept rezultat alegerea unor candidați mai capabili în funcțiile publice, îmbunătățirea sistemului electoral, perfecționarea legislației, ridicarea la un nivel mai înalt a instrucției generale şi dezvoltarea mai accentuată, datorită influenței exercitate de femei, a simțului de răspundere politică, Camera reprezentanților — ținînd seama de aceste rezultate — hotărăşte să recomande tuturor statelor şi teritoriilor Uniunii nord-americane să acorde femeilor egalitatea politică, ea fiind o măsură legislativă aptă să asigure o ordine superioară, mai bună".

într-o serie de state, parlamentele au hotărît acordarea dreptului de vot pentru femei, dar referendumul popular a anulat aceste hotărîri. Aşa s-au petrecut lucrurile în Kansas, Oregon, Nebrq^ka, Indiana şi Oklahoma; în Kansas şi Okla- homa acest lucru s-a petrecut de două ori la rînd, iar în Oregon chiar de trei ori, dar majoritatea care s-a pronunțat împotriva emancipării politice a femeii a fost de fiecare dată mai mică.

„Foarte inegale sînt drepturile obținute de femei în ceea ce priveşte treburile comunale; privite în ansamblu, rezultatele nu sînt prea însemnate. In cele patru state în care li s-a acordat dreptul de vot politic, femeile dispun, bineînțeles, Şi de drepturi civile comunale depline. In afara acestor state, numai într-unui singur, în Kansas, li s-a acordat dreptul de vot comunal activ şi pasiv, inclusiv dreptul de vot activ şi pasiv pentru alegerea administrațiilor şcolare, precum şi dreptul de vot în caz de referendum în problema impozitelor. înce- pînd din 1893, femeile din Michigan au dobîndit dreptul de vot comunal activ, dar nu şi universal, acesta fiind condiționat de un cens de învățămînt. Statele Louisiana, Montana, Iowa şi New York au acordat femeilor dreptul de vot în problemele privind impozitele comunale. O influență mai mare decît asupra treburilor generale ale comunei a fost obținută de femei în domeniul administrației şcolare. In Con-

necticut, Delaware, Illinois, Massachusetts, Minnesota, Montana, Nebraska, New Hampshire, New Jersey, New York, Dakota de nord şi de sud, Ohio, Oregon, Vermont, Wisconsin, Washington şi pe teritoriul Arizonei, femeile au drept de vot activ şi pasiv pentru alegerea administrațiilor şcolare. In Kentucky şi pe teritoriul Oklahoma nu li s-a acordat decît dreptul de vot activ pentru alegerea administrațiilor şcolare; în Kentucky, de acest drept se bucură numai anumite categorii de femei, care îndeplinesc anumite condiții. în California, Iowa, Louisiana, Mâine, Pennsylvania şi Rhode-Island, femeile au căpătat dreptul de vot pasiv, însă numai pentru anumite funcții din administrația şcolilor".

în Noua Zeelandă, femeile posedă dreptul de vot politic din 1893. Ele au participat activ la alegerile parlamentare, mai activ chiar decît bărbații. Ele se bucură însă numai de dreptul de vot activ aleşi nu pot fi decît bărbați. Din 139 915 femei majore au cerut în 1893 înscrierea lor în listele electorale nu mai puțin de 109 461, adică 78,5%. La alegeri au participat 90 290, deci 64,5%. în 1896 numărul femeilor care au votat a fost 108 783 (68%), în 1902 — 138 565, iar în 1905 — 175 046.

In Tasmania, femeile au obținut dreptul de vot comunal în 1884, iar dreptul de vot, politic în 1903. In Australia de_ sud, ele au dreptul de vot politic din 1895, fn Australia de vest din 1900, în Newsouthwales din 1902, în Queensland din 1905, iar în Victoria din 1908. Federația acestor state coloniale a introdus încă din 1902 dreptul de vot al femeilor la alegerile pentru parlamentul federal. Dreptul electoral include şi dreptul de a fi ales, dar pînă acum nici o femeie nu a fost aleasă în parlament.

Femeilor majore li s-a recunoscut dreptul de vot activ şi pasiv pentru alegerile parlamentare în aceleaşi condiții ca şi bărbaților. Mai puțin democratic a fost însă reglementată administrația comunală. Dreptul de participare la administrația comunală este legat de prestarea serviciului militar. Din 1889, femeile care plătesc impozite pot fi alese în Consiliile de asistență a săracilor din comunele urbane şi rurale. Ele pot fi alese şi ca directoare ale azilurilor de săraci, precum şi în consiliile şi direcțiile şcolilor.

In urma grandioasei greve generale din 1905 şi a victoriei revoluției ruse, în Finlanda a fost restabilită constituția. Clasa muncitoare, exercitînd o puternică presiune, a reuşit ca dieta să voteze dreptul de vot universal, inclusiv pentru femei. Au fost excluşi numai cei care primesc ajutoare din fondul de asistență al

săracilor sau au rămas datori statului impozitul personal — două mărci pentru bărbați, o marcă pentru femei. In 1907 au fost alese în dietă 19 femei, iar în 1908 — 25.

In Norvegia, femeile participă din 1889 la administrația şcolilor. Ele pot fi delegate de către consiliul comunal în consiliile şcolare. Femeile care au copii pot participa la alegerea inspectorilor şcolari. La sate, toți cei care plătesc impozitul şcolar, indiferent de sex, au dreptul să participe la adunările comunităților şcolare. Femeile pot ocupa funcția de inspector şcolar. Treptat, femeilor li s-a admis să-şi exercite influența şi asupra altor treburi comunale. In 1901, în Norvegia au primit dreptul de vot comunal activ şi pasiv toate femeile care au împlinit 25 de ani, sînt cetățene norvegiene, locuiesc de 5 ani în țară şi au plătit în ultimul an fiscal un impozit de stat sau comunal corespunzător unui venit minim de 337,5 mărci (300 de coroane) în districtele rurale, respectiv 450 de mărci (400 de coroane) la oraşe, sau trăiesc sub regimul comunității de bunuri cu un bărbat care a plătit impozitul pe venit menționat mai sus. Au obținut dreptul de vot 200 000 de femei, dintre care numai în Christiania 30 000. La prima alegere ținută cu participarea femeilor au fost alese în consiliile comunale săteşti şi orăşeneşti 90 de femei (şi 160 de membre supleante), din care la Christiania 6 consiliere comunale şi o membră supleantă. La 1 iulie 1907, femeile norvegiene au căpătat şi dreptul de vot politic, dar nu în condiții egale cu bărbații. Dreptul de vot politic se acordă femeilor în aceleaşi condiții ca şi dreptul de vot comunal. Circa 250 000 de femei proletare continuă să fie lipsite de drepturi politice.

In Suedia, femeile necăsătorite dețin dreptul de vot activ la alegerile pentru consiliile provinciale şi comunale încă din 1862, în condiții egale cu bărbații: dacă sînt majore, dacă sînt impuse la un venit de cel puțin 562,50 mărci şi sînt la zi cu plata impozitelor. In 1887, din 62 000 de femei n-au votat însă decît 4 000. La început, femeile nu aveau dreptul de a fi alese în funcții comunale, însă în 1889 o lege le-a acordat eligibilitatea în consiliile de asistență a săracilor şi în consiliile şcolare. Mai tîrziu, în februarie 1909, femeile suedeze au căpătat dreptul de vot pasiv pentru toate consiliile comunale săteşti şi orăşeneşti. Camera inferioară a respins propunerea de a se acorda femeilor dreptul de vot politic; propunerea a fost respinsă în 1902 cu 114 voturi contra 64, iar în 1905 cu 109 voturi contra 88.

După o îndelungată muncă de agitație, femeile din Danemarca au obținut, în aprilie 1908, dreptul de vot comunal activ şi pasiv. Au drept de vot toate femeile care au împlinit 25 de ani şi au un venit personal anual de cel puțin 900 de mărci la oraşe (în districte rurale mai puțin), sau trăiesc în regimul comunității de bunuri cu un bărbat care a fost impus la un venit corespunzător. Mai beneficiază de dreptul de vot şi personalul de serviciu feminin, care primeşte întreținere şi locuință ca parte din salariu. La primele alegeri, din 1909, la Copenhaga au fost alese în consiliul comunal 7 femei. In Islanda, femeile au dreptul de vot comunal activ şi pasiv din 1907.

0 istorie îndelungată are lupta pentru cucerirea dreptului de vot al femeilor din Anglia. Potrivit vechiului drept, în evul mediu aveau drept de vot femeile care erau proprietare funciare, şi în această calitate exercitau şi puterea judecătorească. Cu timpul însă, ele au pierdut aceste drepturi. în legea privind reforma electorală din 1832 este folosit cuvîntul _^person", care, în accepția_engleză, cuprinde persoane de ambele sexe — bărbați şi femei. Totuşi, în privința femeilor, legea a fost.interpretată în mod restrictiv; oriunde au făcut încercarea de a se prezenta la vot au fost respinse. In legea privind reforma electorală din 1867, cuvîntul,,person" a fost înlocuit prin „man". John Stuart Mill a propus să se revină la cuvîntul,,person" în loc de „man", cu motivarea expresă că în cazul acesta femeile ar căpăta dreptul de vot în aceleaşi condiții cu bărbații. Propunerea a fost respinsă cu 194 de voturi contra 73. După 16 ani (în 1883), în Camera comunelor s-a făcut din nou încercarea de a se acorda dreptui de vot femeilor. Propunerea a fost respinsă cu o majoritate de numai 16 voturi. O altă încercare făcută în 1884 a fost respinsă cu o majoritate de 136 de voturi; ce-i drept, de data aceasta în cameră era prezent un număr mult mai mare de deputați. Minoritatea nu a abandonat însă lupta. Ea a reuşit în 1886 ca la primele două lecturi să fie votată o propunere prin care se acorda femeilor dreptul de vot în alegerile parlamentare. Dizolvarea parlamentului a împiedicat însă luarea unei liotă- rîri definitive.

La 29 noiembrie 1888, lordul Salisbury a ținut la Edin- burg un discurs, în care, printre altele, a spus: „Am speranța sinceră că nu e departe ziua cînd, alături de bărbați, vor avea şi femeile dreptul să voteze în alegerile parlamentare şi să determine orientarea politică a țării". Iar Alfred Russell Wal- lace, cunoscut cercetător al naturii şi adept al lui Darwin, a spus în legătură cu această

problemă: „Cînd bărbaţii şi femeile vor avea libertatea să-şi urmeze cele mai bune impulsuri, cînd atît unii cît şi ceilalţi vor primi cea mai bună educaţie posibilă, cînd nici unei fiinţe umane nu i se vor impune restricţii nedrepte numai pentru că întîmplarea a făcut să se nască femeie, şi nu bărbat, şi cînd opinia publică va fi îndrumată de cei mai înţelepţi şi mai buni, iar această opinie va fi sistematic inoculată tineretului, vom constata că se va statornici un sistem de selecţie a oamenilor, care va avea drept urmare o umanitate transformată. Cît timp femeile sînt nevoite să considere căsătoria drept un mijloc de a scăpa de sărăcie şi de a se sustrage singurătăţii, ele sînt şi vor rămîne dezavantajate faţă de bărbaţi. Primul pas spre emanciparea femeilor trebuie să fie deci înlăturarea tuturor restricţiilor, care le împiedică să concureze cu bărbaţii în toate domeniile industriale şi profesionale. Trebuie să mergem însă mai departe şi să permitem femeilor să-şi exercite drepturile poli- tice. Mulle dintre restricţiile de pe urma cărora femeile au avut de suferit pînă acum ar fi fost evitabile pentru ele dacă ar fi dispus de o reprezentare directă în parlament".

La 27 aprilie 1892 a fost respinsă din nou, cu 175 de voturi contra 152, intrarea la a doua citire a unei propuneri depuse de sir A. Rollit. Tot astfel, Camera comunelor a adoptat la 3 februarie 1897 o propunere de a se acorda femeilor dreptul de vot, dar, în urma a tot felul de manevre întreprinse de adversari, proiectul respectiv n-a mai ajuns la a treia lectură. Acelaşi lucru s-a repetat în 1904. In 1906, înainte de alegeri, marea majoritate a candidaţilor pentru Camera comunelor s-au pronunţat în favoarea dreptului de vot al femeilor. La 21 iunie 1908 a avut loc în Hydepark o demonstraţie uriaşă. La 28 februarie a fost adoptată, cu 271 de voturi contra 92, o moţiune depusă de Stanger, prin care se cerea acordarea dreptului de vot femeilor în condiţiile în care acest drept se acordă bărbaţilor.

Dreptul de vot al femeilor se extinde tot mai mult în domeniul administraţiei locale. La adunările parohiale, femeile care plătesc impozite au drept de participare şi de vot la fel ca bărbaţii. Din 1899, femeile din Anglia au, în aceleaşi condiţii ca şi bărbaţii, dreptul de vot activ şi pasiv la alegerile pentru consiliile comunale şi districtuale, cît şi pentru consiliile de comitat. La alegerile pentru consiliile comunale rurale, pentru cele districtuale, precum şi pentru consiliile de asistenţă a săracilor au drept de vot toţi proprietarii şi chiriaşii, inclusiv cei de sex feminin, domiciliaţi în comună, respectiv în district. Dreptul de

a fi aleşi în aceste consilii il au toți locuitorii majori, fără deosebire de sex. La alegerile pentru consiliile şcolare, femeile au dreptul de vot activ, iar din 1870 şi cel pasiv, în aceleaşi condiții ca şi bărbații. Reacționara lege engleză a învățământului din 1903 a retras însă femeilor dreptul de vot pasiv la alegerile pentru administrația şcolilor din comitatul Londra. Din 1869, femeile de sine stătătoare şi necăsătorite au dreptul de vot la alegerile pentru consiliile de stat. Două legi din 1907 au introdus, în Anglia şi Scoția, eligibilitatea femeilor necăsătorite în consiliile comunale şi de comitat. Totuşi, dacă o femeie este aleasă preşedintă a unui asemenea consiliu, ea nu deține şi funcția de judecător de pace, care în mod normal revine preşedintelui. Femeile mai pot fi alese şi în consiliile eparhiale districtuale şi în consiliile de asistență a săracilor. Prima femeie primar a fost aleasă la Aldeburgh, în ziua de 9 noiembrie 1908. In acelaşi an, în consiliile engleze de asistență a săracilor au existat 1 162 de femei, iar în consiliile şcolare 615. In Irlanda, femeile care sînt contribuabile titulare au din 1887 dreptul de vot activ în alegerile pentru consiliile comunale, iar din 1896 şi dreptul de vot activ şi pasiv în alegerile pentru consiliile de asistență a săracilor. în coloniile engleze din America de Nord, cele mai multe provincii au introdus dreptul de vot al femeilor în alegerile comunale, în general în aceleaşi condiții în care acesta este în vigoare în Anglia. în

coloniile engleze din Africa a fost de asemenea introdus dreptul de vot al femeilor în alegerile comunale.

In Franța, un progres mai puțin însemnat a adus legea din 27 februarie 1880. Ea a creat un corp electoral din care fac parte femeile directori de şcoli, inspectori-şefi şi inspectori de azilmi. Acest corp electoral se ocupă de învățământul primar. 0 altă lege, promulgată la 23 ianuarie 1893, acordă femeilor care se ocupă cu comerțul dreptul de a participa la alegerile pentru instanțele arbitrale comerciale. Legea din 27 martie 1907, care a reorganizat instanțele arbitrale industriale, a acordat şi femeilor dreptul de vot activ la alegerile pentru aceste instanțe, iar de la 25 noiembrie 1908 şi dreptul de vot pasiv.

Spre deosebire de Germania, începînd din 1893 femeile din Italia au dreptul de vot activ şi pasiv la alegerile pentru instanțele arbitrale industriale. Ele pot fi alese, de asemenea, în conducerea şi administrația spitalelor, orfelinatelor, aşezămintelor de asistență şi educație, precum şi în comisiile şcolare.

In Austria, femeile care prin posesiunile lor fac parte din clasa marilor proprietari funciari îşi pot exercita dreptul de vot la alegerile pentru Reichsrat şi pentru landtag, fie personal, fie prin intermediul unui bărbat. In comune, femeile au dreptul de vot la alegerile pentru consiliile comunale, cu condiția să aibă peste 24 de ani şi să plătească — ca membre ale comunei — un impozit direct pe proprietatea imobiliară, de antrepriză, sau pe venit; femeile căsătorite îşi exercită dreptul de vot prin intermediul soțului, celelalte printr-un împuternicit. In ceea ce priveşte alegerile pentru landtag, femeile aparținînd clasei marilor proprietari funciari au pretutindeni dreptul de vot, pe care — cu excepția Austriei de jos- nusînt obligate să-1 exercite personal. Numai în Austria de jos legea landului din 1896 îi obligă pe marii proprietari fur::: fără deosebire de sex, să voteze personal. La alegerile pentru instanțele arbitrale industriale, femeile au — ca şi in Olanda — doar dreptul de vot activ.

In Germania, femeile sînt excluse în mod expres de la dreptul de vot activ şi pasiv la alegerile pentru organele parlamentare propriu-zise. în unele landuri, respectiv provincii, ele au dreptul de vot la alegerea consiliilor comunale. In nici o comuna urbană sau rurală femeile nu au dreptul de vot pasiv. In oraşe sînt excluse şi de la dreptul de vot activ. Fac excepție de la această regulă numai oraşele din marele ducat Saxonia-

Weimar-Eisenach, cele din principatele Schwarzburg-Rudolstadt şi Schwarzburg-Sondershausen, oraşele din Bavaria aşezate la dreapta de Rin şi orăşelul Travemünde.

In oraşele bavareze au dreptul de vot toate femeile proprietare de imobile, iar în cele din Saxonia-Weimar şi Schwarzburg toate cetățenele. Femeile au numai în Travemünde posibilitatea să exercite personal acest drept. In ceea ce priveşte comunele rurale, femeile au în general dreptul de vot activ în toate comunele în care acest drept este legat de proprietatea funciară sau de plata anumitor impozite. Ele trebuie să-şi exercite însă dreptul de vot prin reprezentanți; de asemenea, nu pot fi alese. Aşa stau lucrurile în Prusia, Braunschweig, Schleswig-Holstein, Saxonia-Weimar, Hamburg şi Lübeck. In regatul Saxonia, potrivit legii pentru organizarea comunelor rurale, feiruaile au dreptul de vot dacă posedă pămînt şi nu sînt căsătorite. Dacă femeia e căsătorită, dreptul de vot trece asupra soțului. în statele germane în care dreptul de vot în comune este legat de calitatea de cetățean al comunei respective, în majoritatea

cazurilor femeile nu au acest drept. Aceasta este situația în Württemberg, în Palatinatul bavarez, în Baden, Hessen, Oldenburg, Anhalt, Gotha şi Reuss. In schimb, în Saxonia-Weimar-Eisenach, Koburg, Schwarzburg-Rudolstadt şi Schwarzburg-Sondershausen, femeile pot dobîndi nu numai dreptul de cetățenie în aceleaşi condiții ca şi bărbații, dar au şi acelaşi drept de vot, indiferent dacă posedă sau nu vreo proprietate. Nici aici însă nu le este îngăduit să exercite personal dreptul de vot.

în provinciile din Prusia, unde femeile au un drept de vot comunal restrîns, acele femei care dispun de acest drept pot participa, direct sau indirect, şi la alegerile pentru organele reprezentative ale districtelor — adunările districtuale. In colegiul electoral al marilor proprietari funciari, al proprie- tarilor de mine şi al industriaşilor, femeile aleg direct depu- tații în adunările districtuale, iar în comunele rurale indirect, deoarece aici adunările comunale sau consiliile comunale nu aleg direct pe reprezentanții lor, ci numai pe electori. Avînd însă în vedere că deputații dietelor provinciale sînt aleşi în adunările districtuale, numărul restrîns de femei care dispun de dreptul de vot pot exercita pe această cale indirectă doar o influență neînsemnată asupra administrației provinciilor.

In ultimii ani, femeile au fost atrase în număr tot mai mare şi cu rezultate excelente la asistența săracilor şi a orfanilor ((excepție făcind numai Bavaria), iar în unele oraşe şi în comisiile şcolare (Prusia, Baden, Württemberg, Bavaria, Saxonia), precum şi în comisiile pentru inspecția locuințelor (Mannheim). Singurul domeniu de interes obştesc în care femeile au dreptul de vot activ şi pasiv sînt asigurările pentru caz de hoală; dreptul de vot pentru instanțele arbitrale industriale şi comerciale le-a fost refuzat.

In Germania şi Austria, în toate cazurile enumerate, dreptul de vot este legat aproape fără excepție nu de persoană, ci de proprietate, ceea ce este deosebit de semnificativ pentru morala dominantă în aceste state şi pentru dreptul în vigoare. Omul care nu dispune de bani şi avere este din punct de vedere politic egal cu zero. Nu intelectul şi inteligența sînt factorii hoțărîtori, ci proprietatea.

Principiul după care femeia trebuie considerată minoră şi, în consecință, nu trebuie să i se acorde dreptul de vot a fost în fapt răsturnat. Totuşi i se refuză recunoaşterea drepturilor depline. Se pretinde că ar fi primejdios să se acorde femeii dreptul de vot, deoarece ar fi conservatoare şi uşor accesibilă

prejudecăților religioase. Dar femeia e şi una şi alta numai fiindcă e ignorantă; ea trebuie educată şi învățată să cunoască adevăratele ei interese. De altfel se exagerează mult influența religiei asupra alegerilor. Agitația cercurilor ültramontane a avut succes în Germania numai fiindcă a căutat să îmbine interesul social cu cel religios. Vreme îndelungată, diaconii catolici s-au luat la întrecere cu social-democrații în demascarea putregaiului social. In aceasta rezidă şi influența lor în mase. O dată cu terminarea „Kulturkampf"-uluiaceastă influență dispare treptat. Clerul este nevoit să renunțe la opoziția sa față de puterea de stat, iar contradicțiile de clasă tot mai puternice îl silesc totodată să țină în mai mare măsură seama de burghezia şi nobilimea catolică şi să fie deci mai rezervat în problemele sociale. In telul acesta, el îşi pierde influența asupra muncitorilor, mai ales cînd, din dorința de a menaja puterea de stat şi clasele dominante, el aprobă sau tolerează acțiuni şi legi îndreptate împotriva intereselor clasei muncitoare. Din aceleaşi cauze se năruie în cele din urmă şi influența clerului asupra femeilor. Cînd femeile vor afla la întruniri şi din ziare şi vor învăța din propria lor experiență care sînt adevăratele lor interese, ele se vor emancipa de cler la fel ca bărbații

In Belgia, unde obscurantismul mai domină în mod aproape absolut păturilargi ale populației, o parte a clerului catolic consideră acordarea dreptului de vot femeilor drept o armă eficace împotriva social-democrației, motiv pentru care şi sprijină această revendicare. In Germania, unii deputați conservatori s-au pronunțat de asemenea pentru acordarea dreptului de vot femeilor ori de cîte ori social-democrația a ridicat această revendicare în Reichstag. In motivarea revendicării lor ei au declarat că acordarea dreptului de vot femeilor constituie în fapt o armă împotriva social-democrației. Aceste păreri au o oarecare justificare, dacă ținem seama de ignoranța politică ce mai dăinuie printre femei şi în special de influența exercitată asupra lor de cler. Aceasta nu poate constitui însă un motiv pentru a refuza femeilor dreptul de vot. In prezent există încă milioane de muncitori care, încălcînd interesele lor de clasă, îşi dau votul reprezentanților unor partide burgheze şi clericale, dovedind astfel lipsa lor de maturitate politică; pentru aceasta nimeni nu vrea însă să le răpească dreptul de vot. Dacă se refuză maselor dreptul de vot sau dacă li se răpeşte acest drept, aceasta se întîmplă nu pentru că claselor dominante le-ar păsa de ignoranța maselor, inclusiv a femeilor — căci dacă masele sînt cum sînt, vina o poartă tocmai clasele dominante —, ci

pentru că le e teamă că treptat li se vor deschide ochii şi atunci vor păşi pe propriul lor drum.

Pînă nu de mult, unele state germane mai erau încă atît de retrograde, încît nu recunoşteau femeilor nici măcar dreptul de a se constitui în asociații politice. In Prusia, Bavaria, Braunschweig şi într-o serie de alte state germane, ele nu aveau voie să înființeze asociații politice, iar în Prusia tri-

bunaiui suprem a hotărît în mod expres, încă în 1901, că femeilor nu le este îngăduit nici măcar să participe la solemnitățile asociațiilor politice. In toamna anului 1901, rectorul Universității din Berlin a fost atît de insolent, încît a interzis unei femei să țină un referat la asociația studenților în ştiințe sociale. In acelaşi an, poliția din Braunschweig a interzis femeilor participarea la lucrările congresului evanghe- lic-social. Mărginirea vieții noastre publice o ilustrează şi faptul că în 1902 ministrul de interne al Prusiei a binevoit să acorde femeilor dreptul de a asista ca auditoare la întrunirile asociațiilor politice, cu condiția însă ca ele să se instaleze — întocmai ca femeile evreice în sinagogă — într-o parte a sălii, separată special pentru ele. încă în februarie 1904, Posadowsky a putut declara solemn în Reichstag: „Femeile să nu se amestece în politică". Această situație a început să fie nefavorabilă pentru înseşi partidele burgheze, căci mişcarea femeilor proletare a izbutit să ocolească cu multă abilitate piedicile puse în calea dreptului de asociere. In cele din urmă, noua lege a asociațiilor din 19 aprilie 1908 a adus — ca singură îmbunătățire esențială — egalitatea femeilor în ceea ce priveşte dreptul de asociere şi de întrunire.

Dreptul de vot activ ar trebui să fie însoțit de cel pasiv. Ni se va răspunde: „Unde s-a mai pomenit o femeie la tribuna Reichstagului". In realitate, în alte state femeile se şi află la tribunele parlamentare şi noi înşine ne-am obişnuit de mult să le vedem urcîndu-se la tribună la congresele lor şi la întruniri de tot felul. In America de Nord, ele stau şi în amvon şi pe banca juraților; de ce nu ar apărea deci şi la tribuna Reichstagului ? Prima femeie care va pătrunde în Reichstag va şti să-şi impună autoritatea. Cînd au intrat în parlament primii muncitori, unii au făcut şi pe seama lor glume, afirmînd că muncitorii îşi vor da repede seama ce prostie au săvîrşit ale- gînd asemenea oameni. Reprezentanții muncitorilor au ştiut însă să se facă în curînd respectați, iar unii se tem acum că vor fi prea mulți deputați muncitori. Alții, care se cred foarte spirituali, obiectează: „Inchipuiți-vă o femeie însărcinată la tribuna Reichstagului — ce «inestetic» !" Aceiaşi domni

găsesc însă absolut firesc ca femei gravide să fie folosite la muncile cele mai inestetice, care lezează bună-cuviința, sănătatea şi demnitatea femeii. Bărbatul care face glume ieftine pe seama unei femei gravide nu-i decît un nemernic, demn de dispreț. Numai gîndul că, înainte de a-1 fi adus pe lume, mama sa avea aceeaşi înfățişare, ar trebui să-1 facă să ro-

şească de ruşine; iar gindul că de la o stare similară a soției sale, el, care batjocoreşte atît de grosolan alte femei, aşteaptă realizarea năzuințelor sale celor mai nobile, ar trebui să-l oblige să-şi plece capul ruşinat

Femeia care naşte copii aduce comunității un serviciu cel puțin tot atît de important ca bărbatul care-şi apără cu preful viefii tara şi căminul împotriva duşmanului cotropitor; ea naşte şi-1 creşte şi pe viitorul bărbat, care, din păcate, prea des îşi varsă sîngele pe aşa-numitul,,cîmp de onoare". Viața femeii însă este în pericol la fiecare naştere; cînd ne-au născut, mamele noastre au privit moartea în față, şi multe dintre ele au şi pierit în timpul naşterii. Profesorul Herff observă, pe bună dreptate: „In Prusia, de pildă, numărul femeilor decedate în timpul lăuziei — inclusiv victimele febrei puerperale — depăşeşte cu mult numărul victimelor febrei tifoide. In 1905 şi 1906, din 10 000 de femei au murit de febră tifoidă 0,73, respectiv 0,62, iar în timpul lăuziei 2,13, respectiv 1,97. Ce nu s-ar fi întreprins — observă pe bună dreptate prof» Herff — dacă bărbații ar fi expuşi în aceeaşi măsură acestor suferințe ? Nu s-ar fi pus oare totul în mişcare ?" ! Numărul femeilor care mor sau se îmbolnăvesc din cauza naşterilor depăşeşte cu mult numărul bărbaților căzufi sau răniți pe cîmpul de luptă. Din 1816 pînă în 1876, numai febrei puerperale i-au căzut victime în Prusia nu mai puțin de 321 791 de femei — în medie 5 363 pe an. In Anglia, în peri-

1 „In Finlanda, jumătate dintre deputate sînt mame, respectiv soții... Trei dintre deputatele social-democrate au devenit mame în timpul sesiunilor dietei, fără alte consecințe neplăcute decît de a fi lipsit timp de cîteva săptămîni de la şedințe. Starea lor în timpul sesiunilor a fost considerată de toți ca ceva firesc, fără a constitui nimic extraordinar sau senzațional. S-ar putea spune mai curînd că această împrejurare a avut un efect educativ asupra adunării. In ceea ce priveşte activitatea parla- mentară propriu-zisă a femeilor, trebuie să subliniem

că partidele din care făceau parte le-au ales şi pe ele în diverse comisii speciale. Aceasta dovedeşte că partidele respective erau convinse de capacitatea acestor femei. Din comisia pentru probleme muncitoreşti, care elabora legile privind protecția muncii şi asigurările sociale, precum şi noua lege industrială, făceau parte, alături de doisprezece bărbați, şi patru femei, iar trei femei au fost alese supleante. In comisia legislativă şi în cea pentru elaborarea constituției au fost alese cîte două femei ca membre titulare şi cîte una ca supleantă. Toate aceste femei au făcut față cu cinste sarcinilor ce le reveneau în comisie". H. Pärssinen, deputată în dieta finlandeză: „Dreptul de vot al femeilor şi participarea lor la lucrările parlamentului finlandez". Vezi „Dokumente des Fortschritts", iulie 1909, pag. 542—548.

2 Prol. dr. Otto von Herll: „Im Kampfe gegen das Kindbettfieber", Leipzig, 1908, pag. 266.

oada 1847—1901, numărul femeilor decedate în timpul lău- ziei a fost 213 533, şi, cu toate măsurile sanitare, încă mai mor în fiecare an peste 4 000.

Aceste cifre sînt mult mai mari decît numărul bărbaților ucişi sau decedați în urma rănilor primite, în aceeaşi perioadă, în diferite războaie. Acestui număr mare de femei decedate de pe urma febrei puerperale i se adaugă numărul încă şi mai mare al acelora care, în urma lăuziei, rămîn bolnave pe toată viața sau mor înainte de vreme. Şi din acest motiv, femeia are dreptul la egalitate deplină cu bărbatul. Acest lucru trebuie spus in special acelora care aduc ca argument împotriva femeilor faptul că bărbatul are obligația de a apăra patria. De altfel, organizarea actuală a armatei face ca majoritatea bărbaților nici să nu-şi îndeplinească această obligație care, pentru cei mai mulți, rămîne numai pe hîrtie.

Obiecțiile lipsite de seriozitate ce se aduc împotriva activității obşteşti a femeii ar fi de neconceput dacă între sexe ar exista relații fireşti şi dacă nu s-ar fi cultivat în mod artificial antagonismul dintre ele. Din tinerețe, cele două sexe sînt ținute departe unul de altul, atît în raporturile sociale cît şi în educație. In special antagonismul cultivat de creştinism, care separă mereu cele două sexe, menținîndu-le unul în ne- cunoştință despre celălalt, împiedică un contact social mai liber, încrederea reciprocă şi completarea reciprocă a însuşirilor de caracter.

Una din primele şi cele mai importante sarcini ale unei societăți rațional organizate trebuie să fie înlăturarea acestei nefaste dezbinări şi repunerea naturii

în drepturile ei. Această situație nefirească începe încă din şcoală. Pe de o parte, şcoala separă sexele, iar pe de alta dă o educație absurdă sau nu dă nici un fel de educație în tot ceea ce priveşte omul ca ființă sexuală. E drept că la toate şcolile mai bune se predau azi ştiințplp naturale.: copilul află că păsările fac ouă şi le clo- cesc; el mai află cînd începe perioada împerecherii, că pen- tru aceasta există masculi şi femele, că ambii se îngrijesc de construirea cuibului, de clocitul ouălor şi de creşterea puilor. El află, de asemenea, că mamiferele nasc pui vii; i se vorbeşte de perioada gonitului şi de lupta masculilor pentru femele în timpul acesta; el mai află care este de.obicei numărul puilor şi poate chiar şi timpul cît durează gestația la animale. Despre originea şi dezvoltarea propriului său gen, copilul nu capătă însă nici un fel de cunoştințe, acest lucru îi rămîne un mister. Dacă încearcă să-şi potolească setea firească de cunoaştere punînd întrebări părinților, în special mamei — căci profesorului nu îndrăzneşte să i le pună —, i se povestesc cele mai neroade basme, care nu-1 pot mulțumi şi care au un efect dezastruos cînd într-o zi află totuşi natura originii sale. Sînt probabil puțini copii care pînă la vîrstă de doisprezece ani nu află acest lucru. Se mai adaugă şi faptul că în toate oraşele mai mici, şi în special la țară, copiii observă din cea mai fragedă tinerețe şi din imediata apropiere împerecherea păsărilor şi a animalelor domestice în curte, pe stradă, cu ocazia scoaterii vitelor la păşune etc. Ei aud cum despre împerecherea animalelor domestice şi despre naşterea puilor discută în mod amănunțit şi fără nici o jenă părinții, slugile şi frații mai mari, acordînd acestor probleme o importanță deosebită. Toate acestea trezesc la copil îndoieli asupra felului în care părinții i-au prezentat propria sa intrare în viață. In cele din urmă, el descoperă adevărul, dar cu totul altfel decît dacă i s-ar fi dat o educație firească şi rațională. Taina pe care şi-o păstrează îl înstrăinează pe copil de părinții lui, în special de mama sa. Din lipsă de rațiune şi perspicacitate, părinții obțin tocmai contrarul celor ce urmăreau să obțină. Cine îşi aminteşte de propria sa copilărie şi de cea a prietenilor săi ştie care sînt adesea urmările.

0 femeie americană scrie într-o carte, printre altele, că pentru a răspunde la întrebările insistente puse de fiul ei în vîrstă de opt ani cu privire la originea sa, nevoind să-i spună absurdități, i-a dezvăluit adevărul. Copilul a ascultat-o cu cea mai mare atenție şi din ziua în care a aflat prin cîte griji şi dureri trecuse mama sa, i-a arătat o tandrețe şi un respect ca niciodată înainte, extinzînd acest respect şi asupra altor femei. Autoarea porneşte de la concepția justă că numai o

educație firească va putea duce la îmbunătățirea simțitoare a situației, şi anume ca bărbații să dea dovadă de mai mult respect şi de o mai mare stăpinire de sine față de femei. Oricine gîndeşte liber de prejudecăți va ajunge la aceeaşi concluzie.

Indiferent cu ce începem critica stărilor noastre, în cele din urmă ajungem la aceeaşi concluzie: este necesară o transformare radicală a rinduielilor noastre sociale, ceea ce va duce la o transformare radicală a poziției celor două sexe. Pentru a-şi atinge mai repede scopul, femeia trebuie să-şi caute aliați, iar pe aceştia îi va găsi, în mod firesc, în mişcarea proletară. Proletariatul conştient a pornit de mult asaltul împotriva fortăreței — statul exploatator — care menține dominația unui sex asupra celuilalt. Această fortăreață trebuie împresurată cu tranşee şi forțată să se predea cu ajutorul tunurilor de toate calibrele. Armata asediatoare îşi găseşte pretutindeni ofițerii şi armele potrivite. Ştiințele sociale şi ştiințele naturii, istoriografia, pedagogia, igiena şi statistica furnizează mişcării munițiile şi armele. Nici filozofia nu rămîne în urmă şi prezice — în „Filozofia eliberării" („Philosophie der Erlösung") a lui Mainländer — grabnica înfăptuire a „statului ideal".

Cucerirea puterii de stat şi transformarea statului sînt uşurate datorită dezbinării apărătorilor statului exploatator, care, deşi în fața duşmanului comun au aceleaşi interese, luptă între ei pentru pradă. Interesele unei pături sînt opuse intereselor altor pături. Ne mai ajută şi faptul că pe zi ce trece iau amploare nemulțumirile în tabăra duşmană, ai cărei partizani sînt, în mare parte, carne din carnea noastră şi sînge din sîngele nostru. Din lipsă de înțelegere şi induşi în eroare, ei au luptat pînă acum împotriva noastră şi deci împotriva lor înşişi; dar ei îşi dau tot mai mult seama de adevăr şi ni se alătură. Ne mai ajută apoi şi faptul că din rîndurile gîndi- torilor ostili nouă pînă acum dezertează oamenii cinstiți, care înțeleg realitatea. Cunoştințele lor superioare, rațiunea lor îi indeamnă să se ridice mai presus de măruntele lor interese de clasă şi, dînd urmare năzuinței lor ideale spre dreptate, se alătură maselor însetate de libertate.

Mulți nu-şi dau încă seama de stadiul de descompunere în care se găseşte de pe acum statul şi societatea. Este deci necesar să facem o descriere a situației reale.

Capitolul al şaisprezecelea

Statul bazat pe dominația de clasă şi proletariatul modern

1. Viața noastră publică

In toate statele civilizate din lume, societatea se dezvoltă în ultimele decenii într-un ritm extrem de rapid, ceea ce accelerează şi mai mult progresul în toate domeniile activității umane. Rînduielile noastre sociale au ajuns, din această cauză, într-o stare de nelinişte, de efervescență şi de descompunere nemaipomenită. Clasele dominante încep să-şi piardă terenul de sub picioare, iar instituțiile pierd tot mai mult stabilitatea necesară pentru a rezista asaltului care se apropie din toate părțile. Un sentiment de îngrijorare, de nesiguranță şi de nemulțumire a cuprins toate păturile, de la cele mai de sus pînă la cele mai de jos. Eforturile febrile depuse de clasele dominante pentru a pune capăt, prin cîrpeli şi reforme parțiale ale organismului social, acestei situații insuportabile pentru ele se dovedesc zadarnice, deoarece sînt insuficiente. Nesiguranța crescîndă provocată de aceste eşecuri le sporeşte neliniştea şi îngrijorarea. Abia izbutesc să sprijine clădirea şubredă cu un stîlp de susținere sub forma unei legi oarecare şi îşi dau seama că asemenea stîlpi ar fi mai necesari în alte zece locuri. Pe deasupra, certurile şi gravele divergențe de păreri sînt permanente în cadrul claselor dominante. Ceea ce unui partid i se pare necesar pentru a linişti şi a potoli cît de cît masele tot mai nemulțumite, i se pare celuilalt o măsură mult prea radicală, o slăbiciune şi o cedare inadmisibilă, care va trezi pofta pentru a smulge concesii şi mai mari. O dovadă izbitoare a acestui fapt sînt interminabilele dezbateri din toate parlamentele, care promulgă mereu noi şi noi legi şi creează mereu noi şi noi instituții, fără a aduce totuşi liniştea şi mulțumirea necesare. In sînul claselor dominante există contradicții, în parte ireconciliabile, care ascut şi mai mult luptele sociale.

Guvernele — şi nu numai în Germania — se clatină ca trestia în bătaia vîntului; ele trebuie să-şi găsească un sprijin, căci fără sprijin nu pot dăinui, şi astfel înclină ba într-o parte, ba în cealaltă. Aproape în nici unul dintre statele europene înaintate, guvernul nu dispune de o majoritate parlamentară stabilă, pe care să poată conta cu certitudine. Contradicțiile sociale destramă şi descompun majoritățile, iar linia politică, care se schimbă mereu, mai ales în Germania, subminează şi ultimul rest de încredere în sine ce le-a mai rămas claselor

dominante. Astăzi un partid e nicovala, celălalt ciocanul, iar mîine situația se inversează. Fiecare dărîmă ceea ce celălalt construise cu atîta trudă. Haosul devine tot mai mare, nemulțumirea tot mai profundă, fricțiunile se înmulțesc şi devin tot mai violente, distrugînd în cîteva luni mai multe forțe decît se distrugeau înainte în tot atîția ani. O dată cu acestea cresc sacrificiile cerute populației sub forma diferitelor taxe şi impozite, iar datoria publică sporeşte la infinit.

Prin natura şi esența sa, statul e un stat bazat pe dominație de clasă. Am văzut cum statul a devenit necesar pentru a apăra proprietatea privată care luase ființă şi pentru a reglementa, prin legi şi instituții de stat, raporturile dintre proprietari şi raporturile acestora cu cei fără proprietate. Indiferent de forma pe care a îmbrăcat-o acapararea proprietății în decursul dezvoltării istorice, este inerent naturii proprietății ca cei mai mari proprietari să fie, totodată, şi cele mai puternice persoane în stat şi să-1 organizeze potrivit intereselor lor. Totodată, este inerent naturii proprietății private ca individul să nu se declare niciodată mulțumit cu ceea ce posedă şi să urmărească prin toate mijloacele să-şi sporească proprietatea. El se străduieşte deci să organizeze statul astfel încît să-şi poată atinge cu ajutorul lui în cît mai mare măsură scopurile. Legile şi instituțiile statului devin deci, implicit, legi şi instituții de clasă. Puterea de stat şi toți cei interesați în menținerea actualei orînduiri de stat n-ar fi însă în stare să o mențină timp îndelungat împotriva maselor, care n-au un aseme- nea interes, daco. masele -ar ajunge să cunoască adevărata natură a orînduirii existente. Cunoaşterea adevăratei naturi a acestei orînduiri trebuie deci evitată cu orice preț.

In acest scop, masele trebuie ținute într-o cît mai profundă necunoaştere a naturii rînduielilor existente. Dar nu numai atît. Trebuie să li se întipărească în minte că orînduirea existentă a fost şi va rămîne eternă, că cei care vor să o înlăture se ridică împotriva unei orînduiri instituite de însuşi dumnezeu. Iată de ce religia este pusă în slujba acestei orînduiri. Cu cît masele sînt mai ignorante şi mai superstițioase, cu atît e mai bine ¡ a le menține în această stare este deci în interesul statului, în „interesul public", adică în interesul claselor care văd în statul de azi o instituție care apără interesele lor de clasă. Ierarhia statală şi cea bisericească se unesc cu proprietarii în activitatea lor comună de apărare a intereselor lor.

Dar, o dată cu năzuința spre acaparare de bunuri şi cu înmulțirea numărului proprietarilor, se dezvoltă şi civilizația. Se lărgeşte cercul celor care vor să participe la progresele realizate şi care, pînă la un anumit grad, reuşesc să-şi realizeze această năzuință. Pe baze noi ia naştere o clasă nouă, pe care dlasa dominantă nu o recunoaşte ca pe o clasă egală cu ea, dar care face tot posibilul să devină egală cu clasa dominantă. în cele din urmă iau naştere noi lupte de clasă şi chiar revoluții violente, prin care noua clasă îşi impune recunoaşterea ei ca clasă care participă la dominație, în special datorită faptului că se erijează în avocat al marilor mase ale asupriților şi exploatații, cu ajutorul cărora obține victoria.

De îndată însă ce noua clasă ajunge să participe la putere şi la dominație, ea se aliază cu foştii ei duşmani împotriva foştilor ei aliați şi, după un timp oarecare, reîncep luptele de clasă. Cum însă noua clasă dominantă, care între timp imprimase întregii societăți caracterul condițiilor sale de existență, nu-şi poate extinde puterea şi posesiunile decît lăsînd şi clasa asuprită şi exploatată de ea să beneficieze de o parte a realizărilor civilizației, ea sporeşte capacitatea de producție şi ridică nivelul de conştiință al acestei clase. In felul acesta, ea însăşi furnizează clasei oprimate armele cu care aceasta o va nimici. Lupta maselor se îndreaptă acum împotriva oricărei dominații de clasă, indiferent de forma pe care ar îmbrăca-o.

Intrucît această din urmă clasă este proletariatul modern, el va fi cel care va avea misiunea istorică de a cuceri nu nu- mai propria sa eliberare, ci şi eliberarea tuturor celorlalți asu- priți, deci şi a femeilor.

Natura statului bazat pe dominație de clasă implică nu numai menținerea claselor exploatate într-o aproape totală lipsă de drepturi, ci şi aruncarea poverilor şi cheltuielilor de întreținere a statului în primul rînd pe umerii acestora. Lucrul acesta se realizează cu atît mai uşor, cu cît încasarea impozitelor şi acoperirea cheltuielilor se fac într-o formă care camuflează adevăratul lor caracter. Este clar ca lumina zilei că stoarcerea unor impozite directe mari pentru acoperirea cheltuielilor publice provoacă o revoltă cu atît mai mare, cu cît e mai mic venitul celor de la care sînt percepute. Rațiunea impune deci claselor dominante să păstreze în această privință o oarecare măsură şi să înlocuiască impozitele directe prin impozite indirecte, adică prin impozite şi taxe asupra celor mai necesare articole de consum. In felul acesta, poverile se repartizează asupra

consumului de toate zilele, fiind cuprinse în prețul mărfurilor într-un mod imperceptibil pentru majoritatea oamenilor, induşi astfel în eroare în privința cotelor de impozite pe care le plătesc. Majoritatea oamenilor nu ştiu cît impozit sau cîtă vamă plătesc asupra pîinii, sării, cărnii, zahărului, cafelei, berei, petrolului etc., şi lucrul acesta nici nu se poate calcula uşor; ei nici nu bănuiesc în ce măsură sînt jecmăniți. Şi omul îşi dă obolul în proporție directă cu numărul membrilor săi de familie; acesta este deci cel mai nedrept mod de impunere ce se poate imagina. Pe de altă parte, clasele posedante se fălesc cu impozitele directe plătite de ele şi îşi atribuie, în funcție de mărimea acestor impozite, drepturile politice pe care le refuză clasei neposedante. La toate acestea se adaugă ajutoarele şi subvențiile de stat pe care clasele posedante şi le acordă, pe seama maselor, sub formă de reduceri de impozite, de taxe vamale asupra a tot felul de alimente, precum şi de alte subsidii, însumînd multe milioane anual. La acestea se adaugă şi uriaşa exploatare realizată de organizațiile patronale ale marilor capitalişti cu ajutorul concernelor, trusturilor şi sindicatelor, prin majorarea prețurilor la cele mai diverse articole de consum. Prin politica sa economică, statul favorizează sau cel puțin tolerează fără a se împotrivi aceste majorări de prețuri, dacă nu le sprijină chiar, partici- pînd direct la ele.

Cît timp clasele exploatate pot fi menținute în necunoaşterea naturii tuturor acestor măsuri, ele nu prezintă nici un pericol pentru stat şi societatea dominantă. Dar de îndată ce clasele păgubite devin conştiente de natura acestor măsuri — şi educația politică crescîndă a maselor le dă în tot mai mare măsură posibilitatea de a deveni conştiente —, aceste măsuri, a căror nedreptate strigătoare este evidentă, provoacă îndîr- jirea şi revolta maselor. Se spulberă şi ultimul rest de încredere în sentimentul de dreptate al claselor dominante, devine limpede natura statului care aplică asemenea măsuri, şi esența societății care le favorizează. Consecința e lupta dusă pînă la nimicirea acestui stat şi a acestei societăți.

în străduința lor de a ține seama de interesele cele mai contradictorii, statul şi societatea creează mereu noi şi noi instituții, dar nici una dintre cele vechi nu e complet înlăturată şi nici una dintre cele noi nu e complet tradusă în viață. Se recurge la jumătăți de măsuri care nu mulțumesc pe nimeni. Pentru ca întreaga orînduire să nu fie periclitată este necesar să se țină în oarecare măsură seama de cerințele culturale generate de viața poporului, dar, chiar dacă aceste

cerințe nu sînt satisfăcute decît într-o formă ciuntită, ele implică sacrificii importante, cu atît mai importante cu cît pretutindeni există un mare număr de paraziți. In acelaşi timp însă, toate instituțiile care sînt în contradicție cu țelurile civilizației sînt nu numai menținute, dar, din cauza contradicțiilor de clasă existente, sînt chiar extinse şi devin cu atît mai supărătoare şi mai apăsătoare, cu cît conştiința crescîndă le declară tot mai stăruitor ca inutile. Poliția, armata, justiția, închisorile, întregul aparat administrativ se extind tot mai mult şi devin tot mai costisitoare, fără ca prin aceasta să crească securitatea externă sau internă. De fapt se întîmplă tocmai contrarul.

O situație complet nefirească s-a cristalizat treptat în domeniul relațiilor internaționale. Aceste relații se înmulțesc pe măsură ce creşte producția de mărfuri, pe măsură ce, datorită mijloacelor de transport tot mai perfecționate, schimbul de mărfuri devine tot mai lesnicios, iar realizările economice şi ştiințifice devin un bun comun al tuturor popoarelor. Se încheie acorduri comerciale şi vamale şi, cu mijloace financiare internaționale, se construiesc căi de comunicații costisitoare (Canalul Suez, tunelul St. Gotthard etc.). Statele sprijină cu sume mari societățile de navigație, care contribuie la extinderea comunicațiilor între cele mai diverse țări din lume. A fost înființată Uniunea poştală internațională, ceea ce constituie un progres cultural de prim ordin, şe^xonvoacă congrese internaționale pentru tot felul de scopuri practice şi ştiințifice, iar prin traducerea în limbile principalelor popoare civilizate sînt răspîndite cele mai de seamă opere ale diferitelor națiuni. Toate acestea contribuie la internaționalism şi la fraternizarea în tot mai mare măsură a popoarelor. Dar situația politică şi militară a Europei şi a lumii civilizate este într-o stranie contradicție cu această dezvoltare. Ura națională şi şovinismul sînt întreținute în mod artificial pretutindeni. Clasele dominante caută să mențină pretutindeni credința că popoarele s-ar urî de moarte, că nu ar aştepta decît momentul pentru a se năpusti unele asupra celorlalte cu scopul de a se nimici.

Lupta de concurență, dusă în fiecare țară de clasa capitaliştilor, capătă pe plan internațional.caracterul unei lupte a clasei capitaliştilor dintr-o țară împotriva clasei capitaliştilor din celelalte țări şi duce, cu sprijinul orbiei politice a maselor, la o cursă a înarmărilor cum n-a mai cunoscut lumea nicicînd. Această cursă a creat armate de o mărime nemaipomenită în trecut, a creat pentru războiul pe uscat şi pe mare mijloace de ucidere şi de distrugere de o perfecțiune

posibilă numai într-o epocă cu o tehnică avansată cum este epoca noastră. Această cursă generează o dezvoltare a mijloacelor de distrugere care va duce în cele din urmă la autodistrugere. întreținerea armatelor de uscat şi a marinelor militare cer sacrificii care devin an de an tot mai grele, ruinînd în cele din urmă şi cele mai bogate popoare. în 1908, numai pentru armata şi marina sa, Germania a plătit sub formă de cheltuieli ordinare şi extraordinare — inclusiv pensiile şi dobînzile asupra datoriei publice contractate pentru scopuri militare — o sumă depăşind cu mult 1,5 miliarde de mărci, şi această sumă creşte an de an. Potrivit datelor publicate de Neymarck, cheltuielile statelor europene au însumat în

	1866	1870	1887	1906
	în milioane de franci			
armată şi marină				
datoria publică				
dobînzi	3 000	66 000	2 400	3 500
	75 000	3 000	4 500	117 000
	5 300	6 725	148 000	6 0001

Europa plăteşte deci anual 6 725 000 000 de franci (5 448 000 000 de mărci) pentru armată şi marină şi 6 miliarde de franci (4 860 000 000 de mărci) pentru dobînzi asupra împrumuturilor contractate în mare parte pentru scopuri militare ! Nimic de zis, splendidă situație !

—Exemplul Europei e urmai de America şi de Asia. în 1875, Statele Unite au cheltuit 386 800 000 de mărci, iar în 1907-1908 1 436 900 000. în Japonia, cheltuielile ordinare pentru armată şi marină au însumat în 1875 — inclusiv pensiile — 20 500 000 de mărci, iar în 1908-1909 — 220 400 000 !

Din cauza acestor cheltuieli suferă foarte mult învățămîntul şi cultura; cele mai urgente sarcini culturale sînt neglijate, iar

' A. Neymarck: „Statistica internațională a valorilor mobiliare", publicată în „Bulletin de l'Institut international de statistique", Copenhaga 1908, voi. 17, pag. 405.

cheltuielile pentru apărarea externă capătă o asemenea preponderență, încît e periclitat însuşi scopul statului. Armatele, care devin tot mai numeroase, cuprind în rîndurile lor partea cea mai sănătoasă şi mai viguroasă a națiunilor, iar în slujba dezvoltării şi instruirii lor sînt puse toate forțele intelectuale şi fizice într-o asemenea măsură, de parcă pregătirea pentru uciderea unor mase cît mai mari de oameni ar fi supremul țel al vremurilor noastre. Totodată, armele de

exterminare sînt necontenit îmbunătățite, atingînd sub raportul rapidității, al forței de pătrundere şi al distanței la care pot lovi o perfecțiune care le fac la fel de înfiorătoare pentru prieteni şi pentru duşmani. Dacă într-o bună zi acest uriaş aparat va fi pus în funcțiune, iar cu această ocazie puterile beligerante din Europa vor arunca în luptă 16 000 000—20 000 000 de oameni, se va dovedi că aparatul a devenit imposibil de stăpînit şi de dirijat. Nu există general care să poată comanda asemenea mase, nu există cîmp de luptă suficient de mare pentru a le permite să se desfăşoare şi nici aparat administrativ care să le poată hrăni timp mai îndelungat. In cazul unor lupte nu vor fi spitale suficiente pentru internarea marelui număr de răniți, iar înhumarea numeroşilor morți va deveni aproape o imposibilitate.

Dacă la toate acestea mai adăugăm uriaşele perturbații şi distrugeri pe care un viitor război european le va provoca pe tărîm economic, putem afirma fără exagerare: viitorul mare război va fi şi ultimul. Numărul falimentelor va atinge proporții nemaipomenite. Exportul va stagna, din care cauză mii de fabrici îşi vor înceta activitatea; va stagna şi importul de alimente, ceea ce va duce la o enormă scumpire a acestora, iar familiile ale căror susținători vor fi pe front şi care vor trebui ajutate se vor număra cu milioanele. De unde se vor lua mijloacele necesare ? Imperiul german cheltuieşte, de pildă, cu întreținerea armatei şi a flotei pe picior de război 45 000 000 pînă la 50 000 000 de mărci pe zi.

Situația politică şi militară a Europei a luat o dezvoltare care s-ar putea cu uşurință termina printr-o mare catastrofă, care să împingă societatea burgheză în prăpastie. La apogeul dezvoltării ei, această societate a creat o situație care face existența ei imposibilă; ea îşi pregăteşte propria ei pieire cu ajutorul unor mijloace pe care şi le-a făurit ea însăşi, ca cea mai revoluționară dintre toate societățile de pînă acum.

O bună parte a comunelor noastre ajung treptat într-o situație desperată, nemaiştiind aproape cum să satisfacă cererile care cresc an de an. Creşterea accelerată a populației pune în.special marilor noastre oraşe şi centrelor industriale în rapidă creştere numeroase probleme, cărora administrațiile locale — în majoritatea lor lipsite de fonduri — nu le pot face față decît prin introducerea unor impozite ridicate şi prin contractări de împrumuturi. Cheltuielile pentru construirea de şcoli şi pentru amenajarea străzilor, instalațiile de iluminat public, construcțiile de apă şi canalizare, cheltuielile pentru scopuri

sanitare, de deservire socială şi culturală, pentru poliție şi administrație sporesc continuu. In acelaşi timp, minoritatea înstărită are pretutindeni cele mai costisitoare pretenții față de comunitate. Ea cere institute de învățământ superior, construirea de teatre şi muzee, amenajarea unor elegante cartiere de locuit şi a unor parcuri cu iluminarea şi pavajul corespunzătoare etc. Degeaba se plînge majoritatea populației de acest tratament preferențial, el este în firea lucrurilor. Minoritatea deține puterea şi o foloseşte pentru a-şi satisface pe cît posibil nevoile culturale pe cheltuiala comunității. De fapt nici nu se,poate obiecta împotriva acestor nevoi culturale sporite, căci ele reprezintă un progres. Răul constă numai în aceea că de ele beneficiază în special clasele posedante, cînd de fapt toți cetățenii ar trebui să aibă parte de ele. O altă racilă este şi aceea că de multe ori administrația nu e prea bună şi pe deasupra mai e şi costisitoare. Sînt, de asemenea, destul de frecvente cazurile cînd funcționarii nu corespund şi nu au suficiente cunoştințe pentru a face față multiplelor cerințe, care presupun adesea o mare competență. Iar consilierii comunali sînt de cele mai multe ori atît de absorbiți de propriile lor griji, încît nu sînt în stare să aducă sacrificiile necesare pentru a-şi îndeplini temeinic îndatoririle. Funcția de consilier comunal este adesea folosită pentru promovarea unor interese particulare, aducîndu-se grave prejudicii comu- ni Lății. Consecințele le suportă contribuabilii. Societatea nu se poate gîndi la o schimbare radicală cît de cît satisfăcătoare a acestor stări de lucruri. Nemulțumirea creşte, indiferent de forma sub care sînt percepute impozitele. Cu actuala formă de administrație şi de percepere a contribuțiilor, majoritatea acestor comune nu vor mai fi în stare, peste cîteva decenii, să-şi acopere nevoile. Ca şi în viața de stat, se constată şi la comune necesitatea unei reorganizări din temelii, deoarece comuna are de făcut față celor mai mari cerințe în domeniul cultural. Ea constituie nucleul de la care va trebui să por-

In viața noastră socială, lupta pentru existență devine tot mai grea. Războiul tuturor contra tuturor a atins o formă extrem de violentă şi este dus fără cruțare şi adesea fără alegerea mijloacelor. Principiul: ote-toi de lâ, que je m'y mette (dă-te la o parte, să mă aşez eu în locul tău) este înfăptuit în practica vieții prin lovituri de coate şi de pumni. Cel slab trebuie să cedeze locul celui mai tare. Unde nu ajunge forța fizică sau puterea banului şi a proprietății sînt practicate cele mai rafinate şi mai abjecte mijloace pentru a se ajunge la țel. Minciuna, escrocheria, înşelătoria, polițele false, sperjurul, cele mai grave crime sînt folosite

pentru atingerea țelului rîvnit. După cum în această luptă omul se înfruntă cu omul, la fel se înfruntă şi clasă cu clasă, sex cu sex, vîrstă cu vîrstă. Folosul este singurul regulator al relațiilor dintre oameni, orice alt considerent trebuind să-i cedeze locul. Dacă interesele materiale ale patronului cer acest lucru, el aruncă în stradă mii şi mii de muncitori şi muncitoare. Aceştia, după ce şi-au cheltuit ultimul ban, sînt siliți să se adreseze filantropiei publice sau să plece în pribegie. Muncitorii se deplasează din loc în loc în gloate, cutreierînd țara de-a lungul şi de-a latul, şi sînt priviți de societate cu atît mai

multă teamă şi cu atît mai profundă aversiune, cu cît durata

şomajului se imprimă asupra aspectului lor exterior, iar apoi şi asupra fizionomiei lor morale. Aşa-numita societate bună nici nu bănuieşte ce înseamnă să nu-ți poți satisface luni de-a rîndul'cele mai elementare nevoi de ordine şi de curățenie, să pribegeşti nemîncat din loc în loc şi să întîmpini de cele mai multe ori numai dispreț şi aversiune, abia mascate, tocmai la cei ce sînt stîlpii acestui sistem. Familiile acestor nenorociți se zbat în cea mai groaznică mizerie şi cad în sarcina asistenței publice. Nu rare sînt cazurile cînd desperarea împinge pe părinți la cele mai înfiorătoare fapte, atît împotriva

2. Ascuțirea contradicțiilor de clasă

iieasckă transformarea societății de îndată ce vor exista voința şi forța necesare.

Cum se va putea însă înfăptui acest lucru, cînd în prezent interesele particulare domină totul, iar interesele obşteşti sînt subordonate celor particulare ?

Iată, pe scurt, situația în viața noastră publică, şi ea nu este decît reflectarea situației în care se află societatea.

lor înşişi cît şi împotriva copiilor lor: la crimă şi sinucidere. Actele acestea, izvorîte din desperare, se înmulțesc, luînd proporții înspăimîntătoare mai ales în epocile de criză. Dar claselor dominante nu le pasă de toate acestea. în acelaşi număr de ziar care relatează despre asemenea acte provocate de mizerie şi desperare găsim dări de seamă despre serate somptuoase şi banchete oficiale strălucite, de parcă totul s-ar scălda în bucurie şi belşug.

Mizeria generală şi lupta din ce în ce mai aprigă pentru existență împing tot mai multe femei şi fete în brațele prostituției şi ale pieirii. Pierderea simțului moral, brutalitatea şi criminalitatea sporesc, în schimb prosperează închisorile, temnițele şi aşa-numitele case de corecție, devenite aproape neîncăpătoare pentru marele număr de oameni pe care îi adăpostesc.

Crimele sînt strîns legate de orînduirea socială, fapt pe care, fireşte, societatea nu vrea să-1 recunoască. Ea îşi vîră, ca struțul, capul în nisip, pentru a nu fi nevoită să vadă realitatea acuzatoare, şi se minte pe ea însăşi, spunîndu-şi că de vină n-ar fi decît „lenea" şi „dorința de plăceri" a muncitorilor şi lipsa lor de „credință". Aceasta este o gravă autoamă- gire sau o ipocrizie de cea mai abjectă speță. Cu cît starea societății este mai defavorabilă pentru majoritatea oamenilor, cu atît crimele sînt mai numeroase şi mai grave. Lupta pentru existență îmbracă forma cea mai brutală şi mai violentă, ajun- gîndu-se la situația ca fiecare să vadă în celălalt pe duşmanul său de moarte. Legăturile sociale slăbesc, iar omul devine duşmanul omului

Clasele dominante, care nu cunosc sau nu vor să cunoască esența lucrurilor, încearcă să înlăture răul în felul lor. Cînd sărăcia, mizeria şi, ca o consecință a acestora, pierderea sim- ^țului jn^ral jyjrrirnele sînt în creştere, ele nu cercetează cauza răului, pentru a o înlătura, ci pedepsesc urmările acestor slărr de lucruri. Şi cu cît se agravează răul şi creşte numărul rău- făcătorilor, cu atît consideră ele că trebuie să aplice represiuni şi pedepse mai grele. Ele îşi închipuie că pot izgoni diavolul cu ajutorul lui Belzebut. Chiar şi profesorul Hăckel consideră normal ca lupta împotriva criminalității să fie dusă prin aplicarea de pedepse cît mai grele, şi în special a pedepsei cu moartea. In această problemă, el este pe deplin de acord cu retrograzii de toate nuanțele, care, în alte privințe, îl urăsc de moarte. Hăckel e de părere că criminalii şi netrebnicii iremediabili trebuie stîrpiți ca buruienile, care fură plantelor aerul, lumina şi pămîntul. Dacă Hăckel s-ar fi ocupat şi de ştiințele sociale, şi nu exclusiv de cele ale naturii, ar şti că aceşti criminali ar putea fi transformați în membri utili ai societății omeneşti dacă societatea le-ar oferi condiții de existență corespunzătoare. El ar înțelege că a distruge sau a face inofensiv un criminal izolat împiedică tot atît de puțin apariția unor noi crime cum înlăturarea de pe un ogor a buruienilor împiedică creşterea unor noi buruieni, dacă nu au fost distruse, totodată, rădăcinile şi semințele lor. Omul nu va putea evita niciodată

complet formarea unor organisme dăunătoare în natură, dar propria sa organizare socială, creată de el însuşi, el o poate îmbunătăți în aşa iei, încît să ofere tuturor condiții de existență favorabile, să dea fiecăruia aceeaşi libertate de dezvoltare, încît nimeni să nu mai fie nevoit să-şi potolească foamea sau să-şi satisfacă instinctul de proprietate sau ambiția în detrimentul altora. Trebuie studiate şi înlăturate cauzele crimelor, şi atunci vor putea fi înlăturate şi crimele.

Cei care vor să înlăture crimele prin suprimarea cauzelor acestora nu se pot împăca, bineînțeles, cu măsurile violente de represiune. Ei nu pot împiedica societatea să se apere în felul ei împotriva criminalilor, a căror activitate ea nu o poate tolera. Dar ei cer cu atît mai insistent transformarea radicală a societății, adică înlăturarea cauzelor care generează crimele.

Legătura dintre orînduirea societății, pe de o parte, şi in-

TfarȚiiinilp—ț.i i hiiimIm, jir- rin nlt.i, fnr.t în repetate rîndliri

dovedită de statisticieni şi de sociologi. Una dintre cele mai obişnuite infracțiuni — considerată ca atare de către socie- tatea noastră în ciuda preceptelor creştine despre binefacere — este, în timp de conjunctură proastă, cerşitul. In această privință, statistica regatului Saxonia ne arată că, pe măsură ce se agrava marea criză care a început în Germania în 1890 şi a ajuns la apogeu în 1892—1893, creştea şi numărul persoanelor condamnate de instanțele judecătoreşti pentru cerşit. In

1890 au fost pedepsite pentru acest delict 8 815 persoane, în

1891 — 10 075, iar în 1892 — 13 120. La fel stau lucrurile şi în Austria, unde în 1891 au fost condamnate pentru vagabondaj şi cerşetorie 90 926 de persoane, iar în 1892 — 98 998 ceea ce reprezintă o creştere importantă.

Proletarizarea în masă la un pol şi creşterea bogăției la celălalt pol este, în genere, caracteristica perioadei noastre. Faptul că în Statele Unite cinci oameni — J. D. Rockefeller, recent decedatul Harriman, D. Pierpont Morgan, W. N. Vanderbilt şi G. D. Gould — posedau în 1900, împreună, peste 3,2 miliarde de mărci şi că influența lor era suficientă pentru a domina viața economică a Statelor Unite şi în parte cea a Europei ne arată direcția în care merge dezvoltarea epocii noastre. Cel mai remarcabil fenomen al zilelor noastre îl constituie, în toate țările civilizate, marile uniuni capitaliste, a căror influență socială şi politică devine tot mai hotărîtoare.

Capitolul al şaplesprezecelea

Procesul de concentrare în industria capitalistă

1. Înlăturarea agriculturii de către industrie

Sistemul economic capitalist domină nu numai organizarea socială, ci şi pe cea politică; el influenţează şi domină felul de a simţi şi de a gîndi al societăţii. Capitalismul este puterea conducătoare. Capitalistul este stăpînul proletarilor, a căror forţă de muncă el o cumpără pentru a o folosi şi a o exploata, şi o cumpără la un preţ care se orientează, ca şi la orice altă marfă, după cerere şi ofertă, oscilînd în jurul cheltuielilor de producţie, fiind o dată mai mare, altă dată mai mic decît aceste cheltuieli. Capitalistul nu cumpără însă forţa de muncă pentru că „aşa e voia domnului" sau pentru a face un bine muncitorului — deşi o prezintă astfel —, ci pentru a obţine din munca acestuia o plusvaloare, pe care şi-o însuşeşte sub formă de profit, dobîndă, arendă şi rentă funciară. Această plusvaloare stoarsă de la muncitor, re- transformată de patron — în măsura în care el nu o risipeşte — în capital, îi dă patronului posibilitatea să-şi mărească necontenit întreprinderea, să perfecţioneze procesul de producţie şi să folosească mereu noi forţe de muncă. Acest lucru îi permite, la rîndul său, să atace şi să nimicească pe concurentul său mai slab, cum face un cavaler împlătoşat cu un pedestru neînarmat.

_ Această luptă inegală ia proporţii tot mai^mari în toate domeniile, iar femeia, care, după adolescenţi şi copii, este cea mai ieftină forţă de muncă, joacă în această luptă un rol din ce în ce mai important. Consecinţa acestei situaţii este scindarea tot mai pronunţată într-un număr relativ mic de capitalişti puternici şi o mare masă de coate-goale, lipsiţi de capital şi nevoiţi să-şi vîndă zi de zi forţa lor de muncă. în cursul acestei evoluţii, păturile de mijloc ajung într-o situaţie tot mai precară.

353

— Femeia şi socialismul

Exploatarea capitalistă acaparează unul după altul domeniile în care ieri mai predomina mica producţie meşteşugă- rească. Concurenta îi sileşte pe capitalişti să descopere mereu noi domenii de exploatare. Capitalul umblă ca „un leu care rage şi caută pe cine să înghită". Cei mici şi slabi sînt ruinaţi, şi dacă nu izbutesc să-şi găsească salvarea într-un alt domeniu — ceea ce devine tot mai greu, ba chiar imposibil —, ei îngroaşă rîndurile muncitorilor salariaţi sau duc

existența unui Catilina. Toate încercările de a împiedica declinul meşteşugarilor şi al păturilor de mijloc prin legi şi instituții — care nu pot fi scoase decît din lada cu vechituri a trecutului — se dovedesc ineficace; ele pot înşela un scurt timp pe unul sau pe altul asupra situației sale, dar iluzia se spulberă repede sub lovitura faptelor evidente. Procesul de înghițire a celor mici de către cei mari devine vizibil şi palpabil pentru toată lumea şi se desfăşoară cu puterea şi inexo- rabilitatea unei legi a naturii.

Rezultatele recensămintelor industriale din 1882, 1895 şi 1907 ne permit să ne dăm seama de felul în care s-a schimbat structura socială a Germaniei într-un scurt interval de douăzeci şi cinci de ani.

Populația activă cu profesiunea de bază Creşterea sau descreşterea față de 1882

1882 1895 1907

în agricultură

în industrie

til comerț şi transporturi

in servicii casnice

in serviciipublice şiliber-

profjsionişti

fără profesiune 8 236 496 6 396 465 1 570 318 397 582

1 031 147 1 354 486 8 292 692 8 281 220 2 338 511 432 491

1 425 961

2 142 808 9 883 257 11 256 254 3 477 626 471 693

1 738 530 3 404 983 + 1 646 761 - 19,99% + 4 859 789 = 75,98% + 1 907 308 = 121,46% + 74 113 = 18,63%

+ 707 383 = 68,56% + 2 050 497 = 151,40%

tn total 18 986 494 22 913 683 | 30 232 345 | + 11 245 851 = 53,95%

Populația activă inclusiv membrii de familie Creşterea sau descreşterea față de 1882

1882 18Ü5 1907

în agricultură

în industrie

în comerț şi transporturi în serviciicasnice.. în servicii publice şiliber-

profesionişti

fără profesiune 19 225 455 16 058 080 4 531 080 938 294

2 222 982 2 246 222 18 501 307 20 253 241 5 966 846 886 807

2 835 014 327 069 17 681 176

26 386 537 8 278 239 792 748

3 407 126 5 174 703 — 1 544 279 = 8 % 4- 10 328 457 = 64,25% + 3 747 159 — 82,69%

— 145 546 = 15,57%

+ 1 184 144 = 53,33% 4- 2 928 481 = 130.36%

in total

la care sc mai adaugă servitoare 45 222 113 1 324 924 51 770 284 1 339 318 61 720 529 1 264 755 + 16 498 416 = 34,27% — 60 169 = 4,53%

Aceste cifre dovedesc că în decursul celor douăzeci şi cinci de ani pomeniți s-a produs o deplasare extraordinar de puternică a populației şi a profesiunilor. Populația ocupată în industrie (mine şi construcții), în comerț şi în transporturi a sporit în detrimentul populației agricole; aproape întregul spor al populației —6 548 171 din 1882 pînă în 1895 şi 9 950 245 din 1895 pînă în 1907 — a apucat spre primele feluri de ocupații. Deşi numărul populației active, avînd ca profesiune de bază agricultura, a sporit cu 1 646 761, această creştere a rămas cu mult în urma sporului populației în ansamblu, iar numărul celor ocupați în agricultură, inclusiv membrii lor de familie, a descrescut chiar cu 1 544 279 = 8°/o.

Alta e situația în industrie (inclusiv construcțiile şi mineritul), în comerț şi în transporturi. în aceste categorii, numărul populației active, ca şi cel al membrilor de familie, a crescut considerabil, mai mult decît cel al populației în ansamblu. Numărul celor ocupați în industrie, care încă din 1895 ajunsese din urmă numărul celor ocupați în agricultură, întrece acum numărul acestora din urmă cu 1 372 997, respectiv cu 15°/o. împreună cu membrii de familie, numărul lor a depăşit pe cei din agricultură cu 8 705 361, respectiv cu 49°/o (în 1895 cu 1 751 934). O şi mai puternică creştere înregistrează populația activă, inclusiv membrii de familie, în comerț şi în transporturi.

<

23*

355

Rezultatul este că populația agricolă, adică partea pro- priu-zis conservatoare a populației şi care constituie principalul sprijin al vechilor rînduieli, e tot mai mult împinsă pe planul al doilea, fiind depăşită cu mult şi într-un ritm din ce în ce mai rapid de populația ocupată în industrie, în comerț şi în transporturi. Considerabila creştere pe care o înregistrează din 1882 şi populația activă din serviciile publice şi liber-profesioniştii, inclusiv membrii lor de familie, nu schimbă cu nimic situația. Apoi mai trebuie să menționăm că la ultimul recensămînt, populația activă din această categorie a înregistrat o mică scădere — ce e drept numai relativă —, dar împreună cu membrii de familie, creşterea observată în 1895 față de 1882 se menține şi în 1907, deşi sporul este mult mai mic: 38,29% între 1882 şi 1895 şi numai 21,96% între 1895 şi 1907. Puternica creştere a celor fără profesiune şi a membrilor lor de familie se datoreşte creşterii numărului de pensionari, inclusiv al celor ce primesc pensii pentru accidente, invaliditate şi bătrînețe, precum şi numărului mai mare al persoanelor care trăiesc de pe urma asistenței publice, al studenților şi elevilor de tot felul, al persoanelor aflate în azi- luri de săraci, în spitale pentru incurabili, în ospicii de nebuni şi în închisori.

Semnificativă este şi creşterea neînsemnată a celor ocupați în servicii casnice, precum şi descreşterea absolută a servitoarelor. Aceasta dovedeşte în primul rînd că numărul celor ale căror venituri le permit angajarea de asemenea personal este relativ în scădere şi, în al doilea rînd, că printre femeile proletare, care năzuiesc spre o mai mare independență personală, această ocupație se bucură din ce în ce de tot mai puțină popularitate.

In 1882 persoanele a căror ocupație de bază era agricultura reprezentau 43,38%» din populația activă, în 1895 — 36,19°/o, iar în 1907 — numai 32,69%; întreaga populație agricolă alcătuia în 1882 42,51% din populația țării, în 1895 — 35,74%, iar în 1907 nu mai mult de 28,65%. în schimb, persoanele a căror ocupație de bază era industria (inclusiv mineritul şi construcțiile) reprezentau în 1882 33,69%, în 1895 36,14%, iar în 1907 37,23%. împreună cu membrii lor de familie, ei reprezentau în 1882 35,51%, în 1895 39,12%, iar în 1907 au ajuns la 42,75%. Pentru populația activă din comerț şi transporturi şi pentru membrii lor de familie, cifrele respective erau (în procente): '

1SR2 1 s!)5 1007

inclusiv membrii de familie 10,02 11,52 13,41

exclusiv membrii de familie 8,27 10,21 11,50

Vedem deci că în prezent 56,16% din întreaga populație a Germaniei (în Saxonia chiar 74,5%) depind de industrie şi de comerț, pe cînd în agricultură nu mai sînt ocupați decît 28,65% (în Saxonia doar 10,07%).

nelor de sine stătătoare n-a sporit decît cu 212 941 = 9,2°/o. în schimb, numărul muncitorilor care în perioada 1882—1895 scăzuse cu 254 025 = 4,3% a sporit simțitor începînd din 1895, şi anume cu 1 655 677 = 29,4%. La o examinare mai amănunțită a acestei creşteri, vom vedea că ea se datoreşte în special creşterii înregistrate la grupa membrilor de familie de sex feminin care ajută la muncă (sporul e de 170 532 la membrii de familie de sex masculin şi de 1 820 398 la cei de sex feminin, în total deci de 1 990 930). Dacă nu ținem seama decît de muncitorii agricoli zileri şi de argați, vom constata o descreştere a muncitorilor de sex masculin cu 381 195 de persoane şi o creştere a celor de sex feminin cu 45 942 de persoane, în total deci o descreştere simțitoare a numărului de muncitori agricoli, şi anume cu 335 253 de persoane. în agricultură a scăzut deci nu numai numărul persoanelor de sine stătătoare, dar şi cel al argaților şi al zilerilor; sporul înregistrat de categoria profesională „agricultură" față de re-censămîntul anterior se datoreşte unei puternice creşteri a numărului membrilor de familie, în special al celor de sex feminin care ajută la muncă.

Alta este situația în industrie. în intervalul de douăzeci şi cinci de ani, numărul persoanelor de sine stătătoare a scăzut aici cu 234 024 = 10,6% (în intervalul 1882—1895 cu 139 382 = 5,2%), în timp ce populația a crescut cu 36,48% (în intervalul 1882—1895 cu 14,48%). Scăderea s-a produs la micile întreprinderi unde patronul lucrează singur, precum şi la cele cu doi lucrători. Din 1882 pînă în 1895, numărul muncitorilor a crescut cu 1 859 468, iar din 1895 pînă în 1907 cu încă 2 637 414. Dacă ținem seama «îumai de muncitorii pro- priu-zişi, exclusiv membrii de familie care îi ajută, numărul lor a crescut de la 5 899 708 în 1895 la 8 460 338 în 1907. Trei pătrimi din persoanele ocupate în profesiuni industriale sînt muncitori (75,16%).

U situație mvefsă există în cuinei ț şi în transporturi, unde — numărul persoanelor de sine stătătoare a sporit considerabil, însă în acelaşi timp a sporit, ca şi în industrie, numărul funcționarilor şi al muncitorilor. în comerț creşte în special numărul femeilor de sine stătătoare. Ele sînt fie văduve care caută să-şi cîştige existența printr-un mic comerț, fie soții care încearcă să îmbunătățească

pe această cale venitul soțului. Numărul persoanelor de sine stătătoare a crescut din 1882 pînă în 1907 cu 310 584 = 44,3%, dar numărul funcționarilor şi al muncitorilor a sporit şi mai mult (cu 364 361 = 258,8%, res-

pectiv cu 1 232 263 = 169,4%). Iată o dovadă peremptorie a extraordinarei dezvoltări luate de întreprinderile mari comerciale, în special între anii 1895 şi 1907. Numărul funcționarilor a devenit aproape dublu, din care cel al femeilor a devenit de 6 ori mai mare.

In total, numărul persoanelor de sine stătătoare din toate cele trei categorii a sporit în perioada 1882—1907 cu 5,7%, rămînînd deci considerabil sub procentul de creştere al populației (36,48%). în schimb a crescut numărul funcționarilor cu 325,4%, ceea ce dovedeşte că în toate domeniile s-au dezvoltat puternic întreprinderile mari care necesită funcționari; numărul muncitorilor a crescut cu 39,1%. în această ordine de idei trebuie menționat că printre cele 5 490 288 de persoane de sine stătătoare există foarte multe care duc o existență de proletari. Astfel, de pildă, printre cele 2 086 368 de întreprinderi industriale, nu mai puțin de 994 743 erau întreprinderi în care proprietarul lucra singur, iar 875 518 foloseau pînă la cinci persoane ajutătoare. în comerțul de mărfuri, din 709 231 de întreprinderi recenzate în 1907, nu mai puțin de 232 780 nu aveau salariați. Dintre persoanele socotite ca activînd de sine stătător în comerț şi în transporturi, 35 306 erau negustori ambulanți fără salariați, 5 240 comisionari, curieri etc., mii de persoane erau agenți de asigurare, colportori etc.

în plus trebuie să ținem seama şi de faptul că în nici una din cele trei categorii, numărul persoanelor de sine stătătoare nu coincide cu cel al întreprinderilor. Dacă, de pildă, proprietarul unei firme are cîteva duzini de filiale, aşa cum se în- tîmplă în comerțul cu țigări şi tutun, sau dacă o cooperativă de consum are numeroase magazine de desfacere, fiecare din aceste sucursale e socotită o întreprindere aparte. Acelaşi lucru e valabil şi pentru întreprinderile industriale, de pildă dacă o fabrică de maşini are şi o turnătorie, o tîmplărie etc. _Cifrele jeproduse ma[sus nu dau deci suficiente indicații asupra concentrării întreprinderilor,~pe de~o Toarte; şi asupra nivelului de trai, pe de altă parte.

Dar cu toate aceste deficiențe, rezultatele celui mai recent recensămînt industrial, cel din 12 iunie 1907, ne înfățişează totuşi un tablou al uriaşei

concentrări şi centralizări a capitalului în industrie, în comerț şi în transporturi. Ele ne arată că, o dată cu creşterea industrializării întregii economii, se produce, într-un ritm extrem de rapid, şi o concentrare a tuturor mijloacelor de producție în mîini puține.

Numărul persoanelor care muncesc de sine stătător, fără a folosi salariați, care se mai ridica în 1882 la 1 877 872, a marcat, începînd din 1895, o nouă scădere; în 1895 au fost înregistrate 1 714 351 de asemenea persoane, iar în 1907 numai 1 446 286, deci o scădere de 431 586 = 22,9%. Ponderea micilor întreprinderi este într-o puternică scădere de la un recensă- mînt la altul. în 1882 ele cuprindeau 59,1%, în 1895 — 46,5%, iar în 1907 — numai 37,3% din totalul persoanelor ocupate în industrie. O mişcare inversă se constată la marea întreprindere, care a cuprins în 1882 22% din totalul persoanelor ocupate în industrie. Acest procent a crescut în 1895 la 29,6%, iar în 1907 la 37,3%. Cu cît întreprinderile devin mai mari, cu atît mai rapid creşte procentul persoanelor ocupate în industria mare. Din 1895 pînă în 1907, numărul salariaților micilor întreprinderi a sporit cu 12,2%, cel al întreprinderilor mijlocii cu 48,5%, iar cel al marilor întreprinderi cu 75,7%. Cu cele 5 350 025 de persoane care lucrau în marile întreprinderi în 1907, acestea au devenit cea mai importantă grupă, pe cînd în 1882 în marile întreprinderi lucraseră încă mult mai puține persoane decît în întreprinderile fără salariați. în şapte ramuri industriale, marea întreprindere deține poziția dominantă, grupînd peste jumătate din totalul persoanelor ocupate în ramura respectivă. Astfel, din 100 de persoane ocupate în ramura respectivă, lucrau în mari întreprinderi:

în industria extractivă 96,6%

în industria constructoare de maşini 70,4%

în industria chimică 69,8%

în industria textilă 67,5%

în industria hîrtiei 58,4%

în industria ceramică şi a cărămizilor 52,5%

în industria săpunului, a grăsimilor şi uleiurilor.. 52,3%

în celelalte ramuri, marea întreprindere deținea încă din 1895 primul loc şi poziția ei s-a mai înlăiil siniților pielulin- deni (la prelucrarea metalelor lucrează 47%, în industria poligrafică 43,8%, la transporturi 41,6%, în construcții 40,5%

din totalul persoanelor ocupate în ramura respectivă). în aproape toate domeniile, evoluția a fost deci în favoarea marii întreprinderi.

Concentrarea întreprinderilor şi — ceea ce e acelaşi lucru — concentrarea capitalului se produce deosebit de rapid acolo unde întreprinderea capitalistă a ajuns la o dominație absolută. Să luăm, de pildă, industria berii. în acea parte a Ger-

maniei în care se percepe un impozit asupra producției de bere (deci exclusiv Bavaria, Württemberg, Baden şi Alsacia- Lorena) erau:

Anul Unități producătoare de bere Hin care industriale Cu o capacitate de producție in mii de hl

1873 13 561 10 927 19 655

1880 11 564 10 374 21 136

1890 8 969 8 054 32 279

1900 6 903 6 283 44 734

1905 5 995 5 602 46 264

1906 5 785 5 423 45 867

' 1907 5 528 5 251 46 355

Numărul unităților producătoare de bere în funcțiune a scăzut deci între 1873 şi 1907 cu 8 033 = 59,3%, cel al unităților industriale producătoare de bere cu 5 676 = 51,9%, dar în schimb, producția de bere a crescut cu 26 700 000 hl = 135,7%. Acest fapt înseamnă o adevărată prăbuşire a întreprinderilor mici şi mijlocii şi o uriaşă creştere a marilor întreprinderi, a căror capacitate de producție a sporit de mai multe ori: în 1873 o unitate producea în medie 1 450 hl, iar în 1907 — 8 385 hl. Situația e aceeaşi pretutindeni unde capitalismul ajunge să ocupe poziția dominantă. în 1876 în Austria existau 2 248 de unități producătoare de bere, cu o producție de 11 671 278 hl de bere, iar în 1904—1905 n-au mai funcționat decît 1 285 de unități, care produceau însă 19 098 540 hl de bere.

Rezultate asemănătoare se observă şi în dezvoltarea industriei cărbunelui, ca şi în întreaga industrie extractivă a Germaniei. în privința cărbunelui, numărul întreprinderilor principale, care între 1871 şi 1875 era în medie de 623, a scăzut în 1889 la 406. în aceeaşi perioadă însă producția a crescut de la 34 485 400 de tone la 67 342 200 de tone, iar numărul mediu total «1 muncitorilor- de la

172 074 la 239 954. Tabelul de mai jos ne înfățişează acest proces de concentrare în extracția cărbunelui de piatră şi a lignitului pînă în 1907.

Cărbune de piatră Lignit.

Anul întreprinderi principale totalul muncitorilor în medie cantitatea extrasă în mii de tone întreprinderi principale totalul muncitorilor in medie cantitatea extrasă în mii de tone

1900

1905 1906 1907 338 331 322 313 413 693 493 308 511 108 545 330 109 290,2 121 298,6 137 117,9 143 185,7 569 533 536 535 50 911 54 969 58 637 66 462 40 498,0 52 512,1 56 419,6 62 546,7

în industria cărbunelui, numărul întreprinderilor s-a redus din deceniul al 8-lea al secolului trecut cu 49,8°/o; în schimb, numărul muncitorilor a crescut cu 216,9%, iar producția chiar cu 420,6%.

în întreaga industrie extractivă existau:

Anul Numărul întreprinderilor principale Numărul total al muncitorilor în medie Cantitatea extrasă în mii de tone

1871—1875 3 034 277 878 51 056,0

1887 2 146 337 634 88 873,0

1889 1 962 368 896 99 414,0

1905 1 862 661 310 205 592,6

1906 1 862 688 853 229 146,1

1907 1 958 734 903 242 615,2

în acest sector numărul întreprinderilor a scăzut deci cu 35,5%, în schimb cel al muncitorilor folosiți a crescut cu 164,4%, iar producția cu 374,5%.

Unui număr mic de patroni, care s-au îmbogățit însă foarte mult, i se opune deci un număr considerabil sporit de proletari. în perioada 1871—1875 o întreprindere avea în medie 92 de muncitori, în 1887 — 160 de muncitori, iar în 1907 — 307 muncitori, cu toate că numărul întreprinderilor a crescut de la 1 862 în 1906 la 1 958 în 1907 !

„E drept că în regiunea industrială din Renania-Vestfalia mai existau în 1907 156 de mine, dar dintre acestea 34 (21,8%) dădeau singure peste 50% din cantitatea extrasă. Deşi statistica industrială mai menționează 156 de mine în

regiunea Ruhrului, sindicatul cărbunelui, din care făceau parte, cu mici excepții, toate minele, nu număra decît 76 de membri, atît de mult a progresat concentrarea întreprinderilor. Potrivit datelor din februarie 1908, sindicatul cărbunelui controla o producție de 77.900.000 de tone de cărbune" K —în 1871 erau in funcțiune 306 furnale cu 23 191 de muncitori şi o producție de 1 563 682 de tone de fontă, pe cînd în 1907 numai 303 furnale cu 45 201 muncitori produceau 12 875 200 de tone. în 1871 reveneau de furnal 5 110 tone, iar în 1907 — 42 491 de tone ! „Potrivit unei liste publicate în numărul din martie 1896 al revistei «Stahl und Eisen» („Oțel şi fier"), pe vremea aceea nu exista în Germania decît o singură uzină siderurgică — «Gutehoffnungshütte» din Oberhausen — care putea da pînă la 820 de tone de fontă

' Olto Hué: „Entwicklungsgeschichtliches über die Montanindustrie". „Neue Zeit", anul 27, vol. 1, pag. 665.

în 24 de ore. In schimb în 1907 existau deja 12 uzine care în 24 de ore puteau produce fiecare 1 000 de tone şi mai mult"

în 1871—1872, 311 fabrici de zahăr au prelucrat 2 250 918 tone de sfeclă, pe cînd în 1907—1908, 365 de fabrici au prelucrat 13 482 750 de tone. Cantitatea medie de sfeclă prelucrată de o fabrică era în 1871—1872 de 7 237 de tone, iar în 1907—1908 — de 36 939 de tone! în 1871—1872 producția de zahăr era de 186 441 de tone = 8,28°/o din cantitatea de sfeclă prelucrată, iar în 1907—1908 — de 2 017 071 de tone = 14,96% !

Această revoluție tehnică se desfăşoară însă nu numai în industrie, ci şi în transporturi. Comerțul maritim al Germaniei număra:

Anul Vase cu pînză Capacitatea în tone- registru Echipajul

1871 4 372 900 361 34 739

1901 2 270 525 140 12 922

1905 2 294 493 644 12 914

1908 2 345 433 749 12 800

1909 2 361 416 514 12 844

mai puțin decît în 1871 cu 2 OU 483 847 21 895

Navigația cu pînze este deci într-o considerabilă descreştere; dar, în măsura în care mai există, capacitatea vaselor şi mărimea echipajelor scade. In 1871, un vas cu pînze avea în medie o capacitate de 205,9 tone-registru şi un echipaj de 7,9 persoane, iar în 1909 avea o capacitate de 176,4 tone- registru şi un echipaj

de numai 5,4 persoane. Un tablou cu totul diferit ne prezintă navigația maritimă germană cu vapoare. Germania poseda:

Anul Vapoare maritime Capacitatea în tone- registru Echipajul

1871 147 81 994 4 736

1901 1 390 1 347 875 36 801

1905 1 657 1 774 072 46 747

1908 1 922 2 256 783 57 995

1909 1 953 2 302 910 58 451

mai mult decît în 1871 cu 1 806 2 221 006 53 715

1 Otto Hue, op. cit., pag. 666.

A crescut deci considerabil numărul vapoarelor, dar şi mai mult a crescut capacitatea lor; în acelaşi timp a scăzut însă relativ mărimea echipajelor. In 1871, un vapor avea în medie o capacitate de 558 tone-registru şi un echipaj de 32,1 persoane, iar în 1909 avea o capacitate de 1 230 de tone-registru şi un echipaj de numai 29 de persoane.

O dovadă a dezvoltării capitaliste a economiei noastre este şi creşterea rapidă a puterii instalate a motoarelor. Potrivit datelor calculate de Viebahn, industria de pe teritoriul Uniunii vamale germane dispunea în 1861 de 99 761 de cai- putere In 1875, întreprinderile din Germania cu peste cinci salariați aveau în 25 152 de unități o putere instalată de 1 055 750 de cai-putere, iar în 1895 în 60 176 de unități o putere instalată de 2 938 526 de cai-putere, adică aproape de trei ori mai mare. întreprinderile de căi ferate, tramvaie şi transporturi pe apă nu sînt cuprinse în cifrele de mai sus.

Prusia dispunea de o putere instalată calculată în cai-putere:

Anul La maşini cu aburi stabile La cazane cu aburi mobile şi locomobile Anul La maşini cu aburi stabile La cazane cu aburi mobile şi locomobile

1879 888 000 47 000 1905 4 684 900 315 200

1896 2 534 900 159 400 1906 4 995 700 334 400

1900 3 461 700 229 600 1907 5 190 400 363 200

In perioada 1879—1907, puterea instalată a crescut deci în Prusia de aproape şase ori ! Progresul uriaş în dezvoltarea industriei după recensămîntul din 1895 se poate vedea din faptul că în Prusia număruLmaşinilor cu aburi stabile a crescut între 1896 şi 1907 cu 35°/o, iar capacitatea totală a maşinilor a sporit în acest răstimp cu 105°/o. Pe cînd în 1898 nu existau în total decît 3 305

maşini cu aburi cu o putere totală de 258 726 de cai-putere pentru punerea în mişcare a maşinilor dinamo-electrice, în 1907 există 6181 de maşini cu aburi cu o putere totală de 954 945 de cai-putere, ceea ce reprezintă o creştere de 87%>, respectiv de 269°/»2.

Cifrele de mai jos arată creşterea puterii instalate a maşinilor cu aburi (în cai-putere) în cele mai importante ramuri industriale:

Industria 1879 1897 1907

Extractivă şi siderurgică.... Ceramică şi a cărămizilor..

Prelucrarea metalelor

Constructoare de maşini.... Textilă 516 000 29 000 23 000 22 000 88 000 1 430 000 132 000 57 000 61 000 243 000 2 284 000 255 000 113 000 329 000 323 000

Şi față de această fantastică dezvoltare a forțelor de producție şi a uriaşei concentrări de capital se mai fac încă încercări de a escamota faptele prin tot felul de interpretări. O asemenea încercare a făcut economistul francez Yves Guyot la a unsprezecea sesiune a Institutului internațional de statistică din Copenhaga (august 1907). Pe baza unei statistici superficial întocmite, el a propus să se înlăture din statistică cuvîntul „concentrare". Printre alții, i-a răspuns şi Karl Bücher: „O creştere absolută a numărului unităților e perfect compatibilă cu o puternică concentrare a acestora. Pretutindeni unde recensămîntul se face pe bază de unități în funcțiune (établissements) este inevitabil să se producă frecvente numărători duble; o bancă cu 100 de filiale contează drept 101, iar o fabrică de bere cu 50 de berării cărora fabrica le pune la dispoziție localul şi inventarul este înregistrată ca 51 de unități. Rezultatele unei asemenea statistici nu dovedesc nimic în privința fenomenului cercetat.

După cercetările cele mai noi, numai agricultura pare să nu fie supusă procesului de concentrare; în domeniul industriei extractive, al comerțului, al transporturilor, al asigurărilor şi al construcțiilor, el este evident; în domeniul indus- triei, procesul de concentrare este mai greu de constatat, deoarece la orice popor civilizat care se dezvoltă puternic trebuie să se producă o extindere a producției industriale, şi anume din patru motive: 1) fiindcă o serie de funcții care înainte vreme erau casnice sînt preluate de industrie; 2) fiindcă produsele naturale sînt înlocuite în consum prin produse industriale (lemnul prin fier, drobuşorul, garanța şi in- digoul prin coloranți organici de sinteză etc.) ■, 3)

fiindcă apar invenții noi (automobilul); 4) fiindcă există posibilitatea exportului. De aceea, tocmai în aceste țări are loc o concentrare de foarte mari proporții, fără ca numărul întreprinderilor să scadă, ba chiar concomitent cu o creştere a acestora. Pretutindeni unde industria produce mărfuri finite standardizate, ruina micilor întreprinderi independente este inevitabilă. Formele de producție capitaliste sînt deci în progres rapid în cele mai importante domenii economice. Nu este înțelept a-i combate pe socialişti în chestiunile în care au dreptate, iar atunci cînd afirmă că există o concentrare crescîndă, ei au, incontestabil, dreptate "

Acelaşi tablou pe care ni-1 prezintă dezvoltarea economică a Germaniei ni-1 oferă toate statele industriale din lume. Toate țările civilizate se străduiesc să devină în tot mai mare măsură state industriale; ele nu vor să acopere numai nevoile proprii de produse industriale, ci vor să şi exporte produse industriale. De aceea nu se vorbeşte numai despre o economie națională, ci şi despre o economie mondială. Piața mondială reglementează prețurile unui foarte mare număr de produse industriale şi agricole şi e determinantă pentru situația socială a popoarelor. Regiunea a cărei producție devine hotă- rîtoare pentru relațiile de pe piața mondială este Uniunea nord-americană. Recensămintele din ultimele trei decenii au dat următorul rezultat:

Capital investit în industrie:

2 790 milioane de dolari 6 525 9 813

în 1880 „ 1890 „ 1900

Valoarea produselor industriale era:

în 1880 5 369 milioane de dolari

„ 1890 9 372

„ 1900 13 000

Ca stat industrial, Statele Unite ocupă deci în prezent primul loc în lume, exportul lor de produse industriale şi agrare creşte an de an, iar uriaşele acumulări de capital, care sînt consecința acestei dezvoltări, îşi caută plasament dincolo de granițele țării şi influențează în mare măsură industria şi transporturile din Europa. Azi, motorul acestei dezvoltări nu

mai e capitalistul izolat, ci uniunile de capitalişti şi de întreprinzători, coalițiile de capitalişti, care ruinează şi pe cei mai puternici întreprinzători individuali în toate domeniile în care îşi exercită activitatea. Ce poate întreprinde

față de o asemenea dezvoltare a lucrurilor patronul mic sau mijlociu, cînd pînă şi marele patron trebuie să se dea bătut ?

3. Concentrarea bogăției

Este o lege economică că, o dată cu concentrarea întreprinderilor şi cu creşterea productivității, numărul muncitorilor înregistrează o scădere relativă; în schimb, bogăția — raportată la întreaga populație — se concentrează în tot mai puține mîini.

Acest lucru se poate vedea cel mai bine din repartiția veniturilor în diferitele țări civilizate.

Dintre statele germane mai mari, Saxonia are cea mai veche şi relativ cea mai bună statistică a impozitului pe venituri. Actuala lege este în vigoare din 1879. Este însă preferabil să se ia drept bază impunerile dintr-unul din anii următori, deoarece în primii ani impunerile erau mult prea mici. Populația Saxoniei a crescut din 1880 pînă în 1905 cu 51%, numărul persoanelor obligate să facă declarații de impunere a sporit între 1882 şi 1904 cu 160%, iar veniturile impuse cu 23%. Pînă la începutul ultimului deceniu erau scutite de impozit veniturile mai mici decît 300 de mărci pe an, iar mai tîrziu cele mai mici decît 400 de mărci. In 1882, numărul persoanelor scutite de impozit era de 75 697 = 6,61% din totalul persoanelor obligate să facă declarații de impunere, iar în 1904 era de 205 667 = 11,03%. Trebuie să menționăm că, în Saxonia, veniturile soției şi ale membrilor de familie în vîrstă^ de pînă la 16 ani sînLcumulate cu veniturile soțului, respectiv ale capului familiei.

In 1882, contribuabilii cu un venit între 400 şi 800 de mărci reprezentau 48% din cei obligați să facă declarații de impunere, iar în 1904 numai 43,81%. O parte din ei au trecut deci în categorii cu venituri mai mari. Venitul mediu al contribuabilului din această categorie a crescut în această perioadă de la 421 de mărci la 582 de mărci, deci cu 37%, rămînînd totuşi sub media de 600 de mărci. Contribuabilii cu un venit de la 800 de mărci pînă- la 1 250 de mărci reprezentau în 1882 12% din cei obligați să facă declarații de im-

punere, iar în 1904 — 24,38%. In schimb, numărul celor cu un venit între 1 250 de mărci şi 3 300 de mărci (din 1895 pînă la 3 400 de mărci) reprezenta în

1882 20°/ol iar în 1904 numai 16,74% din totalul celor obligați să facă declarații de impunere. In 1882, 97,6% din cei obligați să facă declarații de impunere aveau un venit sub 3 300 de mărci, iar în 1904 95,96% aveau un venit mai mic decît 3 400 de mărci. Dacă ținem seama de faptul că în 1863 Lassalle apreciase veniturile de peste 3 000 de mărci la 4% din totalul veniturilor din Prusia, dar că între timp prețul chiriilor, impozitele şi prețurile la aproape toate articolele de primă necesitate au crescut, că s-au mărit şi pretențiile în privința nivelului de trai, vom constata că, relativ, situația marii mase nu s-a îmbunătățit aproape de loc. Veniturile mijlocii, între 3 400 şi 10 000 de mărci, nu reprezentau în 1904 decît 3,24% din veniturile celor obligați să facă declarații de impunere, iar veniturile peste 10 000 de mărci mai puțin de 1% (0,80). Numărul contribuabililor cu un venit de 12 000—20 000 de mărci constituia 0,8%. Numărul veniturilor peste 12 000 de mărci a crescut de la 4 124 în 1882 la 11 771 în 1904, deci cu 188%. Cel mai mare venit era în 1882 de 2 570 000 de mărci, iar în 1906 de 5 900 600 de mărci. In rezumat, veniturile mici au marcat, ce e drept, o creştere, dar prin majorarea prețurilor această creştere a fost mai mult decît anihilată; clasele de mijloc au beneficiat procentual de cea mai mică îmbunătățire a situației lor, în schimb au crescut cel mai mult numărul şi veniturile oamenilor foarte bogați. Deci contradicțiile de clasă s-au ascuțit.

In cercetările sale asupra repartiției venitului național în Prusia între 1892 şi 1902, profesorul Adolf Wagner ajunge la următoarele rezultate: el împarte populația Prusiei în trei mari grupe: pătura de jos (incluzînd o categorie inferioară cu venituri pînă la 420 de mărci, una mijlocie cu venituri între 420 şi 900 de mărci şi una superioară cu venituri de la 900 pînă la 2 100 de mărci), pătura de mijloc (incluzînd o categorie inferioară cu venituri între 2 100 şi 3 000 de mărci, una mijlocie cu venituri între 3 000 şi 6 000 de mărci şi una superioară cu venituri între 6 000 şi 9 500 de mărci) şi pătura de sus (incluzînd o categorie inferioară cu venituri între 9 500 şi 30 500 de mărci, una mijlocie cu venituri între 30 500 şi 100 000 de mărci şi una superioară cu venituri de peste 100 000 de mărci). Venitul total se împarte între aceste grupe în părți aproape egale. Pătura superioară, care repre- zintă 3,51% din cei obligați să facă declarații de impunere, dispune de 32,1% din venitul total, pătura de jos, care cuprinde şi pe cei neimpozabili (70,66% din cei obligați să facă declarații de impunere), dispune, de asemenea, de 32,9% din venitul total, iar pătura de mijloc, reprezentînd

25,83% din cei obligați să facă declarații de impunere, dispune de 34,9% din venitul total. Dacă nu ținem seama decît de veniturile impozabile, vom constata că contribuabilii cu un venit de 900—3 000 de mărci, care în 1892 reprezentau 86,99%, iar în 1902 88,04°/o din totalul contribuabililor, dispuneau de ceva mai mult de jumătate din veniturile impozabile, şi anume de 51,05% în 1892 şi de 52,1% în 1902. Contribuabililor cu un venit de peste 3 000 de mărci, reprezentînd 13%, respectiv 12% din numărul total al contribuabililor, le revenea în 1892 circa 49%, iar în 1902 — circa 48% din întregul venit impozabil. Venitul mediu al micilor contribuabili se cifra în 1892, pe întreaga Prusie, la 1 374 de mărci, iar în 1902 la 1 348, scăzînd deci cu 1,89%. în schimb, venitul mediu al marilor contribuabili a crescut de la 8 811 mărci în 1892 la 9 118 mărci în 1902, adică cu 3,48%. Păturii de sus, care în 1892 nu reprezenta decît 0,5%, iar în 1902 0,63% din contribuabili, îi revenea în 1892 15,95%, iar în 1902 18,37% din venitul total. Cel mai mic spor îl înregistrează categoria inferioară şi mijlocie a păturii de mijloc, ceva mai mare e sporul la categoria superioară a păturii de jos, dar sporul cel mai însemnat, şi chiar progresiv, pe măsură ce cresc veniturile de la o grupă la alta, îl constatăm la categoria superioară a păturii de mijloc şi în special la întreaga pătură de sus. Cu cît e mai mare venitul contribuabililor dintr-o grupă, cu cît sînt mai bogați, cu atît creşte relativ şi numărul lor. Creşte tot mai mult numărul contribuabililor cu venituri mari şi foarte mari •, ei obțin totodată şi un venit în medie din ce în ce mai mare. Cu alte cuvinte, are loc o tot mai puternică concentrare a veniturilor, dar nu numai la anumite persoane deosebit de bogate, ci la o pătură economică superioară, care numeric este încă într-o puternică creştere, deşi absolut şi relativ nu e compusă decît dintr-un număr mic de persoane.,,Ds aici putem trage concluzia că de dezvoltarea economică din timpurile noastre au profitat, fără îndoială, întregul popor prin creşterea veniturilor sale şi toate clasele social-economice prin sporirea numărului membrilor lor, dar că ele au profitat în proporții foarte inegale: în măsura cea mai mare au profitat categoriile cele mai bo- gate, apoi categoria de jos, iar cel mai puțin cea de mijloc; în consecință a crescut şi diferențierea socială de clasă, fiind întemeiată pe mărimea venitului"

Potrivit aşezării impozitului pe venit pe anul 1908, existau în Prusia 104 994 de contribuabili cu un venit de peste 9 500 de mărci, avînd un venit total de 3 123 273 000 de mărci. Dintre ei, 3 796 aveau un venit de peste 100 000 de

mărci, totalizînd un venit de 934 000 000 de mărci. 77 de contribuabili au avut un venit de peste un milion de mărci. Cei 104 994 contribuabili, respectiv 1,78% din contribuabili, cu peste 9 500 de mărci venit aveau la un loc un venit egal cu cel al celor 3 109 540 (52,9%), al căror venit era între 900 şi 1 350 de mărci !

în Austria „la cei în medie 12—13°/o din contribuabili care au venituri între 4 000 şi 12 000 de coroane revin circa 24% din venitul net impus. Dacă includem veniturile pînă la 12 000 de coroane într-o singură grupă, aceasta cuprinde peste 97% din contribuabili şi 74% din totalul veniturilor. Pentru restul de 3% din contribuabili rămîn deci 26°/o din veniturile impuse". Limita superioară a minimului de existență neimpozabil este mai ridicată decît în Prusia — 1 200 de coroane, adică 1 014 mărci. Micii contribuabili cu un venit de 1 200—4 000 de coroane reprezentau în 1904 84,3% din totalul contribuabililor. Numărul persoanelor celor mai bogate, cu un venit de peste 200 000 de coroane, era în 1898 de 255, iar în 1904 de 307, adică 0,032% din numărul total al contribuabililor.

în Marea Britanie şi Irlanda, jumătate din venitul național (peste 16,6 miliarde de mărci) revine, potrivit afirmațiilor Tui L. G. Chiozza Money, unei fracțiuni de 1/9 din—populație. Acest autor împarte populația în trei grupe: bogați, cu un venit de peste 700 de lire sterline (14 000 de mărci), înstăriți, cu un venit între 160 de lire sterline (3 200 de mărci) şi 700 de lire sterline, şi săraci, cu un venit mai mic decît 160 de lire sterline (3 200 de mărci).

împreună cu membrii lor de familie venituri in lire sterline

bogați

înstăriți

săraci 250 000 750 000 5 000 000 1 250 000 3 750 000 38 000 000 585 000 000 245 000 000 880 000 000

43 000 000 1 710 000 000

Peste o treime din venitul național revine deci unei fracțiuni mai mici decît 1/30 din populație. Cercetările lui Booth asupra situației din Londra şi cele ale lui Rowntree asupra celei din York au dovedit că 30% din populație se zbate toată viața în ghearele unei mizerii permanente.

Pe baza statisticii succesiunilor, E. Levasseur ne înfățişează pentru Franța următorul tablou: „Două cincimi din avuția națională se află în posesiunea a 98% din totalul proprietarilor, fiecare dintre ei posedînd sub 100 000 de franci; circa o

treime aparține unui mic grup care constituie 1,7% din totalul proprietarilor, iar un sfert din întreaga avuție națională revine unei minorități infime — 0,12% din totalul proprietarilor 1".

Vedem deci cît de mare este masa celor lipsiți de avere şi cît de infimă e pătura claselor posedante.

„Inegalitatea crescîndă — spune G. Schmoller — este incontestabilă... Nu poate exista dubiu că între anii 1300 şi 1900 repartiția averilor a devenit în Europa centrală tot mai inegală, desigur într-o măsură foarte diferită de la o țară la alta... O dată cu creşterea contradicțiilor de clasă, dezvoltarea din timpurile noastre a sporit mult inegalitatea averilor şi a veniturilor"^

Acest proces de dezvoltare şi concentrare capitalistă, care are loc în toate statele civilizate, generează în mod necesar supraproducția şi stagnarea vînzărilor în condițiile anarhiei în modul de producție, anarhie care pînă în prezent nu a putut fi împiedicată prin nici un fel de organizări de trusturi sau concerne. Ajungem la criză.

Capitolul al optsprezecelea

Crizele şi concurența

1. Cauzele şi efectele crizelor

Criza ia naştere fiindcă nu există un etalon cu ajutorul căruia să poată fi, în fiecare moment, măsurate şi cunoscute nevoile reale pentru o anumită marfă. în societatea burgheză nu există nici o forță care să fie în stare să reglementeze producția în ansamblul ei. Pe de o parte, cei ce cumpără o anumită marfă sînt foarte împrăştiați, iar puterea lor de cumpărare, de care depinde volumul consumului, e influențată de o sumedenie de cauze, pe care producătorul izolat nu e în măsură să le controleze. Pe de altă parte, pe lîngă acest producător izolat mai există un mare număr de alți producători izolați, a căror capacitate de producție el nu o cunoaşte. Fiecare se străduieşte să-şi înlăture concurenții prin toate mijloacele ce-i stau la dispoziție — prețuri mai ieftine, reclamă, acordarea de credite pe termen lung, folosirea de voiajori şi chiar prin defăimare camuflată şi perfidă a produselor concurenților, mijloc foarte uzitat mai ales în timpuri de criză. Producția globală depinde deci de aprecierea subiectivă a fiecărui producător în parte. Fiecare întreprinzător trebuie să vîndă o anumită cantitate de marfă pentru a se putea menține; el vrea să vîndă însă o cantitate mult mai mare, căci de aceasta depinde nu numai creşterea venitului său, ci şi

probabilitatea victoriei lui asupra concurenților jjăf, proba- bilitatea acaparării pieței. Pentru un timp vînzarea e asigurată, e chiar în creştere; acest fapt îl determină să-şi extindă întreprinderea şi să sporească producția. Conjunctura favorabilă nu determină însă numai pe acest singur întreprinzător, ci pe tofi să depună aceleaşi eforturi. Producția creşte mult peste nevoi. Deodată se constată o suprasaturare a pieței cu mărfuri. Vînzarea stagnează, prețurile scad, producția se res- trînge. Restrîngerea producției într-o anumită ramură implică reducerea numărului de muncitori, scăderea salariilor şi, totodată, restrîngerea consumului celor în cauză. Consecința inevitabilă a acestui fapt este stagnarea producției şi a vînză- rilor în alte ramuri. Micii meseriaşi de tot soiul, negustorii, cîrciumarii, brutarii, măcelarii etc., a căror clientelă e alcătuită în special din muncitori, nu-şi mai pot plasa mărfurile cu profit şi ajung şi ei într-o situație critică.

Efectele unei asemenea crize ne-o arată statistica şomerilor, întocmită la sfîrşitul lunii ianuarie 1902 de către sindicatele berlineze. La Berlin şi în suburbii au fost înregistrați peste 70 000 de şomeri totali şi circa 60 000 de şomeri parțiali. La 13 februarie 1909, sindicatele berlineze au efectuat un nou recensămînt al şomerilor, care a arătat existența a 106 722 de şomeri (92 655 de bărbați şi 14 067 de femei) In septembrie 1908 existau în Anglia 750 000 de şomeri. Aceştia erau muncitori care voiau să muncească, fără a găsi însă de lucru în acest rai pe pămînt. Ne putem închipui condițiile sociale triste ale acestor oameni !

O ramură industrială furnizează celeilalte materia primă, una depinde de cealaltă, şi deci fiecare trebuie să sufere şi să suporte consecințele loviturilor primite de cealaltă. Cercul celor implicați şi al celor loviți se lărgeşte. O mulțime de obligații, luate în speranța că situația existentă va dăinui timp mai îndelungat, nu pot fi îndeplinite, iar acest fapt agravează criza, care lună de lună ia proporții tot mai mari. O mare cantitate de mărfuri, unelte, maşini stocate îşi pierd aproape complet valoarea. Mărfurile sînt lichidate de cele mai multe ori pe un preț de nimic. Aceste vînzări ruinează adesea nu numai pe posesorii mărfurilor respective, ci şi pe mulți alții, care din cauza acestor vînzări forțate sînt siliți, la rîndul lor, să-şi vîndă mărfurile sub prețul de cost. Dar metodele de producție sînt mereu îmbunătățite chiar şi în timpul crizei, pentru a se putea face față concurenței sporite; acest mijloc poartă însă în sine germenul unor noi crize. După ce criza a durat ani de zile şi supraproducția este treptat înlăturată prin

vînzarea mărfurilor la prețuri foarte mici, prin restrîngerea producției şi ruinarea micilor întreprinzători, societatea începe, încetul cu încetul, să-şi revină. Cererea creşte, iar ca o consecință imediată creşte şi producția. La început lent şi cu prudență, dar după scurt timp, dacă conjunctura favorabilă durează, vechiul joc reîncepe. Oamenii vor să recupereze ceea ce au pierdut şi speră să se poată pune la

' „Die Arbeitslosigkeit und die Arbeitslosenzählungen im Winter 1908/09". („Şomajul şi recensămintele şomerilor în iarna 1908—1909"), Berlin, 1909, Verlag Buchhandlung, Vorwärts.

adăpost înainte de izbucnirea unei noi crize. Dar, cum toți întreprinzătorii au acelaşi gînd, cum fiecare îşi perfecționează mijloacele de producție pentru a-i „bate" pe ceilalți, catastrofa se provoacă din nou într-un ritm accelerat, cu efecte şi mai funeste. Nenumărați oameni duc o existență de parcă ar fi săltați pe valuri, ba se ridică, ba se prăbuşesc, iar din permanenta interacțiuno a acestora ia naştere situația îngrozitoare prin care trecem în toate perioadele de criză. Crizele se înmulțesc pe măsură ce creşte producția de masă şi se întețeşte lupta de concurență nu numai între indivizi, ci şi între națiuni întregi. Lupta pentru clientelă în mic şi pentru piețe de desfacere în mare devine tot mai aprigă şi se soldează în cele din urmă cu pierderi uriaşe. Mărfurile şi stocurile se acumulează în cantități imense, iar masa oamenilor, care ar vrea să consume dar nu poate să cumpere, suferă de foame şi mizerie.

Anii 1901 şi 1907—1908 au dovedit o dată mai mult justețea celor arătate mai sus. După ani de depresiune economică, în care timp însă dezvoltarea marelui capital făcuse progrese necontenite, a început mişcarea ascendentă, stimulată mult prin transformările şi noile achiziții cerute de armată şi flotă, în această perioadă au început să răsară ca din pămînt o sumedenie de noi întreprinderi industriale de cele mai diferite feluri, multe altele au fost mărite şi extinse pentru a fi aduse la nivelul corespunzător dezvoltării tehnicii şi pentru a li se spori productivitatea. în aceeaşi măsură a crescut însă şi numărul întreprinderilor care au trecut din mîinile unor capitalişti individuali în proprietatea unor asociații de capitalişti (societăți pe acțiuni), schimbare însoțită totdeauna de o extindere mai mult sau mai puțin însemnată a întreprinderii. Societățile pe acțiuni nou create reprezintă un capital de multe mii de milioane de mărci. Pe de altă parte, capitaliştii tuturor țărilor se străduiesc să înjghebeze

acorduri naționale şi internaționale. ^a^Tupercile după~ploăie răsar carteluri, concerne, trusturi, menite să stabilească prețurile şi să reglementeze producția pe bază de date statistice precise, astfel încît să se evite supraproducția şi scăderea prețurilor. în interesul patronilor şi în detrimentul muncitorilor şi al consumatorilor s-a produs o uriaşă monopolizare a unor întregi ramuri industriale, cum n-a mai cunoscut lumea. Mulți au crezut că, în felul acesta, capitalul a obținut mijlocul care-i va permite să stăpînească piața din toate punctele de vedere, în propriul său interes şi în detrimentul publicului. Dar aparența este înşelă- toare. Legile producției capitaliste se dovedesc a fi totdeauna mai puternice decît cei mai şireți reprezentanți ai sistemului capitalist, care credeau că pot ține în mîini frînele acestui sistem. Criza a izbucnit totuşi şi s-a dovedit, o dată în plus, că cele mai subtile calcule au fost înşelătoare şi că societatea burgheză nu poate scăpa de soarta ce o aşteaptă.

Capitalismul continuă însă să meargă în aceeaşi direcție, căci el nu-şi poate schimba natura. Prin felul cum e nevoit să acționeze, el răstoarnă toate legile elaborate de economiştii burghezi. Libera concurență — alfa şi omega societății burgheze — aduce, chipurile, pe cei mai capabili în fruntea întreprinderilor. Experiența arată însă că, de regulă, în posturile de conducere ajung oamenii cei mai şireți şi mai lipsiți de scrupule. în aceiaşi timp, societatea pe acțiuni lichidează orice individualitate. Cartelul, trustul, concernul merg şi mai departe: nu numai întreprinzătorul individual dispare ca persoană de sine stătătoare, dar şi societatea pe acțiuni devine o verigă subordonată într-un ansamblu stăpînit de un comitet de capitalişti, a cărui menire e să exploateze şi să jefuiască publicul. O mînă de monopolişti se erijează în stăpîni ai societății; ei dictează societății prețurile mărfurilor, iar muncitorilor condițiile de salarizare şi de trai.

Această dezvoltare ne arată că întreprinzătorul particular a devenit de prisos şi că producția dirijată pe scară națională şi internațională este țelul spre care se îndreaptă societatea, cu singura deosebire că în cele din urmă de producția şi repartiția organizată nu va beneficia, ca în prezent, clasa capitaliştilor, ci întreaga societate.

Revoluția economică descrisă mai sus, care împinge societatea burgheză în ritm tot mai rapid spre apogeul dezvoltării ei, e accelerată de noi şi noi evenimente importante. în timp ce Europa este pe an ce trece tot mai amenințată

de concurența crescîndă ce i-o face America de Nord pe piețele sale de desfacere şi chiar pe propriul el teritoriu,~Se ivesc adversari şi în răsărit, care fac ca situația economică a lumii să devină cu timpul şi mai critică.

După cum se exprimă „Manifestul Comunist", concurența îl goneşte pe capitalist pe tot întinsul globului pămîntesc. El este în continuă căutare de noi piețe de desfacere, adică de țări cu popoare cărora să le poată vinde mărfurile sale şi la care să poată trezi noi nevoi. Ardoarea cu care diferitele state au căutat în ultimele decenii să-şi asigure colonii — lucru făcut şi de Germania, care a reuşit într-adevăr să ocupe te- ritorii întinse, însă locuite de popoare care au un nivel de cultură foarte scăzut şi care nu resimt decît în măsură foarte redusă nevoia de mărfuri europene — ne arată una dintre laturile acestei străduințe. Cealaltă latură a ei se manifestă în efortul de a introduce civilizația capitalistă modernă la popoare aflate pe o treaptă mai înaltă a civilizației, dar care pînă acum s-au opus cu mai multă sau mai puțină îndîr- jire penetrației dezvoltării moderne. Astfel de popoare sînt, de pildă, indienii, japonezii şi, în primul rînd, chinezii. Este vorba de țări care cuprind peste o treime din populația globului şi care sînt în stare, după cum au dovedit-o japonezii în războiul împotriva Rusiei, să-şi dezvolte singure modul de producție capitalist, şi anume în condiții care vor avea consecințe fatale pentru popoarele înaintate. Puterea de muncă a acestor popoare e în afară de orice dubiu, la fel însă şi lipsa lor de pretenții — favorizată, în primul rînd, de climă —, precum şi capacitatea lor de a se adapta, în caz de nevoie, unor situații noi. Pentru lumea veche, inclusiv Statele Unite, apare aici un concurent economic care va dovedi că modul de producție capitalist nu se poate menține nicăieri în lume.

Deocamdată, diferitele națiuni concurente — în primul rînd Statele Unite, Anglia şi Germania — încearcă să se întreacă una pe cealaltă şi pun în acțiune toate mijloacele pentru a-şi asigura o parte cît mai mare din dominația mondială. Lupta pentru dominație pe piața mondială duce la o politică mondială, la amestecul în toate evenimentele internaționale importante. Acestui scop îi servesc înarmările, în special cele navale, care iau proporții necunoscute încă. Aceste înarmări, la rîndul lor, provoacă primejdia unor catastrofe politice.

O dată cu extinderea sferei în care se desfăşoară concurența economică, se extinde şi sfera concurenței politice. Contradicțiile cresc pe scară internațională, provocînd în toate țările dezvoltate din punct de vedere capitalist aceleaşi

fenomene şi aceleaşi lupte. Această situație funesta nu e determinată numai de forma producției, ci şi de modul de repartiție a produselor.

2. Comerțul intermediar şi scumpirea alimentelor

în societatea omenească, indivizii sînt legați unii de alții prin mii de fire, şi aceste fire sînt cu atît mai numeroase, cu cît gradul de civilizație atins de un popor este mai înalk Cînd se produc tulburări, ele sînt simțite de toți membrii societății. Tulburările în producție influențează distribuția (repartiția) şi consumul, şi invers.

Trăsătura caracteristică a producției capitaliste este concentrarea mijloacelor de producție în unități productive din ce în ce mai mari. O tendință contrară se observă în domeniul distribuției. Producătorul de sine stătător, înlăturat de concurența nimicitoare, încearcă, în nouă cazuri din zece, să-şi cîştige pîinea intervenind în calitate de negustor între producător şi consumator.

Astfel se explică izbitoarea creştere a numărului intermediarilor: comercianți, negustori de mărunțişuri, negustori ambulanți, mediatori, comisionari, comis-voiajori etc. Majoritatea acestor persoane, printre care sînt deosebit de multe femei proprietare de prăvălii, au de cele mai multe ori o viață plină de griji şi o existență sărăcăcioasă. Pentru a se putea menține, mulți sînt siliți să speculeze şi să stimuleze cele mai josnice pasiuni ale oamenilor. De aici şi extinderea excesivă a reclamei, mai ales în acele ramuri care deservesc satisfacerea setei de plăceri.

Nu se poate contesta, ba dintr-un punct de vedere mai înalt este chiar foarte îmbucurător, că în societatea modernă se face simțită năzuința spre plăcerile vieții. Oamenii încep să priceapă că pentru a fi om trebuie să trăieşti omeneşte, şi caută să-şi satisfacă această nevoie în forme care corespund concepției lor despre plăcerile vieții. Sub raportul repartizării averilor, societatea a devenit mult mai aristocratică decît în orice altă perioadă din trecut. Distanța dintre cei mai bogați şi cei mai săraci este azi mai mare ca oricînd, în schimb societatea a devenit mai democratică prin ideile şi legile ei Masele cer mai multă egalitate şi o caută chiar şi acolo unde nu e cazul, deoarece în neştiința lor ele nu cunosc încă drumul care duce la realizarea acestei egalități; ele încearcă să imite pe cei mai bine situați şi să-şi procure orice plăcere ce le este accesibilă. Sînt folosite tot felul de stimulente pentru a exploata această tendință, iar consecințele sînt adeseori îngrijorătoare. O năzuință justificată ca atare duce în multe cazuri

la infracțiuni, chiar la crime, iar societatea intervine în felul ei, fără a schimba cu nimic situația.

Numărul crescînd de intermediari dă naştere la multe neajunsuri. Deşi indivizii respectivi trudesc de cele mai multe ori din greu şi sînt împovărați de griji, în majoritatea lor ei constituie totuşi o clasă de paraziți, de oameni neproductivi, care trăiesc din produsul muncii altora, ca şi clasa patronilor. Consecința inevitabilă a comerțului intermediar este scumpirea obiectelor de primă necesitate. Acestea sînt scumpite în asemenea măsură, încît adeseori prețul lor ajunge la dublul şi triplul sumei pe care o primeşte producătorul. Dar o scum- pire simțitoare a mărfurilor nefiind indicată sau posibilă, deoarece s-ar produce o restrîngere a consumului, se recurge la o înrăutățire artificială a calității mărfurilor, la falsificarea alimentelor şi la măsuri şi greutăți false, pentru a se asigura în felul acesta beneficiul care altfel n-ar putea fi obținut. Chimistul Chevalier relatează că, dintre diferitele feluri de falsificare a alimentelor, el cunoaşte pentru cafea 32 de metode, pentru vin — 30, pentru ciocolată — 28, pentru făină — 24, pentru rachiu — 23, pentru pîine — 20, pentru lapte — 19, pentru unt — 10, pentru untdelemn — 9, pentru zahăr — 6 etc. Foarte multe înşelătorii se fac în băcănii la vînzarea mărfurilor preambalate. în loc de un kilogram se dau adesea numai 900 sau 950 g, compensîndu-se astfel îndoit ceea ce se reduce din preț. Cea mai proastă situație o au muncitorii şi oamenii nevoiaşi, care cumpără mărfurile pe datorie şi sînt deci obligați să tacă chiar cînd văd cu ochii că sînt înşelați. Mari abuzuri cu greutăți false se fac şi la vînzarea pîinii. Escrocheria şi înşelătoria sînt organic legate de orînduirea noastră socială şi sînt favorizate de anumite măsuri ale statului, ca, de pildă, impozite indirecte mari şi tarife vamale ridicate. Legile împotriva falsificării alimentelor n-au îmbunătățit aproape de loc situația. Lupta pentru existență îi sileşte pe cei care recurg la asemenea înşelăciuni să folosească mijloace tot mai rafinate, iar un control temeinic şi sever există numai în cazuri foarte rare. Sub pretextul că pentru depistarea falsificărilor ar fi necesar un vast şi costisitor aparat administrativ — ceea ce e, de altfel, adevărat — şi că din cauza lui,,ar suferi şi comerțul legal", este paralizat orice control serios. Iar atunci cînd măsurile de control sînt într-adevăr eficace, ele produc o simțitoare urcare a prețurilor, deoarece prețul scăzut se datora exclusiv falsificării mărfurilor.

Pentru a se elimina aceste racile din comerț, de pe urma cărora suferă cel mai mult întotdeauna şi pretutindeni masele largi ale populației, s-a păşit la înființarea unor cooperative de consum. In Germania, în special cooperativele de consum ale militarilor şi funcționarilor de stat au căpătat o asemenea importanță, încît multe întreprinderi comerciale s-au ruinat din cauza lor. Cooperativele de consum ale muncitorilor au luat însă şi ele în ultimii zece ani o dezvoltare uriaşă. Unele dintre ele au trecut chiar la producția anumitor obiecte de consum. Cooperativele de consum din Hamburg, Leipzig, Dresda, Stuttgart, Breslau, Viena etc. au devenit instituții model. Deverul anual al cooperativelor de consum din Germania se cifrează la sute de milioane de mărci. De cîțiva ani, cooperativele de consum ale muncitorilor din Germania au la Hamburg o centrală de aprovizionare, care cumpără mărfuri în cantități extrem de mari, ceea ce îi permite să livreze cooperativelor mărfuri la prețuri foarte reduse. Cooperativele dovedesc deci inutilitatea comerțului intermediar fărîmițat. Acesta este cel mai mare avantaj al lor, pe lîngă acela de a livra mărfuri de bună calitate. Avantajele materiale de care se bucură membrii cooperativelor nu sînt prea însemnate, iar înlesnirile pe care le oferă nu sînt suficiente pentru a le procura acestora o îmbunătățire simțitoare a situației. Constituirea cooperativelor de consum este însă un simptom al faptului că cercuri foarte largi îşi dau seama de inutilitatea comerțului intermediar. Societatea va ajunge în cele din urmă la o formă de organizare care va face de prisos comerțul, produsele ajungînd în posesiunea consumatorului fără intervenția altor persoane intermediare în afară de cele necesare pentru transport şi repartiție, iar aceste persoane vor sta în slujba societății. După achiziționarea în comun a alimentelor urmează să se pună apoi şi problema pregătirii în comun şi pe scară foarte mare a mîncărurilor, ceea ce va însemna, la rîndul său, o uriaşă economie de forță, de spațiu, de materiale şi de cheltuieli de tot felul.

1. Concurența de peste ocean şi exodul de la sate

Revoluția economică din industrie şi transporturi a afectat în mare măsură şi situația din agricultură. Crizele comerciale şi industriale se fac simțite şi la sate. Sute de mii de membri ai familiilor de țărani sînt vremelnic sau permanent ocupați în întreprinderi industriale de tot felul, şi numărul lor creşte tot mai mult, pe de o parte fiindcă marea masă a micilor agricultori nu au suficient de lucru pentru ei şi familia lor în gospodăria proprie, iar pe de altă parte fiindcă

marii agricultori consideră rentabil să transforme chiar pe moşiile lor o parte însemnată din recoltă în produse industriale finite. în felul acesta ei economisesc marile cheltuieli pentru transportul materiei prime, de pildă, a cartofilor şi cerealelor prin fabricarea de spirt, a sfeclei prin fabricarea de zahăr, a cerealelor prin producerea de făină sau de bere etc.; în plus, ei mai au şi posibilitatea de a stabili o anumită alternanță între producția agricolă şi cea industrială, putînd folosi mai bine forțele de muncă existente, care, de altfel, sînt şi mai ieftine şi mai docile decît în oraşe sau în centrele industriale. în acelaşi timp, construcțiile şi chiriile sînt mult mai ieftine,_iar impozitele şi dările sînt mai reduse, căci Ia țară marii proprietari funciari sînt, ca să spunem aşa, în acelaşi timp şi legiuitori şi deținători ai puterii executive; mulți deputați sînt aleşi din rîndurile lor; ei dispun de aparatul administrativ şi de poliție. Acestea sînt motivele pentru care se înmulțesc la țară an de an coşurile de fabrică. Agricultura şi industria se află într-o tot mai strînsă interacțiune, avantaj de care beneficiază mai ales marea agricultură.

Dezvoltarea capitalistă, pe care a păşit şi în Germania marea proprietate funciară, a creat într-o oarecare măsură

Capitolul al nouăsprezecelea

Revoluția în agricultură

situații similare cu cele din Anglia şi Statele Unite. La țară nu mai domnesc acele stări idilice care au mai existat acum cîteva zeci de ani. Civilizația modernă a pătruns treptat pînă în cele mai ascunse unghere ale satelor. în special militarismul a fost acela care, împotriva voinței sale, a avut o influență revoluționară. Creşterea însemnată a armatei permanente apasă, sub forma impozitului plătit cu sînge, mai ales asupra satelor. O bună parte din soldații armatei permanente provin din populația rurală. Cînd, după doi sau trei ani, fiul de țăran, zilerul sau argatul se întoarce acasă, la țară, venind din atmosfera nu tocmai morală a oraşului şi a cazărmii, el şi-a însuşit o sumedenie de concepții noi şi a cunoscut cerințe culturale noi, pe care vrea să şi le satisfacă şi în viitor. Pentru a fi în stare să le satisfacă, el cere, în primul rînd, salarii mai ridicate; el şi-a pierdut la oraş vechea lui modestie. în multe cazuri, el preferă chiar să nu se mai întoarcă de loc la țară, şi nici un fel de încercări, nici chiar cele sprijinite de

autoritățile militare, nu-1 pot determina să se întoarcă. Mijloacele de comunicație tot mai extinse şi mai perfecționate contribuie, de asemenea, la creşterea cerințelor populației rurale. Prin contactul cu oraşul, omul de la țară cunoaşte lumea sub un aspect cu totul nou şi ademenitor; el se familiarizează cu idei şi nevoi culturale care pînă atunci îi fuseseră complet necunoscute. El începe să fie nemulțumit de situația sa. Pretențiile tot mai mari ale statului, provinciei, comunei etc. lovesc atît în țăran cît şi în muncitorul agricol, adîncind spiritul lor de revoltă.

La cele de mai sus se adaugă şi alți factori foarte importanți.

De la sfîrşitul deceniului al 8-lea al secolului al XlX-lea, agricultura Europei, şi în special cea a Germaniei, a intrat într-o nouă fază de dezvoltare. în timp ce pînă atunci popoarele depindeau de produsele propriei lor agriculturi sau, ca de pildă Anglia, de cea a țărilor învecinate — Franța şi Germania —, situația e acum schimbată. în urma extraordinarei perfecționări şi dezvoltări a mijloacelor de transport — a navigației maritime, a construcțiilor de căi ferate în America de Nord —, Europa a început să importe alimente de acolo, ceea ce a avut drept consecință o puternică scădere a prețului cerealelor. Fără o totală schimbare a condi- țiilor de producție, cultura principalelor sorturi de cereale începe să devină mai puțin rentabilă în Europa centrală şi occidentală. In plus, s-a extins considerabil şi regiunea care producea cereale pentru piața internațională. Pe lîngă Rusia şi Romînia, care căutau să-şi sporească la maximum exportul de cereale, au mai apărut cu cereale pe piață în special Argentina, Australia, India, iar uneori şi Canada. în decursul dezvoltării ulterioare a mai intervenit încă un element defavorabil. A început exodul de la sate al țăranilor cu gospodării mici şi al muncitorilor agricoli, care, determinați de cauzele mai sus arătate, emigrau peste ocean sau plecau în masă de la sate spre oraşe şi centrele industriale. La țară s-a făcut simțită lipsa brațelor de muncă. Stările patriarhale perimate, în special în răsăritul Germaniei, tratamentul rău şi aproape completa lipsă de libertate a muncitorului agricol şi a argaților au accentuat şi mai mult acest exod.

Cît de mult a scăzut populația rurală din cauza plecărilor, de pildă în intervalul dintre 1840 şi recensămîntul general din 1905, ne-o arată faptul că provinciile prusiene — Prusia răsăriteană, Prusia apuseană, Pomerania, Poznania, Silezia, Saxonia şi Hanovra — au pierdut 4 049 200 de locuitori. Iii

acelaşi timp, Bavaria, Württemberg, Baden şi Alsacia-Lorena au înregistrat o pierdere de 2 026 500 de locuitori, pe cînd, de pildă, Berlinul a cunoscut, în acelaşi interval, un aflux de circa 1 000 000 de oameni, Hamburgul — de 402 000, regatul Saxonia — de 326 000, Renania — de 343 000 şi Westfalia — de 246 100 de oameni K

2. Țăranii şi marii proprietari funciari

Tn legătură cu toate aceste schimbări; în agricultură a început să se facă simțită o lipsă de capital, iar tendința anterioară a marii proprietăți funciare de a cumpăra şi a acapara proprietățile mici şi mijlocii a început să cedeze locul unei tendințe contrare. Dar această presiune a avut şi o altă consecință. Treptat, proprietarii agricoli, conservatori, au început să-şi dea seama că nu mai pot merge pe vechiul făgaş şi trebuie să introducă noi metode de gospodărire. Imperiul ger- man şi statele sale componente se străduiau să remedieze pe cheltuiala societății „dificila situație a agriculturii", ducînd o politică vamală şi de transporturi corespunzătoare şi acor- dînd mari alocații directe agriculturii pentru cele mai diferite scopuri. In special proprietatea mijlocie şi cea mare au devenit din nou foarte rentabile, dacă sînt gospodărite într-un mod cît de cît corespunzător nivelului actual al tehnicii. O dovadă a acestui fapt o constituie prețul moşiilor, care în ultimii ani a marcat o creştere foarte pronunțată.

Pentru ca agricultura să prospere într-o societate dominată de capitalism, trebuie ca şi ea să fie practicată tot pe baze capitaliste. Aici, ca şi în industrie, se pune în primul rînd problema înlocuirii forței de muncă umane, respectiv a sprijinirii ei cu maşini şi cu o tehnică superioară. Acest lucru se realizează în măsură tot mai mare dacă ținem seama de faptul că între 1882 şi 1895 numărul plugurilor cu aburi folosite în agricultura Germaniei a crescut de la 836 la 1 696, iar cel al batozelor acționate mecanic de la 75 690 la 259 364. Aceste cifre sînt încă extraordinar de mici în comparație cu ceea ce ar putea fi realizat cu ajutorul maşinilor agricole. Ele dovedesc, pe de o parte, marea înapoiere a agriculturii, iar pe de alta faptul că atît lipsa de mijloace financiare cît şi suprafețele mici cultivate de gospodăriile individuale au făcut pînă acum imposibilă folosirea maşinilor. Pentru a fi exploatată în mod rațional, maşina trebuie folosită pe suprafețe mari, afectate unei singure culturi. Acestui lucru i se opune însă marele număr de gospodării țărăneşti mici şi mijlocii cu proprietatea funciară fărîmițată şi cu o mare diversitate de culturi agricole.

Tabelele de mai jos ne arată repartizarea suprafețelor agricole din Imperiul german.

Dintre cele 5 736 082 de gospodării existente în 1907, 4 384 786 posedau mai puțin de 5 ha, reprezentînd 76,8% din numărul total al gospodăriilor agricole. Dacă acestea nu erau exploatate pentru grădinărit sau nu dispuneau de un sol excepțional de bun, ele nu asigurau cultivatorului decît o existență sărăcăcioasă. O mare parte dintre ele nu puteau asigura nici chiar un minim de existență, deoarece printre ele se « numărau 2 731 055 de gospodării cu 1 ha sau sub 1 ha.

Gospodării agricole Numărul gospodăriilor Creştere sau descreştere

1882 1895 1907 între 1882 şi 1895 Intre 1895 şi 1907

sub 2 ha

Intre 2 şi 5 ha

„ 5 şi £0 ha.. „ 20 şi 100 ha.. peste 100 ha 3 061 831 981 407 926 605 281 510 24 991 3 236 367 1 016 318 998 804 281 767 25 061 3 378 509 1 006 277 1 065 539 262 191 23 566 + 174 536 + 34 911 + 72199 + 257 + 70 + 142 142

— 10 041 + 66 735

— 19 576

— 1 495

5 276 344 5 558 317 5 736 082 + 281973 + 177 765

Gospodării agricole Suprafața agricolă (In ha) Creştere sau descreştere

1882 1895 1907 între 1882 şi 1895 Intre 1895 şi 1907

sub 2 ha

intre 2 şi 5 ha.. „ 5 şi 20 ha.. „ 20 şi 100 ha.. peste 100 ha 1 825 938 3 190 203 9 158 398 9 908 170 7 786 263 1 808 444 3 285 984 9 721 875 9 869 837 7 831 801 1 731 317 3 304 872 10 421 565 9 322 106 7 055 013 — 17 494 + 95 781 + 568 477

— 38 333 + 45 538 — 77127 + 18 888 + 699 690

— 547 731

— 776 788

| 31 868 972 | 32 517 941 | 31 834 873 | + 648 969 — 683 068

Dar şi printre gospodăriile cu peste 5 ha se găsesc multe care, din pricina solului de proastă calitate, a unor condiții climaterice nefavorabile sau a poziției geografice dezavantajoase, din lipsă de căi de comunicație etc., nu asigură cultivatorului decît o existență sărăcăcioasă, deşi acesta munceşte mult şi din greu. Putem afirma, fără exagerare, că nouă zecimi dintre agricultori nu dispun nici de mijloacele, nici de cunoştințele necesare pentru a-şi exploata pămîntul aşa cum ar putea fi exploatat. Totodată, țăranul cu gospodărie mică şi mijlocie nu obține pentru produsele sale prețul pe care ar trebui să-1 obțină, căci se află la cheremul negustorului inter- mediar. Negustorul, care în anumite zile sau anotimpuri cutreieră satele şi apoi îşi revinde marfa de regulă altor negustori, vrea să aibă un profit; strîngerea a numeroase cantități mici îi dă însă mult mai mult de lucru decît încărcarea unei cantități mari cumpărate de la moşier; de aceea țăranul cu gospodărie mică şi mijlocie capătă pentru marfa sa mai puțin decît marele proprietar, iar dacă şi calitatea mărfii este inferioară, ceea ce se întîmplă adesea din cauza modului primitiv în care cultivă pămîntul, el trebuie să se mulțumească cu orice preț i se oferă. La aceasta se adaugă faptul că ță- ranul sau arendaşul de cele mai multe ori nu poate aştepta momentul cînd poate obține prețul cel mai ridicat pentru produsul pe care îl oferă spre vînzare. El trebuie să plătească arendă, dobînzi şi impozite, trebuie să restituie împrumuturile contractate sau să-şi achite datoriile la negustorul din sat şi la meşteşugar; aceste plăți fiind legate de anumite termene, el trebuie să vîndă, oricît de nefavorabil ar fi momentul respectiv. Pentru a-şi ameliora solul sau pentru a plăti partea ce revine unor comoştenitori sau copiilor, el şi-a ipotecat proprietatea; dar, cum nu are prea multe posibilități de a-şi alege creditorii, condițiile împrumutului nu sînt avantajoase. Dobînzile mari şi termenele fixe de restituire constituie pentru el o grea povară; o recoltă proastă sau o alegere greşită a produsului agricol pe care vrea să-l cultive în speranța să obțină un preț bun îl aduc în pragul ruinei. Adeseori, cel care-i cumpără produsele este una şi aceeaşi persoană cu cel care i-a împrumutat capitalul, astfel încît el este complet în mîna creditorului. In felul acesta, țăranii unor sate şi districte întregi se află în mîna cîtorva creditori. Aceasta este, de pildă, situația țăranilor producători de hamei, vin, tutun şi legume în sudul Germaniei şi pe Rin sau a țăranilor cu gospodărie mică din Germania centrală. Creditorul ipotecar le suge pînă şi sîngele, lăsîndu-i ca proprietari pe parcela lor, care de fapt nu le mai aparține. Vampirul capitalist

consideră că este mult mai avantajos să procedeze în felul acesta decît să le ia pămîntul şi să-l gospodărească singur sau să-l revîndă. Astfel, mii de țărani sînt trecuți în registrele cadastrului ca proprietari, pe cînd de fapt ei nu mai sînt proprietari. Desigur, există şi cazuri cînd unii mari proprietari care n-au ştiut să gospodărească, au avut ghinion sau au preluat moşia în condiții dezavantajoase cad victimă unui capitalist necruțător. Acesta din urmă devine stăpînul pămîntului şi, pentru a stoarce un profit dublu, parcelează moşia, deoarece în felul acesta obține un preț incomparabil mai mare decît dacă ar vinde-o neparcelată. In plus, dacă există un număr mare de mici proprietari, el are cele mai frumoase perspective de a-şi putea continua cămătăria cu cele mai bune rezultate. Este cunoscut faptul că şi în oraşe casele cu multe apartamente mici aduc chiriile cele mai mari. Un număr de oameni care au bani puțini cumpără o parte a moşiei parcelate, iar binefăcătorul capitalist se declară gata să le vîndă doar cu un mic acont suprafețe mai întinse, luînd pentru rest o ipotecă cu dobînzi mari, plătibilă în rate. Aici e toată şme- cheria. Dacă micul proprietar are horoc şi reuşeşte să obțină, prin încordarea tuturor forțelor sale, un venit mulțumitor de pe pămîntul său, sau, în mod excepțional, să-şi procure bani cu dobîndă mică, se poate salva, dacă nu, pățeşte aşa cum s-a arătat mai sus.

Pentru țăranul cu gospodărie mică sau pentru arendaş este

0 mare nenorocire dacă îi mor cîteva vite. Dar el are şi alte necazuri. Dacă are o fată pe care o mărită, zestrea ei îi sporeşte datoriile şi, în plus, el pierde o forță de muncă ieftină. Dacă i se însoară un fiu, acesta îi cere partea sa de pămînt sau echivalentul în bani. El este nevoit de multe ori să renunțe la lucrările necesare de ameliorare a solului, iar dacă vitele nu-i procură o cantitate suficientă de gunoi — caz destul de frecvent —, randamentul pămîntului scade, deoarece el nu este în stare să cumpere îngrăşăminte. Deseori îi lipsesc şi mijloacele pentru a-şi cumpăra semințe mai bune şi mai productive; el nu are posibilitatea să folosească maşini şi de multe ori nu poate introduce nici un asolament corespunzător componenței chimice a pămîntului său. Nici în creşterea vitelor, el nu se poate bucura de avantajele pe care le oferă ştiința şi experiența, îl împiedică lipsa de furaje potrivite, lipsa de grajduri bine amenajate şi de alte instalații corespunzătoare. Sînt deci multe cauze care îngreuiază existența țăranului cu gospodărie mică şi mijlocie

Cu totul alta este situația gospodăriilor agricole mari. Această categorie cuprinde un număr relativ mic de gospodării, dar dispune de o suprafață considerabilă. Din datele statistice reproduse vedem că cele 23 566 de gospodării cu 7 055 013 ha de suprafață agricolă dispun de o suprafață agricolă cu 2 019 824 ha mai mare decît cele 4 384 786 de gospodării cu mai puțin de 5 ha fiecare.

Statistica gospodăriilor nu coincide însă cu cea a proprie- tăților. In 1895 existau nu mai puțin de 912 959 de gospodării de arendaşi, avînd suprafețe agricole de toate mărimile,

1 694 251 de gospodării care aveau parțial pămînt propriu şi parțial terenuri arendate, iar 983 917 gospodării foloseau pămîntul sub alte forme, de pildă ca o plată în natură, în schimbul prestării unor servicii, ca participare la pămîntul obştesc etc.

în schimb, unii proprietari posedă mai multe gospodării agricole. Cel mai mare proprietar funciar din Germania este regele Prusiei, care posedă 83 de moşii cu o suprafață totali- zînd 98 746 ha. Urmează

prințul von Pless
prințul Hohenzollern-Sigmaringen
ducele von Ujest
prințul Hohenlohe-Ohringen
prințul zu Ratibor
cu 75 moşii totalizînd 70 170 ha „ 24 „' „ 59 968 „
„ „ „ uu auo „
„ 52 „ „ 39 742 „
„ — „ „ 39 365 „
„ 51 „ „ 33 096 „

In 1895, proprietățile aflate în Prusia sub regim de fidei- comis erau în număr de 1 045, cu o suprafață totală de 2 121 636 ha, adică 6,09% din întreaga suprafață a țării. Cele

1 045 de fideicomise se aflau în mîna a 939 de proprietari, iar întinderea lor întrecea cu 206 600 ha suprafața regatului Württemberg, a cărui suprafață e de circa 1 915 000 ha. în 1903, 1 034 de proprietari dețineau un număr de 1 152 de fideicomise, astfel încît unii dintre ei dețineau mai multe fideicomise. Suprafața totală a fideicomiselor era în 1903 de

2 197 115 ha, iar în 1904 de 2 232 592 ha, din care circa 90% în complexe de peste 1 000 ha fiecare. Aproximativ 10% din posesorii de fideicomise deţin fiecare peste 5 000 ha, repre- zentînd 53,3% din întreaga suprafaţă a proprietăţilor aflate sub acest regim. Proprietatea mijlocie şi mare este, bineînţeles, interesată în menţinerea situaţiei de azi, nu tot aşa însă mica proprietate, care ar putea trage foloase însemnate dintr-o transformare raţională a situaţiei. Este în firea lucrurilor ca marea proprietate' să tindă să se mărească tot mai mult şi să acapareze orice pămînt ţărănesc pe care poate pune mîna, cum s-a şi întîmplat în Silezia de sus, Lausitz, marele ducat Hessen etc., regiuni de unde ne-au venit în repetate rînduri ştiri despre cumpărarea pe scară largă a pă- mînturilor ţărăneşti.

In Austria, marea proprietate funciară predomină în mult mai mare măsură decît în Germania, respectiv în Prusia. Pe lîngă nobilime şi burghezie, în Austria şi biserica catolică şi-a asigurat o bună parte a pămîntului acaparat de la ţărani. Aici este în plină înflorire şi izgonirea ţăranilor de pe pă- mîntul lor. în Steiermark, Tirol, Salzburg, Austria de sus şi de jos şi în regiunea Munţilor Sudeţi se folosesc toate mijloacele pentru a alunga pe ţărani de pe pămîntul lor natal şi a transforma pămîntul ţărănesc în pămînt al moşierului. Acelaşi spectacol pe care ni 1-a oferit odinioară Scoţia şi Irlanda se repetă acum în cele mai frumoase regiuni ale Austriei. Persoane particulare şi societăţi achiziţionează uriaşe întinderi de pămînt, iar ceea ce deocamdată nu poate fi cumpărat se arendează, pentru a fi transformat în terenuri de vînătoare. Noii stăpîni închid accesul spre văi, munţi şi cătune, iar îndărătnicii proprietari ai caselor şi păşunilor alpine izolate care refuză să facă voia stăpînilor sînt siliţi prin tot felul de şicane să-şi vîndă proprietatea bogaţilor posesori de păduri şi păşuni alpine. Vechi terenuri cultivate, pe care multe generaţii şi-au cîştigat existenţa de milenii, sînt transformate în regiuni sălbatice, locuite doar de cerbi şi căprioare, iar munţii, deveniţi proprietatea unui capitalist aristocrat sau burghez, sînt cutreieraţi de mari turme de capre negre. Comune întregi ajung în mizerie fiindcă li se ia posibilitatea de a-şi duce vitele la păşunat în munţi sau fiindcă li se contestă în genere dreptul la păşunat. Cine sînt cei care atentează la proprietatea şi independenţa ţăranului ? Pe lîngă Rotschild şi baronul Mayer-Melnhof, putem înşira pe ducii von Koburg şi von Meiningen, pe prinţii Hohenlohe şi Liechtenstein, pe ducele von Braganza, pe principesa Rosenberg, pe prinţul Pless,

pe conții Schonfeld, Festetich, Schafgotsch, Trauttmannsdorff, societatea vînătorească a contelui Kărolyi, societatea vînătorească a baronului Gustădt, societatea vînătorească nobiliară din Bliihnbach etc. Marea proprietate este pretutindeni în expansiune. Pe cînd în 1875 nu existau în Austria de jos decît 9 persoane cu proprietăți de peste 5 000 de iugăre fiecare şi o suprafață totală de 89 490 ha, în 1895 existau 24 de persoane care posedau laolaltă 213 574 ha.

In întreaga Austrie, marea proprietate funciară se întinde j>e o suprafață de 8 700 000 ha, în timp ce mica proprietate dispune în total de 21 300 000 ha. Cele 297 de familii ale căror proprietăți se află sub regim de fideicomis posedă 1 200 000 ha. Milioanele de mici proprietari de pămînt, care cultivă 71°/o din întreaga suprafață a Austriei, stau față în față cu cîteva mii de mari proprietari funciari, care dispun de 29% din suprafața ei. Puține sînt circumscripțiile fiscale în care să nu existe mari proprietari funciari. In majoritatea circumscripțiilor există cîte doi sau mai mulți mari proprietari funciari, care exercită o influență politică, socială şi administrativă hotărîtoare. Aproape jumătate din marii proprietari au moşii în mai multe circumscripții ale țării, iar mulți dintre ei chiar în mai multe state ale imperiului. In Austria de jos, în Boemia, în Moravia şi în Silezia nu există nici o circumscripție fără mari proprietari de pămînt. Numai industria a reuşit, în oarecare măsură, să-i înlăture, ca, de pildă, în Boemia de nord şi în regiunea frontierei dintre Boemia şi Moravia. In alte părți însă, marea proprietate e pretutindeni în creştere: în Austria de sus, regiune a imperiului austriac cu cea mai înstărită țărănime, apoi în Gorizia şi Gradiska, în Stiria, Salzburg, Galiția şi Bucovina; mai puțin pronunțată este această creştere în acele regiuni care au fost dintotdeauna domeniul marii proprietăți — Boemia, Moravia, Silezia şi Austria de jos.

In Austria de jos, din totalul suprafeței de 1 982 300 ha, marii proprietari (în număr de 393) dețin 540 655 ha, iar biserica 79 181 ha. 13 proprietăți de peste 1 000 ha fiecare însumează la un loc 425 079 ha = 9°/o din întreaga suprafață, din care cea a contelui Hoyos-Sprinzenstein are 33 124 ha. Suprafața Moraviei e de 2 181 220 ha; din aceasta, biserica posedă 81 857 ha (3,8°/o), iar 116 proprietăți cu peste 1 000 ha fiecare ocupă mai mult teren decît cele 500 000 de proprietăți mai mici de 10 ha, reprezentînd 92,1'% din numărul total al proprietăților. Din cele 514 677 ha ale Sileziei austriece, biserica posedă 50 845 ha, iar 79 de proprietari au împreună 204 118 ha. Boemia, cu o suprafață de 5

194 500 ha, are circa 1 237 085 de proprietari funciari. Repartiția proprietății funciare se caracterizează printr-un număr neobişnuit de mare de proprietăți foarte mici şi prin latifundii foarte întinse. Aproape 43% din totalul proprietăților sînt mai mici decît V2 ha, iar peste patru cincimi nu depăşesc 5 ha. Aceste 703 577 de proprietăți funciare (81%) nu ocupă decît 12,5% din suprafața Boemiei. In schimb, 776 de persoane, reprezen- tînd doar 0,1'% din jiumărul —total al proprietarilor,—posedă- 35,6% din întreaga suprafață. Şi mai gravă apare repartiția proprietății dacă analizăm categoria cuprinsă în rubrica „peste 200 ha". In acest caz obținem următorul rezultat:

380 de persoane cu 200— 500 ha fiecare posedă împreună 116 143 ha

144 „ „ „ 500—1000 „ „ „ „ 101 748 „

104 „ „ „ 1 000—2 000 „ „ „ „ 150 567 „

151 „ „ „ peste 2 000 „ „ „ „ 1 436 084 „

Din ultima grupă, 31 de persoane posedă cîte 5 000—10 000 ha, 21 de persoane posedă cîte 10 000—20 000 ha, iar prinții Moritz Lobkowitz, Ferdinand Kinsky, Karl Schwarzenberg,

Alfred Windischgrätz, conții Ernst Waldstein, Johann Harrach, Karl Buquoy — cîte 20 000—30 000 ha, Clam-Gallas şi Czernin

— fiecare peste 30 000 ha, prințul Johann von Liechtenstein

— 36 189 ha, prințul Max Egon Fürstenberg — 39 162 ha, prințul Joseph Colloredo-Mannsfeld — 57 691 ha şi prințul Johann Adalbert zu Schwarzenberg—177 310 ha = 3,4%> din întreaga suprafață a Boemiei. Domeniile imperiale totalizează 35 873 ha. Aceste 64 de mari proprietăți însumează laolaltă 1 082 884 ha = 20,9% din suprafața Boemiei. Biserica posedă 150 395 ha = 3°/o din întreaga suprafață a Boemiei

Aceasta era situația în 1896; între timp ea s-a înrăutățit şi mai mult. Potrivit recensămîntului gospodăriilor agricole din 1902, 18 437 de gospodării (0,7% din numărul total) dispuneau de 9 929 920 ha, adică de o treime a întregii suprafețe !

Şapte păşuni alpine din circumscripția judecătorească Schwaz şi şaisprezece din circumscripția judecătorească Zell au fost transformate de noii proprietari în terenuri de vînătoare. întregul masiv Karwendel a fost închis pentru păşuna- tul vitelor. Marea nobilime şi bogații parveniți burghezi din Austria şi Germania au cumpărat în regiunile alpine suprafețe mergînd pînă la 70 000 de

iugăre şi mai mult, pe care le-au împrejmuit şi transformat în terenuri de vînătoare. Sate întregi, sute de gospodării țărăneşti dispar, locuitorii sînt izgoniți de pe pămîntul lor, iar locul oamenilor şi al animalelor destinate hranei oamenilor e luat de căprioare, cerbi şi capre negre. Mulți dintre cei ce pustiesc în felul acesta regiuni întregi iau apoi cuvîntul în parlamente şi vorbesc despre „mizeria țăranului". Ei abuzează de puterea lor pentru a obține — sub formă de taxe vamale pe cereale, lemn, vite şi carne, sau de premii asupra impozitului pe rachiu etc. — ajutorul statului pe seama celor nevoiaşi.

In statele industriale cele mai avansate, mica proprietate nu e amenințată, ca în Austria, de pretențiile de lux ale cla- selor privilegiate, ci de necesitatea de a se organiza econo- mia pe baze capitaliste, pentru a se putea produce cantitățile de alimente necesare, dată fiind densitatea mereu crescîndă a populației. Acest lucru se vădeşte, în primul rînd, în Belgia, țară cu o industrie foarte dezvoltată. „Annuaire statistique" („Anuarul statistic"), citat de Emile Vandervelde într-un articol intitulat „Das Grundeigentum in Belgien in dem Zeitraum von 1834 bis 1899" („Proprietatea funciară în Belgia în perioada 1834—1899"), arată că a scăzut numai numărul gospodăriilor sub 5 ha, şi în special al celor sub 2 ha. In schimb, numărul gospodăriilor cu peste 10 ha a crescut la 3 789. Putem vedea foarte clar concentrarea proprietății funciare, ceea ce corespunde progresului marii gospodării agricole, creşterii raționale a vitelor. In 1880 a început o mişcare opusă celei din perioada 1866—1880. Pe cînd în 1880 mai existau încă 910 396 de gospodării agricole, în 1895 nu mai erau decît 829 625, ceea ce reprezintă o descreştere de 80 771 de gospodării respectiv 9%>, într-un interval de cincisprezece ani. Descreşterea afectează exclusiv gospodăriile sub 5 ha; în schimb:

nr. gosp. avînd între
ăți
uni
5 şi 10 ha a crescut cu 675
10 „ 20 „ „ „ 2 168
20 „ 30 „ „ „ 414
30 „ 40 „ „ „ 164
40 „ 50 „ „ „ 187
50 „ „ „ 181

peste

3. Opozifia dintre oraş şi sat

Starea solului şi modul de cultivare a pămîntului sînt de cea mai mare însemnătate pentru dezvoltarea civilizației noastre. Existența populației depinde, în primul rînd, de sol şi de produsele lui. Pămîntul nu poate fi extins la infinit; are deci cea mai mare importanță pentru toți felul cum e cultivat şi exploatat. Germania, a cărei populație creşte anual cu circa 870 000 de oameni, are nevoie de un însemnat import de cereale şi de carne pentru ca prețul alimentelor de primă necesitate să se mai mențină la un nivel accesibil.

Aici iese însă la iveală puternica opoziție dintre interesele populației agricole şi ale celei industriale. Populația neagri- colă are interes să obțină alimente-4eftine,-eăci—de aceasta depinde prosperarea fiecăruia ca om şi ca individ ocupat în industrie sau în comerț. Orice scumpire a alimentelor duce la înrăutățirea condițiilor de alimentație a unei însemnate părți a populației, afară doar de cazul că salariile şi celelalte venituri ale acelei părți din populație care e obligată să cumpere produse agricole ar creşte în mod corespunzător. O creştere a salariilor implică însă adesea şi o creştere a prețului produselor industriale, ceea ce, în funcție de situația pe piața mondială, poate avea drept consecință o scădere a exportului. Dacă, cu toată scumpirea produselor agricole, nu are loc şi o creştere a veniturilor, se produce o restrîngere a consumului în alte domenii, restrîngere de pe urma căreia suferă şi în acest caz, în primul rînd, industria şi comerțul.

Altfel se pune problema pentru agricultor. Ca şi industriaşul, el vrea să obțină un beneficiu cît mai mare de pe urma activității sale şi îi este indiferent de pe urma cărui produs îl obține. Dacă importul de cereale îl împiedică să realizeze cîştigul dorit şi, după părerea sa, necesar din cultura cerealelor, el îşi foloseşte pămîntul pentru cultura altui produs care-i aduce un beneficiu mai mare. în loc să semene grîu şi secară pentru pîine, el cultivă sfeclă pentru producția de zahăr sau cartofi şi cereale pentru producția de spirt. El afectează cele mai fertile terenuri culturii de tutun, în loc să le folosească pentru legume şi zarzavaturi. Alții folosesc mii de hectare drept păşune pentru cai, fiindcă armata plăteşte prețuri bune pentru cai. Pe de altă parte, păduri întinse ale căror suprafețe ar putea fi folosite pentru agricultură sînt rezervate plăcerilor vînătoreşti ale unor domni din protipendadă, şi aceasta de multe ori în regiuni în care cî- teva sute

sau mii de hectare ar putea fi defrişate şi transformate în pămînt arabil fără ca în regiunea respectivă diminuarea suprafeței ocupate de păduri să aibă o influență defavorabilă asupra gradului de umiditate.

Sub acest raport, în Germania mai există încă mii de kilometri pătrați de pămînt fertil care ar putea fi afectați agriculturii. Aceste transformări contravin însă, pe de o parte, intereselor materiale ale unei părți din ierarhia funcționărească — e vorba de funcționarii silvici —, iar pe de alta intereselor marilor proprietari funciari, care nu vor să renunțe la terenurile lor de vînătoare şi la plăcerea de a vîna. Este de la sine înțeles că o asemenea despădurire nu ar trebui să şe_Jacă_decîi acolo nnde ar reprezenta un avantaj real. Pe de altă parte, ar putea fi reîmpădurite suprafețe întinse, în special regiuni muntoase şi pustii, ceea ce ar fi în folosul țării.

în ultimul timp se contestă marea influență pe care o are pădurea asupra gradului de umiditate, dar, desigur pe nedrept. Cartea lui Parvus şi a doctorului Lehmann „Das hungernde Russland" („Rusia înfometată ") ne dă dovezi peremptorii despre puternica influență pe care o are pădurea asupra umidității țării şi deci asupra fertilității solului. Pe baza unor observații proprii, autorii constată că despăduririle excesive şi anarhice efectuate în cele mai fertile provincii ale Rusiei sînt în mare măsură cauza recoltelor proaste, de pe urma cărora suferă de cîteva zeci de ani provinciile respective, odinioară atît de fertile. Pe lîngă numeroase alte fapte, ei constată că, în decursul anilor, în gubernia Stavropol au dispărut cinci rîuri mici şi şase lacuri, în județul Buzuluk patru rîuri mici şi patru lacuri, în gubernia Samara şase rîuri mici, iar în județul Buguruslan două rîuri mici. In județele Niko- laievsk şi Novouzensk, patru rîuri abia mai pot fi menținute prin îndiguire cu gunoi. Multe sate care odinioară aveau în apropiere o apă curgătoare acum nu o mai au, iar adîncimea puțurilor atinge adesea 45—60 m. Din această cauză, pă- mîntul este tare şi brăzdat de crăpături. O dată cu tăierea pădurilor au secat izvoarele şi s-au împuținat ploile.

Exploatarea capitalistă a pămîntului duce la situații tipic capitaliste. O parte dintre agricultorii noştri au obținut, de pildă, mulți ani de-a rîndul profituri uriaşe de pe urma culturii sfeclei şi a producției de zahăr, legată de această cultură. Sistemul de impunere favoriza exportul zahărului, sumele rezultate din impozitul asupra sfeclei de zahăr şi a consumului de zahăr fiind în bună parte folosite pentru prime de export.

Prima pentru export acordată fabricanților de zahăr la suta de kilograme de zahăr era mult mai mare decît impozitul pe sfeclă plătit de ei, deci această primă le dădea posibilitatea de a vinde la prețuri scăzute în străinătate cantități enorme de zahăr pe seama contribuabilului german şi, totodată, de a extinde tot mai mult cultura sfeclei de zahăr. Avantajele obținute de fabricile de zahăr de pe urma acestui sistem de impunere se cifrau anual la peste 31 000 000 de mărci. Sute de mii de hectare (în 1907—1908 — 45 030 ha) afectate înainte vreme culturii cerealelor etc. au fost transformate în pămînturi cultivate ru sfeclă; s-au înființat fabrici peste fa- brici. Consecința inevitabilă a acestui fapt a fost falimentul. Veniturile mari obținute de pe urma culturii de sfeclă au influențat favorabil şi prețul pămîntului. Acesta a crescut, şi un număr considerabil de proprietari de mici terenuri, ademeniți de prețurile mari, şi-au vîndut pămîntul. Terenurile au fost folosite pentru speculații industriale, cultura cerealelor şi a cartofilor fiind limitată la pămînturi de calitate inferioară, din care cauze a crescut necesitatea importului de alimente. îr cele din urmă, neajunsurile rezultate din sistemul primelor pentru zahăr, care au căpătat treptat un caracter

internațional, au silit guvernele şi parla.mentele să sisteze plata acestor prime, revenindu-se la condiții cît de cît normale.

In aceste condiții, țăranii cu gospodării mici şi chiar mulți dintre cei mijlocaşi — cu toată truda, grija şi privațiunile ce şi le impun — nu pot ajunge la acea poziție socială la care au dreptul să năzuiască în calitate de cetățeni ai unui stat civilizat. Orice ar face statul şi societatea pentru a menține aceste pături (care constituie una dintre principalele temelii ale actualei orînduiri sociale şi de stat) nu va fi decît un paleativ. Taxele vamale asupra produselor agricole aduc acestor agricultori mai multe prejudicii decît foloase. Marea lor majoritate nu cultivă atît cît le trebuie pentru trai; ei sînt nevoiți să-şi cumpere o parte a mijloacelor de subzistență, iar banii necesari îi cîştigă muncind în industrie sau în altă parte. O bună parte dintre țăranii noştri cu gospodărie mică sînt mai interesați într-o conjunctură bună în industrie şi transporturi decît în agricultură, deoarece copiii lor îşi agonisesc existența în industrie şi transporturi, căci altfel ei n-ar putea să le asigure nici lucru şi nici posibilități de cîştig. O recoltă proastă sporeşte numărul țăranilor siliți să cumpere produse agricole. Ce folos aduc deci taxele vamale, interdicțiile de import sau alte oprelişti în domeniul agriculturii acelor oameni care nu au nimic sau numai foarte puțin de vînzare,

dar care sînt obligați să cumpere produse agricole, uneori chiar în cantități importante ? In această situație se află însă cel puțin 80% din gospodăriile agricole.

într-un regim în care domină proprietatea privată, felul cum îşi duce agricultorul gospodăria îl priveşte exclusiv pe el. El cultivă ceea ce i se pare mai rentabil, fără a ține seama de nevoile sau de interesul societății, deci fiecare după cum îl taie capul !

Industriaşul procedează doar la fel. El tipăreşte ilustrate obscene sau cărți imorale şi întemeiază fabrici pentru falsificarea alimentelor. Aceste activități, ca şi multe altele, dăunează societății, ele subminează morala şi sporesc corupția. Dar ele aduc bani, mai mulți bani decît ar aduce ilustratele morale, cărțile ştiințifice şi vînzarea de alimente nefalsificate. Industriaşul ahtiat de cîştig nu trebuie să aibă decît o singură grijă, aceea de a nu fi descoperit de poliție, şi îşi poate exercita în voie mîrşava sa meserie, fiind sigur că pentru banii pe care-i cîştigă e invidiat şi respectat de societate.

m

Faptul că epoca noastră este epoca lui Mamon ne-o arată cel mai pregnant bursa şi activitatea ei. Pămintul şi produsele industriale, mijloacele de transport, condițiile meteorologice şi situația politică, lipsa şi abundența, mizeria maselor şi calamitățile, datoriile publice, invențiile şi descoperirile, sănătatea, boala sau moartea unor persoane influente, războiul şi zarva de război făcută adesea într-adins, — toate acestea şi încă multe altele devin obiect de speculație şi sînt folosite pentru exploatare şi înşelătorie reciprocă. Marii magnați ai capitalului obțin o influență hotărîtoare asupra situației întregii societăți şi, favorizați de puternicele lor mijloace şi legături, acumulează cele mai imense bogății. în mîinile lor, miniştrii şi guvernele devin simple marionete, silite să acționeze după cum sînt trase sforile în dosul culiselor de către magnații bursei. Nu puterea de stat ține în mîinile sale bursa, ci bursa ține în mîinile sale puterea de stat. Ministrul trebuie să îngraşe împotriva voinței sale „pomul veninos", pe care ar vrea să-l zmulgă din rădăcini, dar pe care é silit să-l alimenteze cu noi forțe vitale.

Toate aceste fapte, care pe zi ce trece se impun tot mai mult atenției fiecăruia dintre noi, căci răul sporeşte cu fiece zi, impun o remediere grabnică şi

radicală. Societatea stă însă nedumerită în fața tuturor acestor racile, ca anumite animale la poarta nouă; că şi calul la moară, societatea se învîrteşte mereu în cerc, nedumerită, neputincioasă, jalnică şi stupidă. Cei care ar vrea să ajute sînt încă prea slabi; cei care ar trebui să li se alăture nu au încă înțelegerea necesară; cei care ar putea să ajute nu vor s-o facă. Aceştia din urmă se bizuie pe puterea lor şi, în cel mai bun caz, gîndesc ca madame de Pompadour: Après nous le déluge (după noi potopul). Dar dacă potopul va veni cît timp aceştia mai sînt încă în viață ?

Capitolul al douăzecilea
Revoluția sociala

1. Transformarea societății

Valul creşte şi surpă temeliile pe care e construit edificiul nostru de stat şi social. Toată lumea simte că temeliile se clatină şi că numai proptele foarte puternice le-ar mai putea salva. Dar aceasta ar cere mari sacrificii din partea claselor dominante. Tocmai aici este însă buba. Orice propunere a cărei realizare ar prejudicia grav interesele materiale ale claselor dominante şi le-ar periclita situația privilegiată este combătută de acestea cu înverşunare şi înfierată ca o intenție de a răsturna actuala orînduire de stat şi socială. Lumea bolnavă nu poate fi însă vindecată fără ca privilegiile şi prerogativele claselor dominante să fie puse în discuție şi, în cele din urmă, desființate.

Programul social-democrat arată că,,lupta pentru eliberarea claselor celor ce muncesc nu este o luptă pentru privilegii, ci o luptă pentru drepturi şi îndatoriri egale, pentru desființarea tuturor privilegiilor". De aici rezultă că jumătăți de măsuri şi mici concesii nu pot rezolva problema.

Clasele dominante consideră însă situația lor privilegiată ca absolut firească şi de la sine înțeleasă, îndreptățirea şi viabilitatea ei neputînd fi pusă la îndoială; astfel încît este tot de la sine înțeles faptul că ele resping şi combat orice în- cercare de a li se zdruncina poziția privilegiată. Chiar—şi propuneri şi legi care nu schimbă cu nimic nici bazele orîn- duirii sociale existente, nici situația lor privilegiată le alarmează în cel mai înalt grad de îndată ce acestea ating, sau

ar putea atinge, punga lor. în parlamente se adună munți de hîrtie din discursurile tipărite, dar se screm munții şi nasc un şoricel. Revendicările cele mai elementare privind ocrotirea muncitorilor întîmpină o asemenea rezistență, de parcă ar fi în joc însăşi existența societății. Iar dacă, după lupte nesfîrşite, se smulg claselor dominante unele concesii, ele se comportă ca şi cum şi-ar fi sacrificat o bună parte din ave-

Capitolul al douăzecilea

Revoluția socială

1. Transformarea societății

Valul creşte şi surpă temeliile pe care e construit edificiul nostru de stat şi social. Toată lumea simte că temeliile se clatină şi că numai proptele foarte puternice le-ar mai putea salva. Dar aceasta ar cere mari sacrificii din partea claselor dominante. Tocmai aici este însă buba. Orice propunere a cărei realizare ar prejudicia grav interesele materiale ale claselor dominante şi le-ar periclita situația privilegiată este combătută de acestea cu înverşunare şi înfierată ca o intenție de a răsturna actuala orînduire de stat şi socială. Lumea bolnavă nu poate fi însă vindecată fără ca privilegiile şi prerogativele claselor dominante să fie puse în discuție şi, în cele din urmă, desființate.

Programul social-democrat arată că „lupta pentru eliberarea claselor celor ce muncesc nu este o luptă pentru privilegii, ci o luptă pentru drepturi şi îndatoriri egale, pentru desființarea tuturor privilegiilor". De aici rezultă că jumătăți de măsuri şi mici concesii nu pot rezolva problema.

Clasele dominante consideră însă situația lor privilegiată ca absolut firească şi de la sine înțeleasă, îndreptățirea şi -viabilitatea ei neputînd fi pusă la îndoială; astfel încît este tot de la sine înțeles faptul că ele resping şi combat orice încercare de a li se zdruncina poziția privilegiată. Chiar şi propuneri şi legi care nu schimbă cu nimic nici bazele orînduirii sociale existente, nici situația lor privilegiată le alarmează în cel mai înalt grad de îndată ce acestea ating, sau ar putea atinge, punga lor. în parlamente se adună munți de hîrtie din discursurile tipărite, dar se screm munții şi nasc un şoricel. Revendicările cele mai elementare privind ocrotirea muncitorilor întîmpină o asemenea rezistență, de parcă ar fi în

joc însăşi existența societății. Iar dacă, după lupte nesfîrşite, se smulg claselor dominanțejioele-eorw-«""" *

rilp lor. Aceeaşi rezistență înverşunată o opun şi atunci cînd este vorba să recunoască claselor asuprite egalitatea formală în drepturi şi să trateze cu ele de la egal la egal — de pildă în problemele contractului de muncă.

Această rezistență pe care o opun în cele mai simple chestiuni şi la cele mai elementare revendicări confirmă încă o dată vechea teză, dedusă din experiență, că nici o clasă dominantă nu poate fi convinsă prin argumente, dacă forța împrejurărilor nu o sileşte să dea dovadă de înțelegere şi să devină mai îngăduitoare. Forța împrejurărilor constă însă în nivelul tot mai ridicat al conştiinței celor asupriți, generată de dezvoltarea orînduirii noastre. Contradicțiile de clasă devin din ce în ce mai ascuțite, mai vizibile şi se fac tot mai mult simțite. Clasele asuprite şi exploatate ajung să înțeleagă că situația actuală nu mai poate dăinui; revolta lor creşte şi, o dată cu ea, cerința imperioasă ca condițiile de viață să fie schimbate, ca ele să devină mai umane. Această înțelegere cuprinde cercuri tot mai largi şi cucereşte in cele din urmă majoritatea covîrşitoare a societății, care este în modul cel mai direct interesată în această transformare. Dar, în aceeaşi măsură în care creşte conştiința maselor că actuala situație nu mai poate dăinui şi că transformarea ei radicală este necesară, scade capacitatea de împotrivire a clasei dominante, a cărei putere e întemeiată pe ignoranța şi lipsa de conştiință a claselor asuprite şi exploatate. Această interacțiune este evidentă şi tot ce o favorizează trebuie să fie deci binevenit. Progresele realizate de marele capital sînt contrabalansate de înțelegerea crescîndă a contradicției care există între actuala orînduire socială şi bunăstarea majorității covîrşitoare a poporului. Deşi rezolvarea şi înlăturarea contradicțiilor sociale cer mari sacrificii şi multe eforturi, soluția va fi găsită în momentul cînd contradicțiile vor atinge apogeul dezvoltării lor, spre care de altfel se îndreaptă cu paşi rapizi.

Măsurile care trebuie luate în diferitele faze ale dezvoltării depind de situația concretă respectivă. E imposibil să se prezică ce măsuri vor fi necesare în fiecare caz în parte. Nici un guvern, nici un ministru, fie el oricît de puternic, nu poate şti dinainte ce îi vor dicta împrejurările să facă în anul viitor. Cu atît mai puțin se poate spune acest lucru despre

măsuri influențate de împrejurări a căror apariție nu poate fi calculată şi prezisă cu certitudine. Problema mijloacelor e problema tacticii în luptă. Tactica se orientează însă după adversar şi după mijloacele de care dispun cele două părți. Un mijloc care astăzi este excelent poate fi mîine dăunător, deoarece între timp s-au schimbat împrejurările care ieri îi justificau aplicarea. Cunoscîndu-se țelul, mijloacele pentru atingerea lui depind de timp şi de împrejurări; trebuie să se recurgă însă la cele mai eficace şi mai radicale mijloace pe care le permite timpul şi împrejurările. Dacă vrem deci să zugrăvim un tablou al viitorului, nu putem să facem acest lucru decît pe bază de ipoteze; trebuie să pornim de la anumite ipoteze, pe care le luăin drept realizate.

Pornind de la acest punct de vedere, să presupunem că într-un anumit moment toate racilele descrise mai sus au atins o acuitate atît de mare, au devenit pentru marea majoritate a populației atît de vizibile şi sînt atît de puternic resimțite, încît par de nesuportat, că această majoritate e cuprinsă de dorința generală şi irezistibilă a unei schimbări radicale şi este totodată de părere că ajutorul cel mai rapid este şi cel mai rațional.

Toate racilele sociale îşi au, fără excepție, izvorul, în orînduirea socială, care, după cum am arătat, se întemeiază în prezent pe capitalism, pe modul de producție capitalist, în virtutea acestui mod de producție, clasa capitaliştilor este proprietara tuturor mijloacelor de producție — pămînt, mine, materii prime, unelte, maşini, mijloace de transport. Datorită acestui fapt ea exploatează şi asupreşte marea majoritate a poporului, ceea xe^tretlrept consecințe nesiguranța crescîndă a existenței, mărirea presiunii asupra claselor exploatate şi accentuarea înjosirii lor. Cea mai eficace şi mai rapidă măsură ar fi deci transformarea printr-o expropriere generală a proprietății capitaliste în proprietate socială (proprietate obştească). Producția de mărfuri este transformată în producție socialistă, înfăptuită de societate şi pentru societate. Marile întreprinderi şi productivitatea crescîndă a muncii sociale — care au constituit pînă acum o sursă a mizeriei şi asupririi claselor exploatate — devin acum pentru toți oamenii sursa celui mai înalt nivel de trai şi a dezvoltării armonioase.

<Mt

2. Exproprierea expropriatorilor

Transformarea tuturor mijloacelor de producție în proprietate obştească dă societății o bază nouă. Condițiile de viață şi de muncă în industrie, agricultură, transporturi, educație, căsnicie, în viața ştiințifică, artistică şi socială ale ambelor sexe se schimbă acum din temelii. Existența umană capătă un conținut nou. Treptat şi organizația de stat îşi pierde rațiunea de a fi, statul dispare; el, ca să spunem aşa, se autodesființează.

în prima secțiune a prezentei lucrări am arătat de ce a trebuit să ia ființă statul. El este produsul unei dezvoltări sociale care porneşte de la societatea primitivă, bazată pe comunism. Pe măsură ce se dezvoltă proprietatea privată, această societate primitivă se descompune. O dată cu apariția proprietății private, înăuntrul societății iau naştere interesele antagoniste. Apar contradicții între diferitele stări sociale şi contradicții între clase, contradicții care duc, în mod necesar, la lupte de clasă între diferitele grupuri de interese şi periclitează existența noii orînduiri. Pentru a putea ține în frîu pe adversarii noii orînduiri şi pentru a-i apăra pe proprietarii amenințați, este nevoie de o organizație care să respingă aceste atacuri şi să proclame proprietatea drept „legitimă" şi „sacră". Organizația şi puterea care apără şi menține proprietatea este statul. Prin legi, el garantează proprietarului posesiunile sale şi se opune ca judecător şi răzbunător celui care atacă ordinea legal instituită. Interesele unei clase dominante de proprietari şi interesele puterii lor de stat sînt deci — prin însăşi esența lor — întotdeauna conservatoare. Organizarea statului nu se schimbă decît atunci cînd o cer interesele proprietății. Astfel, statul fiind organizația necesară a unei orîn-duiji sociale bazate pe dominație de clasă, el îşi pierde atît necesitatea cît şi posibilitatea de existen(ă-ăe îndală ce, prin desființarea proprietății private, au dispărut contradicțiile de clasă. Statul dispare treptat, o dată cu înlăturarea relațiilor de dominație, la fel cum dispare religia cînd încetează credința în ființe supranaturale sau în forțe transcendentale, înzestrate cu rațiune. Cuvintele trebuie să aibă un conținut; cînd nu-1 mai au, ele încetează de a mai constitui noțiuni.

Un cititor oarecare cu mentalitate capitalistă ne va obiecta poate: toate-s bune şi frumoase, dar în baza cărui „temei de drept" vrea să justifice societatea aceste transformări radicale ? Temeiul de drept este cel care a existat întotdeauna,

Ori de cîte ori a fost Vorba de schimbări şi transformări similare, şi anume binele public. Izvorul dreptului nu e statul, ci societatea; puterea de stat nu este decît mandatarul societății, însărcinat cu administrarea şi drămuirea dreptului. Pătura dominantă a constituit pînă acum întotdeauna o mică minoritate, dar ea a acționat în numele întregii societăți (al poporului), pretinzînd a fi „societatea", întocmai cum Ludovic al XIV-lea pretindea a fi el însuşi statul: L'état c'est moi (statul sînt eu). Cînd ziarele noastre scriu: „Sezonul începe, societatea se grăbeşte să plece la oraş", sau „sezonul s-a terminat, societatea pleacă la țară", ele nu au în vedşre poporul, ci pe cei zece mii de privilegiați care alcătuiesc „societatea", după cum tot ei alcătuiesc şi „statul". Majoritatea e „plebs", „vile multitude", „canaille", „poporul". Avînd în vedere această stare de lucruri, tot ceea ce face statul, în numele societății, pentru „binele public" este folositor şi avantajos în primul rînd pentru clasele dominante. Legile se fac în interesul lor. Un vechi principiu de drept al Romei antice era, după cum se ştie: „Salus rei publicae suprema lex esto" (Binele public trebuie să fie legea supremă). Cine alcătuia însă societatea romană ? Popoarele subjugate, milioanele de sclavi ? Nu ! Ci numărul relativ redus de cetățeni romani, în primul rînd aristocrația romană, care trăia de pe urma asupriților.

Cînd în evul mediu nobilimea şi principii jefuiau pămînturile obşteşti, ei o făceau pe bază „de drept" şi în „interesul binelui public"; cît despre marea grijă purtată de ei în acelaşi timp proprietății obşteşti şi proprietății țăranilor lipsiți de apărare ne vorbeşte fiecare pagină a istoriei evului mediu pînă în epoca modernă. Istoria agrară a ultimului mileniu este istoria jefuirii neîntrerupte a proprietății obşteşti şi a proprietății țărăneşti, practicate de nobilime şr "tJîserica în Cofițe-statele^civllizate din Europa. Cînd mai tîrziu marea revoluție franceză a expropriat pămînturile nobilimii şi ale bisericii, ea a făcut-o,,în numele binelui public"; majoritatea celor opt milioane de proprietari funciari, care sînt pilonii Franței burgheze, îşi datoresc existența acestei exproprieri. Tot în numele „binelui public" Spania a sechestrat în repetate rînduri proprietatea bisericească, iar Italia a confiscat-o în întregime, aplaudată fiind de cei mai zeloşi apărători ai „sacrei proprietăți". Secole de-a rîndul nobilimea engleză a jefuit proprietatea poporului irlandez şi a celui englez, dăruindu-şi între anii 1804 şi 1832, pe cale „legală" şi „în interesul binelui public", nu mai puțin de 3 511710 acri de pămînt comunal.

Iar în timpul marelui război pentru eliberarea sclavilor din America de Nord, tot „în numele binelui public" au fost declarați liberi milioane de sclavi care fuseseră proprietatea legal dobîndită a stăpînilor lor, fără ca aceştia să fie despăgubiți, întreaga evoluție a societății burgheze este un neîntrerupt proces de expropriere şi confiscare, în decursul căruia fabricantul îl expropriază şi îl înghite pe meşteşugar, moşierul pe țăran, marele comerciant pe micul negustor şi, în sfîrşit, un capitalist pe celălalt, adică cel mare îl expropriază şi îl înghite pe cel mic. Dacă ar fi să dăm crezare burgheziei noastre, toate acestea au loc în interesul „binelui public", în „folosul societății".

Cei doi Napoleoni au „salvat societatea" la 18 brumar şi la 2 decembrie, iar „societatea" i-a felicitat; cînd în viitor societatea se va salva pe ea însăşi, recucerindu-şi proprietatea pe care ea însăşi a creat-o, va săvîrşi cea mai memorabilă faptă istorică, deoarece prin acțiunea ei ea nu va căuta să asuprească pe unii în ioiosul altora, ci să acorde tuturor condiții egale de existență şi să permită fiecăruia să trăiască omeneşte. Va fi acțiunea cea mai măreață din punct de vedere moral înfăptuită vreodată de societate.

Formele şi modalitățile de desfăşurare a acestui mare proces social de expropriere nu pot fi prezise. Cine poate şti care va fi situația în acel moment ?

în cea de-a patra scrisoare socială adresată lui von Kirch- mann, intitulată „Das Kapital" 1 („Capitalul"), Rodbertus spune (pag. 117): „Lichidarea întregii proprietăți funciare nu e o himeră, ci poate fi foarte bine concepută din punctul de vedere al economiei naționale. Ea ar constitui, desigur, şi cel mai radical ajutor dat societății, care — după cum putem spune pe scurt — suferă de pe urma creşterii rentei, atît a rentei funciare cît şi a celei a capitalului. Aceasta ar fi deci- singura formă de desființare a proprietății asupra pămîntului şi a capitalului care nu ar întrerupe nici o clipă circulația şi creşterea avuției naționale". Ce spun agrarienii noştri despre această părere a fostului lor tovarăş de partid ?

Nu se poate preciza cu certitudine felul în care se vor prezenta lucrurile după o asemenea măsură. Nimeni nu poate şti cum îşi vor rîndui viitoarele generații organizațiile lor sociale şi nici cum îşi vor putea satisface în modul cel mai complet nevoile lor. Societatea, ca şi natura, se află într-o continuă mişcare, un lucru apare, altul dispare, ceea ce e

' Berlin, 1884.

vechi şi moare e înlocuit prin ceea ce e nou şi viabil. Se fac invenții, descoperiri şi perfecționări extrem de numeroase şi variate, a căror implicații şi însemnătate nu pot fi adesea prevăzute. Aplicate în practică, ele revoluționează şi transformă, în raport cu importanța lor, modul de trai al oamenilor, întreaga societate.

In cele ce urmează nu poate fi deci vorba decît de dezvoltarea principiilor generale, care rezultă de la sine din expunerile făcute şi a căror aplicare poate fi, într-o anumită măsură, prevăzută. Societatea nu a fost nici pînă acum o ființă care se lăsa condusă şi dirijată de anumiți indivizi, deşi adesea aparența era aceasta — „crezi că împingi, dar de fapt eşti împins" —, ci un organism care se dezvoltă după anumite legi imanente cu atît mai mult este exclusă pe viitor orice conducere şi dirijare după voința unui singur om. Societatea va fi o democrație care a ajuns să-şi cunoască secretul esenței sale, care a descoperit legile propriei sale dezvoltări şi le va folosi în mod conştient pentru dezvoltarea sa. i

Capitelul al douăzeci şi unulea

Legile fundamentale ale societății socialiste

1. Atragerea la muncă a tuturor celor capabili să muncească

De îndată ce societatea va fi în posesia tuturor mijloacelor de producție, obligația de a munci a tuturor celor capabili să muncească, fără deosebire de sex, va deveni o lege de bază a societății socializate. Societatea nu poate exista fără muncă. Ea are deci dreptul de a cere ca orice om care vrea să-şi satisfacă nevoile să lucreze potrivit capacităților sale fizice şi intelectuale la producerea obiectelor necesare satisfacerii nevoilor tuturor oamenilor. Afirmația stupidă că socialiştii ar vrea să desființeze munca este qț absurditate fără pereche. Oameni care nu muncesc, trîntori^ există numai în lumea burgheză. Socialismul este de acord cu Biblia cînd aceasta spune: Cine nu munceşte, nici să nu mănînce. Dar munca trebuie să fie o activitate utilă, productivă. Societatea nouă va cere deci fiecăruia să aibă o anumită activitate utilă — industrială, agrară sau de altă natură — prin care va presta o anumită cantitate de muncă pentru satisfacerea nevoilor existente. Nici o plăcere fără muncă, nici o muncă fără plăcere.

Din moment ce toți vor fi obligați să muncească, toți vor avea acelaşi interes ca munca să îndeplinească următoarele trei condiții: în primul rînd, să nu necesite timp prea lung şi-să nu^ fie peste măsură xte obositoare îrT al doilea rînd, să fie cît mai plăcută şi variată; în al treilea rînd, să dea un randament cît

mai mare, deoarece de acest lucru depind durata timpului de muncă şi cantitatea plăcerilor. Aceste trei condiții depind, la rîndul lor, de felul şi cantitatea mijloacelor de muncă şi forțelor de muncă disponibile, precum şi de pretențiile societății privind nivelul de trai. Societatea socialistă nu se va constitui pentru ca oamenii să ducă un trai la nivelul proletarilor, ci pentru a desființa modul de trai proletar al marii majorități a oamenilor. Ea va căuta să acorde fiecăruia

cît mai mult din plăcerile vieții; de aceea se pune întrebarea: cit de mari vor fi pretențiile societății ?

Pentru a stabili acest lucru va fi necesară o administrație care să cuprindă toate domeniile de activitate ale societății. In acest scop, comunele noastre constituie o bază potrivită; dacă comunele sînt prea mari pentru a permite cu uşurință o privire de ansamblu, ele vor fi împărțite în circumscripții, întocmai ca pe vremuri în comuna primitivă, toți membrii majori ai comunelor vor participa acum, fără deosebire de sex, la alegeri şi vor desemna persoanele de încredere care vor trebui să conducă administrația. In fruntea tuturor administrațiilor locale va sta administrația centrală — subliniez nu un guvern cu putere de dominare, ci un colectiv administrativ cu puteri executive. Este indiferent dacă administrația centrală va fi numită direct de întreaga comunitate sau de administrațiile locale. Aceste probleme nu vor mai avea în viitor importanța pe care o au în prezent, deoarece nu va mai fi vorba de ocuparea unor posturi care să asigure o putere şi o influență mai mare sau un venit mai ridicat, ci de posturi de încredere în care vor fi puşi oamenii cei mai indicați, indiferent dacă sînt bărbați sau femei, care vor fi rechemați sau realeşi în posturile lor după necesități şi după aprecierea alegătorilor. Toate posturile vor fi ocupate numai pe un timp limitat. Titularii lor nu vor avea deci o „calitate de funcționar" specială; nu vor exista funcții permanente şi o ordine ierarhică pentru avansări. Din motivele expuse este indiferentă şi problema dacă între administrația centrală şi administrațiile locale vor exista verigi intermediare, eventual administrații provinciale etc. Dacă vor fi considerate necesare, acestea vor fi instituite, dacă nu, societatea se va lipsi de ele. Toate aceste probleme vor fi hotărîte în funcție de necesitatea practică. Dacă progresele realizate în dezvoltarea societății vor face de prisos unele instituții vechi, ele vor fi desființate fără zarvă şi fără certuri, căci nimeni nu va avea vreun interes personal în menținerea lor, iar în locul lor vor fi înființate instituții noi. Această administrație, care se sprijină pe cea mai largă

bază democratică, va fi deci fundamental diferită de cea actuală. Şi ce lupte se dau în coloanele ziarelor noastre, ce dueluri oratorice au loc în parlamentele noastre, ce mormane de acte se adună în cancelariile noastre pentru o neînsemnată schimbare în administrație sau guvern !

Prima şi principala sarcină va fi de a se stabili numărul şi felul forțelor disponibile, numărul şi felul mijloacelor de producție, al fabricilor, atelierelor, mijloacelor de transport, al pămînturilor etc., precum şi productivitatea de oină atunci. Apoi vor trebui stabilite stocurile existente şi cantitatea de articole şi de obiecte necesare pentru satisfacerea nevoilor pe o perioadă determinată. Aşa cum în prezent statul şi diferitele comune îşi stabilesc anual bugetul, tot astfel se va proceda în viitor pentru toate necesitățile societății. La stabilirea acestor bugete se va putea ține integral seama de schimbările care sporesc necesitățile sau dau naştere unor noi necesități. Statistica va juca aici rolul principal; ea va fi cea mai importantă ştiință auxiliară în noua societate, ea va stabili proporțiile întregii activități sociale.

Statistica este folosită de pe acum pe scară largă în scopuri similare. Bugetele imperiului, ale statelor şi ale comunelor se bazează pe numeroasele anchete statistice efectuate anual în diferitele domenii ale administrației. Experiența mai îndelungată şi o oarecare stabilitate a necesităților curente uşurează munca statisticienilor. în condiții normale, orice patron al unei fabrici mai mari, orice comerciant e în stare să stabilească cu precizie necesitățile sale pentru trimestrul următor şi felul în care trebuie să-şi organizeze producția şi aprovizionarea. El va putea aprecia fără greutate toate acestea dacă nu se vor produce schimbări excesive.

Experiența a dovedit că crizele sînt provocate de producția orbească, anarhică, adică de faptul că se produce fără a se cunoaşte stocurile, oferta şi cererea diferitelor produse pe piața mondială. După cum am arătat, aceasta i-a determinat în ultimii ani pe marii industriaşi din cele mai felurite ramuri industriale să se unească în carteluri şi trusturi — pe de o parte pentru a fixa prețurile, iar pe de alta pentru a reglementa producția pe baza experienței şi a comenzilor intrate, în funcție de capacitatea de producție a fiecărei fabrici şi de vînzările probabile se stabileşte cît are voie să producă iiecare întreprindere în parte în lunile următoare. Nerespectarea hotă- jrlrilor e sancționată prin mari amenzi pentru încălcarea convenției şi prin boicot. Patronii încheie aceste

convenții nu în folosul, ci în detrimentul publicului şi în propriul lor avantaj. Scopul lor este de a folosi forța pe care o dă unirea pentru a obține profituri cît mai mari. Prin reglementarea producției, patronii urmăresc să obțină de la public prețuri pe care niciodată nu le-ar fi obținut concurîndu-se. Ei se îmbogățesc deci pe seama consumatorilor, care sînt siliți să plătească prețul cerut pentru produsul de care au nevoie. Dar cartelurile, trusturile etc. îl prejudiciază nu numai pe consumator, ci şi pe muncitor. Reglementarea producției de către patroni face disponibilă o parte dintre funcționari şi muncitori, care, pentru a putea trăi, îşi oferă serviciile la salarii inferioare celor primite de tovarăşii lor care lucrează. în plus, puterea socială a cartelului este atît de mare, încît nici organizațiile muncitoreşti nu le pot ține piept decît rareori. Patronii au deci un avantaj dublu: obțin prețuri mai mari şi plătesc salarii mai mici. Această reglementare a producției de către uniunile patronale este contrarul celei care se va face în societatea socialistă. Astăzi sînt hotărîtoare interesele patronilor, în viitor vor fi hotărîtoare cele ale comunității. In societatea burgheză, însă, nici cel mai bine organizat cartel nu poate cuprinde şi calcula toți factorii ■, în ciuda cartelului, concurența şi speculația continuă să facă ravagii pe piața mondială; la un moment dat se constată că s-a strecurat o greşeală în calcule şi întregul edificiu artificial se prăbuşeşte.

Comerțul dispune şi el — la fel ca marea industrie — de statistici amănunțite. Toate porturile şi centrele comerciale mai mari publică săptămînal situații despre stocurile de petrol, cafea, bumbac, zahăr, cereale etc., Aceste statistici sînt însă adesea inexacte, deoarece proprietarii mărfurilor sînt de multe ori personal interesați ca adevărul să nu fie cunoscut. în linii mari ele sînt totuşi destul de exacte, oferind celor interesați o privire de ansamblu asupra dezvoltării pieței în viitorul apropiat. Dar şi aici intervine speculația, care încurcă şi răstoarnă orice calcule, făcînd adesea imposibilă orice tranzacție reală. Dar după cum reglementarea generală a producției este imposibilă în societatea burgheză din cauza miilor de producători particulari cu interese opuse, tot astfel este imposibilă şi reglementarea distribuției (repartiției produselor) din cauza naturii speculative a comerțului, a marelui număr de comercianți şi a intereselor lor contradictorii. Ceea ce s-a realizat pînă acum ne arată doar cîte se vor putea realiza atunci cînd interesul particular va dispărea, iar interesul obştesc va domina peste tot. O dovadă a acestei afirmații o constituie statisticele recoltei,

efectuate anual de către diferitele state civilizate, statistici din care pot fi trase concluzii cu privire la cuantumul recoltei, la măsura în care vor putea fi acoperite nevoile țării şi la nivelul probabil al prețurilor.

Intr-o societate socializată, lucrurile vor fi însă perfect organizate, iar întreaga societate va fi unită prin legături de solidaritate. Totul se va desfăşura pe bază de plan şi în per- fectă ordine, astfel încît vor fi uşor de stabilit proporțiile diferitelor necesități. După ce va fi acumulată o oarecare experiență, întregul mecanism va funcționa ca pe roate. Dacă, de pildă, vor fi stabilite pe bază de statistică necesitățile medii de pîine, produse de carne, încălțăminte, lenjerie etc. şi se va cunoaşte, pe de altă parte, exact capacitatea de producție a întreprinderilor respective, se va putea stabili durata medie zilnică a timpului de muncă socialmente necesar. Se va şti, de asemenea, dacă pentru anumite articole sînt necesare noi unită(i de producție sau dacă unele dintre cele existente sînt de prisos, putînd li închise sau reamenajate pentru alte scopuri.

Fiecare om va hotărî singur domeniul de activitate în care vrea să muncească. Marea diversitate a domeniilor de activitate va permite să se țină seama de cele mai diferite dorințe. Dacă într-un domeniu se va constata un prisos de forțe de muncă, iar în altul o lipsă, administrația va trebui să ia măsurile necesare pentru restabilirea echilibrului. Principala sarcină a funcționarilor aleşi va fi aceea de a organiza producția şi de a crea tuturor forțelor de muncă posibilitatea să fie folosite la locul potrivit. Pe măsură ce toate forțele de muncă îşi vor coordona activitatea, mecanismul va funcționa tot mai bine. Diferitele ramuri de activitate şi subunitățile lor îşi vor alege pe organizatorii care îi vor conduce. Aceştia nu vor fi nişte temniceri, cum sînt astăzi supraveghetorii şi şefii de ateliere, ci tovarăşi care, în loc să muncească direct în producție, îşi vor exercita funcțiile administrative ce le-au fost încredințate. Nu este exclus ca într-un stadiu avansat de organizare, cînd toți membrii societății vor fi ajuns la un înalt nivel de cunoştințe, aceste funcții să fie preluate la intervale regulate pe rînd de către toți cei care participă la producție, indiferent de sexul lor.

Avînd în vedere că toți oamenii vor lucra unii pentru alfii, toți vor avea interesul ca produsele să fie de calitate cît mai bună şi confecționate cu o cheltuială cît mai redusă de forță de muncă şi de timp, fie pentru a economisi timpul de muncă, fie pentru a cîştigă timp în vederea producerii unor produse noi, destinate satisfacerii unor exigențe sporite. Acest interes comun este un

imbold pentru toți de a se preocupa de îmbunătățirea, simplificarea şi accelerarea procesului de muncă. Ambiția de a inventa şi de a descoperi va fi stimulată la maximum, fiecare va încerca să-l întreacă pe celălalt în propuneri şi idei noi. Se va întîmpla deci exact contrarul celor afirmate de adversarii socialismului. Cîți inventatori şi descoperitori nu pier în lumea burgheză ! Cîți nu sînt exploatați şi dați în lături ! Dacă în fruntea societății burgheze ar sta nu averea, ci spiritul şi talentul, marea majoritate a patronilor ar trebui să-şi cedeze locul muncitorilor, maiştrilor, tehnicienilor, inginerilor, chimiştilor lor etc. Aceştia sînt oamenii care fac, în nouăzeci şi nouă la sută din cazuri, invențiile, descoperirile şi perfecționările de pe urma cărora trage apoi foloase proprietarul sacului cu bani. Nu se va putea calcula niciodată cîte mii de inventatori şi descoperitori au pierit fiindcă nu au găsit omul care să le pună la dispoziție mijloacele pentru a-şi realiza invențiile şi descoperirile sau cîți inventatori şi descoperitori excepționali sînt zdrobiți de mizeria vieții de toate zilele din societatea noastră. Nu oamenii inteligenți şi cu mintea ageră sînt stăpînii lumii, ci cei care dispun de bani mulți, ceea ce nu înseamnă însă că aceeaşi persoană nu poate avea o minte ageră şi un sac cu bani.

Toți cei care activează în viața practică ştiu cu cîtă suspiciune priveşte azi muncitorul introducerea oricărei perfec- ționări sau invenții. Şi pe bună dreptate, căci de obicei nu el profită de pe urma ei, ci patronul; el trebuie să se teamă că maşina nouă sau perfecționarea introdusă îl va zvîrli în stradă, ca pe un om de prisos. In loc să salute, plin de bucurie, o invenție care face cinste omenirii şi care este menită să procure avantaje, el o blestemă şi o înjură. Şi cîte perfecționări ale procesului de producție descoperite de muncitori rămîn neaplicate. Muncitorul le tăinuieşte de teamă ca aplicarea lor să nu-i aducă prejudicii în loc de avantaje. Aceste fenomene sînt consecințele fireşti ale opoziției dintre interese

In societatea socialistă, opoziția de interese este înlăturată. Fiecare îşi dezvoltă capacitățile pentru a-şi aduce sieşi foloase, folosind totodată şi comunității. Astăzi satisfacerea egoismului personal şi binele obştesc sînt de cele mai multe ori în opoziție şi se exclud reciproc; în societatea nouă, această opoziție va dispărea: satisfacerea egoismului personal şi promovarea binelui obştesc vor fi în armonie, vor coincide

Micile întreprinderi, al căror număr era de peste două ori mai mare decît numărul întreprinderilor mijlocii şi mari, au produs deci numai 9,4'°/o din valoarea totală a producției, iar marile întreprinderi, reprezentînd numai 18,6°/o, au dat o producție aproape de două ori şi jumătate mai mare decît toate celelalte întreprinderi la un loc. Dar şi marile întreprinderi ar putea fi mult mai rațional utilate, astfel încît atunci cînd întreaga producție va decurge la cel mai înalt

Categoria inferioară Categoria de mijloc.... Categoria^superioară-::. V

Numărul întreprinderilor

% din valoarea totală a producției

% din numărul total al întreprinderilor

Valoarea totală a producției diferitelor categorii (în dolari)

Minunatele efecte ale unei aseme&ea stări morale sînt evidente. Productivitatea muncii va creşte foarte mult. Ea va creşte în proporții gigantice în special datorită faptului că va înceta enorma fărîmifare a lorfelor de muncă în sute de mii şi milioane de întreprinderi mărunte care produc cu cele mai primitive unelte şi mijloace de muncă. Am arătat mai sus uriaşul număr de întreprinderi mici, mijlocii şi mari în care e fărîmițată industria germană. Prin. comasarea întreprinderilor mici şi mijlocii în întreprinderi mari, înzestrate cu toate avantajele tehnicii celei mai moderne, se va înlătura enorma risipă de forță, timp, materiale de tot felul (lumină, combustibil etc.) şi spațiu care se face în prezent, iar productivitatea muncii va creşte de cîteva ori. Deosebirea care există între productivitatea întreprinderilor mici, mijlocii şi mari ne-o poate ilustra un exemplu luat din recensămîntul industrial efectuat de statul Massachusetts în 1890. întreprinderile principalelor zece ramuri industriale au fost împărțite în trei categorii. Din categoria inferioară făceau parte întreprinderile a căror producție avea valoarea sub 40 000 de dolari, cele care produceau mărfuri în valoare de 40 000—150 000 de dolari au fost trecute în categoria de mijloc, iar întreprinderile care produceau mărfuri în valoare de peste 150 000 de dolari alcătuiau categoria superioară.

Rezultatul a fost următorul:

nivel tehnic se va putea realiza o productivitate mult mai mare.

In cartea sa „Die Gesetze der sozialen Entwicklung" („Legile dezvoltării sociale"), Th. Hertzka a făcut în 1886 un interesant calcul al timpului care poate fi economisit dacă producția este organizată pe baza cea mai rațională. El a cercetat cheltuielile de forță de muncă şi de timp necesare pentru a acoperi cu ajutorul marii producții nevoile populației Austriei, pe vremea aceea de 22 000 000 de oameni. In acest scop, Hertzka a strîns. informații despre capacitatea de producție a marilor întreprinderi din diferitele domenii, întoc' mindu-şi calculele pe această bază. In socotelile sale el a inclus şi exploatarea a 10 500 000 ha de pămînt arabil şi a 3 000 000 ha de păşuni, suprafață socotită suficientă pentru a acoperi necesitățile de carne şi de produse agricole ale populației mai sus-arătate. Hertzka a inclus în socotelile sale şi construirea de locuințe, şi anume astlel ca fiecare familie să primească o căsuță proprie de 150 de metri pătrați, cu 5 camere de locuit, scontată să dureze 50 de ani. Din calculele sale a reieşit că pentru agricultură, construcții, producția de făină şi zahăr, industria carboniferă, siderurgică şi constructoare de maşini, pentru industria de îmbrăcăminte şi încălțăminte, precum şi pentru industria chimică ar fi necesari 615 000 de lucrători, lucrînd zilnic, în medie, în tot decursul anului, numărul de ore uzual în prezent. Aceşti 615 000 de oameni reprezentau însă numai 12,3°U din populația aptă de muncă a Austriei, iară a socoti femeile şi populația masculină sub 16 şi peste 50 de ani. Dacă ar lucra toți cei 5 000 000 de bărbați existenți în Austria în momentul efectuării calculelor la fel ca cei 615 000, fiecare ar trebui să muncească numai 36,9 zile, adică în cifre rotunde 6 săptămîni anual, pentru a produce mijloacele de subzistență strict necesare unei populații de 22 000 000 de oameni. Iaj^jiacăLJnJx>G-de-37--deTîîe~ cu 11 ore de muneă. am calcula 300 de zile de muncă pe an, cu noua organizare a muncii ar fi suficient să se lucreze zilnic numai l3ls ore pentru a acoperi cele mai stringente nevoi.

Hertzka introduce în calculul său şi obiectele de lux consumate de persoanele mai înstărite şi ajunge la concluzia că pentru producerea acestora, luînd ca bază consumul a 22 000 000 de oameni, ar mai fi necesari încă 315 000 de muncitori. Potrivit socotelilor efectuate de Hertzka şi avînd în vedere că unele ramuri industriale nu sînt suficient de dezvoltate în Austria, ar fi deci necesari în total circa un milion

1 In lucrarea sa „Irrlehren" („Erezii"), d-l Eugen Richter îşi bate joc de marea reducere a timpului de muncă prevăzută de noi ca urmare a obligativității

generale de muncă şi a organizării procesului de producție pe baza tehnicii celei mai înalte. El încearcă să diminueze cît poate capacitatea de producție a marii industrii şi să exagereze în schimb importanța meşteşugarilor, pentru a putea afirma că creşterea necesară a producției nu ar fi realizabilă. Pentru a prezenta socialismul ca o imposibilitate, aceşti apărători ai „ordinii" existente sînt nevoiți să discrediteze avantajele propriei lor orînduiri sociale.

Economia obştească socialistă se va deosebi şi în alte puncte foarte importante de economia individuală burgheză. Va dispărea principiul „ieftin şi prost", care pentru o bună

de oameni — adică 20% din populația masculină aptă de muncă, fără a socoti pe cei sub 16 şi peste 50 de ani — pentru a acoperi în 60 de zile toate nevoile populației. Iar dacă vom socoti iarăşi întreaga populație masculină aptă de muncă, ea ar avea de prestat în medie numai două ore şi jumătate de muncă pe zi1.

Acest calcul nu va surprinde pe nimeni din cei ce au o vedere de ansamblu asupra situației. Dacă admitem că şi bărbații de peste 50 de ani — exceptînd bolnavii şi invalizii — vor putea lucra un număr atît de redus de ore, că şi tinerii sub 16 ani, ca şi o bună parte dintre femei — în măsura în care nu sînt ocupate cu creşterea copiilor, cu pregătirea hranei etc. — ar putea munci, timpul de muncă ar putea fi şi mai mult redus sau necesitățile ar putea fi considerabil sporite. De asemenea, nimeni nu poate nega că în perfecționarea procesului de producție vor mai fi făcute progrese foarte importante, care nici nu pot fi deocamdată prevăzute şi care vor aduce noi avantaje. Pe de altă parte se pune problema ca oamenii să-şi satisfacă o mulțime de nevoi, pe care azi nu şi le poate satisface decît o minoritate, şi că, pe măsură ce se dezvoltă cultura, vor apărea mereu alte nevoi care vor trebui de asemenea satisfăcute. Trebuie mereu repetat că noua societate nu vrea să ducă o viață de proletar, ci vrea ca toți membrii ei, de la primul şi pînă la ultimul, să ducă o viață de popor cu un nivel de cultură loarte ridicat. Ea nu va trebui să satisfacă numai nevoile materiale ale tuturor oamenilor, ci va trebui să asigure tuturor şi timp suficient pentru odihnă şi pentru a se instrui în domeniul artelor şi al ştiințelor.

^.Organizarea muncii

parte din producția burgheză este şi trebuie să fie determinant, căci marea majoritate a clientelei nu poate cumpăra decît mărfuri ieftine ce se uzează repede. Produsele vor fi de cea mai bună calitate; ele vor putea fi folosite timp mai îndelungat şi nu vor trebui înlocuite decît la intervale mai mari. Extravaganțele şi nebuniile modei, care nu fac decît să favorizeze risipa şi adesea şi lipsa de gust vor conteni. Oamenii se vor îmbrăca fără îndoială mai rațional şi mai frumos decît astăzi — în treacăt fie spus, diferitele mode, în special la bărbați, s-au distins în ultima sută de ani printr-un pronunțat prost gust — şi nu se va mai introduce cîte o modă nouă la fiecare trei luni, nebunie care are strînse contingențe, pe de o parte, cu concurența ce şi-o fac femeile între ele, iar pe de alta cu vanitatea, fanfaronada şi cu dorința de a-şi etala bogăția. In afară de aceasta, un număr însemnat de oameni trăiesc astăzi de pe urma acestor extravaganțe ale modei, deci au interesul să le stimuleze şi să le forțeze. O dată cu nebunia modei în materie de îmbrăcăminte vor dispărea şi extravagantele modei în privința stilului locuințelor. Aici domneşte cea mai neînfrînată excentricitate. Stiluri, pentru a căror dezvoltare au fost necesare secole şi care au luat naştere la cele mai diferite popoare (oamenii nu se mai mulțumesc cu stilurile europenilor şi au trecut la cele ale japonezilor, indienilor, chinezilor etc.), devin după cîțiva ani demodate şi sînt părăsite. Proiectanții nu mai pridídesc cu atîtea mostre şi modele noi. Abia au aranjat obiectele de un anumit „stil" şi speră să-şi scoată cheltuielile, că a şi apărut un nou „stil", care cere alte mari sacrificii de timp şi de bani, de forțe fizice şi intelectuale. în această goană de la o modă la alta, de la un stil la altul se oglindeşte cel mai pregnant nervozitatea epocii noastre. Nimeni nu poate pretinde, desigur, că în această permanentă nelinişte şi nervozitate ar exista vreun sens sau vreo rațiune şi că ele trebuie considerate ca un^ndiciu -de sănătate a societății.

Socialismul va reintroduce o mai mare stabilitate în modul de trai al societății; el va da oamenilor liniştea şi putința de a gusta plăcerile vieții, îi va elibera de veşnica grabă şi agitație a zilelor noastre. Atunci va dispărea şi nervozitatea, acest flagel al epocii noastre.

Totodată, munca va trebui să devină cît mai plăcută. Pentru atingerea acestui scop este necesar ca locurile de muncă să fie amenajate practic şi cu gust; să se preîntîmpine în cît mai mare măsură orice pericol, să se înlăture mirosurile

neplăcute, exalațiile, fumul etc., într-un cuvînt toate condițiile supărătoare şi vătămătoare. La început, noua societate va produce cu uneltele şi mijloacele auxiliare de producție preluate de la vechea societate. Acestea vor fi însă insuficiente. Numeroasele ateliere dispersate, uneltele şi maşinile defectuoase, aflate în cele mai diverse grade de uzură, nu Vor corespunde nici numărului celor ce lucrează, nici pretențiilor lor de a lucra în condiții comode şi confortabile. Crearea unui mare număr de ateliere încăpătoare, luminoase, bine aerisite şi cît mai desăvîrşit utilate şi înfrumusețate va constitui deci o necesitate stringentă. Arta şi tehnica, inventivitatea şi dexteritățile manuale îşi vor găsi imediat un vast cîmp de aplicare. Toate domeniile construcției de maşini, ale producției de unelte, ale construcțiilor şi ale ramurilor industriale legate de amenajarea încăperilor vor avea cele mai largi posibilități de activitate. Tot ce spiritul inventiv al oamenilor va putea crea în materie de clădiri confortabile şi plăcute, de ventilație, iluminat şi încălzit rațional, de utilaj mecanic şi tehnic şi de instalații igienice va fi pus în aplicare. Economia de forță motrice, de combustibil, de lumină şi de timp, precum şi confortul condițiilor de muncă şi de trai, de care vor beneficia toți oamenii, cer o cît mai rațională concentrare a locurilor de muncă în anumite puncte. Locuințele vor fi separate de încăperile de muncă şi vor fi ferite de inconvenientele legate de activitatea industrială. La rîndul lor, aceste inconveniente vor fi reduse la minimum şi, în cele din urmă, înlăturate prin instalații şi dispozitive corespunzătoare de tot felul. Stadiul actual al tehnicii dispune de pe acum de suficiente mijloace pentru a elibera complet cele mai primejdioase profesiuni — ca, de pildă, munca în mine sau în întreprinderile industriei chimice etc. — de toate pericolele pe care le prezintă. Societatea burgheză nu aplică aceste mijloace deoarece sînt foarte costisitoare şi fiindcă nu există obligația -de-a face mai mult decît strictul necesar pentru^ protecția muncitorilor. Inconvenientele pe care le prezintă, de pildă, munca în mine pot fi înlăturate printr-o altă organizare a abatajului, printr-o ventilație bine pusă la punct, prin introducerea luminii electrice, printr-o sensibilă reducere a timpului de muncă şi o frecventă schimbare a forțelor de muncă. De asemenea, nu e nevoie de o agerime de minte excepțională pentru a găsi mijloace de protecție care să pre- întîmpine pe şantierele de construcție, de pildă, aproape complet

accidentele, transformînd munca constructorilor în- tr-una din cele mai plăcute activități. Se pot astfel confecționa în cantități suficiente mijloace de apărare împotriva arşiței soarelui sau împotriva ploii, atît la marile construcții cît şi la toate muncile în aer liber.

0 societate ca cea socialistă, care va dispune de suficiente forțe de muncă, va putea lesne înfăptui o Schimbare mai frecventă a forțelor de muncă şi o concentrare a unor munci în anumite perioade ale anului sau în anumite ore ale zilei.

Problema înlăturării prafului, a fumului, a funinginei şi a mirosurilor neplăcute poate fi de pe acum complet soluționată de chimie şi de tehnică, dar aceste soluții nu sînt aplicate decît parțial sau de loc, fiindcă patronii nu vor să sacrifice în acest scop sumele necesare. Viitoarele locuri de producție, oriunde se vor găsi ele, pe pămînt sau sub pămînt, se vor deosebi deci extrem de mult, în bine, de cele de azi. Pentru întreprinderile private instalațiile perfecționate sînt, în primul rînd, o chestiune de bani. Se pune problema: le va putea suporta întreprinderea, vor fi ele rentabile ? Dacă nu, muncitorul poate să moară. Capitalul nu mişcă un deget dacă nu obține profit. Omenia nu e cotată la bursă

In societatea socialistă, problema profitului nu va mai exista. Societatea socialistă nu va cunoaşte alte considerente decît binele membrilor ei. Ceea ce e în folosul lor şi îi ocroteşte trebuie introdus, ceea ce e vătămător va fi înlăturat. Nimeni nu va fi obligat să participe la un joc periculos. Dacă vor fi întreprinse acțiuni care prezintă un anumit pericol, putem fi siguri că se vor oferi foarte mulți voluntari, cu atît mai mult cu cît nu va putea fi niciodată vorba de acțiuni menite să distrugă cultura, ci întotdeauna de acțiuni care o dezvoltă.

4. Creşterea productivității muncii

Folosirea pe scară largă a forței motrice şi a celor mai perfecționate maşini şi unelte, larga diviziune a muncii şi abila combinare a forțelor de muncă vor ridica deci producția la un asemenea nivel, încît timpul de muncă pentru producerea cantității necesare de mijloace de subzistență va putea fi considerabil redus. O producție mai mare e în folosul tuturor; partea fiecăruia din produsul social creşte o dată cu creşterea productivității muncii, iar productivitatea crescîndă permite, la rîndul ei, reducerea timpului de muncă stabilit ca socialmente necesar.

Printre forțele motrice folosite, locul principal îl va ocupa, probabil, electricitatea. Societatea burgheză se străduieşte de pe acum să o pună pretutindeni în slujba sa. Şi cu cît acest lucru se va face într-o măsură mai mare şi mai perfecționată, cu atit va fi mai bine pentru progresul general. Iar efectul revoluționar al acestei forțe a naturii, cea mai uriaşă dintre toate, va sfărîma cu atît mai repede cătuşele lumii burgheze, deschizînd calea spre socialism. Dar această forță va ajunge la cea mai completă folosire şi la cea mai largă aplicare a sa abia în societatea socialistă. Atît ca forță motrice, cît şi ca sursă de lumină şi căldură, ea va contribui într-o măsură foarte mare la îmbunătățirea condițiilor de trai ale societății. Față de orice altă forță, electricitatea are avantajul de a exista în natură în cantități extrem de mari. Cursurile de apă, fluxul şi refluxul mării, vîntul, lumina solară ne vor furniza nenumărați cai-putere de îndată ce ne vom pricepe să exploatăm complet şi rațional toate aceste forțe.

,,0 bogăție de energie, depăşind cu mult toate nevoile, ne-o oferă acele părți ale suprafeței terestre spre care căldura solară se îndreaptă cu o asemenea regularitate, încît ar putea fi folosită pentru o exploatare tehnică continuă, dar tocmai acolo de cele mai multe ori această energie nu este folosită sau este considerată chiar ca supărătoare. N-ar fi, poate, o prudență exagerată dacă o națiune şi-ar asigura de pe acum o parte din aceste regiuni. De altfel, nici n-ar fi nevoie de întinderi prea mari: cîteva mile pătrate în Africa de nord ar fi de ajuns pentru a satisface necesitățile unei țări ca imperiul german. Prin concentrarea căldurii solare s-ar putea obține o temperatură foarte ridicată, şi de aici ar urma apoi tot restul: muncă mecanică transportabilă, încărcarea de acumulatori, lumină, căldură sau, prin electroliză, de-a dreptul combustibil" Omul care ne înfățişează această perspectivă nu e un visător, ci un binecunoscut profesor al Universității din Berlin, fost preşedinte al Institutului imperial pentru fizică şi tehnică, un om care ocupă un loc proeminent în ştiință. Iar la Winnipeg (Canada), la cel de-al 79-lea Congres al Asociației britanice, vestitul fizician englez sir S. Thomson a spus în cuvîntul său de deschidere (august 1909): „Nu mai e prea departe ziua cînd folosirea razelor solare va revoluționa întreaga noastră viață. Omul se va elibera de dependența sa față de cărbune şi de energia hidraulică şi toate marile oraşe vor fi înconjurate de aparate uriaşe, adevărate capcane pentru razele solare, care vor capta căldura solară, energia obținută fiind apoi stocată în imense rezervoare... Energia solară, acumulată în cărbune, în căderile de apă, în

alimente este aceea care execută toată munca din lume. Ne vom putea da seama de cantitatea uriaşă de energie pe care o revarsă soarele asupra noastră dacă vom lua în considerare că, potrivit cercetărilor lui Langley, căldura primită de un acru de pămînt în timpul cînd soarele este sus pe cer, iar cerul senin, corespunde unei energii de 7 000 de cai-putere, Deşi deocamdată inginerii noştri nu au găsit calea pentru exploatarea acestui uriaş izvor de energie, nu mă îndoiesc că în cele din urmă ei vor izbuti. Cînd rezervele de cărbune vor fi epuizate, cînd energia hidraulică nu va mai fi suficientă pentru a satisface necesitățile noastre, vom obține de la soare întreaga energie necesară pentru executarea întregii munci de pe pămînt. Centrele industriale vor fi atunci mutate în deşertul torid al Saharei, iar valoarea pămîntului va fi apreciată după măsura în care se pretează pentru instalarea maților «capcane de raze solare»" în felul acesta nu trebuie să ne mai temem că am putea duce vreodată lipsă de combustibil. Avînd în vedere că inventarea acumulatorului per- mite stocarea unor mari cantități de energie pentru ă "fi folosite în orice loc şi orice timp, vom putea — pe lîngă energia pe care ne-o furnizează soarele, fluxul şi refluxul — să obținem şi să exploatăm energia vîntului şi a torentelor de munte

care nu pot fi dobîndite decît periodic. Vom ajunge astfel la un moment dat ca pentru orice activitate omenească să existe în caz de nevoie forța motrice necesară.

Abia cu ajutorul electricității a devenit posibilă exploatarea pe scară largă a energiei hidraulice. Potrivit datelor publicate de T. Koehn, 8 state europene dispun de următoarele rezerve de energie hidraulică:

Cai putere La 1 000 de locuitori

Marea Britanie 963 000 23,1

Germania 1 425 900 24,5

Elveția 1 500 000 138

Italia 5 500 000 150

Franța 5 857 000 169

Austro-Ungaria 6 460 000 454,5

Suedia 6 750 000 1 290

Norvegia 7 500 000 3 409

Dintre statele federale germane, Badenul şi Bavaria au cele mai mari rezerve de energie hidraulică. Badenul poate obține numai pe Rinul superior circa

200 000 de cai putere, iar Bavaria dispune de 300 000 de cai putere nefolosiți (în afara celor 100 000 pe care îi foloseşte). Profesorul Rehbock din Karlsruhe apreciază la 8 miliarde de cai putere energia brută ce poate fi teoretic obținută din toate apele curgătoare din lume. Dacă numai a şaisprezecea parte a acestei cantități ar putea fi exploatată în mod rentabil, şi tot s-ar obține 500 000 000 de cai putere cu acțiune permanentă, adică o cantitate de energie care ar depăşi cu mult mai mult decît de „ zece ori pe cea rezultată, după calcule aproximative, din întreaga extracție de cărbune pe anul 1907 (1 000 milioane de tone). Chiar dacă în prezent asemenea calcule nu sînt tlecTtpiir teoretice, ele ne arată totuşi la ce ne putem aştepta în viitor de la „cărbunele alb". Numai din căderile de apă de pe fluviul Niagara, care se alimentează dintr-o regiune de lacuri cu o suprafață de 231 880 km2, adică egală cu 43%> din suprafața Garmaniei (540 000 km2), se poate obține mai multă energie hidraulică decît există în Anglia, Germania şi Elveția laolaltă. După un alt calcul, citat într-un raport oficial, Statele Unite ale Americii dispun de cel puțin 20 000 000

de cai putere energie hidraulică utilizabilă, echivalentă cu 300 000 000 de tone de cărbune anualFabricile care vor lucra cu acest cărbune „alb" sau „verde" şi vor fi puse în mişcare de forța torentelor de munte şi a căderilor de apă nu vor avea nici coşuri, ele nu vor folosi focul.

Electricitatea va permite de asemenea creşterea vitezei pe căile noastre ferate cu mai mult de 100%. Dacă în ultimul deceniu al secolului al XlX-lea, d-1 Meems din Baltimore socotea posibilă construirea unei locomotive electrice care să atingă viteza de 300 km pe oră, iar profesorul Elihu Thomson din Lynn (Massachusetts) credea în posibilitatea construirii unor electromotoare care — cu o consolidare corespunzătoare a terasamentului şi o îmbunătățire a sistemului de semnalizare — să permită o viteză de 260 km pe oră, astăzi aceste speranțe au fost aproape împlinite. Cursele de probă, efectuate în 1901 şi 1902 pe calea ferată militară Berlin-Zossen, au demonstrat posibilitatea unei viteze de 150 km pe oră. Iar la proba din 1903, locomotiva electrică a firmei „Siemens" a atins o viteză de 201 km, iar cea a Societății generale de electricitate — una de 208 km. în anii următori s-au obținut experimental şi cu locomotive cu aburi ale trenurilor rapide viteze de 150 km şi mai mult pe oră.

In prezent, la ordinea zilei e viteza de 200 km pe oră. A şi apărut un proiect de trenuri rapide, elaborat de August Scherl, prin care actualele linii de cale

ferată ar fi afectate transportului de mărfuri, marile oraşe urmînd a fi legate între ele printr-o rețea cu o singură linie, pe care vor circula trenuri cu o viteză de 200 km.

Problema electrificării căilor ferate e la ordinea zilei în Anglia, în Austria, în Italia şi în America. A fost elaborat proiectul unui tren rapid între Philadelphia şi New York, care va circula cu o viteză de 200 km pe oră.

Va creşte şi viteza vapoarelor jnarițime.. Rolul Jialărîiot în~acesndomehiu~îT~are~turbina cu aburi. „Ea se află azi în

1 C. Matchoss: „Die Entwicklung der Dampfmaschine", Berlin, 1908, voi. 2, pag. 606—607.

2 „Încă in deceniul al şaselea al secolului al XlX-lea, drumul pînă la New York cu un vas cu pînze dura în medie şase săptămîni, iar vaporul făcea două săptămîni; în ultimul deceniu călătoria dura o săptămînă, iar în prezent e efectuată în 5 zile şi jumătate. In urma acestor progrese, cele două continente sînt acum mai apropiate unul de celălalt decît erau Berlinul şi Viena acum o sută de ani" (E. Reyer: „Kraft", Leipzig, 1908, pag. 173.)

centrul atenției tehnicii şi se pare că va înlătura din multe domenii maşina de aburi cu piston. In timp ce majoritatea inginerilor considerau turbina cu aburi drept o problemă a viitorului, ea a devenit o problemă a prezentului, atrăgînd prin rezultatele obținute atenția tehnicienilor din întreaga lume... Abia electrotehnica a creat, prin maşinile ei cu viteze mari, un cîmp foarte vast de aplicare pentru noua maşină da forță. Marea majoritate a turbinelor cu aburi folosite azi servesc la punerea în mişcare a unor maşini dinamo-elec- trice". Turbina cu aburi şi-a dovedit superioritatea asupra vechilor maşini de aburi cu piston în special la navigația oceanică. Astfel, transoceanicul englez „Lusitania", înzestrat cu turbine cu aburi, a parcurs în august 1909 distanța Irlanda— New York în 4 zile, 11 ore şi 42 de minute, cu o viteză medie de 25,85 de noduri (circa 48 km) pe oră. „America" — construită în 1863 şi pe vremea aceea cel mai rapid vapor — n-a realizat decît 12,5 noduri (23,16 km) pe oră2. Şi nu e departe ziua cînd se va găsi o soluție satisfăcătoare pentru propulsarea marilor vase transoceanice cu ajutorul elicei electrice. La vase mici ea este de pe acum folosită. Simplitatea deservirii, marea securitate în exploatare, bunul autoreglaj şi lipsa de trepidații fac din tui bina cu aburi forța motrice ideală pentru producerea energiei

electrice pe bordul vapoarelor. Electrificarea întregului transport pe apă va merge mînă în mînă cu electrificarea totală a căilor ferate.

Electricitatea va revoluționa şi tehnica transportului de greutăți. „Dacă maşina cu aburi a făcut în genere posibilă construirea unor maşini de ridicat acționate de o forță a naturii, transmisiunea electrică de forță a transformat în întregime construcția maşinilor de ridicat, deoarece abia ea le-a asigurat o mare mobilitate şi capacitatea de a fi oricînd jpuseJn fnnrținne", Electrificarea-a-determinat, printre altele, o radicală schimbare în construcția macaralelor. „Cu masivul său gît de lebădă din fier laminat, construit pe un, fundament din piatră cubică, cu mişcarea sa lentă şi cu zgomo-

tul şuierător al aburului, macaraua cu aburi pare a li Un monstru preistoric. Din clipa în care a apucat greutatea, ea dezvoltă o uriaşă putere de ridicare, dar necesită oameni care să fixeze cu lanțuri încărcătura de cîrlig. Din cauza incapacității sale de a apuca încărcătura, din cauza încetinelii sale şi a lipsei sale de mobilitate, această macara nu e potrivită decît pentru greutăți foarte mari, neputînd fi folosită la deplasarea rapidă a unor mase mari... Cu totul alt tablou ne oferă, chiar şi din punctul de vedere pur exterior, macaraua modernă, acționată electric, din oțelării: vedem o grațioasă grindă de oțel cu zăbrele, aşezată fără suporturi deasupra halei, iar din ea apare brațul zvelt al cleştelui, care se poate mişca în toate direcțiile; totul e manevrat de un singur om, care, printr-o uşoară apăsare pe manetele de comandă, dirijează curentul electric şi cu ajutorul lui obligă zveltele mădulare de oțel ale macaralei să execute mişcări rapide, astfel încît să poată apuca şi transporta prin aer blocul incandescent de oțel fără participarea vreunui om. întreaga operație e executată fără alt zgomot decît uşorul zumzet al motoarelor electrice" Fără asemenea maşini nici n-ar putea fi asigurată transportarea unor mase tot mai mari. Măsura în care a crescut de la mijlocul secolului al XlX-lea şi pînă la sfîrşitul lui puterea de ridicare rezultă din compararea macaralei de la şantierele navale din Pola cu cea de la şantierele navale din Kiel. Prima avea o putere de ridicare de 60 de tone, iar a doua de 200 de tone. Exploatarea oțelăriilor Bessemer nici nu e posibilă fără maşini de ridicat cu acțiune rapidă, căci altfel uriaşele cantități de oțel lichid, produse într-un scurt interval de timp, n-ar putea fi transportate la formele de

turnare. La uzinele „Krupp" din Essen funcționează 608 macarale, cu o putere totală de ridicare de 6 513 tone, adică egală cu încărcătura unui tren de marfă de 650 de vagoane. Costul^redus aj navlului maritim, condiție vitală ^actualului trafic mondial, nu ar fi posibil dacă capitalul investit în vapoare n-ar putea fi exploatat într-un mod atît de intensiv printr-o descărcare rapidă. înzestrarea unui vapor cu macarale electrice a dus la reducerea cheltuielilor de regie anuale de la 23.000 la 13.000 de mărci, adică la aproape jumătate. Trebuie să ținem seama şi de faptul că această comparație nu se referă decît la progresele realizate în decurs de aproximativ un deceniu.

Fiecare zi aduce succese epocale în toate domeniile tehnicii transportului şi comunicațiilor. Problema zborului, care cu numai 20 de ani în urmă părea de nesoluționat, este de pe acum rezolvată. Şi chiar dacă în prezent dirijabilele şi diferitele aparate de zbor nu sînt încă puse în slujba unui transport mai uşor şi mai ieftin de mase mari, ci sînt folosite pentru scopuri sportive şi militare, va veni un timp cînd ele vor contribui la sporirea forțelor de producție ale societății. Mari progrese fac şi telegrafia şi telefonia fără fir; exploatarea lor industrială se extinde pe zi ce trece. Astfel, în cîțiva ani tot transportul şi întreaga comunicație vor fi puse pe baze noi.

întreaga exploatare a minelor, cu excepția abatajului propriu-zis, se află azi într-un proces de transformare de neconceput cu 10 ani în urmă. Această transformare constă în electrificarea evacuării apelor de mină, a aerajului, precum şi a transportului prin galerii şi prin puț. Motorul electric a revoluționat maşinile-unelte, pompele, troliul şi maşinile de transport.

Perspective cu adevărat fabuloase au fost deschise într-un discurs despre importanța pe care o va avea chimia în viitor, rostit în primăvara anului 1894 la un banchet al sindicatului fabricanților de produse chimice de către fostul ministru francez al instrucțiunii, profesorul Berthelot (decedat la 18 martie 1907). In discursul său, d-l Berthelot a arătat unde va ajunge, probabil, chimia în jurul anului 2000, şi chiar dacă expunerea lui conține şi unele exagerări umoristice, găsim în ea atît de multe lucruri juste, încît vom reda în cele ce urmează unele extrase din această expunere. D-l Berthelot a arătat ce a realizat chimia în decurs de numai cîteva decenii, menționînd printre altele: „fabricarea acidului sulfuric şi a jsodei, albitul şi vopsitul, zahărul din sfeclă, alcaloizii terapeutici, gazul aerian, auritul şi arginta- tul etc.; apoi a urmat electrochimia, care a transformat din

temelii metalurgia, termochimia şi chimia explozibililor, care a înzestrat industria extractivă şi tehnica militară cu noi surse de energie, minunile chimiei organice în producția de coloranți, parfumuri, mijloace terapeutice şi antiseptice etc.". Toate acestea nu sînt însă decît un început; în curînd vor fi soluționate probleme mult mai importante. In jurul anului 2000 nu vor mai exista agricultură şi nici țărani, căci chimia va fi desființat actualul mod de cultivare a pămîntului. Nu vor mai exista mine de cărbuni şi deci nici greve ale mine- rilor. Combustibilul va fi înlocuit prin procese chimice şi fizice. Tarifele vamale şi războaiele vor fi desființate; aviația, folosind substanțe chimice ca mijloc de propulsiune, va fi pronunțat sentința de moarte împotriva acestor instituții perimate. Problema industriei este de a găsi surse de energie inepuizabile şi care se reînnoiesc cu cît mai puțină muncă. Pînă acum am produs aburul prin energia chimică rezultată din arderea cărbunelui; dar extragerea cărbunelui e anevoioasă, iar rezervele scad din zi în zi. Trebuie să ne gîndim la folosirea căldurii solare şi a căldurii din interiorul pămîntului. Există speranțe întemeiate ca ambele surse să poată fi exploatate în mod nelimitat. Forarea unui puț de 3 000—4 000 m nu întrece posibilitățile inginerilor de azi, şi cu atît mai puțin ale celor de mîine. în felul acesta va deveni accesibilă sursa oricărei călduri şi a oricărei industrii, iar dacă la cele de mai sus vom adăuga şi energia apei, vor putea funcționa pe pămînt toate maşinile imaginabile fără ca aceste izvoare de energie să înregistreze o scădere perceptibilă nici după sute de ani.

Datorită căldurii din interiorul pămîntului vor fi soluționate numeroase probleme ale chimiei, printre care şi problema supremă, aceea a fabricării alimentelor pe cale chimică. în principiu, susținea d-1 Berthelot, problema este de pe acum rezolvată; sinteza grăsimilor şi a uleiurilor e de mult cunoscută; zahărul şi hidrocarbonatele sînt de asemenea cunoscute, şi în curînd vom cunoaşte compoziția elementelor azotoase. Problema alimentelor este o problemă pur chimică j în ziua în care vom dispune de energie ieftină în cantitate suficientă, vom putea produce alimente de tot felul, folosind carbonul din acidul carbonic, hidrogenul şi oxigenul din apă şi azotul din aer. Ceea ce au făcut pînă acum plantele va face în viitor industria, şi o va face în mod mai desăvîrşit decît natura. Va veni un timp cînd fiecare dintre' noi va purta în buzunar o cutiuță cu chimicale din care îşi va satisface nevoile sale alimentare în ceea ce priveşte proteinele, grăsimile şi hidrocarbonatele, fără a mai depinde de oră sau de

anotimp, de ploaie sau de secetă, de ger, de grindină sau de insecte distrugătoare. Atunci se va produce o revoluție, de a cărei amploare nu ne putem face astăzi nici cea mai vagă idee. Lanurile de cereale, viile şi păşunile vor dispărea; omul va deveni mai bun şi mai moral, deoarece nu va mai trăi din uciderea şi distrugerea ființelor vii. Atunci vor dispărea şi deosebirile dintre regiunile fertile şi nefertile şi s-ar putea ca deşerturile să devină locurile de domiciliere preferate de oameni, ca fiind mai sănătoase decît terenurile aluviale infectate şi şesurile mocirloase, pline de miasme, folosite azi pentru agricultură. Atunci şi arta va ajunge la deplina ei dezvoltare împreună cu toate frumusețile vieții umane. Suprafața pămîntului nu va mai fi, dacă ne putem exprima astfel, pocită de figurile geometrice desenate în prezent de agricultură, ci va deveni o grădină, în care vor putea creşte, după cum ne va fi voia, iarbă şi flori, tufişuri şi păduri, iar oamenii vor trăi în belşug, în veacul de aur. Dar omul nu va deveni din această cauză trîndav şi corupt. Fericirea presupune şi muncă, iar omul va munci la fel de mult ca odinioară, căci va lucra numai pentru sine, pentru a atinge cel mai înalt nivel de dezvoltare intelectuală, morală şi estetică.

Din discursul d-lui Berthelot, cititorul va putea lua ca bun ceea ce doreşte, cert este însă că în viitor, datorită celor mai felurite progrese, calitatea, cantitatea şi diversitatea produselor vor creşte în proporții uriaşe, iar nivelul de trai al generațiilor viitoare se va ridica într-un mod pe care azi nici nu-1 putem măcar bănui.

Profesorul Elihu Thomson este de acord cu Werner Siemens, care încă din 1887, la întrunirea din Berlin a cercetătorilor naturii, şi-a exprimat părerea că va fi posibilă transformarea directă, pe cale electrică, a elementelor în alimente. Dar în timp ce Werner Siemens era de părere că o dată şi o dată, într-un viitor îndepărtat, se va putea obține pe cale sintetică un hidrocarbonat, ca, de pildă, glucoza, şi apoi şi amidonul atît de înrudit cu el, ceea ce va permite „să se facă pîine din pietre", chimistul dr. V. Meyer afirmă că va deveni posibilă transformarea fibrei lemnoase într-o sursă de hrană a oamenilor. Intre timp (1890), Emil Fischer -a—produs—efectiv, pe—cale—artificială, glucoza şl fructoză, realizînd astfel o descoperire pe care Werner Siemens o considera posibilă abia „într-un viitor îndepărtat". De atunci chimia a făcut şi alte progrese. Indigoul, vanilina, camforul sînt acum produse în mod artificial. în 1906, W. Lob a izbutit să realizeze, în afara corpului plantelor, prin curenți de înaltă tensiune,

asimilarea acidului carbonic pînă la obținerea zahărului. în 1907, Emil Fischer a obținut unul dintre cele mai complicate corpuri sintetice, foarte apropiat de proteina naturală (un fel de albuş de ou). Iar în 1908, R. Will- stătter şi Benz au obținut clorofilă în stare pură şi au dovedit că e un compus al magneziului. Au mai fost produse pe cale artificială o serie întreagă de corpuri dintre cele mai importante care joacă1 un rol în reproducere şi ereditate. Soluționarea problemei principale a chimiei organice —• obținerea proteinei — a devenit deci de domeniul unui viitor nu prea îndepărtat.

5. Lichidarea opoziției dintre munca intelectuală şi munca fizică

O nevoie adînc înrădăcinată în natura omului este aceea a libertății de a-şi alege şi a posibilității de a-şi varia ocupația. Permanenta repetare duce în cele din urmă la aversiune chiar şi față de cea mai bună mîncare. La fel şi o activitate zilnic şi monoton repetată; ea abrutizează şi moleşeşte. Omul îşi execută munca ce-i revine în mod mecanic, fără elan şi fără plăcere. Fiecare om are o mulțime de aptitudini şi înclinații, care nu trebuie decît trezite şi dezvoltate pentru ca, puse în aplicare, să dea cele mai frumoase rezultate.. Abia cînd acest lucru se va realiza, omul va deveni un om desăvîrşit. Societatea socialistă îi va oferi omului cele mai vaste posibilități de a-şi satisface această nevoie de varietate. Uriaşa creştere a forțelor de producție, îmbinată cu simplificarea tot mai pronunțată a procesului de producție, va permite nu numai o reducere considerabilă a timpului de muncă, ci va uşura şi însuşirea unei îndemînări în cele mai variate domenii.

Vechiul sistem de ucenicie este de pe acum perimat; el mai există şi poate exista numai în acea formă de producție retrogradă, învechită pe care o reprezintă micul meşteşug^ Gum -acesta~dmTirmărVă7cIîspărea în noua societate, vor dispărea implicit şi toate instituțiile şi formele care îi sînt proprii. Locul lor va fi luat de altele. De pe acum fiecare fabrică stă mărturie cît de puțini muncitori exercită o singură profesiune, pe care au învățat-o ca ucenici. Muncitorii aparțin celor mai diferite profesiuni; de cele mai multe ori este suficient un timp scurt pentru ca ei să învețe o anumită muncă parțială, la care sînt înhămați, potrivit sistemului de exploatare în vigoare, în decursul unei lungi zile de muncă, fără variație şi fără a se ține seanța de înclinațiile lor. Maşina îi trâiisformă şi pe ei în maşini. Şi această situație va fi lichidată o dată cu schimbarea organizării societății. Atunci va fi timp suficient pentru dezvoltarea

dexterității oamenilor şi pentru însuşirea unei înalte calificări în diverse meserii. Marile ateliere-şcoală, înzestrate cu tot confortul şi perfect utilate din punct de vedere tehnic, vor uşura tuturor, celor tineri şi celor bătrîni, învățarea unei meserii. Vor exista laboratoare de chimie şi fizică instalate conform ultimului cuvînt al acestor ştiințe şi totodată vor exista şi suficiente cadre didactice. Abia atunci oamenii îşi vor da seama ce infinitate de înclinații şi aptitudini a înăbuşit sau a dezvoltat într-o direcție greşită sistemul de producție capitalist.

Nu este însă vorba numai de posibilitatea de a se ține seama de nevoia de variație, ci şi despre aceea că satisfacerea acestei nevoi va trebui să fie şi scopul societății, căci ea constituie baza dezvoltării armonioase a omului. Profilurile profesionale din actuala societate vor dispărea treptat, indiferent dacă profesiunea constă în executarea unor anumite operații unilaterale sau în trîndăvie. In prezent există extraordinar de puțini oameni care au posibilitatea să-şi varieze activitatea. Sînt unii care, favorizați de împrejurări cu totul speciale, se pot sustrage monotoniei profesiunii lor şi, după ce şi-au plătit muncii fizice tributul, se recreează prin- tr-o ocupație intelectuală. Şi invers, întîlnim uneori intelectuali care se îndeletnicesc cu o activitate meşteşugărească oarecare, ca grădinăritul etc. Orice specialist în igienă va confirma efectele binefăcătoare ale unei activități bazate pe alternarea muncii intelectuale şi fizice, căci numai o astiel de activitate este conformă cu natura. Există însă o premisă: ca orice activitate să fie exercitată cu măsură şi ea ea să corespundă forțelor individului respectiv.

In lucrarea sa „însemnătatea ştiinței şi a artei", contele Lev Tolstoi biciuieşte caracterul hipertrofiat şi nefiresc pe care l-au căpătat arta şi ştiința în societatea noastră nefirească. El condamnă cu maximum de asprime disprețul față de munca fizică pe care-1 manifestă societatea de astăzi şi recomandă întoarcerea la relații conforme cu natura. Fiecare om care vrea să trăiască o viață firească şi plină de bucurii trebuie să-şi ocupe ziua prestînd, în primul rînd, muncă fizică în agricultură, în al doilea rînd executînd lucrări în domeniul unui meşteşug, în al treilea rînd îndeletnicindu-se cu muncă intelectuală, iar în al patrulea rînd întreținînd relații de prietenie cu oameni culți. Omul n-ar trebui să presteze muncă fizică mai mult de opt ore pe zi. Tolstoi, care a pus în practică acest mod de viață şi, după cum afirmă, se simte cu adevărat om abia de cînd îl aplică, uită însă că ceea ce îi este posibil lui, ca om independent, constituie în

condițiile de azi o imposibilitate pentru marea masă a oamenilor. Un om care este nevoit să muncească din greu cîte zece pînă la douăsprezece ore pe zi şi uneori chiar mai mult pentru a-şi agonisi o existență mizeră şi care a fost crescut în ignoranță nu-şi poate permite modul de viață tolstoian. Nu-şi poate permite acest mod de viață nici un om care este angrenat în lupta pentru existență şi este nevoit să se supună cerințelor acestei lupte, iar majoritatea celor puțini care ar putea trăi după preceptele lui Tolstoi nu simt nevoia să o facă. A crede că societatea poate fi transformată prin predici şi prin forța exemplului este una din iluziile pe care le nutreşte Tolstoi. Experiența lui Tolstoi arată cît de rațional este acest mod de viață, dar pentru ca el să poată fi generalizat sînt necesare alte relații sociale, este necesară o societate nouăL

In-A4ke€H-ea^societate^vdF^asta^isemenea relații; această

societate va dispune de nenumărați savanți şi artişti de tot ielul, dar fiecare dintre ei va presta o parte din zi muncă fizică, petrecîndu-şi apoi restul timpului, după înclinație, cu studii, artă sau întîlniri cu prietenii săi.

Va trebui deci lichidată actuala opoziție dintre munca intelectuală şi munca fizică, opoziție pe care clasele dominante caută să o accentueze cît mai mult pentru a-şi asigura astfel şi mijloacele spirituale ale dominației.

6. Creşterea capacității de consum

Din cele de mai sus reiese că în viitoarea societate vor deveni imposibile perioadele de criză şi şomajul. Crizele rezultă din faptul că producția capitalistă, în goana după profit şi necunoscînd cît de cît proporțiile nevoilor reale, duce la o suprasaturare a pieței cu mărfuri, la supraproducție. Întrucît în orînduirea economică capitalistă produsele au caracter de mărfuri pe care posesorii lor încearcă să le schimbe între ei, consumul de mărfuri depinde de capacitatea de cumpărare a consumatorilor. Covîrşitoarea majoritate a populației, a cărei forță de muncă e plătită sub valoarea ei şi care nu găseşte de lucru dacă patronul nu poate stoarce plusvaloare din forța ei de muncă, are însă o capacitate de cumpărare redusă. In lumea burgheză, capacitatea de cumpărare şi capacitatea de consum sînt două lucruri complet diierite. Multe milioane de oameni au nevoie de haine noi, de încălțăminte, mobile, lenjerie, alimente şi băuturi, dar ei nu dispun de bani, aşa încît nevoile lor, cu alte cuvinte capacitatea lor de consum rămîne nesatisfăcută. Piața e suprasaturată cu mărfuri, dar masele flămînzesc; ele vor să muncească, dar nu găsesc pe nimeni care să Ie cumpere forța de

muncă, deoarece patronul nu poate trage profit de pe urma ei. Poți să mori, să te prăpădeşti, să devii vagabond sau criminal, eu, capitalistul, n-am ce-ți face. N-am nevoie de mărfuri pe care nu le_pot vinde cu un profit corespunzător. Şi din punctul lui de vedere omul are perfectă dreptate.

în noua societate, această contradicție va fi înlăturată. Nu se vor produce „mărfuri" pentru a fi „cumpărate" şi „vîn- dute", ci se vor produce bunuri necesare vieții pentru a ii consumate, întrebuințate, ele neavînd nici un alt scop. In această societate, capacitatea de consum nu va fi limitată de capacitatea de cumpărare a indivizilor ca în lumea burgheză, ci de capacitatea de producție a întregii comunități. Dacă există mijloace de producție şi forțe de muncă, pot fi satisfăcute orice nevoi. Capacitatea socială de consum nu are altă limită decît saturarea consumatorilor.

Dar din moment ce în noua societate nu vor exista „mărfuri", nu vor exista nici bani. Aparent, banii sînt contrarul mărfii, dar ei înşişi sînt o marfă ! Dar banii, deşi sînt tot o marfă, constituie totodată forma de echivalent social, măsura valorii tuturor celorlalte mărfuri. Noua societate nu produce însă mărfuri, ci bunuri necesare vieții, valori de întrebuințare, a căror producție necesită o anumită cantitate de timp de muncă socială. Timpul de muncă necesar, în medie, pentru producerea unui obiect este singurul etalon cu care va fi măsurat obiectul respectiv în consumul social. Zece minute de timp de muncă socială materializate într-un obiect sînt egale cu zece minute de timp de muncă socială materializate într-alt obiect, nici mai mult, nici mai puțin. Societatea nu va voi,,să cîştige", ea nu va voi decît să realizeze între membrii săi un schimb de produse de calitate egală şi de valoare de întrebuințare egală, iar în cele din urmă nici nu va mai fi nevoie să se stabilească o valoare de întrebuințare, societatea producînd ceea ce îi va fi necesar. Dacă societatea va socoti, de pildă, că pentru producerea tuturor obiectelor necesare e nevoie de un timp de muncă de trei ore pe zi, ea va fixa timpul de muncă la trei ore. Dacă metodele de producție se vor perfecționa în asemenea măsură încît nevoile să poată fi acoperite în două ore, ea va fixa un timp de muncă de două ore. Dacă însă membrii societății vor cere satisfacerea unor nevoi mai mari-decît pot fi satisfăcute prin- tr-o muncă de două sau de trei ore, în ciuda sporirii forțelor de muncă şi a unei productivități mai ridicate a muncii, se va fixa un timp de muncă mai îndelungat. Voința societății va ii determinantă.

28

433

Timpul de muncă socialmente necesar pentru producerea fiecărui produs în parte va fi uşor de calculat. Pe această bază se va stabili raportul dintre timpul de muncă afectat producerii unui produs şi timpul de muncă total. O adeverință oarecare — o bucată de hîrtie imprimată, de aur sau de tinichea — va certifica timpul de muncă prestat şi va permite posesorului ei să schimbe aceste adeverințe pe tot felul de bunuri de consum. Dacă el va considera că nevoile sale sînt mai mici decît ceea ce primeşte pentru munca sa, va lucra un timp corespunzător-mai redus. Nimeni nu-1 va împiedica să dăruiască ceea ce nu a consumat şi nimeni nu-1 va opri să lucreze de bunăvoie pentru altul, ca acesta să trăiască într-un dolce farniente, sau să împartă cu el partea sa din produsul social. Dar nimeni nu-1 poate sili să muncească pentru altul, nimeni nu-1 poate lipsi de o parte a drepturilor ce i se cuvin pentru munca prestată. Fiecare poate să-şi satisfacă toate dorințele şi pretențiile realizabile, dar nu pe socoteala altora. Fiecare primeşte atît cît dă societății, nici mai mult, nici mai puțin, şi e ferit de orice exploatare.,

7. Obligația egală pentru toți de a munci

„Care va fi deosebirea dintre oamenii leneşi şi cei harnici, dintre inteligenți şi proşti ?" Iată una din principalele întrebări pe care ni le pun adversarii noştri; răspunsul pe care-1 primesc le pricinuieşte multă bătaie de cap. Nici unul dintre aceşti atotştiutori şi înțelepți nu se gîndeşte, de pildă, că în ierarhia noastră funcționărească nu se face deosebirea între „leneşi" şi „harnici", „inteligenți" şi „proşti", ci că vechimea în serviciu este hotărîtoare pentru mărimea salariului şi, de cele mai multe ori, chiar pentru avansarea în grad, în afara cazurilor cînd pentru un post superior se cere o pregătire deosebită. învățătorii, profesorii — aceştia din urmă sînt în special cei care pun cele mai naive întrebări — primesc salariul corespunzător postului, nu capacității lor. Toată lumea ştie cît de frecvente sînt cazurile cînd în cariera militară, funcționărească şi ştiințifică nu cei mai capabili sînt avansați, ci cei favorizați prin naştere, rubedenii, prietenii sau protecția unei femei. Dar nici bogăția nu are drept criteriu hărnicia sau inteligența, o dovadă grăitoare în această privință este faptul că unii birtaşi, brutari şi măcelari berlinezi, care cîte- odată-nu pot deosebi dativul de acuzativ,- Tac pai Le din cule- giul întîi al sistemului electoral prusac bazat pe trei colegii, în

timp ce intelectualitatea din Berlin, oamenii de ştiinţă, anumiţi funcţionari superiori ai statului sînt încadraţi în colegiul al doilea şi al treilea. Nu va exista deosebire între leneşi şi harnici, inteligenţi şi proşti, fiindcă nu va exista ceea ce înţelegem prin aceste noţiuni. Societatea consideră, de pildă, drept trîntor pe acela care, dat afară din muncă, este silit să vagabondeze pînă ce devine efectiv un vagabond sau pe acela care a decăzut din cauza unei educaţii proaste. Dacă cineva

Califică drept leneş pe un individ plin de bani, care-şi petrece timpul în trîndăvie şi huzur, el se face vinovat de jignirea unui om „onorabil".

Care va fi situaţia în noua societate ? Toţi se vor dezvolta în condiţii de viaţă egale şi fiecare va activa în domeniul spre care îl atrag înclinaţiile şi capacităţile sale, din care cauză deosebirile de randament vor fi neînsemnate. Ambianţa generală a societăţii, care va stimula pe fiecare să-i întreacă pe ceilalţi, va contribui de asemenea la nivelarea deosebirilor. Cînd un om va constata că într-un anumit domeniu nu poate da aceleaşi rezultate ca ceilalţi, îşi va alege altă sferă de activitate, corespunzătoare forţelor şi aptitudinilor sale. Cine a lucrat vreodată într-o întreprindere laolaltă cu mulţi oameni ştie că un om care s-a dovedit incapabil şi de nici un folos într-o anumită activitate poate face foarte bine faţă într-un alt loc de muncă. Nu există om cu însuşiri normale care să nu corespundă pentru o activitate sau alta. Pus la o muncă ce i se potriveşte, orice om poate face faţă chiar şi celor mai mari exigenţe. Cu ce drept ar putea revendica cineva un avantaj faţă de alţii ? Dacă cineva a fost atît de vitreg înzestrat de natură încît, cu toată bunăvoinţa, nu poate da acelaşi randament ca ceilalţi, societatea nu-1 poate pedepsi pentru greşelile naturii. Invers, dacă cineva a căpătat de la natură aptitudini care îl ridică deasupra celorlalţi, societatea nu e obligată să-1 recompenseze pentru ceea ce nu constituie meritul lui personal. In privinţa societăţii socialiste mai trebuie să ţinem seama şi de faptul că toţi vor beneficia de aceleaşi condiţii de viaţă şi de educaţie, că fiecăruia i se va oferi posibilitatea de a-şi dezvolta cunoştinţele şi de a do- bîndi cunoştinţe potrivit aptitudinilor şi înclinaţiilor sale, ceea ce va constitui o garanţie că în societatea socialistă cunoştinţele oamenilor nu vor fi numai superioare celor din societatea burgheză, ci şi mai uniform repartizate şi totodată mai multilaterale.

In timpul unei călătorii pe Rin, Goethe, studiind catedrala din Colonia, a descoperit în actele privind construcția ei că vechii arhitecți plăteau tuturor lucrătorilor aceleaşi salarii, ținînd seama de timpul muncit; ei procedau astfel, fiindcă voiau să obțină o muncă de bună calitate, conştiincios executată. Acest lucru pare societății burgheze ca o mare anomalie. Societatea burgheză a introdus sistemul plății în acord, pentru ca patronii să poată cu atît mai uşor reduce salariile, plătind forța de muncă sub valoarea ei. în privința muncii intelectuale, lucrurile stau la fel ca şi cu cea fizică. Omul este un produs al epocii şi al împrejurărilor în care trăieşte. Dacă Goethe, în condiții de dezvoltare la fel de favorabile, s-ar fi născut în secolul al IV-lea, şi nu în secolul al XVIII-lea, probabil că nu ar fi devenit un vestit poet şi cercetător al naturii, ci un mare părinte al bisericii, care poate l-ar fi pus în umbră şi pe sf. Augustin. Iar dacă nu ar fi văzut lumina zilei ca fiu al unui bogat patrician din Frankfurt, ci ca fiu al unui cizmar sărac din acelaşi oraş, Goethe n-ar fi devenit, desigur, ministru al marelui duce de Weimar, ci ar fi rămas foarte probabil cizmar şi ar fi murit ca un cizmar onorabil. In,,Wil- helm Meister", Goethe recunoaşte el însuşi marele avantaj pe care 1-a avut pentru el faptul de a se fi născut în condiții materiale şi sociale favorabile, putîndu-şi astfel dezvolta aptitudinile. Dacă Napoleon I s-ar fi născut cu zece ani mai tîrziu, n-ar fi putut niciodată deveni împărat al Franței. Fără războiul din 1870—1871, Gambetta n-ar fi devenit niciodată ceea ce a devenit. Dacă un copil bine înzestrat, născut din părinți inteligenți, ar creşte printre sălbatici, ar deveni şi el un sălbatic. Societatea face deci din om ceea ce este. Ideile nu apar în mintea unui anumit om ca rezultat al unei inspirații venite de sus, ci sînt un produs al mediului social în care trăieşte omul, un produs al „spiritului vremii". Aristotel nu putea să aibă ideile lui Darwin, Darwin trebuia să gîndească altfel decît Aristotel. Fiecare gîndeşte aşa cum i-o dictează spiritul vremii, adică mediul înconjurător şi fenomenele acestuia. De aici rezultă şi faptul că adesea oameni diferiți gîndesc concomitent acelaşi lucru, că aceleaşi invenții şi descoperiri sînt făcute în locuri diferite, foarte îndepărtate unul de celălalt. Tot acesta este şi motivul pentru care o idee exprimată cu cincizeci de ani în urmă îi lasă pe oameni indiferenți, pe cînd reluată după cincizeci de ani pune întreaga omenire în mişcare. In 1415, împăratul Sigismund şi-a putut permite să-şi calce cuvîntul dat lui Hus şi să-l ardă pe rug la Konstanza. Deşi mult mai fanatic, Carol al V-lea a fost nevoit în 1521 să-l lase pe Luther să plece liber de la Dieta de

la Worms. Ideile sînt produsul interacțiunii factorilor sociali, produsul vieții sociale. Iar ceea ce e valabil pentru societate în general e valabil şi pentru diferitele clase din care e compusă societatea într-o epocă istorică dată. Fiecare clasă, avînd interesele ei speciale, are şi idei şi concepții speciale, care duc la luptele de clasă de care e plină întreaga istorie cunoscută a omenirii, culminînd cu contradicțiile şi luptele de clasă din zilele noastre. Important nu e deci numai în ce epocă trăieşte cineva, ci şi în care pătură socială a unei anumite epoci trăieşte, căci această pătură îi determină sentimentele, gîndu- rile şi acțiunile.

Fără societatea modernă nu ar exista nici ideile moderne. Acest lucru ni se pare clar şi concludent. In ceea ce priveşte viitoarea societate, se va mai adăuga şi faptul că mijloacele de care se vor folosi oamenii pentru instruirea lor vor fi proprietatea societății. Societatea nu va putea fi deci obligată să remunereze în mod special ceea ce numai prin ea a devenit posibil şi este propriul ei produs.

Atît am avut de spus despre calificarea muncii fizice şi intelectuale. Din cele de mai sus rezultă totodată că nu poate exista deosebire între" munca superioară şi inferioară, aşa cum astăzi, de pildă, mecanicul se consideră adesea mai de soi decît salahorul care execută lucrări de pavare etc. Societatea nu va permite decît executarea unor lucrări socialmente utile, astfel încît pentru societate orice muncă va avea aceeaşi valoare. Dacă unele munci neplăcute, respingătoare nu vor putea fi executate pe cale mecanică sau chimică şi nu vor putea fi transformate printr-un procedeu oarecare în munci agreabile — deşi în condițiile progreselor realizate în tehnică şi chimie, acest lucru nu poate fi pus la îndoială —, şi dacă nu se vor găsi forțele de muncă necesare pentru a le executa de bunăvoie, fiecare membru al societății va avea obligația de a presta, prin rotație, o anumită cantitate din aceste munci. Nu vor mai exista falsa ruşine şi absurdul dispreț pentru nici o muncă utilă. Aceste fenomene nu există decît în statul nostru de trîntori, unde trîndăvia e considerată drept o soartă de invidiat şi unde muncitorul e cu atît mai disprețuit, cu cît muncile pe care le execută sînt mai grele, mai anevoioase, mai neplăcute şi mai necesare societății. Munca este astăzi cu atît mai prost plătită, cu cît e mai neplăcută. Acest lucru e posibil datorită faptului că dispunem de un mare număr de muncitori menținuți la cel mai scăzut nivel cultural, care, în urma necontenitei revoluționări a procesului de producție, ră- mîn fără lucru, completînd armata de rezervă. Spre a putea trăi, ei îşi oferă forța de muncă pentru executarea oricărei munci la prețuri care sînt atît

de scăzute încît fac „nerentabilă" chiar şi introducerea maşinilor pentru asemenea lucrări. Astfel, de pildă, munca de spărgător de pietre a devenit proverbială ca una din cele mai prost plătite şi mai neplăcute munci. Executarea acestei munci cu maşini, cum se procedează în Statele Unite, n-ar prezenta nici o dificultate, dar noi avem atît de multă forță de muncă ieftină, încît maşina nu e „rentabilă". La actualul nivel de dezvoltare, măturatul străzilor, curățatul haznalelor, căratul gunoiului, lucrările de excavație etc. ar putea fi de pe acum executate cu ajutorul maşinilor şi al instalațiilor tehnice, în aşa fel încît ele să nu mai prezinte pentru muncitori nici o urmă din neplăcerile de care sînt în prezent însoțite la tot pasul. La drept vorbind, muncitorul care curăță haznalele pentru a feri pe oameni de miasmele vătămătoare sănătății este un membru deosebit de folositor societății, pe cînd profesorul care, în interesul claselor dominante, predă de la catedră o istorie falsificată sau teologul care se străduieşte să zăpăcească mințile oamenilor cu teorii supranaturale, transcendentale sînt indivizi extrem de dăunători.

Savanții noştri, care dețin astăzi posturi şi ranguri, reprezintă în bună parte o tagmă menită şi plătită să apere şi să justifice cu autoritatea ştiinței dominația claselor conducătoare, să prezinte această dominație ca dreaptă şi necesară, precum şi să mențină prejudecățile existente. De fapt această tagmă se îndeletniceşte în cea mai mare parte cu o pseudo- ştiință, cu otrăvirea minților, cu o activitate anticulturală, cu o muncă intelectuală de mercenar în interesul burgheziei şi al acoliților ei1. O orînduire socială care va face în viitor imposibilă existența unor asemenea elemente va înfăptui o acțiune de eliberare a oamenilor.

Pe de altă parte, adevărata ştiință este adesea legată de o muncă neplăcută, respingătoare, ca, de pildă, atunci cînd un medic disecă cadavre intrate în putrefacție sau operează părți purulente ale corpului; sau cînd un chimist face analiza materiilor fecale. Acestea sînt munci adesea mai respingătoare decît cele mai respingătoare munci ale salahorilor şi muncitorilor necalificați. Dar nimeni nu recunoaşte acest lucru. Diferența constă în aceea că o muncă cere, pentru a fi executată, studii îndelungate, pe cînd cealaltă poate fi efectuată de oricine, fără să fie nevoie de vreun studiu. De aici şi aprecierea fundamental diferită. Dar într-o societate în care, datorită faptului că toată lumea are posibilitatea de a-şi însuşi o cultură superioară, vor dispărea deosebirile existente azi între oameni culți şi inculți, va dispărea şi opoziția dintre munca necalificată şi cea calificată, cu atît

mai mult cu cît dezvoltarea tehnicii nu va mai cunoaşte limite în înlocuirea muncii manuale prin maşini sau procese tehnice. N-avem decît să privim evoluția artizanatului nostru, de pildă a gravurii, xilografiei etc. După ce am constatat că muncile cele mai neplăcute sînt deseori cele mai utile, ne putem da seama că concepția noastră despre munca plăcută şi neplăcută este, ca şi multe alte— concepții din orînduirea burgheză, superficială,— formată pe temeiul unor aspecte pur exterioare.

8. Desființarea comerțului.

Transformarea transporturilor şi comunicațiilor

De îndată ce întreaga producție a noii societăți va fi organizată pe o bază similară cu cea schițată mai sus, nu se vor mai produce, după cum am menționat, mărfuri, ci obiecte de

1 „Erudiția este adesea în aceeaşi măsură în slujba ignoranței, ca şi în cea a progresului". (Buckle: „Istoria civilizației engleze".)

întrebuințare pentru satisfacerea nevoilor societății. în acelaşi timp va dispărea şi comerțul, în măsura în care legăturile cu alte popoare, aflate încă în stadiul burghez al dezvoltării, nu vor face necesară vechea formă de comerț, care nu are rațiune şi posibilitate de existență decît într-o societate bazată pe producție de mărfuri. în felul acesta, o mare armată formată din persoane de ambele sexe devine disponibilă pentru activitatea productivă. Această mare armată va fi folosită în producție; ea va produce bunuri de consum şi va face posibilă o creştere a consumului sau va contribui la reducerea timpului de muncă socialmente necesar. Aceste persoane trăiesc azi mai mult sau mai puțin ca nişte paraziți din produsul muncii altora şi sînt — ceea ce nu vrem să contestăm — adesea nevoite să muncească din greu fără a avea o existență corespunzătoare. In noua societate, negustorii, birtaşii, misiții, intermediarii vor fi de prisos. In locul zecilor, sutelor şi miilor de dughene şi prăvălii de tot felul pe care le are în prezent orice comună în raport cu mărimea ei vor exista mari depozite comunale, bazare elegante, expoziții întregi, care vor necesita un personal administrativ relativ redus. întregul mecanism al comerțului va fi transformat într-o activitate centralizată, pur administrativă, avînd de efectuat

operații extrem de simple care, prin centralizarea tuturor instituțiilor sociale, vor fi din ce în ce mai mult simplificate. Printr-o transformare asemănătoare vor trece şi transporturile şi comunicațiile.

Telegraful, telefonul, căile ferate, poşta, vapoarele fluviale şi maritime, tramvaiele, autocamioanele şi automobilele, dirijabilele şi avioanele, precum şi orice alte instalații şi vehicule care mijlocesc comunicațiile societății vor fi atunci proprietate socială. Multe dintre aceste instituții — poşta, telegraful, telefonul, majoritatea căilor ferate — sînt în Germania de pe acum instituții de-^tat, transformarea" Tor în proprietate obştească nefiind decît o chestiune pur formală. In acest domeniu nu mai există interese particulare care ar putea fi lezate. Dacă statul va continua să meargă pe linia pe care a pornit-o, cu atît mai bine. Dar aceste întreprinderi administrate de stat nu sînt întreprinderi socialiste, după cum greşit se crede. Sînt întreprinderi exploatate de stat pe baze tot atît de capitaliste ca şi cum s-ar afla în posesiunea unor patroni particulari. Nici funcționarii, nici muncitorii nu se bucură de vreun avantaj deosebit. Statul îi tratează la fel cum ar face-o un patron particular; dacă, de pildă, conducerea marinei im- periale sau administrația căiior Îerate emit ordonanțe de a nu se angaja muncitori depăşind patruzeci de ani, avem de-a face cu o măsură care poartă amprenta caracterului de clasă al unui stat al exploatatorilor, cu o măsură care provoacă, fără îndoială, indignarea muncitorilor față de stat. Aceste măsuri şi altele similare ce emană de la stat în calitatea sa de patron sînt însă mult mai grave decît cele luate de un patron particular. în comparație cu statul, acesta din urmă este întotdeauna numai un mic patron, iar dacă el refuză angajarea unui muncitor, acesta îşi poate eventual găsi de lucru în altă parte. Statul însă, ca patron monopolist, poate prin asemenea procedee să arunce în brațele mizeriei mii de oameni deodată. Astfel de procedee nu sînt deci socialiste, ci capitaliste, şi socialiştii au toate motivele să protesteze împotriva considerării actualelor întreprinderi de stat drept întreprinderi socialiste şi drept realizări ale năzuințelor socialiste.

După cum locul milioanelor de patroni particulari, de negustori şi intermediari de tot felul îl vor lua mari instituții centralizate, tot astfel şi întregul transport va fi complet reorganizat. Milioanele de mici colete adresate zilnic unui număr aproape tot atît de mare de proprietari particulari, care reprezintă o mare risipă de muncă, de timp şi de materiale de tot felul vor deveni mari transporturi

dirijate spre depozitele comunale şi locurile de producție centralizate. Munca va fi deci şi aici mult simplificată. întocmai cum, de pildă, transportul materiilor prime e mult mai simplu pentru o uzină cu o mie de muncitori decît pentru sute de mici întreprinderi împrăştiate, centralizarea locurilor de producție şi de distribuție pe comune întregi sau părți de comune va duce la tot felul de economii foarte importante. De acest fapt va beneficia întreaga societate, dar şi iiecare membru al ei în parte, căci interesul obştesc va coincide cu interesul personal. Aspectul locurilor noastre de producție, al transporturilor şi în special al oraşelor şi satelor noastre va fi astfel complet schimbat; ele vor avea o înfățişare mult mai plăcută. Din marile noastre oraşe de azi, cu miile lor de vehicule de tot felul, vor dispărea aproape în întregime zgomotul, îmbulzeala şi veşnica goană ce ne zdruncină nervii. Construcția şi curățatul străzilor, întregul nostru mod de a locui şi de a trăi, contactul între oameni — totul va suferi o profundă transformare. Vor putea fi cu uşurință înfăptuite măsurile sanitare, care astăzi nu pot fi de loc realizate sau pot fi realizate numai cu foarte mari cheltuieli şi în mod incomplet şi adesea numai în cartierele populate de cei avuți.

Comunicațiile vor atinge în socialism culmea perfecțiunii: s-ar putea ca aeronautica să devină principalul mijloc de transport. Mijloacele de comunicație sînt arterele prin care se efectuează în întreaga societate circulația sîngelui, adică schimbul de produse; ele mijlocesc contactele personale şi spirituale dintre oameni şi sînt deci foarte indicate pentru a răspîndi în întreaga societate un nivel egal de bunăstare şi cultură. Extinderea şi ramificarea celor mai perfecte mijloace de comunicație pînă în cele mai îndepărtate localități ale provinciilor sînt deci o necesitate şi un interes social general. Pe acest tărîm, noua societate va avea de îndeplinit sarcini care depăşesc cu mult pe cele ce şi le poate pune cea de azi. Totodată, acest sistem de comunicații, perfecționat în cel mai înalt grad, va favoriza descentralizarea în întreaga țară a maselor de oameni concentrați azi în marile oraşe şi centre industriale, devenind astfel un factor de importanță hotărîtoare pentru sănătate şi pentru progresul culturii spirituale şi materiale.

Capitolul al douăzeci şi doilea

Socialismul şi agricultura

1. Desființarea proprietății private asupra pămîntului

Alături de mijloacele de producție şi de comunicație va aparține societății şi pămîntul, care este de fapt elementul de bază al fiecărei munci omeneşti şi

constituie temelia întregii existențe omeneşti. Pe treapta cea mai înaltă a dezvoltării ei, societatea îşi ia înapoi ceea ce îi aparținuse în timpurile cele mai vechi. Pe o anumită treaptă a culturii exista la toate popoarele proprietatea comună asupra pămîntului. Baza oricărei societăți primitive e proprietatea comună, fără de care aceasta nu poate exista. Abia prin apariția şi dezvoltarea proprietății private şi a formelor de dominație legate de ea, proprietatea comună a fost, după cum am văzut, înlăturată în Condițiile unor lupte grele, fiind uzurpată şi transformată în proprietate privată. Jefuirea pămîntului şi transformarea lui în proprietate personală au fost prima cauză a înrobirii omului, care a trecut prin toate treptele posibile, de la sclav şi pînă la muncitorul salariat „liber" din secolul al XX-lea, pentru ca, în sfîrşit, după o dezvoltare milenară, înrobiții să transforme pămîntul iarăşi în proprietate comună.

Importanța pămîntului este extrem de mare pentru existența umană; de aceea în toate luptele sociale din lume — atît în India, China, Egipt, Grecia (Cleomene), Roma (Grachi),

în evul mediu creştin—(sectele religioase, Miinzer, războiul

țărănesc), în imperiul aztecilor şi al incaşilor, cît şi în mişcările sociale din epoca modernă — principala revendicare a celor ce luptau a fost posesiunea asupra pămîntului. Şi astăzi mai există oameni, ca Adolf Samter, Adolf Wagner, dr. Schäffle, Henry George şi alții, care consideră justificată proprietatea comună asupra pămîntului, deşi în alte domenii nici nu vor să audă despre o proprietate comună.

Bunăstarea populației depinde, în primul rînd, de cultivarea şi exploatarea pămîntului. Ridicarea agriculturii la cel mai înalt nivel constituie un interes general în adevăratul sens al cuvîntului. Am mai arătat că această dezvoltare maximă nu este posibilă în condițiile dominației proprietății private. Dar folosirea intensivă a pămîntului nu depinde numai de modul lui de exploatare; intervin şi factori care depăşesc chiar pe cel mai mare proprietar individual sau cea mai puternică asociație, factori care pot, eventual, depăşi chiar şi cadrul statului şi trebuie tratați pe plan internațional.

2. Ameliorafii funciare

Societatea trebuie să privească pămîntul în ansamblu, adică conformația lui topogralică: munții, şesurile, pădurile, mările, rîurile, lacurile, stepele, bălțile şi mlaştinile. Alături de situația geografică, care nu poate fi schimbată, această

conformație topografică exercită o anumită influență asupra climei şi calității solului. In fața noastră se deschide aici un cîmp de activitate foarte vast, pe tărîmul căruia mai poate fi acumulată multă experiență şi trebuie făcute încă foarte multe cercetări. Ceea ce a făcut statul pînă în prezent în această direcție este puțin. Pe de o parte, statul alocă acestor scopuri mijloace reduse, iar pe de alta, chiar dacă ar voi să intervină pe scară largă, ar fi împiedicat de marii proprietari privați, care au cuvîntul hotărî tor în elaborarea legilor. Fără o serioasă lezare a proprietății private nu se va putea realiza nimic în acest domeniu. Dar existența statului se bazează pe caracterul „sacrosanct" al proprietății private, marii proprietari privați fiind principalul său sprijin, astfel încît îi lipseşte autoritatea necesară de a proceda în direcția arătată de noi. Pentru ca solul să poată da un randament maxim, ar fi necesare efectuarea de importante şi vaste ameliorații funciare, împăduriri şi despăduriri, irigări şi desecări, schimbarea compoziției solurilor şi nivelului terenurilor, plantări etc.

O problemă de cea mai mare importanță pentru agricultură este o vastă rețea de rîuri şi canaluri sistematic organizată pe baza unor principii ştiințifice. Problema transportului pe apă mai ieftin, atît de importantă pentru societatea de azi, va fi, ce-i drept, de mai mică însemnătate pentru noua societate, dar ca mijloc comod de transport, necesitînd cheltuieli minime de forțe şi de materiale, căile de comunicație pe apă merită toată atenția noastră. Sistemul de rîuri şi canalnri va juca însă un rol foarte important prin folosirea lui pentru un vast sistem de irigare şi de desecare, pentru transportul îngrăşămintelor şi al materialelor necesare ameliorațiilor funciare, pentru transportul recoltelor etc.

S-a constatat din experiență că țările sărace în apă suferă mult mai mult de pe urma iernilor geroase şi a verilor foarte calde decît cele cu multă apă; din această cauză regiunile din apropierea litoralului, de pildă, cunosc numai în mod excepțional variații excesive de temperatură. Asemenea variații exce- sive nu sint însă avantajoase şi plăcute nici pentru plante şi nici pentru oameni. Un vast sistem de canaluri, alături de măsuri în domeniul gospodăriei forestiere, ar avea în această privință, fără îndoială, un efect favorabil. Un astfel de sistem de canaluri, îmbinat cu construirea unor mari bazine colectoare, ar fi de mare folos pentru captarea şi păstrarea unor mari cantități de apă în perioadele cînd, în urma dezghețului sau a ploilor torențiale, rîurile şi fluviile cresc şi se revarsă. Asemenea construcții ar fi necesare şi pentru rîurile şi torentele de munte.

Inundațiile, cu efectele lor distrugătoare, ar deveni atunci imposibile. Suprafețe întinse de apă, cu evaporarea lor mai intensă, ar favoriza, probabil, şi o mai mare regularitate a ploilor. Construcțiile de acest fel ar permite apoi şi instalarea de stațiuni de pompare şi de ridicare a apei în vederea unor vaste irigări a pămînturilor ori de cîte ori s-ar simți nevoia.

Mari întinderi de pămînt, pînă acum aproape complet sterpe, ar putea fi transformate prin instalațiile de irigație în regiuni fertile. Acolo unde azi numai oile îşi găsesc cu greu o hrană sărăcăcioasă şi unde, în cel mai bun caz, pini ofticoşi îşi înalță spre cer crengile lor firave s-ar putea strînge recolte bogate şi o populație densă ar putea găsi hrană îmbelşugată. Astfel, de pildă, transformarea întinselor terenuri nisipoase ale Mărcii, această „nisipelniță a sfîntului imperiu german", în- tr-un paradis fertil nu este decît o problemă de depunere de muncă. Lucrul acesta a fost relevat şi într-un discurs ținut în primăvara anului 1894 cu ocazia Expoziției agricole germane din BerlinDar proprietarii funciari din Marcă nu pot construi canalurile şi instalațiile de irigare necesare, nu pot efectua ameliorațiile şi amestecurile de soluri etc. — şi astfel, în imediata apropiere a capitalei, vaste întinderi de pămînt rămin intr-o Stare de paragină, care va lî de neînțeles pentru generațiile viitoare. Pe de altă parte, atît în nordul cît şi în sudul Germaniei, întinse mlaştini şi pămînturi mlăştinoase ar putea fi desecate prin canalizări şi cîştigate pentru agricultură. De asemenea, cursurile acestor ape ar putea fi folosite pentru piscicultură, constituind o abundentă sursă de hrană; ele ar mai oferi comunelor lipsite de rîuri posibilitatea de a instala cele mai frumoase ştranduri.

Voi da cîteva exemple pentru a arăta cît de mari sînt efectele irigației. în apropiere de Weissenfels 7V2 ha de finețuri bine irigate au dat 480 de chintale de otavă, în timp ce 5 ha de finețuri învecinate, de egală calitate a solului, dar neirigate, n-au dat decît 32 de chintale. Primele au dat deci, în comparație cu cele din urmă, o recoltă de peste 10 ori mai mare. Lîngă Riesa, în Saxonia, irigarea a 65 de iugăre de finețuri a sporit venitul net de la 5 850 de mărci la 11 100 de mărci. După spusele lui Buchenbenger, prin irigarea pămîntului nisipos nefertil din stepa Bocker, pe malul drept al rîului Lippe, s-a obținut cu o investiție de 124 000 de mărci un venit brut de circa 400 000 de mărci de pe un teren care înainte nu dădea aproape nici o recoltă. Ameliorările funciare din Austria de jos au adus, la investiții de 1 000 000 de coroane, un spor de venituri de 6 000 000 de

coroane. Costisitoarele investiții rentează. în Germania mai există însă şi în afară de Marcă regiuni întinse, al căror sol, în majoritate nisipos, nu dă decît recolte mediocre, chiar dacă vara e foarte ploioasă. Brăzdate de canale, irigate şi cu un sol ameliorat, aceste regiuni ar aduce în scurt timp recolte de cinci ori, de zece ori mai mari. în Spania se cunosc cazuri în care de pe terenuri bine irigate se obțin recolte de 37 de ori mai mari decît de pe cele neirigate. Deci, îngrijiți-vă de apă, şi vor răsări din pămînt noi şi importante cantități de alimente.

Nu trece aproape an în care torentele, rîurile şi fluviile să nu producă în cele mai diferite provincii şi state germane o dată, de două şi de mai multe ori inundații mai mult sau mai puțin importante. De pe suprafețe întinse, pămîntul cel ' mai fertil este luat de puterea valurilor, alte suprafețe întinse sînt acoperite cu nisip, pietre şi moloz, devenind astfel nefertile pentru ani de zile sau chiar pentru totdeauna. Livezi în- tregi de pomi fructiferi, pentru a căror dezvoltare a fost ne- voie de zeci de ani, sînt dezrădăcinate. Apele surpă case, poduri, şosele, diguri, distrug căi ferate, iau jertfă vieți ome- neşti, înecă vite, distrug ameliorații funciare şi nimicesc semănăturile. Pentru evitarea unor pagube repetate, terenuri întinse, expuse unui frecvent pericol de inundare, rămîn necultivate sau sînt însămînțate cu culturi puțin valoroase. Despăduririle masive, mai ales în munți, practicate în special de către proprietarii privați, măresc pagubele. Se afirmă că nesăbuitele tăieri de păduri, făcute de dragul profitului, ar fi provocat o scădere a fertilității solului în provinciile Prusia şi Pomerania, în Carintia şi Stiria, în Italia, Franța, Spania, Rusia etc.

O consecință a tăierii pădurilor din munți sînt inundațiile frecvente. Revărsările Rinului, ale Oderului şi ale Vistulei sînt atribuite în special tăierii pădurilor în Elveția, respectiv în Galiția şi Polonia. Aceleiaşi cauze i se datoresc frecventele inundații din Italia, în special revărsările fluviului Po. Din aceleaşi motive, insula Madeira, mari părți ale Spaniei, cele mai fertile provincii ale Rusiei, pămînturi întinse din Orientul apropiat, pe vremuri bogate şi roditoare şi-au pierdut în cea mai mare parte fertilitatea

în cele din urmă, şi societatea burgheză a înțeles că în acest domeniu lucrurile nu mai pot fi lăsate la voia întîm- plării şi că prin măsuri raționale, aplicate pe scară largă, forțele care distrug pot fi transformate în forțe constructive. Astfel s-a început construirea de mari baraje pentru acumularea unor cantități uriaşe de apă, a cărei energie e folosită pentru electrificarea

industriei şi a agriculturii. In special Bavaria întreprinde pe scară extrem de mare lucrări pentru construirea de baraje pe rîurile şi torentele de munte, cu scopul de a obține energia necesară în vederea electrificării căilor sale ferate şi a tot felul de instalații industriale. Vechea Bavarie agrară se transformă astfel treptat într-o țară industrială modernă.

H7 Transformarea exploatării solului

Este de la sine înțeles că aceste mari sarcini nu pot fi îndeplinite cît ai clipi din ochi, dar noua societate va păşi la realizarea lor încordîndu-şi toate forțele, deoarece singurul ei obiectiv este acela de a rezolva sarcinile impuse de progresul culturii şi de a nu se opri în lata nici unui obstacol în această privință. Cu timpul ea va crea opere şi va rezolva sarcini la care actuala societate nici nu se poate gîndi, căci numai gîndui la ele o înspăimîntă.

Prin măsuri ca cele arătate şi altele similare, exploatarea solului va deveni mult mai avantajoasă. La posibilitățile de îmbunătățire a exploatării solului, expuse mai sus, se vor adăuga şi altele. In prezent, multe mile pătrate de pămînt sînt cultivate cu cartofi, care sînt transformați în mari cantități de rachiu, consumat aproape exclusiv de populația noastră nevoiaşă, care trăieşte în mizerie. Rachiul este singurul stimulent, singurul „mjloc pentru alungarea grijilor" pe care şi-1 poate procura. Oamenii cu o cultură înaltă ai noii societăți nu vor mai consuma rachiu, pămîntul şi forțele de muncă vor deveni disponibile pentru producția de alimente sănătoase. Am menționat de asemenea cultura sfeclei şi producția de zahăr pentru export. An de an peste 400 000 ha din cel mai bun pămînt pentru grîu sînt cultivate la noi cu sfeclă de zahăr spre a aproviziona cu zahăr Anglia, Elveția, Statele Unite etc. Acestei concurențe nu-i pot rezista țările care, datorită climei lor favorabile, cultivă trestia de zahăr. Armata noastră permanentă, producția fărîmițată, transporturile fărîmițate, agricultura fărîmițată etc. necesită milioane de cai şi, în mod corespunzător, suprafețe de pămînt pentru hrana lor şi pentru creşterea tineretului cabalin. Rînduielile sociale şi politice complet schimbate vor elibera în viitor cea mai mare parte a terenurilor folosite azi în acest scop. In felul acesta vor fi obținute alte mari întinderi de pămînt şi multe forțe de muncă pentru alte nevoi culturale. In ultimul timp, mari întinderi de pămînt, de ordinul a mii de kilometri pătrați, au fost sustrase agriculturii şi localități întregi au fost rase de pe suprafața pămîntului, deoarece noile arme-de foc cu bătaia lungă şi noua tactică de luptă

necesită poligoane de tragere şi cîmpuri de exerciții pe care să poată fi manevrate corpuri întregi de armată. Şi acest lucru va dispărea în viitor.

Marile probleme ale economiei agrare şi forestiere, precum şi ale economiei apelor sînt de mult larg dezbătute în cuprin- zătoarea literatură de specialitate. Nici un domeniu nu a rămas netratat: silvicultura, irigările şi desecările, cultura pă- ioaselor, a leguminoaselor şi a rădăcinoaselor, cultura legumelor, a fructelor, a florilor şi a plantelor decorative, cultura plantelor de nutreț şi a fînețelor, creşterea rațională a vitelor şi păsărilor, piscicultura, apicultura, folosirea îngrăşămintelor naturale şi minerale, valorificarea şi folosirea deşeurilor din gospodării şi industrie, analiza chimică a solului, precum şi folosirea şi pregătirea acestuia pentru diverse culturi, calitatea semințelor, asolamentele, producția de maşini şi unelte agricole, construcția rațională a clădirilor agricole de tot felul, condițiile climaterice etc. — totul a devenit obiect de discuții şi cercetări ştiințifice. Nu trece aproape nici o zi fără să se înregistreze noi descoperiri şi fără să se acumuleze experiență, avînd drept rezultat îmbunătățiri şi progrese într-un domeniu sau altul. De la Thaer şi J. von Liebig încoace, cultivarea pămîntului a devenit o ştiință, şi încă una din principalele şi cele mai importante ştiințe, care a căpătat o amploare şi o însemnătate cum au puține domenii ale activității pe tărîmul producției materiale. Dacă vom compara însă această avalanşă de progrese de tot felul cu starea de fapt a agriculturii noastre, vom constata că numai o infimă parte dintre proprietarii privați au fost pînă acum în situația de a folosi, în oarecare măsură, progresele realizate şi că toți au în vedere numai interesul lor particular, fără nici o considerație pentru interesul obştesc. Marea majoritate a agricultorilor noştri, putem spune că 99°/o dintre ei, nici nu sînt în stare să facă uz de toate avantajele şi progresele pe care le oferă ştiința şi progresul tehnicii, căci le lipsesc mijloacele sau cunoştințele, sau şi unele şi altele. Noua societate va găsi în acest domeniu un cîmp de activitate bine pregătit din punct de vedere teoretic şi practic, pe care va trebui numai să-l organizeze pentru a obține rezultatele cele mai strălucite.

4. Marea gospodărie şi mica gospodărie.

Dezvoltarea electroculturii

In timp ce chiar şi în cercuri socialiste mai e susținută părerea că prin sîrguința personală a conducătorului ei şi a membrilor săi de familie, mica gospodărie poate concura cu marea gospodărie, cercurile de specialitate au ajuns

de mult la altă părere. Oricît de bune ar fi rezultatele obținute de țăran printr-o muncă excesivă depusă de el şi de membrii familiei sale, situația sa e de plîns chiar şi din punctul de vedere al omului civilizat. Oricît de mult ar realiza el cu mari sacrificii şi prin eforturi excesive, tehnica modernă şi ştiința agronomică vor realiza mai mult. Numai aplicarea tehnicii şi a ştiinței poate face din țăran un om civilizat din toate punctele de vedere; astăzi, el nu este decît sclavul proprietății sale şi ilotul creditorului său.

Superioritatea marii gospodării agricole e imensă dacă se aplică rațional toate avantajele ei. In primul rînd, marea gospodărie înseamnă o extindere simțitoare a suprafețelor cultivate, deoarece dispar nenumăratele drumuri şi poteci, precum şi haturile impuse de proprietatea fărîmițată. Prin dispariția proprietății fărîmițate se va economisi şi enorm de mult timp, irosit astăzi degeaba. Chiar făcînd abstracție de mijloacele de muncă mai raționale cu care muncesc, cincizeci de persoane ocupate într-o mare gospodărie dau un randament mult mai mare decît cincizeci de persoane ocupate în gospodării mici. Numai marea gospodărie permite cea mai rațională combinare şi dirijare a forțelor de muncă. La aceasta se adaugă uriaşele avantaje pe care le oferă introducerea şi folosirea a tot felul de maşini şi de instalații perfecționate, valorificarea industrială a recoltelor, creşterea mai rațională a vitelor şi păsărilor etc. In special folosirea electricității în agricultură oferă avantaje care pun în umbră orice altă metodă de muncă.

P. Mack constată că prin introducerea maşinilor agricole se realizează o economie de peste 5 000 de zile-cal şi că investirea o singură dată a unui capital de circa 40 000 de mărci aduce o ieftinire a producției cu peste 12 000 de mărci, respectiv 48 de mărci la hectar, fără a ține seama de plusul de recoltă datorat introducerii arăturilor adînci şi lucrului mai îngrijit executat de maşini.

Plusul de boabe obținut prin arătură adîncă e apreciat la 20—40%, iar recolta prăşitoarelor e adesea sporită cu 50%. Dacă vom socoti însă un spor mediu de numai 20%, rezultă pentru moşia respectivă un plus de venit de 55,45 de mărci la hectar, ceea ce, împreună cu economia mai sus menționată, dă un total de 103,45 mărci la hectar. Socotind că prețul unui hectar de pămînt este de 800 de mărci, se obține un cîştig suplimentar de 13,5%. Se pune deci problema instalării unor centrale electrice cu ajutorul cărora s-ar face întreaga exploatare. In acest caz, pe lîngă faptul că ar putea fi puse în funcțiune toate maşinile

folosite, s-ar obține şi încălzitul şi iluminatul. Cu ajutorul instalațiilor electrice s-ar putea asigura introducerea luminii electrice nu numai în locuințe şi pe străzi, ci şi în grajduri, hambare, pivniți, depozite şi în clădirile fabricilor, iar în caz de necesitate, lucrările de recoltare ar putea fi efectuate şi noaptea. Mack a calculat că prin introducerea generală a electricității în agricultură ar putea fi economisite două treimi din totalul animalelor de muncă folosite pînă acum (1 741 300 de capete), ceea ce ar da un venit net anual de 1 002 989 000 de mărci. Scăzînd din această sumă cheltuielile pentru energia electrică, ar ră- mîne o economie de circa 741 794 000 de mărci pe an.

Electrificarea conferă agriculturii tot mai mult caracterul unui proces pur tehnic-industrial. O imagine a multiplelor aplicații ale electricității în exploatarea agricolă ne-o oferă datele de mai jos

Electromotorul poate acționa:

1. Maşini care sporesc recolta globală:

a) la cultivare: maşini pentru curățatul semințelor, trioare, pluguri electrice (realizate);

b) la recoltare: secerătoare-legătoare (în curs de elaborare), maşini de recoltat cartofi (există modele a căror perfecțiune va putea fi cu greu depăşită), instalații de irigare.

2. Maşini care reduc cheltuielile:

hambare, elevatoare pentru urcarea cerealelor şi paielor pe stoguri şi în hambare, precum şi a finului în pod, elevatoare de saci, pompe pentru mustul de bălegar;

b) mijloace de transport: jgheaburi şi benzi transportoare, precum şi suflante pentru transportarea boabelor, căi ferate de cîmp, scripeți şi macarale pentru transportul de greutăți mari;

c) maşini folosite la valorificare: prese de paie, mori de măcinat, maşini de tocat paie destinate vînzării.

3. Maşini pentru industria rurală:

a) maşini pentru fabricarea spirtului şi a amidonului, pompe de apă pentru toate scopurile;

b) lăptării: răcitoare de lapte, centrifuge, putineie, malaxoare, prese etc.;

c) joagăre, ferăstraie circulare şi gatere;

d) maşini de rotărie, ferăstraie cu bandă, maşini de găurit, strunguri.

4. Maşini de pregătire a nutreţului pentru animale:

a) maşini de tocat paie, maşini de tocat sfeclă, mori de urluit, zdrobitori de cartofi, ovăz etc., prese, pompe de apă.

Potrivit cercetărilor întreprinse, în medie 15°/o din muncile agricole de pe moşii pot fi de pe acum executate cu ajutorul motorului electric, folosindu-se în mod economic timpul de muncă şi fondurile băneşti.

S-a stabilit necesarul de muncă manuală pentru treierarea şi pregătirea de expediere a 1 000 kg de cereale:

Ore de muncă

1. Cînd toate muncile sînt executate manual 104

2. Cînd se folosesc mici treierătoare şi maşini

de curăţat acţionate de cai 41,4

3. Cînd se folosesc batoze acţionate electric printr-un motor de 20 CP 26,4

4. Cînd se folosesc mari batoze acţionate electric printr-un motor de 60 CP şi prevăzute cu încărcători de la distanţă cu ventilator pentru pleavă şi tocătură de paie, presă de paie şi elevator 10,5

podăriile agricole de mărime mijlocie. El permite aratul unor povîrnişuri foarte înclinate, unde chiar şi plugul cu tracţiune animală întîmpină greutăţi. El economiseşte în mare măsură munca, după cum reiese din următorul tabel al cheltuielilor la aratul cu plugul electric în comparaţie cu aratul cu cai, boi şi cu plugul cu aburi.

Cheltuieli la un pogon de arătură de adîncime medie de

4 toii 6 ţoii 8 ţoii 11 ţoii 14 ţoii

cai 2,50 3 4,20 7,70 13,30

3,65 4,65 5,80 7,90 10,20

plug cu aburi închiriat:

de la 6 6,70 7,60 9,15 10,70

la 7,50 8,40 9,35 11 12,56

plug cu aburi propriu:

de la 4,50 5 5,85 7,30 8,85

la 6 6,70 7,60 9,15 10,70

plug electric de 40 CP 2,70 3,55 4,60 6,25 7,95

plug electric de 60 CP 2,65 3,40 4,30 5,70 7,10

plug electric de 80 CP 2,50 3,15 3,90 5,20 6,50

Uşoara transmitere şi divizibilitate a energiei electrice, extrema simplitate a deservirii şi a întreținerii maşinilor electrice constituie avantaje hotărîtoare pentru agricultură, unde pentru aprovizionarea cu energie a unor suprafețe întinse e suficient un cablu subțire. Şi cum premisa folosirii maşinilor electrice este o rețea de centrale electrice care să cuprindă întreaga țară, o rețea electrică bine chibzuită, folosirea electricității în agricultură poate fi foarte uşor combinată cu elec- trocultura, cu influențarea directă a creşterii plantelor prin electricitate.

In ultimii ani, oamenii de ştiință care se ocupă de domeniul fiziologiei plantelor şi, alături de ei, agronomii_pxactic-ienr s-au străduit cu multă rîvnă să studieze efectele electricității -asupra—creşterir şi fecundării unOr importante plante de cultură, în special a sorturilor noastre de cereale. Problema a fost rezolvată de profesorul K. S. Lemstrom, decedat în 1906. El a acoperit mari suprafețe de pămînt cultivat cu o rețea de cabluri, căreia i-a dat o sarcină pozitivă, în majoritatea cazurilor cu ajutorul unor maşini de inducție, în timp ce polul negativ era aşezat pe pămînt. A expus apoi parcela experimentală unor descărcări neluminoase în timpul întregii perioade de vegetație sau al unei anumite părți a acesteia, pe

cînd o parcelă de control, situată în condiții egale, a rămas neexpusă descărcărilor. Experiențele au fost efectuate la cele mai diferite latitudini şi aplicate în mod just, pretutindeni rezultatele fiind, pe de o parte, o creştere a recoltei variind între 30% şi peste 100f/o, iar pe de alta — o scurtare a duratei de maturizare şi o sensibilă îmbunătățire a calității. Insă această metodă a suscitat încă o serie de obiecții de ordin practic, care au fost înlăturate de agricultorul englez Newman- Acesta a izbutit să trezească interesul vestitului fizician englez Oliver Lodge pentru metoda lui Lemstrom. După ultimele comunicări ale lui Lodge, care înlocuise maşina de inducție folosită pînă atunci printr-un redresor de curent cu mercur anume construit, experiențele au fost extinse în 1906—1908 pe o suprafață de 10 ha, făcîndu-se cu această ocazie importanta demonstrație că rețeaua de cabluri poate fi situată la 5 m deasupra solului fără ca ea să prejudicieze efectele favorabile asupra recoltei. Această înălțime îngăduie circulația comodă a carelor oricît de încărcate cu produsele recoltate şi, în general, executarea nestingherită a tuturor muncilor agricole, ca, de pildă, îngrijirea culturilor de prăşitoare, în timp ce după Lemstrom rețeaua de cabluri trebuia să fie situată la înălțimea de cel mult 40 cm de plantele care urmau să fie

supuse tratamentului electric Diferiți morari au făcut încercări comparative de coacere a pîinii şi au constatat că grîul tratat electric dă o făină mult mai bună decît cel netratat. Noul procedeu se află deci în stadiul de a putea fi introdus cu succes în practica agriculturii şi a legumiculturii.

Plugul cu aburi cu două locomotive compound, construit de Fowler, necesită, pentru a fi folosit raționaL—o--suprafață' de 5 000 ha, adică o întindere mai mare decît pămîntul arabil de care dispun majoritatea satelor. S-a calculat, de pildă, că, dacă pămîntul cultivat în 1895 ar fi fost lucrat cu diferite maşini şi cu aplicarea tuturor celorlalte avantaje, s-ar fi obținut o economie de 1,6 miliarde de mărci. Potrivit afirmațiilor lui Ruhland2, combaterea cu succes a bolilor cerealelor ar fi ea singură suficientă pentru a face de prisos actualul import

1 M. Breslauer: „Beeinflussung des Pflanzenwachstums durch Elektrizität" („Elektrotechnische Zeitschrift" 1908, nr. 38, pag. 1 915). O mică instalație de prezentare este în construcție în apropiere de Berlin, sub conducerea lui Breslauer.

2 Dr. G. Ruhland: „Die Grundprinzipien aktueller Agrarpolitik", Tübingen, 1893, Lauppsche Buchhandlung.

de cereale în Germania. în broşura „Unsere Wiesen — und Feldkräuter" („Buruienile fînețelor şi ogoarelor noastre"), scrisă de dr. med. Sonnenberg din Worms, se arată că, potrivit unei anchete oficiale făcute în Bavaria, agricultura bavareză pierde anual 30% din recoltă din cauza buruienilor. Pe două suprafețe de cîte 4 m2, din care una năpădită de buruieni, iar cealaltă curățată de buruieni, Nowatzki a constatat următoarele rezultate:

fire boabe paie

pe suprafața năpădită de buruieni 216 180 239 g

pe suprafața fără buruieni 423 528 1 077 „

Dr. von Riimker, profesor la Institutul de agronomie al Universității din Breslau, declară că în Germania lipseşte aproape total folosirea rațională a îngrăşămintelor în agricultură pe baza unei statistici agricole. Insămînțarea şi lucratul pămîntului se fac adesea pur schematic, nechibzuit şi cu unelte atît de primitive şi de nepotrivite, încît rezultatele eforturilor şi ale muncii nu pot fi decît reduse. Agricultorii germani nu execută nici măcar o muncă atît de uşoară ca

selecționarea rațională a semințelor. Profesorul von Riimker arată, pe baza tabelului de mai jos, în ce măsură ar putea fi sporită recolta ia hectar prin selecționarea semințelor:

Grîul dă: Din semințe neselect ionate pe hectar (în kg) Din semințe selecționate pe hectar (în kg) Plusul datorat selecționării semințelor (în kg)

recoltă totală 8 000 10 800 + 2 800

boabe 1 668 2 885 + 1 217

paie şi pleavă 6 332 7 915 •f 1 583

greutatea hectolitrică a recoltei 77,2 78,7 H 1,5

Potrivit tabelului, plusul de recoltă datorat selecționării se cifrează deci la 1 200 kg de boabe pe hectar, ceea ce, socotind cu 15 mărci chintalul, reprezintă în bani o valoare de 180 de mărci. Calculînd cheltuielile de selecționare la maximum 4,40 de mărci pe hectar, rămîne încă un cîştig net de 175,60 de mărci la hectar numai din vînzarea boabelor, fără a mai pune la socoteală plusul de venit rezultat din vînzarea paielor şi a plevei. Pe baza rezultatelor unor însămînțări experimentale, Riimker a mai stabilit că prin alegerea celor mai

. potrivite sorturi de cereale pentru iiecare localitate în parte s-ar putea obține o recoltă medie mai mare şi s-ar putea spori veniturile brute la:

cu 300— 700 kg boabe, resp. cu 42— 98 mărci la ha „ 300— 800 „ „ „ „ 45—120 „ „ „ „ 200— 700 „ „ „ „ 34—119 „ „ „ „ 200—1200 „ „ „ „ 26—156 „ „ „

secară gnu orz.. ovăz..

Dacă vom aduna sporul obținut prin selecționarea semințelor şi prin alegerea judicioasă a varietății de grîu va rezulta că s-ar putea spori randamentul numai la producția de grîu cu 1 500-2 000 kg de boabe la hectar, respectiv cu 220—295 de mărci.

Intr-o lucrare intitulată „Die Zukunft der deutschen Land- wirtschaft" („Viitorul agriculturii germane") se demonstrează ce sporuri imense de recoltă s-ar putea obține la toate produsele agricole dacă solul ar fi fertilizat printr-o îngrăşare îndestulătoare şi corespunzătoare cu îngrăşăminte minerale: superfosfat şi făină Thomas, kainit şi acid fosforic. De pe solurile cultivate cu grîu s-ar putea obține în Germania o recoltă medie de 3 600 kg la hectar, iar de pe cele cultivate cu secară una de 2 400 kg la hectar. In plus, o însemnată parte din terenurile folosite azi pentru cultura secarei ar putea deveni, printr-o mai bună îngrăşare şi cultivare, potrivite pentru producția de grîu, astfel încît recolta medie

de cereale panificabile — /s grîu şi secară — s-ar putea cifra la 2 880 kg la hectar. După scăderea seminței şi a cerealelor de calitate inferioară, ar rămîne pentru hrana populației 2 680 kg. Cele 7 900 000 ha însămînțate azi cu cereale panificabile ar putea fi sporite cu încă 1 500 000 ha pe seama păşunilor, a pămînturilor înțelenite, a stepelor şi a mlaştinilor2, astfel încît la o recoltă medie de 2 680 kg la hectar şi o suprafață cultivată de 9 400 000 ha s-ar putea obține o recoltă totală

de 25 192 000 de tone de cereale panificabile. La un consum

anual de 175 kg pe cap de locuitor ar putea li în acest caz livrate cereale panificabile pentru o populație de 144 000 000 de oameni. La recensămîntul din 1900, Germania a avut, în cifre rotunde, 56 345 000 de locuitori, astfel încît chiar la actu- aiul nivel al tehnicii şi ştiinței solul Germaniei ar putea asigura pîinea pentru o populație de două ori şi jumătate mai numeroasă. în condițiile actualului mod de producție, bazat, pe proprietatea privată fărîmițată, Germania este nevoită să importe în medie a noua parte a necesarului său de cereale panificabile. în condițiile actualului mod de producție, obținerea unei cantități aproximativ egale cu cea arătată ar duce la prețuri atît de ridicate a alimentelor, încît acestea ar fi inaccesibile pentru majoritatea oamenilor, şi astfel scopul nu ar fi atins. Asemenea rezultate pot fi obținute numai de gospodării comuniste de cele mai mari proporții, lucru la care, bineînțeles,,autorii pitați nu se gîndesc. După un calcul întocmit de ei, prin introducerea culturii intensive în agricultura germană ar putea fi obținute următoarele sporuri

de 14 510 000 tone la cereale panificabile
„ 44 400 000 „ „ cartofi
„ 7 870 000 „ „ ovăz, orz, mazăre şi fasole
„ 14 620 000 „ „ fîn de luncă
„ 11 000 000 „ „ fîn şi furaje
„ 22 600 000 „ „ sfeclă furajeră

Dacă vom ține însă seama de faptul că, potrivit propunerilor lui Mack, prezentate mai sus, introducerea electrificării ar face de prisos un mare număr de animale de muncă, creşterea vitelor pentru carne ar putea fi considerabil sporită sau suprafețele necesare pentru păşuni ar putea fi cultivate cu culturi destinate alimentării oamenilor.

Un alt domeniu al activității agricole care ar putea fi exploatat în proporții mult mai mari e creşterea păsărilor şi producția de ouă. Valoarea ouălor importate anual în Germania se ridică la 149 700 000 de mărci (1907), iar cea a păsărilor vii la peste 40 000 000 de mărci. în acest domeniu sîntem încă într-o stare foarte înapoiată. Apoi concentrarea grajdurilor, a hambarelor de tot felul, a pivnițelor, a depozitelor de -iuraje şi a instalațiilor de fuidjdie, d stocurilor de îngrăşăminte — o consecință a marii gospodării concentrate — nu va însemna numai o nouă şi mare economie de timp, de eforturi şi de materiale, dar va oferi posibilitatea unei exploatări raționale, de care gospodăria mică şi mijlocie nu beneficiază niciodată, iar actuala mare gospodărie numai arareori. Cît de insuficiente sînt, de pildă, instalațiile sanitare în marea majoritate a grajdurilor, cît de imperfecte sînt instalațiile de furajare şi cît de mult lasă de dorit îngrijirea vitelor şi a păsărilor. Pentru țăranul secolului al XX-lea este încă un fapt puțin cu-

Pomicultura şi grădinăritul vor cunoaşte şi ele în viitor un avînt considerat pînă acum drept imposibil, iar recoltele vor depăşi de multe ori pe cele de azi. Cît de mult se mai păcătuieşte la noi în materie de pomicultură, deşi tocmai Germania are o climă deosebit de favorabilă pentru pomicultură şi în special pentru cultura merilor, reiese din faptul că an de an se importă fructe proaspete în valoare de peste 40 000 000 de mărci şi fructe uscate în valoare de peste 20 000 000 de mărci. Faptul devine explicabil dacă se ține seama de proasta stare a pomilor fructiferi în cea mai mare parte a Germaniei, chiar şi în regiuni vestite pentru pomicultura lor, ca, de pildă, Württemberg. In această privință există un vast cîrnp de activitate. La fel stau lucrurile si rn rnltnra_ arbuştilor fructiferi, care se mai află la începuturile sale.

Prin folosirea căldurii şi umidității artificiale în sere mari se pot cultiva legume şi fructe pe scară mare şi în tot cursul anului. Florăriile marilor noastre oraşe oferă şi în timpul celei mai aspre ierni o abundență şi diversitate de flori care poate rivaliza cu aceea din timpul verii. Unul din cele mai minunate progrese în domeniul cultivării artificiale a fructelor este, de pildă, „via" artificială a directorului horticol Haupt din Brieg în Silezia, care a căpătat între timp un mare număr de imitatori şi avea de mult predecesori în alte țări, de pildă

noscut că aerul, lumina şi curățenia sînt la fel de necesare animalelor ca şi oamenilor şi că au asupra stării lor fizice un efect binefăcător. Este de la sine

înțeles că în acest fel producția de lapte, unt, brînză, ouă, miere, carne va avea loc în condiții mult mai raționale, mai igienice şi mai avantajoase.

Printr-o abilă îmbinare şi folosire a forțelor umane şi a maşinilor existente, nu numai cultivarea solului, dar şi recoltarea va putea fi executată într-un mod cu totul nou. Construirea de mari hambare, uscătorii etc. va permite recoltarea pe orice vreme, iar strîngerea bucatelor într-un interval de timp foarte scurt va duce la evitarea uriaşelor pierderi, atît de frecvente astăzi. Astfel, după cum arată von Goltz, într-un singur sezon de recoltare cu vreme nefavorabilă se pierd în Mecklenburg produse în valoare de 8 000 000—9 000 000 de mărci, iar în districtul Königsberg — de 12 000 000—15 000 000 de mărci.

5. Viticultura viitorului

în Anglia. Amenajarea şi rezultatele acestei „vii" au fost atît de ademenitor descrise în „Vossische Zeitung" din 27 septembrie 1890, încît vom reda în cele ce urmează unele extrase din articolul respectiv. Iată ce scrie ziarul:

,,Pe un teren de formă aproximativ pătrată cu o întindere de 500 m2, adică o cincime de pogon, e construită o seră înaltă de 4,5—5 m, ai cărei pereți sînt orientați exact spre nord, sud, est şi vest. în direcția sud-nord sînt orînduite la intervale de cîte 1,8 m 12 rînduri duble de araci, care constituie în acelaşi timp proptelele pentru acoperişul puțin înclinat. Jos se află un strat de pămînt adînc de 1,25 m, aşezat peste un fundament de 25 cm, străbătut de o rețea de țevi de scurgere şi de țevi verticale pentru aerisirea solului. Prin adaos de moloz, calcar, nisip, gunoi fermentat, făină de oase şi sare de potasiu, stratul de pămînt a devenit afînat, permeabil şi fertil. în acest strat, d-l Haupt a plantat de-a lungul aracilor dubli 360 de butuci de vie din sorturile care produc în regiunea Rinului cele mai nobile vinuri, adică: riesling alb şi roşu, traminer, muscat alb şi albastru şi viță de Burgundia.

Aerisirea încăperii e asigurată prin mai multe deschizături în pereții laterali şi prin ferestre lungi de 20 m în acoperiş, care se deschid şi se închid cu ajutorul unui dispozitiv cu pîrghii, prevăzut cu un fus filetat şi o manivelă. Ferestrele pot fi fixate în orice poziție, fără a fi sparte de furtună. Pentru alimentarea cu apă a butucilor sînt folosite 26 de duşuri fixate la nişte furtunuri de cauciuc lungi de cîte 1,25 m şi ataşate de o conductă de apă suspendată. în «via» sa, d-l Haupt a

mai introdus însă şi un alt mijloc foarte ingenios, inventat de el, pentru o stropire temeinică şi rapidă: un aparat de ploaie artificială. Sub acoperiş sînt trase patru țevi lungi de aramă, prevăzute din jumătate în jumătate de metru cu orificii foarte fine. Prin aceste orificii apa țîşneşte în sus, unde se loveşte de mici site rotunde, confecționate dintr-un _tesnt-rar7-TrerinT}~prîrrsite, apa se pulverizează. O stropire temeinică cu ajutorul furtunurilor de cauciuc durează cîteva ore; cu această instalație este însă suficient să deschizi un robinet, şi pretutindeni în vasta încăpere cade de sus o ploaie fină şi înviorătoare, udînd în mod uniform butucii, pămîntul şi potecile pavate cu plăci de granit. Fără nici un fel de încălzire artificială, exclusiv prin calitățile naturale ale serei, temperatura poate fi ridicată cu 8-10° Reaumur peste cea a aerului din exterior. Pentru a feri butucii de dăunătorul cel mai pernicios şi mai periculos — filoxera —, în cazul cînd s-ar ivi vreodată, este suficient să se închidă țevile de scurgere şi să se deschidă toate robinetele conductei de apă. Se ştie că acest dăunător nu rezistă inundării butucilor obținute în felul acesta. Via artificială este apărată împotriva furtunilor, frigului, gerului şi ploilor excesive de acoperişul şi pereții de sticlă; o plasă din sîrmă foarte fină, aşezată peste aceştia o apără de o eventuală grindină, iar instalația de ploaie artificială de secetă. Proprietarul unei asemenea «vii» îşi face singur clima şi nu-i pasă de pericolele cu care imprevizibilele toane şi perfidii ale naturii «nepăsătoare» sau crude amenință rodul eforturilor şi muncilor viticultorului.

Ceea ce sperase d-1 Haupt s-a îndeplinit întocmai. Butucii prosperau minunat de bine într-o climă caldă şi uniformă. Strugurii s-au copt pînă la maturitatea deplină şi au dat încă din toamna anului 1885 un must care, sub raportul conținutului bogat în zahăr şi sărac în acizi, nu era cu nimic mai prejos de musturile obținute în mod curent în regiunea Rinului. La fel de bine iau ieşit strugurii şi în anul următor şi în anul 1887, an de recoltă slabă. Cînd butucii vor atinge înălțimea de 5 m a serei şi vor geme sub greutatea strugurilor, se vor putea obține de pe acest spațiu circa 20 hl de vin anual, iar prețul de cost al unei sticle de vin superior nu va depăşi 40 de pfenigi.

Nu vedem motive care ar putea împiedica aplicarea pe scară industrială a acestei noi metode de viticultură care promite recolte foarte mari şi uniforme. Sere de felul celei instalate pe o cincime de pogon se pot construi fără îndoială — cu aceleaşi instalații de aerisire, de alimentare cu apă, de scurgere şi de ploaie

artificială — şi pe suprafețe de cîte un pogon. în ele, vegetația va începe cu -efteva săptămîni mai -devreme^decTT sub cerul liber; în perioada de înflorire, vița va fi ferită de gerurile de mai, ploi şi frig, în timpul creşterii de secetă, în timpul coacerii de păsările care o ciugulesc şi de hoții de struguri, în tot cursul anului de filoxeră, şi rodul va putea sta pe butuci pînă în noiembrie, decembrie. într-o cuvîntare ținută în 1888 cu ocazia vizitei pe care i-a făcut-o asociația pentru promovarea grădinăritului, cuvîntare din care am folosit multe amănunte tehnice pentru prezenta descriere a «viei» d-lui Haupt, inventatorul şi fondatorul ei a înfățişat în încheiere următoarea perspectivă ademenitoare pentru viitor: Avînd în vedere că acest gen de viticultură este posibil în întreaga Germanie, în special;i pe trrnmirilf nisipoase şi pietroase nefertile (ca, de pildă, pe cele mai slabe terenuri din Marcă), care pot fi irigate şi fertilizate, «viticultura sub sticlă» prezintă un mare interes pentru agricultura țării. Aş denumi acest gen de cultură «viticultura viitorului»".

Autorul a arătat apoi că şi vinul produs din aceşti struguri a obținut cele mai mari elogii din partea cunoscătorilor şi a adăugat „că via mai are în acelaşi timp suficient spațiu şi pentru alte culturi secundare şi intercalate. Astfel, printre butuci, d-l Haupt plantează şi cîte un trandafir, care se află în aprilie şi mai în plină floare, iar de-a lungul pereților de la răsărit şi apus cultivă piersici în spalier, ale căror flori minunate dau în aprilie interiorului acestui palat viticol din sticlă un aspect de încîntătoare feerie". In ultimul timp s-a acordat în special în Belgia multă atenție acestui gen de pomicultură. Dar şi în Germania metoda este larg practicată, de pildă pentru cultura ananasului.

Nu există nici un fel de impedimente ca asemenea plantații să fie amenajate pe o scară mult mai mare pentru cele mai diferite culturi, astfel încît la multe produse ale solului să ne putem procura luxul unei recolte duble şi triple. In prezent, aceste întreprinderi sînt în primul rînd o chestiune de rentabilitate, iar produsele lor nu sînt accesibile decît privilegiaților societății, în stare să le plătească. O societate socialistă nu va cunoaşte altă problemă decît aceea ca să existe suficiente forțe de muncă, iar dacă acestea există, orice lucrare va fi executată în folosul tuturor.

periri care aduce foloase nu numai lui, ci şi altora. Societatea noastră e pretutindeni în contradicție cu ea însăşi.

Menținerea solului în stare de fertilitate şi sporirea fertilității solului depind, în primul rînd, de cantitatea suficientă de îngrăşăminte. Obținerea de îngrăşăminte va fi deci şi pentru noua societate una dintre cele mai importante sarciniIn- grăşămintele sînt pentru sol ceea ce este hrana pentru om, şi după cum pentru om nu fiecare hrană este la fel de nutritivă, nici pentru sol nu fiecare îngrăşămînt este la fel de valoros. Ar trebui introduşi în sol exact acei componenți chimici pe care acesta i-a pierdut prin recolta obținută, iar elementele chimice cerute în mod special de cultura unei anumite plante ar trebui introduse în cantități sporite. De aceea, studiul chimiei şi aplicarea ei practică vor cunoaşte o extindere încă nebănuită azi.

Excrementele animalelor şi ale oamenilor conțin tocmai elementele chimice potrivite pentru reproducerea hranei umane. Trebuie deci urmărit ca ele să fie cît mai complet recuperate şi cît mai rațional distribuite. In această privință se comit azi greşeli foarte mari. In special oraşele şi cen- trele industriale sînt cele care primesc cantități masive de alimente, dar nu redau solului decît în foarte mică măsură excrementele şi deşeurile atît de valoroase. în consecință, moşiile situate la o distanță mai mare de oraşele şi centrele industriale — cărora le livrează majoritatea produselor lor — duc mare lipsă de îngrăşăminte naturale, deoarece îngrăşă- mintele obținute de la oamenii şi animalele de pe moşie sînt adesea insuficiente, aceştia neconsumînd decît o parte din recoltă. Astfel s-ar face o exploatare prădalnică, care ar secătui solul şi ar micşora recoltele dacă deficitul de îngrăşăminte naturale nu ar fi compensat prin îngrăşăminte chimice. Toate țările care exportă produse agricole şi nu primesc în schimb îngrăşăminte sînt în pericol de a se ruina inevitabil, mai devreme sau mai tîrziu, din cauza secătuirii solului, ca, de pildă, Ungaria, Rusia, Romînia etc.

La jumătatea secolului trecut, Liebig a elaborat teoria înlocuirii substanțelor din sol, teorie din care decurge folosirea îngrăşămintelor concentrate. Schulze-Lupitz a demonstrat că anumite plante, deşi nu primesc îngrăşăminte azotoase, îmbogățesc totuşi solul cu azot, fenomen a cărui explicație a fost dată de Hellriegel. Acesta din urmă a arătat că există miliarde de bacili, care, în simbioză cu anumite plante leguminoase, iau direct din aer azotul necesar plantelor Dacă, începînd cu Liebig, agrochimia a devenit una din laturile agriculturii ştiințifice, agrobacteriologia este cealaltă latură a ei. în plus, Germania posedă în zăcămintele sale de potasiu şi kainit, în făina Thomas, în

superfosfați şi în acidul fos- foric surse inepuizabile de îngrăşăminte minerale, care, folosite în mod just şi îmbinate cu o rațională cultivare a so- lului, permit producerea unor cantități uriaşe de substanțe alimentare.

De importanța acestor îngrăşăminte minerale diferite ne putem da seama din următoarele date: în 1906 Germania a consumat asemenea produse în valoare de 300 000 000 de mărci, din care sulfat de amoniu pentru 58 300 000, salpetru de Chile pentru 120 000 000, restul fiind cheltuit pe făină

Thomas, superfosfați, săruri de potasiu, guano şi altele. Cel mai important dintre aceste îngrăşăminte este cel azotos. Cît de extraordinare sînt efectele sale ne-o arată următoarele date. Potrivit cercetărilor efectuate de Wagner pe un teren din Hessa, lipsa de acid fosforic a redus, în comparație cu o îngrăşare completă, recolta de ovăz cu 17%, lipsa de potasiu a redus-o cu 19%, iar lipsa de azot cu 89%. Făcînd media tuturor experiențelor făcute în diferiți ani s-a obținut, calculat pe an şi pe hectar, un cîştig net de 96 de mărci în cazul îngrăşării complete, unul de 62 de mărci în cazul cînd din toate îngrăşămintele lipsea potasiul, de 48 de mărci în cazul lipsei de acid fosforic şi de 5 mărci cînd lipsea azotul. S-a calculat că, dacă Germania ar dubla cantitățile de îngrăşăminte azotoase introduse în sol, ea nu numai că şi-ar putea acoperi întregul necesar de cereale şi de cartofi, ci ar mai dispune şi de cantități însemnate pentru export. Dar principala sursă a acestui extrem de valoros îngrăşămînt — zăcămintele de salpetru din Chile — se apropie în ritm rapid de epuizare, ca şi cele de guano, în timp ce cerințele de preparate azotoase sînt în permanentă creştere atît în Germania, Franța, Anglia, cît şi, în special în ultimul deceniu, în Statele Unite ale Americii. Chimistul englez William Crookes a ridicat încă în 1899 această problemă, pe care a considerat-o de mult mai mare însemnătate decît eventualitatea unei apropiate epuizări a zăcămintelor de cărbuni din Marea Bri- tanie. De aceea el socotea că principala sarcină a chimiei este aceea de a soluționa problema fabricării de îngrăşăminte azotoase din uriaşul rezervor de azot pe care-l constituie aerul. Dar să nu uităm că aerul care apasă asupra unui centimetru pătrat de pămînt cîntăreşte circa un kilogram şi că 80% din el este azot, şi, prin urmare, atmosfera terestră con- ține circa 4 000 trilioane tone de azot. Față de această cifră, avem în prezent un consum anual de salpetru echivalînd cu circa 300 000 tone de azot. Chiar dacă azotul din sol nu s-ar compensa pe altă cale, captarea lui din aer ar fi suficientă

pentru a acoperi actualele nevoi de salpetru ale lumii pe un timp de peste 14 miliarde de ani.

Această problemă este astăzi rezolvată. încă în 1899, A. Frank şi N. Caro au produs prin acțiunea la temperatură foarte ridicată a azotului atmosferic asupra carbidului (var şi cărbune) cianamidă de calciu, care conține în stare brută 14—22% azot. Noul îngrăşământ a fost pus în vînzare sub denumirea de calcoazot. Dar acest procedeu nu este singurul. Norvegienii C. Birkeland şi S. Eyde au izbutit, în 1903, să transforme azotul din aer, prin arderea pe cale electrică, direct în acid azotic. Acest al doilea procedeu dă un produs în toate privințele echivalent cu salpetrul de Chile, ba pe anumite soluri chiar superior acestuia. De cîțiva ani el a fost introdus pe piața germană de îngrăşăminte sub denumirea de salpetru norvegian. In 1905, Otto Schönherr a izbutit să descopere un procedeu care din punct de vedere tehnic e şi mai avantajos decît cel elaborat de Birkeland-Eyde. In afara curentului electric, el nu cere decît materiale foarte ieftine — apă şi var nestins. Pentru producerea calcoazotului mai este nevoie şi de cărbune, iar azotul necesar nu poate fi folosit în amestecul existent în aer, ci trebuie izolat în mod special. Agricultura dispune astfel de un nou îngrăşământ, care poate fi produs în cantități uriaşe printr-un proces exclusiv tehnic-industrial.

După A. Müller, un om adult sănătos elimină anual 48,5 kg de excremente solide şi 438 kg de excremente lichide. La actualul preț al îngrăşămintelor şi cu condiția ca să poată fi folosite fără pierderi de valoare datorate evaporării etc., aceste substanțe reprezintă în bani suma de circa 5,15 mărci. Marea dificultate a utilizării lor integrale rezidă mai ales în lipsa unor rezervoare colectoare adecvate suficient de mari, precum şi în cheltuielile ridicate de transport. O mare parte a excrementelor din oraşe intră în rîurile şi fluviile noastre, pe care le murdăresc. Şi deşeurile din bucătării, din atelierele meşteşugăreşti şi din industrie care pot fi şi ele folosite ca

1 Potrivit recensământului profesional din 12 iunie 1907, Germania avea 42 de oraşe mari cu peste 100 000 de locuitori. In 1816 nu existau în Germania decît 2 oraşe cu peste 100 000 de locuitori, iar în 1871 numai 8. Berlinul număra în 1871 circa 826 000 de locuitori, în 1900 — 1 888 000, iar în 1905 — 2 040 148; depăşise deci numărul dublu al locuitorilor, lidicîn- du-se cu 147°/«. în 1871, „marele Berlin" avea 875 328 de locuitori, iar în 1900 — 2 469 009. In

1907, cele 42 de oraşe mari aveau împreună 11 790 000 de locuitori, iar în prezent ponderea lor în totalul populației e de circa 19°/». Mai multe dintre aceste mari oraşe s-au văzut nevoite să înglobeze suburbiile industriale, care, prin numărul locuitorilor, sînt ele însele oraşe, astfel încît populația marilor oraşe a crescut dintr-o dată considerabil. In perioada 1885—-1905, numărul de locuitori ai oraşelor Leipzig a crescut de la 170 000 la 503 672, Colonia — de la 161 000 la 428 722, Magdeburg — de la 114 000 la 240 633, München — de la 270 000 Ia 538 983, Breslau — de la 299 000 la 470 904, Frankfurt pe Main — de la 154 000 la 334 978, Hano- vra — de la 140 000 la 250 024, Düsseldorf — de la 115 000 la 253 274, Nürnberg — de la 115 000 la 294 426, Chemnitz — de la 111 000 la 294 927, Essen — de la 65 074 la 239 692 etc.

30* 467

Nimeni nu poate considera marile oraşe din zilele noastre drept un fenomen sănătos. Sistemul industrial şi economic dominant atrage permanent mari mase de oameni spre marile oraşe.1 Aici e centrul industriei şi comerțului, aici converg căile de comunicație, aici locuiesc posesorii marilor averi şi îşi au sediul organele centrale de stat, comandamentele militare, tribunalele superioare. Tot aici se găsesc marile instituții de învățămînt, academiile de artă, marile localuri de petreceri şi distracții, expozițiile, muzeele, teatrele, sălile de concert etc. Mii de oameni sînt atraşi în marile oraşe de profesiunea lor, alte mii de dorința de a petrece, iar şi mai multe mii de speranța unui cîştig mai uşor şi a unei vieți mai plăcute.

Această creştere a marilor oraşe îți dă — pentru a folosi o metaforă — impresia unui om al cărui pîntece e în continuă creştere, în timp ce picioarele îi devin tot mai subțiri,

îngrăşăminte se pierd de cele mai multe ori în mod nechibzuit.

Noua societate va găsi mijloacele şi căile pentru a împiedica această risipă. Ei îi va fi mai uşor să rezolve această problemă, între altele, şi prin faptul că marile oraşe vor dispărea treptat pe măsură ce populația se va descentraliza.

7. Lichidarea opoziției dintre oraş şi sat

astfel încît pînă în cele din urmă nu mai sînt în stare să ducă povara. în imediata apropiere a acestor oraşe, toate satele capătă şi ele un caracter

orăşănesc, în ele concentrîn- du-se proletariatul. Comunele, în majoritatea lor lipsite de avere, sînt nevoite să stoarcă impozite foarte ridicate de la populație, fără a putea totuşi face față cerințelor. Cînd în cele din urmă ele se apropie de marile oraşe şi marile oraşe se apropie de ele, comunele sînt înghițite de acestea, aşa cum e înghițită o planetă de Soare cînd a ajuns prea aproape de el. Dar prin aceasta condițiile de viață nu se îmbunătățesc nici în marile oraşe, nici în comune, ci, dimpotrivă, devin tot mai grele datorită aglomerării oamenilor în locuințe suprapopulate. Aglomerările acestea de mase, care în condițiile dezvoltării actuale sînt necesare şi constituie, ca să spunem aşa, centrele revoluției, îşi vor fi atins scopul o dată cu apariția noii societăți. Dizolvarea lor treptată este necesară, deoarece atunci migrația populației se va produce în sens invers, din marile oraşe la țară, unde se vor constitui comunități noi, corespunzătoare condițiilor schimbate, îmbinîn- du-se activitatea industrială cu cea agricolă.

Migrația va începe de îndată ce, prin dezvoltarea mijloacelor de transport, a condițiilor de producție etc., populația orăşenească va avea posibilitatea de a-şi satisface la țară toate necesitățile culturale cu care e obişnuită, cînd va găsi şi acolo instituții de învățămînt, muzee, teatre, săli de concert, biblioteci, localuri publice etc. Viața va oferi toate plăcerile marelui oraş de azi, însă fără dezavantajele lui. Populația va dispune de locuințe mult mai sănătoase şi mai plăcute. Populația rurală va participa la activitatea industrială, iar populația industrială la agricultură şi grădinărit, obținîndu-se astfel o alternare în ocupație, de care nu se bucură în prezent decît foarte puțini oameni şi de obicei numai cu prețul unui exces de efort şi de timp de muncă.

Ca în toate domeniile, orînduirea burgheză creează şi în această privință premisele viitoarei dezvoltări, înființînd pe an ce trece tot mai multe întreprinderi industriale la sate. Condițiile de viață rele din marile oraşe, chiriile scumpe, salariile mai ridicate silesc pe mulți industriaşi să se mute la țară. Pe de altă parte, marii proprietari funciari devin în măsură tot mai mare industriaşi (fabricanți de zahăr, de ra- chiu, de bere, de ciment, de olărie, de cărămidă, de cherestea, de hîrtie etc.). De altfel, zeci de mii de oameni locuiesc de pe acum în suburbiile marilor oraşe, ceea ce a devenit posibil datorită mijloacelor de transport.

Va dispărea şi actuala opoziție dintre populația rurală şi cea orăşenească.

Țăranul, acest ilot modern, care prin izolarea sa la țară era pînă acum rupt de orice dezvoltare culturală superioară, va deveni un om liber, fiindcă va dobîndi un înalt nivel cultural. Vechea dorință a prințului Bismarck de a vedea distruse marile oraşe va fi împlinită, dar în alt sens decît se aşteptase el

Capitolul al douăzeci şi treilea

Dispariția statului

Dacă trecem în revistă cele expuse mai sus, vom constata că, o dată cu desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție şi cu transformarea acestora în proprietate socială, dispar treptat şi numeroasele racile pe care ni le dezvăluie la tot pasul societatea burgheză şi care devin tot mai insuportabile. Dominația de clasă încetează, societatea îşi orientează întreaga sa activitate după un plan întocmit de ea însăşi, se conduce şi se controlează pe ea însăşi. Aşa cum prin desființarea sistemului muncii salariate îşi va pierde baza exploatarea omului de către om, tot astfel îşi vor pierde baza şi înşelătoriile şi escrocheriile, falsificarea de alimente, speculațiile de bursă etc. Templele lui Mamon vor fi pustii, căci efectele publice, acțiunile, obligațiile şi înscrisurile ipotecare etc. vor fi devenit maculatură. Cuvintele lui Schiller: „Să distrugem izvodul datornicilor, toată lumea să fie împăcată" vor deveni realitate, iar porunca biblică: „In sudoarea feții tale îți vei mînca pîinea ta" va fi atunci valabilă şi pentru eroii bursei şi trîntorii capitalismului. Dar munca pe care o vor presta ca membri egali în drepturi ai societății nu-i va copleşi, ci le va îmbunătăți simțitor starea fizică. Grija pentru avere, care după asigurările patetice ale industriaşilor şi capitaliştilor noştri ar fi adesea mai greu de suportat decît soarta nesigură şi mizeră a munci- torului, le va fi luată pentru totdeauna. Vor fi cruțați de emoțiile speculației care provoacă jucătorilor noştri de la bursă atîta nervozitate, atîtea boli de cord şi atacuri de apoplexie. Soarta lor şi a descendenților lor va fi lipsa de griji şi ei se vor simți foarte bine în această situație.

O dată cu desființarea proprietății private şi a contradicțiilor de clasă, dispare treptat şi statul. „Transformînd tot mai mult marea majoritate a populației în proletari, modul de producție capitalist creează forța care eşte silită să îndepli- nească această revoluție dacă nu vrea să piară. Impingînd tot mai mult la transformarea uriaşelor mijloace de producție socializate în proprietate de stat, modul de producție capitalist arată singur calea spre săvîrşirea acestei revoluții...

Statul era reprezentantul oficial al întregii societăți, sintetizarea ei într-un organism vizibil, dar el era aceasta numai In măsura în care era statul acelei clase care reprezenta în epoca ei întreaga societate: în antichitate stat al cetățenilor proprietari de sclavi, în evul mediu stat al nobilimii feudale, în vremurile noastre stat al burgheziei. Devenind, în sfîrşit, realmente reprezentant al întregii societăți, ei se iace pe sine însuşi de prisos. De îndată ce nu va mai exista nici o clasă socială de ținut în subjugare, de îndată ce împreună cu dominația de clasă şi cu lupta pentru existența individuală, generată de anarhia de pînă acum a producției, sînt înlăturate şi ciocnirile şi excesele care izvorăsc de aici, nu va mai fi nimic de reprimat, nimic care să facă necesară o forță specială de represiune, un stat. Primul act prin care statul se manifestă realmente ca reprezentant al societății întregi — luarea în stăpînire a mijloacelor de producție în numele societății — este, în acelaşi timp, şi ultimul său act independent ca stat. Intervenția unei puteri de stat în relațiile sociale devine, rînd pe rînd, de prisos în toate domeniile şi se stinge apoi de la sine. Guvernarea asupra persoanelor este înlocuită cu administrarea lucrurilor şi conducerea proceselor de producție. Statul nu este «desființat», el dispare treptat". ■

0 dată cu statul dispar şi reprezentanții săi: miniştrii, parlamentele, armata permanentă, poliția şi jandarmii, tribunalele, avocații şi procurorii, funcționarii închisorilor, administrația fiscală şi vamală — cu un cuvînt întregul aparat politic. Cazărmile şi celelalte clădiri militare, palatele de justi- ție şi cele administrative, închisorile etc. vor căpăta o întrebuințare mai bună. Zeci de mii de legi, decrete şi ordonanțe vor deveni maculatură şi nu vor mai avea decît o valoare istorică. Marile şi totuşi atît de meschinele lupte parlamentare, în care nişte limbuți îşi închipuie că prin discursurile lor stăpînesc şi conduc lumea, vor fi dispărut, cedînd locul unor colegii administrative şi unor delegații administrative, menite să se ocupe de o cît mai bună organizare a producției şi a distribuției, de stabilirea volumului stocurilor necesare, de introducerea şi aplicarea unor inovații raționale în artă, în învățămînt, în transporturi, în procesul de producție atît în industrie cît şi în agricultură etc. Toate acestea sînt lucruri practice, vizibile şi palpabile, față de care toată lumea va avea o atitudine obiectivă, deoarece nimeni nu va avea interese personale, ostile societății. Nimeni nu va avea alt interes decît acela al comunității, acela ca totul să fie organizat şi produs cît mai bine, mai rațional şi mai avantajos.

Sutele de mii de foşti reprezentanți ai statului se vor încadra în cele mai diverse profesiuni, contribuind cu inteligența şi puterea lor la sporirea bogăției şi confortului societății. In viitor nu vor mai exista crime şi delicte politice şi nici crime de drept comun. Nu vor mai exista hoți, deoarece nu va mai exista proprietate privată; în noua societate, toată lumea îşi va putea satisface nevoile uşor şi comod prin muncă. Nu vor mai exista nici „haimanale şi vagabonzi", ei fiind produsul societății bazate pe proprietatea privată, şi atunci cînd aceasta din urmă va fi dispărut, nu vor mai exista nici ei. Asasinate ? In ce scop ? Nimeni nu se va putea îmbogăți pe socoteala altuia, iar asasinatele din ură sau răzbunare sînt şi ele o consecință, directă sau indirectă, a orînduirii sociale. Sperjur, fals în acte publice, escrocherii, încercări de a obține o moştenire prin mijloace necinstite, falimente frauduloase ? Va lipsi proprietatea privată, față de care şi împotriva căreia puteau fi comise aceste crime. Incendieri ? Cine să-şi caute plăcerea sau satisfacția în asemenea fapte, cînd societatea ia tuturora motivul de a urî. Falsificare de bani ? „Ah, banii nu sînt decît o himeră", şi toată osteneala ar fi zadarnică. Ofense la adresa religiei ? O absurditate: lumea îl va lăsa pe atotputernicul şi bunul dumnezeu să pedepsească el însuşi pe cei ce-1 ofensează, admițînd că în genere vor mai exista discuții în jurul existenței sale.

Şi astfel întreaga bază a actualei „orînduiri" va deveni un mit. Părinții vor povesti copiilor despre această „orînduire" ca despre lucruri din vremuri de demult, legendare. Povestirile despre prigoanele cărora le erau supuşi oamenii care propagau noile idei le vor suna la fel de straniu cum sună astăzi poveştile despre arderea pe rug a ereticilor şi a vrăjitoarelor. Numele oamenilor „mari" care s-au distins prin persecutarea noilor idei şi au fost copleşiți cu aplauzele contemporanilor lor mărginiți vor fi date uitării şi vor atrage atenția cel mult a istoricului care va frunzări vechile lucrări. Din păcate, nu trăim încă în acea epocă fericită în care omenirea poate respira liber.

Capitolul al douăzeci si patrulea

Viitorul religiei

Ceea ce se va întîmplă cu statul se va întîmplă şi cu religia. Ea nu va fi „desființată", „dumnezeu nu va fi detronat", nu se va „smulge oamenilor religia din suflet" şi nici nu se vor adeveri alte năzbîtii de acelaşi fel, folosite pentru a-i acuza pe social-democrații ateişti. Asemenea absurdități, social-de- mocrația le lasă în seama ideologilor burghezi, care au încercat să aplice în timpul revoluției

franceze unele măsuri de acest fel, suferind, bineînțeles, un eşec jalnic. Fără un atac prin violență şi fără înăbuşirea opiniilor, oricare ar fi aceste opinii, organizațiile religioase şi o dată cti ele bisericile vor dispărea încetul cu încetul.

Religia este oglindirea fantastică a stării în care se află societatea în etapa respectivă. Pe măsură ce dezvoltarea omenirii progresează, pe măsură ce societatea se transformă, se transformă şi religia; da este, după cum spune Marx, năzuința poporului spre o fericire iluzorie, năzuință care izvorăşte dintr-o situație care are nevoie de iluzii dar dispare de îndată ce masele află calea spre adevărata fericire şi devin conştiente de posibilitatea realizării ei. Clasele dominante se străduiesc, în propriul lor interes, să împiedice masele de a afla calea spre adevărata fericire şi încearcă să mențină religia, acest mijloc al dominației lor, ceea ce îşi găseşte cea mai clară expresie în cunoscuta frază: „Religia trebuie să se păstreze pentru popor". Intr-o societate bazată pe dominație de clasă, această sarcină devine o importantă funcție oficială. Se formează o castă care preia această funcție şi-şi concentrează întreaga sa inteligență asupra menținerii şi lărgirii edificiului religiei, deoarece în felul acesta creşte propria ei putere, creşte autoritatea ei.

îmbrăcînd pe cea mai joasă treaptă a civilizației, în condiții sociale primitive, forma fetişismului, religia devine într-un stadiu superior al dezvoltării sale politeism, iar în epoca unei civilizații şi mai evoluate — monoteism. Nu zeii îi creează pe oameni, ci oamenii îşi făuresc zeii, pe dumnezeu. „Şi a făcut omul pe dumnezeu după chipul său", iar nu invers. Monoteismul s-a dizolvat şi el într-un panteism atotcuprinzător, atotpătrunzător, care se volatilizează tot mai mult. Ştiințele naturii au transformat învățătura despre crearea lumii în şase zile într-un mit; astronomia, matematica şi fizica au transformat cerul în aer, iar stelele de pe bolta cerească, pe care tronează îngerii, în stele fixe şi planete, a căror natură exclude orice existență a unor îngeri.

Aşa cum au făcut-o toate clasele dominante în trecut, actuala clasă dominantă, care îşi vede periclitată existența, se cramponează şi ea de religie — suportul oricărei autorități în ceea ce o priveşte, burghezia nu crede în nimic; prin întreaga ei dezvoltare, prin ştiința modernă, căreia i-a dat naştere, ea a distrus credința în religie şi în orice autoritate. Credința ei nu e decît o pseudocredință, iar biserica acceptă ajutorul falsei prietene fiindcă are ea însăşi nevoie de ajutor. „Religia este necesară pentru popor".

Noua societate nu va cunoaşte considerații de acest fel. Stindardul ei va fi progresul necontenit al omenirii şi ştiința nefalsificată. Dacă cineva va mai resimți nevoi religioase, nu va avea decît să şi le satisfacă laolaltă cu cei ce gîndesc ca el. Societatea nu se va preocupa de asemenea chestiuni. Şi preotul va trebui să muncească pentru a trăi, şi, avînd în vedere că munca îl va învăța şi pe el multe, va veni momentul cînd îşi va da seama că țelul suprem este de a li un om adevărat.

Moralitatea şi morala există şi fără religie; numai nerozii sau ipocriții pot afirma contrarul. Moralitatea şi morala sînt expresia concepțiilor care reglementează raporturile dintre" oameni şi acțiunile acestora din urmă, în timp ce religia cuprinde raporturile oamenilor față de ființe supranaturale. Dar concepțiile despre morală izvorăsc, ca şi religia, din situația socială dată în care trăiesc oamenii. Canibalul socoteşte foarte moral să mănînce carne de om, pen*ru greci şi romani sclavia era morală, la fel ca şi iobăgia şi şerbia pentru seniorul feudal din evul mediu, iar capitalistul modern consideră munca salariată, exploatarea femeilor şi demoralizarea copiilor prin munca industrială cît se poate de morale. Patru trepte de dezvoltare socială — patru concepții morale, dar în nici una din ele nu domneşte cea mai înaltă concepție despre morală. Morala îşi va atinge apogeul într-o societate în care oamenii vor fi liberi şi egali, în care toate relațiile umane vor fi dominate de principiul: „Ce ție nu-ți place, altuia nu-i face !". în evul mediu conta arborele genealogic al omului, în prezent decide averea lui, iar în viitor omul va valora atît cît va reprezenta el ca om. Iar viitorul aparține socialismului.

Capitolul al douăzeci şi cincilea

Sistemul socialist de educație

Deputatul dr. Lasker, decedat între timp, a rostit în deceniul al 8-lea un discurs la Berlin, în care ajunsese la concluzia că ar fi posibil să se asigure tuturor membrilor societății un nivel egal de cultură. Dr. Lasker era însă un adversar al socialismului, un partizan rigid al proprietății private şi al capitalismului, iar problema învățămîntului este azi, în sensul strict al cuvîntului, o chestiune de bani. în asemenea condiții este imposibil ca toți să aibă acelaşi nivel de cultură. în împrejurări relativ favorabile, învingînd multe dificultăți şi dînd dovadă de o energie pe care numai puțini o au, unii oameni îşi

pot însuşi o cultură superioară. Masa nu va putea face însă niciodată acest lucru atîta timp cît va trăi într-un regim de subjugare şi de dependență socială

In societatea nouă, condițiile de existență vor fi egale pentru toți. Nevoile şi înclinațiile sînt diferite şi, cum îşi au originea în natura omului, ele vor rămîne diferite, dar fiecare va putea trăi şi îşi va putea dezvolta aptitudinile în cadrul acestor condiții de existență egale pentru toți. Născocirea că în socialism egalitatea va însemna uniformizare este, ca şi multe altele, o absurditate. Dacă socialismul ar urmări o asemenea uniformizare, ar face o prostie, căci ar veni în contradicție cu însăşi natura omului şi ar trebui să renunțe de a vedea societatea dezvoltîndu-se în conformitate cu principiile lui'. Ba mai mult, dacă socialismul ar izbuti să ia societatea prin surprindere şi să-i impună o stare de lucruri nefirească, n-ar trece mult, şi această stare de lucruri ar fi resimțită ca o cătuşă şi sfărîmată, iar socialismul ar fi compromis pentru totdeauna. Societatea se dezvoltă după legile ei imanente şi ea procedează în conformitate cu acestea.

Una din principalele sarcini ale noii societăți va fi aceea de a-şi educa progenitura în mod corespunzător. Fiecare copil care se naşte este o sporire binevenită a societății; de aceea, ea vede într-însul zălogul propriei sale existențe viitoare, al propriei sale dezvoltări; ea va resimți deci şi obligația de a sprijini din toate puterile noua ființă. Primul obiect al grijii sale va fi deci femeia gravidă — mama. O locuință comodă, un mediu plăcut, tot felul de măsuri corespunzătoare acestui stadiu al maternității, o grijă atentă pentru mamă şi copil vor constitui prima condiție care va fi îndeplinită. A asigura copilului alăptatul de către mamă atîta timp cît va fi posibil şi necesar este un lucru de la sine înțeles. Moleschott,

1 In „Ereziile" sale, d-l Eugen Richter repetă într-una fraza răsuflată că socialiştii ar voi un „stat al forței" (cititorii noştri au înțeles, desigur, că în cele din urmă nu va mai exista nici un fel de „stat"); el crede deci că societatea îşi va făuri un „stat" sau o orînduire socială care să lie potrivnică propriilor ei interese. Insă un stat fundamental diferit de cel anterior sau o nouă orînduire socială nu pot ii create în mod arbitrar — aceasta ar fi împotriva tuturor legilor după care se constituie şi se dezvoltă statul şi societatea. D-l Eugen Richter şi tovarăşii săi de idei pot fi liniştiți; dacă socialismul ar avea tendințele absurde, pe care ei i le atribuie, ar pieri şi fără aportul lor.

La fel de şubredă este şi observaţia lui Richter că, pentru orînduirea socială pe care o doresc socialiştii, oamenii ar trebui să fie „îngeri". După cum se ştie însă, îngeri nu există şi nici nu avem nevoie de ei. Pe de

Sonderegger şi toţi igieniştii şi medicii sînt de acord că nimic nu poate înlocui complet laptele mamei.

Celor care, ca d-1 Eugen Richter, sînt indignaţi că tînăra mamă va fi internată într-o maternitate, unde va beneficia de tot ceea ce astăzi nu poate procura decît bogăţia — care nu este nici ea în stare să ofere ceea ce vor putea pune la dispoziţie instituţiile special amenajate —, le vom aminti că în prezent cel puţin patru cincimi dintre oameni se nasc în condiţii extrem de primitive, care constituie o adevărată batjocură la adresa culturii şi civilizaţiei noastre. Iar în ce priveşte ultima cincime a mamelor, numai o minoritate este în situaţia de a beneficia, în oarecare măsură, de grija şi confortul de care ar trebui să se bucure o femeie în această stare. De fapt, în oraşele dispunind de maternităţi excelente există şi astăzi femei care, de îndată ce simt că li se apropie ceasul, se internează şi aşteaptă la maternitate momentul naşterii. Suma pe care trebuie s-o plătească în aceste maternităţi este însă atît de ridicată, încît numai puţine femei pot face uz de ele ■, e drept că altele sînt reţinute de prejudecăţi. Avem deci şi în cazul acesta un exemplu că societatea burgheză poartă în toate domeniile germenii viitoarelor rînduieli.

Instinctul matern al celor mai multe femei din „societatea bună" are, de altfel, un iz foarte ciudat datorită faptului că ele transmit îndatoririle lor de mamă cît pot mai repede unei doici proletare. Se ştie, de pildă, că femeile din burghezia berlineză care nu vor sau nu pot să-şi alăpteze copiii nou- născuţi îşi procură doicile din regiunea Lausitz (Spreewald), locuită de venzi. Pregătirea pentru meseria de doică, care constă în faptul că fetele de la ţară rămîn intenţionat gravide pentru a se putea angaja, după ce au născut, ca doici în familii bogate din Berlin, este practicată în mod profesional. Fetele care nasc trei sau patru copii nelegitimi pentru a se putea angajata doici nu constituie o raritate şi pentru tinerii din Spreewald care-şi aleg o soţie ele prezintă un interes mai mare sau mai mic — în funcţie de suma pe care au cîştigat-o cu această afacere. Din punctul de vedere al moralei burgheze, aceasta este o comportare reprobabilă, dar din cel al interesului familiei burgheze ea este lăudabilă şi recomandabilă.

De îndată ce copilul va deveni mai mare, îl vor aştepta alți copii de vîrstă lui pentru a se juca împreună, sub supraveghere comună. I se va pune la dispoziție tot ce se va putea — potrivit nivelului cunoştințelor şi ai nevoilor din epoca respectivă — pentru optima lui dezvoltare spirituală şi corporală. Toți cei care au observat copiii ştiu că ei pct fi crescuți cel mai uşor în societatea altor copii; sociabilitatea şi instinctul de imitație sînt foarte puternic dezvoltate. Cei mici în special îşi iau drept model şi exemplu pe cei mai mari şi ascultă mai mult de aceştia decît de părinți. Aceste însuşiri pot fi exploatate cu folos în scopul educațieiDupă sălile de joacă şi grădinițele de copii urmează introducerea, tot sub formă de joc, în elementele ştiinței şi ale diverselor activități profesionale. Urmează apoi o muncă fizică şi intelectuală corespunzătoare, îmbinată cu exerciții de gimnastică şi mişcări libere pe terenurile de joc şi gimnastică, pe patinoare şi în bazine de înot; apoi marşurile de antrenament, luptele atletice şi exercițiile pentru ambele sexe vor alterna şi se vor completa reciproc. Scopul urmărit va fi creşterea unei generații sănătoase, călite, dezvoltate normal din punct de vedere fizic şi intelectual. Va urma apoi introducerea pas cu pas în diferitele activități practice — grădinăritul, agricultura, industria, tehnica procesului de producție. Nu va fi neglijată nici pregătirea intelectuală în cele mai variate domenii.

Sistemul de educație va fi supus aceluiaşi proces de înnoire şi perfecționare ca şi sistemul de producție. Vor dispărea o sumedenie de metode şi materii învechite, inutile, care frî- nează dezvoltarea spirituală şi fizică. Cunoaşterea rațională a lucrurilor fireşti va stimula mult mai mult învățămîntul decît un sistem de educație în care o materie se află în contradicție cu cealaltă "şi îi anihilează efectele, ca, de pildă, în cazul cînd, pe de o parte, se predă religia pe baza Bibliei, iar pe de alta — ştiințele naturii şi istoria naturală. Amenajarea claselor, materialul didactic şi cel educativ vor corespunde înaltului nivel de cultură pe care îl va avea noua societate. Elevii vor primi de la societate materialul didactic şi educativ, îmbrăcămintea şi întreținerea; nici un elev nu va fi dezavantajat față de ceilalți • Acesta este de asemenea un capitol xare îi va indigna pe „oamenii ordinii" burgheze Adversarii noştri țipă că şcoala s-ar transforma în cazarmă şi că s-ar răpi părinților orice influență asupra copiilor lor. Nici vorbă nu poate fi despre aşa ceva. Avînd în vedere că în viitoarea societate părinții vor dispune de infinit mai mult timp liber decît dispune în momentul de

față marea lor majoritate (e suficient să amintim că astăzi cei mai mulți muncitori, funcționari de la poştă, căi ferate, închisori, poliție etc. lucrează în mod obligatoriu cîte zece ore sau şi mai mult, iar meseriaşii, micii țărani, comercianții, militarii, mulți medici etc. sînt şi ei prinşi cu munca ore multe), ei se vor putea consacra copiilor într-o măsură pe care în prezent este imposibil s-o realizeze. In plus, părinții vor ii cei care vor organiza sistemul de educație, căci ei vor hotărî măsurile şi instituțiile ce urmează a ii introduse. Vom trăi atunci într-o societate profund democratică. Comitetele de educație vor fi alcătuite din părinți — bărbați şi femei —, precum şi din educatori. Credeți oare că ei vor acționa împotriva sentimentelor şi intereselor lor ? Asemenea lucruri se pot petrece numai în societatea de astăzi, unde, în materie de educație, statul îşi realizează interesele sale împotriva voinței majorității părinților.

Adversarii noştri prezintă lucrurile astfel de parcă una din cele mai mari plăceri ale părinților ar fi aceea de a-i avea pe copii toată ziua in preajma lor pentru a-i educa. Realitatea este cu totul alta. Părinții care sînt sau au fost în această situație pot aprecia cel mai bine greutățile şi truda pricinuite de educarea unui copil. E drept că, dacă într-o familie sînt mai mulți copii, educarea lor este mai uşoară, însă ei cauzează atîta muncă şi trudă, încît în special mamele, care poartă greul poverii educării lor, se bucură cînd copiii ajung la vîrstă şcolară, căci scapă de ei măcar o parte din zi. De altfel, cei mai mulți dintre părinți nu pot da copiilor lor decît o educație cu totul insuficientă. Marea majoritate nu dispune de timpul necesar; tații trebuie să se ocupe de treburile lor, iar mamele de gospodărie, dacă nu sînt şi ele nevoite să aibă o activitate profesională. Şi chiar dacă au timp pentru a-şi educa copiii, le lipseşte în nenumărate cazuri priceperea necesară. Cîți părinți sînt oare în stare să urmărească mersul învățăturii copiilor lor în şcoală şi să le dea o mînă de ajutor ? Foarte puțini. Mama, care într-o serie de cazuri ar avea cele mai multe posibilități, nu are decît arareori priceperea necesară, deoarece nu e suficient de bine pregătită. Pe de altă parte, metodele de predare şi materiile se schimbă atît de des, încît părinții sînt complet străini de ele.

La toate acestea se mai adaugă şi faptul că marea majoritate a copiilor au acasă condiții atît de mizere, încît nu găsesc nici confortul, nici ordinea, nici liniştea necesare pentru a-şi face lecțiile sau a primi un sprijin corespunzător. Adesea lipsesc toate elementele necesare. Locuința este neîncăpătoare şi tixită,

toți se mişcă într-un spațiu extrem de strimt; mobilierul este sărăcăcios şi nu oferă copilului, care vrea să lucreze, nici cel mai mic confort. Adesea lipsesc lumina, aerul şi căldura; cărțile şi rechizitele şcolare sînt ■— dacă în genaral există — de cea mai proastă calitate; de multe ori copiii sînt chinuiți de foame, ceea ce le răpeşte orice interes şi plăcere de a învăța. In afară de acestea, sute de mii de copii sînt atraşi la tot felul de munci casnice şi profesionale, care le amărăsc tinerețea şi îi fac incapabili să se achite de redusele lor sarcini de a învăța. Adesea, cînd vor să-şi găsească timp pentru lecții sau pentru joacă, copiii mai au de învins şi rezistența unor părinți mărginiți. Pe scurt, există atît de multe piedici, încît e de mirare că tineretul e totuşi atît de bine educat. Acest fapt este o dovadă a sănătății firii omeneşti şi a năzuinței ei înnăscute spre progres şi perfecționare.

Societatea burgheză recunoaşte ea însăşi o parte a acestor racile, înlesnind educarea tineretului prin introducerea învă- țământului gratuit şi, pe alocuri, prin acordarea gratuită a cărților, două lucruri pe care încă în deceniul al 9-lea al secolului al XlX-lea ministrul saxon al instrucțiunii de pe vremea aceea le calificase într-o polemică cu deputații socialişti drept „revendicări social-democrate". în Franța, unde educația poporului a fost neglijată timp îndelungat, s-au făcut progrese şi mai mari, msrgîndu-se, cel puțin la Paris, şi mai departe: li se asigură copiilor alimentația în comun pe cheltuiala municipalității. Cei săraci primesc hrana gratuit, iar copiii părinților mai înstăriți plătesc vistieriei comunale o sumă mică. Iată deci de pe acum o instituție comunistă, care funcționează spre deplina mulțumire a părinților şi copiilor.

m

31 — Femeia şi socialismul

Lipsurile actualului sistem şcolar — care adesea nu poate realiza nici modestele sarcini pe care şi le-a propus — sînt dovedite şi de faptul că, din cauza alimentației insuficiente, mii şi mii de copii nu sînt în stare să se achite de obligațiile lor şcolare. Nu e iarnă în care să nu existe în oraşele noastre mii de copii care vin Ia şcoală iără a ii luat micul dejun. Ali- mentația altor sute de mii este insuficientă. Pentru toți aceşti copii, întreținerea — inclusiv îmbrăcămintea — pe cheltuială publică ar fi o mare binefacere; ei nu vor considsra drept „temniță" o comunitate, care printr-o hrană şi îmbrăcăminte corespunzătoare îi va învăța ce înseamnă a fi om. Societatea burgheză nu poate nega mizeria

existentă, şi astfel nişte suflete miloase se unesc pentru a întemeia cantine, unde se serveşte gratuit micul dejun şi o supă, îndeplinind, în oarecare măsură, pe calea filantropiei, ceea ce ar fi de datoria societății. In ultimul timp au început şi o serie de comune să dea copiilor săraci un minimum de hrană pe cheltuiala comunei. Toate acestea sînt însă, pe de o parte, insuficiente, iar pe de altă parte, ceea ce ar trebui să constituie un drept e acordat sub formă de binefacere

Pe bună dreptate se recurge în şcolile noastre la o restrîngere considerabilă a volumului lecțiilor de învățat, respectiv a temelor de scris acasă, deoarece s-a constatat că lecțiile făcute în casa părintească sînt insuficient pregătite. în comparație cu elevii mai săraci, cei care au părinți înstăriți sînt avantajați nu numai prin condițiile exterioare, ci şi prin aceea că mai au adesea guvernante şi meditatori, care îi ajută. în schimb, lenevia şi superficialitatea elevilor bogați sînt favorizate de faptul că, din cauza averii părinților, învățătura le pare un lucru de prisos, că au adesea în fața ochilor exemplele cele mai reprobabile din punct de vedere moral şi că sînt în foarte mare măsură expuşi ispitelor. Cel care aude şi vede zi de zi, oră de oră că rangul, situația socială şi bogăția înseamnă totul ajunge la concepții foarte ciudate despre om şi îndatoririle lui, despre instituțiile sociale şi de stat.

La drept vorbind, societatea burgheză n-are motive să fie indignată de educația comunistă a copiilor, dorită de socialişti, deoarece ea însăşi a introdus-o, parțial, pentru cercurile privilegiate, e drept însă — într-o formă denaturată. Amintim de şcolile de ofițeri şi orfelinatele militare, de internate, seminare şi teologii etc. în aceste instituții, mii de copii, provenind în parte din cele mai înalte pături, sînt educați pentru anumite profesiuni într-un mod cu totul unilateral şi absurd, fiind ținuți într-o foarte severă izolare monahală. De asemenea, mulți membri ai claselor mai înstărite care trăiesc, la tară sau în mici tîrguri unde nu există institute de învățămînt mediu şi superior — e vorba de medici, preoți, funcționari, industriaşi, moşieri, chiaburi etc. — îşi trimit copiii în pensiune în marile oraşe şi nu-i mai văd apoi tot anul sau cel mult în timpul vacanțelor.

Adversarii noştri se contrazic prin faptul că, pe de o parte, sînt indignați de ideea unei educații comuniste a copiilor şi de înstrăinarea acestora de părinți, iar pe de altă parte au introdus ei înşişi pentru copiii lor o educație similară, însă într-o formă pocită, falsă şi defectuoasă. De altfel, despre educarea copiilor claselor înstărite de către doici, bone, guvernante şi profesori particulari s-ar

putea scrie un capitol special, care ar arunca o lumină stranie asupra vieții de familie a acestor clase. S-ar vedea că şi pe acest tărîm domneşte pe toată linia ipocrizia şi că atît pentru educatori cît şi pentru educați situația e departe de a fi ideală.

Corespunzător cu sistemul de educație complet schimbat, care urmăreşte dezvoltarea şi formarea fizică şi spirituală a tineretului, va trebui să crească şi numărul cadrelor didactice. Educării tinerei generații ar trebui să i se acorde aceeaşi atenție ca şi instruirii militarilor în armată, unde la un subofițer revin 8 pînă la 10 soldați. Dacă pe viitor învățătorii vor avea de educat un număr similar de elevi, se va ajunge la țelul care trebuie atins. De asemenea, introducerea în activitățile tehnice, care se va face în ateliere şcolare perfect utilate, precum şi la muncile agricole şi la grădinărit, va forma o parte esențială a educării tineretului. Educarea se va realiza prin alternarea ocupațiilor şi fără a provoca un surmenaj, astfel încît să se formeze oameni cu o pregătire cît mai multilaterală.

Apoi educarea trebuie să fie egală şi comună pentru ambele sexe. Separarea lor nu e justificată decît în cazurile cînd deosebirea de sex o face absolut necesară.

In sistemul socialist educația va fi temeinic reglementată, organizată şi pusă sub controlul necesar; ea va dura pînă la vîrstă la care societatea va declara că tinerii respectivi sînt majori. In acel moment, cele două sexe vor fi perfect capabile să facă față drepturilor şi îndatoririlor lor variate. Societatea va avea siguranța că a educat numai membri destoinici, multilateral dezvoltați, oameni cărora nimic din ce e uman nu le este străin, care cunosc la fel de bine propria lor natură şi propria lor ființa, ca şi esența şi starea societății în care intră ca membri cu drepturi depline.

In felul acesta vor dispărea excesele tot mai numeroase ale tineretului de azi, consecință firească a actualei orînduiri sociale în plină putrefacție şi descompunere. Vor dispărea spiritul recalcitrant, lipsa de disciplină, imoralitatea şi ahtierea după plăceri grosolane, care se manifestă în special la tineretul din şcolile noastre superioare, din licee, politehnici, universități etc. şi care sînt vicii generate şi accentuate de destrămarea şi zbuciumul vieții familiale, precum şi de influențele otrăvitoare ale vieții sociale. Tot astfel se va pune capăt influențelor negative exercitate de sistemul muncii în fabrică, de proastele condiții de locuit, de excesul de libertate şi de independența de care dispune tineretul la o vîrstă

cînd omul are cea mai mare nevoie de a fi condus, cea mai mare nevoie de a fi educat în spiritul autodisciplinei şi al stă- pînirii de sine. Viitoarea societate va evita toate aceste racile lără a fi nevoită să recurgă la măsuri coercitive. Instituțiile sociale şi întreaga atmosferă spirituală generată de ele vor face imposibile aceste racile. în societate, ca şi în natură, bolile şi distrugerea organismelor nu se pot produce decît acolo unde există un proces de descompunere.

Nimeni nu va contesta că actualul nostru sistem de învă- țămînt şi educare suferă de mari şi periculoase racile, şi anume şcolile şi institutele superioare în mai mare măsură decît cele inferioare. în comparație cu liceul, şcoala sătească e un model de sănătate morală, iar o şcoală profesională pentru fete sărace e un model de moralitate în comparație cu multe pensioane distinse. Cauzele nu trebuie căutate prea departe. La clasele de sus ale societății au fost înăbuşite orice năzuințe spre țeluri mai înalte, ele nu mai au idealuri. Din cauza lipsei de idealuri şi a oricărei activități urmărind țeluri mai înalte se extind ahtierea după petreceri şi înclinația spre dcsf.rîu, cu aberațiile loi li/ice şi morale. Cum ar putea ti alt- fel tineretul care creşte într-o asemenea atmosferă ? Ceea ce vede şi cunoaşte sînt plăcerile materiale fără măsură şi limită. De ce să năzuiască spre țeluri înalte, dacă bogăția părinților face ca asemenea năzuințe să i se pară de prisos. Pentru majoritatea fiilor burgheziei noastre, culmea învățăturii e examenul care le conferă dreptul de a face armata cu termen redus. După ce au trecut acest examen, ei au impresia că au urcat Munții Pelion şi Ossa şi se simt nişte semizei. Odată deveniți ofițeri de rezervă, trufia şi aroganța lor nu mai cunosc margini. Influența exercitată de această generație — în majoritatea ei lipsită de caracter şi de cunoştințe, dar plină de arivism şi de loialitate față de regim — face ca perioada de azi să fie caracterizată ca epoca ofițerului de rezervă. Specificul acestuia e multă loialitate politică, însă lipsă de caracter şi cunoştințe puține. El e servil față de superiori, arogant şi brutal față de inferiori.

Fiicele claselor de sus sînt în bună parte educate să devină femei cochete, mondene, gătite după ultima modă, gonind din petrecere în petrecere; în cele din urmă, îmbuibate şi blazate, ele ajung să sufere de plictiseală şi de tot felul de boli imaginare şi reale. La bătrînețe devin bigote, practică spiritismul şi cred în vindecarea prin rugăciuni, sînt indignate de depravarea lumii şi propovăduiesc ascetismul. Cît priveşte păturile de jos, se fac încercări de a li se coborî nivelul de

cultură, de teamă ca proletarii să nu devină prea deştepți, să se sature de robie şi să se revolte împotriva zeilor lor pămînteşti. Cu cît masele sînt mai proaste, cu atît sînt mai uşor de stăpînit şi de guvernat. „Muncitorul cel mai prost ne este cel mai mult pe plac", au declarat în repetate rînduri moşierii prusaci la întrunirile lor. Această frază reprezintă prin ea însăşi un întreg program.

In problema învățămîntului şi a educației, societatea de astăzi este deci la fel de dezorientată şi lipsită de perspectivă ca şi în toate celelalte probleme sociale. Ce face ea ? Apelează la bîtă şi propovăduieşte religia, adică supunerea şi o stare de mulțumire acelora care sînt şi aşa mult prea supuşi şi mulțumiți; ea predică renunțarea unor oameni care sînt şi aşa siliți să renunțe la strictul necesar, fiindcă nu-1 au. Neciopliții care se revoltă sînt închişi în aşa-numite case de corecție, aflate ^ub—influență pietistă. Mai departe nu merge înțelepciunea pedagogică a societății noastre. Cît de greşite sînt metodele de educare aplicate copiilor proletari decăzuți ne-o arată numeroasele cazuri de maltratări săvîrşite în aşa-numi- tele institute de reeducare de către persoane cu funcții de conducere, cazuri care au dus la intentarea unor acțiuni penale împotriva acestora din urmă. în cursul acestor procese a ieşit la iveală că nişte bigoți ipocriți de cea mai fanatică speță s-au făcut vinovați de cele mai îngrozitoare maltratări, pe care le-au comis cu o plăcere sadică. Şi cîte orori nu se săvîrşesc fără ca lumea să afle de ele !

Capitolul al douăzeci şi şaselea

Arta şi literatura în societatea socialistă

După ce noua societate îşi va educa tinăra generație pînă la vîrstă majoratului, ea va lăsa în seama fiecăruia să-şi dezvolte cunoştințele. Fiecare se va ocupa de ceea ce îi vor dicta înclinația şi aptitudinile. O parte a tineretului se va dedica unei ramuri oarecare a ştiințelor naturii, care vor cunoaşte o tot mai strălucită dezvoltare: antropologia, zoologia, botanica, mineralogia, geologia, chimia, fizica, ştiința preistoriei etc. etc., iar o altă parte va alege istoria, filologia, studiul artelor etc. Unii vor deveni din pasiune muzicieni, alții pictori, sculptori, actori. în viitor nu vor mai exista nici artişti, nici meşteşugari, nici savanți făcînd parte din bresle. Mii de talente strălucite, pînă atunci înăbuşite, se vor dezvolta şi-şi vor dovedi cunoştințele şi măiestria oriunde se va ivi ocazia. Nu vor mai exista muzicieni, actori, artişti, savanți care-şi exercită meseria pentru a-şi cîştigă pîinea de toate zilele, dar vor fi cu atît mai mulți cei a căror măiestrie îşi va avea

izvorul în entuziasmul, talentul şi geniul lor. Iar realizările lor vor depăşi, probabil, actualele realizări în acest domeniu, după cum realizările tehnice, industriale şi agricole ale viitoarei societăți vor depăşi pe cele de azi.

Va fi o eră a artelor şi ştiințeloi^cuirLjrua—mai—eunoscut _Qmenirear-noua^ocietMe^va^3K)duce creații artistice şi ştiințifice de o valoare extraordinară.

Importanta renaşterii pe care o va cunoaşte arta după ce vor exista rînduieli demne de numele de om a fost presimțită de o personalitate de talia decedatului Richard Wagner, care încă în 1850 tratase această problemă în scrierea sa,,Kunst und Revolution" („Artă şi revoluție"). Această lucrare este cu atît mai remarcabilă, cu cît a fost scrisă imediat după înăbuşirea unei revoluții la care Wagner participase el însuşi. Wagner a prezis ceea ce va aduce viitorul; în lucrarea sa, el se adresează direct clasei muncitoare, care, după părerea

lui, va trebui să-i ajute pe artişti să întemeieze adevărata artă. El spune, printre altele: „Cînd pentru omul liber al viitorului obținerea mijloacelor de subzistență nu va mai constitui scopul vieții, cînd, datorită unei noi credințe, active, sau datorită unei mai bune cunoaşteri, obținerea mijloacelor de subzistență în schimbul prestării unei munci fireşti, corespunzătoare fiecărui om, va fi devenit pentru noi o certitudine, cînd, pe scurt, industria nu va mai fi stăpîna noastră, ci sluga noastră, vom vedea scopul vieții in bucuria de a trăi şi vom căuta să dăm copiilor noştri o astfel de educație încît să-i facem capabili de a gusta într-adevăr această bucurie. Pornind de la exerciții în vederea dezvoltării puterii şi de la cultivarea frumuseții fizice, educația va deveni — din dragoste nestingherită pentru copil şi din bucuria de a-i vedea frumusețea dezvoltîndu-se — o educație pur artistică şi fiecare om va fi, într-un tel oarecare, un adevărat artist. Deosebirea dintre înclinațiile fireşti va dezvolta cele mai variate orientări într-o bogăție nebănuită!" Aceste idei sînt gîndite în spirit socialist.

Pe viitor, viața socială va deveni în tot mai mare măsură o viață publică. Direcția în care se îndreaptă evoluția reiese cel mai clar din schimbarea radicală survenită în situația femeii față de trecut. Viața casnică se va reduce la strictul necesar, în schimb se va dezvolta foarte mult necesitatea de a duce o viață socială. Mari săli de întrunire pentru conferințe şi discuții, precum şi pentru dezbaterea tuturor problemelor sociale, asupra cărora în viitor va hotărî comunitatea în mod suveran,(apoi restaurante, săli de sport şi de lectură, biblioteci, săli de concert şi teatru, muzee, terenuri de sport şi gimnastică,

parcuri şi locuri de plimbare, băi publice,__ instituții de învățămînt şi educație de tot felul, laboratoare etc.; toate perfect amenajate, vor:oferi cele mai vaste posibilități pentru a se obține realizări strălucite în artă şi ştiință, ca şi pentru tot felul de distracții. Tot astfel aşezămintele pentru îngrijirea bolnavilor, infirmilor şi bătrînilor vor corespunde celor mai exigente cerințe.

Cît de meschină va părea atunci epoca noastră atît de mult lăudată ! Linguşirea pentru a căpăta favoarea şi protecția celor puternici, mentalitatea servilă şi comportarea umilă, lupta plină de invidie, dusă cu cele mai odioase şi josnice mijloace pentru obținerea unei situații privilegiate, şi totodată înăbuşirea adevăratelor convingeri, ascunderea însuşirilor frumoase-oare ar putea displacel_ca|iEâiea_;£€ larea anumitor convingeri şi sentimente — toate aceste trăsături, care pot fi calificate pe scurt drept laşitate şi lipsă de caracter, ies zilnic tot mai respingător la iveală. Tot ce înalță şi înnobilează pe om, sentimentul demnității, independența şi incoruptibilitatea concepțiilor şi convingerilor, exprimarea liberă a părerii personale sînt considerate în condițiile de azi de cele mai multe ori lipsuri şi defecte. Aceste însuşiri ruinează adesea pe cel ce le posedă dacă nu e în stare să şi le înăbuşe. Mulți nici nu se simt înjosiți, deoarece sînt obişnuiți cu înjosirea. Cîinele consideră că este de la sine înțeles să aibă un stăpîn, care să-l bată cînd e în toane rele.

O dată cu schimbările mai sus arătate în viața socială se va produce o schimbare radicală şi în producția literară. Literatura teologică, care în prezent deține primul loc în cataloagele anuale ale publicațiilor, va dispărea o dată cu cea juridică. Pentru prima nu va mai exista interes, iar de cea de-a doua nu va mai fi nevoie; vor dispărea şi publicațiile referitoare la lupta de zi de zi ce se dă în jurul instituțiilor de stat, deoarece instituțiile respective nu vor mai exista. Studiile despre ele vor deveni studii de istorie a culturii. Nu vor mai apărea nici numeroasele produse literare serbede şi anoste, care sînt simptomul unui gust pervertit şi adesea nu pot vedea lumina zilei decît prin sacrificiile aduse de autor din vanitate. Chiar şi din punctul de vedere al situației de azi se poate spune fără exagerare că patru cincimi din întreaga producție literară ar putea să dispară de pe piață fără ca vreun interes cultural să fie prejudiciat. Atît sînt de numeroase operele superficiale sau vătămătoare şi vădit lipsite de valoare în domeniul producției literare !

Beletristica şi ziarele vor fi afectate în egală măsură. Nu există nimic mai superficial şi mai searbăd decît majoritatea ziarelor noastre. Dacă ar fi să apreciem după conținutul ziarelor noastre realizările noastre culturale şi concepțiile noastre ştiințifice, ar trebui să ajungem la concluzia că nivelul acestora este foarte scăzut. Activitatea persoanelor şi starea de lucruri e judecată după concepții care corespund secolelor trecute şi pe care ştiința le-a dovedit de mult ca inconsistente. O bună parte a gazetarilor noştri sînt oameni care, după cum spunea pe bună dreptate Bismarck pe vremea lui,,,şi-au greşit meseria", oameni al căror nivel de cultură şi ale căror pretenții de salarizare corespund însă interesului afacerist al burgheziei. Ca şi majoritatea publicațiilor literare, aceste ziare au totodată menirea de a favoriza, în partea rezervată anunțu- iilor, cea mai murdară reclamă; rubrica consacrată bursei corespunde pe alt tărîm aceloraşi interese. Conținutul este determinat de interesul material al patronilor. In linii generale, literatura beletristică nu e mult mai bună decît cea gazetărească. Ea cultivă cu predilecție domeniul sexual cu toate aberațiile lui; ba se îndeletniceşte cu relatări din cele mai anoste, ba stă în slujba superstiției şi a celor mai neroade prejudecăți. Scopul ei este de a înfățişa lumea burgheză, în ciuda defectelor ei, pe care le admite în chestiuni mărunte, drept cea mai bună dintre lumi.

în vastul şi importantul domeniu al literaturii, societatea viitorului va trebui să procedeze la o curățenie radicală. Ştiința, adevărul, frumosul, lupta de păreri pentru ceea ce e mai bun vor fi singurele care-1 vor stăpîni. Oricine va realiza ceva valoros va căpăta posibilitatea să participe la viața literară. El nu va mai depinde de bunăvoința editorului, de interese băneşti sau de prejudecăți, ci de aprecierea unor specialişti imparțiali, la a căror alegere el a luat parte. în cazul cînd specialiştii vor hotărî într-un fel care nu-i va conveni, el va putea apela oricînd la opinia publică, ceea ce azi nu-i este posibil nici în cazul unei redacții de ziar şi nici în cel al unui editor, care nu ține seama decît de interesul său particular. Concepția naivă că într-o societate socialistă va fi înăbuşită lupta de păreri nu poate fi susținută decît de cei care consideră lumea burgheză drept cea mai desăvîrşită societate şi, din duşmănie, caută să calomnieze şi să defăimeze socialismul. O societate bazată pe egalitate desăvîrşită, democratică nu va cunoaşte şi nu va tolera nici o asuprire. Numai cea mai deplină libertate de opinii permite un progres necontenit, care constituie principiul vital al societății. Este de asemenea o grosolană inducere în eroare a prezenta societatea burgheză drept

apărătoare a adevăratei libertăți de opinii. Partidele care reprezintă interesele de clasă ale celor aflați la putere nu publică în presă decît ceea ce nu prejudiciază aceste interese de clasă, şi vai de cel ce contravine acestei reguli. După cum ştiu toți cei care cunosc realitatea, ruina lui socială e pecetluită. Iar scriitorii ar avea multe de spus despre felul cum se poartă editorii cu operele literare care nu le convin. In sfîrşit, legea presei şi legile penale stau şi ele mărturie spiritului de care sînt stăpînite clasele noastre guvernante şi conducătoare. Adevărata libertate de opinii constituie pentru ele cel mai periculos dintre toate relele.

,Capitolul al douăzeci şi şaptelecl

Dezvoltarea liberă a personalității

1. Existența lipsită de griji

Scopul societății umane trebuie să fie dezvoltarea multilaterală a omului, şi de aceea el nu trebuie să rămînă legat nici de peticul de pămînt pe care 1-a aşezat întîmplarea naşterii. Oamenii şi lumea nu trebuie cunoscuți numai din cărți şi ziare, pentru aceasta sînt necesare şi observarea personală şi studiul practic. Viitoarea societate va trebui să permită deci tuturor ceea ce pentru mulți e posibil şi astăzi, deşi în majoritatea cazurilor sub impulsul necesității. Nevoia de a schimba condițiile de viață e adine înrădăcinată în natura omului. Ea izvorăşte din instinctul de perfecționare, imanent fiecărei vietăți. Planta închisă într-o înfcăpere întunecoasă se întinde, de parcă ar avea conştiință, spre lumina care pătrunde printr-o ferestruică. La fel şi omul. Un instinct înnăscut omului trebuie satisfăcut în mod rațional. Societatea nouă nu se opune instinctului de schimbare; dimpotrivă, tocmai ea permite tuturor satisfacerea acestui instinct. Comunicațiile extrem de dezvoltate ale societății noi vor uşura acest lucru, iar relațiile internaționale îl vor cere. Mult mai mulți oameni decît în prezent vor cutreiera lumea în cele mai diferite scopuri.

Pentru a satisface toate cerințele, societatea va avea nevoie de însemnate stocuri de_tot felul de hunuri de-consum.-Societatea va reglementa timpul de muncă corespunzător nevoilor, mărindu-1 sau scurtîndu-1, după cum i se va părea oportun, în funcție de necesități şi de anotimp. Intr-un anotimp, ea se va concentra în special asupra producției agricole, în altul mai mult asupra producției industriale şi artizanale; ea va dirija forțele de muncă potrivit nevoilor: prin combinarea a numeroase forțe de muncă cu cele mai perfecționate instalații tehnice, ea va putea executa cu uşurință lucrări care astăzi par imposibile.

După cum societatea va purta grijă tineretului, ea se va îngriji şi de bătrîni, bolnavi şi invalizi. Acela care va deveni dintr-un motiv oarecare inapt de muncă va fi ajutat de comunitate. Aici nu va fi vorba de un act de filantropie, ci de o obligație, nu de o bucată de pîine dată din milă, ci de întreținerea şi ajutorul acordat cu toată considerația acelora care, pe vremea cînd au avut forța şi capacitatea de muncă necesare, şi-au făcut datoria față de comunitate. Bătrînii îşi vor vedea apusul vieții înfrumusețat cu tot ce le va putea oferi societatea, căci fiecare va nutri speranța să beneficieze şi el, la rîndul său, de ceea ce acordă bătrînilor. Bătrînii nu vor mai fi tulburați de gîndul că alții le aşteaptă moartea pentru a-i moşteni. Va dispărea şi teama că atunci cînd vor deveni bătrîni şi neputincioşi vor fi aruncați la gunoi ca nişte lămîi stoarse. Ei nu vor mai depinde nici de caritatea şi ajutorul copiilor, nici de pomana comuneiSe ştie prea bine în ce situație se află majoritatea părinților care depind la bătrînețe de ajutorul copiilor lor. Şi, de obicei, ce efect dăunător are asupra copiilor şi, într-o şi mai mare măsură, asupra rudelor speranța de a moşteni. Cîte patimi josnice nu trezeşte şi la cîte crime (asasinate, defraudări, falsuri, sperjururi, şantaje) nu duce!

Starea morală şi fizică a societății, condițiile de muncă, de locuit, de alimentație şi de îmbrăcăminte pe care le va oferi viața socială — totul va contribui la o cît mai deplină pre- întîmpinare a accidentelor, îmbolnăvirilor şi infirmității. Moartea naturală, stingerea treptată a forțelor vitale va deveni din ce în ce mai mult o regulă generală. Convingerea că raiul este pe pămînt şi că moartea înseamnă sfîrşitul îi va determina pe oameni să trăiască în mod rațional. Cele mai multe plăceri le va avea acela care va trăi cel mai mult. Tocmai clerul, care îi pregăteşte pe oameni pentru „lumea de apoi", ştie cel mai bine să prețuiască o viață îndelungată. Viața lipsită de griji face ca clerul să atingă vîrstă medie cea mai mare.

2. Transformarea alimentației

Pentru trai sînt necesare, în primul rînd, mîncarea şi băutura. Partizanii aşa-numitului „mod de viață conform cu natura" întreabă adesea de ce are social-democrația o atitudine de indiferență față de vegetarianism. Fiecare trăieşte cum poate. Vegetarianismul, adică doctrina conform căreia trebuie să te hrăneşti numai cu alimente vegetale, a găsit inițial un teren favorabil la acele cercuri care se află în plăcuta situație de a putea alege între o hrană vegetală şi una animală.

Marea majoritate a omenirii nu are însă posibilitatea unei asemenea alegeri, fiind nevoită să trăiască potrivit mijloacelor sale. Aceste mijloace sînt însă atît de reduse, încît ea se limitează aproape exclusiv la hrana vegetală, şi anume de cele mai multe ori la cea mai puțin hrănitoare. Pentru muncitorii noştri din Silezia, Saxonia, Turingia etc., principala hrană este cartoful, pînă şi pîinea este abia pe planul al doilea; carnea — şi numai de cea mai proastă calitate — apare rareori pe masă. Nici marea majoritate a populației rurale nu se hrăneşte decît rar cu carne, deşi ea este aceea care creşte anin^lele, căci e silită să le vîndă pentru a-şî putea satisface cu banii obținuți alte necesități.

Pentru acest mare număr de oameni, siliți să trăiască ca vegetarieni, o bucată mare de muşchi, o pulpă bună de berbec din cînd în cînd ar putea constitui o îmbunătățire esențială a alimentațieiVegetarianismul are dreptate cînd ia atitudine împotriva unei supraaprecieri a valorii nutritive a cărnii; el nu are însă dreptate cînd, din motive în general foarte sen- timentale, combate consumul ei ca dăunător şi funest. De pildă, vegetarianismul susține că sentimentul firesc ar interzice să se ucidă animale şi să se mănînce „cadavre". Dar dorința de a trăi comod şi nestingherit ne sileşte să declarăm război unui mare număr de vietăți — paraziților de tot felul — şi să le nimicim, iar pentru a nu fi noi înşine devorați, trebuie să păşim la uciderea şi exterminarea fiarelor sălbatice. Dacă am lăsa animalele domestice — „bunii prieteni ai omului" — să trăiască în voie, după cîteva decenii aceşti „buni prieteni" ai noştri s-ar înmulți atît de mult, încît ne-ar „mînca" pe noi, sustrăgîndu-ne întreaga hrană. Este greşită şi afirmația că hrana vegetală ar da o stare de spirit mai blîndă. Şi în blajinul şi vegetarianul indian s-a trezit „fiara" cînd cruzimea englezului 1-a împins la revoltă.

Valoarea nutritivă a unui aliment nu trebuie judecată numai după conținutul în albumină. Trebuie avută în vedere şi proporția în care albumina din alimentul respectiv rămîne nedigerată. La carne şi orez, respectiv cartofi, 2,5%, 20%, respectiv 22% din. albumină rămîn nedigerate, adică din 100 g de albumină din carne intrată în corp reapar în fecale 2,5 g, iar din 100 g de albumină din orez, respectiv din 100 g de albumină din cartofi, reapar 20, respectiv 22 g în fecale. Renumitul fiziolog rus Pavlov şi şcoala lui au demonstrat că la digerarea pîinii se elimină considerabil mai mulți fermenți decît la digerarea cărnii. Pavlov a mai arătat că, din punct de vedere cantitativ, sucurile gastrice secretate de glandele stomacale se compun din două mărimi: o parte a sucului gastric e

secretată în urma excitării mucoaselor stomacului de către alimentele respective, iar o altă parte e secretată ca „suc de apetit" în urma excitării organelor de simț de către alimente. Cantitatea „sucului de apetit" depinde, în primul rînd, de starea psihicului nostru — de pildă foame, mîhnire, supărare, hnmrie etc. —, apoi de natura alimentului respec- tiv. însemnătatea „sucului de apetit" diferă însă de la un aliment la altul. După cum au dovedit-o experiențele făcute, unele alimente, ca, de pildă, pîinea, albuşui de ou fiert satl amidonul pur în genere nu pot fi digerate dacă în digerarea lor nu are loc secreția „sucului de apetit". Ele nu pot fi digerate decît dacă sînt mîncate cu poftă (sau concomitent cu alte alimente). In schimb, după cum a arătat Pavlov, carnea poate fi parțial digerată şi fără „suc de apetit", deşi cu el digestia cărnii are loc incomparabil (de 5 ori) mai repede. „Trebuie deci luate in considerare împrejurările legate de psihicul omului. Aici se face legătura dintre faptele fiziologiei alimentației şi condițiile sociale. Orăşeanul modern, şi în special marea masă a clasei muncitoare, trăiesc în condiții sociale care trebuie să le anihileze orice apetit normal. Munca în fabrici lipsite de aer, permanenta grijă pentru ziua de mîine, lipsa de recreație spirituală şi de voie bună, totala epuizare fizică — toate acestea sînt factori care subminează apetitul. într-o asemenea dispoziție psihică nu sîntem în stare să producem «sucul de apetit» necesar pentru a provoca şi a ajuta digestia hranei vegetale. în schimb, carnea este un aliment care — dacă ne putem exprima astfel — se îngrijeşte singur de digerarea sa: ea nu numai că este în bună parte digerată chiar atunci cînd nu există poftă de mîncare, dar mai constituie şi un puternic stimulent al apetitului nostru. Carnea favorizează şi digerarea alimentelor vegetale consumate concomitent şi ne asigură o mai bună valorificare a substanțelor conținute în ele. Acesta ni se pare a fi marele avantaj pe care-1 are hrana animală pentru omul modern".

Sonderegger are perfectă dreptate cînd spune: „Nu există o ierarhie în privința necesității alimentelor, dar există o lege imuabilă care cere combinarea substanțelor lor nutritive". Este adevărat că omul nu se poate hrăni exclusiv cu came, dar se poate limita exclusiv la hrană vegetală, cu condiția de a şi-o putea alege în mod corespunzător. Pe de altă parte, nimeni nu se va mulțumi cu o anumită hrană vcgc tală, chiar dacă aceasta ar fi cfea mai nutritivă. Astfel, fasolea, mazărea, lintea — cu un cuvînt leguminoasele — sînt cele mai hrănitoare substanțe alimentare. Dar a fi obligat să te hrăneşti exclusiv cu ele — ceea ce se

spune că ar fi posibil — ar fi o adevărată tortură. Karl Marx arată în primul volum din „Capitalul" că proprietarii de mine din Chile îi obligă pe muncitorii lor să mănînce zi de zi şi an de an fasole, deoarece acestea le-ar da multă putere şi le-ar permite să care poveri mai mari decît ar putea-o face primind altă hrană. Muncitorii refuză însă fasolea, în ciuda calităților ei nutritive, în timp ce patronii îi silesc să se mulțumească cu ea. Bunăstarea şi sănătatea oamenilor nu depind în nici un caz de un anumit fel de hrană, cum afirmă fanaticii vegetarianismului. Hotărîtoare sînt clima, condițiile sociale, obişnuința şi gustul personal.

Este adevărat că pe măsură ce progresează civilizația, locul hranei aproape exclusiv animale, consumate de popoarele de vînători şi de păstori, este luat tot mai mult de hrana vegetală. Diversitatea plantelor cultivate e indiciul unei civilizații superioare. Totodată, pe o suprafață dată de teren arabil se poate cultiva o cantitate de substanțe nutritive vegetale mult mai mare decît cantitatea de carne care poate fi obținută de pe aceeaşi suprafață prin creşterea animalelor. Toate acestea dau alimentației vegetale o preponderență tot mai mare. Transporturile de carne, care în baza unei exploatări prădalnice ne vin astăzi din țări străine, în special din America de Sud şi Australia, vor lua sfîrşit peste cîteva decenii. Pe de altă parte, animalele nu sînt crescute numai pentru carne, ci şi pentru lînă, păr, piele, lapte, ouă etc. O mulțime de industrii şi satisfacerea multor nevoi ale oamenilor depind de dezvoltarea creşterii animalelor. De altfel, multe deşeuri din industrie şi din gospodării nici nu-şi pot găsi o utilizare mai bună decît în creşterea animalelor. în viitor, mările vor trebui şi ele să pună într-o măsură mai mare la dispoziția omenirii bogăția lor de substanțe nutritive animale. Atunci nu se

va mai întîmplă ceea ce se întîmplă azi, ca, în cazul unui pescuit bogat, întreaga încărcătură a unor vase să fie folosită ca îngrăşăminte pentru că instalațiile de transport sau de conservare nu permit păstrarea lor sau pentru că cheltuielile foarte ridicate de transport împiedică vînzarea. Şi este foarte probabil ca o dată cu lichidarea opoziției dintre oraş şi sat, cînd populația marilor oraşe se va muta la țară şi cînd munca din încăperile închise ale fabricilor se va îmbina cu cea agricolă, hrana animală să cedeze din nou întîietatea hranei vegetale. Lipsa de stimulente gastrice din hrana vegetală va putea fi, desigur, compensată printr-o preparare corespunzătoare şi rațională cu ajutorul condimentelor. Dar pentru

viitoarea societate, modul de trai exclusiv vegetarian nu e nici probabil şi nici necesar.

3. Bucătăria comunistă

în alimentație, calitatea are însă mult mai multă însemnătate decît cantitatea; a mînca mult nu e de mare folos cînd ceea ce mănînci nu e bun. Dar calitatea poate fi considerabil îmbunătățită prin modul de preparare. Pentru a aduce cît mai multe foloase, prepararea mîncărurilor trebuie organizată pe baze la iei de ştiințiiice ca şi alte activități ale oamenilor. In acest scop se cer cunoştințe şi instalații speciale. Nu mai este nevoie să se demonstreze că femeile noastre, cărora le revine în prezent aproape exclusiv sarcina de a prepara hrana adesea nu au şi nici nu pot avea aceste cunoştințe. Tehnica marilor bucătării a atins de pe acum un grad de perfecțiune pe care nu-1 cunoaşte nici cea mai bine amenajată bucătărie de familie. Ideală este în special bucătăria înzestrată cu electricitate pentru încălzit şi luminat. Nu mai este jum, nujnaL— este căldura excesivă, nu mai sînt aburi; bucătăria seamănă mai curînd cu un salon decît cu o încăpere unde se lucrează; ea dispune de tot felul de instalații tehnice şi mecanice, care execută jucîndu-se muncile cele mai ingrate şi care răpesc cel mai mult timp. Există maşini de curățat cartofi şi fructe, aparate pentru scosul sîmburilor, aparate pentru umplutul cîrnaților, prese de stors jumări, maşini de tocat carne, grătare, aparate de prăjit, rîşnițe de cafea şi de condimente, aparate pentru tăiatul pîinii şi sfărîmatul gheței, tirbuşoane, aparate pentru astupatul sticlelor şi sute de alte aparate şi

. ■■ Jivr^rigi,;,...:.....V • m: '

maşini — toate acționate electric —, permițind unui număr relativ mic de persoane să pregătească cu eforturi reduse mîncarea pentru sute de oameni. Există de asemenea instalații electrice de spălat şi clătit vasele.

Pentru milioane de femei, bucătăria particulară este una din instituțiile cele mai obositoare, care le răpeşte timpul şi le stoarce energia, în care ele îşi pierd sănătatea şi buna dispoziție şi care le provoacă griji zilnice, mai ales atunci cînd mijloacele sînt extrem de limitate, ceea ce este valabil pentru marea majoritate a familiilor. Desființarea bucătăriei particulare va însemna pentru nenumărate femei o adevărată eliberare. Bucătăria particulară este o instituție tot atît de

retrogradă şi de depăşită ca şi atelierul micului meseriaş; ambele sînt foarte neeconomice şi înseamnă o mare risipă de timp, forțe, combustibil, lumină, materii prime etc.

Valoarea nutritivă a mîncărurilor creşte o dată cu posibilitatea de a fi mai uşor asimilate; acesta este lucrul hotă- rîtor. Numai noua societate va putea deci asigura tuturora o alimentație conformă cu necesitățile omului. Caton lăuda vechea Romă pentru faptul că pînă în secolul al Vl-lea de la întemeierea ei (200 î.e.n.) existau în oraş cunoscători în ale medicinii, dar că aceştia nu aveau de lucru. Romanii trăiau atît de sobru şi de simplu, încît bolile erau rare, iar moartea obişnuită era cea cauzată de bătrînețe. Situația s-a schimbat radical abia atunci cînd s-au extins huzurul şi trîndăvia, adică desfrîul, pe de o parte, mizeria şi munca excesivă, pe de alta. In viitor, excesele şi viața desfrînată vor fi imposibile, dar vor fi excluse şi mizeria şi lipsurile. Va fi hrană suficientă pentru toți. încă Heinrich Heine spunea într-una din operele sale:

„E pîiriQ.destulă ^pe-ogorul întins Să sature orice suflare, Şi mazăre dulce şi roze şi mirți, Şi-n jur atîta splendoare. Da, mazărea dulce-n păstăi e de noi Iar slava cerului-naltă E bună de îngeri să zboare prin ea Cu vrăbiile laolaltă"

„Cine mănîncă puțin trăieşte bine" (adică mult timp), spunea în secolul al XVI-lea italianul Cornaro, citat de Nie- meyer. In viitor se va ocupa şi chimia, într-o măsură necunoscută încă, da producerea unor alimente noi şi îmbunătățite. Astăzi se abuzează mult de această ştiință pentru falsificarea unor produse alimentare şi înşelarea consumatorilor; este însă clar că un aliment preparat pe cale chimică şi avînd toate însuşirile unui produs natural va aduce aceleaşi servicii. Nu importă modul în care se obține un produs dacă în celelalte privințe el corespunde tuturor cerințelor.

4. Transformarea vieții casnice

Ca şi în bucătărie, revoluția se va produce în întreaga viață casnică, făcînd de prisos nenumărate munci care astăzi mai trebuie să fie executate. După cum în viitor întreprinderile centralizate de preparare a mîncărurilor vor face complet de prisos bucătăria casnică, tot astfel, datorită încălzirii centrale şi iluminatului electric, vor dispărea toate muncile cerute pînă acum de întreținerea focului în sobe, de întreținerea lămpilor şi a aparatelor de luminat. Conductele de apă caldă pe lîngă cele de apă rece vor permite tuturor să se spele şi să facă baie oricînd vor dori, fără a fi nevoie de persoane auxiliare. Spălătoriile şi uscătoriile centrale vor

executa spălatul şi uscatul rufelor, iar curățătoriile centrale — curățatul hainelor şi al covoarelor. La Expoziția din Chicago au fost expuse maşini pentru curățatul covoarelor, care, spre uimirea şi admirația vizitatoarelor, executau curățatul într-un timp extrem de scurt. Uşa electrică se deschide la o uşoară apăsare cu degetul şi se închide automat. Instalațiile electrice duc scrisorile şi ziaiele ia~toate etajele clădlriloiȚ lifturile electrice scutesc pe oameni de urcatul scărilor. Interiorul caselor, pardoseala, pereții, mobila vor fi astfel executate încît să poată fi cît mai uşor curățate şi să nu strîngă praf şi bacterii. Gunoiul şi deşeurile de tot felul vor fi scoase din locuință prin conducte, la fel ca apa folosită. In Statele Unite şi în unele oraşe europene, ca, de pildă, Zurich, Berlin cu suburbiile sale, Londra, Viena, Munchen, există de pe acum asemenea casa amenajate cu tot rafinamentul, în care locuiesc numeroase familii înstărite — căci celelalte nu pot

I

suporta cheltuielile —, bucurindu-se de multe din avantajele descrise

Avem şi în cazul acesta o dovadă de felul cum societatea burgheză netezeşte calea şi pentru revoluționarea vieții casnice, însă numai pentru aleşii săi. Dar dacă viata casnică va fi transformată din temelii în felul schițat mai sus, va dispărea şi sluga, această „roabă a tuturor toanelor stăpînei". O dată cu sluga dispare însă şi cucoana. „Fără slugi nu există cultură", exclamă îngrozit şi cu un patos comic d-l von Treitschke. El nu-şi poate imagina societatea fără slugi, după cum Aristotel nu şi-o putea imagina fără sclavi. Surprinzător e că d-l von Treitschke vede în slugile noastre „purtătorii civilizației". Treitschke şi Eugen Richter îşi fac griji şi din pricina curățatului ghetelor şi al hainelor, lucru pe care, după părerea lor, nu-1 poate face fiecare pentru sine. Astăzi, în 90?/« din cazuri fiecare îşi execută singur aceste operații sau le execută soția pentru soț, sau un fiu sau o fiică pentru întreaga familie, şi s-ar putea afirma că ceea ce au făcut pînă acum 90%> din oameni o vor putea face şi restul de 1Q%>. Ar mai exista şi o altă soluție. De ce n-ar putea fi atras în viitor tineretul, fără deosebire de sex, la aceste operații necesare şi la altele similare ? Munca nu înjoseşte, chiar dacă ar consta în lustruitul ghetelor. De acest lucru şi-au dat seama destui ofițeri de viță nobilă care din cauza datoriilor au fugit în Statele Unite, devenind acolo rîn- daşi sau lustragii. Intr-una din broşurile sale, d-1 Eugen Richter îl răstoarnă pe „cancelarul socialist" şi destramă „statul socialist al viitorului" pe chestiunea lustruitului ghetelor. „Cancelarul socialist" refuză să-şi curețe singur ghetele, şi

de aici i se trage nenorocirea. Adversarii noştri s-au amuzat grozav de această broşură, făcînd astfel încă o dată dovadă de nivelul redus al cerinţelor lor în materie de critică a socialismului. D-1 Eugen Richter a mai apucat să afle cu durere că, la scurt timp după apariţia broşurii sale, la Nürnberg un membru al propriului său partid a inventat o maşină de lustruit ghete, ba mai mult, că, în 1893, la Expoziţia mondială din Chicago a fost chiar expusă o maşină electrică pentru lustruitul ghetelor, care executa această operaţie în condiţii excelente. Şi astfel principala obiecţie ridicată de Richter şi Treitschke împotriva societăţii socialiste a fost dată peste cap în mod practic de o invenţie făcută chiar în societatea burgheză.

Transformarea revoluţionară, care schimbă din temelii toate condiţiile de viaţă ale oamenilor şi în special situaţia femeii, se produce deci de pe acum, sub ochii noştri. Nu este decît o chestiune de timp ca societatea să ia în mîinile sale înfăptuirea pe scara cea mai largă a acestei transformări, să accelereze şi să generalizeze procesul de transformare, dind ast- lel tuturor, lără nici o excepţie, posibilitatea de a beneficia de nenumăratele şi variatele lui avantaje.

Capitolul al douăzeci şi optulea

Femeia în viitor

Acest capitol poate fi foarte scurt. El nu conţine decît concluziile care rezultă din cele spuse pînă acum despre situaţia femeii în societatea viitoare, concluzii pe care le poate trage acum cu uşurinţă cititorul însuşi.

Femeia în societatea nouă este complet independentă din punct de vedere social şi economic; ea nu mai este supusă nici unei urme de dominaţie şi exploatare; ea este liberă şi egală cu bărbatul şi este stăpînă pe propria ei soartă. Educaţia ei este aceeaşi cu aceea a bărbatului, cu unele abateri determinate de deosebirea de sex şi funcţiunile ei sexuale; trăind în condiţii de viaţă fireşti, ea îşi poate dezvolta şi aplica forţele şi aptitudinile fizice şi spirituale potrivit nevoilor ei; ea îşi alege acele domenii de activitate care corespund dorinţelor, înclinaţiilor şi aptitudinilor ei şi va munci în aceleaşi condiţii cu bărbatul. Pe lîngă munca în producţie, ea va fi o altă parte a zilei educatoare, învăţătoare, infirmieră, o a treia parte se va ocupa de artă sau de ştiinţă, iar a patra parte a zilei va îndeplini o funcţie administrativă oarecare. Ea va studia, va munci şi se va distra în societatea unor femei sau bărbaţi, după cum îi va conveni şi după împrejurări.

în alegerea partenerului în dragoste va fi la fel de liberă şi de nestingherită ca şi băibalul. Ea alege sau se lasă aleasă şi la încheierea uniunii conjugale nu se lasă condusă de alte considerente decît de înclinația sa. Această uniune este un contract particular, fără intervenția vreunui funcționar, după cum căsătoria a fost pînă în evul mediu tot un contract particular. In această privință, socialismul nu creează nimic nou, el nu face decît să restabilească, pe o treaptă superioară a civilizației şi sub noi forme sociale, ceea ce era în genere în vigoare înainte ca proprietatea privată să domine societatea.

Omul trebuie să dispună de el însuşi, însă cu condiția ca satisfacerea instinctelor sale să nu aducă altuia vreo pagubă

sau vreun prejudiciu. Satisfacerea instinctului sexual este o chestiune personală a fiecăruia, întocmai ca satisfacerea oricărui alt instinct firesc. In această problemă, nimeni nu are de dat altuia socoteală şi nici un nechemat nu are voie să se amestece. Este treaba mea personală cum mănînc, cum beau, cum dorm şi cum mă îmbrac, şi tot astfel raporturile mele cu o persoană de sex opus. Judecata sănătoasă şi nivelul cultural înalt, completa independență a persoanei — însuşiri care, datorită educației şi condițiilor existente în societatea viitoare, vor fi absolut fireşti — vor feri pe fiecare de a să- vîrşi acțiuni care le-ar putea aduce prejudicii. Bărbații şi femeile din viitoarea societate vor avea mult mai multă autodis- ciplină şi-şi vor cunoaşte în mult mai mare măsură propria lor fire decît cei de azi. Simplul fapt că va dispărea frica prostească de a vorbi despre problemele sexuale şi ridicolul mister de care sînt învăluite acestea va face raporturile dintre sexe mult mai fireşti decît sînt astăzi. Dacă într-o uniune conjugală încheiată între doi oameni apare la un moment dat o nepotrivire de caracter, are loc o deziluzie sau cei doi oameni nu se mai iubesc, morala impune ca această legătură, devenită nefirească şi deci imorală, să fie desfăcută. Şi cum vor fi dispărut toate împrejurările care pînă în zilele noastre condamnă un număr mare de femei fie să rămînă necăsătorite, fie să-şi vîndă corpul, bărbații nu-şi vor mai putea impune pretinsa superioritate. Pe de altă parte, condițiile sociale complet schimbate vor înlătura multiplele momente care tulbură şi influențează azi viața conjugală, împiedicînd-o atît de des să se desfăşoare în mod normal sau făcînd-o cu desăvîrşire imposibilă.

Cercuri tot mai largi devin conştiente de reticențele, de contradicțiile şi de tot neliieseul care caracterizează situația de azi a femeii, toate acestea se reflectă

puternic atît în literatura socială cît şi în romane — adesea însă într-o formă greşită. Nici un om în stare să cugete nu mai neagă că actuala căsătorie corespunde tot mai puțin scopului ei, şi nu trebuie deci să ne mire că încheierea şi desfacerea liberă a unei legături de dragoste sînt considerate drept fireşti chiar şi de persoane care nu sînt dispuse să tragă de aici concluzia necesității unei schimbări a orînduirii noastre sociale; aceste persoane cred că numai clasele privilegiate au dreptul să reven- dice libertatea în raporturile sexuale. într-o polemica îndreptată împotriva tendințelor de emancipare a femeii manifestate de scriitoarea Fanny Lewald, Mathilde Reichhardt-Strom- berg scrie, de pildă, următoarele:

„Dacă dv. (F.L.) revendicați totala egalitate în drepturi a femeii cu bărbații în viața socială şi politică, atunci are dreptate şi George Sand în năzuințele ei de emancipare, care nu urmăresc altceva decît ceea ce, necontestat de nimeni, bărbatul avea de multă vreme. Căci nu poate Ii invocat nici un motiv rafionai pentru ce numai capul iemeii, nu şi inima ei, să participe la această egalitate în drepturi şi pentru ce femeia să nu fie, ca şi bărbatul, liberă de a da şi de a lua. Dimpotrivă: dacă prin natura ei femeia urmează să aibă dreptul, iar apoi şi obligația — căci nu trebuie să lăsăm nefolosite posibilitățile ce ni se oferă — de a-şi încorda la extrem creierul în întrecerea cu titanii spiritului din rîndurile celuilalt sex, ea trebuie să aibă dreptul, ca şi aceştia, să-şi accelereze, pe orice cale va crede de cuviință, circulația sîngelui în inimă pentru menținerea echilibrului. Cu toții citim, fără nici un fel de indignare morală, cît de des şi-a irosit, de pildă, Goethe mereu cu alte femei căldura inimii sale şi entuziasmul marelui său suflet — pentru a lua drept exemplu pe cel mai mare dintre toți. Orice om cu înțelegere va considera acest lucru ca ceva firesc tocmai la un mare suflet, greu de satisfăcut, şi numai moralistul mărginit va găsi motive de critică. De ce ați lua deci în derîdere «marile suflete» din rîndurile femeilor !... Să presupunem că întregul sex feminin ar fi alcătuit, fără excepție, din «suflete mari» ca George Sand, că fiecare femeie ar fi o Lucrezia Floriani, ai cărei copii ar fi cu toții copii ai dragostei, pe care i-a crescut cu o dragoste şi cu un devotament cu adevărat matern şi, totodată, cu pricepere şi inteligență. Ce s-ar întîmplă cu lumea ? Nu încape îndoială eă Aumea^ir putea continua să existe şi să progreseze ca şi pînă acum şi poate s-ar simți chiar foarte bine".

Dar de ce ar putea pretinde acest lucru numai „sufletele mari", şi nu şi ceilalți care nu sînt „suflete mari" ? Dacă un Goethe şi o George Sand — pentru a nu menționa decît pe aceşti doi dintre mulți alții care au procedat şi procedează ca ei — şi-au putut permite să trăiască potrivit înclinației inimii lor, dacă despre legăturile de dragoste ale lui Goethe se publică nenumărate cărți citite de admiratorii şi admiratoa- feie lui cu un fel de extaz plin de evlavie, de ce am dezaproba la alții ceea ce la Goethe sau George Sand constituie obiectul unei admirații extatice ?

Desigur — şi aici ajungem la miezul argumentației noastre —, în societatea burgheză este imposibil să se realizeze libertatea alegerii partenerului în dragoste; dar dacă toți oamenii vor fi puşi în condiții sociale ca cele de care au azi parte numai cei privilegiați din punct de vedere material şi spiritual, întreaga societate se va putea bucura de aceleaşi libertăți. George Sand descrie în „Jacques" un soț care judecă legătura adulterină a soției sale în felul următor: „Nici o ființă umană nu poate comanda dragostei şi nimeni nu e vinovat dacă o resimte sau dacă îi duce lipsa. Ceea ce înjoseşte femeia e minciuna; adulterul se săvîrşeşte nu în ora pe care o dăruieşte iubitului, ci în noaptea pe care o petrece apoi cu soful ei". Potrivit acestei concepții, Jacgues se simte obligat să-şi cedeze locul rivalului său (Borel) şi face cu această ocazie următoarele reflexii: „In locul meu, Borel şi-ar fi bătut foarte liniştit soția şi n-ar fi roşit să o strîngă apoi în brațe, înjosită de loviturile şi de sărutările lui. Există bărbați care, după maniera orientală, îşi ucid fără multe ezitări soția infidelă, deoarece o consideră proprietatea lor legală. Alții se bat în duel cu rivalul lor, îl ucid sau îl îndepărtează, solici- tînd apoi femeii, pe care pretind că o iubesc, sărutări şi dezmierdări, în timp ce aceasta ori se fereşte plină de groază, ori se dăruieşte din desperare. Acesta este felul obişnuit de comportare în dragostea conjugală, şi mi se pare că dragostea porcilor e mai puțin josnică şi grosolană decît cea a unor asemenea oameni" La cuvintele citate, Brandes face următoarele remarci: „Aceste adevăruri, care pentru lumea cultă de azi sînt elementare, erau acum cincizeci de ani sofisme strigătoare la cer". Dar „lumea posedantă şi cultă" nu îndrăzneşte nici azi să se pronunțe fățiş^enti:u_4irinjcip^ George SancIT-deşi de fapt trăieşte în conformitate cu ele. Această lume ipocrită în materiede morală şi religie este ipocrită şi în materie de căsătorie.

Ceea ce au făcut Goethe şi George Sand fac astăzi — fără a le fi cu nimic ştirbit prestigiul pe care-1 au în societate — mii de alți oameni care nu se pot compara cu Goethe sau cu Sand. Dacă ai o situație respectabilă în societate, totul se re- zoivă de la sine. Cu toate acestea, din punctul de vedere ai moralei burgheze, libertățile pe care şi le-au arogat un Goethe sau o George Sand sînt considerate imorale, deoarece contravin legilor morale stabilite de societate şi sînt în contradicție cu natura orînduirii sociale actuale. Căsătoria silită este cea normală în societatea burgheză, ea este singura legătură „morală" a sexelor, orice altă legătură sexuală fiind socotită imorală. Căsnicia burgheză — acest lucru l-am dovedit în mod incontestabil — este consecința relațiilor de proprietate burgheze. Strîns legată de proprietatea privată şi de dreptul de moştenire, căsătoria e încheiată pentru a se obține copii „legitimi" drept moştenitori. Sub presiunea rînduielilor sociale, această căsătorie este impusă şi acelora care n-au nimic de lăsat moştenire ea devine o normă socială de drept, a cărei încălcare se pedepseşte de stat prin aruncarea pentru un timp oarecare în închisoare a bărbaților sau femeilor care săvîrşesc un adulter şi se despart pentru acest motiv.

In societatea socialistă nu mai există nimic care ar putea fi lăsat moştenire, dacă nu vrem să considerăm mobilierul şi inventarul personal drept masă succesorală. Actuala formă a căsătoriei este deci perimată şi din acest punct de vedere. Implicit e lichidată şi problema dreptului succesoral, pe care socialismul nici nu mai are nevoie să-1 abroge. Din moment ce nu mai există proprietate privată, nu poate exista nici drept succesoral. Femeia este deci liberă, iar copiii pe care-i are nu-i pot diminua această libertate; ei nu pot decît să-i sporească bucuria de viață. în cazurile în care va avea nevoie de ajutor, ea va fi ajutată de îngrijitoare şi educatoare, de prietene şi de fetele tinere.

S-ar putea ca şi în viitor să existe bărbați care să spună ca A. Humboldt: „Nu sînt făcut pentni_aji jtată__iie-4aHHlier- în jpluş, _consider—căsătoria- drept un păcat, iar procrearea drept o crimă". Ei şi ? Puterea instinctelor fireşti va avea grijă ca alții să compenseze o asemenea atitudine. Pe noi nu ne îngrijorează nici misoginia unui Humboldt, nici pesimis- tnul filozofic al unui Schopenhauer, Mainländer sau Voii Hartmann, care prezic autonimicirea omenirii în „statul ideal". în cazul de față sîntem de părerea d-lui Fr. Ratzel, care are perfectă dreptate cînd scrie:

,,Omul să nu se mai considere o excepție de la legile naturii, ci să înceapă, în siîrşit, să descopere legitatea propriilor sale acțiuni şi gînduri şi să tindă a-şi trăi viața în conformitate cu legile naturii. El va ajunge astfel să-şi organizeze conviețuirea cu semenii săi, adică familia şi statul, nu după preceptele unor secole de mult apuse, ci după principiile rationale rezultate din cunoaşterea naturii. Politica, morala, principiile juridice, care în prezent mai sînt alimentate de tot felul de izvoare, vor trebui modelate exclusiv potrivit legilor naturii. Existenta demnă de numele de om, despre care se tot vorbeşte de milenii, va deveni în sfîrşit o realitate".

Momentul acesta se apropie cu paşi gigantici. în decurs de milenii, societatea omenească a parcurs toate stadiile dezvoltării pentru a se întoarce, în cela din urmă, acolo de unde a pornit, la proprietatea comunistă şi la egalitatea şi fraternitatea deplină, însă acum această situație se extinde nu numai asupra membrilor gintei, ci asupra tuturor oamenilor. Acesta este marele progres pe care-1 înfăptuieşte societatea omenească. Ceea ce a dorit în zadar societatea burgheză şi ceea ce n-a înfăptuit şi n-a putut înfăptui — libertatea, egalitatea şi fraternitatea tuturor oamenilor — va realiza socialismul. Societatea burgheză n-a putut să elaboreze decît teoria, dar, ca şi în multe alte privințe, practica ei a fost şi în această privință în contradicție cu teoriile ei. Socialismul va uni teoria cu practica.

Întorcîndu-se însă la punctul da pornire al dezvoltării sale, omenirea o va face la un nivel de civilizație infinit superior aceluia de la care a plecat. în societatea primitivă, proprietatea obştească a gintei, respectiv a clanului, exista numai într-o formă extrem de rudimentară şi de nedezvoltată. Dezvoltarea care a avut loc de atunci a1 lichidat, ce-i drept, proprietatea comună, cu excepția unor mici şi neîn- samnate rămăşițe; a sfărîmat ginții le şi a descompus în cele din urmă întreaga societate în atomii săi, dar în acelaşi timp în diferitele ei faze a făcut să crească gigantic forțele de producție ale societății şi diversitatea nevoilor, a făurit din ginți şi triburi națiunile şi marile state, creînd însă astfel din nou o situație care vine în contradicție flagrantă cu nevoile societății. Sarcina viitorului este de a rezolva această contradicție, transformînd pe cea mai largă bază proprietatea şi uneltele de muncă iarăşi în proprietate comună.

Societatea ia înapoi ceea ce a posedat în trecut şi ceea ce a creat ea însăşi, dar va asigura tuturor, potrivit condițiilor de viață nou create, un trai la cel mai

înalt nivel al civilizației, adică va acorda tuturor ceea ce, în condiții mai primitive, nu putea ii decît privilegiul anumitor persoane sau al anumitor clase. Atunci îşi va căpăta şi temeia iarăşi rolul activ pe care 1-a avut odinioară în societatea primitivă, dar de data aceasta nu ca stăpînă, ci ca egală în drepturi.

In lucrarea sa,,Das Mutterrecht" („Matriarhatul"), Bachofen spune: „Sfîrşitul dezvoltării statale seamănă cu începutul existenței umane. Egalitatea inițială revine în cele din urmă. Existența materială provenind de la mamă deschide şi încheie circuitul a tot ceea ce este uman". Iar Morgan se exprimă astfel:

„Da la ivirea civilizației, avuția a crescut atît de mult, formele pe care le-a luat au fost atît de felurite, folosirea ei s-a extins pe o scară atît de largă şi administrarea ei s-a făcut cu atîta pricepere în interesul proprietarilor, încît această avuție a devenit o iorță de neînvins, care se opune poporului. Mintea omenească stă neputincioasă şi fascinată în fața propriei sale creații. Dar va veni totuşi vremea cînd rațiunea omenească va fi destul de puternică pentru a domina avuția, cînd va statornici atît relațiile dintre stat şi proprietatea pe care o apără cît şi limitele drepturilor proprietarilor. Interesele societății sînt, fără îndoială, mai presus de interesele individuale, şi între ele trebuie să se stabilească relații juste şi armonioase. Scopul final al omenirii nu poate fi sim- următoare, superioară, a societății, spre care tind neîncetat experiența, rațiunea şi ştiința.

Ea va fi o renaştere, dar într-o formă superioară, a libertății, egalității şi fraternității vechilor ginți"

Oameni de cele mai diferite concepții ajung astfel, pe baza cercetărilor lor ştiințifice, la aceleaşi rezultate. Totala emancipare a femeii şi egalitatea ei cu bărbatul ' constituie unul dintre țelurile dezvoltării civilizației noastre; realizarea acestui țel nu poate fi împiedicată de nici o forță din lume. Dar acest țel nu poate fi atins decît pe baza unei transformări care va desființa dominația omului asupra omului, deci şi a capitalistului asupra muncitorului. Abia atunci omenirea va atinge cea mai înaltă treaptă a dezvoltării sale. Va sosi, în sfîrşit, „veacul de aur" pe care l-au visat şi după care tîn- jesc oamenii de milenii. Dominația de clasă va înceta pentru totdeauna, iar o dată cu ea şi dominația bărbatului asupra femeii.

O existență omenească de care să se bucure toți nu poate fi însă apanajul unui singur popor privilegiat, care, izolat de toate celelalte popoare, n-ar putea nici instaura şi nici menține această situație. întreaga noastră dezvoltare este

produsul interacțiunii unor forțe şi relații naționale şi internaționale. Deşi ideea națională mai stăpîneşte adesea mințile oamenilor şi serveşte drept mijloc de menținere a dominației naționale şi sociale — această dominație nefiind posibilă decît înăuntrul hotarelor naționale —, ne aflăm de pe acum în plin internaționalism.

Convențiile comerciale, vamale şi de navigație, uniunea poştală mondială, expozițiile internaționale, congresele pentru dreptul internațional, congresele pentru măsurători internaționale ale gradelor de meridian, alte congrese şi legături ştiințifice internaționale, expediții internaționale de explorare, comerțul nostru şi transporturile noastre, şi în special congresele internaționale ale muncitorilor — exponenții vremurilor noi, sub a căror influență morală a avut loc la Berlin în primăvara anului 1890, la invitația. Imperiului german, prima conferință internațională pentru legislația protecției muncii, toate acestea sînt mărturia caracterului internațional pe care l-au căpătat relațiile dintre diferitele națiuni civiii- zatc, în ciuda izolării lor naționala, caie e LoL mai mult în- lăturată. în opoziție cu economia națională, noi vorbim despre economia mondială, atribuindu-i acesteia din urmă o mare importanță, deoarece de ea depind în mare măsură bunăstarea şi înflorirea fiecărei națiuni. O bună parte a produselor noastre e schimbată pe produse ale unor țări străine, fără de care nu mai putem exista. Şi după cum o ramură a industriei suferă de pe urma faptului că o altă ramură nu lucrează, tot astfel suferă considerabil şi producția națională a unei țări dacă producția celorlalte țări stagnează. în ciuda tuturor

tulburărilor trecătoare, ca, de pildă, războaiele şi învrăjbirile naționale, legăturile dintre diferitele țări devin tot mai strînse, deoarece sînt dominate de cele mai puternice dintre toate interesele, şi anume de cele materiale. Fiecare nouă cale de comunicație, fiecare îmbunătățire a unui mijloc de transport, fiecare invenție sau perfecționare a procesului de producție, care duce la ieftinirea mărfurilor, întăreşte aceste legături. Uşurința cu care se stabilesc raporturi personale între țări şi popoare aflate la mari depărtări unele de altele este un

factor nou şi esenţial în lanţul legăturilor. Emigrările şi transferul de populaţie sînt alte pîrghii foarte puternice. Un popor învaţă de la altul, fiecare caută să-l depăşească pe celălalt. Concomitent cu schimbul de produse materiale de cele mai diferite feluri are loc şi un schimb de produse spirituale atît în limba originală cît şi în traduceri. învăţarea unor limbi străine vii devine pentru milioane de oameni o necesitate. Nimic nu contribuie mai mult, -pe lîngă avantajele materiale, la înlăturarea antipatiilor şi la trezirea de simpatii decît pătrunderea în limba şi operele spirituale ale unui popor străin.

Efectul acestui proces de apropiere, care se desfăşoară pe scară internaţională, este că diferitele ţări încep să se asemene tot mai mult în privinţa rînduielilor lor sociale. La naţiunile civilizate cele mai înaintate şi deci hotărîtoare, această asemănare a ajuns atît de mare, încît cine cunoaşte structura economică a unui popor cunoaşte, în linii generale, şi pe cea a tuturor celorlalte popoare. Situaţia e aproximativ identică cu cea din natură, unde la animalele din aceeaşi specie structura şi conformaţia scheletului sînt aceleaşi, astfel încît atunci cînd eşti în posesia unor părţi izolate ale unui asemenea schelet poţi, în principiu, reconstitui întregul animal.

O altă consecinţă a procesului de apropiere este că, de cîte ori baza socmlă_e_aceeaşir-efecteîe"pe"iare le produce -trebuie—să~~îîe şî^ele aceleaşi: acumularea de mari bogăţii şi — opusul ei — robia salariată, supunerea maselor faţă de maşini, dominarea maselor de către o minoritate posedantă, cu toate urmările ce decurg de aici.

într-adevăr, vedem că aceleaşi contradicţii de clasă şi lupte de clasă care frămîntă Germania pun în mişcare întreaga Europă, Statele Unite, Australia etc. în Europa — din Rusia pînă-n Portugalia, din Balcani, Ungaria şi Italia pînă-n Anglia şi Irlanda — domneşte acelaşi spirit de nemulţumire şi pot fi observate aceleaşi simptome de efervescenţă socială, de

)

nelinişte generală şi de descompunere. Deşi diferite ca aspect exterior — în funcţie de gradul de dezvoltare, de caracterul populaţiei şi de forma orînduirii politice —, aceste mişcări sînt în esenţă pretutindeni aceleaşi. Cauza lor sînt profundele contradicţii sociale. Acestea se agravează an de an, efervescenţa şi nemulţumirea pătrund tot mai mult şi mai adînc în corpul societăţii, pînă cînd, în cele din urmă, un motiv oarecare, poate chiar neînsemnat, declanşează explozia

care se extindă cu iuțeala fulgerului asupra întregii lumi civilizate, chemînd oamenii la luarea de poziție pentru sau contra.

Lupta lumii noi împotriva celei vechi izbucneşte. Masele păşesc în arenă, lupta e dusă cu o cheltuială de forță spirituală cum n-a mai văzut omenirea în nici o luptă şi cum nici nu va mai vedea vreodată într-o luptă similară. Căci aceasta este ultima luptă socială. Acum, la începutul celui de-al XX-lea secol, vedem cum această luptă se apropie tot mai mult de fazele ei finale, în care vor învinge noile idei.

Societatea nouă va fi atunci construită pe bază internațională. Popoarele se vor înfrăți, ele îşi vor întinde reciproc mîna şi vor năzui să extindă treptat noua stare de lucruri asupra tuturor popoarelor din lume. Un popor nu va mai veni la celălalt ca duşman, pentru a-1 exploata şi a-1 asupri, nici ca reprezentant al unei credințe străine pe care ar voi să i-o impună, ci ca prieten, care doreşte să facă din toți oamenii oameni civilizați. Prin natura sa şi mijloacele de care se va folosi, activitatea de civilizare şi de populare depusă de noua societate se va deosebi de colonizarea de astăzi în aceeaşi măsură în care cele două societăți sînt în esență absolut deosebite. Nu se va mai recurge nici la jpullîere-şi-pkmrtr-şr"hici la rachiu şi Biblie; misiunea civili- zatorie va fi îndeplinită exclusiv cu mijloace paşnice, astfel încît civilizatorii nu vor mai apărea în ochii barbarilor şi sălbaticilor ca duşmani, ci ca binefăcători. Călătorii şi exploratorii inteligenți ştiu de mult cîte succese pot fi obținute pe această cale.

Dacă popoarele civilizate se vor uni într-o mare federație, va sosi timpul cînd „furtunile războiului vor amuți" pentru totdeauna. Pacea veşnică nu va mai fi atunci o himeră,

după cum vor să -convingă lumea domnii îmbrăcați în uniforme. Aceste vremuri vor sosi atunci cînd popoarele îşi vor recunoaşte adevăratele lor interese. Aceste interese vor fi promovate nu prin lupte, şi certuri, prin înarmări care duc la ruină țări şi popoare, ci prin înțelegere paşnică şi prin activitate culturală comună. In plus, după cum am arătat mai sus, clasele dominante şi guvernele lor vor avea grijă ca înarmările şi războaiele să înceteze tocmai datorită caracterului lor îngrozitor. Şi astfel ultimele arme vor ajunge, ca şi atît de multe din cele anterioare, în colecțiile de antichități, pentru a arăta generațiilor viitoare cum s-au sfîşiat generațiile trecute timp de milenii ca fiarele sălbatice — pînă cînd, în sfîrşit, omul a triumfat asupra fiarei dintr-însul.

O declarație a decedatului feldmareşal Moltke confirmă că războaiele sînt provocate numai de deosebirile naționale şi de opoziția de interese ale națiunilor, alimentate în mod artificial pretutindeni de către clasele dominante, pentru ca la un moment dat să canalizeze printr-un mare război curentele periculoase din interior. în introducerea la primul volum al moştenirii sale literare, care tratează despre războiul franco-german din 1870—1871, el scrie, printre alteia:

„Cît timp națiunile vor duce o existentă separată, vor exista şi conflicte care nu pot fi tranşate decît pe calea armelor, dar în interesul omenirii e de sperat că războaiele vor deveni mai rare, în măsura în care vor deveni mai înspăimîntătoare".

Această existență națională separată, adică izolarea ostilă a unei națiuni față de cealaltă, dispare tot mai mult, în ciuda tuturor eforturilor depuse de adversari de a o menține, iar generațiile viitoare vor putea rezolva fără dificultate probleme la care capete geniale s-au gîndit de mult şi pe care au încercat să le soluționeze fără a-şi atinge scopul.

—Astfel, încă Condorcet avusese ideea d? a crea o limbă uni- versală, iar decedatul Ulysses Grant, fost preşedinte al Statelor Unite, a spus într-o cuvîntare:,,Avînd în vedere că comerțul, învățămîntul şi rapida transmitere a ideilor şi a materiilor cu ajutorul telegrafului şi al aburului au schimbat totul, cred că dumnezeu pregăteşte lumea pentru ca să devină o singură națiune, să vorbească o singură limbă, să ajungă la o stare de perfecțiune în care să nu mai fie nevoie de armate şi de flote de război". La un yankeu pur sînge este firesc ca bunul dumnezeu să joace rolul nivelator, deşi nivelarea nu poate fi decît produsul dezvoltării istorice. Dar

acest lucru nu trebuie să ne mire. Nicăieri ipocrizia sau mărginirea în probleme de religie nu este mai mare decît în Statele Unite. Cu cît puterea de stat conduce mai puțin masele prin organele sale, cu atît trebuie să o facă mai mult religia, biserica. De aceea, pretutindeni unde puterea de stat e mai liberală, adică, în afară de Statele Unite, în Anglia, Belgia şi Elveția, burghezia e mai evlavioasă. Chiar şi revoluționarul Robespierre, care se juca cu capetele aristocraților şi ale clericilor de parcă ar fi fost bile de popice, a fost, după cum se ştie, foarte evlavios, şi de aceea a rein- staurat solemn ființa supremă, pe care cu puțin înainte Convenția — cu o egală lipsă de gust — o destituise. Şi cum înaintea marii revoluții aristocrații francezi uşuratici şi des- frînați se făleau adesea cu

ateismul lor, Robespierre considera ateismul drept aristocratic şi în discursul său despre ființa supremă 1-a condamnat în fața Convenției cu următoarele cuvinte: „Ateismul este aristocratic. Ideea unei ființe supreme, care veghează asupra inocenței asuprite şi pedepseşte crima triumfătoare, este întru totul populară. Dacă n-ar exista dumnezeu, ar trebui inventat". Virtuosul Robespierre presimțea că virtuoasa sa republică burgheză nu va fi în stare să împace contradicțiile sociale şi că, din această cauză, credința într-o ființă supremă, care răsplăteşte şi caută să împace ceea ce pe atunci oamenii încă nu puteau împăca, era o necesitate pentru prima republică.

Aceste vremuri trec. Fiecare progres cultural va da naştere unui alt progres, omenirea îşi va pune mereu noi obiective şi va ajunge la o dezvoltare a culturii care nu va mai cunoaşte ura între naționalități, războaie, certuri religioase şi alte asemenea rămăşițe ale trecutului.

Capitolul al treizecilea

Problema populației şi socialismul

1. Teama de suprapopulație

Sînt oameni care consideră că problema populației ar fi cea mai importantă şi cea mai arzătoare problemă, deoarece am fi amenințați de „suprapopulație", respectiv că aceasta ar şi exista de pe acum. Această problemă trebuie tratată în mod special din punct de vedere internațional, căci alimentarea populației şi repartiția populației constituie tot mai mult o problemă internațională. De la Malthus încoace s-au purtat multe discuții despre legea populației. în vestita şi hulita sa lucrare „Studiu asupra populației", calificată de Karl Marx drept „plagiat şcolăresc şi superficial, cu declamații preoțeşti, din Defoe, sir James Steuart, Townsend, Franklin, Wallace etc.", care „nu conține nici măcar o singură frază originală", Malthus emite părerea că omenirea ar avea tendința de a se înmulți în progresie geometrică (1, 2, 4, 8, 16, 32 etc.), în timp ce hrana nu ar putea fi sporită decît în progresie aritmetică (1, 2, 3, 4, 5 etc.). Consecința inevitabilă ar fi ivirea rapidă a unei disproporții între numărul oamenilor şi disponibilul de hrană, ceea ce trebuie să ducă la mizerie în masă şi, în cele din urmă, la moarte în masă. De aceea ar fi necesar ca oamenii să-şi impună „abstinență" în procrearea copiilor. Cine nu dispune de mijloace -suficiente pentru—a^hrănT o familie

săr^m-se- căsătorească, deoarece altfel urmaşii lui nu vor mai avea loc la „masa naturii".

Teama de suprapopulație este foarte veche. După cum s-a arătat în lucrarea de față, ea a existat la greci şi la romani, iar apoi a reapărut la sfîrşitul evului mediu. Platon şi Aristotel, romanii, micul tîrgoveț din evul mediu au fost stăpî- niți de ea, şi aceeaşi teamă 1-a stăpînit şi pe Voltaire, care în primul pătrar al secolului al XVIII-lea a scris o lucrare pe această temă. Alți scriitori l-au urmat, pînă cînd în cele din urma a venit Malthus, care a dat acestor temeri expresia cea mai pregnantă.

Teama de suprapopulație apare întotdeauna în perioadele de descompunere a orînduirii sociale existente. Oamenii cred că nemulțumirea generală, care ia atunci naştere, trebuie atribuită în primul rînd surplusului de oameni şi lipsei de mijloace de subzistență, iar nu modului în care se obțin şi se repartizează acestea din urmă.

Orice exploatare a omului de către om se bazează pe dominația de clasă. Primul şi cel mai important mijloc al dominației de clasă este însă acapararea pămîntului. Din proprietate comună, acesta se transformă treptat în proprietate privată. Masele sînt lipsite de proprietate şi sînt nevoite să-şi agonisească partea lor de mijloace de subzistență, muncind în slujba posedanților. In asemenea condiții, orice membru nou al familiei sau orice concurent nou este considerat o povară. Apare stafia suprapopulației, care răspîn- deşte o spaimă tot mai mare pe măsură ce pămîntul devine tot mai mult proprietate monopolistă şi îşi pierde din productivitate — fie că nu este suficient exploatat, fie că cele mai bune terenuri sînt transformate în păşuni pentru oi sau sînt rezervate plăcerii proprietarilor lor ca terenuri de vkiă- toare, fiind astfel sustrase culturilor destinate hranei oamenilor. Roma şi Italia au suferit cel mai mult de pe urma lipsei de alimente în perioada cînd pămîntul s-a aflat în mîinile a circa 3 000 de latifundiari. De aici şi strigătul de groază: latifundiile ruinează Roma. Pămîntul Italiei a fost transformat în uriaşe terenuri de vînătoare sau în parcuri pentru desfătarea nobililor săi proprietari, iar adesea se lăsa necultivat, deoarece lucrarea pămîntului cu sclavi revenea mai scump decît prețul cerealelor aduse din Africa şi Sicilia. Această situație deschidea larg porțile speculei cu grîu, la care participa în primul rînd tot nobilimea bogată a Romei. Această speculă a constituit chiar una dintre principalele cauze ale lăsării în paragină a pămîntului țării. Proprietarul

pămîntului cîştigă mai mult de pe urma speculei cu cereale decît dacă ar fi cultivat cereale în propria sa țară.

în asemenea condiții, cetățeanul roman sau proprietarul de pămînt sărăcit prefera să renunțe la căsătorie şi la procrearea de copii, deşi se acordau premii pentru căsătorie şi copii, spre a se împiedica descreşterea numerică a clasei dominante.

Un fenomen simiiar s-a produs spre sfîrşitul evului mediu. Timp de secole nobilimea şi clerul au jefuit prin toate mijloacele vicleniei şi ale forței mase mari de țărani de proprietatea lor şi au acaparat pămînturile comunale. In urma suferințelor îndurate, țăranii s-au răsculat, dar au fost în- frînți; după aceasta, jaful exercitat de nobilime a continuat cu şi mai mare intensitate, principii reformați extinzîndu-1 şi asupra bunurilor bisericii. In aceste condiții, numărul tîl- harilor, al cerşetorilor şi al vagabonzilor a crescut mai mult ca oricînd, fiind cel mai mare după reformă. Populația rurală expropriată inunda oraşele. Dar, din motivele expuse anterior, condițiile de viață deveniseră între timp şi acolo tot mai rele, şi astfel exista pretutindeni o „suprapopulație".

Malthus şi-a publicat cartea tocmai în acea perioadă de dezvoltare a industriei engleze cînd, datorită invențiilor lui Hargreaves, Arkwright şi Watt, se produceau uriaşe transformări în mecanică şi tehnică. Aceste transformări au fost aplicate în special în industria bumbacului şi a inului, lăsînd fără pîine zeci de mii de muncitori care lucraseră la domiciliu. Pe vremea aceea concentrarea proprietății funciare şi dezvoltarea marii industrii luaseră în Anglia mari proporții. O dată cu rapida sporire a bogăției la un pol creştea şi mizeria maselor la celălalt pol. în aceste împrejurări, clasele dominante, care aveau toate motivele să considere lumea existentă drept cea mai bună dintre lumi, erau nevoite să caute pentru un fenomen atît de contradictoriu ca pauperizarea maselor concomitent cu bogăția crescîndă şi cu excepționala înflorire a industriei o explicație plauzibilă, care să le scutească de răspundere. Nimic nu era mai comod decît să se arunce vina pe înmulțirea prea rapidă a muncitorilor prin procrearea de copii, şi nu pe faptul că, datorită procesului de producție capitalist şi acumulării pămîntului în mîinile marilor proprietari, muncitorii devin de prisos. In această situație, „plagiatul şcolăresc şi superficial, cu declamații preoțeşti", publicat de Malthus, conținea o motivare a racilelor existente, exprimînd cele mai intime gînduri şi dorințe ale clasei dominante şi totodată o justificare a lor în

ochii lumii. Aşa se şi explică puternicele aplauze cu care a fost primită de una din părți şi violentele atacuri pe care le-a stîrnit la cealaltă parte. Malthus spusese, în interesul burgheziei engleze, cuvîntul potrivit la momentul potrivit, şi cu toate că lucrarea sa „nu conține nici măcar o singură frază originală", el a devenit un om mare şi vestit, iar numele său — firma întregii teorii.

2. Cum se produce suprapopulata

Condițiile care l-au îndemnat pe Malthus să lanseze strigătul său de alarmă şi să elaboreze brutalele sale teorii — el le adresa clasei muncitoare, adăugind astfel la pagubele suferite şi batjocura — s-au extins de atunci cu fiecare deceniu. Ele există astăzi nu numai în patria lui Malthus, în Marea Britanie, ci în toate țările lumii cu mod de producție capitalist, care are ca consecință exploatarea prădalnică a pămîntului şi subjugarea maselor cu ajutorul maşinilor şi fabricilor. După cum am arătat, sistemul capitalist separă pe muncitor de mijloacele sale de muncă — de pămînt sau de unealtă — şi trece mijloacele de muncă în mîinile capitaliştilor. Acest sistem creează mereu noi ramuri industriale, le dezvoltă şi le concentrează, dar totodată aruncă mereu noi mase populare pe drumuri, făcîndu-le „supranumerar". El favorizează adesea, ca şi în Roma antică, proprietatea latifundiară cu toate urmările ei. Irlanda este, în Europa, țara clasică care a avut cel mai mult de suferit de pe urma sistemului englez de jaf. încă din 1874 ea poseda 12 378 244 de acri de finețe şi păşune, dar numai 3 373 508 acri de pămînt cultivat, şi an de an se accentuează descreşterea populației şi, o dată cu ea, transformarea pămîntului cultivat în finețe şi păşuni pentru turme de oi şi vite, precum şi în terenuri de vină- toare pentru marii latifundiari. (In 1908 Irlanda avea 14 805 046 de acri de fănețe şi păşuni şi 2 328 906 acri de pămînt cultivat.) In plus, pămîntul arabil din Irlanda este dat în cea mai mare parte în arendă unui mare număr de arendaşi mici şi foarte mici, care nu sînt în stare să-1 exploateze în mod rațional. Irlanda prezintă astfel imaginea unei țări care se retransformă din țară agrară în țară de păstori. In acelaşi timp populația, care la începutul secolului al XlX-lea număra peste 8 000 000 de oameni, a scăzut în prezent la 4 300 000, şi tot mai sînt cîteva milioane „excedentare". Fată de cele arătate, revolta irlandezilor împotriva Angliei este deci explicabilă. In privința proprietății funciare şi a condițiilor de cultivare a pămîntului, Scoția ne oferă un tablou foarte asemănător cu cel al Irlandei. Fenomene similare se constată în Ungaria, care abia în ultimele decenii a păşit pe

calea dezvoltării moderne. O țară atît de bogată în pămînt fertil, cum sînt puține în Europa, este înglodată în datorii, populația e sărăcită şi se află în mîinile cămătarilor. Din desperare, ea emigrează în masă. Pămîntul este însă concentrat în mîinile unor magnați moderni ai capitalului, care exploatează pădurile şi pămîntul arabil în modul cel mai prădalnic, astfel încît într-un timp nu prea îndepărtat Ungaria va înceta de a mai fi o țară exportatoare de cereale. La fel stau lucrurile şi în Italia. în Italia, unificarea politică a națiunii a favorizat, ca şi în Germania, dezvoltarea capitalismului, dar harnicii țărani din Piemont şi Lombardia, din Toscana, Romagna şi Sicilia sărăcesc tot mai mult şi se ruinează. Pe locurile unde încă acum cîteva decenii rodeau ogoarele şi grădinile bins îngrijite ale micilor țărani încep să se refacă smîrcurile şi mlaştinile. Sute de mii de hectare sînt lăsate în paragină la porțile Romei, în aşa-numita Cam- pagna, pe vremuri una din cele mai înfloritoare regiuni ale Romei antice. Pămîntul e acoperit de mlaştini, care exală miasme otrăvitoare. Dacă, alocîndu-se mijloace corespunzătoare, s-ar proceda la o radicală desecare a acestor mlaştini şi s-ar amenaja o irigație rațională, populația Romei ar obține o îmbelşugată sursă de hrană şi un excelent loc de recreere. Italia are însă ideea fixă de a voi să fie o mare putere: ea îşi ruinează populația printr-o administrație proastă, prin cheltuieli pentru înzestrarea armatei şi a flotei militare şi prin „colonizări", astfel încît nu mai dispune de mijloacele necesare pentru scopuri de folos obştesc, ca, de pildă, pentru fertilizarea Campagnei. La fel ca în Campagna stau lucrurile în Italia de sud şi în Sicilia. Aceasta din urmă, pe vremuri grînarul Romei, sărăceşte tot mai mult. In toată Europa nu există o populație mai exploatată, mai stoarsă şi mai mizeră. Fiii nepretenționoşi ai celei mai frumoase țări europene invadează jumătate din Europa şi America, ofe- rindu-şi forța de muncă la un preț mai redus decît alții, scăzînd astfel salariile, sau emigrează în masă pentru totdeauna, căci nu vor să moară de foame pe pămîntul natal, care nu le aparține. Malaria, această boală groaznică, a luat în întreaga Italie asemenea proporții, încît încă în 1882, guvernul, speriat, a ordonat o anchetă în această problemă. Ancheta a dat tristul rezultat că din cele 69 de provincii ale țării, 32 erau puternic bîntuite de boală, alte 32 erau contaminate şi numai 5 erau ferite de ea. Boala, înainte vreme cunoscută numai la țară, a pătruns în oraşe, proletariatul aglomerat acolo, sporit prin populația rurală proletarizată, constituind focarele de infecție.

capitalist împinge el însuşi la producţia de copii —, el are nevoie de copii ca „braţe" ieftine pentru atelierele şi fabricile sale. Pentru proletar, procrearea copiilor devine o chestiune de calcul, aceştia trebuind să-şi agonisească ei înşişi mijloacele de trai. Dacă lucrează la domiciliu, proletarul este chiar nevoit să aibă mulţi copii, căci aceştia constituie pentru el garanţia că va putea ţine piept concurenţei. Sistemul acesta este, desigur, hidos; el accentuează pauperizarea muncitorului şi dependenţa sa de patron. Proletarul e silit să lucreze pentru un salariu tot mai mizer. Faptul că în ceea ce îi priveşte pe muncitorii care lucrează la domiciliu patronul nu este obligat să ţină seama de nici un fel de dispoziţii luate în apărarea muncitorilor şi că el nu este obligat să facă nici un fel de cheltuieli în plus pentru vreun scop social, îl determină pe patron să extindă cercul muncitorilor la domiciliu, căci munca lor prezintă pentru el avantaje mai mari decît oricare altă formă de organizare a producţiei, cu condiţia ca ea să fie compatibilă cu natura procesului de producţie.

Sistemul de producţie capitalist nu generează însă numai o supraproducţie de mărfuri şi de muncitori, ci şi una de intelectuali. Şi intelectualii găsesc în cele din urmă tot mai greu de lucru, oferta depăşind permanent cererea. Un singur lucru nu e de prisos în această lume capitalistă, şi anume capitalul şi posesorul său — capitalistul.

Dacă economiştii burghezi sînt adepţi ai lui Malthus, ei fac doar ceea ce le dictează interesul lor burghez. Dar să nu încerce să transpună gărgăunii lor burghezi asupra societăţii socialiste ! John Stuart Mill scrie: „Comunismul este tocmai acea stare de lucruri în care ne putem aştepta ca opinia publică să se pronunţe cu cea mai mare vigoare împotriva acestui gen da necumpătare egoistă. Orice creştere a populaţiei, care ar dăuna bunăstării acesteia sau i-ar spori truda, va avea drept urmare inconveniente imediate şi evidente pentru fiecare individ al asociaţiei, iar aceste inconveniente nu vor putea fi atribuite lăcomiei patronilor sau privilegiilor nedrepte ale bogătaşilor. în asemenea condiţii schimbate este cert că opinia publică îşi va manifesta dezaprobarea, iar dacă acest lucru nu va fi suficient, orice necumpătare dăunătoare societăţii va fi reprimată prin anumite pedepse. Teoriei comuniste nu i s-ar putea deci reproşa în mod special că ar implica pericolul suprapopulaţiei; dimpotrivă, ea poate pretinde că are tendinţa de a preîntîmpina în mare măsură acest neajuns". Iar profesorul Ad. Wagner se exprimă astfel la pag. 376 a „Manualului de economie

politică" de Rau: „Mai puțin decît oricare altă societate, ar putea acorda societatea socialistă în principiu libertatea absolută de a încheia o căsătorie sau de a procrea copii". Autorii citați pornesc deci de la ideea că tendința spre suprapopulație ar fi comună tuturor orînduirilor sociale, dar amîndoi atribuie socialismului însuşirea de a putea, mai bine ca oricare altă formă a societății, să stabilească un echilibru între populația şi baza alimentară. Această din urmă afirmație corespunde realității, prima însă nu.

Au existat, ce-i drept, unii socialişti, puțini la număr, care, influențați de ideile lui Malthus, se temeau că pericolul suprapopulației „ar fi iminent". Dar aceşti adepți socialişti ai lui Malthus au dispărut. Pătrunderea mai adîncă în natura şi esența societății burgheze le-a deschis ochii. De pildă, văicărelile agrarienilor noştri ne arată că, din punctul de vedere al pieței mondiale, noi producem prea multe alimente, astfel încît prețurile scăzute, rezultate de pe urma acestui fapt, fac ca producția lor să fie nerentabilă.

Malthusianiştii noştri îşi închipuie — iar corul purtătorilor de cuvînt burghezi o repetă ca o flaşnetă — că o societate socialistă, în care ar exista libera alegere a partenerului în dragoste şi toți s-ar bucura de o existență demnă de numele de om, s-ar transforma într-o „crescătorie de iepuri"; ea s-ar deda celor mai destrăbălate excese sexuale şi unei procreări masive de copii. Se va produce însă, probabil, tocmai contrarul. Pînă în prezent, cel mai mare număr da copii, în medie, nu l-au avut păturile înstărite, ci, dimpotrivă, cele cu cea mai proastă situație materială. Se poate chiar spune fără exagerare: cu cît e mai săracă o pătură de proletari, cu atît sînt, în medie, mai numeroşi copiii, bineînțeles cu unele excepții. Acest lucru îl confirmă şi Virchow, care pe la jumătatea secolului trecut scria: „Aşa cum muncitorul englez, în profunda sa decădere în extrema sa goliciune spirituală, nu mai cunoştea în cele din urmă decît două izvoare de plăceri — beția şi raporturile sexuale —, tot astfel populația Sileziei superioare îşi concentrase şi ea pînă acum cîțiva ani toate dorințele şi năzuințele asupra acestor două obiective. Consumul de rachiu şi satisfacerea instinctului sexual au pus complet stăpînire pe ea, şi astfel ne putem explica uşor de ce populația creştea tot atît de rapid ca număr, pe cît pierdea din forța fizică şi tăria de caracter".

Similar se pronunță Karl Marx în „Capitalul", spunînd: „într-adevăr, nu numai masa naşterilor şi a deceselor, dar şi mărimea absolută a familiilor stă în

raport invers cu mărimea salariului, deci cu masa mijloacelor de subzistență de care dispun diferite categorii de muncitori. Această lege a societății capitaliste ar li absurdă dacă ar fi aplicată sălbaticilor sau chiar numai unor colonişti civilizați. Ea aminteşte de reproducerea în masă a unor specii animale care constau din indivizi slabi şi care sînt mereu hărțuiți de duşmani". Marx îl citează şi pe Laing, care spune: „Dacă toți oamenii ar trăi în condiții favorabile, lumea ar fi în scurt timp depopulată". Laing are deci o părere contrară celei a lui Malthus: după el, un nivel de trai ridicat nu contribuie la sporirea, ci la descreşterea naşterilor. în mod asemănător se exprimă şi Herbert Spencer: „Întotdeauna şi pretutindeni, perfecționarea şi puterea de proliferare sînt opuse una celeilalte. De aici rezultă că dezvoltarea viitoare a omenirii va avea probabil drept consecință o descreştere a reproducerii ei". în această problemă există deci un acord între oameni care în alte probleme stau pa poziții complet diferite, iar noi ne alăturăm părerii lor.

cînde nu ar mai fi de aşteptat şi, cum ar exista tot mai puține pămînturi bune pentru agricultură care ar mai putea fi cultivate, pericolul unei lipse de alimente în cazul unei continue sporiri a populației ar fi iminent. In prezenta lucrare, în capitolele consacrate exploatării agricole a solului, am. demonstrat, după părerea noastră în mod incontestabil, ce progrese uriaşe mai poate face omenirea în privința obținerii unor cantități suplimentare de alimente, chiar şi în actualul stadiu al ştiinței agronomice; dar vom mai da totuşi noi exemple. Un mare proprietar funciar foarte priceput şi totodată un economist cu renume, deci un om care în ambele privințe îl depăşeşte cu mult pe Malthus, scria încă în 1850, adică într-un timp cînd agrochimia se mai afla în faşă: „In viitor, productivitatea la producția de materii prime, în special la produsele alimentare, nu va mai rămîne în urma productivității din fabrici şi transporturi... Agrochimia începe abia în zilele noastre să deschidă perspective agriculturii. La început vor fi, fără îndoială, destule soluții greşite, dar în cele din urmă producția produselor alimentare va depinde de societate, la fel cum astăzi societatea are posibilitatea de a livra orice cantitate de postav dacă există stocurile necesare de lină"

Justus von Liebig, întemeietorul agrochimiei, este de părere că, „dacă munca umană şi îngrăşămintele există în cantități suficiente, solul este inepuizabil şi dă mereu recolte dintre cele mai bogate". Legea fertilității descrescînde a solului este o născocire malthusiană, care la timpul său şi într-un stadiu foarte puțin dezvoltat al nivelului agriculturii putea fi acceptată, dar care a

fost de mult infirmată de ştiinţă şi de experienţă. Dimpotrivă, ar putea fi formulată mai degrabă următoarea lege: productivitatea unui cîmp este direct proporţională cu munca omenească depusă pentru cultivarea lui (inclusiv ştiinţa şi tehnica) şi cu cantităţile de îngrăşăminte folosite în mod raţional pe acest cîmp. Dacă Franţa, cu micile sale gospodării ţărăneşti, a izbutit să sporească în ultimii 90 de ani productivitatea solului de peste 4 ori, în timp ce populaţia nici măcar nu s-a dublat, atunci de la o societate cu economie socialistă ne putem aştepta la cu totul alte rezultate. Mal- thusianiştii noştri mai trec cu vederea şi faptul că, în condiţiile de astăzi, trebuie să luăm în considerare nu numai

pămîntul nostru, ci pămîntul din întreaga lume, adică în bună parte din ţări unde fertilitatea solului e de 20, 30 sau de mai multe ori superioară celei de la noi. E drept că pămîntul a fost luat în posesiune în proporţii destul de mari de către oameni, dar, cu excepţia unei mici fracţiuni, el nu este nicăieri cultivat şi valorificat aşa cum ar putea să fie. Nu numai Marea Britanie ar putea produce o cantitate mult mai mare de alimente decît produce astăzi, dar şi Franţa, Germania, Austria şi într-o măsură şi mai mare restul ţărilor europene. Numai în micul Württemberg, care are 879 970 ha de pămînt potrivit pentru cultura cerealelor, recolta medie ar putea fi sporită prin folosirea plugului cu aburi de la 6 140 000 de chintale la 9 000 000 de chintale.

Luînd ca bază de comparaţie populaţia Germaniei, Rusia europeană ar putea hrăni 475 000 000 de locuitori în locul celor circa 100 000 000 cît are în prezent. Astăzi Rusia europeană are circa 19,4 locuitori pe kilometrul pătrat, iar Saxonia peste 300.

Obiecţia că Rusia are vaste întinderi de pămînt unde clima nu permite o fertilitate mai mare a solului este într-adevăr justă, dar în schimb ea dispune în sud de o climă şi o fertilitate a solului pe care Germania nu le are nici pe departe. Apoi densitatea populaţiei şi, legată de ea, cultivarea mai intensivă a pămîntului duc la schimbări ale climei, a căror amploare nici nu poate fi azi prevăzută. Pretutindeni unde oamenii se aglomerează tot mai mult se produc şi schimbări climatice. Noi atribuim acestor fenomene prea puţină importanţă şi nici nu sîntem în stare să înţelegem întreaga lor amploare, deoarece nu avem motive şi, după cum stau azi lucrurile, nici posibilitatea de a întreprinde experienţe de mari proporţii. Astfel, Suedia şi Norvegia, azi atît de slab populate, ar putea, cu uriaşele lor păduri şi cu bogăţia lor practic inepuizabilă în metale, cu

numeroasele lor rîuri şi cu litoralul lor, să constituie o sursă îmbelşugată de hrană pentru o populație densă. în condițiile de azi nu pot fi procurate mijloacele şi nici instalațiile potrivite pentru valorificarea bogăției acestor țări, şi de aceea o parte a populației lor, şi aşa atît de redusă, emigrează chiar.

Ceea ce se poate spune despre țările nordice capătă o importanță incomparabil mai mare pentru sudul Europei: pentru Portugalia, Spania, Italia, Grecia, Romînia, Ungaria, Turcia etc. O climă minunată, un pămînt atît de gras şi de fertil cum nu se prea găseşte nici în cele mai roditoare regiuni ale Statelor Unite a asigurat pe vremuri o hrană extrem de îmbelşugată pentru nenumărate noroade. Putredele stări politice şi sociale au determinat sute de mii de oameni din Europa să emigreze peste ocean, în loc să rămînă în patria lor sau să se statornicească în aceste țări mult mai apropiate şi mai comod situate. De îndată ce vor exista aici instituții sociale şi politice raționale, va fi nevoie de alte milioane de oameni pentru a ridica aceste țări întinse şi fertile la un nivel superior al civilizației.

Pentru a putea atinge un nivel cultural substanțial îmbunătățit, vom avea în Europa vreme îndelungată nu un surplus, ci mai degrabă o lipsă de oameni, şi în asemenea condiții este absurd să ne temem de suprapopulație. Totodată nu trebuie să pierdem niciodată din vedere faptul că valorificarea prin ştiință şi prin muncă a surselor de hrană existente nu cunoaşte limite şi că fiecare zi ne aduce noi descoperiri şi invenții cărei sporesc sursele de obținere a alimentelor.

Dacă trecem de la Europa la alte continente, vom constata în şi mai mare măsură lipsa de oameni şi surplusul de pămînt. Cele mai bogate şi mai fertile regiuni de pe glob sînt încă complet sau aproape complet nefolosite, deoarece desțelenirea şi exploatarea lor nu pot fi începute cu cîteva mii de oameni, ci cer mutarea mai multor milioane de oameni pentru a putea stăpîni cît de cît natura mai mult decît luxuriantă. Din aceste regiuni fac parte, printre altele, America centrală şi de Sud, constituind un teritoriu de sute de mii de mile pătrate. In Argentina, de pildă, n-au fost cultivate în 1892 decît circa 5 000 000 ha, deşi țara dispune de 96 000 000 ha de pămînt fertil. Terenurile nedesțelenite din America de Sud potrivite pentru cultura-griului ^înt-apreciate~ la cel puțin 200 000 000 ha, în timp ce Statele Unite, Austro-Ungaria, Marea Britanie şi Irlanda, Germania şi Franța la un loc nu cultivă păioase decît pe o suprafață de circa 105 000 000 ha. Cu patru decenii în urmă, Carey a afirmat că numai valea fluviului Orinoco,

lungă de 360 de mile, poate produce o cantitate atît de mare de alimente, încît ar fi suficientă pentru a întreține întreaga omenire. Chiar dacă vom admite că ea poate produce numai jumătate din cele afirmate de Carey, şi încă e extrem de mult. In orice caz, America de Sud singură ar putea hrăni un multiplu al actualei populații a întregului glob pămîntesc. Raportul dintre valoarea nutritivă a recoltelor unui teren plantat cu bananieri şi a unuia, egal de mare, însămînțat cu grîu e de 133: 1. In timp ce pe pămînt bun griul nostru dă un rod care depăşeşte de 12—24 de ori cantitatea de sămînță, orezul dă în patria sa o cantitate de 80—100 de ori mai mare, iar porumbul de 250—300 de ori, iar în anumite regiuni, ca, de pildă, în Filipine, recolta de orez pe hectar depăşeşte aproximativ de 400 de ori cantitatea însămînțată. La toate aceste alimente se mai pune şi problema de a le face, prin felul preparării lor, cît mai hrănitoare. In problemele alimentare, chimia are un cîmp inepuizabil de dezvoltare.

America centrală şi de Sud, şi în special Brazilia, care ea singură e aproape atît de întinsă ca întreaga Europă — are 8 524 000 km 2, cu circa 22 000 000 de locuitori față de Europa, care are 9 897 010 km2 şi circa 430 000 000 de locuitori —, sînt de o fertilitate care stîrneşte uimirea şi admirația tuturor călătorilor. In plus, aceste țări dispun de resurse inepuizabile de minereuri şi metale. Ele sînt însă aproape complet nevalorificate, deoarece populația este prea puțină la număr şi de un nivel de civilizație prea scăzut pentru a putea stăpîni uriaşele forțe ale naturii. Cît despre Africa, descoperirile ultimelor decenii ne-au dezvăluit starea de lucruri de acolo. Chiar dacă o mare parte din interiorul Africii nu va putea fi niciodată folosită pentru o agricultură în sens european, alte teritorii extrem de întinse pot fi foarte intens exploatate de îndată ce vor fi aplicate principii raționale de colonizare. Pe -de altă parte7 Tnai există şi~in Asia regiuni întinse şi fertile care pot hrăni nenumărate milioane de oameni. Trecutul ne-a arătat că, datorită climei lor blînde, în regiuni acum sterpe şi aproape pustii, pămîntul a oferit o hrană foarte îmbelşugată dacă omul s-a priceput să-i asigure apa cea binecuvîntată. Prin distrugerea grandioaselor conducte de apă şi a instalațiilor de irigare din Orientul apropiat, regiunea Tigrului şi Eufratului etc., în decursul unor sălbatice războaie de cucerire, ca şi printr-o asuprire dementă a populației, regiuni de mii de mile pătrate au fost transformate în pustiuri La fel ca în Asia stau lucrurile şi în Africa de nord, Mexic, Peru. Dacă se vor duce acolo milioane de oameni civilizați, vor fi puse în valoare surse inepuizabile de hrană.

Curmalul creşte în Asia şi Africa într-o abundență aproape de necrezut şi necesită totodată un spațiu atît de redus, încît pe un pogon de pămînt încap 200 de curmali. Sorgul dă în Egipt un rod de 3 000 de ori mai mare decît sămînța, şi țara e totuşi săracă. Nu însă din cauza surplusului de oameni, ci a unui sistem prădalnic de exploatare, care a izbutit să facă ca din deceniu în deceniu deşertul să se extindă tot mai mult. O agricultură şi un grădinărit la nivelul celor din Europa centrală ar da în toate aceste țări roade atît de bogate, încît nici nu pot fi calculate.

La actualul stadiu al producției agricole, Statele Unite ale Americii de Nord ar putea hrăni cu uşurință o populație de 15 pînă la 20 de ori mai mare decît cea de astăzi (85 000 000), adică 1 250 000 000—1 700 000 000 de oameni. Tot astfel Canada ar putea asigura hrana pentru cîteva sute de milioane de oameni în locul celor 6 000 000 cît are în prezent. Apoi mai avem Australia, numeroasele insule, în parte mari şi extraordinar de fertile, din Oceanul Pacific şi Oceanul Indian etc. Apelul adresat omenirii în numele civilizației este de a spori numărul oamenilor, şi nu de a-1 reduce.

Nu surplusul de oameni, ci rînduielile sociale — actualul mod de producție şi de repartiție a produselor — sînt acelea care provoacă pretutindeni lipsă şi mizerie. Cîteva recolte bune succesive scad în asemenea măsură prețul alimentelor, încît mulți agricultori se ruinează; în loc ca situația producătorilor să se îmbunătățească, ea se înrăutățeşte. O mare parte a agricultorilor consideră azi o recoltă bună drept o nenorocire, deoarece duce la o scădere a prețurilor. Oare să fie aceasta o stare rațională a lucrurilor ? Pentru:a ne feri de recoltele bogate ale altor țări au fost introduse taxe vamale asupra cerealelor, cu scopul de a îngreuia importul cerealelor străine şi de a spori prețul celor din interior. Nu avem lipsă, ci surplus de alimente, la tel cum avem un surplus de produse industriale. După cum milioane de oameni duc lipsă de produse industriale de tot felul, dar nu-şi pot satis- face cerințele în condițiile actuale de proprietate şi cîştig, tot astfel milioane de oameni duc lipsă de alimentele de primă necesitate pentru că nu le pot plăti, deşi alimente există din abundență. Nebunia unor asemenea rînduieli e evidentă. Dacă recolta este bogată, speculanții de cereale lasă adesea produsele să piară, fiindcă ştiu că prețul creşte pe măsură ce scade cantitatea de produse. în asemenea condiții să ne temem de suprapopulație ? în Rusia, în sudul Europei şi în multe alte țări din lume sînt distruse anual sute de

mii de chintale de cereale din cauză că lipsesc depozitele şi mijloacele de transport corespunzătoare. Multe milioane de chintale de alimente se irosesc an de an fiindcă utilajul de recoltare este necorespunzător sau fiindcă în momentul hotărîtor lipsesc brațele de muncă. Multe stoguri de cereale, multe hambare pline şi gospodării întregi sînt incendiate şi mistuite de flăcări fiindcă sumele plătite de societățile de asigurare sporesc beneficiul; alimentele sînt distruse din aceleaşi motive pentru care sînt scufundate vapoare cu echipaj cu tot. Cu ocazia manevrelor noastre militare se distrug anual însemnate cantități din recoltă — cheltuielile pe care le comportă manevre de numai cîteva zile se ridică la sute de mii de mărci şi, după cum se ştie, evaluările sînt foarte modeste —, iar asemenea manevre au loc în fiecare an şi în număr destul de mare. In acelaşi scop au fost rase de pe fața pămîntului sate întregi şi suprafețe întinse sînt sustrase oricărei agriculturi.

De asemenea nu trebuie să uităm că la toate sursele de alimente mai sus enumerate se mai adaugă şi mările, a căror întindere față de întinderea uscatului se raportă ca 18 la 7, adică este de 2,5 ori mare mare, şi că pînă acum nu s-a păşit încă la o exploatare rațională a uriaşei lor bogății alimentare.

In fața noastră se deschide deci o perspectivă de viitor foarte diferită de sumbrul tablou pe care ni-1 zugrăvesc malthu- sianiştii.

Cine poate spune, în genere, care va fi limita cunoştințelor noastre în domeniul chimiei, al fizicii şi fiziologiei ? Cine va îndrăzni oare să prezică acțiunile gigantice pe care le va înfăptui omenirea secolelor viitoare pentru a obține schimbări esențiale în condițiile climatice ale țărilor şi în exploatarea solului lor ?

Vedem că de pe acum în societatea capitalistă se întreprind acțiuni care cu un secol în urmă erau considerate drept imposibile şi nebuneşti. Se taie istmuri de o lățime considerabilă, legîndu-se mările între ele. Se sapă tuneluri lungi de kilometri în măruntaiele pămîntului, unindu-se țări despărțite prin cei mai înalți munți; alte tuneluri sînt construite sub fundul mării pentru a scurta distanțe şi a înlătura tulburările şi pericolele cărora le sînt expuse țările separate prin mare. Unde este deci acea limită la care s-ar putea spune: „Pînă aici şi nu mai departe !" Pe baza experienței de azi, nu numai că trebuie să negăm „legea fertilității descrescînde a solului", dar trebuie să afirmăm cu tărie că există chiar din abundență pămînt potrivit pentru agricultură care mai aşteaptă să fie cultivat de mii de milioane de oameni.

Dacă ne-am apuca concomitent de înfăptuirea tuturor acestor obiective puse de civilizație, n-am avea prea mulți, ci prea putini oameni. Omenirea trebuie să se înmulțească încă foarte mult pentru a putea face față tuturor sarcinilor care o aşteaptă. Pe de o parte, pămîntul cultivat nu e folosit aşa cum ar putea să fie, iar pe de altă parte pentru aproape trei sferturi dinjsuprafața pămîntului nu există oameni care să-l cultive. Suprapopulația relativă, generată azi necontenit de sistemul capitalist în detrimentul muncitorului şi al societății, se va dovedi, la un nivel mai ridicat al civilizației, drept o binefacere. O populație cît mai numeroasă nu e o piedică, ci un mijloc al progresului civilizației, tot aşa cum actuala supraproducție de mărfuri şi alimente, distrugerea căsniciei prin folosirea femeilor şi a copiilor în industria capitalistă, exproprierea păturilor mijlocii de către marele capital- constituie condiții premergătoare pentru o treaptă superioară a civilizației.

5. Relațiile sociale şi puterea de proliferare

Cealaltă latură a problemei este următoarea: se înmulțesc oamenii oricît vor şi simt ei oare nevoia să o iacă ?

Pentru a demonstra marea capacitate a oamenilor de a se înmulți, adepții lui Malthus se referă cu predilecție la cazurile anormale constatate la anumite familii sau populații. Dar asemenea cazuri nu dovedesc nimic, căci există altele cînd, în ciuda unor condiții de viață favorabile, s-a ivit după scurt timp o sterilitate totală sau numai o foarte redusă putere de proliferare. E adesea surprinzător cît de repede se sting unele familii înstărite. Deşi Statele Unite dispun, ca nici o altă țară, de condiții favorabile pentru înmulțirea populației şi deşi anual imigrează sute de mii de oameni în floarea vîrstei, populația lor nu se dublează decît în 30 de ani. Despre pretinsa dublare a populației într-o perioadă de 12 sau 20 de ani nu există nicăieri dovezi.

După cum am arătat cu citate din Virchow şi din Marx, populația se înmulțeşte cel mai rapid acolo unde e mai săracă, deoarece, după cum explică pe bună dreptate Virchow, raporturile sexuale sînt, alături de băutură, singurele ei plăceri. Cînd papa Grigore al VII-lea a impus clerului celibatul, preoții de rînd din eparhia Mainz s-au plîns — cum am arătat mai înainte — că ei nu au, ca prelații, tot felul de desfătări, că unica lor bucurie e femeia. Lipsa de ocupații multilaterale este poate una din cauzele pentru care, în medie, căsniciile preoților de la sate sînt atît de blagoslovite cu copii. Incontestabil este apoi faptul că cele mai sărace

regiuni din Germania — Eulengebirge (Silezia), Lausitz, Erzgebirge, Fichtelgebirge, Thüringer Wald, Harz etc. — sînt locuite de o populație foarte densă, a cărei hrană principală o constituie car- tofii. S-ă constatat de asemenea că la tuberculoşi instinctul sexual este deosebit de puternic dezvoltat şi că aceştia adesea mai procreează copii într-un stadiu de sleire a puterilor, cînd s-ar crede că acest lucru nu ar mai fi posibil.

Este o lege a naturii, susțin şi Herbert Spencer şi Laing, citați în volumul de față, că ceea ce se pierde în calitate e înlocuit prin cantitate. Animalele cele mai puternice şi ajunse la cea mai înaltă dezvoltare — l6ul, elefantul, cămila etc., animalele noastre domestice, ca vaca, măgarul, calul — nasc foarte puțini pui, pe cînd animalele mai puțin evoluate, de pildă toate insectele, majoritatea peştilor etc., mamiferele mai mici, ca iepuri, guzgani, şoareci etc., se înmulțesc invers proporțional cu nivelul lor de dezvoltare. Pe de altă parte, Darwin a constatat că anumite animale, ca, de pildă, elefantul, de îndată ce ajung sub dominația omului şi sînt domesticite, pierd din fecunditatea lor, ceea ce dovedeşte că schimbarea condițiilor de viață — şi, implicit, a modului de trai — e factorul hotărîtor pentru puterea mai mare sau mai mică de proliferare.

Dar darviniştii împărtăşesc teama de suprapopulație, şi malthusianiştii noştri de astăzi invocă tocmai autoritatea dar- viniştilor. In genere, darviniştii noştri pornesc pe o cale greşită cînd îşi aplică teoriile la om, deoarece procedează în mod pur empiric, neținînd seama că omul e într-adevăr animalul ajuns la cel mai înalt grad de organizare, dar că, spre deosebire de animale, el cunoaşte legile naturii şi ştie să le dirijeze şi să le folosească în mod conştient.

Teoria luptei pentru existență, învățătura conform căreia germenii unor noi ființe există în număr mult mai mare decît pot fi menținuți în viață cu mijloacele de subzistență disponibile, ar fi aplicabilă şi la oameni numai dacă aceştia, "în loc să-şi pună mintea la contribuție şi să recurgă la tehnică pentru folosirea conştientă a aerului, a solului şi a apei, ar paşte ca turmele de vite sau s-ar deda, ca maimuțele, satisfacerii neînfrînate a instinctului lor sexual, adică ar deveni ei înşişi maimuțe. In treacăt fie spus, faptul că, în afară de oameni, numai la maimuțe instinctul sexual nu e legat de anumite perioade este o dovadă concludentă a înrudirii lor. Dar chiar dacă sînt rude apropiate, omul şi maimuța nu sînt totuşi iden- tici; omul nu poate fi pus pe arppaşi treaptă şi nu poate fi- măsurat cu aceeaşi unitate de măsură cu maimuța.

E adevărat că, în condițiile de proprietate şi de producție de pînă acum, lupta pentru existență s-a menținut şi se menține şi pentru om şi că mulți oameni nu-şi găsesc condițiile de viață necesare. Dar aceşti oameni nu-şi găsesc mijloacele de subzistență necesare nu fiindcă acestea lipsesc, ci fiindcă, datorită condițiilor sociale existente, aceste mijloace le sînt refuzate, deşi se găsesc într-o foarte mare abundență. Ar fi greşit să conchidem că, dacă a fost aşa pînă acum, această situație ar fi imuabilă şi ar trebui să se mențină astfel în vecii vecilor. Aici este punctul unde darviniştii pornesc pe o cale greşită; ei au studiat istoria naturală şi antropologia, dar nu sociologia, şi, mergînd orbeşte la remorca ideologilor burghezi, ajung în felul acesta la concluziile lor greşite.

La om, instinctul sexual e treaz în tot cursul anului, e cel mai puternic instinct al său, care cere să fie satisfăcut pentru ca sănătatea să nu sufere. Acest instinct e, de regulă, cu atît mai puternic cu cît omul e mai sănătos şi mai normal dezvoltat, la fel cum pofta de mîncare şi o digestie bună sînt indiciul unui stomac sănătos şi premisa fundamentală pentru un corp sănătos. Dar satisfacerea instinctului sexual şi zămislirea sînt două lucruri diferite. Despre fertilitatea genului uman au fost emise cele mai diverse teorii. In general, în aceste probleme de cea mai mare importantă mai bîjbîim în întuneric, mai ales fiindcă timp de multe secole a dăinuit o sfială absurdă de a ne ocupa de legile apariției şi dezvoltării omului, de a studia temeinic legile procreării şi dezvoltării. Abia acum această mentalitate începe treptat să se schimbe şi va trebui să se mai schimbe foarte mult.

Unii emit teoria că o dezvoltare spirituală superioară şi puternicele preocupări intelectuale, în general activitatea nervoasă superioară, ar slăbi instinctul sexual şi ar diminua puterea de procreare. Alții contestă acest lucru. Se aduce ca argument faptul că, în medie, clasele avute ar avea mai puțini copii şi că acest fenomen nu ar putea fi atribuit exclusiv unor măsuri preventive. E cert că o activitate intelectuală obositoare slăbeşte instinctul sexual, dar e contestabil că majoritatea claselor noastre posedante ar avea asemenea activități. Pe de altă parte, un exces de efort fizic are acelaşi efect. Dar orice exces de efort e dăunător şi din această cauză reprobabil.

Alții pretind că, alături de anumite stări fizice, modul de viață, în special Jhrana, ar determina ia temei capacitatea de procreare şi de concepție. O hrană corespunzătoare ar influența, după cum s-a constatat şi la animale, mai mult

decît orice altceva efectul actului de procreare. Este aproape sigur că acesta e într-adevăr factorul determinant. Influența pe care alimentația o are asupra organismului anumitor animale a fost constatată în mod surprinzător la albine, care printr-o hrană specială pot oricînd să-şi creeze o regină. Albinele sînt deci mai avansate decît oamenii în cunoaşterea dezvoltării lor sexuale. Probabil că n-au fost dăscălite timp de mile- nii, că ar fi „necuviincios" şi „imorai" să se preocupe de problemele sexuale.

Se ştie de asemenea că pe pămînt bun şi mult îngrăşat, plantele cresc, ce-i drept, în mod exuberant, dar nu fac să- mînță. Nu poate încăpea îndoială că şi la om felul hranei influențează atît constituția spermatozoizilor cît şi capacitatea ovulului de a fi fecundat, astfel încît puterea de proliferare a populației depinde, probabil, în mare măsură de modul de alimentație. Alți factori, a căror natură este încă puțin cunoscută, joacă probabil de asemenea un rol important.

Un lucru va fi în viitor de importanță hotărîtoare în problema populației, şi anume situația mai bună şi mai liberă pe care o vor avea atunci toate femeile, fără nici o excepție. Femeile inteligente şi energice nu au, de obicei, cu rare excepții, nici o dorință de a naşte, „după cum o da dumnezeu", un număr mare de copii şi de a-şi petrece cei mai buni ani ai vieții gravide sau alăptînd. Cu toată grija pe care societatea socialistă o va acorda femeilor gravide şi mamelor, această aversiune pentru mulți copii, împărtăşită de pe acum de majoritatea femeilor, mai degrabă se va accentua decît va scădea. De aici rezultă, după părerea noastră, posibilitatea că în societatea socialistă creşterea populației va fi mai lentă decît în cea burgheză.

Malthusianiştii noştri n-au efectiv nici un motiv să-şi facă griji în privința înmulțirii omenirii în viitor. Pînă acum s-a întîmplat adesea în cursul istoriei ca popoare întregi să piară din cauza descreşterii populației, dar niciodată din cauza unui număr prea mare de oameni. Intr-o societate care trăieşte o viață conformă cu natura, numărul populației se reglementează fără abstinență dăunătoare şi fără luarea unor măsuri preventive împotriva naturii. Viitorul va arăta că şi_în_această privință JKarl Marx-a^^vtrt dreptate7~concepția sa că fiecare perioadă economică de dezvoltare are propria ei lege a populației se va adeveri şi în socialism.

Intr-o lucrare intitulată „Die künstliche Beschränkung der Kinderzahl" („Limitarea artificială a numărului copiilor"), H. Ferdy susține următoarea idee:

Opoziția social-democra- ției față de malthusianism este un şiretlic. Rapida creştere a populației favorizează proletarizarea în masă, iar aceasta sporeşte nemulțumirea. Dacă s-ar izbuti să se stăvilească supra- populația, s-ar pune capăt şi extinderii social-democrației, iar statul ei social-democrat, cu toată splendoarea lui, ar fi îngropat pentru totdeauna. Pe lîngă multe altele, iată deci un

nou mijloc cu care se urmăreşte distrugerea social-democrației — malthusianismul1.

Printre cei care se tem de suprapopulație şi, de aceea, cer îngrădirea libertății de căsătorie şi a libertății de a-şi alege domiciliul în special pentru muncitori se află şi profesorul dr. Adolf Wagner. El se plînge că, în comparație cu clasa de mijloc, muncitorii se căsătoresc prea de timpuriu. Ca şi alți tovarăşi ai săi întru concepții, el trece cu vederea faptul că bărbații din clasa de mijloc ajung abia la o vîrstă mai înaintată să-şi creeze o situație care le permite să încheie o căsătorie corespunzătoare poziției lor sociale. Această renunțare la căsătorie în tinerețe, ei o compensează frecventînd prostituatele. Dacă se va îngreuia şi muncitorilor încheierea căsătoriei, ei vor fi împinşi să urmeze aceeaşi cale. Dar atunci nimeni să nu se plîngă de consecințe şi să nu mai vorbească despre „decăderea moravurilor şi a moralei". Şi nici să se indigneze dacă, pentru a-şi satisface instinctul natural, bărbații şi femeile — căci ele au aceleaşi instincte ca şi bărbații — vor trăi în concubinaj, iar copiii nelegitimi vor popula în masă oraşele şi satele. Părerile lui Wagner şi ale tovarăşilor săi de idei contravin însă şi intereselor burgheziei, şi celor ale dezvoltării noastre economice. Burghezia are nevoie de cît mai multe forțe de muncă pentru a putea susține concurența pe piața mondială. Racilele epocii noastre nu pot fi lecuite cu propuneri meschine, izvorîte din miopia unui spirit filistin şi retrograd. La începutul secolului al XX-lea, nici o clasă, nici un stat nu mai sînt suficient de puternice pentru a opri sau a stăvili dezvoltarea firească a societății. Orice încercare de acest fel va sfîrşi printr-un eşec. Torentul dezvoltării este atît de năvalnic, încît răstoarnă orice obstacol din calea sa. Nu „înapoi", ci „înainte" e lozinca; cel care mai crede în posibilitatea stăvilirii mersului înainte sejni, şală amarnic.

Extraordinara ignoranță pe tărîmul social-democrației a exterminatorului de socialişti Ferdy reiese cel mai bine din următoarele fraze pe care Ie putem citi

la pag. 40 a lucrării sale: „Social-democrația va merge în revendicările ei mai departe decît neomalthusianiştii. Ea va cere ca salariul minim să fie astfel fixat, încît fiecare muncitor să poată procrea un număr de copii corespunzător cantității de alimente de care dispune societatea. Dacă social-democrația şi-ar putea aplica integral programul şi proprietatea privată ar fi desființată, pînă şi cel mai prost ar spune: De ce să lucrez mai mult şi mai greu, numai fiindcă vecinul meu a catadicsit să dăruiască societății o duzină de noi membri ?" Ar trebui să ai măcar noțiuni elementare de socialism înainte de a te încumeta să scrii despre el, şi încă asemenea absurdități.

In societatea socialistă, în care omenirea va ii pentru prima oară într-adevăr liberă şi aşezată pe baza ei firească, ea îşi va dirija dezvoltarea în mod conştient. In toate epocile de pînă acum, omenirea a acționat în privința producției şi a repartiției, ca şi în privința creşterii populației, fără a cunoaşte legile respective, adică în mod inconştient; în noua societate, cunoscînd legile propriei sale dezvoltări, ea va acționa în mod conştient şi planificat.

Socialismul este ştiința aplicată la toate domeniile activității omeneşti.

încheiere

Expunerea noastră dovedeşte că înfăptuirea socialismului nu constituie un act arbitrar de dărîmare şi de construire, ci o dezvoltare istorică firească. Toți factorii care au un rol, pe de o parte, în procesul distrugerii, iar pe de alta în procesul creării sînt factori care acționează aşa cum trebuie să acționeze. Nici „oameni de stat geniali", nici „demagogi care răzvrătesc norodul" nu pot dirija lucrurile după voia lor. „Ei cred că împing, dar în realitate sînt împinşi". Dar nu mai e departe timpul cînd „vremurile se vor împlini".

In expunerea noastră am vorbit deseori despre supraproducția de mărfuri generatoare de crize, fenomen specific societății burgheze, nemaiîntîlnit în nici una din perioadele anterioare de dezvoltare.

Societatea burgheză nu creează însă numai o supraproducție de mărfuri şi de muncitori, ci şi una de intelectuali. Germania este țara clasică pentru supraproducția pe scară largă a intelectualilor, pe care societatea burgheză nu mai e în stare să-i utilizeze. O situație care timp de secole a fost socotită drept o

nenorocire pentru dezvoltarea Germaniei a contribuit mult la acest fenomen. Este vorba de fărîmițarea țării în mici stătulețe şi de piedica pe care aceste formații politice le puneau în calea dezvoltării marelui capital Aceasta fărîmițare a descentralizat viața spirituală a națiunii, creînd numeroase mici centre de viață spirituală, care au exercitat o influență asupra întregii țări. Mulțimea de state aveau nevoie, în comparație cu un singur guvern central, de un aparat administrativ uriaş, ai cărui membri trebuiau să posede o anumită cultură mai înaltă. Astfel au luat naştere, ca în nici o altă țară din Europa, un mare număr de universități şi institute de învățămînt superior. Invidia şi ambiția diferitelor guverne au jucat în această privință un mare rol. Ceva similar s-a produs atunci cînd unele guverne au început să introducă învățămîntul general obligatoriu. Dorința de a nu rămîne mai prejos decît statul vecin a avut în acest caz urmări bune. Nevoia de intelectuali a sporit cînd ridicarea nivelului cultural, mergînd mînă în mînă cu dezvoltarea materială a burgheziei, a trezit dorința oamenilor de a participa la viața politică, de a avea reprezentanțe populare şi de a-şi autoadministra comunele. Erau instituții mici pentru țări şi districte mici, dar ele determinau pe fiii claselor de sus să rîvnească la posturi în aceste instituții şi să-şi orienteze studiile după nevoile acestora.

Ceea ce s-a întîmplat cu ştiințele s-a întîmplat şi cu arta. Nici o țară din Europa nu are relativ atîtea şcoli de pictură, de artă sau şcoli tehnice, atîtea muzee şi colecții de artă ca Germania. Alte țări pot prezenta, poate, în capitalele lor realizări mai importante, dar în nici una nu există, ca în Germania, o repartizare a lor pe întreaga țară, cu excepția Italiei, în ce priveşte operele de artă.

Dezvoltarea aceasta a avut drept efect o aprofundare a vieții spirituale germane; lipsa unor mari lupte politice a dat oamenilor răgazul să ducă o viață mai contemplativă. în timp ce alte națiuni luptau pentru dominație pe piața mondială, îşi împărțeau lumea şi dădeau mari lupte politice interne, germanii şedeau acasă, visau şi filozofau. Dar această visare, meditare şi filozofare, favorizată de o climă care te obligă să duci o viață casnică şi să depui eforturi, a creat acel spirit critic, de bun observator prin care germanii au început să se distingă după ce s-au trezit din letargie.

Pe cînd burghezia engleză obținuse prin luptă încă de la mijlocul secolului al XVII-lea influența hotărîtoare asupra statului, iar cea franceză pe la sfîrşitul secolului al XVIIi-lear, burghezia germană a_izbutit_abia-rnrt848 să-şi

cucerească o influență TBÎăTIv- redusă asupra puterii de stat. Dar anul 1848 a fost pentru burghezia germană anul naşterii ei ca clasă conştientă, care — reprezentată de liberalism — a păşit atunci în arenă ca partid politic de sine stătător. Şi aici s-a vădit specificul dezvoltării germane. Purtătorii de cuvînt ai burgheziei germane nu au fost fabricanții, negustorii, financiarii şi marii comercianți, ci în special demnitarii cu înclinații liberale, profesori, scriitori, jurişti şi doctori ai tuturor facultăților. Ei au fost ideologii germani, care şi-au pus pecetea pe activitatea din vremea aceea. Din punct de vedere politic, burghezia a fost după 18-18 redusă pentru un timp la tăcere, dar ea a folosit cu atît mai intens liniştea de mormînt, care a domnit în politica germană în deceniul al 6-lea al secolului al XlX-lea, pentru a-şi ridica economia. Izbucnirea războiului austro-italian şi începutul regenței în Prusia au determinat din nou burghezia să încerce cucerirea puterii. A început mişcarea pentru unitatea națională a Germaniei. între timp, burghezia se dezvoltase prea mult pentru a mai putea tolera multiplele bariere politice, care erau totodată şi bariere economice, rezultate din existența numeroaselor state germane. începea să aibă veleități revoluționare. D-1 von Bismarck şi-a dat seama de situație şi a folosit-o în felul său pentru a concilia interesele burgheziei cu cele ale regatului prusac, față de care burghezia nu avusese niciodată sentimente de duşmănie, căci se temea de revoluție şi de mase. In sfîrşit au căzut barierele care-i împiedicau dezvoltarea materială. Germania fiind foarte bogată în cărbune şi minereuri şi dispunînd de o clasă muncitoare inteligentă şi totodată nepretențioasă, burghezia a ajuns în decurs de numai cîteva decenii la o dezvoltare atît de gigantică, cum n-a cunoscut-o burghezia nici unei alte țări într-un timp atît de scurt şi în asemenea proporții, cu excepția celei din Statele Unite. Astfel, Germania a izbutit să devină curînd al doilea stat industrial şi comercial din Europa şi rîvneşte azi să ocupe primul loc.

Această rapidă dezvoltare materială îşi avea însă şi reversul ei. Sistemul de izolare reciprocă a tuturor statelor germane, existent pînă la realizarea unității Germaniei, permisese unor pături extrem de numeroase de meseriaşi şi de mici țărani să-şi agonisească existența. O dată cu brusca desființare a tuturor barierelor vamale protectoare, aceste pături s-au văzut deodată în fața unui proces de producție capitalist care se dezvolta impetuos şi au ajuns din această cauză într-o situație desperată. Perioada de prosperitate de la începutul deceniului al 8-lea a făcut ca la început pericolul să pară mai puțin grav, dar el s-

a făcut simțit cu atît mai acut o dată cu apariția -crizei,—Burghezia folosise— perioada—de prosperitate pentru a se dezvolta cît mai vertiginos, iar presiunea exercitată de producția masivă se făcea acum înzecit simțită. De acum prăpastia între posedanți şi neposedanți s-a adîncit rapid şi în proporții uriaşe. Procesul acesta de descompunere şi de absorbire, care se desfăşoară într-un ritm din ce în ce mai rapid, favorizat de creşterea puterii materiale într-o parte şi de scăderea puterii de rezistență în cealaltă parte, pune clase întregi într-o situație tot mai precară. Ele îşi văd poziția în viață tot mai amenințată şi-şi dau seama că sînt, cu certitudine matematică, condamnate la pieire.

în această luptă deznădăjduită mulți îşi caută salvarea în schimbarea» profesiunii. Oamenii în vîrstă nu mai pot face acest lucru, pe de altă parte numai în cazuri extrem de rare pot lăsa copiilor lor o avere oarecare. Ei depun toate sforțările şi îşi cheltuiesc ultimii bani pentru a-şi plasa fiii şi fiicele în posturi cu venituri fixe, în care nu este nevoie de capital de rulment. Asemenea posturi sînt cele de funcționari de stat sau comunali, în învățămînt, la poştă şi la căile ferate, posturile superioare în slujba burgheziei, în birouri, depozite de mărfuri şi fabrici — ca funcționari comerciali, şefi de depozite, chimişti, tehnicieni, ingineri, constructori etc., apoi aşa- numitele profesiuni libere: jurişti, medici, teologi, scriitori, artişti, arhitecți, învățători şi învățătoare etc.

Mii şi mii de oameni, care înainte vreme ar fi învățat o meserie, caută acum o slujbă în profesiunile sus-menționate, deoarece nu mai există nici o posibilitate de a-şi înjgheba în mod independent o existență îndestulătoare. Toți dau buzna la învățămîntul mediu şi superior. Licee — umanistice şi reale —, politehnici etc. răsar ca ciupercile după ploaie, iar cele existente sînt tixite; în aceeaşi măsură creşte numărul studenților din universități şi cel al elevilor din laboratoarele de chimie şi fizică, din şcolile de artă, din şcolile profesionale şi comerciale, precum şi din diversele şcoli medii de fete. Toate disciplinele sînt supraaglomerate, iar afluența devine tot mai puternică. Se cere mereu înființarea de noi licee şi de institute de învățămînt superior pentru a-i putea primi pe toți elevii şi studenții care se prezintă. Autoritățile şi persoane particulare lansează avertismente după avertismente împotriva studierii ba a unei discipline, ba a alteia. Pînă şi teologia, care în deceniile trecute era amenințată să dea faliment din lipsă de candidați, are acum auditori din belşug şi-şi poate pregăti cadre pentru ca eparhiile să fie iarăşi ocu- pate. Din toate colțurile răsună strigătul: „Dacă mi se cere, sînt gata

să propovăduiesc credința în zece mii de zei şi diavoli, procurați-mi doar un post de pe urma căruia să pot trăi". Adesea chiar miniştrii respectivi refuză să-şi dea consimță- mîntul pentru înființarea unor noi institute de învățămînt superior, „deoarece cele existente acoperă cu prisosință necesarul de candidați în toate disciplinele".

Situația este agravată prin faptul că lupta de concurență şi de nimicire care se dă în sînul burgheziei sileşte pe mulți tineri din rîndurile ei să caute să ocupe o funcție publică. în plus, armata permanentă tot mai mare cu extrem de numeroşii săi ofițeri, a căror avansare stagnează în perioadele de pace mai îndelungată, caută o soluție prin pensionarea multor ofițeri în floarea vîrstei. Aceştia, protejați de stat, încearcă să-şi găsească posturi la tot felul de autorități. Marele număr de candidați civili proveniți din gradele inferioare ale armatei iau pîinea altor pături. La toate acestea se mai adaugă faptul că marele număr de funcționari de stat şi comunali de toate gradele îşi educă şi trebuie să-şi educe copiii în primul rînd pentru profesiuni ca cele mai sus-menționate. Situația socială, nivelul de cultură şi pretențiile acestor cercuri cer ca şi copiii lor să se țină departe de aşa-zisele ocupații inferioare, care de altfel sînt şi ele supraaglomerate.

Sistemul „termenului redus", care permite celor ce posedă un anumit grad de cultură să poată presta, făcînd oarecare sacrificii materiale, numai un an de serviciu militar în loc de doi sau trei, sporeşte şi mai mult numărul candidaților la slujbe şi posturi. în special mulți fii de țărani înstăriți nu mai vor să se înapoieze la țară şi la profesiunea părintească.

în urma tuturor acestor împrejurări, Germania are în mai mare măsură decît oricare altă țară un proletariat de artişti şi oameni de ştiință extrem de numeros, un vast proletariat în aşa-numitele profesiuni libere, care creşte necontenit şi duce efervescența şi nemulțumirea față de starea de lucruri existentă pînă în cercurile superioare ale societății. Acest tineret este împins să critice stările existente şi contribuie din plin la accelerarea procesului de descompunere generală. Rînduielile actuale sînt astfel atacate şi subminate din toate părțile.

Toate aceste împrejurări au avut drept rezultat că, în gigantica luptă ce se dă pentru viitorul omenirii, social-demo- crația germană a preluat rolul de conducător. Socialişti ger-

şi au fundamentat în mod ştiinţific că socialismul este forma de înîkie a societăţii. în primul rînd Karl Marx şi Friedrich Engels, apoi — urmîndu-i şi aruncînd prin agitaţia sa făclia aprinsă în mase — Ferdinand Lassalle. De asemenea, mulţi socialişti germani sînt pionierii care răspîndesc printre muncitorii celor mai diferite popoare ideile socialiste.

Studiind situaţia în care se aflau viaţa intelectuală şi în- văţămîntul în Germania, Buckle a putut scrie acum o jumătate de secol că Germania posedă, ce-i drept, numeroşi gîndi- tori foarte mari, dar că nu există nici o ţară în care distanţa dintre clasa savanţilor şi masa poporului să fie atît de mare ca aici. Astăzi acest lucru nu mai este adevărat. El era valabil atîta timp cît în Germania ştiinţa se limita la cercurile de savanţi rupţi de viaţa practică. Dar de cînd Germania a fost revoluţionată din punct de vedere economic, ştiinţa a fost nevoită să se pună în slujba vieţii practice. Ştiinţa a devenit ea însăşi practică. Oamenii şi-au dat seama că ea nu poate avea o valoare deplină decît devenind un instrument al vieţii, lucru impus de dezvoltarea mariî producţii capitaliste. De aceea în Germania toate ramurile ştiinţei s-au democratizat puternic în decursul ultimelor decenii. Pe de o parte, marele număr de tineri cu o pregătire superioară a contribuit ca ştiinţa să pătrundă în popor, iar pe de altă parte, învăţămîn- tul general — care se află în Germania la un nivel mai ridicat decît în majoritatea celorlalte ţări — a uşurat maselor să-şi însuşească o mulţime de cunoştinţe. Dar mai ales mişcarea socialistă a fost aceea care, prin literatura sa, prin ziarele sale, prin asociaţiile şi întrunirile sale, prin reprezentanţa sa parlamentară şi prin critica făcută neîncetat şi în toate domeniile vieţii publice de către toţi aceşti factori, a ridicat considerabil nivelul intelectual al maselor.

Nici legea excepţională împotriva social-democraţiei (1878—1890) nu a schimbat nimic în această privinţă. Ea a restrîns în oarecare măsură mişcarea şi i-a încetinit puţin ritmul. Pe de altă parte, însă, a contribuit la adîncirea mişcării şi a stîrnit o puternică indignare împotriva claselor dominante şi autorităţilor. Căderea definitivă a legii excepţionale n-a fost decît consecinţa dezvoltării luate de partidul social- democrat în perioada cît a fost în vigoare legea, precum şi a dezvoltării economice a naţiunii, iar mişcarea îşi urmează drumul aşa cum trebuie să şi-1 urmeze în condiţiile date.

Dar la fel ca în Germania, în ultimele decenii mişcarea socialistă a făcut progrese nebănuite în toate statele civili- zate. O dovadă elocventă a acestui fapt

sînt congresele muncitoreşti internaționale, care se bucură de o participare tot mai largă.

Marea luptă a spiritelor a izbucnit deci în toate statele civilizate şi este dusă cu cea mai mare însuflețire. Vastul domeniu al ştiințelor naturii, al igienei, al istoriei civilizației şi al filozofiei formează, alături de ştiința despre societate, arsenalul de unde sînt luate armele. Bazele orînduirii actuale sînt atacate din toate părțile, iar loviturile cele mai puternice sînt

îndreptate împotriva susținătorilor vechii societăți. Ideile revoluționare pătrund pînă şi în cercurile cele mai conservatoare, producînd o derută totală în rîndurile duşmanilor noştri. Meşteşugari şi oameni de ştiință, agricultori şi artişti, comercianți şi funcționari, într-un cuvînt oameni proveniți din toate păturile sociale se alătură muncitorilor care formează grosul armatei ce luptă pentru victorie. Şi victoria va fi cîştigată, căci toți se ajută şi se completează reciproc.

Femeile în general şi cele proletare în special sînt de asemenea chemate să nu stea deoparte în această luptă care se dă şi pentru eliberarea şi mîntuirea lor. Ele vor trebui să facă dovadă că au înțeles care e adevăratul lor loc în mişcare şi în luptele prezentului pentru un viitor mai bun şi că sînt hotărîte să participe la ele. Bărbaților le revine sarcina de a le ajuta să se debaraseze de toate prejudecățile şi să participe la luptă. Nimeni nu are voie să-şi subaprecieze forțele şi să creadă că mişcarea s-ar putea lipsi de persoana sa. în lupta pentru progresul omenirii nu ne putem lipsi de nici o forță, fie ea cît de slabă. Picăturile ce cad neîncetat sapă pînă la urmă şi piatra cea mai tare. Din multe picături se formează pîrîul, din pîraie — rîul, iar din mai multe rîuri — fluviul. In cele din urmă, nici un obstacol nu este suficient de puternic pentru a-i opri maiestuoasa înaintare. La fel se petrec lucrurile şi în viața culturală a omenirii. Dacă în această luptă toți cei care se simt chemați vor acționa cu toată puterea lor, victoria finală va fi asigurată.

Această victorie va fi cu atît mai mare, cu cît fiecare în parte va urma cu mai multă însuflețire şi abnegație calea trasată. Nimeni nu trebuie să fie frămîntat de gîndul că, eventual, după toate sacrificiile făcute, după munca şi eforturile depuse, el nu va mai apuca să vadă începutul perioadei noi, mai frumoase, a civilizației, că nu se va mai bucura de roadele victoriei; cu atît mai puțin acest gînd trebuie să-l abata de la drumul pe care a păşit. E adevarat ca noi

nu pu— tem determina nici durata, nici fazele de dezvoltare prin care va trece această luptă pentru țelul suprem, la fel cum nu putem avea o certitudine nici despre durata vieții noastre. Dar tot astfel cum sîntem stăpîniți de dorința de a trăi, putem avea şi speranța de a apuca să vedem această victorie. Trăim doar într-o eră care înaintează cu paşi gigantici, băgînd groaza în toți duşmanii orînduirii sociale noi şi superioare.

Fiece zi ne aduce noi exemple care confirmă creşterea rapidă şi extinderea tot mai vertiginoasă a ideilor socialiste.

Toate domeniile au intrat în efervescență şi în toate se face simțit imboldul spre progres. Zorile unei zile însorite apar cu toată puterea. Să luptăm deci şi să năzuim mereu înainte, fără a ne preocupa,,unde" şi,,cînd" vor fi înfipte pietrele de hotar ale epocii noi, mai bună pentru omenire. Iar dacă vom cădea în această măreață luptă pentru eliberarea omenirii, locul nostru va fi luat de cei ce vin în urma noastră. Vom cădea cu conştiința de a ne fi făcut datoria de om şi cu convingerea că țelul va li atins, oricît s-ar apăra şi s-ar împotrivi torțele ostile progresului omenirii.

„VIITORUL APARȚINE SOCIALISMULUI, ADICĂ, IN PRIMUL RIND, MUNCITORULUI ŞI FEMEII"

CUPRINS

Pag.
Prelată la ediția romînească 5
Pretată la ediția a 25-a 13
Pretafă la ediția a 34-a 30
Pretafă la ediția a 50-a 32
Introducere 35
Secțiunea întîi FEMEIA IN TRECUT
43
48 53 61
66 69
76 81
87

93"
96 99 105
108
113
118
120 123
Capitolul întîi. Poziția femeii în societatea primitivă.
1. Principalele epoci ale preistoriei....
2. Formele de familie
3. Matriarhatul
Capitolul al doilea. Lupta dintre matriarhat şi patriarhat.
1. Apariția patriarhatului
2. Ecouri ale matriarhatului în miturile şi tragediile greceşti
3. Soții legitime şi hetere în Atena
4. Urme ale matriarhatului în moravurile diferitelor popoare
5. Apariția statului. Destrămarea ginții la romani
Capitolul al treilea. Creştinismul
Capitolul al patrulea. Femeia In evul mediu...
1. Situația femeii la germani
2. Feudalismul şi dreptul primei nopți
3. înflorirea oraşelor. Mănăstirile şi prostituția
4. Cavalerismul şi venerarea femeii.
Capitolul al cincilea. Reforma
1. Luther
2. Urmările reformei. Războiul de 30 de ani
Capitolul al şaselea. Secolul al optsprezecelea.
1. Viața la curțile germane
2. Mercantilismul şi noua legislație matrimonială
3. Revoluția franceză şi marea industrie.
Secțiunea a doua
FEMEIA IN PREZENT
Capitolul al şaptelea. Femeia ca ființă sexuală 129
1. Instinctul sexual —
2. Celibatul şi frecvența sinuciderilor 133

Capitolul al optulea. Căsnicia modernă 138

1. Căsnicia ca profesiune —

2. Regresul naşterilor 140

3. Căsătoria pentru bani şi bursa căsătoriilor... 144 Capitolul al nouălea. Destrămarea familiei 150

1. Creşterea numărului divorțurilor —

2. Căsnicia burgheză şi căsnicia proletară.... 158 Capitolul al zecelea. Căsătoria ca instituție de asigurare a

subzistenței 166

1. Descreşterea numărului căsătoriilor —

2. Pruncucidere şi avort 169

3. Educația în vederea căsătoriei 174

4. Mizeria vieții conjugale din zilele noastre...; 181 Capitolul al unsprezecelea. Şansele de căsătorie.... 187

Raportul numeric dintre sexe —

Piedici şi obstacole în calea căsătoriei. Excedentul de femei.... 197

Capitolul al doisprezecelea. Prostituția — instituție socială

necesară în lumea burgheză 209

1. Prostituția şi societatea —

2. Prostituția şi statul 213

3. Comerțul cu carne vie 222

4. Creşterea prostituției. Mame nelegitime.... 227

5. Crimele împotriva moralității şi bolile venerice.. 237 Capitolul al treisprezecelea. Poziția femeii în viața economică 242

1. Dezvoltarea şi răspîndirea muncii femeilor... —

2. Munca în fabrică a femeilor măritate. Industria casnică

şi industriile vătămătoare sănătății 255

Capitolul al paisprezecelea. Lupta femeii pentru instrucție.. 267

1. Revoluția în viața casnică —-

2. Capacitățile intelectuale ale femeii 273

3. Deosebirile între însuşirile fizice şi intelectuale ale bărbatului şi femeii..... 279

4. Darvinismul şi starea societății 287

5. Femeia şi profesiunile libere 292

Capitolul al cinsprezecelea. Condiția juridică a femeii... 306
1. Lupta pentru egalitatea drepturilor civile.... —
2. Lupta pentru egalitatea politică 313
Secfiunea a treia
STATUL ŞI SOCIETATEA
Capitolul al şaisprezecelea. Statul bazat pe dominația de clasă
şi proletariatul modern 341
1. Viața noastră publică.
349
353
356 367
372
376 381
383 392
2. Ascuțirea contradicțiilor de clasă
Capitolul al şaptesprezecelea. Procesul de concentrare în in dustria capitalistă
1. înlăturarea agriculturii de către industrie.
2. Proletarizarea crescîndă. Predominarea marii industrii
3. Concentrarea bogăției
Capitolul al optsprezecelea. Crizele şi concurența.
1. Cauzele şi efectele crizelor
2. Comerțul intermediar şi scumpirea alimentelor
Capitolul al nouăsprezecelea. Revoluția în agricultură.
1. Concurența de peste ocean şi exodul de la sate
2. Țăranii şi marii proprietari funciari.. •.
3. Opoziția dintre oraş şi sat
Secțiunea a patra SOCIALIZAREA SOCIETĂȚII
Capitolul al douăzecelea. Revoluția socială 399
1. Transformarea societății
2. Exproprierea expropriatorilor 402
Capitolul al douăzeci şi unulea. Legile fundamentale ale societății socialiste 406
Atragerea la muncă a tuturor celor capabili să muncească

Armonia intereselor 410
Organizarea muncii 415
Creşterea productivităţii muncii 419
Lichidarea opoziţiei dintre munca intelectuală şi munca fizică 428
Creşterea capacităţii de consum 431
Obligaţia egală pentru toţi de a munci.... 434
Desfiinţarea comerţului. Transformarea transporturilor
şi comunicaţiilor 439
Capitolul al douăzeci şi doilea. Socialismul şi agricultura. 443
1. Desfiinţarea proprietăţii private asupra pămîntului —
445
448
450 459 462 467 470 473 476
486
3. Transformarea exploatării solului
4. Marea gospodărie şi mica gospodărie. Dezvoltarea electroculturii
5. Viticultura viitorului
6. Măsuri împotriva secătuirii solului
7. Lichidarea opoziţiei dintre oraş şi sat. Capitolul al douăzeci şi treilea. Dispariţia statului. Capitolul al douăzeci şi patrulea. Viitorul religiei. Capitolul al douăzeci şi cincilea. Sistemul socialist de educaţie
Capitolul al douăzeci şi şaselea. Arta şi literatura în societatea socialistă,
Capitolul al douăzeci şi şaptelea. Dezvoltarea liberă a personalităţii 490
Existenţa lipsită de griji —
Transformarea alimentaţiei 492
Bucătăria comunistă 496
Transformarea vieţii casnice 498
Capitolul al douăzeci şi optulea. Femeia în viitor.... 501
Capitolul al douăzeci şi nouălea. Internaţionalismul... 509
Capitolul al treizecilea. Problema populaţiei şi socialismul 514
1. Teama de suprapopulaţie —
2. Cum se produce suprapopulaţia 517
3. Sărăcia şi fertilitatea 519
4. Lipsa de oameni şi prisosul de alimente.... 522

5. Relațiile sociale şi puterea de proliferare.... 530 Încheiere "536

Dat la cules 28.06. Î961. Bun de tipar 04.08.1961. Apărut 1961. Tiraj 6.230. Hîrtie sernivelinS de 65 g/m', 540X840116. Coli editoriale 32,88. Coli de tipar 34,25. A. 00949! 1961. C. Z. pentru biblioteci 396=R.

Tiparul executat sub com. nr. 4329/11.065 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii, Piața Scînteii, Bucureşti — R.P.R.

1 „Die Naturwissenschaft und die sozialdemokratische Theorie, ihr Verhältnis dargelegt auf Grund der Werke von Darwin und Bebel", editura „Ferdinand Enke", Stuttgart, 1894.

1 Vezi ediția germană, Leipzig, 1894, pag. 140.

1 „Die sexuelle Frage", Buchdruckerei „M. Müller & Sohn", München, edițiile a 4-a şi a 5-a, pag. 578 şi 589.

1 Cartea lui Bachofen a apărut în 1861 sub titlul „Das Mutterrecht. Eine Untersuchung über die Gynäkokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur" („Matriarhatul, Studiul asupra naturii religioase şi juridice a ginecocrației in antichitate"), Stuttgart. Editura,,Krais

& Hoffmann". — Lucrarea fundamentală a lui Morgan a apărut în traducere germană sub titlul „Die Urgesellschaft. Untersuchungen über den Fortschritt der Menschheit aus der Wildheit durch die Barbarei zur Zivilisation" („Societatea primitivă. Cercetări în legătură cu dezvoltarea omenirii de

1 „Neue Zeit", anul XII, 1893—1894, pag. 119.

3,,Odiseea" lui Homer, cîntul I,

1 „Tesmoforiile", versul 385 şi urm.

1 Femeile grece nu aveau acces la teatru.

1 Bachofen: „Das Multerrecht"

1 Situații similare continuă să existe atît în colonia Camerun, cît şi în alte regiuni ale Africii de vest. Un medic german de pe bordul unui vas care studiase personal aceste ținuturi şi locuitorii lor ne scrie: „La numeroase triburi există dreptul de succesiune în linie maternă. Paternitatea nu are nici o importanță; sint considerați frați şi surori numai copiii aceleiaşi mame. Bărbatul nu-şi lasă averea copiilor săi, ci copiilor surorii sale, adică nepoatelor şi nepoților săi,

acestea fiind cele mai apropiate rude de singe certe. Şeful tribului way îmi explica într-o englezească groaznică: Sora mea şi cu mine sîntem sigur rude de sînge, căci sîntem copiii aceleiaşi mame r la rîndul ei, sora mea e sigur rudă de sînge cu fiul ei fiul ei este deci moştenitorul meu, şi cînd voi muri, va deveni rege peste oraşul meu (town). «Şi tatăl vostru?» — îl întrebai eu. «Nu ştiu ce înseamnă tatăl meu» — îmi răspunse el. Iar la întrebarea dacă el nu are copii, mi-a răspuns, tăvălindu-se de rîs, că la ei bărbaţii n-au copii, ci

numai femeile". —

—„Pot să vă asigur — scrie în continuare medicul nostru — că însuşi moştenitorul regelui Bell din Camerun este nepotul, iar nu unul din fiii săi. Aşa-numiţii copii ai lui Bell, dintre care unii sint instruiţi in oraşe germane, nu sînt decît copiii nevestelor sale, ai căror taţi sînt necunoscuţi; pe unul dintre aceşti copii l-aş putea, eventual, revendica eu însumi".

Ce au de spus faţă de această descriere a unor stări de lucruri din zilele noastre cei care vor să nege matriarhatul ? Informatorul nostru este un om care ştie să observe şi să pătrundă in esenţa lucrurilor; dar cîţi dintre cei care trăiesc printre aceste popoare semisălbatice fac la fel ? De aici îşi trag obîrşia şi absurdele poveşti despre „imoralitatea" acestor indigeni.

! H. von Wlislocki: „Bilder aus dem Leben der Siebenbiirger Zigeuner. Geschichtliches, Ethnologisches, Sprache und Poesie", Hamburg, 1890.

78

1 Tarnowsky: „Manifestările patologice ale instinctului sexual".

1 Mantegazza: „Iubirea la oameni".

1 împotriva acestei măsuri s-au plins, printre alţii, preoţii eparhiei Mainz, spunînd: voi episcopii şi egumenii posedaţi mari bogăţii, aveţi o masă regească, splendide terenuri de vînătoare, pe cînd noi, preoţii săraci şi simpli, nu avem altceva pentru mingîierea noastră decît o soţie. Abstinenţa o fi ea o virtute frumoasă, în realitate însă e „grea şi aspră". Vezi Yves Guyof: „Teoriile sociale ale creştinismului", ediţia a Il-a, Paris.

1 Acelaşi lucru se întîmpla şi în Rusia sub regimul „mirului". Vezi de Laveleye: „Proprietatea primitivă", Leipzig, 1879, pag. 35.

1 „Fiecare bărbat (membru al mărcii) a cărui soţie i-a născut o fată poate să vîndă un car de uscături pentru foc în ziua de simbătă. Dacă copilul e băiat, poate să vîndă cîte un car de uscături sau vreascuri în ziua de marţi şi sîmbătă.

Cu banii să-i cumpere soției pîine albă şi vin tot timpul cît este lehuză. Vezi G. L. von Maurer;• „Geschichte der Mark- verfassung in Deutschland".

7 — Femeia şl socialismul

3. Înflorirea oraşelor. Mănăstirile şi prostituția

Orăşele, care începuseră să înflorească încă din secolul al Xl-lea, aveau tot interesul să încurajeze creşterea populației. Ele făceau tot posibilul pentru a uşura stabilirea în oraş şi căsătoria, devenind locuri de adăpostire pentru locuitorii satelor care căutau să scape de asuprirea nemiloasă, ca şi pentru şerbii şi iobagii fugari. Cu timpul, însă, această situație s-a schimbat. îndată ce oraşele deveniseră puternice şi se formase o pătură de meşteşugari înstărită, creştea şi ostilitatea acesteia față de noii veniți care voiau să se stabilească ca meşteşugari; văzînd în ei concurenți supărători,

1 Dr. Karl Bücher: „Die Frauenfrage im Mittelalter". Tübingen, 1882, pag. 6—7.

1 Leon Richer descrie în lucrarea sa „Femeia liberă" cazul unei servitoare din Paris care fusese condamnată la moarte pentru pruncucidere de către tatăl propriului ei copil, un avocat cu vază şi foarte evlavios care făcea parte dintre juraţi. Mai mult încă, ucigaşul fusese chiar avocatul, iar mama era complet nevinovată, lucru pe care 1-a mărturisit ea însăşi în fața curții cu juri abia după pronunțarea sentinței.

1 Dr. Karl Hagen: „Deutschlands literarische und religiöse Verhältnisse im Reformationszeitalter", Frankfurt pe Main, 1888.

1 Joh. Janssen: „Geschichte des deutschen Volkes, 1525 bis 1555". Freiburg i. B.

1 Joh. Janssen: „Geschichte des deutschen Volkes, 1525 bis 1555". Freiburg i. B„ voi. III.

9 — Femeia şi socialismul

1 Numai din dorința de a nu omite nimic vom menționa şi căsătoria din motive politice, practicată de cercurile cele mai înalte. La aceste căsătorii a existat, de obicei, dreptul tacit, mai mult pentru bărbat decît pentru femeie, de a căuta neîngrădit compensații extraconjugale. Era o vreme cînd se considera drept o chestiune de „bonton" pentru un principe să întrețină cel puțin o metresă, acest lucru făcînd oarecum parte din atributele princiare. Astfel, după cum relatează Scherr, regele Friedrich Wil- helm I al Prusiei (1713—1740), care în general avea

reputația de a fi un om cumpătat, întreținea, cel puțin de ochii lumii, o legătură cu soția unui general. In schimb, toată lumea ştie, de pildă, că lui August cel Puternic, rege al Poloniei şi Saxoniei, îi datorează viața vreo 300 de copii nelegitimi şi că regele Victor Emanuel al Italiei, il re galantuomo, a avut 32 de copii nelegitimi. Nu a trecut prea multă vreme nici de cînd mai exista un mic

1 Acest luciu este confirmat de o notiță apărută în „Levest. Journ." din 1893, în care se spune:,,Una din curiozitățile satelor industriale din Mâine o constituie categoria de bărbați care ar putea fi cu drept cuvînt denumiți „gospodini". Aproape în liecare oraş cu numeroase labrici găsim şi mulți asemenea bărbați. Dacă te duci la ei după masa de prînz imediat, îi vei găsi cu şorțuri în față spălînd vasele. La alte ore îi poți vedea frecînd duşumelele, făcînd paturile, spălînd copiii, dereticînd sau

gătind... Aceşti bărbați ae ocupă Ue gospodărie din simplul motiv că nevestele lor pot clştlga în labrici mai mult decît ei şi că din punct de vedere material este mai avantajos dacă se duc la lucru femeile".

1 Conform datelor recensămîntului efectuat în Prusia în 1900, s-a constatat că împreună cu familii locuiesc 3 467 388 de persoane care nu sînt înrudite cu capul familiei. Din acest număr, cei care închiriază odăi şi paturi reprezentau, in medie, pe întreaga Prusie o pătrime (378 348 închiriau odăi şi 455 322 — paturi); la țară ei reprezentau numai o şeptime, în oraşe o treime, iar la Berlin mult peste jumătate (57 180 de persoane care închiriau odăi şi 99 795 de persoane care închiriau paturi). G. von Mayr: „Statistik und Gesellschaftslehre", vol. 3, Tübingen, 1909, pag. 89.

1 In 1906.

1 A. Pouzol: „Cercetarea paternității", Paris, 1902, pag. 134, 471.

1 „Randglossen zum Buche des Lebens". Sam. Lucas, Elberfeld.

2 Platon cerea în „Statul" său ca „femeile să fie educate la fel ca bărbații" şi recomanda o foarte atentă selecție a oamenilor; el cunoştea deci efectele pe care o selecție atentă le are asupra dezvoltării omului. în „Politica", Aristotel stabileşte următorul principiu de educație: „Intîi trebuie format corpul şi apoi intelectul". La noi, dacă în general ne gîndim la corp, o facem abia în ultimă instanță, deşi el este acela care furnizează intelectului elementele necesare.

3 în lucrarea sa „Femeile care ucid şi femeile care votează", Alexandra Dumas fiul ne povesteşte: Un înalt preot catolic i-a povestit, cu prilejul unei

convorbiri, că din 100 din fostele sale eleve care s-au măritat,.cel puțin 80 vin după o lună la dînsul pentru a-i spune că sînt dezamăgite de căsnicie şi regretă că s-au măritat. Acest lucru pare foarte verosimil. Burghezia franceză, cu mentalitatea ei volteriană, consideră compatibil cu conştiința ei să-şi educe fetele în mănăstiri; ea porneşte de la ideea că o

1 Dr. F. B. Simon, op. cit., pag. 267. Această temă şi cea înrudită cu ea, a motivelor pentru care atît de multe femei se îmbolnăvesc după ce se mărită, fără a cunoaşte pauza bolii, sint tratate de Simon în mod amănunțit, spunind bărbaților unele adevăruri foarte neplăcute.

1 Potrivit recensămintului din 1890, un excedent de băieți exista numai în categoria celor sub 10 ani, iar conform celui din 1895, în categoria celor sub 16 ani.

s „Das Deutsche Reich in gesundheitlicher und demographischer Beziehung", Berlin, 1907, pag. 29. In 1907, la 100 de femei decedate s-au înregistrat 109,3 bărbați decedați.

Cifrele de mai sus arată că în special femeile văduve şi

divorțate sînt lipsite de posibilitatea de a se recăsători, chiar dacă sînt la vîrstă cea mai potrivită pentru căsătorie; numărul de văduvi între 15 şi 40 de ani era în 1890 de 46 362, iar în 1900 de 46 931, pe cînd numărul de văduve între aceleaşi vîrste era în 1890 de 156 235, iar în 1900 de 152 659; numărul bărbaților divorțați era în 1890 de 6 519, iar în 1900 de 8 590, pe cînd cel al femeilor divorțate se ridica în 1890 la 17 515, iar in 1900 la 21 901. Aceste cifre ne arată dezavantajul ce rezultă pentru femei din divorț.

1 E. Mecinikov: „Studii asupra naturii omului". Leipzig 1904, pag. 118—119.

1 Paul Kamplfmeyer: „Die Prostitution als soziale Klassenerscheinung und sozialpolitische Bekämfung", Berlin, 1905, pag. 41,

2 „Zweiter Verwaltungsbericht des königlichen Polizeipräsidiums von Berlin für die Jahre 1881 bis 1890", pag. 351—359.

1 Cei care au dat cel mai mare sprijin femeilor au fost muncitorii englezi. In vestita ei lucrare „Amintiri despre istoria unei cruciade", Jose- phine Butler scrie: „Am hotărît să ne adresăm națiunii. încă din toamna anului 1869 noi am scris personal tuturor membrilor celor două Camere ale parlamentului şi multor alți conducători de partide laice şi religioase. Dintre toți aceia care ne-au răspuns la

aceste scrisori, numai puțini erau întru totul de acord cu noi... Deoarece cercurile pe care speram să le cîş- tîgăm în primul rînd pentru cauza noastră ne-au dat răspunsuri atît de puțin încurajatoare, ne-am adresat populației muncitoare din țară. Aici am găsit n <-n tntnl altă atitndine îmi Han foarte bine seama că şi clasele ce- lor ce muncesc îşi au defectele lor şi că sînt tot atît de puțin lipsite de egoism ca şi celelalte pături ale poporului; am însă convingerea fermă că, ori de cîte ori se face apel la popor în numele dreptății, el dă aproape întotdeauna dovadă de un fel de a gîndi leal şi hotărît" (vezi P. Kampli- meyer, op. cit., pag. 69).

4 într-adevăr, dintre cei internați în azilurile pentru orbi şi-au pierdut vederea prin infectare la naştere: la Berlin 21,3°/o, la Viena 31°/», la Breslau 35,1%, la Budapesta 47,9°/«, la München 73,8»/. (Th. Weyl: „Soziale Hygiene", lena, 1904, pag. 62).

1 Dr. Sicard de Plauzoles: „Funcția sexuală", Paris, 1908, pag. 67.

1 La conferința asociațiilor pentru promovarea moralității ținută in ziua de 20 septembrie 1894 s-a hotărit, la sugestia pastorului Wagner, efectuarea unei anchete. Rezultatele au fost publicate în cele două volume ale lucrării „Die geschlechtlich-sittlichen Verhältnisse der evangelischen Landbewohner im Deutschen Reiche. 1895 bis 1896".

' 2 Proiesor S. Bettmann: „Die ärztliche Überwachung der Prostituierten". Vezi „Handbuch der sozialen Medizin", vol. 8, lena, 1905, pag. 82.

1 G. von Mayr, op. cit., pag 140.

1 între timp, procesele Moltke, Lynar, Eulenburg ne-au dezvăluit un tablou şi mai îngrozitor. Ele au arătat cît de răspîndită este această perversitate în rîndurile păturilor superioare ale societății, în special printre ofițeri şi curteni.

1 Vezi Generaloberarzt 'prof. dr. Schumburg: „Die Geschlechtskrankheiten, ihr Wesen, ihre Verbreitung", Leipzig, 1909.

1 Potrivit unor tabele întocmite de inspectorul de fabrică Schuler pe baza datelor furnizate de numeroase case de asigurări sociale, de fiecare femeie asigurată reveneau anual, în medie, 7,17 zile de boală, în timp ce de fiecare bărbat asigurat reveneau numai 4,78 zile. Durata medie a bolii

1 K. Marx: „Capitalul", vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 416.

1 Toate sindicatele germane la Un loc întruneau 168 111 femei.

O O CO CO CO Oi't i-O CM LQ H O CO <-Q

(MHOIXMHOHCOC50CO CO ^ CO

HGH^H^CO^iQOO^ CM CO L—

d GO CM CM O 00 CO 00 CO CO O ^t1 Oi CO CO iO Cï> C— CO (M CO CO CO GO iO CO >o Û CÏ >Q

CM CM CO tH CO CO CO ^O CM CO rH L— CM CM

i CM rH CO CM CM

1 „Statistica femeilor jjnina'fnar«". Washington, ¡908, pag. 31,

4 E. Levasseur, op. cit., pag. 537.

1 Op. cit., pag. 57, 63.

j Wörischoller: „Die soziale Lage der Fabrikarbeiter in Mannheim".

1Marie Baum: „Drei Klassen von Lohnarbeiterinnen in Industrie und Handel der Stadt Karlsruhe", Karlsruhe, 1906, pag. 60.

2 Prin convenția internațională din 26 septembrie 1906 încheiată Intre Danemarca, Germania, Franța, Italia, Luxemburg, Olanda şi Elveția a fost interzisă, cu începere de la 1 ianuarie 1911, folosirea în aceste state a fosforului alb la fabricarea chibriturilor. In Germania, asemenea chibrituri nu vor mai fi fabricate cu începere de la 1 ianuarie 1907, iar după 1 ianuarie 1908 nu vor mai fi oferite, vîndute sau puse în circulație sub nici o formă. In Anglia, o lege similară a fost votată în 1909.

1 Dr. Schällle: „Bau und Leben des sozialen Körpers". Vol. I, Tübingen, 1878.

1 „Oamenii geniali sînt de obicei de statură mică şi au un creier mare, ceea ce constituie şi cele două caracteristici principale ale copilului, iar expresia generală a feței şi temperamentul lor amintesc de acelea ale copilului". Havelock Ellis: „Bărbatul şi femeia", 1894, pag. 392.

1 Duckworth, op. cit., pag. 422.

1 „Die neuere Schöpfungsgeschichte".

1 Profesorul Enrico Ferri a scris o lucrare intitulată: „Socialismul şi ştiința modernă, Darwin-Spencer-Marx", în care, combătîndu-1 în special pe Häckel, susține că darvinismul şi socialismul se află într-o totală armonie şi că Häckel comite o greşeală fundamentală atunci cînd — aşa cum a făcut şi data recentă — califică darvinismul drept aristocratic. Noi nu sîntem întru totul de acord cu lucrarea lui Ferri şi în special nu împărtăşim punctul său de vedere în aprecierea însuşirilor femeii, apreciere în care se situează în esență pe poziția adoptată de

Lombroso şi Ferrero. In cartea sa „Bărbatul şi femeia", Ellis a dovedit că, deşi însuşirile bărbatului şi ale femeii sînt diferite, ele sint totuşi echivalente — o confirmare a tezei lui Kant, după care numai bărbatul şi femeia Împreună formează omul. Totuşi, scrierea lui Ferri a apărut la momentul potrivit; traducătorul s-ar fi putut însă abține ca într-o notă de la pagina 10 să vorbească, atunci cînd il menționează pe Ziegler, despre „afirmațiile nechibzuite" ale lui Bebel. D-l Kurella cu greu ar putea să dovedească această „nechib- zuință"; în schimb, destul de nechibzuit a fost introdusă această notă printre acele pasaje ale lui Ferri cu care ne declarăm întru totul de acord.

1 In nr. 8 din „Zukunft" (Berlin 1895), profesorul Hăckel a publicat un articol în legătură cu proiectul de reformă depus în Reichstag. La sfîrşitul articolului el spune, printre altele: „Nu sînt, desigur, un prieten al d-lui Bebel, care m-a atacat în repetate rînduri, iar în cartea sa despre femeie pur şi simplu m-a calomniat". Reproşul pe care mi-1 face aici d-l Hăckel este cea mai gravă acuzație care poate fi adusă cuiva; el înseamnă — ceea ce profesorul Hăckel pare a nu şti — că l-aş fi atacat din rea-vo- in/ă. Nu sînt conştient a fi făcut acest lucru şi aştept ca profesorul Hăckel să facă dovada afirmației sale: atîta timp cît nu o va fi făcut, o resping ca nechibzuită. — A. B.

1 O statistică întocmită de Blaschko dă următoarele amănunte despre răspîndirea bolilor venerice la diferitele profesiuni. Pe primul loc se situează prostituatele clandestine cu 30urmează apoi studenții cu 25°/«, comercianții cu 16°/i şi muncitorii cu 9°/«.

1 Din motive speciale, femeile pot fi excluse — cu aprobarea ministrului — de la anumite cursuri.

1 Vezi: „Die Organisation der unentgeltlichen polyklinischen Krankenpflege in den grossen Städten Russlands. (St. Petersburg und Moskau)", in „Deutsche Vierteljahresschrift für öffentliche Gesundheitspflege". Braunschweig.

1 „Revendicarea drepturilor femeilor". — Nola traa.

1 „Uber die bürgerliche Verbesserung der Frauen". Berlin, 1792.

1 Este vorba de conflictele politice-religioase din Prusia din deceniul al 8-lea al secolului trecut. — Nota trad.

1 Clerul şi-a dat repede seama de realitatea acestui pericol. Față de marea însemnătate şi de amploarea pe care a luat-o mişcarea femeilor chiar şi în cercurile burgheze, conducătorii partidului catolic de centru au înțeles că o

atitudine negativă nu mai e suficientă; ei şi-au schimbat acum cu totul tactica. Cu acea şiretenie care a caracterizat dintotdeauna slujitorii bisericii, ei sprijină acum ceea ce înainte au combătut. Ei cer nu numai admiterea femeilor la studiu, dar şi deplină libertate de asociere şi întrunire pentru ele. Cei care văd mai departe se pronunță chiar pentru acordarea dreptului de vot femeilor, în speranța că biserica va profita cel mai mult de pe urma acestui fapt. Ei favorizează, de asemenea, organizarea femeilor, inclusiv a personalului de serviciu. Ei fac însă toate acestea nu dintr-un sentiment de dreptate, ci pentru a nu împinge femeia în brațele adversarilor lor politici şi religioşi.

1 „Natürliche Schöpfungsgeschichte", Berlin 1873, ediția a patra, revăzută, pag. 155 şi 156.

1 H. Herz: „Verbrechen und Verbrechertum in Österreich", Tübingen 1908, pag. 49. „Pentru activitatea criminală — spune autorul —, sistemul economic respectiv are o importanță precumpănitoare. Organizarea producției şi a consumului, precum şi repartiția bunurilor au în multe privințe un efect determinant asupra acțiunilor criminale".

2. Proletarizarea crescîndă. Predominarea marii industrii

Este de asemenea important să vedem cum e repartizată populația activă în persoane de sine stătătoare, funcționari şi muncitori; iar în cadrul acestor trei categorii, care e ponderea celor două sexe. Cifrele respective reies din tabelul de la pag. 358.

Acest tabel ne arată că în agricultură numărul persoanelor de sine stătătoare a crescut într-adevăr între 1882 şi 1895 cu 280 692 = 12,5%, dar că din 1895 şi pînă în 1907 a scăzut din nou cu 67 751, astfel încît față de 1882, numărul persoa-

* A. Hesse: „Gewerbestatistik", lena 1909, pag. 168.

8 A. Hesse, op. cit., pag. 163—164.

1 „Bulletin de l'Institut internațional de statistique", Copenhaga 1908, voi. 17, pag. 183—184.

1 Adolf Wagner: „Zur Methode der Statistik des Volkseinkommens und Volksvermögens" $i „Weitere statistische Untersuchungen über die Verteilung des Volkseinkommens in Preussen auf Grund der neuen Einkommenstatistik 1892 bis 1902" („Zeitschrift des königlich preussischen statistischen Landesamtes"), 1904.

1 „Regresul meşteşugurilor de altădată nu este singura cauză a creşterii disproporționat de mari a micului comerț cu amănuntul. Cu toată tendința generală spre marea întreprindere, industrializarea şi comercializarea cres- cindă a țării creează, în primul rînd, mereu noi posibilități pentru înființarea de mici prăvălii. Investițiile, care creează noi ramuri industriale, dau naştere, de asemenea, unor noi mici magazine de d.esfacere a produselor respective. Puternica creştere a numărului magazinelor de vînzare cu amănuntul se explică însă înainte de toate —■ astfel cum se arată într-o consultație dată guvernului saxon de către Camera de comerț şi industrie din Dresda (pag. 18 din broşura «Konsumgenossenschaften und Mittelstands- politiker» («Cooperativele de consum şi politicienii păturilor de mijloc»]) — prin faptul că negoțul cu amănuntul a devenit marele bazin colector pentru numeroase persoane care nu mai văd nici o posibilitate de a-şi cîştiga existența pe altă cale". (Paul Lange: „Detailhandel und Mittelstands- politik", „Neue Zeit", anul 25, voi. 2, pag. 695.)

1 Karl Kaulsky: „Die Agrarfrage", Stuttgart, 1899, şi „Vorläufige Ergebnisse der landwirtschaftlichen Betriebszählung am 12. Juni 1901". („Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs", 1909, nr. 2.)

1 J. Conrad: „Fideikommisse", in „Handwörterbuch der Staatswissenschaften", vol. 4, ediția a 3-a, pag. 120—123.

1 Amănunte vezi in: „Die Besitzenden und die Besitzlosen in Österreich", de T. W. Teilen. Viena, 1906, „Erste Wiener Volksbuchhandlung", (Ignaz Brand).

2. Armonia intereselor

Munca organizată pe bază de libertate deplină şi de egalitate democratică, a cărei deviză va fi: toți pentru unul şi unul pentru toți, adică munca în cadrul căreia va domni o solidaritate deplină, va crea o dragoste de muncă şi un spirit de întrecere ce nu pot fi găsite nicăieri în actualul sistem economic. Această dragoste de muncă, acest spirit de creație va influența şi productivitatea muncii.

1 „Experiența ne arată că puterea spiritului de întrecere, care stimu- leză la cele mai mari eforturi pentru-a provoca elogiul şi admirația altor persoane, se dovedeşte utilă pretutindeni unde oamenii se întrec în mod public, chiar dacă este vorba de lucruri uşuratice sau unele de pe urma cărora publicul nu trage nici un fel de foloase. O întrecere care ar urma să stabilească cine face cel mai mult pentru binele obştesc este însă un gen de concurență pe care socialiştii nu- 1 resping" (John Stuart Mill: „Economia politică"). Orice asociație, orice uniune de

persoane care urmăresc aceleaşi scopuri ne oferă de asemenea numeroase exemple de năzuințe nobile care nu tind spre succese materiale, ci numai ideale. E drept că cei ce se întrec sînt mînați de ambiția de a se distinge, de dorința de a aduce foloase cauzei comune. Dar acest gen de ambiție este o virtute, care acționează spre binele tuturor, în cadrul căruia fiecare îşi găseşte şi propria sa satisfacție. Ambiția este dăunătoare şi reprobabilă numai atunci cînd acționează în detrimentul comunității sau în dauna altora.

2 Cumpănind avantajele şi dezavantajele comunismului, Stuart Mill spune în lucrarea sa „Economia politică": „Nici un tărîm nu poate fi mai prielnic pentru dezvoltarea unei asemenea concepții (şi anume că interesul public coincide cu cel personal) decît o asociație comunistă. Toate ambițiile, toate activitățile fizice şi intelectuale, care în prezent se irosesc în străduința de a satisface interese izolate şi egoiste, ar cere o altă sferă de activitate şi ar găsi-o de la sine in năzuința spre bunăstarea generală a întregii comunități".

1 „Capitalul — spune „Quarterly Reviewer" — fuge de gălăgie şi de ceartă şi este fricos din fire. Lucrul acesta este foarte adevărat, dar el nu constituie adevărul întreg. Capitalul are oroare de lipsa profitului sau de profitul foarte mic, ca natura de vid. Dacă are un profit corespunzător, capitalul devine îndrăzneț. Dacă are 10 procente asigurate, el poate fi utilizat peste tot; la 20 de procente el se înviorează; la 50 de procente riscă orice; pentru 100 de procente, el calcă în picioare toate legile umane; la 300 de procente nu există crimă pe care să nu o rişte, chiar cu pericolul spînzurătorii. Dacă gălăgia şi cearta aduc profit, el le va încuraja pe amîndouă" (Karl Marx: „Capitalul", voi. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 754, nota 250).

2 încă din 1864, Augustin Mouchot a făcut încercarea de a pune căldura solară direct în slujba industriei şi a construit o maşină solară, perfecționată apoi de Pifre. Cea mai mare maşină solară (heliomotor) este instalată în California şi este folosită ca pompă. Apa e pompată din puț cu o viteză de 11 000 de litri pe minut.

' T. Koehn: „Ober einige grosse europäische Wasserkraftanlagen und ihre wirtschaftliche Bedeutung". („Elektrotechnische Zeitschrift", 1909. nr. 38).

' „Disponibilitățile şi distribuirea bumbacului", Washington, 1908, pag. 37.

1 După Schwappach, pădurea prezintă imensul avantaj de a fixa solul, şi anume in munți prin împiedicarea eroziunilor, iar la şes prin consolidarea

nisipului. Despădurirea este una din principalele cauze care provoacă năpădirea cu nisip a pămîntului arabil în Rusia.

1 P. Mack:..Der Aufschwung unseres Landwirtschaftsbetriebs durch Verbiliigung der Produktionskosten. Eine Untersuchung über den Dienst, den Maschinentechnik und Elektrizität der Landwirtschaft bieten", Königsberg, 1900.

1 Kurt Krohne: „Die erweiterte Anwendung des elektrischen Betriebs in der Landwirtschaft" („Elektrotechnische Zeitschrift" 1908, nr. 39—41).

In momentul de față, nimic nu se mai opune folosirii generalizate a plugului electric în exploatările agricole. La fel ca şi căile ferate electrice, plugurile acționate electric au atins un înalt grad de perfecțiune. Plugul cu aburi, greu şi costisitor, nu poate fi folosit în mod rațional decît pe suprafețe foarte mari şi pentru arături adînci. El nu serveşte decît la obținerea de recolte mai mari la culturile prăşitoare. In schimb, plugul electric e la fel de potrivit pentru arăturile adinei şi pentru cele superficiale, putînd fi folosit şi în gos-

6. Măsuri împotriva secătuirii solului

Vedem deci că de pe acum se pregăteşte o transformare totală a condițiilor de alimentație. Dar valorificarea tuturor acestor descoperiri este extrem de lentă, deoarece clase pu- ternice—- moşierimea şi susținătorii ei sociali şi politici — au cel mai mare interes ca ele să nu fie aplicate. E adevărat că primăvara se fac slujbe în toate bisericile, în fiecare duminică, pentru o recoltă bogată, dar cu aceeaşi rezervă ascunsă cu care se spune că s-ar ruga credincioşii sfîntului Florian: sfinte Floriane, fereşte-mi casa, dar fă să ia foc casele altora ! într-adevăr, dacă în toate țările recolta e bună, prețurile scad foarte mult, lucru de care moşierul se teme cumplit. Ceea ce e în avantajul tuturor constituie pentru el o pagubă, şi de aceea e adversarul tacit al oricărei invenții sau desco-

1,.Există o rețetă pentru fertilizarea ogoarelor şi pentru menținerea permanentă a randamentului lor; dacă acest mijloc va fi aplicat consecvent, el se va dovedi mai rentabil decît oricare altul pe care 1-a cunoscut vreodată agricultura. Rețeta este următoarea: fiecare agricultor care duce la oraş un sac cu griu, un chintal de rapiță sau sfeclă, cartofi etc. ar trebui — ca şi culii chinezi — să aducă din oraş şi să redea ogorului o cantitate egală (sau chiar mai mare) de elemente ale solului conținute în produsele agricole pe care le-a recoltat pe ogorul său; el n;ar_Jrebui-iă- disprețuiască nici o coajă de cartof_şi_nici—un^fii^Tle-paii ci ar trebui să se gîndească-că-lipseşte-coăjă unuia dintre cartofii săi şi paiul

unuia dintre spicele sale. Cheltuielile făcute în acest fel pentru îngrăşatul pămîntului sînt neînsemnate şi constituie o investiție sigură; nici o casă de economii nu e mai sigură şi nici un capital nu-i garantează o rentă mai mare; ogorul său li va aduce o recoltă dublă peste zece ani, el va produce mai multe cereale, mai multă carne şi mai multă brînză fără vreun plus de muncă sau de timp şi nu va mai cunoaşte permanenta goană după mijloace noi şi necunoscute — de altfel inexistente —, care să mențină pe altă cale fertilitatea cîmpului său... Oase vechi, funingine, cenuşă — opărită sau neopărită —, sîngele animalelor şi deşeuri de tot felul ar trebui adunate în întreprinderi speciale şi preparate acolo pentru expediere... Administrația şi autoritățile polițieneşti din oraşe ar trebui să aibă grijă ca prin amenajarea corespunzătoare a latrinelor şi haznalelor să preîntîmpine pierderea acestor substanțe". (Liebig: „Chemische Briefe" [„Scrisori privind probleme de chimie"], Leipzig şi Heidelberg, 1865^)

1,,Die deutsche Landwirtschaft an der Jahrhundertwende" (,,Agricultura germană la hotarul dintre secolul al XlX-lea şi al XX-lea"). Discurs festiv rostit de către dr. Max Delbriick la Academia regală de agronomie în ziua de 12 ianuarie 1900.

2 In „parlamentul unificării" din Erfurt, prințul Bismarck tuna şi fulgera în 1850 împotriva marilor oraşe, considerîndu-le „focare ale revoluției", care ar trebui rase de pe fața pămîntului. El avea dreptate: societatea burgheză creează în proletariatul modern pe propriul său „gropar",

1 K. Marx: „Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere". In: K. Marx şi F. Engels, Opere, voi. 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 413—427.

1 Vezi K. Kautsky: „Ethik und materialistische Geschichtsauffassung", Stuttgart, 1905. Editura J. H. W. Dietz Nachf.

1 Aceste idei au fost expuse strălucit de Fourier, deşi in aplicarea lor el a alunecat spre utopie. (A. Bebel: „Charles Fourier, sein Leben und seine Theorien", ediția a 3-a, Stuttgart, 1907.)

1 Ca, de pildă, pe Eugen Richter in „Erezii".

1 „în prezent există în 20 de cartiere din Paris cantine şcolare, în care se serveşte masa de prînz — carne şi legume. Numai dejunul este obligatoriu, dar unele cartiere dau şi micul dejun şi gustarea de după-amiază". IHelene Simon: „Şcoală şi pîine", Hamburg 1907, pag. 44.)

In Anglia, datorită inițiativei luate de partidul laburist, in 1906 a fost însărcinată o comisie să elaboreze un proiect pentru reglementarea alimentației în şcoli.

1 „Omul care a trăit cinstit şi muncind din greu o viață întreagă, pînă la o vîrstă înaintată, nu trebuie să trăiască la bătrînețe de pe urma milei copiilor săi sau a societății burgheze. O bătrînețe independentă, lipsită de griji şi de trudă este cea mai firească răsplată pentru necontenitele eforturi depuse în zilele puterii şi sănătății" (Von Thunen: „Der isolierte Staat"). Care este însă situația în societatea burgheză ? Milioane de oameni se gindesc cu groază Ia timpul cînd, îmbătrîniți, vor fi aruncați în stradă. Dar sistemul nostru industrial îi îmbătrîneşte pe oameni înainte de vreme. Mult lăudata asistență socială acordată în caz de bătrînețe şi de invaliditate în Imperiul german nu constituie decît o foarte mizeră recompensă, fapt recunoscut chiar şi de cei mai zeloşi apărători ai săi. Ea este mult mai neîndestulătoare decît pensiile pe care le primesc marea majoritate a funcționarilor pensionați.

1 Experiențele făcute recent în domeniul alimentației de doi cercetători italieni ne arată că lucrurile stau într-adevăr aşa. Ei au studiat metabolismul unei populații care de foarte mult timp consumă aproape exclusiv hrană vegetală. O asemenea populație rurală, care trăieşte în cele mai mizere condiții economice, există în sudul Italiei, în Munții Abruzzi. Hrana ei constă din mălai, legume şi ulei de măsline. Ea nu consumă de loc lapte, brînză, ouă, iar carne numai de trei-patru ori pe an. In mod experimental a fost adăugată Ia hrana lor carnea, şi anume timp de 15 zile cîte 100 g pentru fiecare persoană, iar timp de alte 15 zile cîte

200 g. S-a constatat că „procesele de asimilare, adică absorbirea hranei în intestine, se prezintă mult mai bine. Pierderile excesiv de mari de substanțe nutritive care erau eliminate din corp fără a fi valorificate s-au redus la minimum. Nu numai albumina animală nou adăugată a fost asimilată complet, ci şi hrana vegetală consumată concomitent a fost mult mai bine valorificată decît înainte. Acest fapt este cu atît mai remarcabil cu cît se ştie că hrana vegetală este greu digerabilă, constînd aproape exclusiv din mălai, care conține multă celuloză". (Dr. med. A. Lipschütz: „Eine Reform unserer Ernährung?" „Neue Zeit", anul 27, vol. 1, pag. 915.)

2 Heinrich Heine: „Deutschland, ein Wintermärchen" („Germania —

1 Din 2.521 de locuințe construite la Wilmersdorf în 1908, aveau:

încălzire centrală 1 001, respectiv 39,71°/»

apă caldă 1 373, „ 54,46°/o

lumină electrică 1 288,,, 51,09°/o

camere de baie 2 063, „ 81,83°/»

lift 699, „ 27,73°/o

aspiratoare de praf 304, „ 12,06°/o

Toate locuințele aveau gaze în bucătărie.

La Berlin şi în împrejurimi există de pe acum mai multe blocuri_cii_ bucătărie-centrală, In-aeeste clădiri, mîncarea e preparată pentru toți locatarii în bucătăria comună. Şi astfel societatea burgheză poartă de pe acum, în toate domeniile, germenii pentru transformarea socialistă a societății: „Oraşul-grădină al viitorului va avea, pe lingă centralele de gaz, de electricitate şi de încălzire, pe lingă şcoli şi localuri de întrunire, şi o bucătărie centrală pentru întreaga comună. Nu este exclus ca galeriile cu secțiune circulară, în care sînt plasate cablurile electrice şi tuburile de încălzire, să fie transformate în galerii cu secțiune dreptunghiulară, prin care, similar cu plănuitul transport electric subteran al scrisorilor între principalele oficii poştale în marile oraşe, mîncarea să fie transportată cu mici cărucioare automate, la cerere telefonică, direct în locuințe. Acest lucru e mult mai puțin anevoios şi mult mai uşor de realizai decît rezolvarea problemei zborului, care, încă recent, părea atît de utopică" (E. Lilienthal: „Reform der Hausarbeit" [„Dokumente des Fortschritts" nr. 9, 1909]).

1 George Brandes: „Literatura secolului al XlX-lea", voi. 5, Leipzig 1883, Editura „Veit & Co.".

1 Citat de Häckel in „Natürliche Schöpfungsgeschichte", ediția a 4-a.

pla goană după avere dacă şi pentru viitor progresul va ră- mîne o lege, aşa cum a fost pentru trecut. Timpul care s-a scurs de la apariția civilizației nu este decît o părticică neînsemnată din viața de pînă acum a omenirii, nu este decît o părticică neînsemnată din existența ei viitoare. In fața noastră, ca încheiere a unei perioade istorice al cărei unic țel este bogăția, stă amenințarea pieirii societății, căci o astfel de perioadă poartă în sine elementele propriei ei distrugeri.

Democrația în conducere, fraternitatea în cadrul societății, egalitatea în drepturi, învățămîntul general vor marca treapta

1 Morgan, op. cit., pag. 474—475

2 iunie 1866, citată de Karl Marx în „Capitalul", voi. I, ed. a 2-a [vezi şi K. Marx: „Capitalul", voi. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 730].)

3. Sărăcia şi fertilitatea

Sub orice unghi vom privi sistemul economic capitalist, vom constata întotdeauna că sărăcia şi mizeria maselor nu sînt o urmare a lipsei de alimente şi de mijloace de subzistență, ci o consecință a repartiției inegale a acestora şi a unui sistem economic absurd, care pentru unii creează belşug, iar pe alții îi sileşte să îndure foame. Afirmațiile lui Malthus nu au sens decît din punctul de vedere al modului de producție capitalist. Pe de altă parte, modul de producție

4. Lipsa de oameni şi prisosul de alimente

întreaga problemă a populației ar putea fi fără multă vorbă tranşată, arătîndu-se că, pentru un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, teama de suprapopulație este în genere lipsită de sens, deoarece ne aflăm în fața unui surplus de alimente, care amanință chiar să crească pe an ce trece, şi ar trebui să ne batem capul ce să facem cu această bogăție, în loc să ne temem că nu ne va ajunge. Pentru producătorii de alimente, o sporire mai rapidă a consumatorilor ar fi chiar lucrul cel mai de dorit. Dar malthusianiştii noştri sînt neobosiți în ridicarea de obiecții, cărora noi trebuie să le răspundem pentru a nu le da prilejul să spună că n-am avea ce le opune.

Ei afirmă că pericolul suprapopulației într-un viitor nu prea îndepărtat rezidă în legea „fertilității descrescînde a solului". Pămîntul pe care-1 cultivăm „ar obosi", recolte cres-

1 Rodbertus: „Contribuții la lămurirea problemei sociale", 1850.

1 încă pe vremea sfintului Vasile (mort în 379) trebuie să fi existat stări similare, căci el adresează bogătaşilor următoarele cuvinte: „Mizerabililor, ce veți răspunde judecătorului ceresc ? Acoperiți cu tapete goliciunea pereților voştri, dar nu acoperiți cu haine goliciunea omului ! împodobiți caii cu pături prețioase şi moi şi-1 disprețuiți pe fratele vostru acoperit cu zdrențe. Lăsa/i grînele voastre să se strice şi să le mănînce şobolanii în hambare şi pătule, dar nu vă îndurați să aruncați nici măcar o privire acelora care nu au pline". Predicile morale adresate claselor dominante n-au avut nici cînd şi nu vor avea niciodată nici un efect. Trebuie să schimbăm rinduielile sociale, ca nimeni să nu se poată purta nedrept cu aproapele său, şi atunci oamenii se vor simți bine.